

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRANZ v. JESSEN

MIT LIVS
EGNE, HÆNDELSER, MENNESKER

FØRSTE DEL

1870 - 1902

H. HAGERUP - KØBENHAVN

1943

**MIT LIVS
EGNE, HÆNDELSER, MENNESKER**

Copyright 1943 by
H. HAGERUP
Copenhagen
Oplag : 3000

FRANZ v. JESSEN

MIT LIVS
EGNE, HÆNDELSER, MENNESKER

FØRSTE DEL

1870 - 1902

H. HAGERUP - KØBENHAVN

1943

*Je suis profondément convaincu
que le seul antidote qui puisse faire
oublier au lecteur les éternels JE
que l'auteur va écrire, c'est une par-
faite sincérité.*

STENDHAL
(«Souvenirs d'Égotisme»)

DA jeg i det tidlige Foraar 1930, kort før min 60-aarige Fødselsdag, vendte tilbage til Danmark efter 16 Aars Ophold i Frankrig, omfattede min Arbejdsplan en Række Opgaver, hvis Løsning trængte paa, da efter menneskelig Beregning Tiden begyndte at blive knap.

Først og fremmest maatte jeg stræbe at hævde den Stilling i dansk Journalistik, der var Udbyttet af mere end en Menneskealders Virksomhed i Pressens Tjeneste, og som gav mig det daglige Brød. Journalistik er imidlertid spredende, især naar man som jeg ingensinde har kunnet finde mig tilrette i dens Rutine, men fra Tilfælde til Tilfælde har følt dens skiftende Krav som et Kald. Den Kunst at dele sig mellem Journalistik og litterært eller videnskabeligt Arbejde har jeg med mit Temperament og mine Metoder aldrig nemmet og ikke heller haft aandelige og fysiske Kræfter til at fyldestgøre. Idet jeg ser bort fra saadanne Grænsetilfælde, som kan afgøres med Smaaskrifter, har for mig Valget i Reglen staaet mellem Dagspresse og Bog, og da det var den første, som ydede Eksistens-Vilkaarene, har den anden maattet vente paa gunstige Lejligheder.

Derfor blev der ogsaa lange Mellemrum mellem Løsningen af de Opgaver, som i 1930 stod paa min Arbejdsplan i følgende Orden:

DANSKE I PARIS GENNEM TIDERNE udkom 1936 med Værkets første Bind (omfattende Perioden 800–1820). Det afsluttende Dobbelbind (omfattende Perioden 1820–1935) naaede ikke at udkomme før 1938. Ind i dette Udgiver-Arbejde var nemlig faldet Øst-

grønlands-Processen 1932–33 for den mellemfolkelige Domstol i Haag, ved hvilken jeg var den samlede danske Presses Referent, og de ogsaa for Sønderjylland vidtrækkende Begivenheder, der fra 1933, efter Nationalsocialismens Overtagelse af Magten i Tyskland, fulgte Slag i Slag.

HAANDBOG I DET SLESVIGSKE SPØRGSMAALS HISTORIE udkom i sin tre-Binds danske Udgave i Forsommeren 1938, dens Udgave paa Fransk et Aar senere. Ogsaa dette Arbejde, som var begyndt kort efter min Hjemkomst fra Frankrig, blev sinket af Pressens nys nævnte Krav til min Tid, men desuden af økonomiske og politiske Forhandlinger, ligesom Værkets Plan maatte væsentlig udvides som Følge af de efter 1933 indtrufne Ændringer i den sydslesvigske Danskheds nationalpolitiske Kaar.

EN SLESVIGSK STATSMAND var med sit første Bind (omfattende Perioden 1680–1703) udkommet kort efter min Hjemkomst fra Frankrig, hvor dette Afsnit af Monografien er skrevet. Det laa mig stærkt paa Sinde, rettere: jeg følte som en Pligt overfor min Fars Minde at løse denne Opgave til Bunden. Men skøndt Størstedelen af Materialet laa rede, havde jeg dog, da kun nogle Dage skilte mig fra min 70-aarige Fødselsdag, endnu ikke kunnet naa at tage fat paa Udarbejdelsen.

Da indtraf 9. April 1940. To Dage senere blev ved et Magtbud min Gærning i dansk Presse standset. Derved fik jeg Tid til Opgavens Løsning, og i April 1941 udkom det afsluttende Bind af *En slesvigsk Statsmand* (omfattende i to Dele Perioden 1704–1731).

Hermed var Vejen da endelig fri for det sidste Arbejde paa min Plan fra 1930: Mine Livserindringer. Det er svært at sige, naar Indsamlingen af Materialet til denne Bog er begyndt, thi i Virkeligheden rækker den tilbage til min Drengetid, om den end dengang havde uklare Formaal, som desuden gennem Aarene ofte skiftede Karakter. Sikkert er blot, at Samlingen uden Afbrydelser er bleven systematisk fortsat til Dagen i Dag, saa der nu ligger for mig et

omfattende Raamateriale: Familjepapirer, Breve, Dagbøger, Optegnelser og en Bindrække, der i kronologisk Orden indeholdersamtlige mine (større) Bidrag til danske og udenlandske Dagblade og Tidsskrifter siden 1890, d. v. s. siden mit 20. Aar. Erindringen mangler følgelig ikke Støttepunkter.

Skøndt saaledes saavel Materiale som Tid stod til min Raadighed, har jeg dog haft Vanskelighed ved at sætte Arbejdet igang. Ikke blot prøvede jeg mig længe forgæves frem efter en for Stoffets Anvendelse tilfredsstillende Form, saa en Række Forsøg har maattet tilintetgøres, men hvad der især har holdt mig tilbage fra udholdende Indsats til Opgavens Løsning, det har været en til Tider overvældende Følelse af, at Fortællingen om mit Livs Egne, Hændelser og Mennesker blev ligegyldig eller i bedste Fald smaatskaaren i Sammenligning med den os ude og hjemme omgivende Virkelighed. Med Tankerne optagne af en Nutid, hvis Præg er Savn, Sorg og Ydmygelser, og af en Fremtid, som er idel Angst, manglede det mig paa Lyst og savnede jeg aandelig Spændkraft til Fordybelse i et Arbejde, hvis Horisont er snæver, og hvis Stof udelukkende er hentet fra en Fortid, som ikke kan genopstaa.

En Dag i Eftersommeren 1942, da allerede længe den aandelige Uvirksomhed, som var bleven min Lod, havde hvilet tungt paa mit Sind, syntes mig imidlertid, at et af de Forsøg paa Stoffets Formgivning, jeg paany havde syslet med, kunde være brugeligt for en Fortsættelse. Som ofte før, naar Igangsættelsen var overstaaet, fik da ogsaa nu Arbejdet saa fast Tag i mine Tanker, at det faldt mig vanskeligt at slippe det. Siden er det regelmæssigt skredet frem med Endemaalet for Øje. Men hvilken Værdi denne Udarbejdelse end har haft for mig personlig, saa har jeg intet Øjeblik ændret eller blot skudt tilside de Synspunkter, jeg tidligere anlagde paa Skildringen. Indhold: I Forhold til Nutid og Fremtid er det af saa ringe Format, at en Sammenligning maa knuse det i Atomer. Derfor paa kalder jeg som en Retfærds-Handling Afkald paa enhver Sammen-

VIII

ligning mellem de incongruente Størrelser: min Fortælling og Tiden, i hvilken den er ført i Pennen.

Om Bogens Plan skal iøvrigt blot siges, at det er Hensigten at føre Fortællingen om mit Livs Egne, Hændelser og Mennesker frem til Dagene næsteften 9. April 1940. Om jeg nogensinde naaer saa langt, ligger, som mine Forældre sagde, i Guds Haand.

Til Bogens Illustrering er i overvejende Grad anvendt Billeder, jeg selv ejer, eller som under et eller andet Synspunkt er nøje knyttede til min Virksomhed i Presse og Litteratur. Portrætter af offentlige Personligheder, der ofte har været gengivne andetsteds, er som Regel ikke medtagne. I nogle Tilfælde har det været muligt at anvende Fotografier, jeg selv har taget under mine Rejser, uden at dog denne Oprindelse er særlig nævnt i Billedteksten.

Det ovenfor omtalte Materiale, paa hvilket Fremstillingen støtter sig, vil ved min Død blive afleveret til Rigsarkivet.

November 1942

Franz v. Jessen

FØRSTE AFSNIT
BARNDOM OG TIDLIG UNGDOM

*Naar Dagen mindskes, vokser
Skyggen; naar Graven er nær, vok-
ser Erindringen til Vuggen.*

KINESISK ORDSPROG

FØRSTE KAPITEL

MIN FAR

INGEN, der mødte min Far, kunde være i Tvivl om, at han havde været Officer. Han var høj og statelig, hans Holdning rank, hans Gang fast og dog ligesom fjedrende. Saafremt hans Bevægelser ikke havde været saa naturlige, vilde man maaske have tænkt, at de var opøvede i en eller anden gammeldags Skole for fine Manerer; Sporene af den skrappe Dressur paa Frederik VI.s Landkadet-Akademi lod sig vel heller aldrig helt udvidske.

Intet Træk i hans Ydre eller hans Væsen kunde lede Tanken hen paa Hugaf-Typen; tværtimod personificerede han *l'ancien régime's* aristokratiske Officerer, fra hvis Myndighed patriarkalsk Mildhed var uadskillelig. Ligesom Venligheden, der lyste fra de blaa Øjne, var hans Beskedenhed tilforladelig. At hans Haar tidlig var blevet hvidt, skyldte han paa den tunge Dragonhjelm's mangelfulde Ventilation; men derved var i hvert Fald kun Farven bleven paavirket. Til det sidste bevarede han sin hvide Haarfyldte, der smukt klædte hans Mandighed.

Han havde den høje Ansigtssfarve, som kendetegner blodrige Mænd, der stadig færdes i fri Luft. Siden sit tyvende Aar havde han været Kavalleri-Officer, og selv efter at han ved den omfattende Armé-Reduktion, der blev en af den anden slesvigske Krigs ubønhørlige Følger, havde faaet sin Afsked fra Hæren, medførte hans nye Virksomhed som Branddirektør (ikke alene i Horsens Købstad, men i hele Gl. Skanderborg og en Del af Vejle Amt), at han bestandig, paa alle Aarstider og i al Slags Vejr, havde Syns- og Vurderings-Forretninger at varetage rundt om paa Landet. Saa ofte det var muligt, foretog han disse Ture til Hest; men naar Protokoller og slikt skulde medbringes, brugte han aaben Vogn, som han i Reglen selv kørte.

Hans Livs tunge Sorg var Afskedigelsen hint Efteraar 1864, da Wien-

Carl Frederik (Fritz)
Reinhold v. Jessen
Fot. 1863

freden blev undertegnet og ratificeret. Fra da af prægedes hans Væsen af en Resignation, og hans Blik sløredes af et Vemod-Skær, som oprindelig var hans lyse Sind fremmed. Han blev en stille Mand, der mere og mere sluttede sig inde i Hjemmet med Minderne om Fortiden og Arbejdet for Børnenes Fremtid.

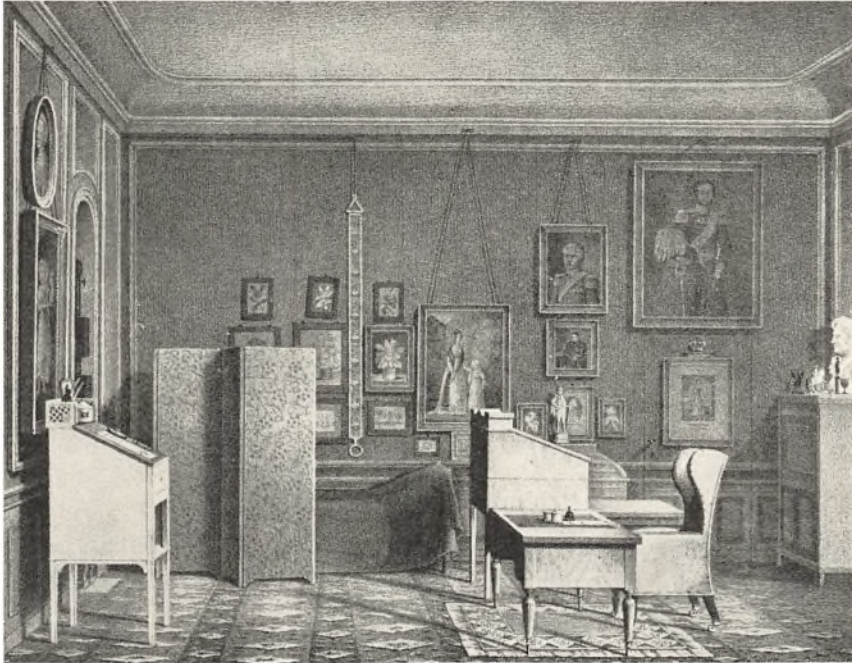
»EN GAVE FRA KEJSER
NAPOLEON, VEED DE«

Han var født 20. Oktober 1818 i Nykøbing-Falster, hvor hans Fader, tidl. Major i Kavalleriet, Gehejmekonferensraad, Kammerherre Reinhold v. Jessen, da var Stiftamtmand. Naar min Bedstefader fra Militæret flyttedes over til et højt Embede i den civile Administration, skyldtes det den enevældige Monarks Naade. Bedstefader havde i en Aarrække tilhørt Frederik VI.s Adjutantskab. Jeg ejer som Arv et samtidigt Lithografi, der fremstiller »Kong Frederik den Sjettes Arbeids- og Sove-Cabinet«; ved den hvide Skri-

vepult foran Skærmen, som halvt dækker Kongens smalle Jærnseng, og med Ryggen til hans spartanske Skrivebord¹ arbejdede Bedstefader i Monarkens umiddelbare Tjeneste og vandt hans Tillid.

Et af Gröger's bedste Olje-Portræter fra denne Tid viser Bedstefader som en smuk og elegant Mand, der kunde være *den unge Goethe* i dansk, karmoisinrød Kammerjunker-Uniform. Han var født i Haderslev (19. November 1780), men kom allerede fra sit 6. Aar i Huset hos sin Fasters Mand, Konferensraad Johan v. Hellfried, dengang Amtmand i Koldinghus Amt med Bopæl i Vejle. Hellfried, der endte sine Dage som Generalpostdirektør, havde i en Aarrække (fra 1777 til 1790) repræsenteret Danmark

¹ Disse Møbler findes nu paa Rosenborg.

Kong Frederik den sjelles Arbeids- og Sove-Cabinet
Tegnet og lith. af Zeuthen

ved Spaniens og flere italienske Hoffer; hans Hustru, Fredericca Wilhelmina v. Jessen (1749–1817), var en begavet og aandsinteresseret Dame. Det var i Hellfried's Hjem, at den unge Mand tilegnede sig de Sprogkunderskaber og det Verdensmands-Væsen, som skulde faa Betydning for hans senere Løbebane.

Hans to andre Fastre, Augusta Amalie (1747–1821) og Charlotte Reinholdine (1750–1784), havde ægtet henholdsvis Overbibliotekar ved St. kgl. Bibliotek, Professor Joh. Heinr. Schlegel og Biskop Joh. Chr. Schönheyder. I disse Ægteskaber var født Sønner, som skulde drive det vidt i Videnskab og Administration: Professor juris, Konferensraad Joh. Frederik Schlegel (1765–1836)¹ og Rentekammerdirektør, Gehejmerraad Johan Schönheyder (1773–1850). Af disse Reinhold v. Jessen's to kødelige Fætre var den første 15, den anden 7 Aar ældre end han; da han selv endnu kun var Kornet ved Holstenske Rytterregiment, var Joh. Schlegel allerede Profes-

¹ Han ægtede 1793 sin Kusine, Marie Elisabeth Hellfried.

sor ved Københavns Universitet og Joh. Schönheyder Justitiarius i Sø- og Priseretten. Det er overvejende sandsynligt, at disse Familjeforbindelser var afgørende for Beslutningen om, at Reinhold v. Jessen ved Siden af sin militære skulde have en akademisk Uddannelse. Han blev 1804 privat immatrikuleret ved Universitetet og aflagde allerede Aaret efter en »juridisk Prøve«. Manuduceret af Schönheyder og eksamineret af Schlegel maatte det gaa hurtigt og godt. Ti Aar senere skønnede i hvert Fald den enevældige Monark, at naar den saaledes erhvervede juridiske Uddannelse føjedes til Reinhold v. Jessen's øvrige Kvalificationer, var han velegnet til et Amtmands-Embedet.

Uanset denne akademiske Udflugt fortsatte Bedstefar sin militære Løbebane. Allerede som Sekondløjtnant knyttedes han til Kronprinsregentens Adjutantstab og steg herefter hurtigt i Graderne: 1808 blev han Ritmester og Divisionsadjutant i Generaladjutant-Staben, 1810 tillige Kammerjunker. Saaledes blev han en af de »røde Fjer«, de militære Adjutanter, som (til Uvilje og Ubehag for mange) udgjorde Kronprinsregentens »nærmeste Omgivelse i hans Kabinet«¹.

Paa dette Tidspunkt placerer sig i hans Liv en Hændelse, om hvilken der i Efterslægten længe skulde gaa Frasagn:

Da i det tidlige Foraar 1811 Gehejmestatsminister Frederik Julius Kaas sendtes til Paris for at overbringe Kejser Napoleon Frederik VI.s Lykønskning til Kongen af Rom's Fødsel, udnævntes Reinhold v. Jessen — 31 Aar gl. — til Ledsager for det danske Sendebud. Kaas' Mission var mere end en Høfligheds-Akt; han havde ogsaa vigtige politiske Opgaver², og han sled haardt for at løse dem. »Flere Gange om Ugen tog han til Kur i St. Cloud, dels for at ære Kejseren, dels for at faa Lejlighed til at tale med ham ... Napoleon indbød ham bl. a. til en Jagtudflugt i Boulogne-Skoven; her nød han den Ære ved Frokosten at spise sammen med Kejseren og Kejserinden ved et lille rundt Bord. Under Maaltidet stillede Napoleon ham en Mængde Spørgsmaal om Forholdene paa Island, hvorefter Kaas var i høj Grad uvidende; men da han vidste, at Kejseren holdt af hurtige Svar, besvarede han Spørgsmaalene uden Tøven, *dels*, som han selv indberetter, *efter Hukommelsen, dels efter eget Indfald*. I det hele taget udmærkede Kejseren Kaas paa alle Maader og underholdt sig altid med ham under Kur, ofte endog saa længe, at det vakte Opmærksomhed«.

¹ Edv. Holm, *Historisk Tidsskrift*, 8. R., I, S. 359.

² Franz v. Jessen: *Danske i Paris gennem Tiderne*, I, S. 300 ff., Artikel af H. J. Hansen Glædemark, fra hvilken de følgende Citater er hentede.

I hvilken Grad den unge Ritmester v. Jessen nød godt af denne kejserlige Naade, lader sig nu ikke længere paavise efter paalidelige Kilder. Havde Far eller min Farbror Christian — der i Barndomsaarene hjemme i Horsens stod mig saare nær — fortalt mig noget om en Episode i Bedstefars Liv, der spillede saa stor en Rolle i min Fantasi, vilde jeg ikke have kunnet glemme det. Derfor gaar jeg ud fra, at ingen præcise Enkeltheder er kommen mig for Øre, og i denne Formodning blev jeg væsentlig styrket, da jeg 1936 ved Arv kom i Besiddelse af Manuscriptet til en mig hidtil ukendt Selvbiografi, forfattet af min Fars yngste Halvbroder, Thomy; heri findes nemlig om Bedstefars Deltagelse i den

Matthias Reinhold v. Jessen
Maleri (51 × 61 cm) af F. C. Gröger, 1814

til en mig hidtil ukendt Selvbiografi, forfattet af min Fars yngste Halvbroder, Thomy; heri findes nemlig om Bedstefars Deltagelse i den Kaas'ske Mission til Napoleon I. blot følgende Linjer:

... Jeg mindes, at min Fader fortalte mig, at han havde talt med Kejseren; men jeg fik aldrig at vide, at denne havde sagt mere end: »Se Dem om i Paris, her er meget at se!« Formodenlig har Kejseren kun henvendt disse Ord til ham.

Med saa lidt kunde vi andre imidlertid ikke nøjes. Hvad der manglede os i Dokumentation, det satte vi selv til, og paa Legenderne om Bedstefars Paris-Rejse troede vi efterhaanden fuldt og fast.

Nu var der ogsaa et og andet haandgribeligt at holde sig til. Ved Afskedsaudiensen havde Kejseren overrakt Kaas en juvelbesat Gulddaase; den var »vurderet til 15–16.000 Francs, medens de andre Udsendinges næppe var 10.000 Francs værd. Dette fremkaldte nogen Jalousi i Corps

diplomatique, og Kollega'erne gav ham Navnet *l'enfant chéri de la maison*. Men naar i en Tid, da Suverænerne endnu ikke ved Ambassadørers og Gesandters Afsked forholdsvist billigt kunde klare sig med en Ordensdekoration — naar altsaa Missionschefen fik en Gulddaase, skulde Napoleon saa have ladet hans Ledsager drage tomhændet bort? Bedstefar havde vitterlig fra Paris hjembragt flere Genstande, der var — og stadig er — i Familjens Eje; blandt disse findes Boucher-Desnoyers' berømte Stik efter Gerard's Maleri af Napoleon i Kroningsdragt (i en samtidig Ramme), et henrivende og kunstfærdigt lille Uhr i blaa Emalje med Perler og Brillanter (nu tilhørende min Farbroder Christian's Sønnedatter) og en Garniture bestaaende af Halskæde, Broche og Armbaad i den skønneste romerske Mosaik (nu tilhørende min Datter). Intet kunde da ligge nærmere end at slutte, at Portræt, Uhr og Smykke var Kejserens Gaver til den dansk-norske Monarks personlige Adjutant, attacheret Gehejmestatsministeren i en overordenlig Sendelse — som iøvrigt kom til at koste det dengang ludfattige Danmark 69.600 Rigsdaler, svarende til 7-800.000 Kroner i vore Penge.

Saa sikre var vi i denne vor Slutning, at den efterhaanden blev en urokkelig Overbevisning. Naar Mor hentede Mosaik-Garnituren frem af dens Gemme, eller naar hun ved festlige Lejligheder bar den, skete det næsten altid med Tilføjelsen: »En Gave fra Kejser Napoleon til min Svigerfader« — som en Slags Forklaring paa Smykkets Skønhed og Kostbarhed. Det var først, da jeg i fremskreden Alder hørte, at nu var det for Slægtens yngre Medlemmer efterhaanden bleven til, at Kejserinde Marie-Louise havde skænket den smukke danske Officer det lille Juvel-Uhr som Pant paa sin Interesse ... det var egenlig først da, at Tvivlen om alle disse Napoleon'ske Herligheds Oprindelse begyndte at melde sig, og at jeg spurgte mig selv, om ikke til syvende og sidst Sandheden blot var, at Bedstefar selv i 1812 havde købt dem i Paris som Gave til sin unge Hustru?

Efter Hjemkomsten tiltraadte Bedstefar atter sin militære Tjeneste og avancerede 1813 til Major; i det skæbnesvangre Aar laa han med sit Regiment i Holsten og anvendtes ofte som Sendebud mellem den danske Overgeneral og Marskal Davoust. Ved et Fald med Hesten paadrog han sig imidlertid en Knæskade, og da han derved var bleven midlertidig utjenstdygtig, fik han Ordre til at indtræde i Kommissionen for det haardt prøvede Norges Forsyning med Livsfornødenheder.

Kort efter Fredslutningen i Kiel udnævnte Kong Frederik ham til Stift-

amtmand over Lolland-Falster Stift og Amtmand over Maribo Amt. Han varetog dette Embede i 35 Aar.

Vor gamle sønderjydske Slægt, som gennem tre Hundredaar i Hertugdømmerne havde tjent den danske Krone, gjorde herved for stedse Skridtet over Kongeaen.

HJEMMET OG DE TO KULD

Min Bedstefader var to Gange gift. Han stiftede 1809 Ægteskab med Marie Sophie Ammitzbøll, f. 1788, d. 1824, Datter af Godsejer Lars A. til Kjelkjær ved Vejle. Hun blev Moder til tre Sønner: *Frantz Christopher* (1810–1853; Overpostmester, Kammerjunker), *Johan Christian* (1817–1884; Borgmester i Horsens, Kammerherre, Folke- og senere Landstingsmand) og min Fader, *Carl Frederik (Fritz) Reinhold* — samt to Døtre: *Camilla* (1820–1860; Malerinde, Stiftsdame i Vallø) og *Laura* (1822–1862).

Bedstefader stiftede 1824 anden Gang Ægteskab med Juliane Henriette Ter-Borch, f. 1805, d. 1866, Datter af Grosserer, østrig-ungarsk Generalkonsul i København Thomas T.-B.. Hun blev Moder til to Sønner: *Julius* (1832–1916; Kaptajn i Infanteriet) og *Thomy* (1833–1917; Kommandør i Flaaden) — samt en Datter, *Mathilde* (1836–1914; Stiftsdame i Vallø, gift 1858 med sachsisk Premierlieutenant, senere Overregeringsraad C. M. Behrisch).

Om Hjemmet i den store, anselige Stiftamtmandsgaard (»Palæet«) i Nykøbing-Falster havde min Far kun spredte Erindringer. Han var 6 Aar, da hans Moder døde, og allerede fire Aar senere, endnu inden han var fyldt 10, blev han indskreven (som Aspirant) paa Landkadet-Akademiet i København. Ogsaa hans to ældre Brødre, Frantz og Christian, var omtrent samtidig draget hjemmefra, den første for efter sin Studentereksamen fra Nykøbing Latinskole at studere Jura ved Københavns Universitet, den anden for at blive Discipel paa Herlufsholm, hvorfra han 1834 blev Student og derefter ligeledes studerede Jura i København.

Baade Far og min Onkel Christian kendte egenlig kun fra Ferier deres Barndomshjem, hvor nu Stedmoderen havde Styret. I alle Henseender og særlig i Forhold til Kvinder — uanset Stand eller Alder — var Far en i ypperste Forstand ridderlig Personlighed. Det vilde være utænkeligt, at han om sin Stedmoder skulde lade falde Ytringer, som ikke stemte med den Ærbødighed, han skyldte sin Faders Hustru. Men tidlig forstod jeg, at i hans Hjærte havde hun ingen Plads vundet, og af Breve fra hende (til min Halvonkel Thomy), som mange, mange Aar senere er kommet mig

i Hænde, har jeg kunnet skønne, at heller ikke hun har ævnet at dele Moderfølelsen mellem sine egne Børn og Børnene af hendes Mands første Ægteskab. Aldrig glemte Far dog at fremhæve hendes statelige Ydre og Væsen, hendes Klogskab og den Værdighed, med hvilken hun styrede det store Hus, som var hendes Omsorg betroet.

Thi Hjemmet i Nykøbing var saare anseligt. Ganske vist var Størstedelen af den Formue, min Farmoder havde bragt som Medgift og Arv — godt og vel 40.000 Rigsdaler, svarende til o. 400.000 Kroner i vore Penge — gaaet tabt under Pengekrisen; i Slutningen af 1813 var en Dalerseddel næppe værd een Skilling. Men noget var dog reddet, ogsaa Bedstefars anden Hustru var formuende (deraf ca. 22.000 Rigsdaler som Særeje), og han havde betydelige Embedsindtægter. Som saa mange andre af Slægtens Medlemmer før og siden led imidlertid Bedstefar under slet Økonomi, der hverken skyldtes Svir eller lignende Laster, men blot en *grand seigneur's* Vaner og Tilbøjeligheder, med disses vindende Sider: den aabne Haand, den utrættelige Gæstfrihed, Ønsket om at sprede Glæde til de flest mulige — og deres uafvendelige Følger: Forbrug over Ævne og støt voksende Gældsforpligtelser, som i det lange Løb maatte udtømme selv rigelige Hjælpekilder. Min Far havde nogle, min Farbror Christian adskillige Remme af samme Hud — om mig selv bliver der nok Lejlighed til at tale.

I Thomy v. Jessen's tidligere nævnte Manuscript til en Selvbiografi findes adskillige Træk, der vel hidrører fra en noget senere Periode end Fars, men som dog er tjenlige til Dannelse af et Billede af Lefvoden i Bedstefaders Nykøbing-Hjem: I Stalden stod to Spand Køreheste og en Ridehest; foruden Staldbetjening og Herskabskusk samt det kvindelige Tyende var der en Tjener og en »Tjenerdreng«. Med sine Embedsrejser forbandt Bedstefader talrige Besøg paa Amtets mange Herregaarde, hvis Ejere, foruden hele Embedsmands-Skaren, ligeledes var hyppige Gæster i »Palæet«. Baade han og hans (anden) Hustru satte Pris paa Selskabelighed. Ganske vist plejede hun at sige om sig selv, at da hun havde »hollandsk Blod i sine Aarer«, var det hende, som maatte holde igen, og at naar det kom til Stykket, var hun »den eneste fornuftige i dette Hus, der er som *un panier percé* (en hullet Kurv)«. Men det blev nok alligevel, som Bedstefar vilde have det; lyse, friske og hjærtensgode Naturer som han er i Reglen uimodstaaelige, selv naar de er uforstandige. — Andre Træk kender jeg fra Fars Fortællinger: Han, der var Kender, pristø stærkt Amtsgaardens Heste, »som ikke fandtes finere paa noget af de omliggende Herresæder«; ogsaa det sølvbeslagne, vaabenprydede Seletøj var »herligt«,

Stiftamtmandsboligen i Nykøbing-Falster

Maleri paa Laag til Svovlstikæske ($9\frac{1}{2} \times 6$ cm) fra Kgl. Porcelainsfabrik, o. 1825

ligesom Kuskes og Tjeneres Liberier »kunde lade sig se hvorsomhelst«. Naar hertil føjes, at Bedstefar i en længere Aarrække drev en større Lystgaard nær ved Nykøbing, kan man nok danne sig et Indtryk af Husførelsen og dens Omkostninger.

En Hovedpost paa mine Bedsteforældres Udgiftsbudget har imidlertid været den »standsmæssige« Opdragelse af otte Børn; to af Døtrene blev indskrevne i Vallø, to af Sønnerne holdtes til Studeringer i København, og tre Sønner uddannedes til Officerer, deriblandt Far i det dyre Kavalleri-Vaaben. Der skulde en rummelig Pung til at bære en saadan Byrde.

Af Thomy v. Jessen's selvbiografiske Optegnelser — og ogsaa paa dette Punkt bekræfter de mine Indtryk af Fars og Onkel Christian's Fortællinger — fremgaar, at vel saae Sønnerne af begge Kuld op til deres Fader i Ærbødighed og omfattede ham med Hengivenhed, men at de og han dog levede paa Afstand af hverandre. Saaledes var vel Forholdet mellem Fader og Sønner i de fleste af Datidens Overklasse-Hjem. Imidlertid vægrede Far sig bestandig mod Muligheden for, at jeg skulde faa den Opfattelse, at Bedstefader var, hvad man forstaar ved *stræny*. Tværtimod var han i sit Hjem mild og overbærende og sjældent i ondt Lune — en venlig, bedre maaske: en vennesæl Mand. I denne Forbindelse plejede Far at fortælle

Camilla Reinholdine v. Jessen
Lithografi af J.W. Tegner, efter Daguerreotypi, o. 1855

en Historie om en ubetalt, ikke helt regelmæssig og temmelig vidtløftig Skrædderregning, der, da ingen anden Udvej lod sig øjne, under en Orlov maatte frem for Bedstefar. »Det blev,« sagde Far, »en haard Omgang; men naturligvis rykkede han ud med Pengene. Og da det hele var overstaaet, tilføjede han med sit indtagende Smil: Herregud, min Dreng, jeg har jo ogsaa været ung Rytterofficer ... men ... hm ... men det er dog vidst bedst, at vi ikke taler om dette til Mor«.

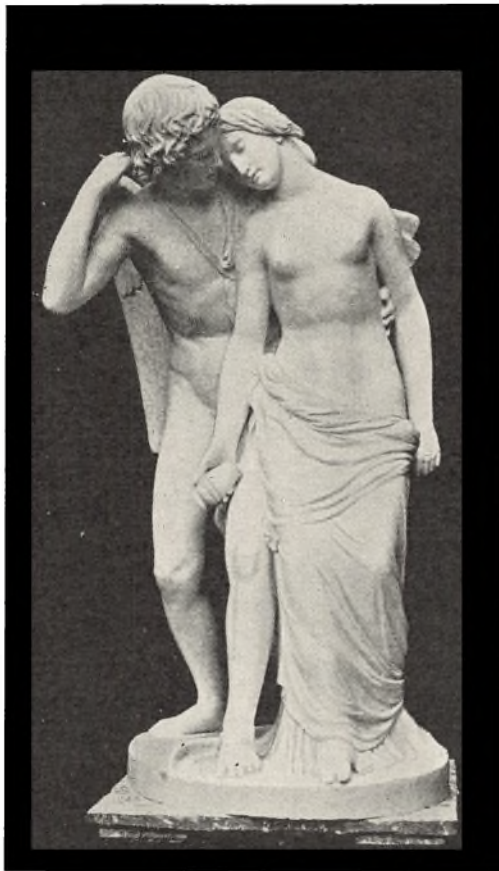
I Drengæarene var Onkel Christian paa Herlufsholm og Far paa Landkadet-Akademiet. Rejser til Nykøbing-Falster var besværlige og kostbare; det kunde ikke blive til mere end to aarlige Besøg, ved Jul og om Sommeren. Som alle Drengæ saae ogsaa disse to næsten jævnaldrende Brødre længselsfuldt hen til den Dag, da Diligencen skulde føre dem bort til Fe-

rierne. Sikkert nok bød ogsaa det store Hus paa mange Glæder inde og ude. Naar alt kom til alt, var det dog maa-ske hverken den af Embedsforretninger optagne og i patriarkalsk Fjærnhed tronende Fader eller end sige Stedmoderen og de langt yngre Halvsødskende, men først og fremmest deres egne Søstre, Camilla og Laura, som stillede Kostskole - Drengenes Savn af *et Hjem*.

Mellem disse to Søstre og disse to Brødre bestod det inderligste og fortroligste Forhold. Laura var den, som dækkede, naar Uvejr truede, trøstede i Modgang, delte Interesser, Planer og Fremtidsdrømme, hjalp til Ønskers Opfyldelse; for Sønerne af første Ægteskab blev hun i Moders Sted. Men til den Solidaritets-Følelse, som under Laura's Vinger knyttede Første-Kuldets-

men — uden al Dramatik — føjede Sønerne i Forholdet til Camilla en gennem Aarene aldrig svækket Beundring. Samtiden taler ikke blot om hendes Skønhed, som Portræterne har fastholdt, men ogsaa om hendes Begavelse eller Klogskab¹, som min Far og Farbror ofte priste.

Hun var en fint dannet Personlighed med ypperlige Sprogkundskaber og levende Kunstinteresser; hun dyrkede selv Malerkunsten, og Kendere — som Sigurd Schultz og Helge Helme — der har set de Billeder af hende, jeg ejer, anser dem for kunstnerisk værdifulde. Blandt hendes Lærere var

Chr. Freund: Amor og Psyche
Efter Fotografi 1859

¹ *Personalthistorisk Tidsskrift*, 8. R. V, S. 87.

F. C. Lund (1826–1901); Fritz Jürgensen har til hende tegnet en lille lystig Billedbog¹, af hvilken nogle Blade vil blive gengivne nedenfor; blandt hendes Venner var Christian Freund (1821–1900); det hed sig i Familien, at til Psyche-Skikkelsens Hoved i denne Kunstners Gruppe »Amor og Psyche« har Camilla v. Jessen siddet Model. Ligesom Kunstneren opholdt hun sig i Rom paa det paagældende Tidspunkt; et stort Fotografi af Gruppen, som nu jeg ejer, viser den endnu paa dens Chevalet i Atelier'et og er med Camilla v. Jessen's Haand dateret »27. November 1859«. At Lighed i Ansigtstrækkene er tilstede, lader sig ikke bestride; derfor behøver Familjelegenden dog ikke at være sandfærdig².

Begge Søstre døde ugifte, inden de endnu havde naaet 40-Aars-Alderen, Laura 1862 i København, Camilla 1860 i Neapel, hvor hun ligger begravet paa den protestantiske Kirkegaard. Hver paa sin Maade havde de beriget Fars Liv gennem de mange Aar, da han trods Slægtens Talrigbed og Kammeraters Mængde alt i alt havde været en ensom Mand. Til det sidste talte han om sine Søstre med Ærbødighed og Taknemlighed.

DEN LIBERALE ABSOLUTIST

Kendskabet til Bedstefaders overanstrengte Økonomi har sandsynligvis været temmelig udbredt i hans Embedskreds. I et Horsens, 20. April 1878 dateret Brev, som paa Opfordring bringer nogle Oplysninger om Bedstefars Løbebane, skriver Far til sin Halvbroder Julius:

... En Pastor Friis paa Lolland har for en Deel Aar tilbage udgivet en Beskrivelse af Lolland-Falster³, og ved at omtale Stiftamtmandene siger han om Fader, at hans ulykkelige pekuniære Forfatning hindrede ham i at foretage sig noget til Stiftets Udvikling. — Jeg gjorde Christian opmærksom paa denne skandaløse og ubillige Udtalelse⁴, men vi syntes dog, at det ikke var værd at gjendrive den offentlig.

¹ Se bl. a. Nicolai Bøgh: *Fritz Jürgensen. En Levnedsskildring i Fritz Jürgensen og hans Tegninger*, Kbhvn. u.D. (1897), S. 77 ff.

² Gruppen blev hugget i Marmor, udstillet paa Charlottenborg 1866 og erhvervet af Grev Moltke til Lystrup.

³ Der sigtes til: *Samlinger til de danske Øers Laalands og Falsters Historie, af P. Rhode. Med en Deel Forandringer, Tillæg og Rettelser paany udgivne af J. J. Friis*; to Bind; København 1859.

⁴ I nævnte Værks Bind I gives en kort Biografi af Mathias Reinhold v. Jessen, og det hedder derefter (S. 59 f.): »Han var fuldendt Hofmand og streng Absolutist. Han var en udmærket dygtig Forretningsmand, men desværre forhindrede hans i Bund og Grund ødelagde Formueomstændigheder ham ofte i at være for Stiftet, hvad han kunde«.

Matthias Reinhold v. Jessen
Maleri (55 × 71 cm) af H. A. G. Schiøtt, 1850. Det nationalhistoriske
Museum paa Frederiksborg

Sønnernes Vrede er forklarlig; men det var godt, de ikke lod den komme til Orde. En sandere og derfor retfærdigere Dom over Bedstefar og hans Virke er forlængst fældet af kyndigere Mænd end Pastor J. Friis.

Det har iøvrigt nok sin Rigtighed, at Bedstefar var en »fuldendt Hofmand« efter sin Tids Krav til en saadan, og vanskeligt vilde det vel ogsaa være at bestride, at han var »stræng Absolutist«. Hvorledes skulde det

kunne være anderledes med en dansk Officer af gammel sønderjydske Æt, født 1780, fra sin Ungdom knyttet til Frederik VI.s nærmeste Omgivelser og siden en af hans højtstaaende Embedsmænd? Men i sin Knaphed er Karakteristiken misvisende. Thi saa vidt en af *det oplyste Enevældes* tro Tjenere kunde være *liberal, frisindet*, eller hvad man nu vil kalde human Tænkemaade og aandelig Rummelighed, saa passer disse Kvalificationer paa Bedstefar. De var desuden Slægtsarv. Om Slægtens største og dens eneste historiske Personlighed, Gehejmeraad Thomas Balthazar v. Jessen (1648–1731), der i en lang Aarrække var Danmark-Norges Udenrigsminister, og som senere paa Statstjenestens højeste Poster i Udlandet og i sin sønderjydske Hjemstavn røgtede vigtige Opgaver, har det kunnet siges, at han var en Mæglingens og de fredelige Overenskomsters Mand, aandelig smidig, mild og omsorgsfuld i Forholdet til undergivne¹. Broderen, kgl. Præsident i Altona, Etatsraad Matthias Jessen (1641–1712), fra hvem min Slægtsgren nedstammer i lige Linje, har i Ind- og Udland kunnet prises for sin Taalsomhed². Det stemmer godt hermed, at paa Prosa og Vers blev Reinhold v. Jessen af sin Samtid fejret som en »Kongens og Folkets Mand«, der ikke blot vandt høj Anseelse for den Samvittighedsfuldhed, Iver og Dygtighed, med hvilke han i mere end en Menneskealder styrede sit Embede³, men som ved sin Færd virksomt varetog Bøndernes Interesser og vandt deres Hjerter.

Da han 1832 af Kongen kaldtes til at tage Sæde blandt de 35 *oplyste Mænd*, som skulde drøfte den planlagte Stænderforfatning, tog han Stilling paa, hvad vi nu om Dage vilde kalde Forsamlingens venstre Fløj. Han stemte »saavel for hoverifri Fæstebønders og Beneficiarers [in casu navnlig Præsters] som for Jøders Valgbarhed og indtog saaledes en betydelig mere liberal Stilling end Regeringen⁴«. Saaledes forholdt det sig med denne *Absolutist*.

Naar nu Forfatteren til de Linjer — som til den Grad oprørte de to Brødre i Horsens, at Far i det ovenfor citerede Brev endog taler om »denne nederdrægtige Udtalelse« — fuldt ud anerkender Bedstefar som en *udmær-*

¹ *Dansk biografisk Leksikon*, XI (1937), S. 632. Jvf. Franz v. Jessen: *En slesvigsk Statsmand*, I–III, Kbhvn. 1930–1941.

² *ibid.*, S. 618 (samt ovennævnte Værk).

³ *ibid.*, S. 625. Jvf. C. F. Bricka, samme Værks Førsteudgave, VIII (1894), S. 480.

⁴ *ibid.*, S. 625 f.; jvf. Hans Jensen: *De danske Stænderforsamlings Historie 1830–1848*, I (1931), S. 221 ff.

ket dygtig Forretningsmand (hvorved sikkert skal forståes: Embedsforretningernes Varetager), bliver det et underordnet og iøvrig lovlig subtilt Spørgsmaal, om oftere noget endnu mere udmærket vilde kunne være blevet ydet, saafremt Bedstefar ikke havde lidt under overanstrengt Økonomi? — Lad denne gamle Polemik fare ...

Bedstefar fejrede i Nykøbing baade sit 25-Aars Jubilæum som Stiftamtmand (1839) og sit 50-Aars Jubilæum som Embedsmand (1849), det sidste ved en Folkefest i Bangsebo Skov, i hvilken Repræsentanter for alle Stiftets Samfundslag deltog. Her hyldedes den gamle Excellence — han havde allerede 1843 faaet Dannebrogordenens Storkors og blev ved Jubilæet 1849 udnævnt til Gehejmekonferensraad — i Tale og Sang som en af de fineste Skikkelser i det nu skrinlagte Enevældes Embedsstand.

Denne Fest blev Afslutningen paa Bedstefars Embedsgæring. Han fyldte 19. Novbr. 1850 de 70 og fik med Aarets Udgang sin Afsked og flyttede til København. Her boede han med Hustru, tre Døtre og de to yngste Sønner »i Bredgade i Gaarden, der nu ejes af Konferensraad Levy, skraas over for Søkadetakademiet«, skriver Thomy v. Jessen i sin Selvbiografi og fortsætter: »Her levede min Fader endnu nogle Aar ... Da jeg i Slutningen af Juli Maaned 1853 kom hjem fra et Togt med Korvetten *Valkyrien*, var der Cholera i Kjøbenhavn, og Fader laa dødssyg. Jeg saa ham, tror jeg, den sidste Gang, da jeg var i Land d. 31. Juli, men 1. August hen paa Eftermiddagen døde han. Uventet kom hans Død ikke; men Choleeraen havde dog i større eller mindre Grad angrebet ham«.

Snart efter opløstes Hjemmet. Paa en Rejse i Tyskland med sin Moder havde Fars Halvsøster Mathilde gjort Bekendtskab med en sachsisk Premierlieutenant, Carl Moritz Behrisch, og ægtede ham 10. Septbr. 1858. Samme Efteraar flyttede Moderen til Dresden, hvor hun blev til sin Død 19. Februar 1866.

PRINSESSE CAROLINE'S SKO

Bag denne Opløsning og dette Opbrud laa Spliden mellem de to Døtre af Bedstefars første Ægteskab og Stedmoderen og hendes Datter. Herom beretter Thomy v. Jessen's Optegnelser udførligt. Min Far talte sjældent derom og kun som Støtte for sin Opfordring til mig om at skønne paa min egen Lod: »Du veed ikke, min Dreng, hvor man kan savne et Hjem, naar man ikke har det!«

Opdragelsen paa Landkadet-Akademiet — hvor Far fra 1. Januar 1830 var bleven *virkelig Kadet* i Hofkassennummer, d. v. s., at Bedstefars kongelige Velynder betalte Akademi-Pengene — kendetegnedes af urimelig Strænghed, og Tonen mellem Drengene indbyrdes var præget af en saadan Raahed, at det er vanskeligt at forstaa, at den ikke, fysisk og moralsk, krævede flere Ofre. Baade i den teoretiske og den praktiske Undervisning spillede Korporalstokken en Hovedrolle. De ældre Holds Plagerier af de yngre kunde i deres Barbari være ikke blot brutale, men sadistiske. Desuden florerede Smug-Drikkeri, og de Kure, som blev brugt for at tilvejebringe hurtig Fjernelse af dets synlige Virkninger, var livsfarlige (Overhældning med iskoldt Vand o. a. l.)¹. Den Generation, min Far tilhørte, fik i to Krige Lejlighed til at vise, at Opdragelsen paa Landkadet-Akademiet havde gjort dem til gode Soldater. Tillige holdt de Livet igennem sammen som gode Kammerater. Mærkeligst er, at saa mange af dem tillige blev gode Mennesker.

Til Fars muntre Minder fra disse Barndoms-Aar hørte Hoftjenesten. Til større Tafler og andre Festligheder blev et Antal Kadetter kommanderede til Hove for at figurere som *Pager*; de bar ved disse Lejligheder særlige Uniformer. Til Tjenesten, som medførte Ekstra-Forplejning (saavel ad regelmæssig Vej fra det kgl. Køkken som ved, hvad der kunde *hugges*, navnlig af Drikkevarer), hørte Opvartning af Kongen, Dronningen, Prinsser og Prinsesser; Pagerne stod bag de fyrstelige Personers Stole, og Anretningerne raktes da af Lakajer til Pagen, som lod dem gaa videre til den Højhed, de under Maaltidet var »attacherede«. Hele Processen, fra Ankomst til Afmarsj, var i Forvejen indøvet, dels paa Akademiet, dels under en Hofembedsmands Ledelse paa Slottet selv. Efter Fars Skildring vilde det imidlertid være urigtigt at forestille sig disse Tafler som højtidelige eller blot stive Ceremonier; tværtimod gik Samtalen livligt over Bordene; der blev spist rigeligt og drukket tæt; ofte spøjte Majestæterne og de andre kongelige Herrer og Damer med Pagerne, spurgte til deres Familie, forhørte sig om deres Uddannelses Fremskridt og viste dem baade Interesse og Velvilje. Apparatet var temmelig pompøst, men Tonen dansk-gemytlig og — fremhævede Far — med Kongen som Eksempel udpræget patriarkalsk.

Alle de kongelige Personer kendtes og omtaltes blandt Pagerne ved Øgenavne. Saaledes hed Frederik VI.s og Dronning Marie's Datter, Arve-

¹ Jvf. Oberst Soren Chr. Barth's *Livserindringer* (Trykt som Manuscript; Præsto 1900), I, S. 143 ff.

prinsesse Caroline (1793–1881), »den brændte«; der var 1830 overgaaet hende en Brandulykke, som efterlod vansirende Ar i Ansigtet. (Drenge er ikke skaansomme; cet âge est sans pitié, siger Lafontaine.) Den venlige og godmodige Prinsesse tog sig ofte Lejlighed til at stikke Konfekt og andre rare Ting til Pagen bag hendes Stol. Det var dog ikke alene af den Grund, at denne Plads var eftertragtet. Flere Hold Kadetter havde iagttaget og videre meddelt deres Efterfølgere i Hoftjenesten, at Prinsessen havde den Vane under Tafflet at skubbe en af sine Sko, undertiden dem begge, af Foden. Kunde nu Pagen se sit Snit til at bukke sig og give Skoen et Puf, saa den røg et godt Stykke bort, saa opstod der pinlig Forlegenhed, naar Prinsessen ikke kunde rejse sig fra Tafflet, men sad og sparkede under Bordet for at finde det vildfarne Fodtøj. Naar Pagen mente, Situationen havde varet længe nok, dykkede han atter ned og fandt Skoen. »Det skammelige var«, sagde Far, »at vi Lømler ærbødigt tog imod den venlige Tak, Prinsessen aldrig glemte at bringe os, naar vi igen gav hende Skoen paa«.

»SER DE, JEG KA' RI'E...«

Endelig 1. April 1839 slog Timen, da Officers-Epauletterne var vundne. Far blev en Maaned senere som Sekondlieutenant stillet à la suite¹ ved holstenske Landsener-Regiment i Bedstefars Fødeby, Haderslev. Han mindedes med et Smil Prøverne foran Skrædderens Spejl af den nye Uniform og navnlig Hovedbedækningen, den saakaldte *Czapka*², »et tungt og ophedende Monstrum, der tilmed var urimelig dyr og egentlig ganske uegnet til Ridebrug, da den paa alle Sider fangede Vinden som et Sejl«. De holstenske Landsenerers Rideskole var stræng og krævende, men nød Ry som en af Ryt-

Landkadel.
(Perioden 1822–37)
Efter K. Gamborg:
»Den danske Hærs
Uniformer i ca.
200 Aar«. Kbhvn.
1889–93

¹ D.v.s. som overkomplet og paa Ekstragage, da Sekondlieutenant-Numrene allerede var besat.

² *Czapka* er Polsk og betyder nok egentlig blot Hue el. lign.

teriets ypperste. Far gennemgik den i tre Aar og tilskrev selv dens Undervisning sine Færdigheder som Rytter. Ved Hærreformen 1842 ansattes han imidlertid ved 5. Dragonregiment i Randers, og her kom han til at leve en Række Ungdomsaar.

Paa Baggrund af de ensformig tilbagevendende Tjenestepligter — Rekrut-Uddannelse, Terræn-Øvelser o. lign. — var det navnlig Ridningen og Forholdet til Underofficerer og Mandskab, som prægede Fars Minder fra Dragonernes forskellige Garnisonsbyer i Jylland og paa Øerne.

Han var en lidenskabelig Rytter og skal forholdsvis tidlig være naaet til at nyde Anseelse paa dette Felt. Det er mig ubekendt, fra hvilket Tidspunkt under Fars Løbebane, hans Jævnaldrende, Prins Christian (IX.), der selv var en fremragende Rytter, har haft Lejlighed til at værdsætte hans Præstationer. Men da Prins (Kronprins) Frederik (VIII.) i 1862 gennemgik en Eksercerskole ved 2. Dragonregiment i Næstved, hvor Far da var Ritmester, blev han efter Prinsen til Danmarks Ønske Sønnens Lærer i Ridning. Hver af de Gange, jeg har talt med Kong Christian IX., sagde han nogle venlige Ord om Far og tilføjede, at vel var baade han selv og de Heste, han red, for svære til at gøre sig gældende i Væddeløb, »men baade i Terrænet og som Skolerytter i Manège var han magesløs sikker«.

En i Bund og Grund beskeden Mand som Far skyede enhver Form for Selvros, der desuden efter hans Mening røbede vulgær Tænkemaade. Men han fandt Behag i andres Anerkendelse af hans Indsigt og Virke. Saaledes var han udmærket tilfreds, da Sessionsherrerne, flere af dem Fars gamle Kammerater, under et Ophold i Horsens ved den traditionelle Middag i vort Hjem, fortalte Mor og os Drengene følgende Historie (ligeledes fra Næstved-Tiden): En højtstaaende Officer, formentlig en Oberst af Generalstaben, var paa Inspektion; han overværede nogle Opvisninger i Ridehuset, og blandt disse en *højere Skole*, reden af Far. Ved Kritiken ytrede han da noget i den Retning, at det jo havde været en smuk Præstation, men at Far i venstre Volte havde haft for lang Bredon-Tøjle, under Højre-Galop'en havde givet Schenkel for tidligt og adskilligt mere af samme Slags, som Far paahørte med stigende Utaalmodighed. Sluttelig tog Hidsigheden Magten fra den blodrige Mand, og han afbrød sin Kritiker med disse Ord:

— Ja, det kan s'gu gerne være, Hr. Oberst. Men Forskellen mellem Obersten og mig, det er nu, at jeg kan ride, og det kan Obersten ikke!

Far fik en skarp og — som han selv sagde — velfortjent Tilrettevisning.

Men Kammeraterne havde leet, saa det rungede, og det gjorde de en Snes Aar senere, da de i Horsens fortalte Historien for Gud ved hvor mangen Gang. »Vist sagde jeg det«, bekræftede Far. »Saadan en Kontor-Kalorius skulde vel ikke lære mig at ride!«

For saa vidt er imidlertid disse Replikers Gengivelse urigtig, som hverken Far eller hans samtidige Kammerater nogensinde sagde *ride*, men kun synes at have kendt Formen *ri'e*. Overhovedet talte dette Slægtleds dannede Klasser — Kvinder som Mænd — et Sprog, som viselig ikke viste Omhu i sit Ordvalg eller tog det nøje med Grammatik og Syntaks. Blandt de uudrydelige Germanismer — der ligeledes forekom skriftligt — var foruden *immer* (som ogsaa findes i f. Eks. Grundtvigs Poesi) og *Geburtsdag* navnlig en Vrimmel af Reminiscenser fra Bibel og Katekismus som f. Eks. *forloren* (i Betydningen: fortabt) og *Helliggejst*. At Far sagde *Bøjer* for Bøger er maaske ikke mærkeligt; men det er svært at fatte, hvorfor Kirsebær konsekvent skulde udtales *Køsebær* eller Skjorte:

Sjorte. Mor rettede os Drengene, naar vi i bedste Tro anvendte disse og lignende Udtryk; allerede hendes Generation — og vel ogsaa hendes københavnske Milieu — havde overstaaet dette Talesprogets Udviklingstrin. Jeg er ikke vis paa, at Far følte sig overbevist om, at hun havde Ret; i hvert Fald holdt han fast ved, hvad nu han havde lært som det passende og rigtige, og jeg hører endnu hans Formaninger: Immer udad med Fødderne! Skift Sjorte, naar Du er ble'en varm a a ri'e — eller hans Spørgsmaal: Hvad ønsker vi os saa til vor Geburtsdag?

Officer ved holstenske Landsenerer
Efter »Danske Uniformer« af Chr. Bruun
Anden Samling. Kbhvn. 1837

Den militære Ridekunst var fra Ungdomsaarene Fars store Interesse, og følgelig spillede ogsaa Heste, især den Type, som egnede sig for det tungere Kavalleri, en betydelig Rolle i hans Erindringsliv. Ofte har jeg hørt ham omtale og drøfte Egenskaber ved Heste, han havde ejet eller tjenstlig redet for en Menneskealder eller endnu længere siden. Hans Ry som Kender var da ogsaa vidt udbredt; det hændte regelmæssig, at Sælgere og Købere paa Horsens' aarlige Hestemarkeder æskede hans Skøn, og Omegnens Godsejere spurgte ham til Raads ved Anskaffelse af finere Dyr til Køre- eller Ridebrug. En af Jyllands største Hestehandlere, en Jøde ved Navn Nathansen, hvis Hjemsted vistnok var Randers, men som færdedes overalt mellem Elben og Skagen — han grundede et Hestehandler-Dynasti, der, saa vidt jeg veed, endnu blomstrer — paakaldte undertiden ved Handler Fars Skøn som den afgørende Garanti; paa sit Jydsk sagde han: *Do ka roli kow hinner; æ Rikmejster i Horsens ha sjæl synt hinner*. Jeg mindes ikke at have hørt om noget Tilfælde, hvor Fars Navn var blevet uretmæssig paakaldt; gamle Nathansen var saa ærlig som nogen anden jydsk Hestehandler og alt for klog til at løbe Risiko for at blive grebet i Misbrug af Fars Navn.

NAAR MAN ER

BONDE OG KAVALLERIOFFICER SAMMEN

Men Ridningen og Hestene var dog kun een Side af Fars militære Gærning. Fra de tidligste Ungdomsaaer havde han lagt Vægt paa at stille sig i fortroligt Forhold til Underofficerer og Menige. Det er jo sandsynligvis rigtigt, at i den lange Periode i 1800-Tallet, fra Tredivernes Begyndelse til den anden slesvigske Krig, i hvilken Far tjente i Hæren, forekom Brutalitet, hensynsløs Raahed og Plagerier af Mandskabet. Men Far protesterede altid med yderste Hæftighed mod saadanne Anklagers Berettigelse, i hvert Fald indenfor det Kavalleri-Vaaben han selv i hele Perioden havde tilhørt. Han nævnede Officerer, af hvis Personlighed hans Tilhørere selv havde kunnet danne sig Indtryk, og han spurgte: Kunde I tænke Jer, at Mænd af denne Type vilde misbruge deres Magt til at begaa Raaheder overfor værgeløse Mennesker? Den blotte Mistanke oprørte ham paa egne og hele Standens Vegne. Jeg mindes, at han engang ved et Selskab talte saa højt og heftigt om disse Forhold¹, at Moder indtrængende maatte bede ham falde til Ro; med Rette frygtede hun for hans egen Skyld de Anfald

¹ Det er ikke udelukket, at den her omtalte Episode kan have været foranlediget af

af Hidsighed, som kunde komme over ham, naar han mente sine intimeste Følelser krænket; selv var jeg bleven saa bange, at jeg brast i Graad — og det skal nok have hjulpet mere til at neddæmpe Fars Tone end alle Mors Advarsler.

Hvad Far ved denne og anden Lejlighed gjorde gældende, det var omtrent dette: Med mange af mine Kammerater havde det sig som med mig selv; vi følte os som Aristokrater, ikke noget om fin Familje og fornem Slægt — jeg var nu iøvrigt vel tilfreds med *min* — men vaagen Bevidsthed om, at vi stod i en anset, i visse Maader maaske tillige en privilegeret Samfundsstilling, der paalagde os en hellig Pligt, nemlig at opdrage og uddanne Ungdommen til den højest mulige Indsats i Forsvaret for Konge, Folk og Fædreland. Glem ikke, hvilke skæbnesvangre Tider vi levede i. Jeg har ikke det ringeste imod, at vi Officerer sammenlignes med Skolelærere; tværtimod; men jeg vil dog have Lov at sige, at mellem dem og os var der den Forskel, at i givet Fald stod vi med vort Liv inde for Opgavens Løsning. Vi følte os som Aristokrater, fordi vi under Ansvar for Fædrelandet opøvede Folkets Ungdom i Vaabenbrug. Skolen kunde være håard, men jeg kan indestaa for, at vi selv havde gennemgaaet en, der var mange Gange haardere. Braadne Kar findes i alle Stænder eller Fag; tro mig imidlertid paa mit Ord, naar jeg siger, at Vigtigmagere, Spradebasser og Rekrutplagere ikke trivedes i Hæren i de to slesvigske Kriges Periode; deres Avancement blev hurtig stoppet af Chefer, som ikke var at spøge med, naar det gjaldt, hvad vi forstod ved *Aanden i Hæren*. Som jeg selv havde desuden de fleste af mine Kammerater lidt saa meget ondt i Læreaarene, at hos os blev den naturlige Reaktion — gradueret efter Anlæg og Temperament — snarest en Art faderlig Myndigheds-Udøvelse med Hensyntagen til den enkeltes Forudsætninger for Fyldestgørelse af Tjenestens Krav. Maaske kan jeg ogsaa have Lov at nævne, at jeg har været Forlover ved adskillige hjempermitterede Dragoners Bryllupper, og at jeg er Gudfader til adskillige Dragonsønner, navnlig i Egnene omkring Randers og Næstved, iøvrigt ogsaa omkring Itzehoe; nogle Stykker smaa Holstenere er opkaldt efter mig. Det siger sig selv, at mine Kammerater kunde fortælle om langt flere af den Slags Venskabs- og Tillidsbeviser. Og saa skal vi Officerer, der var med i 48-50 og i 64, høre, at vi mishandlede vore Folk!

Jens Busk's Agitation mod Rekrutuddannelsen. — Busk havde selv tjent ved Dragonerne i Aarhus, men da han var født 1845, har det været paa et Tidspunkt, som ligger væsenlig senere end det, Fars Erindringer dækkede.

Dragonregimenterne rekrutteredes langt overvejende af Landbo-Ungdom. Far satte stor Pris paa disse unge Bønderkarle, og han plejede at sige, at naar det navnlig i Førstningen kneb noget for dem at finde sig tilrette »ved Militæret«, saa havde man jo Hestene til at hjælpe dem paa Gled. »Naar man er Bonde og Kavalleriofficer, saa er det utroligt, saa let man kommer hinanden nær i en Hestestald«. Det behøvede ikke at vare saa forfærdelig længe, inden det for Alvor gik op for den nye Dragon, at disse strikse Krav til Hestens Pasning og Pleje, til Arbejdets Orden og Regelmæssighed, til Staldens Renlighed eller endog Pyntelighed — at alt dette havde en Mening og var en nyttig Lære. Vidste han desuden ikke, at rundt om paa større og mindre Gaarde var det en tungt vejende anbefaling at have »staaet ved Dragonerne« og være gaet Turen igennem med et godt Vidnesbyrd?

Vanskeligere var Forholdet til Underofficererne. I Kavalleriet i den Helstats-Armé, Fader tilhørte fra sit 10. til sit 46. Aar, fandtes — ogsaa i de kongerigske Garnisoner¹ — blandt Underofficererne adskillige Holstenerne, hvis Mentalitet var en anden end den danske; »de var«, plejede min Far at sige, »stivere end jeg synes om«. Deres fremragende Dygtighed og Pligttroskab var ubestridelig; men deres Tone var strængere og strammere end deres danske Kollegers, og de savnede Smidighed i Anvendelse af Regulativer og Reglementer. Med Fars Syn paa Underofficersstandens Betydning for den værnepligtige Ungdoms Uddannelse maatte han lægge Vægt paa Udligning af den ved Nationalitets-Forskellen hidførte Uensartethed og paa Stræben efter gensidig Paavirkning af de givne Elementers værdifulde Egenskaber — en Art Parring af den holstenske Orden, Præcision og stramme Disciplin med den danske Jævnhed og Humor. »Der var«, sagde Far, »nogle af mine Chefer — blandt dem dog udtrykkelig ikke Hegermann-Lindencrone — som fandt, jeg gjorde for meget ud af alt dette; engang fik jeg at høre, at det vigtigste maatte være den rent militære Uddannelse og ikke folkelig Pædagogik. Det gjorde mig ondt, for jeg skal sige Dig, min Dreng, med mig havde det sig nu saadan, at vel blev jeg glad, naar mine Overordnede var tilfredse med mig, men glædest blev jeg, naar jeg mærkede, at mine Underofficerer og Dragoner holdt af mig«.

¹ Ved Krigsudbrudet 1864 overførtes 2. Dragonregiment fra Næstved (henholdsvis Slagelse og Vordingborg) til Nyborg. Men da Regimentet havde en Del holstensk Mandskab, der skulde udskilles og afløses af ældre Aargange kongerigsk Mandskab fra andre kongerigske Regimenter, kunde Overførslen til Slesvig først begynde fra 1. Februar at regne.

Som Dreng har jeg kendt en holstensk Underofficer, Vagtmester¹ Sebastian Müller. Saa vidt jeg mindes, stammede han fra Plön, havde staaet under Far ved 5. Dragonregiment og var som Pensionist strandet i Horsens, hvor han fik civilt Arbejde. Far satte Pris paa Müller, omtalte ham som udmærket Rytter og roste hans Loyalitet overfor Kongehuset og Danmark. Paa en Foranledning, som senere skal omtales, blev han min første Ridelærer; jeg selv har vel været 8-9 Aar, min Hest, der hed *Flora*, var en Shetlands-Pony, ikke ret meget større end en fuldvoksen Grand Danois. Jeg havde glædet mig overmaade til denne Rideundervisning, men allerede fra første Time skræmte Vagtmester Müller Lysten ud af mig. Den høje, magre Mand, der talte Dansk med mange tyske Ord og et underlig hæst snerrende Tonefald, formelig overvældede mig med Teori, af hvis tekniske Udtryk jeg ikke forstod et levende Ord. At selve Ridningen paa nøgen Hesteryg gjorde nederdrægtig ondt, skulde jeg nok lade være at klage over, for jeg vidste, hvad Følgerne kunde blive; Fars Vilkaar for Gaven — som Mor i høj Grad havde misbilliget — var, at jeg skulde lære at ride »rigtigt og ordentligt«; vilde eller kunde jeg ikke opfylde dette Vilkaar, blev *Flora* taget fra mig og solgt. Jeg gjorde mig altsaa haard. Men mine Følelser for Vagtmester Sebastian Müller var nærmest en Slags ængsteligt Fjendskab. Han hersede forskrækkelig med mig, og naar jeg trods Formaninger og Øvelser dog gjorde netop den Fejl, det gjaldt at undgaa, faldt regelmæssigt i snerrende Tone et dybt fortvivlet: »Gott im Himmel! Hvaadt vil den Herr Papa sike, wenn han seer so was!«

Formodenlig har det været Mor, der opdagede, at der maatte være noget i Vejen. Tidligere end ventet af baade min Lærer og mig dukkede nemlig Far op i Ridehuset og overværede Undervisningen. Müller og jeg gjorde os begge mægtig Umage. Far sagde ikke et Ord, saalænge Timen stod paa. Da vi var færdige, smilte han til mig og ytrede, at det jo var ganske pænt; derefter vendte han sig til Sebastian Müller, der stod rank og ret som til Parade, og sagde venligt: »Tak, Vagtmester, for al den Ulejlighed, De gør Dem med Drengen; jeg vidste jo nok, jeg kunde lide paa Dem. Men iøvrigt vil jeg blot bemærke, at Dragon er Drengen jo for spinkel til at være, og jeg har heller ikke tænkt mig, han skulde blive Berider«.

Om der senere, udenom mig, er sagt mere, veed jeg ikke. Men Vagtmester Sebastian Müller gik lempeligere frem med baade Teori og Praksis,

¹ Underofficererne i Kavalleriet kaldtes *Vagtmestre*; først i 1866 ændredes Betegnelsen til *Sergent*.

og Forholdet mellem os blev saa taaleligt, at jeg endog vovede at smile, naar han snerrede sit: Gott im Himmel! Tæench doch po den Herr Papa! — Og Flora beholdt jeg.

EN FARLIG MAND

Helt anderledes var de Indtryk, jeg modtog, naar Far tog mig med paa sine Landture. Han repræsenterede jo bl. a. »Landbygningernes Brandforsikring«, og naar Skader skulde vurderes eller Policer tegnes, mødtes han paa Stedet med Egnens Vurderings- eller (som de da kaldtes) Taksationsmænd. Adskillige af disse Bønder, nu Gaardmænd i en frugtbar, østjydsk Egn, havde »staaet ved Dragonerne«, og nogle af dem havde tjent under Far i baade Krig og Fred. Under disse Sammenkomster blev det visselig ikke ved Forretninger alene. Der veksledes Haandtryk som mellem gode Venner, der spurgtes Nyt om Familjerne, Afgrødens Udsigter og Besætningernes Tilstand drøftedes, ved veldækkede Borde gik Samtalen om gamle og nye Dage, og Stemningen var høj. Mor har fortalt mig, at da en af disse Taksationsmænd engang havde søgt Far paa hans Kontor i Horsens, men ikke truffet ham hjemme, havde han talt med hende og ladet mange venlige Ord falde om Far. »Men«, vedblev han, »nu maa Fruen ikke tage det ilde op, for Sagen er jo, at vel synes vi Mandfolk vældig godt om Ritmesteren, men vore Koner og Døtre, de er nu ligefrem forgabede i ham, og det er, siger de, fordi han, ligesom uden at lade sig mærke med det, behandler dem, som var de Grevinder og Prinsesser«. Mor havde svaret, at det var ikke noget Nyt for hende; »saadan er nu engang hans Natur; han er en Riddersmand«.

I denne Forbindelse kan jeg fortælle to Træk:

Som adskillige andre Horsens-Familjer fik vi i 70'erne og 80'erne vore Tjenestepiger fra den skønne lille Ø Endelave (i Horsens Fjord). De blev i Reglen hos os, til de skulde giftes; dermed blev Forbindelsen imidlertid ikke afbrudt; de kom paa Besøg hos os, og min Bror og jeg var ugevis ad Gangen Gæster i deres Hjem. En af disse Endelave-Piger hed Maren, og hun og jeg var gode Venner. En Dag (det kan have været i Efteraaret 1879), da jeg sad og læste Lektier, kom hun ind til mig og medbragte ganske uopfordret — medens hun ellers skulde lokkes eller overtales — en attraaet Lækkerbiskken. Paa mine Spørgsmaal om Aarsagen til denne Overraskelse svarede Maren, at der var sket hende noget usædvanligt og gribende: Far var kommen hjem fra en Landtur, drivvaad og tilsølet af

Mudder; han havde staaet og bakset med de høje, vaade Støvler, der ikke vilde af Foden; Maren var da knælet ned foran ham for at trække dem af. Men straks havde Far i sin bryskeste Tone sagt til hende: »Maren, vil Du se, Du øjeblikkelig rejser Dig! Endnu har jeg aldrig fundet mig i, at en Kvinde knælede for mig!« Og lige efter havde han klappet hende paa Kinden og sagt: »Tak, lille Maren, for Din Venlighed«.

Og her stod nu Maren fra Endelave, tørrede sig med Forklæde-Snippen i Øjnene, stak mig tyndt Rugbrød med tykt Smør og meget Puddersukker og gentog: *Herre Jøsses, hwa Do da haar for en dejli Faar!*

Det andet Træk skylder jeg Jens Busk. Vi mødtes engang i 1906 paa Hotellet i Herning, og vi to gamle Horsensianere havde meget at tale om. Han havde jo kendt baade min Farbror Christian og Far, den sidste navnlig fra de Aar i 80'erne, da Busk havde været med til at stifte og var Medlem af Repræsentantskabet, senere Formand for »de mindre jydsk Ejenomsbesidderes Brandforsikrings-Forening« (*Wistoft's Brandkasse*), som skulde blive en haard Konkurrent til »Landbygningernes Brandforsikring«. Agitationen blandt Bønderne for det første, mod det andet af disse Assurance-Selskaber blev drevet paa rent politisk Grundlag: det Berg-Hørup'ske Venstre mod det Estrup'ske Højre.

Skøndt Far aldrig tog Del i Politik, var det jo aabenbart, at han som gammeldags Konservativ hørte hjemme blandt Kongens tro Mænd, de overbeviste Forsvarsvenner. Egnens ledende Venstreblad, »Horsens Folkeblad«, som Emil Bojsen netop i disse politisk bevægede Aar drev frem til stor Udbredelse og Indflydelse, arbejdede ihærdigt for Wistoft'erne, og det hændte da nogle Gange, at i Polemiken mod Arvefjenden, *Landbygningerne*, blev ogsaa Far nævnt, ikke i Form af personligt Angreb — sligt forekom dengang overhovedet sjældent, i hvert Fald i Provinspressen — men for ligesom advarende at karakterisere det Selskab, Bønderne hidtil havde støttet med deres Penge. Hvem var det nemlig, som her paa Egnen var valgt til Repræsentant for dette Selskab? Det var Hr. Ritmester, Kammerjunker F. v. Jessen, Formand for Vaabenbrødrene — behøvede man at sige mere for at gøre det klart, at *Landbygningerne* var en militaristisk Højre-Rede?

Sikkert nok blev Frafaldet ogsaa omfattende, hvad Far tydelig fik at mærke ved Nedgang i sine Indtægter. Men om noget egenligt Skred blev der nok ikke Tale. I hvert Fald fortalte Jens Busk mig, at han dengang i Far havde set en besværlig Modstander. Naar han blandt Bønderne agiterede for Udmeldelse af *Landbygningerne* og Indmeldelse i *Wistoft*, hændte

det ham nemlig i adskillige Tilfælde, at han blev mødt med et trægt henholdende: *Vi vil godt go ind i Di Kass, men vi vil il saa gjænn gjø Rikmejs-steren i Horsens kyw ow et.*

Og saaledes gik det til, at Jens Busk talte om min Far som »en farlig Mand«.

Bedstefader oplevede, at to af hans Sønner kom til at deltage i Kri- gen 1848–50: Far, som da var 30-aarig Premierlieutenant i Dragoner- ne, og hans yngste Halvbroder, Thomy, som da var 15-aarig Kadet ombord i Korvetterne *Havfruen* og *Flora*, der gjorde Tjeneste dels un- der Aktioner i de slesvigske Farvande, dels ved Blokaden af de prøjssiske Østersø-Havne.

Nu var Far ikke af den Type gamle Soldater, som holder af *to fight over his battles again*. Paa Opfordring om at fortælle plejede han at svare, at han havde været en ganske jævn Officer, og at iøvrigt Kavalleriet under begge de slesvigske Krige kun var blevet sparsomt brugt. En af de første Træfninger, i hvilken han havde deltaget, var Affæren 24. April 1848 ved Munkvolstrup, i samme Egn ved Landevejen mellem Slesvig og Flensborg, hvorfra Stednavne som Oversø, Store Solt, Sankelmark og Bov klinger ind i det sønderjydske Epos. Det var Dagen efter Tilbagetoget fra Slesvig; slet Efterretningstjeneste og uheldige Dispositioner¹ foranledigede, at den Del af vor vigende Hær, deriblandt en Eskadron Dragoner, som havde taget Kvarter i Munkvolstrup, blev overrumplet af talmæssig langt over- legent, fjendtligt Kavalleri; men Modstanden havde været kraftig og dristig, og blev Tabene end betydelige, saa havde de ikke været forgæves; Fjenden blev opholdt saa længe, at Hovedstyrken kunde bringe sig i Sik- kerhed. Om det første Krigsaars øvrige Træfninger, i hvilke Kavalleriet deltog, vidste Far lidet at berette eller afviste Spørgsmaal derom. Dette gjaldt ogsaa Hoptrup-Affæren (6.-7. Juni 1848), under hvilken v. d. Tann's Frikorps havde overrumplet danske Jægere og Husarer og taget en Kanon (iøvrigt den eneste, som tabtes under Feltoget). Blandt Husarerne, som ved denne Lejlighed — maaske ikke helt uden egen Skyld — var kommen ilde afsted, havde Far Venner og Bekendte, og han kunde ikke lide, at min store Bror slog om sig med en Historie, en af Sessionsherrerne havde fortalt, og hvis Pointe efterhaanden var bleven staaende Talemaade i vor Kreds: »Ligesom Ritmester X. efter Hoptrup-Affæren siger ogsaa jeg,

¹ N. P. Jensen: *Den første slesvigske Krig 1848–50*; Kbhvn. 1898; S. 174 ff; jvf. Frits Holst og Axel Larsen: *Felttogene i vore første Frihedsaar*; Kbhvn. 1888; S. 170 f..

at kun een Gang i mit Liv har jeg handlet efter Konduite, og det gør jeg s'gu aldrig mere!»

Trods denne Fars Tilbageholdenhed, som vel var en Art mandig Blufærdighed, har jeg dog faaet h m til at tale med mig om sin Deltagelse i Rytterf gtningen ved Aarhus 1849. Hvorledes dette skete, kan maaske

Cavallerif gtningen ved Aarhus d: 31te Mai 1849

I. Sonne pinx. Ad. Kittendorff lith. Originalen, malet 1853, i Aarhus Museum

forklares af den Skildring, jeg i Anledning af 50-Aars Mindedagen skrev i *Nationaltidende* (28. Maj 1899) under Titlen:

DET GAMLE LITHOGRAFI

Den sejrige Rytterkamp ved Aarhus 31. Maj 1849 varede kun en halv Snes Minutter.

Sandt maa det jo være, siden det staar i alle Bøger, men underligt er det at høre, naar Aar af Ens Liv har været opfyldt af Tanken paa denne Episode. 10 Minutter! Er det næsten muligt, at dette flygtige Nu har forslaet til Fuldbyrnelsen af alle de Begivenheder, jeg lagde ind i Slaget ved Aarhus, naar jeg stirrede paa det gamle Lithografi efter Sonnes Billede, der hang paa min Faders Væg? Jeg kender hvert eneste af Ansigterne mellem Venner og Fjender, jeg har drømt om de Sk bner, Livet kunde have givet hver enkelt af Rytterne, og da jeg som 8-9-Aars Dreng fik min lille Hest, har jeg mangan Gang søgt at lade den indtage samme Stillinger som Hestene paa det gamle Lithografi over min Faders Skrivebord. Kan det

være sandt, at Virkeligheden kun varede ti hastige Minutter? For mig har den været gennem en lys og lykkelig Barndom ...

Fra venstre Side af Sonnes Billede kommer en dansk Dragon-Officer ridende i strakt Karrière, fulgt af sine svære, skæggede Folk; med den dragne Sabel peger han fremad mod en Afdeling fjendtlige Husarer, der allerede synes at befinde sig i Opløsning. Denne Officer paa den sorte Hest, denne svære, solide Mand, der stormer frem, som et Skib kløver Havfladen, — det er min Far. Jeg har troet det saa længe, at jeg ikke kan tænke mig Tvivlen, selv om jeg ofte nok, og af Far selv, har maattet høre, at det ikke var sikkert, maaske ikke engang sandsynligt, at jeg havde Ret. Iøvrigt vilde jeg være lige lykkelig, om det skulde blive klart, at min Tro hvilede paa Indbildning, og Argumenter vilde jeg ogsaa kunne føre i Marken mod dem, der lagde Haand paa min Overbevisning. Thi hør nu, hvorledes det gik til med denne Rytterfægtning ved Aarhus:

Prittwitz var rykket frem over Vejle med Rye foran sig; men Rigs-generalen blev mere og mere usikker i sine Beslutninger paa Grund af de forvirrede Forhold i Tyskland, der hvert Øjeblik kunde faa Indvirkning paa hans Stilling. Forsigtigt og uden Lyst til at optage virkelig Kamp var de tyske Tropper rykkede frem til Horsens, og deres Fortrop stod ved Skanderborg. Rye, der paa dette Tidspunkt havde faaet Ordre til at rette sit Tilbagetog mod Helgenæs, tog efter en Række sindrige Bevægelser, hvis Hensigt var at vildlede Fjenden, Stilling bag Egaa med Poster i Lisberg og Vejlbj, hver bestaaende af 1 Bataillon, 1½ Eskadron og to Kanoner. I Lisberg stod min Far med sine Dragoner. Fra Vejlbj sendtes en halv Eskadron paa Forpost Syd for Aarhus By. — Efter at Fjenden havde opsporet, hvor Rye befandt sig, sendte han en forholdsvis betydelig Styrke mod den halve Eskadron, der stod paa Forpost Syd for Aarhus, og den trak sig da ogsaa straks tilbage og overlod Fjenden Aarhus. Men han blev ikke længe, og nu befaled Rye Posten i Vejlbj at afgive 2 Kompagnier, 1 Eskadron og 2 Kanoner til Stillingen Syd for Aarhus.

En Ordre fra General Prittwitz, der ikke ønskede, at vore Tropper skulde indtage en saa sydlig Position, blev af General Hirschfeld egenmægtig ændret¹ saaledes, at der blev sendt 3½ Bataillon, 4 Eskadroner og 9 Kanoner frem mod Aarhus, hvis Dækning gennem Vejlbj-Postens Detachementer var væsenlig svagere. Fjendens Reserve bestod ydermere af 1 Bataillon, 1 Eskadron og 1 ridende Batteri. Alle disse Tropper rykkede frem i 3 Kolonner, henholdsvis over Marselisborg og Viby og midt imellem disse to Veje.

Der udspandt sig en heftig Kamp, da Fjenden tidlig paa Formiddagen 31. Maj 1849 stødte sammen med vor Styrke. De to Kompagnier Krieger og Dodt samt Eskadronen Heramb og de to Kanoner under den svenske Løjtnant Stjernstam værgede sig ypperligt; men til Trods for den Støtte, venstre Fløj fik fra Kanonbaadene, der laa ude i Bugten, var det ikke muligt at holde Stillingen overfor den langt overlegne Fjende. De to Kano-

¹ N. P. Jensen, anf. St., S. 374.

ner blev i Tide trukket ud af Ilden, da de intet formaaede overfor Tysker-nes 9 Stykker, og Kompagniet Krieger gik tilbage til Frederiksport, hvor det afventede Kompagniet Dodt, som paa den vanskelige Retræte gennem den tætte Marselisborg Skov mistede 15 Mand. Efter 2 Timers Kamp besatte de to Kompagnier derefter Sydkanten af Ris Skov, medens de to Kanoner tog Stilling i en Indskæring Syd for Vejlbj og Eskadronen Heramb paa Terrænet mellem Ris-Skov og Randers-Chausséen.

Dette blev Indledningen til Rytterfægtningen ved Aarhus.

Uhret nærmede sig Middagstimen. Det var en lun Majdag med Ris-Skov i nyudsprungne Løvpragt, med en frisk Brise over den dybtblaa Havbugt og med hvide Skyer sejlene hen over Himmelkuplen. Chausseerne støvede stærkt under de mange Hestehove. Det unge Græs var nedtrampet paa Markerne omkring Skoven, og i Kornet var der trukket dybe Furer af haardt trædende Geledder og jagende Stafetters Heste. Nede i Dalen laa Aarhus By med sit høje Domkirketaarn beskinnet af Solen; men Borgerne holdt sig borte fra Gaderne som under en Kirkehøjtid ...

Fjenden var rykket frem efter sin Sejr over de danske Forposter og besatte Byen med 2½ Bataillon og 2 Husar-Eskadroner, medens hans Hovedstyrke blev staaende ved Viby. Men han vilde ikke nøjes med at sætte sig fast i Aarhus; han vilde forfølge sin Sejr ved at trænge længere frem Nord paa, og af Besætningstropperne blev et Jægerkompagni og de to Eskadroner sendt frem mod Ris-Skov.

Klokken var bleven omtrent 1.

Da nu Major Marcher fra den danske Stilling opdager, at Tyskerne forbereder et nyt Angreb, lader han den Styrke, som er posteret i Skovens sydlige Udkant, trække sig tilbage i den Hensigt at lokke Fjenden efter sig ud i aabent Terræn. Det lykkes fuldstændig. Da den fjendtlige Jægerkæde rykker frem, støder den paa vor 7. Bataillon. Næppe er Kampen mellem dem begyndt, før Løjtnant Cetti i Spidsen for en lille Afdeling af Eskadronen Barth ved at ride langs Skovens vestlige Udkant naaer frem til Sammenstødsstedet, og han lader straks formere til Sværmattake, farer ind mod Jægerne, rider dem over eller driver dem paa Flugt ad Chausseen. Under Forfølgelsen opdager Cetti imidlertid i rette Øjeblik, at de to fjendtlige Husareskadroner er paa Vej fra Chausseen henimod ham, og i lynende Hast kommanderer han derfor omkring og sætter tilbage for at komme bag Fodfolkets Kæde.

Kampen naaer nu sit Højdepunkt og bliver en storstilet Rytterfægtning.

Thi da Ritmester Barth, der havde fulgt Fodfolket for at dække dets højre Fløj, seer den Fare, som ved de tyske Husarers pludselige Indgriben truer Cetti og hans lille Flok, giver han sin Eskadron Ordre til øjeblikkelig Fremrykning. Samtidig forstærkes imidlertid Fjenden. Eskadronen Barth maa gaa tilbage. Men det næste Skridt i denne lynsnare Udvikling er, at Barth saa at sige i samme Øjeblik, han har tiltraadt sit Tilbagetog, paa sin Side forstærkes af Ritmester Heramb med en halv Eskadron, og nu gør vore Dragoner omkring og styrter sig ind paa de prøjsiske Husarer.

Kampen bliver forfærdelig. Dette er det vildeste Haandgemæng mellem Ryttere, susende Hugg af svære Pallasker, skummende Heste, der vælter sig ind mod andre Heste, hvor Støvskyen er tættest, Skrig, der blander sig med Vrinsken, Menneskers og Dyrs Stønnen, som forenet stiger op mod den blaa Himmel og Solen, hvis Straaler forgylder et dansk Foraarslandskab ...

Bag Skejby Led ved Randers-Chausseen havde imidlertid min Far holdt med sin halve Eskadron og afventede Ordre til at rykke frem fra det Skjul bag en Bakke, som var ham anvist, efter at han var detacheret den af Rye i Lisberg opstillede Post. Ordren kom. En Kommando — Pallaskerne blottes — Sporerne i Hestenes Side — strakt Karrière ad Randers-Chausseen — min Faders Sabel pegende paa det Kaos af Ryttere, der kæmper i Støvskyerne — Afdelingen suser midt ind i Kampen — og nu er det blot Hugg og Parade uden anden Tanke end den ene, at Sejren er nær ... snublende nær, saa nær, at enten vil dette Hugg eller det næste sikre den for de danske Dragoner ...

Samtidig med, at min Far havde bragt Eskadronerne Barth og Heramb Undsætning, var ogsaa Løjtnant Cetti kommet til med sine Folk efter paany at have samlet dem bag det danske Fodfolk. »Fjenden var overvældet. Først flygter enkelte — flere og flere følger Eksemplet — snart er Flugten almindelig, tværs over Randers-Chausseen mod Hasle-Vejen og Mølleporten. Dragonerne følger efter tæt ind til Aarhus Porte, hvor Ilden fra det fjendtlige Fodfolk standser dem¹«.

Og det var alt.

Dér hang det, det gamle Lithografi i sin tarvelige Ramme og udfordrede ingen, som ikke kendte dets Værd for den, der ejede det. Det var et Billede som alle de andre, og sjældent blev der set paa det, selv ikke naar gamle Kammerater var samlede i den Stue, hvor det hang. Rytteren paa den svære, sorte Hest og med den dragne Sabel oplevede og deltog vel i endnu en Krig, men den bragte ingen Billeder til Hjemmet, og med den kom Hærreduktionen, som degraderede Sablen og Pistolerne til Vægprydelse. Forbi den Tid, Billedet fortalte om — forbi de Forhaabninger, som den Gang syntes naturlige. Aar efter Aar blev det afblegede Billede hængende paa sin Plads over en gammel Embedsmands Skrivebord, og hver 31. Maj, der oprandt, fandt det mere og mere udvidsket og Rammen mere og mere medtagen af Ælde. Men en og anden Gang var det dog det, der bragte Fest i den stille Stue. Thi det hændte, at et Par Barneøjne stirrede paa det og digtede sig ind i dets Liv, indtil Trangen til at faa Vished for, at der laa Virkelighed bag, lokkede en Bøn frem: Far, fortæl om de danske Dragoner!

Og da kunde der mellem disse to sluttes en Pagt saa inderlig, at hvert Ord blev en Klang, og hver Tanke afsatte sit Mærke i det Sind, der modtog dem.

¹ Frits Holst og Axel Larsen, anf. St., S. 131.

LYKKELIGE DAGE I NÆSTVED

Efter Krigen begyndte saa atter Garnisonslivet. Far ansattes 1852 ved (det paany oprettede) 2. Dragonregiment, hvis Chef var Oberst, den senere General Cai Hegermann-Lindencrone, og som til at begynde med havde Garnison i Itzehoe, men senere — efter en kort Station i Odense — flyttedes til Næstved. I denne sidste By faldt et lykkeligt Afsnit i Fars Liv.

I sin Artikel i *Dansk biografisk Leksikon* (IX, 1936, S. 354) skriver den fremragende Militærhistoriker, Kaptajn Rockstroh, om Hegermann-Lindencrone, at han var »en human, overordentlig vindende, rundhaandet og selskabeligt anlagt Chef for det i Næstved og Slagelse liggende, af hollensk eller slesvigsk Mandskab bestaaende Dragonregiment, en glimrende Rytterofficer og fuldendt Kavaller, beundret og afholdt af alle«. Og det hedder videre:

Hegermann-Lindencrone stod højt i Gunst hos sin Brigadechef, Prins Christian (IX.), der udtalte, at han var en kyndig og brav Officer, en fortræffelig og faderlig Chef, besad et fortræffeligt Helbred og var en fortrinlig Rytter. Generalkommandoen anerkender Hegermann-Lindencrones Dygtighed, men føjer til, at han med mange fortrinlige Egenskaber forener »en meget mild og bøjelig Karakter« og er meget overbærende mod undergivne.

Under en saadan Chef maatte Far befinde sig vel, og Livet igennem stod de hinanden nær. Det følte af hele Regimentet som en Sorg, da Chefen i Foraaret 1858 pludselig blev kaldet til anden Tjeneste, idet han udnævntes til Generalmajor og Kongens Generaladjutant. Som Gave til Generalen lod Regimentet Niels Simonsen male et Billede, der fremstiller den afholdte Chef, omgivet af alle Officererne under et Manøvre hvil. Kunstnerens Tegning til dette Billede skænkede de Kronprins Frederik (VIII.).

Paa en Række løse Blade, af hvilke flere formentlig er Kladder til Breve, har Far optegnet selvbiografiske Data, Træk fra sit Militærliv og Betragtninger over Æmner, som laa ham paa Sinde. Nogle af disse spredte Optegnelser har jeg ovenfor benyttet i fri Form; andre vil senere paa samme Maade blive indflettede i den Sammenhæng, i hvilken jeg tør tro, de er nedskrevne. Dette gælder saaledes de »Tanker om Retræten i Februar 1864«, som vil findes gengivne nedenfor Side 45, og de nu her følgende Erindringer om Prins Frederik's Ophold i Næstved 1862¹:

¹ Tidligere har jeg anvendt dem i en Artikel (»Af en gammel Officers Erindringer«) i det Nummer af *Illustreret Tidende*, som udkom 28. Juli 1894 i Anledning af Kronprins Frederik's og Kronprinsesse Louise's Sølvbryllup.

»Der herskede dengang«, skrev Far, »en kammeratlig Tone i Regimenterne, og jeg troer endog, at vort eget [2. Dragon-] Regiment hørte til dem, i hvilke Korporationsaanden var stærkest udviklet. Derfor ansaa jeg det straks for et heldigt Valg, Kong Frederik og Prinsen til Danmark havde truffet, da de i Januar 1862 sendte den vordende Tronfølger¹ til Næstved, hvor han skulde gennemgaa en Eksercerskole. Tilmed havde den unge Prins i Louis Lund² den rette Mand som Guvernør; med sin ypperlige militære Holdning, sin fine Takt og sit kavallermæssige Væsen udøvede han fortrinlig Indflydelse paa Prinsen ...«

»Før Prins Frederik's Komme var Næstved en livlig Garnison, og den blev det endnu mere, da Prinsen med sit beskedne Følge drog ind i den. Vi mødtes hos hverandre, i Messen og hos mange prægtige Borgerfamiljer ... Prinsen havde til Trods for sine unge Aar en udpræget Forstaaelse af, hvilke Forpligtelser Stillingen som Officer paalagde ham. Han tog fra første Færd Plads mellem os, ikke over os. Han er en af de unge Løjtnanter, jeg i mit lange Soldaterliv har kendt, som bedst forstod at holde sig indenfor de rette Grænser, selv naar Lejligheden havde suspenderet den militære Rangforskel. Overfor os ældre var han et Mønster paa en ung Løjtnant, der endnu havde at lære ...«

»Vi foretog ofte lange Rideture i Næstveds dejlige Omegn. I store Kalkader travede vi ind gennem *Raadmandshaven* og *Frihedens Skove*, over Herlufsholms Marker og langs Susaaen til Gaunø. En af de første Gange, Prinsen var med, havde vi alle, med vore Damer, holdt os tilbage for at overlade Prinsen Tøten. Men jeg husker, at Prinsen gjorde Honnør for den ældste Officer og bad ham overtage Føringen, hvorefter han red op ved Siden af dennes Dame og holdt sig tilbage under hele Turen«.

»... Der var ogsaa en Historie med en Dragon, gift Mand og Fader til flere Børn. Han var en skikkelig, men tung Fyr, der sled i det efter bedste Ævne; hvad der trykkede ham var vel, at han umulig kunde faa den lille Lønning til at række til Forsørgelsen af Familjen derhjemme. Jeg troer, det var Louis Lund, der en Dag i Messen fortalte Prinsen om ham. Uden at vi vidste, hvordan det var gaet til, blev Dragonen flink og munter til sit Arbejde. Først senere fik vi at vide, at Prinsen havde hjulpet ham klækkeligt og sikret ham en rundelig Understøttelse for Resten af hans Tjenestetid. Jeg troer, Dragonen kunde være gaet i Døden for Prinsen, der aldrig talte til os andre om Sagen ...«

¹ Prins Frederik gik da i sit tyvende Aar.

² Louis Lund (f. 1826) blev senere Kronprinsens Adjutant og Generalmajor.

»Skoleforstanderen gav ved forskellige Lejligheder Fester for Mandskøbet. Vi deltog med vore Damer. Prinsen dansede nogle faa Ture med disse Officersdamer, aabenbart rene Pligtture. Saa snart de var overstaaede, dansede han udelukkende med de af Mandskøbet indbudte Damer. I Tjenesten var han helt ud Officer, udenfor den en munter og naturlig ung Mand«.

»... Især husker jeg ham fra Officersmessen, hvis Forstander jeg var. Her havde vi hyggelige Timer. [Husholdersken] Madam Jørgensen var alles Yndling, Prinsens ikke mindst. (Saa vidt jeg husker, forærede han hende senere sit Billede og en Lænestol og skaffede hende ind i en Stiftelse.) Hun sørgede moderligt for os alle, og hun baade roste og dadlede Prinsen, naar hun syntes, der burde siges et Ord¹.

I Messen talte vi om alt. Rime- ligvis har Tronfølgeren her modtaget stærk Paavirkning; thi det var modne Mænd, der frit udtalte deres Meninger om alle Forhold — ikke mindst om vort Fædreland, som dengang gennemgik en farlig Krise«. —

Blandt min Fars efterladte Papirer findes fem Breve til ham fra Kronprins Frederik. De fire sidste, fra Perioden mellem 15. Januar 1864 og 5. Juli 1865, vil der senere blive Lejlighed til at omtale. Det ældste, dat. Louisenlund, 25. September 1863 — og som endnu blot er undertegnet: *Prins* til Danmark — handler om Prinsens Næstved-Tid og lyder saaledes:

Prins Frederik (VIII.) til Danmark i Uniform som Løjtnant ved 2. Dragonregiment i Næstved
Fot. 1863

¹ »Madam Jørgensen« (anden Identificering kender jeg ikke) levede endnu rask og rørig, da jeg i Beg. af 80'erne var Discipel paa Herlufsholm. Jeg tilbragte adskillige Søndag Eftermiddage i hendes hyggelige og gæstfrie lille Hjem med de mange Billeder af 2. Dragonregiments Officerer.

Kjære Hr. Ritmester!

Da jeg for nogen Tid siden er bleven fotograferet i Kavalleriuniform, undlader jeg ikke hermed at afbetale en gammel, men kun meget behagelig Gæld til Officersmessen i Nestved, idet jeg beder Dem, som dens Forstander, at modtage et Exemplar deraf, og tillige bevare det i Messen som en synlig Erindring fra mig, der jo har tilbragt der saa mangen glad og lykkelig Time i Kammeraternes Midte. Jeg har idag netop skreven til Fotograf Hansen i Bredgaden, om saa snart som muligt at sende det til Nestved under Deres Adresse, De maa derfor undskylde, det ikke allerede kommer med dette Brev, men det var ikke ganske færdigt endnu. Skulde han imidlertid ikke sende det i de første fire eller fem Dage, beder jeg Dem om blot selv at henvende Dem til ham, saa vil han nok skynde sig. Nu haaber jeg blot De maa finde det ligt og være tilfreds med det, jeg har desværre ikke seet det endnu, da det blev taget nogle Dage inden vor Afrejse fra Kjøbenhavn..

Til Avancementet¹ gratulerer jeg Dem af mit ganske Hjerte og haaber jeg, at De nu snart vil holde Bryllup, hvorpaa De jo nu saa længe har ventet og glædet Dem til. For Nestved og især Officersmessen vil det blive et stort Tab, naar De forlader Byen, især nu, da der jo er sket saa mange Forandringer, siden jeg var der, Langsted² er borte og nu tilsidst det sørgelige Dødsfald med Fru Bruhn, der dog vist har vakt almindelig Deltagelse og Bedrøvelse. Hvor jeg beklager den ulykkelige Major kan jeg slet ikke sige.

De har vist ellers havt meget travlt, medens de fremmede Generaler vare hos Dem, men Alt skal jo have gaaet saa godt, at Alle have været meget tilfredse.

Men nu maa jeg slutte mit Brev, idet jeg beder Dem hilse Oberstlieutenanten, Majoren og de øvrige Officerer mange Gange forbliver jeg

Deres hengivne

Frederik

Pr. til Danmark

Madame Jørgensen maa De endelig ikke glemme ogsaa at hilse mange Gange fra mig.

Som det fremgaar af Prinsens Brev, var Far paa dette Tidspunkt i Færd med at indgaa Ægteskab.

Apotekeren i Næstved, Justitsraad Langsted — i hvis store, velhavende Hus Officererne nød megen Gæstfrihed — havde en Broder, Lauritz, der var Kavalleriofficer, og som 1847 havde ægtet Ida Leth (f. 1829). Paa sin Side havde Fru Ida Langsted flere Søstre, blandt dem Fritze Leth, som

¹ Netop i September 1863 var Far bleven Eskadron-Kommandør.

² Talen er formentlig om den (nedenfor omtalte) Ritmester, senere Oberst Lauritz Christian Langsted (1812–1890).

aarlig tilbragte nogle Sommermaaneder hos Familien i Næstved. Det var i Justitsraad Langsted's Hus, at Far først gjorde Fritze Leth's Bekendtskab; snart følte han sig stærkt tiltrukket af den smukke, livlige Dame, der kom til Næstved med Ry som en i København overmaade feteret ung Person. Far betroer sig herom til sin Søster Laura i et Brev, skrevet i Næstved 19. April 1861 (et Aar efter Søsteren Camilla's Død i Neapel):

Min kjære Laura!

Med et bevæget Hjerterindrede jeg vor elskede Camillas Dødsdag igaar, og ligesom jeg er fast overbevist om, at et kjærligt Forsyn naadigen har modtaget hendes lyse Sjæl, saaledes troer jeg paa, at den elskede Bortgangne endnu omfatter os beskyttende med sin rige Aand. Den elskverdige Frøken Fritze Leth havde beredet mig en smuk Overtaskelse ved at flette en nydelig Krands af friske Foraarsblomster og ladet omfatte Camillas Billede, medens jeg var ude at ride om Formiddagen. Denne kjærlige Morgenhiulsen bragte mit Hjerter til at bæve saavel af Taknemmelighed til Giverinden som ved det uhyre Savn vi føle ved at miste det bedste og kjærligste, vi Begge eiede her i Livet; men mine Tanker vare jo dertil saa stærkt og levende hos Dig, min elskede Søster, som saa ærligt, kjærligt og trofast velsigner og freder om hendes Minde, at jeg vil nedskrive disse Linier for at sige Dig, hvorledes jeg igaar tænkte paa Dig og ønskede at være ved Din Side for at sige, at Ingen bedre end jeg forstaaer, hvor stor Din Sorg og Dit Savn er og bliver, men tillige at bevidne Dig, hvor høit jeg anerkender og beundrer den Kraft og nydelige Maade, hvorpaa Du bærer Dit Savn og dybe Sorg.

Jeg takker Dig ret meget for Dit sidste kjære Brev, ligesom jeg paa-skjønner, at Du ved min Telegraphdepeche foranledigede, at Christian¹ gik i Ministeriet og udtalte mit Ønske, og eftersom jeg hører, har jeg dog Haab om at forblive her ved Regimentet. Fra flere Sider er der bleven sagt mig, at jeg kunde vente at blive Eskadronchef her ved Regimentet med det Allerførste, da en Udvidelse af Cavalleriet forestaar nok om en 6 Uger, dog vor Krigsminister² har lovet saa meget for Cavalleriet, men endnu have vi intet faaet opfyldt, at jeg tør ikke fæste Lid til Noget, førend der haves Vished. Denne svævende Tilstand virker i høieste Grad nedtrykkende paa mig og mange af mine Kammerater, og dertil kommer Spørgsmaalet om Fred eller Krig. Jeg har nu bestandig troet, at Krigen ikke kunde undgaaes, men i England haaber man jo endnu paa Fredens Bevarelse, og i Kbhv: troer de Fleste det Samme.

Det vilde i alle Tilfælde være mig en stor Opmuntring at faae et selvstændigt Commando enten der bliver Fred eller Krig, thi det er mig umuligt at fatte nogen Bestemmelse over det, som dog ligger mig i dette Øie-

¹ Den ældre Broder, Kmhr. Christian v. J., Borgmester i Horsens, da Medlem af Rigsdagen som Folketingsmand for Svendborgkredsen.

² General Hans Nicolai Testrup (1794-1879), Krigsminister 1859-1863.

blik saa meget paa Hiertet. Naar man som jeg i 4 Uger daglig har været samlet med en saa elskværdig Pige som Frøken Fritze, er det jo umuligt Andet end der opstaar Følelser og Stemninger, som man aldrig havde troet kunde fremkomme Mere. Naar Du læser mit Brev idag til Caroline¹, kan Du maaske slutte Dig til, hvorledes min Tilbøjelighed er vokset og det brændende Ønske, jeg nu har til en Forening med denne fortræffelige Pige, der forener den fineste Dannelse og Opdragelse med et varmtførende Hierte. Hvis Du vil forskaaffe mig en stor Glæde, da er det den, at Du vil lære at holde lige saa meget af Frøken Fritze, som det er Tilfældet med mig, og iøvrigt med Varsomhed lade Frøken Fritzes og mine Følelser udvikle sig og dernæst forebygge enhver Forcing af Hovedsagen, hvilken Ene og Alene ligger i Guds Haand, og hvad Fremtiden bringer med sig. Fremdeles beder jeg Dig forebygge, at hvad jeg her har nedskreven kommer længere end til de kjære Aschlunds og til Dig og Caroline, altsaa endelig ikke til Horsens eller til nogen af vor Familie. Her er Sludder og Vrøvl nok om, at jeg daglig rider med Frøken L., som er ligesaa fornuftig som jeg ikke at bryde sig herom; men Baronessen² og flere af mine Venner og Velyndere ere saa forhippede paa at faa et Parti istand, at de gjøre idelige Hentydninger aldeles uden Gæne, eller som Baronessen at holde Foredrag over det høist Ønskelige i at slutte strax og endelig snarest muligt denne Forbindelse, thi Frøken Fritze har gjort en ualmindelig Lykke paa Gaunø, og overalt hvor hun har været kan man jo ikke Andet end holde af hende.

Nu har jeg udtalt mig for Dig, kjære Laura, og med eet Ord kan jeg sige Dig, at det hele handler sig om, hvorvidt Frøken Fritze og jeg skulle blive forenede, at navnlig Sagen behandles med Delicatesse; at naturlig Du vil udvise dette, behøver jeg ikke at være bange for, thi dertil besidder Du Gud være lovet altfor megen Takt og Dannelse.

Naar Frøken Fritze paa Tirsdag kommer til Kbhv., vil hun nok selv fortælle Dig og Aschlunds om, hvorledes hun har moret sig, men jeg beder Dig om ikke at plage hende med Spørgsmaal, som hun ikke kan besvare.

Glæd mig snart med et Par Linier, og nu lev vel, hils Thomy og hos Aschlunds, og jeg forbliver Din Dig inderlig hengivne Broder

Fritz

Kun godt et Aar efter, at dette Brev var skrevet, døde dets Adressat, Laura v. Jessen (4. Maj 1862). Far maatte nu føle sig mere ensom end nogensinde. Paa den anden Side opnaaede han — som i Prins Frederik's Brev omtalt — i Eftersommeren 1863 det utaalmodig imødesete Avance-

¹ Caroline, ugift Søster til kgl. Skuespiller, Prof. N.P.Nielsen (1795–1860) og til Johanne N., gift med Kaptajn i Marinen, Lodsinspektør Richard Aschlund (1800–1863), i hvis Familie Laura v. J. boede efter Camilla's Død 1860. — Det her omtalte Brev er ikke bevaret.

² Caroline Amalie, f. Fouss, g. m. Lehnbaron Otto Reedtz-Thott til Gaunø.

ment, og dermed var vel Hovedhindringen for Ægteskabet ryddet tilside. Det er mig ikke bekendt, at Fritze Leth's Forældre har rejst principielle Indvendinger mod Datterens Valg; men Far, som var uden Formue, har formodentlig tøvet med at tage det afgørende Skridt, fordi hans Indtægter som blot »karakteriseret«¹ Ritmester havde syntes ham utilstrækkelige for en Familjeforsørger. Efter at han var vendt tilbage fra Manøvrerne i Slesvig i Efteraaret 63, i hvilke han havde deltaget som Eskadronchef, kunde da nu med alle Parters Samtykke og i lyst Haab til Fremtiden de nødvendige Forberedelser til Bryllup træffes.

Fritze Leth
 Fot. Næstved 1862

HVORFOR VAR DRAGONHESTENE IKKE BRODDEDE ?

Imidlertid samlede truende Skyer sig stedse tættere og mørkere om Danmark. Da Uvejret brød løs, maatte som alle andre ogsaa min Far og hans nærmeste komme til at lide under dets Hærgen.

Kong Frederik VII. fejrede 6. Oktober 1863 paa Glücksborg under festlige Former sin 56-aarige Fødselsdag. Foruden Prins Oscar af Sverige-Norge og samtlige Ministre var Prins Christian til Danmark og hans ældste Søn, Prins Frederik, tilstede. Ved Tallet holdt Prins Christian Festtalen, udtalte sin Glæde over at se Kongen »i sin fulde Manddomskraft«¹ og sin faste Overbevisning om, at i de alvorlige Tider, som stundede til, vilde ligesom han selv enhver Mand ofre Liv og Blod for Fædrelandet¹. En Maaned senere laa Kongen syg, angrebet af Rosen. Fra København indløb 13. November om Aftenen til Glücksborg Telegrammer om Vedtagelsen af Forfatningslovene. Næste Dag, hen paa Eftermiddagen, døde Frederik VII.

¹ N. Neergaard: *Under Junigrundloven*, II, S. 790.

— den sidste danske Konge, hvis Herskerret over Hertugdømmerne fra alle Sider var anerkendt.

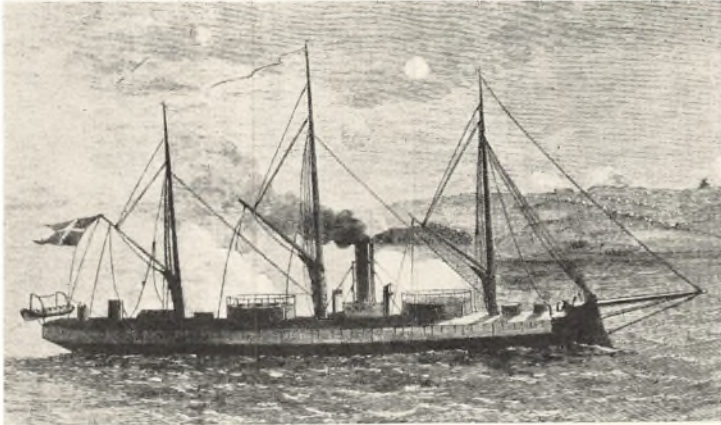
Med Tronskiftet tog Udviklingen fart. Medens vidtløftige diplomatiske Forhandlinger stedse tydeligere fastslog Danmarks forfærdende Ensomhed, blev Hær og Flaade hastigt udrustede til Krig, og Armeens Hovedstyrker af alle Vaabenarter samledes efterhaanden i Slesvig.

Som altid under overhængende Krigsfare stiftedes ogsaa herhjemme i denne Tid talrige Officers-Ægteskaber. Nu skulde tre af Bedstefars Sønner i Krig, nemlig foruden Far hans to Halvbrødre, Julius og Thomy.

Julius v. Jessen, der da var 31-aarig Lieutenant i Infanteriet, havde i de nærmest forudgaaende Aar ligget i Garnison i Slesvig (By) og i Flensborg. Sidstnævnte Sted havde han forlovet sig med Johanne Elise, Datter af en god dansk Mand, Overlærer, Dannebrogsmænd Heinrich Schumann, og han ægtede hende 24. Januar 1864 — nøjagtig 12 Dage inden de fjendtlige Tropper rykkede ind i Flensborg.

Thomy v. Jessen var da 30-aarig Løjtnant i Flaaden; efter 1854 at være bleven dimitteret fra Søkadetakademiet med Kongens Æressabel havde han med Udmærkelse i Artilleri-Kundskab gennemgaaet den militære Højskole og gjorde nu Tjeneste ombord i *Rolf Krake*, hvis Chef var Orlogskaptajn H. P. Rothe. Thomy v. Jessen havde været en af de Officerer, der i Juni 1863 afhentede og hjemsejlede dette paa Napier's Værft i Glasgow byggede Panserbatteri, det første i sin Slags der var konstrueret efter den britiske Kaptajn Coles' Planer, og til hvilket vor Marine knyttede store Forventninger, ligesom Skibet vakte almindelig Opsigt, da det, efter at være bestykket i København, lidt senere paa Sommeren foretog et Togt i Østersøen. »Vi gik til Kiel« — skriver min Onkel Thomy i sit tidligere omtalte Manuscript til Selvbiografi — »sandsynligvis for at vise Tyskerne, hvilket formidabelt Panserskib Danmark nu havde faaet. Stemningen blandt Kiels Befolkning var os ganske vist dengang alt andet end gunstig; imidlertid kom mange ombord og saa Skibet; ja, Herrer og Damer kom endog fra Hamborg for at iagttage *das neue dänische Pantzerschiff*«.

Det var nu under en kort Orlov fra »Rolf Krake«, at Thomy v. Jessen 9. November 1863 ægtede Johanne Tidemand, en Barndomsveninde fra Nykøbing-Falster, hvor hendes Far havde været Procurator. Knap fire Maaneder senere (18. Februar 1864) havde »Rolf Krake« sin første Affære i Flensborg Fjord, ved Egersund. »Et underligt Tilfælde skulde det være«, skriver Thomy v. Jessen, »at den eneste lille Kamp, som jeg i 1848-50 deltog i, netop var ved Egersund i Flensborg Fjord, paa samme Sted.

*Panserbatteriet Rolf Krake i Vemmingbund
Efter Træsnit i «Illustreret Tidende» 1864*

Det var bidende koldt, da vi gik ind; jeg gjorde i mit Taørn, det agterste, 28 Skud med Kugler og Granater, som jeg antager med en Del Virkning paa en af Fjenden over Egersund slaaet Bro; det tyktes mig, som om det under Bataillen blev meget mildt; det maa have været Blodet, der kom i livlig Cirkulation, thi Istapper hang fra Risterne i Kanontaarnet, da vi stode ud af Fjorden«.

Fars Bryllup med Fritze Leth fandt Sted i Horsens 5. December 1863. Det var i egenligste Forstand et Feltbryllup. Far var paa dette Tidspunkt sendt til (midlertidig) Tjeneste ved 3. Dragonregiment med Stamkvarter i Aarhus; formodenlig stod denne Sendelse i Forbindelse med den tidligere omtalte Afløsning af 2. Dragonregiments holstenske med kongerigsk Mandskab. Da nu Marsj-Ordre sydpaa kunde ventes hvert Øjeblik, og da følgelig i bedste Fald kun en yderst kort Orlov kunde opnaaes, saa Rejse til København var umulig, tilbød min Farbror i Horsens og hans Hustru at gøre Brylluppet, og dette Tilbud modtog med Tak saavel Brudgommen som Bruden og hendes Forældre.

Vinteren var stræng. Da den 67-aarige Generalkrigsmissær C. A. Leth ledsagede sin unge Datter fra København til Horsens, skete Overfarten over Store Bælt med Istransport, som varede næsten fem Timer. Af Brudens store Familje deltog kun hendes Far, af Brudgommens kun Broderen og Svigerinden. Fire Dage efter Vielsen stødte Far atter til sit Regiment, men blev snart efter dirigeret til Fyen for at overtage sin Eskadro n ved

det rekonstruerede 2. Dragonregiment, som derfra var paa Vej til Slesvig. Bruden blev til henimod Jul som Gæst i sin Svoger og Svigerindes Hjem.

Hvor omskiftende Fars Tilværelse i denne Tid har været, fremgaar af følgende Brev til ham fra Kronprins Frederik, dat. København, 15. Januar 1864:

Kjære Hr. Ritmester!

Først idag kan jeg ret takke Dem for Deres venlige Brev, fuld af gode Ønsker for min Fader og det elskede Fædreland, maatte de gaa i Opfyldelse i en nærmere eller fjernere Fremtid, og gid det maatte lykkes min Fader med den Almægtiges Bistand atter engang at see Fred og Enighed herske i hele hans Monarchie. De kjender ham og veed, at han omslutter alle sine Undersaatter med den samme Kjærlighed og han vil kun Landets sande Vel.

Jeg vilde allerede før have skrevet Dem til, men efterat jeg havde hørt, at Regimentet havde forladt Aarhus, vidste jeg ikke hvorhen jeg skulde skrive Dem, jeg haabede derfor maaske at træffe Dem i Slesvig, men saalangt var De endnu ikke kommen, jeg kunde derfor ikke afgjøre det mundtlig. Men igaar var jeg saa heldig at møde Hegermann, som var herinde fra Nestved, og han fortalte mig, at De havde faaet Eskadron ved Deres gamle Regiment igjen og opholdt Dem for Tiden i Nyborg og Omegn¹, jeg undlader derfor heller ikke saa snart som muligt at skrive Dem, inden jeg maaske igjen har tabt Deres Spor.

Jeg havde den Fornøjelse at see Deres Broder for nogen Tid siden, han var med en Deputation fra Horsens her i Anledning af Tronskiftet, han fortalte mig ogsaa meget om Dem og Deres Frue, som jo havde tilbragt nogen Tid i Horsens. Jeg kan heller ikke undlade idag ret at lykønske Dem i Anledning af Deres Bryllup, det glædede mig meget for Dem, desværre maae De allerede forlade Deres Frue, dog med Guds Hjælp kun paa en ikke altfor lang Tid.

Dog nu maae jeg slutte mit Brev for idag, idet jeg beder Dem hilse Officererne mange Gange fra mig, forbliver jeg

Deres hengivne

Frederik, Kr. Pr. til Danmark.

Medens to af hendes egne Sønner og en Stedsøn, alle tre danske Officerer, maatte holde Bryllup i Huj og Hast for straks efter at melde sig til Krigstjeneste, sad den gamle Gehejmerraadinde Juliane v. Jessen syg og ensom i Fjendeland. Allerede 24. Oktober 1863 skriver hun i Anledning af den yngste Søn, Thomy's forestaaende Bryllup til ham fra Dresden og

¹ I Dagene 10.–12. Januar 1864 overførtes — som tidligere omtalt — 2. Dragonregiment, ved hvilket Far da atter havde overtaget sin Eskadron, fra Næstved m. v. til Fyen, hvorfra det i Løbet af Maaneden overførtes til Slesvig.

klager sin Nød: vaklende Helbred og alskens Sorger og Bekymringer vil hindre hende i at gøre Rejsen hjem; hun tilføjer: »Gud veed med hvilken Skræk jeg seer en Krig imøde, men at mit elskede Fædreland skulde ydmyge sig ved yderligere Indrømmelser, det vilde krænke mig frygtelig, jeg synes jeg maatte gaa til Grunde derved her imellem Tydskerne«. Ved Juletid s. A. skriver hun, at »heldigvis er kun en Eneste af vore Bekiendtere, en Oberst v. d. Planitz, gaaet med til Holsten. Hvergang der gik Tropper og Trommerne blev rørt, ledsagede jeg Melodien med: *Gaa Fanden i Vold*, høit eller indvendig efter Omstændighederne«. Mere og mere ængstes den gamle Dame ved Tanken paa, at hun kunde dø i det fremmede, og hun tager det hellige Løfte af sin Søn, at han skal stede hende til Hvile i dansk Jord, ved hendes Mands Side.

Imidlertid rinder Sandet i Danmarks Timeglas ubønhørligt nedad, nedad ... Holsten og Lauenborg har de tyske Forbundstropper kunnet besætte uden Sværds slag. Prøjsserne og Østrigerne overskrider 1. Februar 1864 Ejderen, fra Arilds Tid det tysk-romerske Vældes Nordgrænse. Den danske Hær under de Meza trækkes Natten mellem 5. og 6. Februar tilbage fra Dannevirke-Stillingen. Seks Dage senere begynder Fjenden Belejringen af Dybbøl og rykker 8. Marts ind i Nørrejylland.

Ved en af de Sessionsmiddage, som aarlig skabte Fest i mit Barndomshjem i Horsens, faldt Talen paa den lange, dystre Retræte fra Dannevirke til Limfjorden.

Jeg kan næppe have været mere end ni-ti Aar; men Indtrykkene fra denne Dag har uudslettelig fæstnet sig i mit Minde.

Tilstede var, foruden en Søofficer, Landofficerer af vel næsten alle Vaabenarter, de fleste Veteraner fra begge de slesvigske Krige, alle Fars eller hans Brødres Kammerater. Far var i straalende Humør. Mor sørgede for, at ved disse Lejligheder ydede Huset sit ypperste. Det blomstersmykkede Bord var dækket med »det fine Stel«, med Sølvtingene fra Bedsteforældrenes Hjem og mange Lys i de Rubinglas-Kandelabre, vi Drengene saa ofte havde hørt Gæster beundre, at vi efterhaanden selv omfattede dem med en Art Veneration. Det samme gjaldt de to Petroleums-Søjlelamper af Mælkeglas med Bronze, som Far kaldte »Fyrtaarnene«; naar Mor gav Besked om, at efter Bordet skulde »Fyrtaarnene« være tændt i Dagligstuen, vidste vi, at noget stort og festligt maatte være i Vente.

Formodenlig har Mor baaret Mosaik-Smykket — »ja, en Gave fra Kejser Napoleon, veed De«. Far selv var den eneste civil-klædte Herre i Selskabet; blandt de uniformerede Gæster følte jeg mig særlig tiltrukket af en Artil-

leri-Officer, ikke fordi hans Uniform var mærkelig, men fordi han ene af alle bår forgyldte Sporer. Guldsporer — det var Carl af Rise, Ridderslag, en levende Virkelighed fra Drømme over Ingemann's Romaner ...

Stemningen ved Bordet blev hurtig varm og hjertelig. Begge mine Forældre var udmærkede Værtsfolk, og hele Selskabet var under et trættende Rejseliv fra By til By kommet for at tilbringe en munter Aften i en gammel Vens gæstfrie Hjem. Der blev talt højroftet, der blev drukket godt, ligesom Far selv blev Gæsterne blussende og noget larmende. Sligt var for mig ikke mærkeligt; saadan gik det for sig i alle Selskaber, hjemme og hos Familien i København. Sædvanemæssig var ogsaa den overstrømmende Tale for Værtinden og Fars Bevægelse, naar han hørte Kammeraterne prise hendes Skønhed og Aand. Det skulde være en Stymper, som ikke under en Tale for Mor kunde bringe Duggen frem i Fars Øjne.

Naar efter Bordet Kaffen var nydt, trak Mor sig tilbage. Dette var for mig det farlige Øjeblik. Vilde hun paalægge mig at sige pænt Godnat til Herrerne og saa gaa i Seng? Undertiden, men langt fra ved alle Lejligheder, kunde jeg, naar denne Røst lød, faa Far til at støtte mig med et: »Aa Herregud, lad Drengen være lidt oppe endnu!« Imidlertid var det ogsaa hændt, at Mor glemte mig, fordi jeg i det kritiske Øjeblik var udenfor Syns- og Hørevidde, f. Eks. inde i Spisestuen for at tømme Vinslatter eller ude i Køkkenet for at redde noget mere af Desserten. Ved hin Sessions-Middag havde jeg nu valgt at undslippe enhver Risiko ved at gøre mig usynlig. Efter Tidens Skik var Dagligstuens Borde dækkede med Klædes- eller Fløjls-Tæpper, som hang næsten helt ned til Gulvet; i et af disse Telte havde jeg søgt et Skjul, som ydermere frembød den mægtige Tiltrækning, at jeg dernede kunde føle paa Artilleri-Officerens gyldne Sporer og — uden at nogen mærkede det — dreje deres smaa takkede Hjul.

Deroppe i Lyset af »Fyrtaarnene« fortsatte endnu en Tid mange Stemmer en højroftet Samtale, iblandet Latterudbrud, Klask paa Laar og Slag i Bord. Men noget senere tav Koret, og nu var det snart den ene, snart den anden Stemme, der alene førte Ordet. Der blev fortalt selvoplevede Træk fra Dannevirke-Natten, fra Retræten til Als, fra de hastige Opbrud under Marsjen gennem Jylland, med Fjenden i Hælene ... Der blev fremført Anklager mod »Politikerne i København« og mod »Pøblen«, som efter Dannevirke havde væltet General de Meza i Rendestenen ... Meza, Gerlach og især Hegermann-Lindenchrone, som »Bladsmørere og den Slags« havde givet Øgenavnet *General Baglæns*, blev taget i Forsvar ... Bortset fra de anekdotiske Træk (som Rendestenen og Øgenavnet) laa disse Ud-

talelser langt over min Horisont, som i bogstaveligste Forstand var afgrænset af Bordtæppet og Guldsporerne. Men da jeg hørte, det var Far, som nu ene førte Ordet, dæmpet og med en sælsom vemodig Klang i Stemmen, slap jeg Drejningen af de smaa, gyldne Hjul og lyttede ...

Han talte om Skuffelse og Ydmygelse, der som en legemlig Pine havde gnavet hin hælgmørke, raakolde Nat med Islag paa barfrosne Veje, hvor Trængslen af Mennesker, Dyr, Kanonlavetter og Trænvogne hvert Øjeblik truede med at stramme Færdslen i uopløselige Knuder. Skuffelse og Ydmygelse, vist saa, men ikke noget, der var klart og rimeligt eller til at tænke over — tværtimod noget dumpt og ligesom fjærnt — og saa dog hele Tiden nærværende med sin Svie ... Eller er det nu heller ikke helt sandt eller rigtigt? Var Skuffelsen og Ydmygelsen noget, som først senere aad sig ind i vort Sind? Var vi i Handlingens Time virkelig i Stand til at maale Ulykkens Omfang?

»Jeg har tit tænkt over dette, og jeg veed ikke, om jeg nogensinde kan give mig selv et sandfærdigt Svar. Men hvad jeg med Sikkerhed veed, det er, at jeg sad med Livet i Hænderne af Angst for, at min Hest skulde falde paa den glatte Vej, ikke blot fordi det kunde være kommen mig selv dyrt at staa, eller fordi Hesten — et dejligt Dyr — vilde blive fordærvet, men fordi jeg ikke vidste, hvad der saa skulde blive af mine Dragoner, der vel holdt ud og først og fremmest holdt sammen, saalænge vi Officerer var med og kunde genne dem i Flok, naar de enkeltvis eller gruppevis kom ud af Rækkerne og ikke kunde finde Vej tilbage paa Plads, men som uden os kunde komme og bringe mange, mange andre i Ulykke. Nej, det værste var nu vist alligevel ikke Skuffelsen og Ydmygelsen — skøndt de *var* der — men det var, naar andre Troppeformationer brød ind i Eskadronen, og naar saa i Forvirringen Heste faldt og de og deres Ryttere med den svære Oppakning skulde rejses og hjælpes, og en Slags Orden igen skaffes tilveje. Hele Tiden sad jeg og tænkte paa, hvor Synd det var for Mennesker og Dyr, at ingen havde tænkt paa at faa de stakkels Heste broddede ...«

Der var bleven ganske stille i Stuen. Da Far talte om de stakkels Heste, som ikke var broddede, dirrede hans Stemme, som naar han var vred eller bedrøvet. Jeg blev bange og dukkede pludselig op af mit Skjul. Straks saae jeg, at Taarerne trillede ned ad Fars Kinder — maaske ogsaa ad en og anden af de andre Herrers. Selv blev jeg da saa greben, at jeg kastede mig ind til Far og med Armene om hans Hals hulkede: »Far, Du maa ikke græde — Du maa ikke græde«.

Far blev slet ikke vred. Der faldt vel nok fra ham og de andre Herrer nogle Ord om saadan en lille Fyr, der sad under Bordene og lyttede, hvad han hverken maatte eller havde godt af. Men jeg er sikker paa, fordi det saa ofte senere er bleven mig fortalt, at da Far havde sagt, at nu kom Mor nok snart med Theen, og saa var det vist bedst, at jeg forinden laa i min Seng — da spurgte jeg, endnu med Graad i Halsen:

— Far, hvorfor var Dragonhestene ikke broddede, og hvad er det at være broddet?

DYBBØL OG ALS

Under Krigen 1864 havde de tre Brødre, som — alle nygifte — hver i sit Vaaben deltog i den, ingen Lejlighed til at træffe sammen. En Rapport fra Far, dat. Middelfart, 7. Februar 64¹, oplyser, at han da var i Færd med fra Slesvig, henholdsvis det sydlige Nørrejylland at overføre sin Eskadron til Fyen; midt i April — altsaa kort før Dybbøls Fald — overførtes Regimentet imidlertid atter til Jylland og stødte til 4. Division under Hegermann-Lindencrone.

Julius v. Jessen laa ved de af General Lunding befalede Styrker i den af Prøjsserne indesluttede Fæstning Fredericia, som 20. og 21. Marts var Genstand for voldsomt Bombardement; Opfordringen til Overgivelse afslog General Lunding. Belejringen — senere overtaget af Østrigerne alene — fortsattes til 25. April, da Fæstningen paa Krigsministeriets Befaling, mod Overkommandoens hæftige Protest, blev rømmet og Tropperne overført til Fyen, som mentes alvorlig truet.

Under hele Felttoget tjente Thomy v. Jessen ombord i »Rolf Krake«. Han har selv (i *Nationaltidende*, 21. Marts 1914²) redegjort for denne Tjeneste. Panserbatteriet, skriver han, var jo i Virkeligheden kun en pansret Kanonbaad med to pansrede Taarne, hvert armeret med to glatløbede 60 Punds-Kanoner, hvis Træfsikkerhed ikke var stor. Imidlertid løste *Rolf* ypperligt den det stillede Hovedopgave: at støtte Dybbøls Forsvar ved »at danne saa at sige et Fort i Søen«. Da Prøjsserne 12. Marts demaskerede de Batterier, de havde opkastet paa Sydsiden af Vemmingbund, blev disse fra Dybbøl beskudt med et 12-Punds-Batteri under Major Kaufmann:

¹ Hærens Arkiv, indkomne Skrivelser fra 2. Dragon-Regiment, I.S. 355/1864.

² Redegørelsen stemmer paa alle Punkter med og er for flere Afsnits Vedkommende en Afskrift af hans formentlig i Aarene 1892-95 udarbejdede Manuscript til en Selvbiografi.

Fra Broagerbatterierne aabnede Prøjsserne 15. Marts Ilden mod Dybbølstillingen, mod Sønderborg og mod *Rolf*, i henholdsvis 4000, 7000 og 6000 Alens Afstand. Virkningen var meget betydelig, en Del af Sønderborg kom i Brand; men Ilden fik dog ingen overordentlig Magt. — Preusserne havde 27. Marts opkastet nye Batterier i Fronten af Dybbølstillingen; jeg optegnede, at Fjenden den Dag skød henved 300 Skud i to Timer.

Rolf gjorde 28. Marts god Nytte i Vemmingbund. Kl. 3¹/₂ Morgen angreb Fjenden Stillingen, idet han navnlig vilde omgaa venstre Fløj. Nat-signal gjordes til *Rolf* at gaa ind i Bugten og beskyde de fjendtlige Kolonner. Vi kastede indtil 38 Granater mod disse, og flere gjorde god Virkning. Jeg havde temperet Brandrørene til, saa vidt jeg mindes, en Afstand af 1500 Alen, og nogle af Granaterne sprang smukt over Kolonnerne, der avancerede langs Kysten, og lod dem tage Flugten. Overkommandoen var henrykt over os. Broagerbatterierne lod imidlertid ogsaa os føle deres Ild og gav os nogle alvorlige Knubs; men Maskine og Taarne forblev urørte. Maskinlugen var, før vi gik ind i Bugten, dækket med surrede Køjer, og dette var særdeles heldigt; thi en Broagergranat slog ned og sprang i Køjerne, men berørte aldeles ikke Maskinen ...

I de sidste Dage før Stormen paa Dybbøl var der megen Tale om at opgive Stillingen og lade Hæren trække sig tilbage til Als, da Værkerne vare stærkt sammenskudte. Fjenden stod i de sidste Dage kun nogle faa Hundrede Alen foran dem; men Regjeringen holdt af politiske Hensyn fast ved, at Stillingen skulde holdes saa længe som mulig.

Dybbøl faldt 18. April. Stormen begyndte Kl. 10 Fm. efter en voldsom Beskydning. *Rolf* tog virksom Del i Kampen paa venstre Fløj, hvor den navnlig søgte at hindre Fjendens Fremtrængen. Lieutenant Jespersen¹ faldt, og desuden havde vi flere Saarede, alle hidrørende fra en enkelt Granat fra Broagerbatterierne, som ramte Dækket under en temmelig betydelig Nedslagsvinkel og sprang, idet den gik igennem dette.

De af Thomy v. Jessen offentliggjorte Optegnelser standser ved 12. Maj, da — Dagen efter Vaabenhvilen — *Rolf Krake* sejlede til København for at reparere. Han slutter med disse Linjer: »*Rolf's* Deltagelse i Dybbøls Forsvar er det lyseste Punkt i vort Felttog, og om dette har jeg bevaret de bedste Erindringer«.

I Manuscriptet til sin Selvbiografi omtaler min Farbroder imidlertid ogsaa den anden Episode, til hvilken *Rolf Krake's* Navn er knyttet: Prøjs-sernes Landgang paa Als, som Panserbatteriet ikke havde hindret.

London-Konferencen var sluttet uden Resultat. Vaabenhvilen udløb 25.-26. Juni:

¹ William Balduin Jespersen, f. 1840.

Fjendtlighederne skulde altsaa atter begynde, og 27. Juni Morgen stod *Rolf* gennem Alsfjord ind i Augustenborgfjord. Ikke saa saare havde vi stukket Hovedet indenfor Varnæs-Pynten, før Fjendens Kanoner begyndte at spille paa os. Imidlertid gik *Rolf* uskadt gennem Fjorden. Hverken Ilden fra Varnæs eller den fra Snogebæk gjorde os videre, og vi kom da igen paa vor gamle Ankerplads bag Arnkilsøre-Pynten.

Vi troede nu sikkert paa, at Preussernes Landgang paa Als var nær forestaaende. Vi modtog Meddelelse om, at 800 Baade vare passerede Flensborg Fjord, og at to smaa Dampbaade fra Hamborg gennem slesvigholstenske Kanal¹ vare naaede til Kolding for at benyttes til at overføre Tropper ved eventuel Landgang.

Kl. 1 om Natten mellem 28. og 29. Juni begyndte Preusserne den første Overskibning til Als af Tropper fra Sundeved-Siden. Vi vare i Kamp fra Kl. 2 Nat til Kl. 11 Fm.. Egentlig kan man sige, at Als var opgivet allerede Kl. 4 Morgen. Preusserne gik over i Baade i to Linier, en omtrent ved Sandbjerg, en anden ved Arnkilsøre, lige overfor Snogbækshage. Samme Nat som Overgangen skete, havde Lieutenant Normann² Natpatrouille og laa indtil Kl. 2 ude i Fjorden. Just som han satte Foden paa Dækket, begyndte Skydningen. I en Hast fik vi lettet Ankeret og stode ud i Sundet. Mine Kanoner i det agterste Taarn ladedes med Kardæsk, og strax da vi fik Næsen udenfor Arnkilsøre-Pynten, observerede jeg Baade, der overførte Soldater. Medens vi beskøde dem af al Mægt, bleve vi selv beskudte af Snogbækshage-Batterierne, der vare armerede med 24-Punds riflede Kanoner, og vistnok tillige af flere Feltbatterier, der vare opstillede langs Kysten.

I nogen Tid bleve vi liggende ud for Arnkilsøre uden dog at gaa ind i Sundet, hvorpaa vi gik tilhage i Augustenborg Fjord for at optage forsprængte Tropper. Derpaa gik vi Nord paa gjennem Alsfjord ...

At *Rolf Krake* ikke havde hindret Prøjssernes Overgang til Als, vakte megen Bitterhed, og trods den Glans, Suenson's Bedrift ved Helgoland (9. Maj) atter havde kastet over vor Flaade, kunde Thomy v. Jessen i sin ovennævnte Artikel skrive, at naar han paa senere Livsstadier genkaldte i Erindringen de forskellige Affærer, i hvilke *Rolf* »under sin herlige Chef«, Orlogskaptajn Hans Peter Rothe, havde deltaget, forekom det ham, »at vi havde fortjent en retfærdigere Dom af vor Samtid«. Retfærdigheden indhentede imidlertid hurtig den skaanselløse Kritik. I sin Selvbiografi redegør Thomy v. Jessen udførligt for Aarsagerne til, at *Rolf* i den givne

¹ Det officielle Navn paa den af den danske Regering 1777-85 byggede Ejderkanal, som forbandt Kielfjord med Ejderen.

² Carl Otto Emil Normann (1839-1899) havde ombord paa *Rolf Krake* afløst den 18. April faldne Ltnt. W. B. Jespersen.

Situation ikke havde kunnet udrette mere, og det er de samme, som blev afgørende for den Søkrigsret, der paa Rothe's egen Begæring blev nedsat til Paa-dømmelse af Sagen, og for hvilken ogsaa Thomy v. Jessen blev indkaldt som Vidne — nemlig at Panserskibet paa Grund af sin Størrelse og Drejningscirkel var ude af Stand til at manøvrere i Alssunds smalle Farvand.

Rothe blev ved Søkrigsrettens Dom af 8. Januar 1867 pure frikendt.

MED SPLITTET SIND

Medens saaledes Sønerne kæmpede paa hver sin danske Krigsskueplads, sad Moderen stadig i Dresden. Hun skriver 24. Marts 64 til sin yngste Søn: »Gud veed, at jeg smertelig føler

Trykket af de nuværende ulykkelige Forhold, der mægtig drage mig hiem, medens jeg dog ikke kan undværes her; mit Hierte sønderrives i denne Kamp, jeg overveier idelig og idelig de stridende Fordringer mod hinanden, men det har ikke kunnet forandre min Overbevisning, at det vilde være uforsvarligt at forlade Mathilde, for hvem jeg er saa urimelig meget, medens jeg derimod hverken kan væsentlig gavne mine Søner eller mit Fødeland«. Skøndt Thomy v. Jessen, netop da, ved Midten af April, *Rolf Krake* saa virksomt tog Del i Dybbøls Forsvar, maa have været haardt spændt for, fandt han dog Tid til at skrive til sin Moder. Har et af disse Breve indeholdt Bebrejdelser, fordi hun i en for Danmark og hendes Søner saa dybt alvorlig Tid valgte at ofre sig alene for den med en tysk

Franz v. Jessen: Mit Liv. I

Juliane Henriette v. Jessen, f. Ter-Borch
Fot. o. 1850

Officer gifte Datter? Man maa næsten tro det, naar man i Moderens Svar fra Dresden, 16. April, læser følgende:

At jeg, saa længe jeg lever, aldrig vilde forlade den Hustru, Du har taget til dit Hierte, om en saadan Skiebne, som Du antyder, skulde ramme hende, men at jeg vilde hielpe og støtte hende af yderste Evne, det har jeg alt tidligere udtalt og gjentager der hermed høitideligt, men videre rækker ikke min Magt og Myndighed, og hvor gierne jeg end vilde forskaaffe Dig enhver Beroligelse, saa anser jeg det ikke for rigtigt at anvende Overraskelse i den Slags Ting ...

Hvorledes kan Du, kjæreste Thomy, troe mig uvidende om Tilstandene hiemme, naar Du dog veed, at jeg hver Dag modtager »Dagbladet«¹, der tilvisse ikke er befængt med Tydskhed; i de tydske Aviser læser jeg aldrig uden Telegrammerne; »Dagbladet« har unægtelig forudsagt Dybbels Fald, men det er en gammel Erfaring, at man aldrig er tilstrækkelig forberedt paa en smertelig Begivenhed. »Rolf Krakes« fortrinlige Manøvrer, væsentlige Medvirken, som den Respect, den indjog Tydskerne, har stadig været min Stolthed og Glæde.

Du og Mangfoldige med Dig have gennemgaaet Meget, og endnu er ingen Udsigt til at det skal bære Frugt, thi det er vist, at det seer sørgeligt ud for det kjære Danmark. Heller ikke kan det undre mig, om Du er trykket og forstemt, men det kan ikke gjøre Dig ubillig imod mig, som hvad jeg ingen Følelse for, hvad der maa lides og strides, som om Smilene her kunne lade mig glemme Taarerne hiemme. Jeg har vistnok lidt langt mere ved denne idelige Spænding, end om jeg havde været nær og hver Time fulgt Begivenhedernes Gang.

Dog, Du har sikkert ikke villet sige noget, der bedrøvede mig ...

En Uges Tid senere, 25. April, da Efterretningen om Dybbøls Fald er naaet Dresden, skriver hun atter til sin Søn Thomy:

Det er saa længe siden, jeg hørte fra Dig, og dog trænger jeg mere end Nogensinde til at faa nogle Linier fra Din Haand; thi skjønt jeg bestræber mig for med Tillid til den barmhiertige Gud rolig at lægge vores Alles Skiebne i hans Haand, saa er jeg dog ikke istand til altid at dæmpe Hiertets urolige Slag, og denne evige Angst og Spænding nedtrykker mit Humeur og bryder paa min Helbred. Al Naturen udvikler sig nu saa skjønt, men i mit Hierte stormer det raat og vemodigt ved Tanken om den gruelige Jammer og Elendighed i det kjære, kjære Danmark. Jeg blev som tilintetgjort af Sorg og Smerte ved Efterretningen om Indtagelsen af Dybbel Skandser; efter »Dagbladet« maae man troe, at atter væsentlige Feil ere begaaede af Overcommandoen, hvorved vore Tab have været saa uhyre.

¹ Det nationalliberale Hovedorgan, udgivet og redigeret af C. St. A. Bille.

Det er skrækkeligt, ja skrækkeligt, at hele Europa kan rolig see paa og stiltiende tillade, at et stolt lille Folk bliver saa oprørende behandlet af den raa Overmagt ...

I dette samme Brev anmoder den gamle Gehejmeraadinde om at faa nærmere Besked om sin Stedsøn, »den stakkels Christian, for jeg er saa bedrøvet over hans Skiebne«.

Intet Under. Thi som den fjerde af Bedstefaders Søner var nu ogsaa Christian bleven ramt af Krigens Hærgen.

ET HAANDKYS PAA SKIBSBROEN VED SVENDBORG

I 1864 var Christian v. Jessen en Mand paa 47 Aar. Hans Løbebane havde været mærkelig hurtig. Efter 1840 at have taget juridisk Embeds-eksamen tilbragte han nogle Læreaar i Rentekammer og ved Fyens Stiftamt; men han var kun 28 Aar, da han udnævntes til Byfoged i Svendborg og kort efter tillige til Birkedommer paa Taasinge. Hans hurtige Hoved og hans Rigdom paa Ideer og Initiativer gjorde sig snart gældende. C. St. A. Bille, der senere som nationalliberal Ord- og Penne-Fører kom i politisk Modsætningsforhold til Christian v. Jessen, siger (i *Bricka's Dansk biogr. Lex.*, VIII (1894), S. 477) om ham, at »han hørte til den ikke meget store Kreds af yngre, virkelystne Embedsmænd med liberale Tendenser, som i Absolutismens sidste Dage søgte at bringe Lys og Luft ind i de gammel-dags, skimlede Forhold og derved at berede Jordbunden for den gryende nye Tid«. Ganske i Overensstemmelse hermed skriver N. Neergaard (i *D. biogr. Lex.*, XI (1937), S. 603), at han »hørte til den yngre Embedsstands mest fremskridtvenlige Elementer og havde ikke ringe Del i det Opsving, Svendborg fik under hans Styrelse«. Navnlig interesserede Havnens Udvikling ham levende; endnu vidner Navnet »Jessens Mole« om hans Indsats til dens Fremme.

I Svendborg stiftede han Familje. Han ægtede 1847 Kaptajn i Søetaten, Toldinspektør i Svendborg, F. C. Dichmann's Datter, Augusta (f. 1825), yngre Søster til Lise D., som fem Aar tidligere var bleven gift med Hofuhrmager Fritz Jürgensen, den berømte Tegner. Kaptajn Dichmann havde i 1807 som purung Løjtnant ombord paa Linjeskibet »Prins Christian Frederik« mistet sin ene Arm; Fritz Jürgensen har malet et lille Portræt af ham i Søofficers-Uniform med det tomme Ærme, der passer til Veteran-Typen med det jovialt-elskværdige, frejdige Fysiognomi. Den gamle Told-

inspektør, en af Svendborgs populæreste Skikkelser, som allerede 1847 var bleven Enkemand, satte stor Pris paa begge sine Svigersønner, og Familjerne holdt trofast sammen.

Da Nicolai Bøgh 1897 skrev sin ovenf. S. 14 omtalte Levnedsskildring af Fritz Jürgensen, havde Kunstnerens eneste Barn, Fru Lise West (1843 -1915), stillet til hans Raadighed talrige Breve og Optegnelser, Billeder og Udkast m. v., som havde tilhørt Faderen. Blandt disse Efterladenskaber findes flere Minder fra Fritz Jürgensen's Samvær med Familien i Svendborg — denne smukke og venlige By, hvori han fra sin Ungdom, straks efter Hjemkomsten fra Læreaarene i Uhrmagerkunstens klassiske Land, Svejts, havde tilbragt saa mange »lykkelige Dage« (S. 24). Her deltog han i Skovture, hvis mærkelige Oplevelser han skildrede i en yndefuldt lystig lille Billedbog¹, tilegnet Camilla v. Jessen, og i mange andre Udflugter, saaledes en Tur med Orlogskutteren »Løvenørn« til Langeland. Om den fortæller han sin Søster i et Svendborg, 28. August 1852 dateret Brev (S. 76 f.), at der spistes Middag i Skoven ved Tranekær ...

og saa gled vi hjemad, førte af en umærkelig Brise. Ombord blev der lavet en Bolle Punsch af Champagne, Madeira, Château d'Yquem, Graves og Kognak, en meget kvekmæssig Punsch. Justitsraad Schlegel² holdt fortræffelige Taler; jeg vil meddele Dig et Brudstykke:

»Jeg tillader mig at udbringe en Skaal for en Mand, som vi vistnok alle have kjær, for min Barndomsven, Kammerjunker³, Byfoged og Birkedommer Christian v. Jessen. (Han var Barn, da jeg blev hans Ven; altsaa kalder jeg ham Barndomsven.) Jeg vil ikke ønske, at han maa blive Minister — vel Du? (Nej!) — men at han maa blive Stiftamtmand; det vil Du jo nok være? (Ja!)« o. s. v., o. s. v.

Nu blev Christian v. Jessen imidlertid aldrig Amtmand, men derimod netop Minister, om end kun meget kort Tid. Han var en Talerbegavelse; han havde selvstændige Standpunkter, udpræget Ævne til i let tilgængelig Form at udrede og fremstille saglige Anliggender, og han var rig paa Humor med Slagfærdighed i Repliken. Disse Fortrin bevarede han højt op i Aarene. Kammerherre Fallesen (Teaterchefen), som i en Aarrække var

¹ Den tilhører nu Kunstnerens Oldebarn, Malerinden Birgitte West; de hosstaaende Billeder er gengivne efter denne Original.

² Stiftskasserer for Fyens Stifts offentlige Midler, C. F. A. Schlegel; han var Chr. v. Jessen's Næstsødskendebarn.

³ Allerede 1840 havde Chr. v. J. faaet tildelt den nu ikke længere uddelte Titel *Hofjunker*; 1844 blev han Kammerjunker.

Selskabet kjører i Skoven

Tegning (17 × 6 cm) i Fritz Jürgensen's Billedbog »En Skovtur« (fra Svendborg), tilegnet Camilla v. Jessen: »Selskabet kjører i Skoven«. — Kusken paa Vognen i Forgrunden er Fritz Jürgensen; i samme Vogn (fra venstre): Christian v. Jessen, Kaptajn F.C. Dichmann, Augusta og Camilla v. Jessen, m. fl.

hans Kollega i Landstinget, har fortalt mig, at naar Liebe som Formand fandt, at det høje Ting blev lovlig mat og døsig, »sendte han Bud efter en af os to gamle Kammerherrer om at tage Ordet for at vække de slumrende«.

Med den Popularitet, Christian v. Jessen tidlig erhvervede sig i Svendborg og Omegn, og med hans Indsigt i kommunale og trafikale Anliggender, faldt det ligesom af sig selv, at han modtog Opfordring til at tage imod Valg som Kredens Folketingsmand. Han repræsenterede den 1858–64 i Folketinget og 1864–65 i Rigsraadets Folketing. Derefter valgte Horsenskredsen ham ind i Folketinget i den korte Periode Juni-Oktober 1866, hvorefter han sidstnævnte Maaned indvalgte i Landstinget for tiende Kreds (Horsens-Vejle-Skanderborg); han bevarede dette Mandat til sin Død 1884. Ialt var han saaledes Medlem af Rigsdagen i 26 Aar.

Der er ikke Tvivl om, at ogsaa i Christian v. Jessen's politiske Fysiognomi genfindes karakteristiske Slægttræk. Neergaard skriver om ham (anf. St., S. 604), at »som Politiker var han liberal med nogen Hældning til Venstre; paa Rigsdagen hørte han, sammen med Fønnesbech o. a., til en Mellemgruppe, *De uafhængige*, der jævnlig stemte sammen med Venstre«. I de nationalliberale Rækker var han derfor lidet yndet. C. St. A. Bille har fortalt mig, at da de to engang havde haft en Disput, sluttede Bille af med følgende Replik: »Undskyld, maa jeg børste Kammerherrens Frakke; det synes mig, den er bleven noget blakket«.

Et Hovedtræk i Chr. v. Jessen's Personlighed var imidlertid hans levende sociale Interesse. Allerede i Svendborg kaldtes han »Fattigborgmesteren«, og Horsens knæsatte dette Hædersnavn. Paa Rigsdagen var han Medlem af den store Arbejderkommission (1875), hvis Betænkning han skrev, og af hvis Forslag flere skyldtes ham.

I hans Svendborg-Tid faldt en Episode, som fik Indflydelse paa hans Løbebane: Under en af Frederik VII.s og Grevinde Danner's Rejser i Landet kom det høje Par i Sommeren 1858 til Svendborg. Naar disse Rundture fandt Sted, lagde ikke blot Grevinden, men ogsaa Kongen den største Vægt paa enhver Venlighed og Opmærksomhed, som vistes hende — i Modsætning til Kulden i København. Orla Lehmann siger herom¹:

Jyderne syntes, at det var noget Snerperi af Københavnerne; mange tænkte, at for en Dag kunde det nok overkommes; mange fandt i denne jyske Opfatning en bekvem Besmykkelse for en Servilitet, der ikke blev upaaskønnet. Selv det sletteste lille Digt belønnedes med en kostbar (eller i det mindste glimrende) Brystnaal — et Haandkys paa Skibsbroen ved Svendborg banede Vejen til en Ministerportefeuille.

Der er nu i denne Fremstilling det rigtige, at Borgmester Chr. v. Jessen i sin Velkomsttale til Kongen ogsaa henvendte nogle elskværdige Ord til Grevinden, at han faa Maaneder senere udnævntes til Kammerherre, og at ikke blot Kongen, men ogsaa Grevinden² interesserede sig for, at Aaret efter (1859) hans Ansøgning om Embedet som Borgmester og Byfoged i Horsens blev bevilget — og det var et af Landets bedste Embeder, overvejende sportellønnet; dets Indtægter ansloges til ca. 8.000 Rigsdaler, svarende til omkring 40.000 Kr. i vore Penge.

Al dette er altsaa rigtigt — og det er heller ikke saa lidt. Min Far, der iøvrigt med Beundring saae op til sin Broder, fandt, at det var for meget. Naar man som han følte sig nær knyttet til Prins Christian og dennes Familie — *det gule Palæ*, som Kredsen om Tronfølgeren kaldtes — holdt man ikke af Maskepi med Grevinden og hendes Parti; men hvad der nu end maatte kunne siges mod Broderen, for hans Vedkommende var der jo ogsaa Undskyldninger, hans Embedsstilling, Vanskeligheden ved at ignorere Kongens Hustru, naar hun gik i Land med ham Arm i Arm, og

¹ Jul. Clausen: *Af Orla Lehmanns Papirer*; Kbhvn. 1903; S. 157 f..

² Thomy v. Jessen skriver i Manuscriptet til Selvbiografi om denne Episode bl. a.: Jeg mindes, at Christian fortalte mig, at Grevinden sagde til ham, da han bad hende om at støtte ham i hans Bestræbelser for at opnaa Horsens-Embedet: »Jeg skal nok give Simoni (daværende Justitsminister) et lille Puf«.

Selskabet sætter sig tilbords

Tegning (Originalens Størrelse) i Fritz Jürgensen's Billedbog »En Skovtur»: »Selskabet sætter sig tilbords».

andet mere ... Derimod var det svært at sluge Svigerindens Medvirkning i Svendborg-Historien; alle andre Damer af hendes Rang og Stand holdt sig paa tilbørlig Afstand fra Grevinden, eller rettere: lod, som hun ikke eksisterede. »Hvorfor skulde Augusta ogsaa være med? Det kunde hun gerne have sparet Christian og os andre«.

Men hvad der i Orla Lehmann's Fremstilling er urigtigt, det er, at Episoden i Svendborg banede Vej for Christian v. Jessen's Udnævnelse til Indenrigsminister i Ministeriet Rotwitt, da dette, efter Hall's Demission som Følge af de Danner-Berling'ske Forhold ved Hove, blev dannet 2. December 1859. Selv om det næppe kan siges at være hjemlet, naar halvt hundrede Aar senere Ministeriet Rotwitt er blevet kaldt »Danmarks første Venstreministerium«, saa er det dog ubestrideligt, at ligesom Rotwitt selv tilhørte Bondevennernes Parti, saaledes saae han det som sin Op-gave at sammensætte Regeringen — for

Brudstykke af Tegning i Fritz Jürgensen's Billedbog: »En Skovtur»: »Ballet». — Fritz Jürgensen og hans Svigerfader, Kapt. F. C. Dichmann.

at bruge Niels Neergaard's Udtryk — »af Venstre nærstaaende Mænd«. Da Conseilpræsidenten nu havde sikret sig Blixen Finecke som Udenrigsminister, V.A. Borgen som Kultusminister og Regnar Wescenholz som Finansminister, var Valget temmelig begrænset mellem de Personligheder, som foruden de saglige ogsaa opfyldte de politiske Forudsætninger for at overtage Indenrigsminister-Porteføljen. Naar den blev tilbudt Chr. v. Jessen, skyldtes det hverken Grevinden eller Kongen, men Westenholz, der ligesom Rotwitt fra Folketinget kendte hans liberale Anskuelse og hans Indsigt i kommunale og trafikale Anliggender, og som desuden i Horsens og paa Matstrup — dette Westenholz' Gods ligger i Byens Omegn — havde haft Lejlighed til med ham at drøfte de jydsk Jærnbane-Planer, der stærkt optog dem begge.

Allerede 8. Februar 1860 døde Rotwitt pludselig af en Hjerneblødning, »formentlig under Presset af det øgede Arbejde og Ansvar« (*D. biogr. Leks.*, S. 252). Dødsfaldet indtraf i »Hôtel Royal«, Ved Stranden 18, ligeoverfor Christiansborg — den Bygning, Etatsraad Ferslew knap en Snes Aar senere erhvervede til Driften af sin store, blomstrende Bladkoncern. Som flere andre Rigsdagsmænd boede ogsaa Chr. v. Jessen her under Opholdet i København; han var den eneste af Ministrene, som var tilstede ved Rotwitt's Dødsleje.

Da intet af Regeringens Medlemmer ønskede at modtage Kongens Forslag om en Rekonstruktion, traadte den tilbage efter ialt 68 Dages Virksomhed. Men hvor kort den end havde varet, søa satte den dog dybe Spor i Forholdet mellem den vordende Konge og det Rotwitt'ske Ministeriums Medlemmer. Christian IX. tilgav næppe nogensinde sin Svoger, Baron Blixen, at han som Udenrigsminister havde villet forberede Holstens Udskillelse af Monarkiet og ved at indsætte ham, den i Forvejen som »tyskvenlig« Helstatsmand mistænkeliggjorte Tronfølger, som Statholder over Holsten fjærne ham fra det danske Folk og dets nationale Interesse- og Forestillings-Kreds. — Jeg kan ikke glemme nogle personlige Indtryk fra et Besøg, Kong Christian IX. en Sommer i Begyndelsen af 80'erne aflagde i Horsens. Til Modtagelsen paa Banegaarden havde Far taget mig med; Far bar — og det skulde blive en af de sidste Gange — sin Dragonuniform, og jeg var meget stolt af ham. Som Byens øverste Øvrighedsperson førte Onkel Christian Ordet ved Modtagelsen; Kongen paahørte ham høfligt, men køligt. Straks efter gik han direkte hen til Far, trykkede ham hjærteligt i Haanden og talte ret længe med ham. Denne Scene skal paa adskillige tilstedeværende have virket paafaldende. Mor har senere fortalt mig,

Efter at man kommer tilbage til
 Svendborg gaar man hjem hver til Sit.
 Man finder at Touren var nydeligt
 arrangeret, kun at .... etc.

Ende.

Tegning (Originalens Størrelse) i Fritz Jürgensen's Billedbog »En Skovtur»: »Efter at
 være kommet tilbage til Svendborg gaar man hjem hver til Sit. Man finder at Touren
 var nydeligt arrangeret, kun at .... etc. — Endes.

at Far formelig havde taget sig den nær. »Svendborg-Historien og Blixen«,
 havde han sagt og rystet bedrøvet paa Hovedet.

Om Christian v. Jessen's korte Ministertid skal her iøvrigt blot anføres,
 hvad Niels Neergaard skriver i sin Biografi:

(Paa Grund af sin korte Levetid) efterlod Ministeriet ikke synderlige
 Spor i Lovgivningsarbejdet. Til en vis Grad blev dog Chr. v. Jessen en
 Undtagelse herfra, idet han havde to Forslag parat, et, som han tidligere
 havde indbragt som privat Forslag, om Udvidelse af Valgretten til By-

raadenes mindre Halvdel til alle til Folketinget valgbare, direkte Skatteydere, og et andet, som han i længere Tid havde syslet med, om at bryde igennem det Virvar, hvori Jernbanesagen var kommet, ved at foreslaa en Jernbane tværs igennem Fyn i Forbindelse med en jysk Længdebane fra Fredericia til Aalborg. Det lykkedes ham vel ikke selv at føre noget af disse Forslag igennem, men det første gennemførtes af Monrad allerede samme Aar, og det andet blev i det væsentlige Grundlaget for den store Monrad'ske Jernbanereform af 1861.

Efter Ministeriet Rotwitt's Fald tiltraadte Chr. v. Jessen atter sit Embede i Horsens. »Han tog«, skriver Neergaard, »Initiativet til en Række kommunale Reformers baade af økonomisk Art og paa Skole-, Forsørgelses- og Hospitalsvæsenets Omraade, saaledes at Horsens ansaas for en af de bedst styrede Kommuner i Landet«. Hans Indflydelse paa Byens Anliggender var suveræn. Han var elsket af dens Smaakaarsfolk. Det sagdes, at paa Raadhuset var han nøjeregnende; sit eget Hus indrettede han i en Herskabs-Stil, der var til megen Nytte for den lille Provinsbys Handlende og syntes dens Borgere glansfuld. Ofte sagde Far til mig: Onkel Christian er Din Bedstefar op ad Dage.

FANGE I RENDSBORG

Det var altsaa denne Mand, som Fjenden i Marts 1864 tog til Fange, og det gik saaledes til:

Under Prøjssernes og Østrigernes Fremrykning i Nørrejylland naaede 17.000 Østrigere 10. Marts Horsens. Generalen, Gondrecourt, tog med 3 Adjutanter og 11 Underofficerer og Menige Kvarter hos Borgmester Chr. v. Jessen. To Dage senere udgik fra de fjendtlige Armeers Overgeneral, Feltmarskal Wrangel, til Amtmændene i Vejle, Ribe, Aarhus og Skanderborg Amter samt Borgmestrene i disse Amters Købstæder et Cirkulære, som paabød dem at indfinde sig i Kolding, hvor der vilde være at træffe Ordning om Ydelsen af Natural-Forplejning samt Fordelingen af Rekvisitioner i de okkuperede Landsdele. Denne Opfordring overbragtes Embedsmændene af militære Kommando'er — en Officer med en Styrke, varierende mellem 10 og 30 Mand — og de blev under Vogaturen til Kolding (der var ingen Jærnbane) ledsagede af Militær.

De jyske Embedsmænd, der saaledes stævnedes til Møde med Feltmarskal Wrangel, var følgende: Stiftamtmand, Kammerherre *F.C. Dahl*, Aarhus, Stiftamtmand *H.C. Nielsen*, Ribe, Amtmand, Konferensraad *C. B. A. Dahl*, Vejle, Amtmand, Kammerherre *I. C. Baron Bille-Brahe*,

Skanderborg, Borgmester, Kammerherre *J.C.v.Jessen*, Hoisens, Borgmester, Overauditor *A.F.v.Bülou*, Skanderbøig, Borgmester *A.P.Th.Meinert*, Ribe, Borgmester, Kancelliraad *J.A.F.Bagger*, Varde, Borgmester, Overauditor *M.A.Monrad*, Kolding, og Borgmester, Overauditor *A.S. Ørsted*, Vejle. Desuden mødte for Borgmesteren i Aarnus, som var forhindret, Herredsfoged, Etatsraad *Willemoes*; Birkedommeren i Silkeborg var tilsagt, men udeblev fuldstændig.

Disse jydsk Embedsmænd indtraf ikke samtidig i Kolding. Først Tirsdag 15. Marts var Tallet komplet (paa nær altsaa Birkedommeren i Silkeborg). De elleve Herrer mødte alle i deres Uniformer og blev af Stabschefen, Generallieutenant Vogel v. Falckenstein, ført ind til (den da næsten 80-aarige) Feltmarskal Wrangel; desuden var Okkupationshærens Generalintendant og flere højtstaaende Officerer nærværende ved Forhandlingerne. De danske Embedsmænd havde valgt Stiftamtmand Nielsen til Ordfører, og han fremførte med stor Kraft og Myndighed deres Standpunkt: De var villige til efter Ævne at sørge for Natural-Forplejning, men anmodede om, at Fordringerne maatte blive holdt indenfor det nødvendiges og muliges Grænse. Samtidig gjorde de opmærksom paa forskellig Uorden i Rekvisitionerne og paaviste det urimelige i, at der var forlangt Øl, Vin og Cigarer.

Wrangel krævede imidlertid ogsaa øjeblikkelig Levering af 200 Heste, men Embedsmændene afviste Kravet som uforeneligt med deres Pligt; det var ikke Rekvisitionens Omfang, men dens Princip, som forbød dem at lade den udføre. Endnu inden dette Punkt var drøftet færdigt, fremsatte Overgeneralen et nyt Krav: Han foreviste personlig de danske Embedsmænd et Par langskafte Støvler og krævede øjeblikkelig Levering af 30.000 Par efter denne Prøve, eller i Mangel deraf 8 Rigsdaler kontant pr. Par. Dette ublu Krav vilde Embedsmændene ikke gaa ind paa; de ansaa det for saa meget mere umuligt at fyldestgøre det, som de fjendtlige Tropper allerede havde borttaget eller beslaglagt en stor Mængde Læder.

Feltmarskal Wrangel var synlig utilpas ved at skulle føre denne Forhandling. I sine Optegnelser om den hele Episode¹ skriver Chr. v. Jessen, at man derimod ikke kan tale om, at General Vogel v. Falckenstein overhovedet »førte Forhandling«; hans Udtalelser var nærmest en Række Be-

¹ Disse Optegnelser, som jeg ejer, har jeg tidligere benyttet i *Tilskueren*, Maj 1914 i en Afhandling: »Ti jydsk Embedsmænds Fangenskab«, som desuden støtter sig paa de i Tidsskriftet *Fra Ribe Amt*, VIII (1910) offentliggjorte Breve m. v. fra Stiftamtmand H.C.Nielsen, paa Akter i Udenrigsministeriets Arkiv, samtidige Beretninger i Dagspressen o. a. m..

falinger, og gentagne Gange truede han de forsamlede Embedsmænd med Dødsstraf, saafremt de ikke gik ind paa de opstillede Krav. — Herefter blev der givet dem en kort Frist til at overveje Sagen.

»Vi holdt Raad og bleve«, skriver Chr. v. Jessen, »snart enige om vel at gaa ind paa at udskrive de fornødne Levnedsmidler og Fouragen for at spare Befolkningen for Plyndring og Vexationer og for at fordele Byrden saa ligeligt som muligt paa de af Fjenden besatte Distrikter, men derimod nægte at udskrive Heste, Penge, Støvler eller egentlige Krigsfornødheder«. Det blev overdraget Chr. v. Jessen at overbringe Vogel v. Falckenstein dette Svar. Generalen »blev i høj Grad opbragt, truede med Dødsstraf, Confiscation af Gods etc. og vilde, at jeg skulde forelægge mine Colleger Sagen paa nye«. J. nægtede imidlertid dette og vendte tilbage til sine Kolleger. Samme Eftermiddag indfandt Vogel v. Falckenstein sig i Kredsen, holdt i største Forbitrelse en Tiltale, slog i Bordet og truede med »eiserner Strenge« og med Krigsret, hvis han ikke blev lystret. Herpaa svarede Stiftamtmand Nielsen roligt, at Generalen vel som Officer vidste, hvad det var at handle efter Pligt og Ordre.

Hen mod Aften sendte de danske Embedsmænd Wrangel et af dem alle undertegnet, skriftligt Svar, i hvilket det hed, at da de ventede, at Befolkningen »for at undgaae større Onde« frivillig vil levere de rekvirerede Heste, vilde de være villige til at forelægge de kommunale Autoriteter Sagen til Beslutning og at virke hen til, at Hestene inden 10 Dage leveredes i Kolding. I modsat Fald forpligtede Embedsmændene sig til »atter personlig at møde i Kolding«. — Hvad Støvlerne angik, ansaa de det for umuligt at opfylde denne Rekvisation.

Samme Aften modtog Embedsmændene Tilsigelse til et nyt Møde den følgende Dag, Lørdag 16. Marts. De blev da indført i et mindre Værelse, med Vagt ved Døren. Tilstede var enkelte højere Officerer, Generalintendanten og en Fløjadjutant, Oberstløjtnant v. Stiehle, som førte Protokollen. Sidstnævnte Officer meddelte Embedsmændene, at de ved deres ufyldstgørende Erklæringer havde forspildt yderligere Forhandling med Overgeneralen, og at de aldeles havde miskendt deres Stilling overfor den sejr- rige Hær. Han forelæste dem derefter et Aktstykke, af hvilket fremgik, at de stod overfor Valget:

enten i Løbet af 10 Minutter at efterkomme de stillede Krav til Natural- Forplejning samt at levere inden 6 Dage 200 Heste og inden 5 Dage 6000 Par Støvler og saaledes fremdeles hver femte Dag indtil 30.000 Par Støvler eller Penge derfor à 6 prøjssiske Rigsdaler pr. Par,

eller efter 1 Times Forløb at føres som Arrestanter til Rendsborg og deres Gods at beslaglægges.

Et Uhr blev lagt paa Bordet, og efter de 10 Minutters Forløb dikterede Stiftamtmand Nielsen paa egne og samtlige Kollegers Vegne til Protokollen et Svar, der kort gentog, hvad allerede Dagen før var sagt i Embedsmændenes Skrivelse.

I sin Fremstilling af dette Optrin gaar Chr. v. Jessen ud fra, at den Forsamling af Officerer, for hvilken de danske Embedsmænd var stedte, havde Karakteren af en Krigsret, og at der efter Erklæringen blev afsagt en formelig Kendelse: Embedsmændene dømtes til at have deres Ejendom, løst eller fast, konfiskeret, de selv at arquebuseres¹ og foreløbig at hensættes i stræng Arrest i Rendsborg. Selv om der nu næppe har været Tale om en egenlig Krigsret, saa er det i hvert Fald sikkert, at de ti jyske Embedsmænd² straks efter Protokolltilførslen blev arresterede, og v. Stiehle forbød dem endog at forlade Værelset. Dog gav han dem Lov til med et Par Ord at underrette deres nærmeste om, hvad der var foregaaet.

Fra Vognparken i Kolding blev hentet et Antal Bøndervogne, og Embedsmændene fik Ordre til at tage Plads i dem, som de stod og gik, altsaa i deres Uniformer. Paa forreste Vogn tog en Officer Plads, paa hver af de andre sad prøjsiske Soldater med opplantede Bajonetter. Anbringelsen paa Vognene lagde Beslag paa nogen Tid, og hurtigt strømmede Borgere i Kolding til for at erfare Aarsagen til disse mange danske Embedsmænds Arrestation. Tjenstvillige Mennesker tilbød at hente deres Tøj paa de Steder, hvor de havde boet under Opholdet i Kolding, og det lykkedes nogle af dem at faa en Smule Bagage med, inden Vogntoget satte sig i Bevægelse.

Det gik sydpaa med Flensborg som første Maal. En kold og uhyggelig Dag. Der blev bedet i Haderslev, og her fik Embedsmændene Besøg af tidligere, nu afsatte Kolleger. Allerede paa dette Tidspunkt opfandt Arrestanterne en Slags Frimurersprog eller Slang til indbyrdes Brug, saa deres Vogtere ikke kunde forstaa dem.

Ved Ankomsten til Flensborg forfriskede Arrestanterne sig i den »uovertræffelige Madam Rasch's Hotel paa Nørretorv« og gik derfra til Jærnbanen, som bragte dem til Rendsborg. Her blev de under militær Bevogtning ført til et lille Hus udenfor selve Byen, i det saakaldte *Kronværk*.

¹ Af fransk *arquebuse*, Armbrøst, Hagebøsse. Udtrykket anvendtes tidligere — og anvendes endnu paa Svensk — om Eksekution ved Skydning.

² Ved Mødet var nemlig kun 10 tilstede. I et Brev skriver Stiftamtmand Nielsen, at Etatsraad Willemoes fra Aarhus »var bleven *benauet* og maatte melde sig fra Tjenesten«.

Det Fængsel, der her blev dem anvist, trodsede alle Forestillinger, Embedsmænd af deres Alder og Rang havde kunnet danne sig, selv med Vogel v. Falckenstein's Trusler i frisk Minde. Der blev givet de 10 danske Embedsmænd 2 smaa Værelser med 4 Senge. I Sengene sov de fire ældste Embedsmænd; de øvrige seks laa i deres Uniformer paa Straasække paa Gulvene. I hvert af Værelserne stod eller sad Nat og Dag to Skildvagter. Fangerne maatte selv skaffe sig Forplejning. Naar de gik Tur i en til Huset hørende Have, var de Genstand for Gadeungdommens Spot og Forhaanelser. I den første Tid kunde Fangerne kun skrive og modtage Breve paa Tysk.

Kommandanten, Major Karger, tog alle de Hensyn, hans Instrukser paa nogen Maade tillod ham. Efter nogle Dages Forløb strakte han sig endog saa vidt at give Fangerne et »tredie lille Hummer, hvor tre Senge lige til Nød kunne staa«.

I godt 14 Dage, fra 16. Marts til 2. April, blev de ti danske Embedsmænd holdt indespærrede i det lille Hus i Kronværket. Derefter skete en væsentlig Forbedring i deres Forhold. Rimeligvis af den Grund, at Militæret i Kronværket selv havde Brug for al den Plads, der kunde skaffes, fik de Tilladelse til — for egen Regning — inde i selve Rendsborg at leje »et helt net lille Hus paa en Bagplads med 10 smaa Værelser til Disposition«, og de fik ligeledes »fuldkommen Frihed paa Æresord, ligesom fangne Officerer, til at bevæge sig frit omkring i Rendsborg og udenfor samme indenfor Fæstningens Rayon, det er: indenfor Kanonskuds Distance«.

Installeringen af denne Bolig (i Prinzessenstrasse) og Ordningen af Husførelsen m. v. varetoges af Chr. v. Jessen, som i den Anledning udnævntes til »Marschal«. Seks Dage efter Indflytningen, 8. April, beredte Marskallen sine Kolleger en stor Overraskelse: Det var Christian IX.s første Fødselsdag som Konge, og Dagen fejredes med »et fint Maaltid med flere Retter Mad og tre Slags Vir«. Den ældste af Embedsmændene, Stiftamtmand Nielsen, holdt Talen for Kongen; han udtalte Ønsket om, »at Folket mere og mere maa lære at paaskjønne Kongens gode Hierte og ædle Sind, og at Folkets Kjærlighed og Tillid maatte lønne ham for, hvad han alt har lidt og stridt for samme, og mulig vil komme til at lide og stride«. Der var mange andre Taler, »alle med livlig Stemning, men stundom ikke uden bevæget Sind«. Stiftamtmand Nielsen, der skriver dette til sin Søn, tilføjer: »Sært nok, at ti jydsk Embedsmænd skulde feire dette Gilde i Rendsborg. Kammerherre Jessen blev i den Anledning udnævnt til Overhofmarschal«.

De ti i Rendsborg 1864 fængslede jyske Embedsmænd

Fra venstre, *siddende*: C. B. A. Dahl, T. C. Dahl, H. C. Nielsen, I. C. Bille-Brahe; *staaende*: A. F. Bülow, A. S. Ørsted, A. P. Th. Meinert, M. A. Monrad, J. A. F. Bagger, I. C. v. Jessen.

Fot. Rendsborg 1864

Fangenskabet varede 8 Uger. Fangerne, hvis indbyrdes Forhold var kammeratlig fortroligt, selv naar Diskussionerne gik højt, led svært af Hjemvee. Intet gav dem flere Bekymringer og ængstede deres Sind mere, end naar de hørte Jubel og Begejstring paa Rendsborgs Gader. Det var Hurraraab og Musik, der først forkyndte dem deres Fædrelands Ulykker; paa denne Maade erfarede de Dybbøls Fald.

Endelig 10. Maj sendte det kgl. prøjssiske Kommandantur paa Rendsborg Kronværk »auf Befehl des Feldmarschall von Wrangel« en Skrivelse til de fængslede danske Embedsmænd med Meddelelse om, at de var bleven »entlassen«.

De spredtes derefter hurtigt hver til sin Virkekreds i det stadig okkuperede Jylland.

Af dem alle var det kun Chr. v. Jessen, der paa Embeds Vegne skulde komme til at staa i fortsat Forbindelse med deres bitreste Fjende, General Vogel v. Falckenstein, som var bleven Chef for de fjendtlige Okkupations-tropper i Jylland. Min Farbror blev nemlig efter sin Tilbagekomst fra

Fangenskabet adjungeret den danske Regeringskommisær i Jylland, Gehejmerraad Bræstrup¹, og ledsagede ham i Efteraaret 1864 til Kolding for at forhandle med den prøjssiske Armé-Kommandant om Forholdene under Okkupationen indtil Udmarsjen. Senere blev han af sin Regering sendt til Altona for af Vogel v. Falckenstein at modtage, hvad der skulde tilbagebetales den danske Statskasse. Han hjembragte Regnskaberne og 370.000 prøjssiske Thaler i Kontanter.

»Jeg er ogsaa en Slags Veteran fra 64«, plejede Onkel Christian at sige.

DEN MØRKESTE TID

Imidlertid var Krigen gaaet sin Gang. Under Vaabenhvilen 12. Maj-26. Juni laa Far ved det i Vendsyssel samlede Kavalleri. Efter Tabet af Als (29. Juni) blev Størstedelen af vor Hær ført til Fyen, der med Opbydelse af alle Kræfter sattes i Forsvarstilstand. Denne Krigens sidste Fase blev dog kort. Under Trykket af de fjendtlige Flaadestyrkers Trusel mod København begærede 12. Juli Danmark ny Vaabenhvile, og 18. s.M. blev den sluttet i Christiansfeld mellem den danske Oberst Heinrich Kauffmann og den (ovennævnte) prøjssiske Oberstløjtnant Gustav v. Stiehle. Seks Dage senere afrejste Minister (uden Portefølje) Georg Quaade og Oberst Kauffmann til Wien, hvor Fredspræliminærerne undertegnede 1. August; deres femte og sidste Artikel bestemmer, at de høje kontraherende Parter vil træde sammen i Wien for at underhandle om en endelig Fredstraktat.

Disse Underhandlinger trak ud i Maanedsviis, og indtil Traktaten var underskrevet, kunde vor Hær og Flaade ikke bringes tilbage paa Fredsfod. Far havde holdt Bryllup i December 1863; siden da havde han uafbrudt staaet i Felten, snart i Slesvig, snart i Nørrejylland, snart paa Fyen. Han og hans unge Hustru havde ikke set hinanden i Tiden mellem Afskeden i Horsens og 2. Dragonregiments Ankomst til Fyen i Juli det følgende Aar. De havde intet fælles Hjem. Fars Møbler og andre Ejendele stod i Næstved; hendes Udstyr holdtes rede i København, men hvortil sende det?

Nu traf det sig saaledes, at Far i denne Sommer havde Kvarter i den smukke lille Herregaard Risinge, ikke langt fra Kerteminde. Dens Ejere, Familien Fog, viste ham den Elskværdighed at indbyde hans Hustru til at være deres Gæst, og hun kom kort efter Fjendtlighedernes Ophør.

¹ Cosmus Bræstrup (1789–1870), Politidirektor, senere Justits- og Kultusminister i Ministeriet Bluhme og Overpræsident i København.

Visselig var dette Gensyn dem begge en stor Opmuntring; men for dem som for alle andre blev det dog en tung Tid. Tusinder af danske Hjem sørgede over Tabet af Fædre, Brødre, Sønner og Frænder. Alle Sygehuse var fyldte med Saarede. Tanken paa Fædrelandets Ulykke og Angsten for Fremtiden knugede alle Sind.

Hvad mange havde ventet og de fleste frygtet, skete. Ved Freden i Wien 30. Oktober 1864 sønderlemmedes det danske Monarki, og hele Slesvig, fra Kongeaa til Ejder, gik tabt til Fjenden.

Naar Monarkiet saaledes mistede over to Femtedele af sit Landomraade og en tilsvarende Del af sin Befolkning, blev det en Nødvendighed uopholdelig at skride til Indskrænkning af Forsvarsmagten. Alle Hærens og Flaadens Officerer vidste, at siden Fredspræliminærene havde Planer i dette Øjemed været under Overvejelse. Næppe var den endelige Fredstraktat ratificeret, før de blev virkeliggjort. Blandt de af Hærens Enheder, som helt ophævedes, var 2. Dragonregiment. Blandt dets Officerer, som derved blev overflødiggjort, var Far. Under 19. December 1864 afskedigedes han af Krigstjenesten.

Det Slag, der saaledes ramte ham, voldte ham dyb Sorg. Men den var fri for Bitterhed. Hverken da eller senere klagede han over Mangel paa Paaskønnelse, end sige at han følte sig som Offer for Uretfærdighed. Naar saa mange Officerer, der var ham overlegne i Dygtighed og Fortjeneste, havde faaet Afsked, saa kunde Ulykken ikke blive ham sparet. Hvad nyttede ogsaa Forsøg paa at gøre andre medansvarlige for en Skæbne, som havde været uafvendelig? Sorgens og Savnets Tyngde blev derved hverken fjærnet eller lettet.

Denne Tid blev den mørkeste i min Fars Liv. Han har selv sagt mig, at

Franz v. Jessen: Mit Liv. I

Horsens. Claus Cordsen's Gaard
paa Søndergade. Her efter Tegning af Alf.
Larsen i Trap's Danmark, III. Udg. 1904. —
Originalen i Horsens Museum

naar han stod den igennem, saa skyldtes det Bevidstheden om, at han ikke var ene, men at han havde Ansvar for sin unge Hustru og det Barn, hun ventede. Han var nys fyldt 46 Aar; der var kun forløbet et Aar siden hans Bryllup. Men siden sit tiende Aar havde han været Militær, og han havde aldrig lært andet, end hvad der var Brug for i den militære Tjeneste, han nu fra Dag til anden havde maattet forlade. Pensionen vilde ikke forslaa til ham alene, endsige til en Familjes Underhold. Der var ingen Tid at spille. Alle Sejl maatte sættes til for at fyldestgøre Ansvarets Krav.

Efter i nogle Uger at have levet i Pensionater eller Hoteller tog Far og hans Hustru den Beslutning at leje en lille Lejlighed, som netop var bleven ledig i Claus Cordsen's smukke, gamle Gaard paa Søndergade i Horsens, og her at indrette et midlertidigt Hjem, indtil bedre Tider maatte komme. De fulgte hermed min Farbror Christian's Raad; flere samtidig med Far afskedigede Officerer søgte over i Jærnbane- eller Postvæsenets Tjeneste, og Onkel Christian havde sørget for, at Far i Horsens kunde faa Adgang til den i saadant Øjemed fornødne Uddannelse. »Stakkels Fritz!«, skriver i Marts 1865 hans Stedmoder fra Dresden til sin Søn Thomy. »Jeg hører, at han nu lærer at telegrafere; hvor sørgeligt at tænke paa, naar man er i hans Alder!« Andre fandt det ikke blot sørgeligt, men forstandigt og rosværdigt, blandt dem hans Hustru, som i disse strænge Tider ikke blot selv holdt Modet oppe, men søgte at give ham Selvtillid og Haab.

Sikkert har de begge følt Trøst og Glæde, da Far fra Kronprins Frederik modtog følgende Brev, dateret Fredensborg, 3. Januar 1865:

Kjære Hr. Ritmester!

Alt længe har jeg villet skrive Dem til for ret at have kunnet takke Dem for det venlige Brev, De var saa god at skrive mig til i Anledning af min Søsters Forlovelse¹, men desværre hver Gang er jeg bleven forhindret deri indtil idag, hvor jeg da tillige, idet jeg bringer Dem min Tak i Anledning af Deres sidste Brev, benytter Lejligheden til at ønske Dem et lykkeligt Aar, saa lykkeligt som det blot er muligt for Dem, efter desværre, som saa mange andre brave Officerer ogsaa at have maattet friste den tunge Skjæbne at blive afskediget. Ja, jeg føler i Sandhed hvad det er for et tungt Lod der har truffet Dem, og jeg kan ret tænke mig med hvilke Følelser af Smerte og Vemod, De modtog dette for Dem saa tunge Budskab. Thi jeg kjendte jo Deres store Iver i Tjenesten og veed hvor højt De elskede Deres Vaaben. Elsket og agtet af Deres Kammerater ville ogsaa disse dybt føle

¹ Prinsesse Dagmar (1847–1928) var 28. September 1864 paa Fredensborg Slot bleven forlovet med Storfyrst-Tronfølger Nikolaj Aleksandrovitsj.

Savnet af den nu afgaaede kjære Kammerat, der stedse vidste at oplive Alle med sit gode Humeur og muntre Sind. —

De anmoder mig i Deres sidste Skrivelse om muligt at have Dem i Erindring ved given Lejlighed, og kan jeg dertil kun svare Dem, at jeg stedse vil gjøre hvad der staaer i min Magt for at opfylde Deres Ønsker i saa Henseende, naar De blot i Tide vil underrette mig om det Embede De søger; dog maa jeg endnu tilføje at De ikke maa vente paa Udvidelsen af min Hofstat, thi desværre under disse sørgelige Omstændigheder vil det vistnok vare længe inden dette skeer. —

Idet jeg gjentager mine bedste Ønsker, beder jeg Dem hilse Deres Frue, Broder og Svigerinde og forbliver stedse

*Eders hengslende
Frederik Pr. Jr. til Danmark.*

I den store Familie, Far ved sit Ægteskab var kommen ind i, fandtes en Svoger, der var i et lignende Tilfælde som han selv: Emil Birch, gift 1860 med Cecilie (Lilla) Leth; han havde været Actuar¹ i Augustenborg og maatte efter Tabet af Als med Hustru og 2 Smaapiger redde sig til Kongeriget. Det var derefter lykkedes ham at opnaa Embede som Branddirektør² i Roskilde. En saadan Virksomhed vilde tiltale Far langt mere end Tjeneste i Jærnbane eller Postvæsen; thi foruden de fælles Krav til Orden og Punktighed, som Far mente at kunne opfylde — han var snarere for sirlig og pertentlig end det modsatte — gav Branddirektør-Embederne Lejlighed til i By og paa Land at færdes blandt Befolkningen og komme den nær under Forhandlinger om Varetagelsen af dens praktiske Interesser. Birch opfordrede Far til at prøve denne Vej og tilbød at hjælpe ham tilrette med Regnskabsvæsenet i det Omfang, som maatte vise sig nødvendigt.

Uden at forlade Skolebænken paa Horsens' Posthus satte Far sig da samtidig i Bevægelse for at opnaa et Branddirektør-Embede. I Henhold til Kronprinsens Ytringer i Brevet af 3. Januar underrettede Far ham om de Skridt, han i dette Øjemed havde foretaget, og bad om hans Støtte. Kronprinsen svarede i et Brev, dat. Fredensborg Slot, 12. Januar 1865,

¹ Actuar var en i den danske Tid i Slesvig anvendt Titel paa Rets- eller Tingskrivere ved Hertugdømmets Dommer-Embeder.

² Branddirektørerne var kgl. Embedsmænd under Justitsministeriet. Først 1872 gik Virksomheden over til at blive fri Næring under Justitsministeriets Tilsyn.

at han straks havde talt med Justitsminister Heltzen, »som dog desværre denne Gang ikke saae sig istand til at kunne opfylde Deres Ønske om at blive constitueret i bemeldte Branddirecteur Embede¹; dog gav han mig det Løfte at have Dem i Erindring, saasnart Lejlighed dertil frembød sig«. Maaned efter Maaned gik imidlertid, uden at noget Resultat i den ene eller anden Retning blev naaet. Der hvilede en trykkes og angstfuld Stemning i det lille Hjem, da 17. Juni 1865 Fars første Søn blev født; efter sin Mors Ønske fik han Navnet William, men opkaldtes tillige efter sin Farbror Christian og sin Farfar Reinhold.

Der foreligger fra denne Tid følgende Brev til Far fra Kronpris Frederik, dat. Bernstorff, 5. Juli 1865:

Kjære Hr. Ritmester!

Jeg benytter Lejligheden idag til herved at udtale for Dem min hjertelige Tak for Deres sidste venlige Brev, der kun var mig et nyt Bevis paa Deres Hengivenhed og Kjærlighed og den Deltagelse, som De har følt i den store Sorg, der atter saa pludselig har ramt os². Jeg udtalte dette ogsaa for min stakkels Søster, der glædede sig meget derover og bad mig ved given Lejlighed at bringe Dem hendes hjertelige Hilsen og Tak derfor.

Ja, i Sandhed en tung og bedrøvelig Tid have vi atter gennemgaaet, og det var kun under sørgelige Auspicier, at jeg første Gang besøgte Rusland. Men Gud skee Lov hvor sørgelig end denne Tid har været for mig, knytter der sig dog dertil de skønneste og behageligste Minder, thi med en virkelig mageløs Naade forbunden med en næsten faderlig Kjærlighed blev jeg modtagen af Kejseren³ og hele den kejserlige Familie. Hele Familielivet der havde en saa stor Lighed med mit eget kjære Hjem, at jeg ofte glemte, at jeg var blandt Fremmede. —

Med Hensyn til Deres Ønske om at blive bragt i Erindring hos Gehejmeraad Bræstrup⁴, har jeg ikke undladt dette, og han lovede mig ogsaa ved given Lejlighed at ville interessere sig for Dem, men beklagede kun, at Posten som Branddirecteur i de incorporerede Dele af Slesvig⁵ allerede var besat, angaaende den i Aalborg vidste han endnu ikke om den vilde

¹ Det vides ikke, om hvilket Embede Talen her har været.

² Storfyrst-Tronfølger Nikolaj Aleksandrovitsj (se ovenf.) var død 23. April 1865. (Prinsesse Dagmar forlovedes et Aar senere, 23. Juni 1866, med Broderen, Aleksander (III.), antog Navnet Maria Fjodorovna og ægtede ham 9. November s. A.).

³ Aleksander II., f. 1818, Kejser fra 1855 til sin Død 1881.

⁴ Han havde afløst Heltzen som Justitsminister.

⁵ Ved Wienfreden af 30. Oktober 1864 fik Danmark som Erstatning for de afstaaede kongerigske Enklaver i Slesvig tildelt af de tidligere slesvigske Landomraader foruden Ærø (og nogle mindre Dele af Sogne i Ribe Amt) otte Sogne i Vejle Amt, nemlig: Vonsild, Dalby, Stenderup, Bjært, Hejls, Vejstrup, Taps og Ødis. *De otte Sogne* hørte derefter under Branddirektoratet i Kolding.

blive ledig; dog vil det stedse være mit højeste Ønske, om det vil lykkes mig engang at forskaffe Dem et nogenlunde godt Embede.

Sluttelig beder jeg Dem modtage min hjertelige Gratulation i Anledning af Deres Frues lykkelige Nedkomst og beder Dem tillige at hilse hende mange Gange fra

Deres hengivne

Frederik, Kr. Pr. til Danmark

Paa sin Side havde Onkel Christian anvendt sin Indflydelse til Fremme af Broderens Interesser. Da han i Oktober havde indtaget sin Plads paa Rigsdagen, kunde han meddele hjem, at Justitsministeren havde stillet ham i Udsigt, at Far i nær Fremtid vilde opnaa Udvævning til et Branddirektør-Embede og — hvad der næsten lød altfor lovende — med Bopæl i Horsens. Saaledes skete det. I de første Dage af November 1865 indløb den officielle Udnævning. Ganske vist omfattede det tildelte Branddirektorat kun Bjerre, Hatting, Hjelmlev, Voer, Nim, Tyrsting og en Del af Vrads Herred, men et samtidigt Brev fra Broderen lod forstaa, at, om alt gik vel, vilde inden længe Omraadet kunne blive øget, frem for alt til ogsaa at omfatte Horsens Købstad.

En af Fars Optegnelser om denne Tid udtrykker »den dybe og inderlige Tak, jeg kom til at skylde saa mange gode og brave Mennesker«. En tung Byrde var løftet af hans Skuldre. Der faldt Tryghed i hans Sind. Haab til Fremtiden kastede Lys over Hjemmet.

»Det første, jeg gjorde, var at reise til min gode Svoger Birch i Roeskilde for af hans kyndige Hænder at blive vejledet i den mig hidtil ukjendte Regnskabsføring, samt dernæst i Hovedstaden at bringe Hs. Kgl. Høihed Kronprinsen, Justitsministeren og Christian min inderlige Tak. Imedens jeg saaledes for nogen Tid var fraværende, vilde min elskede Hustru, som saa tappert med mig har udholdet det forgangne Aars Trængsler, næst at vaage over vor lille Søn, drage Omsorg for at finde og mueligen indrette en nye Lejlighed med Plads til saavel hendes som mit eget Bohave, hvilket vi nu endelig ville være i Stand til at samle sammen fra de forskjellige Steder, hvor det stod splittet, samt tillige egnet til, at jeg deri kunde have mine Contoirer som Branddirecteur«.

Inden Jul var disse Planer virkeliggjort. Et nyt Afsnit af Fars Liv begyndte.

ANDET KAPITEL

MIN MOR

LIGESOM Far tilhørte min Mor en gammel og anset dansk Slægt. Hun var født i København 18. August 1834 som Datter af Christopher Adolph Leth (1796–1868) og Frederikke Cecilie Hastrup (1804–1886), der var Næstsødskendebørn.

Min Morfar var Søn af en af Fyens Matadorer, Etatsraad Frantz Joachim Leth til Aaløkkegaard ved Odense. Hans yngre Søster, Ida Catharine (1798–1871), havde 1816 ægtet Lehnsgreve Frederik Ahlefeldt-Laurvig; et Drama, om hvis Enkeltheder Mor nødig gav nærmere Oplysninger, førte imidlertid efter 15 Aars Ægteskab til Skilsmisse, og hun ægtede en af Funktionærerne paa Tranekær, Dankvard Neergaard, som senere ejede Lille Grundet ved Vejle. Far og Mor omgikkes »Onkel og Tante Neergaard«; Ægteskabet var barnløst; Fasteren testamenterede Mor et af Emil Bærentzen malet Portræt af hende fra hendes Lehnsgrevinde-Tid; Billedet, som nu tilhører mig, er ikke blot et smukt Portræt, men har kulturhistorisk Interesse ved sin omhyggelige Gengivelse af Interiøret.

Morfar var Marineofficer; ved sin Afsked som Orlogskaptajn fik han et Embede og senere en Titel, der i vore Øren klinger helt H. C. Andersen'sk, og som paa de til ham adresserede Breve maa have fyldt Kuverten i dens fulde Bredde: Kanal-, Havne- og Fyrinspektør, Generalkrigscommissair C. A. Leth. Det synes virkelig, at i hvert Fald Rangtitlen er bleven almindelig brugt. Jeg ejer et Brev til min Mormor fra Ludvig Bødtcher; det er paa Foden adresseret: Fru Generalkrigscommissairinde Frederikke Leth. Men efterhaanden blev det vel mange for besværligt, selv i hine Titelvante Tider; skøndt Generalkrigskommissærer ikke rangerede højere end

III. Rangklasse, sammen med Oberster, Etatsraader o. fl., mindes jeg, at Mormor, ved en lille Tilsnigelse, om- og tiltaltes som »Generalinden«.

Ogsaa min Mormor var Godsejerdatter; hendes Far havde bl. a. ejet Sparresholm i Toksværd og Rosenfeld i Kastrup Sogn (begge i Præstø Amt); sidstnævnte Herregaard solgte han 1844 — Aaret før sin Død — for 380.000 Rigsdaler. At dømme efter det af Gröger o. 1825 malede Portræt af Frederikke Leth, f. Hastrup, som nu jeg ejer, maa hun som ung have været en stor, men, man fristes til at sige: eksotisk Skønhed. Da jeg engang ved en Leth'sk Familjefest i en Tale spøgende hentydede til den Mulighed, at General, Marki de La Romana's Spanioler kunde have blandet Blod med den fyensk-langelandske Slægt Hastrup, tog Mor mig det temmelig ilde op, og jeg maa jo ogsaa indrømme, at Hypotesen er uholdbar, da Mormor i 1808 vitterlig var fire Aar. Men hvorledes det nu kan forklares eller ej, saa vedblev hendes Type op gennem Aarene at virke paafaldende fremmedartet. Edv. Lehmann har i Akvarel malet Mormor flere Gange paa forskellige Alderstrin; Billederne viser, at hun maa have været en statelig Personlighed, men til Trods for Skikkelsens og Ansigtets voksende Fylde, blev de markante Træk stedse haardere, og dybe Furer skilte dem som Kløfter et Bjærglandskab. Mimi Schwartzkopff (gift 1892 med Forfatteren Karl Larsen) malede faa Aar før Mormors Død et Olje-Portræt af hende; som denne Kunstnerindes andre Billeder var det udpræget naturalistisk og her tillige med en saa kraftig Understregning af de nu stærkt ældede Træks Skarphed, Furernes Dybde og Udtrykkets Strængthed, at der i Snesen af hendes Efterkommere ikke fandtes nogen, som ønskede at eje det. Det var til at blive bange for. Hvad der siden er sket med det, veed jeg ikke.

HJEMMET I NYHAVN

Mine Morforældre boede i Nyhavn; det store, velstaaende Hjem spillede en Rolle i Københavns Selskabsliv. Det er ikke for meget sagt, at Mormor — alle Forhold taget i Betragtning — holdt »Salon«. Morfar, højt elsket af den store Børneflokk, synes at have været en blid og stilfærdig Mand; det var Husets Frue, som dominerede Hjem, Børn og Omgangskreds. Men — hvad Mor ikke blev træt af at fremhæve — det vilde være urigtigt at tro, at hun blot havde været en myndig og raptunget Dame, saaledes som vi Børnebørn opfattede hende. Hun var kundskabsrig, belæst, sprogkyndig, levende interesseret i Kunst, Teater og Litteratur. Af mine Bedsteforældre er hun den eneste, jeg har kendt; jeg var 16 Aar, da hun døde;

Frederikke Cecilie Leth, f. Hastrup
Maleri (33 × 42 cm) af C.F. Grøger, ca. 1825

meget havde jeg ikke haft med hende at gøre, da hun boede i København og jeg enten i Horsens, paa Herlufsholm eller i Ribe, men dog nok til, at jeg, som alle mine Fætre og Kusiner Leth, nærmest var bange for hende og derfor havde vanskeligt ved at forstaa, naar Mor og hendes Sødskende forklarede os, at Mormor havde været i Besiddelse af en Charme, der i Forening med hendes aandfulde og kloge Samtale øvede stærk Tiltrækning paa mange betydelige Personligheder.

En Kendsgærning er det imidlertid, at foruden Kunstnere som Emil Bærentzen og Edv. Lehmann, en Digter

som Ludvig Bødtcher, en Videnskabsmand som D. F. Eschricht og den da forgudede kgl. Skuespiller N. P. Nielsen mødtes i mine Morforældres Hjem General de Meza med Søofficerer som Admiralerne Bille og Suenson og Politikere som Grev Wilhelm Sponneck, C. E. Bardenfleth og Hall. Saa mange af disse (og flere andre med mindre berømte Navne), der blev gamle nok, vedblev gennem Aarene, ogsaa efter at Mormor 1868 var bleven Enke og Børneflokket længst spredt for alle Vinde, at gæste hende paa Visiter og til Middage, ikke af Høflighed, men fordi de fandt Udbytte i hendes Selskab.

Ogsaa en anden af den gamle Dames Egenskaber fremhævede Mor, heri støttet af sine Sødskende: Hun var en fremragende Pædagog. Børneflokket bestod af tre Sønner og fem Døtre; Drengene gik i »de bedste Skoler«, som Mor noget upræcist sagde; men Døtrene blev opdragne og underviste i Hjemmet. Fælles for Sønner og Døtre var imidlertid en fransk Guvernant, Madame Peine, Enke efter en i Algier falden Officer; hun havde til Opgave ikke alene at læse, men at tale Fransk med samtlige Børn og,

vel at mærke, at sørge for, at de talte Sproget indbyrdes. Mellem Døtrene var Aldersforskellen ret betydelig: den ældste, Ida, var født 1829, derefter fulgte 1831 Anna, 1834 min Mor, Fritze, 1839 Lilla og 1846 Minna; sidstnævnte var saa meget yngre end sine Søstre, at hun ikke kunde komme i Betragtning som aktiv Deltager i det for de øvrige gældende Opdragelses-System. Dettes mærkeligste Træk var, at, som det nu om Dage hedder: *indfødte Lærere* varetog Undervisningen i de forskellige Fag, men saaledes, at de foruden i henholdsvis Dansk, Tysk, Engelsk og Fransk til-

Frederikke Cecilie Leth,
f. Hastrup. Fot. o. 1875

lige underviste i nyttige Discipliner, som henlagdes under deres Sprog. Den danske Lærer havde saaledes, foruden dansk Sprog, tillige dansk Historie og Geografi samt Religion, Madame Peine, foruden Fransk, Musik og Haandarbejde, Tyskeren bl. a. Mythologi og Englænderen bl. a. Verdenshistorie — alt dette mere eller mindre afpasset efter Pigebørnernes Alders- og Udviklingstrin, men under alle Omstændigheder stramt disciplineret og virkende med et Uhrværks Præcision.

Om Resultaterne af dette System kan jeg for saa vidt dømme, som jeg veed, hvor fortrinligt to af mine Mostre, Ida og Lilla, ligesom Mor selv talte Fransk; da Mor i sin Alders 81. Aar boede hos mig i mit daværende Hjem i Paris, hændte det, at Husets Gæster spurgte: Mais, Madame, n'êtes vous pas née Française? Hun efterlod sig en hel lille Samling engelsk Litteratur fra Bulwer-Byron-Dickens-Thackeray-Perioderne. Hun kunde udenad lange Digte af franske og tyske Klassikere. Til vor Guldalderlitteratur vendte hun bestandig tilbage, og jeg har sjælden herhjemme og i Frankrig kendt en bedre og mere almen interesseret Avislæser end hun.

Mormors Opdragelsessystem havde imidlertid ogsaa efterladt Spor, som senere virkede pudsig. Min Bror og jeg fandt paa Paaskud for at høre Mor udtale Evropa: *Øjropa*, Vulkan: *Fulkahn* og Zeus: *Tsojss*, eller at spørge hende, om nu virkelig ogsaa *William the Conqueror* og engelske Konger af Navnet *James* kunde være de samme, vi kun kendte som Vil-

helm Erobreren og diverse Jacob'er? I indirekte Forbindelse med Opdragelsen stod en anden af Mor's Ejendommeligheder; Samtidigheden med de store Skønaander røbede sig i hendes Omtale af dem med deres respektive Titler: Hun talte om *Eltsraad* H. C. Andersen's *Æventyr* eller om *Konferensraad* Oehlenschläger's »Haakon Jarl« med *Doctor* Ryge's eller *Professor* Nielsen's uforlignelige *Spil*. Jeg husker, at da Far engang lo med og sagde: »Lille Fritze, H. C. Andersen er nok«, benyttede Mor Lejligheden til at lære os alle tre, at paa Fransk gjaldt den Regel, at saa længe en Mand levede, kunde hans Navn, hvor berømt det end var, ikke skrives eller omtales uden ledsagende *Monsieur*, ja, at dette endog af Forfatterne selv brugtes paa deres Værkers Titelblade. Hun havde Ret. Tusinder af udenlandske Læsere har troet, at f. Eks. Thiers havde et med M begyndende Fornavn, fordi der paa hans vidt udbredte Bøger om den store franske Revolution og Kejserdømmet staa: *Par M. Thiers*, medens han hed Adolphe og M'et kun betød: Monsieur. Naar en Berømthed mister sit M., er han død, og det var hverken Oehlenschläger eller H. C. Andersen, da Mor læste dem.

I den Henseende var Mormors Opdragelse af sine Døtre ikke forskellig fra andre samtidige Mødres, at de unge Piger blev meget nøje overvaagede. »Før jeg blev gift«, fortalte Mor, »har jeg aldrig været alene paa Gaden«. Da nu netop Døtrene hyppigt deltog i Selskabslivet, var deres Far, Madame Peine og Brødrene bestandig paa Farten for at hente eller følge, og det har ikke været uden Aarsag, at min Morbror Hannibal sagde til sine Søstre: »Gud, hvor er I Pigebørn besværlige!« Var Talen om Deltagelse i Baller eller anden Aftenselskabelighed, fik Døtrene forud at vide, naar Madame Peine vilde komme med Vognen for at hente dem, i Reglen meget tidligt, aldrig efter Midnat. Saa gjaldt det om ikke at lade vente paa sig. Thi blev Tiden for Hjemkomsten overskreden, var Straffen uundgaaelig; paa næste Indbydelse svarede Mormor egenhændig: Min Datter beklager meget, at hun paa Grund af Hjemmearbejde er forhindret i at komme.

I saa stor en Familje kunde det ikke undgaaes, at ligesom Sødskendene indbyrdes saaledes havde ogsaa Forældrene deres Yndlinge. Alle Vidnesbyrd gaar ud paa, at Mor — »lille Veninde«, som han kaldte hende — var sin Fars foretrukne Datter. Ligesaa sikkert er det, at Mormor af alle Børnene elskede sin Søn Hannibal højest; herom nærmere senere. Blandt Døtrene stod hun, eller kom hun til at staa den ældste, Ida, nærmest; ingen af dem var heller i Stand til i Aarenes Løb som hun at ofre sig for

Fritze Leth

Akvarel (15 × 19 cm) af Edvard Lehmann, dat. 1860

Moderen. Mormor yndede at udtrykke sig i, hvad Mor kaldte: *Sentencer*; adskillige af dem lever endnu i Slægten; blandt dem var hendes Karakteristik af de fire ældste Døtre: den *blide* Ida, den *fromme* Anna, den *kloge* Fritze og den *intrigante* Lilla. Min Moster Anna har jeg kendt saa lidt, at jeg ikke er i Stand til at dømme om Kvalificationens Berettigelse; for de andres Vedkommende var den i sin Korthed træffende.

Alle fire var de Skønheder og stærkt feterede i Samtidens københavnske Selskabsliv. Der var Uenighed om, hvorvidt Ida eller Mor bar Prisen. Den

Chr. Jul. de Meza
Fot. o. 1850

ældres Skønhed var utvivlsomt den regelmæssigste, noget i Retning af Ty-skernes *Idealbild*, mørkhaaret og mørk-øjet, høj Rejsning og rolig Værdighed. Maaske var imidlertid hendes Ansigt-udtryk og Væsen noget stillestaaende, og da hun blev gift allerede i sit 18. Aar (med ovennævnte Ritmester, senere Oberst Lauritz Langsted), gled hun forholdsvis tidligt ud af de unge Pigers Kreds. Naar Mor kunde gøre Søsteren Rangen stridig, var det først og fremmest paa Grund af Ansigtudtrykkets Liv og den hele Væremaades impulsive Frejdighed. Alle Dage var hun stærk i Følelser, eftergivende for Stemninger. »Forlang ikke af mig, at jeg skal være *upartisk*«, plejede hun at sige, »for jeg *kan ikke!*« Hele sit Liv var hun frodig, i sin Ungdom havde hun været sprudlende. Mange af hendes Beundrere fra hine Dage har fortalt mig om det Tryl-leri, der udgik fra hendes graciøse Per-son; en af dem, den senere mangeaarige Marineminister, Admiral Ravn, sagde engang til mig: »Herregud, er De Søn af Fritze Leth! Skøn som hun var, ser

jeg hende uvilkaarlig for mig, som naar hun i Balsalen fik os til at tænke paa Champagne, hvis Prop lige var sprungen«.

Ikke Mormor alene drog betydelige Personligheder til det store, gæstfrie Hjem i Nyhavn. Sønnerne havde deres Venner og de smukke Døtre en Skare Veninder og Kavallerer. Blandt disse sidste var Mænd, som kom til at spille en fremtrædende Rolle i dansk Samfundsliv. Admiral Ravn er allerede nævnt; der var desuden den berømte Retslærde, Carl Goos, mangeaarigt Medlem af Rigsdagen og af Estrup's Ministerier, Carl Lange, Generaldirektør for Skattevæsenet, Frantz Rosenstand, Christian IX.s og Frederik VIII.s Kabinetssekretær, samt — den noget yngre — Edouard Suenson, »Store Nordiske«s ledende Direktør. Venskabet mellem disse

Mænd og Mor varede Livet igennem, og det kom mange tilgode. Blandt Mors smukkeste Egenskaber var hendes Hjælpsomhed, og hun skyede ingen Møje i de Tilfælde, hvor hendes Hjærte var med. Gjaldt det at række en ung Mand en Haand til at komme i Vej, og holdt Mor af ham eller hans Forældre, saa var hun straks rede med et: »Jeg skal endnu i Aften skrive til Goos«, eller: »Vær tryk, jeg søger selv Ravn den Dag i Morgen«. Hun plejede at ledsage disse Løfter, der til Punkt og Prikke blev holdt, med en

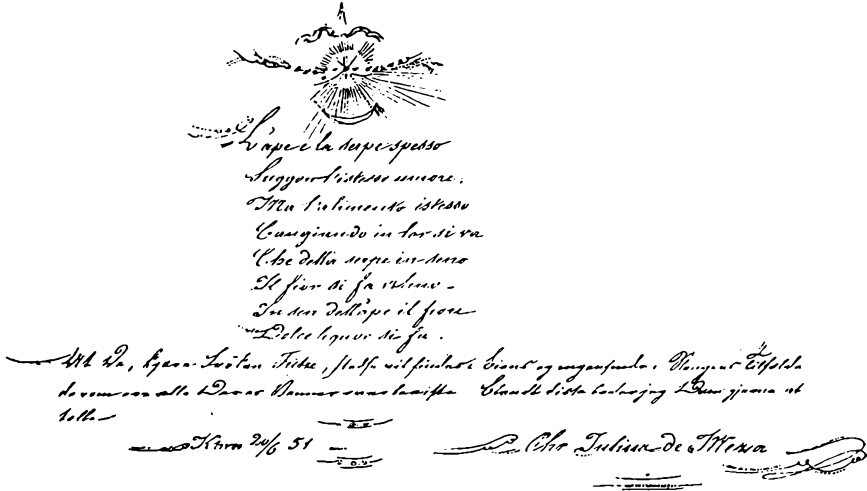
N. P. Nielsen
Em. Bærentzen lith.

Advarsel: »Husk nu, at maaske kan jeg skaffe Dig Stillingen, Du søger, men Du maa selv sørge for at kunne blive i den«. Paa samme Maade skrev hun mange Breve og gik mange Skridt for at støtte Ansøgninger om Legater og Understøttelser. Ligesom sin egen Mor yndede hun at udtrykke sig i *Sentencer*: »Var det mig, der uddelte den Slags, og stod Tingene iøvrigt omtrent lige, saa gav jeg det til den, jeg holdt af, veed Gud jeg gjordel«

Hun tog sig det saare nær, at da hun havde maattet opgive sin Modstand mod min Beslutning om at blive en Pennens Mand, kunde hverken Goos, Ravn, Lange, Rosenstand eller nogen af de andre mobiliseres til min Undsætning. Netop da det gjaldt mig, svigtede hendes Indflydelse. I Pressen stod hun visselig uden Forbindelser.

HYLDEST TIL UNGDOM OG SKØNHED

Blandt de opbevarede Blade af Mors Stambog fra Ungpigerdagene findes et, kaligraferet og udsmykket af General de Meza. Mor stod i høj Gunst hos denne fremragende, men sære Mand, der da boede i »Gaarden med Lammet«, Kvæsthusgade 5, i samme Lejlighed, som senere blev Troels-Lund's. Naar Generalen gav Fester for unge Officerer, vilde han nødigt

General de Meza's Bidrag til Fritze Leth's Stambog

undvære Frøknerne Leth, med hvem han næsten altid talte Fransk, »et Eksempel for de unge Herrer, der kan alt for lidt fremmede Sprog«. Alle vidste, at han var en meget vidende, man kunde vel sige: lærd Mand, at hans Intelligens var skarp og klar, og at han paa Valpladsen havde været blandt de modigste. Ikke desto mindre var det vanskeligt at lade være at smile ad hans Pernittengryneri og hans Ængstelse for Træk og hastige Temperatur-Ændringer. Der dansedes i den store, højloftede Trefags-Stue til Gaden, og Mor fortalte, at paa Grund af Generalens Uvilje mod Ventilation kunde Varmen blive kvælende. Engang havde han vist Mor, at han havde ladet sine forskellige Ordensstjærner fore med Filt, for at Metallet ikke skulde give ham Kuldefornemmelser. Da Mor ikke havde kunnet dy sig for at le, havde han klappet hende paa Kinden og sagt: »Mon enfant, vous êtes charmante, mais peu raisonnable«.

Det kaligraferede og ornamenterede Stambogsblad, dateret Kbhvn. 20. Juni 1851, indeholder et italiensk Digt — sandsynligvis Citat — som i dansk Prosa-Oversættelse lyder saaledes:

Bien og Slangen suger ofte Næring af samme Vædske, men den samme Næring ændrer sig i dem til helt forskellige Ting; saaledes bliver Blomsten i Slangens Bryst til Gift, medens Blomsten i Biens Bryst omdannes til sød Vædske.

Gode du var født - Gæller! Bjærfedt Gjæm!
 Som Helena, den høitbesjunge Quinde!
 Du naar jeg - lls. hvad man havde sagt om Du,
 Men vel, at Ingen havde talt om Jinde

Et Erindring om Deres gamle
 N. P. Nielsen

Kgl. Skuespiller, Professor N. P. Nielsen's Bidrag
 til Fritze Leth's Stambog

Herunder staar paa Dansk:

At De, kjære Frøken Fritze, stedse vil findes i Biens og ingensinde i Slan-
 gens Tilfælde, derom ere alle Deres Venner overbeviste. Blandt disse beder
 jeg Dem gjerne at tælle

Chr. Julius de Meza

Et andet af Stambogsbladene hidrører fra den tidligere nævnte kgl.
 Skuespiller, Nicolai Peter Nielsen, »ubetinget et af dansk Teaters største
 Navne«, siger Robert Neiiendam om ham (*D. biogr. Leks.*, XVII (1930),
 S. 146 f.). Hans Hyldest til Mors Skønhed er paa Vers og lyder saaledes:

Hvis De var født i Hellas' Skjønheds Hjem
 Som Helena, den høitbesjunge Quinde!
 Da veed jeg ikke hvad man havde sagt om Dem,
 Men vel, at Ingen havde talt om hende.

Til Erindring om Deres gamle Ven

N. P. Nielsen

Om den elegante Kompliment er original eller Citat, har jeg ikke kunnet
 skaffe oplyst.

Men ogsaa Kunstnerkredse hyldede Mor. Hendes Svoger, Emil Birch,
 var kødelig Fætter til Billedhuggeren Jens Adolf Jerichau (hvis Moder
 var født Birch). Hos Birch's havde Jerichau set Mor i Selskabsdragt og

var bleven saa indtaget i hendes Skuldre, Arme og Hænder, at han anmodede hende om at »laane« dem som Model for den Gruppe, han da arbejdede paa, senere kendt under Navnet »De badende Piger«. Mormor gjorde nok nogle Vanskeligheder: »Hvad maa Folk ikke tro, *min* Datter som Model for nøgne Pigebørn, for det er vel ikke bare Armene, der skal være bare!« Men for en Gangs Skyld skal Morfar være interverneret med et sømandsmæssigt »Sludder, lad Folk vrøvle, det gør de s'gu alligevel«, og Mor imødekom den berømte Kunstners Ønske¹.

Endnu inden han havde fuldendt Gruppen, modtog Mor fra hans Hustru, Elisabeth Jerichau Baumann, følgende Brev, dat. 26. Januar 1861:

Kjære Fritze!

De har saa ofte gjort min Mand lykkelig ved Deres Haand, at ifald De ej vil at jeg skal blive jaloux ogsaa maae skjænke mig samme Lykke for at den smukke melankolske Havfrue dog maae faae een Lighed med Dem, saa er jeg sikker paa at der ej kan mangle Bejlere til Deres Haand. Men kjære Ven kunde De imorgen tidlig henad halv ti troer jeg passer det Dem bedst smutte ind hos os paa Deres Morgentour? saa troer jeg senest henad 11 at kunne være færdig. De behøver ikke at svare, endog De lader mig længes forjæves ...

Ogsaa dette Ønske imødekom Mor, og *Havfruen*² blev malet med hendes Hænder.

Ingen med Mor samtidig dansk Kunstner har dog portrætteret hende saa ofte som Edvard Lehmann. Han har tegnet og malet hende, i Akvarel eller Olje, fra hun som lille Pige i stumpet Kjole med lange Mammelukker spillede Fjerbold, til hun var bleven to store Drenges Moder. Han har tegnet eller malet hende i København, i Paris og i Horsens, i Interiører eller i Naturomgivelser, altid med sikker Haand og kærlig Nænsomhed. Jeg skylder denne fine Kunstner Tak for dyrebare Minder.

¹ Jens Adolf Jerichau's Gruppe »De badende Piger« erhvervedes af Prinsesse Alexandra af Danmark og blev 1863 sendt til England sammen med Kunstnerens anden Gruppe »Adam og Eva for Syndefaldet«, sidstnævnte danske Godsejeres Gave til Prinsessen i Anl. af hendes Bryllup 10. Marts s. A. med Prinsen af Wales, Edward (VII.). Et andet Eksempel af »De badende Piger« købtes af Christian IX. og staar i det Palæ paa Amalienborg, der bærer Kongens Navn. Et tredje Eksempel, ligeledes i Marmor, erhvervedes til det kgl. Galeri paa Christiansborg, reddedes ved Slottets Brand 1884 og findes nu paa Statens Museum for Kunst.

² Billedet blev udstillet paa Charlottenborg 1862 og erhvervedes af Grevinde Wanda Danneskiold, f. Zahrtmann. Kunstnerinden gentog det i to Eksemplarer, af hvilket det ene solgtes til en engelsk Køber, medens det andets Skæbne er mig ubekendt.

Edv. Lehmann var født i København 1815 som Søn af en Miniaturemaler og Tegnelærer. Han kom tidlig paa Kunstakademiet, vandt Medaljer og rejste med Legat fra Akademiet til Paris og Rom. Han fik 1849 den Neuhausen'ske Præmie. Hans Specialitet blev efterhaanden Portrætkunsten, især i Akvarel, som han behandlede med Mesterskab. Da jeg efter Opfordring af Kunstmuseets Direktør udlaante Lehmann's Gruppebillede i Akvarel af mine Morforældres syv Børn (det ottende var ikke født, da Billedet blev malet) til den af Kronprinsesse Ingrid i 1941 protegerede Udstilling i velgørende Øjemed af private

Edv. Lehmann: Selvportræt
Blyantstegning, dat. 9. Juni 1843

Det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg

Samlers Kunstværker, vakte dette lille Billede (24 × 32 cm) Kenderes Beundring for dets fremragende Teknik og den lette Ynde, med hvilken disse Barne-Fysiognomier er karakteriserede. De samme Fortrin udmærker de fleste af hans Akvarel-Portrætter af unge Kvinder; Mænd lykkedes mindre for ham. Han malede i Olje et lille Portræt af Far, i Civil og som aldrende Mand; Mor syntes ikke om det, og det fandtes ikke i hendes Efterladenskaber. Far kaldte spøgende Lehmann, som han satte stor Pris paa, »den Leth'ske Hofmaler«, og sikkert er, at han har tegnet og malet talrige Medlemmer af denne Familje, om end ingen saa hyppigt som min Mor. Men han havde ogsaa udenfor Leth'erne et stort Klientel, og saa længe den slittige Mand havde sit Syn i Behold, manglede det ham sjældent paa Bestillinger i de Familjer i Bourgeoisi og Aristokrati, som havde unge Fruer og Døtre at lade akvarel-male.

I en Aarrække var Edv. Lehmann det kgl. Teaters Kostumemaler. Der findes paa Teatermuseet Hundreder af hans Billeder, ofte fremstillende

Tidens ypperste sceniske Kunstnere i deres Hovedroller; de er ikke blot værdifulde historiske Dokumenter, men smaa omhyggelige Kunstværker. Desuden var Lehmann en udmærket Lithograf; i »Portefeuillen« og andre Samlinger findes adskillige Blade fra hans Haand.

Fra Ungdommen var hans Syn svagt, og i 1858 rantes han af den Ulykke at faa Stær. En af hans Slægtning, den berømte Øjenlæge Heinrich Lehmann udført Operation gav ham dog Synet tilbage, men som Aarene skred, svækkedes atter hans Farvesans, og hvad enten dette nu har været ham bevidst eller ej, saa blev Blyanten og Pennen det Værktøj, Vennerne af hans Kunst helst saae ham anvende. Han udstillede sidste Gang paa Charlottenborg 1885. Faa Aar senere, da Mor og jeg var flyttede til København, hørte vi af min Moster Ida, at Lehmann en Dag, da han hos hende havde seet paa et af sine egne Akvarel-Portrætter, havde ytret, at det syntes ham at trænge til at blive »frisket«, og i dette Øjemed laante han det med hjem i sit Atelier paa Kunstnerhjemmet i Gothersgade. Da min Moster fik det tilbage, var Farverne bleven forstærkede i en ubehagelig blommeblaa Tone. Saaledes advarede var vi paa vor Post, naar den gamle Kunstner skiftede om til sine stærkeste Brillen, tog et af Portræterne af Mor ned fra Væggen, saae paa det nærved og i Afstand for sluttelig at sige: »Lille Veninde (han brugte altid dette Morfars Kendingsnavn for Mor), lad mig tage Billedet med hjem og friske det«. Jeg trak Mor i Kjolen, og hun svarede, at det hellere maatte vente til en anden Gang, at hun nødig vilde undvære Billedet, at hun ved Lejlighed selv skulde bringe det ... og hvad der ellers kunde findes paa af Udflugter. Det lykkedes at undgaa Foringelse af Værdier, der var mig uerstattelige.

Edv. Lehmann tilbragte i Reglen sine Somre hos os i Horsens; min Bror og jeg holdt meget af ham og var lykkelige, naar han viste os, hvorledes han paa Papiret med sin Blyant var i Stand til at forvandle f. Eks. en Hest til, hvad vi kunde finde paa at ønske: et Skib, et Hus eller en Bondekone. Han var ugift og alt i alt en ensom Mand; men han elskede Børn og Unge. I Venskab var han trofast. Han havde testamenteret Mor sine Skitsebøger, og jeg arvede dem efter hende; for mig og for mange andre af Familien indeholdt de kostbare Minder.

Den gamle Kunstner døde 7. December 1892. Han var visselig ikke bleven sparet for Modgang. Netop som han stod paa sit højeste som Akvarellist og Genremaler, var han bleven ramt af Blindhed, og snart efter at han paany var i Stand til at genoptage sit Arbejde, havde Smagen ændret sig, nye Retninger brød frem, og der kom nu kun sjældent Bud efter ham

Paa dette Billede er min Mor den centrale Figur: den purunge Dame i den lette hvide Balkjole, paa hvem hele Gaskronens Lys falder. I denne yndefulde og levende Komposition har Kunstneren ydet Mors Ungdom og Skønhed sin Hyldest.

Om Billedets Historie har jeg af Mor faaet en Række Oplysninger, som, suppleret med, hvad jeg har kunnet erfare fra andre Kilder, her skal gengives:

Billedet er, som Signaturen viser, malet 1853. Ballet fandt Sted i den Lejlighed i Vimmelskaftet 135 (Hjørnet af Badstuestræde), som beboedes af Lægen og Fysiologen, Etatsraad D.F. Eschricht (f. 1798) og Hustru, f. Petit. Scenen menes at være en Française-Dans. Flere af Dame-Portræterne er malet efter vedkommende selv; Mor og hendes to Søstre stod eller sad Model for Kunstneren; desværre har det kun været muligt med Sikkerhed at identificere ganske enkelte af de andre Damer. Mor mente ikke, at Herrerne er egenlige Portræter, bortset fra Værten, Etatsraad Eschricht (Herren med det høje, hvide Halsbind bag Anna Leth), og Lehmann selv, der skulde være Herren i Billedets højre Side, med Haanden skyggende for Øjnene, bag de to leende unge Damer.

Billedet er malet paa Bestilling af Etatsraad Eschricht. Det var udstillet paa Charlottenborg 1853 og havde da i Katalogen Titlen: *En Cotillon*; det maa anses for usandsynligt, at denne Titel skyldes Lehmann selv. Thi medens de dansendes Attituder passer til Française, mangler paa Billedet alle en Cotillon-Turs Attribute, Buketter til Damerne, Ordre til Herrerne m. v.. Den misvisende Titel gaar imidlertid efter 1901 igen mange Steder; Kleinsorg's Reproduktion anvender rigtigere: *En Balscene*.

Etatsraad Eschricht døde 1863, hans Hustru 1879. Sidstnævnte Aar kom Billedet paa Auktion; det købtes for 525 Kr. af Chefen for det store Handelshus A.N. Hansen & Co., Etatsraad Alfred Hansen, og har siden været i hans Familie, blandt hvis Damer nogle er portrætterede paa *Balscenen*; f. T. (1943) ejes det af Hofjægermester Einar Hansen til Mullerup, hvis Hustru, f. Tuxen, er en Sønnedatter af Etatsraad Alf. Hansen.

I det halve Hundredaar mellem Charlottenborg-Udstillingen 1853 og Raadhus-Udstillingen 1901 var Lehmann's Billede glemt. Nu bragte det fra en fin gammel Kunstner den nye Tid Bud om svundne Dages Ungdom i Fest.

HVAD HER VI ELSKE, EJES KUN PAA BORG

Af mine Morbrødre blev den ældste, Frands Joachim, f. 1834, Landmand i Skaane. Han døde 1880; jeg har ikke kendt ham eller hans Søn,

Kong Georgios I. i Athen med sit danske Folge. Fot. Athen, November 1864. — Fra venstre: William Funch, Kongen, Hannibal Leth, græsk Hofintendant, Ove Gyldenkrone

som var bleven helt svensk og døde i ung Alder. Den næstældste, Christopher Adolph (1836–1917), uddannedes til Købmand i England og grundlagde herhjemme sit eget Firma, C.A.Leth & Co., der dels gjorde Forretninger paa Island, dels repræsenterede engelske Assurance-Selskaber; han ægtede Harriet, f. Wulff, hvis Fader ligeledes var islandsk Købmand; deres gæstfrie Hjem med den store Børneflokk blev gennem 40 Aar for Familien Leth et Samlingssted, som gamle og unge omfattede med Veneration og Taknemlighed.

Den yngste Søn, Hannibal, som var født 7. December 1840, blev kun 25 Aar gammel. Den Sorg, den unge Mands tragiske Skæbne voldte hans Moder, Frederikke Leth, f. Hastrup, kom til at sætte Spor i dansk Digtning, og det skete saaledes:

Den græske Nationalforsamling valgte 30. Marts 1863 Prins Vilhelm af Danmark til Hellenernes Konge. Prinsen, født Juleaften 1845, var paa dette

Tidspunkt endnu ikke konfirmeret. Fra de danske Søkadetters Skole sprang han med eet Sæt op paa den græske Trone. Nogle Maaneder efter sin Konfirmation udnævntes han til Admiral i den danske Flaade. Som Georgios I., Hellenernes Konge, forlod han København 17. September for over Sankt-Petersborg, London, Paris og Toulon at naa sit Rige, hvis Jord han første Gang betraadte 30. Oktober 1863.

Forud for denne Rejse var gaaet vidtløftige Forhandlinger, ikke blot af storpolitisk, men ogsaa af finansiel Art. Prinsens Forældre, Prins Christian (IX.) og Prinsesse Louise, krævede og opnaaede solide Garantier¹ for deres Søns Fremtid, der kunde synes usikker nok i et Folk, som nys havde styrtet sin Monark fra Tronen, og hvis nationale Frigørelses-Kamp hverken var ført tilende indenfor eller udenfor dets daværende Grænser. Men desuden havde den purunge Konges Forældre stillet som Vilkaar for deres Samtykke, at han skulde kunne medføre et af paalidelige *danske* Mænd sammensat Følge, som ogsaa i Grækenland kunde forblive i hans personlige Tjeneste, indtil den ikke længere skønnedes nødvendig.

Valget af Kongens danske Ledsagere faldt paa den tidlige Finansminister, Grev Wilhelm Sponneck (1815–1888), som fik til Opgave at være politisk Raadgiver, samt paa tre danske Officerer, Marineløjtnanterne William Funch og Baron Ove Gyldenkrone og Løjtnant i Dragonerne Hannibal Leth, som vel alle tre var ældre end Kongen, men dog ikke mere, end at de kunde tjene ham i kammeratligt Samvær. Min Morbror Hannibal havde taget sine Eksaminer med Glans, var en lovende ung Rytterofficer, talte, takket være Hjemmets Opdragelse, Fransk, Engelsk og Tysk flydende, havde en verdensmandsmæssig Optræden og forbandt med stærke litterære Interesser en udpræget musikalsk Begavelse.

Den unge Konges Rejse til de tre evropæiske Hovedstæder, hvor han saa at sige præsenterede sig for sin Trones Garanter, gav Anledning til en Række Hoffester, hvis Pragt og Glans, navnlig i Paris, hvor Napoléon III. da som *l'arbitre du monde* stod i sin Magts Zenith, gjorde et stærkt Indtryk paa de danske Officerer i Georgios I.s Følge².

¹ N. Neergaard: *Under Junigrundloven*, II, S. 664 ff.

² Hannibal Leth efterlod sig udførlige Dagbøger fra denne Rejse og fra Opholdet i Athen. Sammen med hans øvrige Efterladenskaber blev de hjemsendt og tilfaldt efter hans Moders Død 1886 hendes ældste Datter, Oberstinde Ida Langsted. Hos denne min Moster har jeg flere Gange haft Lejlighed til at læse i dem. Men da jeg (efter Mordet paa Kong Georg 13. Marts 1913) i Anledning af en Artikel om Kongen til *Gads danske Magazin* (April s. A.) ønskede at kunne benytte Dagbøgerne, var min Moster ude af Stand til at finde dem, og vidtløftige Undersøgelser baade dengang og senere — bl. a. i hendes Sommers efterladte Papirer — gav heller intet Udbytte. Dagbøgerne maa anses for tabte.

Paa Grund af den Uvilje, Grev Sponneck's Raadgiver-Virksomhed vakte hos de græske Politikere, maatte han i December 1865 forlade Athen. Paa dette Tidspunkt havde den unge Konge allerede mistet den ene af sine danske Adjutanter; Hannibal Leth døde i Athen Skærtorsdag 13. April 1865 af en Lungetuberkulose, der var videre fremskreden, end han selv og hans Venner vidste. I de 17 Maaneder mellem Ankomsten og Sygdommens hæftige Udbrud havde han fungeret som det nye Hofs Staldmester og var kommen til at staa Kongen personlig meget nær.

Hannibal Leth
Maleri (19 × 24 cm) af Edv. Lehmann

Ved Hannibal Leth's Jordefærd i Athen holdt Kongens danske Præst, Th. Hansen, en Tale¹, i hvilken det bl. a. hedder:

Min Ven. Knap har jeg lært Dig at kjende og seet lidt ind i Din Sjæl, og Du havde aflokket mig mit Venskab, min Hengivenhed, saa faldt det i min Lod at tale det sidste Farvel, Venskabets tungeste Afskedsord her ved Din Baare, og at tolke Din Konges og Vennernes Tak for, hvad Du har været for dem ...

Underlig bedsk, med Sødme blandet var den Kalk, som Herren gav Dig at drikke her i Livet: Du forlod Din Slægt og Dine Venner i Hjemmet, men kun fordi et mere betydningsfuldt Venskab, en Konges Venskab gjorde Krav paa Dig. Du kaldtes bort fra Fædrelandet, og Dine Øjne fik ej dets Jammer og Nød at see, men Lejlighed blev ej heller givet Dig at

¹ Tale ved Hannibal Leth's Jordefærd i Slotskapellet i Athenen den 15. April 1865 af Th. Hansen, Slotspræst i Athenen; trykt i Kobenhavn hos Thiele, 1865. — Pastor Theodor Hansen (1838–1914) forlod Athen 1866, syslede med arkæologiske Studier i Rom, tog Licentiatgraden ved Kbhvns. Universitet og blev Sognepræst i forskellige Menigheder i Jylland og paa Fyen. Der foreligger fra hans Haand bl. a. et Værk i to Bind: *Græske Forhold* (Kbhvn. 1868–69).

færdes paa Ærens blodige Mark. Men om det ej var Dig beskikket at blive og dø i Din Moders Arme eller at dø den lette skønne Død i Krigerens Kald, hvortil Du havde viet Dig, ak! snart var det Dig beskikket paa Sottesengen at dø her i det Fjerne ...

Jeg kjendte Dig ikke i Din Krafts Dage; men dog lyste der endnu midt i Din Sygdom og Nød, som vilde kue Dig, af Dit ædle Aasyn en skøn ejendommelig Aand, som skulde kunne have kunnet bære herlige Frugter i Verden. Der var en ejendommelig Skjønhed i Din Sjæl som i Dit Aasyn; Tonekunstens Skjønhed havde et Hjem i Din Sjæl; endnu det sidste lille Tonestykke, Du spillede for mig den sidste Aften, det var ikke tillærte Greb, det var en Aand fra Tonernes Verden, der tog en vemodsfuld Afsked med Jorden ...

For alt, hvad der bar Skjønhedens Præg i Livet, havde Du et Øje opladt som Faa, for Glandsens og Pragts Skjønhed, for Skjønhed i Menneskenes Skikkelse og Fremtræden, for Kvindens Skjønhed, for Skjønhed i Følelse og Takt. Endnu et lille Træk vil jeg vise Dig, at jeg har seet, kun eet blandt de mange, jeg kunde anføre: Du taledes kun de fremmede Sprog, i hvilke Du bevægede Dig med fuld Sikkerhed og Fasthed, hvor Du ogsaa havde Udtrykkets Skjønhed rede.

Ja, der var Skjønhed i Din Sjæl, og det var dens mest fremtrædende Egenskab; men der var ogsaa Sandhed i Din Sjæl ... Sluttelig skal jeg heller ikke glemme, at der var en ædel Villie hos Dig; der var Troskab først mod Din Konge, som havde kaldet Dig til saa skjønt et Kald, og der var Troskab hos Dig mod Dine Venner ...

Men lig en Orm tærede Sygdommen de Frugter, som vilde udvikle sig af Din Ungdoms Blomst; jo stærkere Du følte den gode Drift i Dig til at lade Din Ejendommelighed fuldt udvikles og indpræge sig i Livet omkring Dig, des tungere følte Du Afmægtighedens bittre Lod, som altid er tung for en ungdommelig Sjæl at bære. Du vilde gjerne leve, endnu paa Dine sidste Dage talte Du gjerne om Fremtiden; thi, som Du sagde til mig: »Jeg er jo dog kun 25 Aar, jeg kunde dog nok have Lyst at leve lidt endnu, at see lidt mere af det skønne Liv, jeg kunde dog ogsaa nok være lidt til Nytte endnu«. Endnu i de sidste Dage dvælede Dit Øje og Din Tanke gjerne ved meget af det tilsyneladende Ringe og Ubetydelige i Livet, der dog udgjør dets Skjønhed: Du elskede Blomster, Du elskede Din Fugl, og det glædede Dig at lade Din Tanke svæve bort fra Dine Lidelsers Virkelighed ind i Digtenes Verden ...

Hver en Venlighedsyttring af den moderlige Veninde, Du fandt hernede, hvert af de Venne- og Kjærlighedens Ord, som taledes til Dig i de sidste Dage af Din Konge og Dine Venner, der kom til Dit Leje, faldt som forfriskende Dug i Din Sjæl og hjalp den frem. Du var rørt over al den Venlighed, der vistes Dig. Du var højtidsfuldt stemt og inderlig bevæget, da Alterlysene og Korset med den Korsfæstede bragtes hen for Dit Leje, og jeg gav Dig den hellige Nadvere, og Julepsalmen lød fra Dit Claveer, og Du var det, da ogsaa Du hen paa det Sidste af Dine Lidelser lærte den

svære Lærdom, Lydighed, lærte med Trøstens Aand i Dit Hjerter at længes efter Fredens og et bedre Liv, og da Du fremlallede Dit sidste Døds-kampens Ord: »Jeg kan ikke mere, o Gud, o Gud.«

Hannibal Leth jordfæstedes paa den protestantiske Kirkegaard i Athen — den første danske Grav i hellenisk Jord¹. Graven dækkedes med en Granitsten med Indskriften: *Hannibal Hastrup Leth. Dansk Kavalleri-lieutenant og Adjutant hos H.M.Hellenernes Konge. Under Fødsels- og Døds-Data'erne staaer: Fru sørgende Forældre og Sødskende i Danmark.* Som den første og hidtil eneste af min mødrene Slægt lagde jeg i Foraaret 1897, da jeg i Anledning af den græsk-tyrkiske Krig var i Athen, en Krans paa min Morbrors Grav; den var da velholdt og gjorde et tiltalende Indtryk. Men da jeg under min Rejse i Orienten i Foraaret 1914 atter kom til Athen, befandt Hannibal Leth's som iøvrigt alle andre Grave paa den protestantiske Kirkegaard sig i sørgeligt Forfald. Paa det Fotografi af Graven, som blev sendt min Mormor, og som hun stedse havde staaende foran sig², ser det ud, som laa den i Skyggen af Cypresser saa at sige lige ved Akropolis' Fod; i Virkeligheden laa den i det ældre Athen; Byen var nu efterhaanden vokset udenom den lille Kirkegaard, saa den lagde Hindringer i Vejen for Færdselsaarernes Regulering og for Udvidelsen af et umiddelbart tilstødende Parkanlæg. Det var derfor besluttet at flytte Gravene og deres Mindesmærker udenfor Byen, og de derved foranledigede Arbejder begyndte allerede i Sommeren 1914; det mentes, at de vilde være afsluttede i Aarets Løb.

Budskabet om Hannibal Leth's Død ramte hans Moder som et bedøvende Slag. Han havde været hendes Yndlingsbarn, og hun havde — som det synes: med Grund — næret store Forventninger til hans Fremtid. Hendes Sorg gjorde dybt Indtryk i Kredsen af Venner, blandt dem ogsaa Ludvig Bødtcher. Han skrev til Frederikke Leth sit dejlige Digt *Ved et Tab*:

Hvad her vi elske, eies kun paa Borg,
Paa uvis Frist, saa er Naturens Orden,
Og vil du være fri for Savn og Sorg,
Da maa du Intet elske her paa Jorden.

¹ William Funch omkom 6. Juni 1872 i Havnen ved Marathon ved en Eksplosion ombord paa det græske Kongeskib *Antitrite*.

² Fotografiet er offentliggjort som Illustration til den nedenfor omtalte Artikel af min Fætter, Adolf Langsted, i *Vore Damer*, 15. August 1918.

Men Sorgen er en Engels dunkle Haand,
 Som lutrer, hvad dig jordisk kjært er vorden,
 Og løfter mod det Evige din Aand —
 Og derfor skal du — elske her paa Jorden.

Digtet — om hvilket Johs. Brøndum-Nielsen med Føje siger¹, at »Tiden er løbet fra dets Rimformer« — hører næst »Mødet med Bacchus« til Bødtcher's berømteste og er optrykt og citeret mangfoldige Gange, siden Digteren selv første Gang 1867 offentliggjorde det i Chr. Richardt's *Fra danske Forfattere*². Men hvad indtil en langt senere Tid var ukendt udenfor Familjens Kreds, det er, at »Ved et Tab« i Virkeligheden blot er eet — det andet — af ti Digte, som Ludvig Bødtcher paa Hannibal Leth's Dødsdag Aar efter Aar sendte hans Moder. Blandt disse Mindedigte, tilegnede Frederikke Leth, staar flere fuldt ud paa Højde med »Ved et Tab« eller overgaar det i Tankens eller Formens Skønhed. Saaledes Digtet, dat. 13. April 1865 (med Titlen: Hannibal Leth):

Jeg saae Dig ej paa denne dunkle Jord, —
 Jeg skimted kun som gennem Sørgeslor
 Dit Aasyn i din Moders vaade Blikke:
 Men ædel stod Du for mig, smuk og god,
 Med Haabets friske Krands og frejdigt Mod,
 Et Billed, som mit Hjerte glemmer ikke.

Ak! Herren tog igjen, hvad rigt han gav:
 Nu staaer Cypressen ved din aarle Grav,
 Og Hellas' Himmel smiler, hvor Du blunder,
 Men mangt et kjærligt Suk gaaer stille frem:
 Det kommer fra dit fjerne Fædrehjem
 Og kysser Stenen, som Du hviler under.

Paa Mindedagen i April 1868 sender Bødtcher Frederikke Leth dette lille Digt:

April er kommen, — i de græske Lande
 Staaer Vaaren nu med Roser om sin Pande,
 Og skjænker hver en Grav sin friske Krands,
 Og glemmer kjærlig heller ikke *hans*!

¹ Prof., Dr. phil. Johs. Brøndum-Nielsen: *Fundne og forsvundne Bødtcher'ske Papirer* i *Nationaltidende*, 1. August 1939.

² Her og i det følgende støtter jeg mig paa den fortrinlige — og typografisk skønne — Udgave af Ludvig Bødtcher's *Samlede Digte*, som Johs. Brøndum-Nielsen 1940 udsendte med Indledning og Noter.

April er kommen — ak, men her i Norden
 Er Luften kold og uden Blomster Jorden,
 Men her en Moders Bryst med Varme slaaer,
 Og Hjertets Vemod har en evig Vaar!

I Digtet til 13. April 1869 varierer Bødtcher Temaet ved at minde Moderen om, at maaske var det bedst for Sønnen, at han saa tidlig blev kaldt bort. Vel hører hun tidt i Ensomheden hjemme hans kære Stemme, men —

Ak! saae vort Blik, det svage,
 I Fremtids dunkle Spor —
 Maaske var vild din Klage,
 Maaske du ej tilbage
 Ham ønsked meer paa Jord, — —

Som Danmark kort efter Hannibal Leth's Afrejse i September 1863 til Hellas blev ramt af Ulykke, saaledes hærgede 1870–71 Krigen atter Evropa. Tidens dystre Alvor præger det Digt, Bødtcher i April 1871 sendte Frederikke Leth:

Nu møder atter venlig Vaaren,
 Man seer kun Røg og Krigens Flammer
 Og Tusind Mødres bitre Jammer,
 Hvis Sønner ligge bleg paa Baaren —
 Held *Han*, som fandt sin sidste Slummer
 I hine skjønne Himmelegne,
 Hvor Sokrates saaes rolig blegne,
 Høit hævet over Livets Kummer.

Aaret efter klinger Tonen paany mildt trøstende for Sorg og Savn:

Med Vaaren vaagner atter Hjertets Længsel —
 Naturen vækkes af sin lange Dvale,
 Det gjærer rundt i Skov og Mark og Dale
 Og Livet myldrer frem i munter Trængsel. —
 »Ak!« lyder Sukket da med stille Klage,
 »Snart glædes hver en Skabning sødt ved Livet,
 Selv Luftens Myg, selv mindste Fisk i Sivet —
 Men *Han*, han vender aldrig meer tilbage!«
 Og Tanken sænker sig i gamle Minder,
 Man hører som en Røst fra Livets Gaader:
 »Der er en hellig Villie, som raader,
 Og den, som synes tabende, han vinder!«

Ludvig Bødtcher's sidste Digt til Frederikke Leth er dateret 13. April 1874 og lyder saaledes:

Vaarens svulmende Natur
Atter Lyst og Længsel bringer,
Og som liden Fugl i Buur
Sjælen slaar med sine Vinger. —

Hjertet bliver ømt og ungt,
Fryder sig ved alt det Skabte,
Ak, men savner dobbelt tungt
Hvad det her paa Jorden tabte. —

Hvo kan undres da om Du,
Med Dit varme Moderhjerter,
Selv i Vaarens glade Nu
Gribes af en lønlig Smerte, —

Men saavist som Nordens Sne
Ei kan Nordens Foraar hæmme,
Skal Dit Øje atter see
Ham, Dit Hjerte ej kan glemme!

Da det blev Høst, døde Ludvig Bødtcher, 1. Oktober 1874, i sin Alders 81. Aar. Efter Hjemkomsten fra Italien havde han, som han selv sagde, »slentret sig gennem Tilværelsen« i et i al Beskedenhed epikuræisk Pebersvendeliv. I 40 Aar boede han i samme lille Salslejlighed i et gammelt Hus i Sværtegade i København; Georg Brandes har i sin indtagende Studie¹ fortalt om sit Besøg i »hin Stue med det sorte Loft og de mørke Vægge, hvis Tapet den Gamle selv engang kaldte *meget kostbart* paa Grund af alle de udmærkede Cigarer, som havde maattet gaae op i Røg, før det fik saa dyb en Farve«. »Med sit lykkelige Naturel synes Bødtcher ligesaa lidet som han savnede Danmark i Italien at have savnet Italien i Danmark. I Sværtegade fortsattes det idylliske Liv fra Piazza Barberini. Han som havde levet et rigt Ungdomsliv med Musik, Poesi, Kunst, Blomster og Piger omkring sig, erstattede nøisom og altid tilfreds Italiens Natur med nogle sydlandske Væxter i sit Vindu, Kunsten med nogle Billeder paa sin Væg og Synet af Sydens skønne Piger med Synet af Gjenboens legende Pigebørn«.

¹ *Danske Digtere, Characterbilleder*; Kbhvn. 1877; S. 104 ff..

I Bødtcher's Digte til Frederikke Leth klinger jævnsides og modsætningsvis Tonerne fra Syd og Nord. Dette, at Sønnen, den unge, smukke og haabefulde Mand en Aprildag skulde dø i *de græske Lande, hvor Vaaren kommer med Roser om sin Pande*, medens Moderen sidder sørgende tilbage hjemme i Norden, hvor *kold er Luften og uden Blomster Jordan* — det er et Motiv, som ret eguede sig for Digterens Guitar, og hvis Dramatik ikke heller spændte videre, end at den kunde holdes indenfor hans Stemningers og Tankeverdens Skala. Om den fra Nordens Jord omplantede Blomst, som brat knækkes i Sydens Sol, og om den dybe Moderkærligheds Trofasthed i Sorg og Minde kan synges paa Strænge, hvis Toner ikke er fortvivlede, men vemodige, og som mildt klinger ud i Tilliden til et naadigt Forsyns Visdom. Helheden bliver en blid Harmoni, en fin og ren Velklang.

Ludvig Bødtcher
Træsnit i »Illustreret Tidende« 1866 efter
Tegning af H. Olrik

»Bødtcher's Liv«, skriver Georg Brandes, »var et Liv uden Kamp og uden Formaal, men derfor ikke uden Skjønhed, et Liv tilbragt i Ledigang, men ikke i Flegma, en Existens uden Virksomhed og uden Arbeide, men ikke uden et adeligt Præg; et Digterlevned, som, ganske indviet Kunsten, i 80 Aar bragte 100 Smaadigte til Verden, og som dog ikke var tomt«. — At have været en af de Inspirationens Kilder, af hvilke en saa sjældnen, saa fin og lødig Digtning sprang, er en Ære for Hannibal Leth's Moder.

Højt værdsatte hun Ludvig Bødtcher's Trofasthed. I den Kultus, hun til sin Død viede Sønnens Minde, var han Hymnernes Digter. Min Fætter, Adolf Langsted (1864–1919), har fortalt, at han grant erindrede de Mindehøjtider, som hvert Aars 13. April, undertiden, naar det passede bedre,

Skærtorsdag afholdtes enten i Mormors eget eller i hans Mors Hjem; af alle Døtrene var Ida Langsted den eneste, som boede i København, og hun var derfor den, som kom til længst at dele Moderens Liv. Ved disse Lejligheder bar Frederikke Leth, sørgeklædt fra Top til Taa, som Broche Hannibal Leth's eneste Dekoration, Ridder-Stjærnen af den persiske Sol- og Løveorden; foran hende laa en Mappe i sort Moiré, indeholdende Th. Hansen's Ligpræken over Sønnen og Ludvig Bødtcher's ti Digte. »Hun satte sig tilrette med de store Hornbriller paa Næsen og højtideligt, med en vis rhetorisk Patos, oplæste hun først Prækenen og dernæst Bødtcher's Digte, et efter et«. Talen faldt da ogsaa paa det mærkelige Varsel, Mormor paastod at have modtaget den Nat, hendes Søn var død derude, langt borte fra Hjemmet: »Hun havde ligget i sin Seng hjemme i Nyhavn og var med eet faret op som i Febervildelse. Hun havde da set som en Tordensky sænke sig; ud af denne Sky rakte en hende ukendt Haand frem imod hende et Uhr, hvis Visere med Hastighed som et Uhre Sekundviser nærmede sig Slaget tolv. I det Øjeblik, de samlet pegede op paa Chifret 12, styrtede de begge ned indenfor Glasset paa Skivens Bund«.

»I samme Nu vidste jeg, han var død«, sluttede Mormor. »Og i Løbet af den følgende Dag indløb Døds-Telegrammet«.

De Undersøgelser og Efterforskninger, Professor Johs. Brøndum-Nielsen's Arbejder om Ludvig Bødtcher i 1939 gav Anledning til, medførte, at jeg ved en Slægtnings Velvilje kom i Besiddelse af de udførlige Bestemmelser for Død og Begravelse, min Mormor under 8. November 1880 havde truffet. Heri findes bl. a. følgende: »2de Lagen, der have tilhørt min unge og saa kiære Hannibal, mrkt. F.L. og †, svøbes jeg i. Den lille Trækkepude, paa hvilken jeg efter Rimelighed dør, anbringes i min Kiste; har tilhørt min Hannibal«.

Og saaledes skete det, da Tiden var inde.

NEJ, LILLE LAURITZ, ENDNU IKKE ...

Mormor overlevede Ludvig Bødtcher i tolv Aar. Efter at hun var bleven Enke, boede hun i en anselig Lejlighed i Bredgade og vedblev at holde *Salon*. Hvem der nødigst kom der, var hendes Børnebørn. Stadig husker jeg, at naar vi gik op ad Trappen, indskærpede Mor, hvorledes jeg havde at opføre mig, og hvad jeg under Fare for yderste Unaade havde at undgaa. Naar vi atter gik ned ad Trappen, fik jeg at høre om alt det meget, jeg havde gjort galt — til min dybe Forundring; thi selv syntes

jeg, at jeg knap havde aabnet Munden, men blot siddet musestille paa Kanten af en Stol. Ved disse Lejligheder modtog jeg de eneste Gaver, min Mormor nogensinde har givet mig, altid de samme: en gammel rød Æske af den Slags, Guldsmede bruger til Fingerringe, og heri laa en 25-Øre og nogle af de smaa Sølvkugler, med hvilke Konfekt pyntes. »Jeg gemmer dem til Børnene«, sagde Mormor, »for jeg kan ikke længere selv tygge dem«.

Ligesom mine Fætre og Kusiner kunde jeg under disse Besøg ikke undgaa at lægge Mærke til, at i deres Mors Nærværelse blev Sønner og Døtre, vore Forældre, ligesom tilbageholdende og forsigtige — jeg fristes til at sige: mindre. Der stod en mægtig Respekt om den gamle Dame med de strænge Træk og de funklende Øjne. Hendes Replikker kunde være knivskarpe, og ingen holdt af at komme ud for dem.

Heller ikke Svigersønnerne. Engang under et fælles Besøg i København sagde Far i min Nærværelse til Mor: »Naar Du endelig vil, saa gaar vi igen op til Din Mor; men i Længden morer det mig ikke at blive korrekset«. Mormor sagde »Ritmester« til Far, han, paa sin gammeldags Manér: »Naadige Frue«, eller: »min Naadige«; deres indbyrdes Forhold manglede ganske Hjærtelighed, men Mormor satte Pris paa, hvad hun kaldte Fars »høviske Væsen«. Da der engang i en eller anden nu glemt Anledning havde været en Kurre paa Traaden mellem Mormor og den *kloge Fritze*, havde Far fra Horsens skrevet et Brev til sin Svigermor og stillet sig ved sin Hustrus Side. Han fik følgende lakoniske Svar: »Kjære Ritmester! Tak for Deres Brev. Det var skrevet med Deres Pen, men dyppet i Fritzes Blæk. Deres hengivne Frederikke«. Den eneste af Svigersønnerne, der havde Mod og Temperament til at give raat for usødet, var Emil Birch. »Se, Birch«, sagde hun engang til ham, »her bringer jeg nu Huset en lille Pengegave, som vel nok kan behøves; men saa vil *jeg* ogsaa bestemme ...« Videre naaede hun ikke, før Birch afbrød hende: »Behold Deres Skillinger, for her i Huset bestemmer nu jeg og ikke De!«

Hendes Søn Christopher havde fra sit Englands-Ophold overført Talemaaden: *You see* til et dansk: *Forstaar Du?*. Da han nu engang med lovlig hyppig Anvendelse af dette Indskud fortalte sin Mor et eller andet, afbrød hun ham: »Lille Christopher, alt hvad Du kan sige, kan jeg forstaa«. Hun var selv meget punktlig og krævede det samme af sine Omgivelser. Til et Middagsselskab i hendes Bredgade-Hjem var alle Gæsterne kommen præcis, paanær hendes Datterdatter Anna Birch og dennes Mand, Maleren Holger Jerichau (Kunstnerparrets yngste Søn). Endelig, med en Snes Mi-

nutters Forsinkelse, kom Parret styrtende, forpustede, hede i Hovederne; Mormor rakte Holger Jerichau tre Fingre, uden Kommentar; men til sin Datterdatter vendte hun sig hvast: »Hvorfor kommer *Du* egenlig for sent, lille Anna, for *Du* er jo ikke noget Geni!«

Den af Svigersønnerne, Mormor havde mest med at gøre, var den gamle Husaroberst, Lauritz Langsted. De taalte hinanden, fordi de var nødt til det — han for Husfredens Skyld, hun fordi den *blide Ida's* Selskab var hende uundværligt. Daglig tilbragte Datteren nogle Timer hos sin Mor, og samtidig vandrede Obersten til Café »Røde Lygte« i Skindergade, hvor han mødte en gammel Kammerat til et Skak-Parti. Alt dette med et Skema's Regelmæssighed, Dag ud og Dag ind. Nu skete det, at Mormor — som nærmede sig de 80 — blev alvorlig syg, og *Ida's* Besøg hos hende trak stadig længere og længere ud, hvad det Langsted'ske Hjem ikke kunde undgaa at spore paa flere Obersten ubehagelige Maader. Som han nu en Dag sidder ved sin Skak i »Røde Lygte«, kommer Hjemmets Tjenestepige styrtende derhen for at meddele, at hans Hustru havde sendt Bud, om han øjeblikkelig vilde komme hen i Bredgade, for »Generalinden var død«. Han afbrød Partiet og tog paa Vej. Han blev lukket op af Mormors gamle Tyende, der saae ud, som var hun forgrædt. Da siger han, maaske med et Lettelsens Suk i Stemmen: »Naa, saa er hun da død, det gamle Skind!« Men inde fra Sovekamret, hvis Dør ud til Entréen var bleven staaende paa Klem, hører man en hvas Røst:

— Nej, lille Lauritz, endnu ikke!

Det paastaaes, at Obersten, som med Hæder havde deltaget i to Krige, hastig forsvandt ned ad Trappen og hjemme skældte ud, fordi fra Bud til Bud »døende« var vokset til »død«. Mormor havde dengang hverken været det ene eller det andet. Hun døde i sin Alders 82. Aar, 26. September 1886, og fik i sin Slægt det Eftermæle, at hun havde været en betydelig Kvinde, en trofast og virksom Hustru og som Moder en fremragende Pædagog.

FRA KØBENHAVN VIA PARIS TIL NÆSTVED

I sin Ungdom havde Mor rejst en Del. Den berømte svenske Publicist og Politiker, Dr. Lars Hierta — Grundlægger og mangeaarig Udgiver af »Aftenbladet« — havde under et Besøg i København været Gæst i mine Morforældres Hjem i Nyhavn og var bleven indtaget i dets interessante Omgangskreds og dets sprogkyndige Ungdom. Han indbød to Somre i Træk Mor til sine Hjem i Stockholm og paa Landet. Skøndt nu Mor ube-

tinget var et Sprogtalent, fik hun ikke alene intet sprogligt Udbytte af sine Ophold i Sverige, men som saa mange andre af hendes egen og en langt senere Tids iøvrigt dannede Herrer og Damer erklærede hun haardnakket, at Svensk kunde hun hyerken forstaa, naar det blev talt, eller læse, naar det var trykt; hun paastod, at hos Hierta's var der blevet talt Fransk. Om det nu har været en Erindringsforskydning, skal jeg lade staa hen; men sikkert er, at naar Mor senere i mit Hjem traf Svenskere, bad hun dem tale et af de tre Hovedsprog.

Kaptajn Enevold de Falsen til Søbysøgaard og hans Hustru, Agathe, Datter af Morfars Kammerat fra Marinen, Kontreadmiral, tidl. Guvernør i Vestindien, John Christmas, havde indbudt Mor til med dem at tilbringe det meste af Aaret 1852 i Paris. Edv. Lehmann, som nogle Maaneder havde været der samtidig paa Studieophold,

opfriskede ofte senere med Moi Minder fra denne Tid, og de samlede sig navnlig om Paris' da mest omtalte Dame, Eugénie Montijo, Grevinde af Teba. Falsen's havde lejet en møbleret Lejlighed i Faubourg Saint-Honoré, ikke langt fra Elysée-Paladset, hvor Louis-Napoléon som Republikens Præsident boede indtil Statskupet 2. December 52; 30. Januar 53 ægtede han Eugénie Montijo, og snart tog de som de Franskes Kejser og Kejserinde Bolig i Tuilleriesne. I hele Perioden, medens disse Begivenheder var under Forberedelse, svirrede Paris med Rygter om *le Prince-Président* og den skønne, unge, spansk-irske Dame, han ihærdigt gjorde Kur til. Alverden kendte Anekdoten om Louis-Napoléon, der ved en Revue i Tuilleries-Gaarden red hen til det Vindue i Slottets Stue-Etage, hvorfra Grevinden af Teba overværede det militære Skuespil, og spurgte hende: »Hvorledes kommer man ind til Dem?«, men til Svar blot fik et køligt: »Den eneste Vej er gennem Slotskapellet«. Sammen med Falsen's og Lehmann

Franz v. Jessen: Mit Liv. I

Fritze Leth
Fot. Paris 1852

havde Mor haft Lejlighed til at overvære en Messe i en af Paris' Hovedkirker, hvor baade Prins-Præsidenten og Eugénie havde været tilstede; hendes Skønhed, Ynde og Elegance havde gjort et stærkt Indtryk paa de danske Tilskuere. Jeg hører endnu Lehmann's: »Som hun bar sit Hoved! En Linje ned over Halsen som en Svane!«

Naar man som Mor havde oplevet det Andet Kejserdømme saa at sige *avant la lettre* og nærved eller paa Afstand fulgt dets straalende Forløb, hele denne lyse og lykkelige Periode med militære Sejre og en materiel og aandelig Blomstring saa yppig som nogensinde i Frankrigs Historie ... og naar man havde Mors frodige Natur med dens ukuelige Tilbøjelighed for Absoluterne, saa maatte 1870-71 synes hende en frygtelig Tragedie og en umenneskelig Uretfærdighed. Det var hende ligesaa umuligt at indrømme, end sige selv at tro og mene, at Napoléon III. og Kejserinde Eugénie havde deres Medansvar for Nederlag og Sammenbrud, som hun indenfor sin hjemlige Iagttagelses-Kreds vilde godkende Berettigelsen af f. Eks. de Angreb, hendes trofaste Ven Carl Goos var Genstand for i den politiske Oppositions-Presse. Der var Konsekvens i hendes kvindelige Synspunkter, som stedse lod sig føre tilbage til en personlig Oplevelse eller Erfaring. Ikke saaledes, at hun delte Mennesker i englehvide og kulsorte, alt efter som hendes Stilling til dem eller deres til hende havde været — men saaledes, at hun krævede sine personlige Indtryk lagt paa Vægtskaalen sammen med de andre, og da ganske vist tillagde dem en højere Vægt, end de objektivt besad eller kunde besidde for andre.

Proportioner og Perspektiver var ikke hendes Styrke. Hun yndede at simplificere. Sagde nogen med Spot eller Foragt: *Sedan!*, saa svarede hun begejstret: *Campagnes d'Italie et de Crimée!* Talte nogen overlegent om Parvenu'erne Louis Bonaparte og Eugénie Montijo, saa svarede hun prompte, at hun huskede, da Evropas Suveræner ved Verdensudstillingen 1869 kappedes om at blive modtagne i Tuillierierne. Med samme Sejrsikkerhed svarede hun paa Kritiken af Goos som Minister: »Alt det veed jeg ikke noget om; men jeg veed, at min Svoger Christian siger, Goos er en af alle Tidens største danske Jurister, og at, da jeg bad ham skaffe Postbud Hansen's flinke Søn ind paa Regensen, saa gjorde han det!«

Slægtsforbindelser medførte, at Mor i sin Ungdom ogsaa kom omkring i Danmark. Hendes ældre Søster Anna var gift med Herredsfoged i Odense, Justitsraad Frederik Kønemann Petersen, og hendes yngre Søster, døbt Cecilie, men stedse kaldt Lilla, med den tidligere omtalte Justitsraad Emil Birch, der efter 1864 blev Branddirektør i Roskilde og indtil da havde

været Actuar i Augustenborg. Det var den Tid mellem de to slesvigske Krige, da Hertug Christian August, dømt som Landsforræder, levede i Landflygtighed; Slottets Inventar solgtes ved en Auktion, paa hvilken Birch's købte en dejlig Louis XVI-Stol, der blev deres Brudegave til mine Forældre.

»Augustenborg« — har jeg engang skrevet¹ — »var jo straks efter Halvtreds bleven en smilende lille dansk By med danske Embedsmænds fredssommelige Styre, en loyal dansk Befolkning, der ganske tog Pippet fra nogle i Krogene surmulende Slesvigholstenere, og saa for Resten, som et af de fleste ubemærket, mørkt Punkt i Horisonten, den durchlauchtige Christian August's Hævnlyst efter saa megen Skam og Skade, baade som Fyrste og som Menneske. Dengang besøgte københavnske Familjers Ungdom i Sommerferien Slægt og Venner i Augustenborg, laa paa Landet i det hertugelige Slots Fløje og »Kavallerbygning«, sværmede med Knækparasoller i Slotsparken, badede i Noret og gnaskede Kager hos Byens eneste Konditor. I Krinolinens Dage var Augustenborg dansk, og Sagnet gaar om den megen Skønhed, der indførtes fra Kongeriget — om Lystigheden og Skælmeriet i de unge Ansigter, der lo og pludrede ovenover de med hvidt Moll betrukne Balloner, under hvilke man atter anede nogle bittesmaa Bruneller eller udskaarne Kidskindssko med Spænder og sorte Baand krydsende højt op over Vristen ...«

Til Birch's nære Venner hørte Præsten i Adærballe Frederik Bang, Herman Bang's Fader, og Præsten i Satrup, Christian Krog Meyer, en af Danskhedens ivrige og varmhjærtede Talsmænd. Ligesom Birch's blev begge disse Præstefamiljer fordrevne til Kongeriget, da i 1864 Uvejret naaede Als. Skæbnen vilde, at Mor faa Aar senere atter mødte Pastor Bang, da han fik Kald i Horsens; mine Forældre kom til at staa Fru Thora Bang, f. Blach, nær, da de første Tegn paa hendes Mands Sindssygdom havde vist sig.

Men naar Sommertiden var inde, blev det efterhaanden hverken Ulandet eller Slægten i Odense og Augustenborg, men Søster Ida's gæstfrie Apoteker-Familje i Næstved, der kaldte paa Fritze Leth's Længsler. Thi her havde hun mødt sin Skæbne.

I Krigens første Maaned blev hun viet til den danske Officer, hun havde skænket sit Hjærte. Da Krigens Ruiner endnu stod krudtsværtede med hældende Mure, blev hun Moder.

Under nye Kaar og med nye Maal skulde nu Fremtiden bygges.

¹ *Egne jeg saa* (Kbhvn. 1906), S. 7.

TREDJE KAPITEL

MIT HJEM

MINE Forældre flyttede kort før Jul 1865 fra deres midlertidige Lejlighed i Claus Cordsen's Gaard paa Søndergade til Aagade No. 187 i Horsens. Her blev jeg født 18. April 1870. Naar *Geburtsdagen* senere op-
randt, kunde Far med en for ham ejendommelig Sammenstilling lade mig se ind i sin Tankekreds: »Herregud ja, Dagen for Dybbøls Fald og Camilla's Død i Neapel«.

Da jeg kom til Verden, gik min Broder William (»Willie«) i sit 5., min Mor i sit 36., min Far i sit 52. Aar. Mor vilde hellere have haft en Pige. Far var lykkelig; men da han første Gang holdt mig i sine Arme, skal han dog med duggede Øjne have sagt: »Min lille Dreng, hvordan skal vi to kunne naa at holde af hinanden?« Selv husker jeg, at han har omtalt for mig, at mellem ham og mig var ligesom »et Slægtled sprunget over«. Han var selv født nogle Maaneder senere end Christian IX., jeg nogle Maaneder før denne Konges Sønneson, der skulde blive Christian X.. »Gud give, Du selv maa skaffe Dig Venner, for Dine Forældres Samtidige vil være døde, medens Du endnu er ganske ung, og tidlig vil Du blive ene«.

Det skete ikke. Jeg havde den Lykke, at Mor levede til efter sit fyldte 82. Aar. Mindet om hende risler gennem min Ungdoms og Manddoms Aar. Men det er Far, der hersker over min Barndom.

En Aldersforskel som den, der skilte min Bror fra mig, vejer i de tidlige Aar tungt; han og jeg kunde hverken have fælles Kammerater eller fælles Interesser. Vi var vidt forskellige: han kraftig og frodig, jeg spinkel og stille; allerede fra 10-Aars Alderen havde han gjort op med sig selv, at han vilde være Sømand; da jeg var i lignende Alder og, som Mor sagde, »havde overstaaet Konditor-, Kuske- og Konduktør-Aspirationerne«, samlede jeg paa Frimærker og Fugleæg, men drømte iøvrigt om »at opfinde et eller andet«. Min Bror var som Dreng nærmest, hvad man kalder *vild*, og bestandig paa Farten, navnlig nede ved Havnen, hvor han var Ven

med Fiskere og Søfolk; jeg holdt mest af at være hjemme, syle med mine Samlinger og læse Ingemann, eller hvad jeg ellers kunde faa fat paa.

Først mange Aar senere skriftede Mor for mig — næsten som havde det været en Synd — at det havde sin Rigtighed med en Iagttagelse, der i Barndommen utydeligt forsvævede mig: Af os to Dreng holdt Mor mest af Willie, Far mest af mig. »Hvad vil Du?«, kunde Mor sige, »Du var saa stille og nem at beskæftige; Willie trængte meget mere til mig end Du«. Den kønne, frejdige og ridderlige Dreng var af den Slags Mennesker, om hvem man siger, at de er »værst mod sig selv«; med overdaadig Fantasi forbandt han en mærkelig Følsomhed; hans Trang til at hjælpe og glæde andre var uimodstaa-

Fritze v. Jessen, f. Leth
Blyantstegning (11 × 14 cm) af Edv. Lehmann
dat. Horsens 1869

lig. For at dække en svagere Dreng mod Fare indlod han sig i Slagsmaal med Angribere, der var større og stærkere end han selv; syntes han, at en af hans Havvenner trængte til hans Halstørklæde, eller hvad han ellers øjeblikkelig havde til Raadighed, saa gav han ham det. Hans Lommepenge forsvandt som Dugg for Solen samme Dag, de var udbetalt; han havde *trakteret* Sønnen af en Fisker, som undertiden tog ham med i sin Baad. Om alt den Slags fortalte han Mor med ubekymret Aabenhjertighed, men skulde nok dy sig for at røbe noget til Far. Følgen blev, at Mor bestandig var ligesom i Komplot med ham for at forklare Aarsagen til Skrammer og Buler eller nyerhvervede Genstandes Forsvinden, glatte ud, naar Forsinkelser brød Husordenen, skjule eller dække over alskens Smaa-Uregelmæssigheder.

I denne Sammensværgelse knyttedes Moder og Barn til hinanden med stærke Baand: *Han trængte til mig ...*

Far var bleven for gammel til at følge sin ældste Søns Udvikling, der skred frem ad Veje, som syntes ham fremmedartede. Da nu tilmed Willie's Omgang med Havnens Dreng, Fiskere og Søfolk ikke — trods Mors indtrængende Advarsler og Formaninger — kunde undgaa at sætte Spor i hans Sprog og Væremaade, saa var det uundgaaeligt, at Far fjærnede sig fra ham.

Sligt klinger saa haandfast, naar det skrives; i Virkeligheden er Talen kun om svage Forskydninger i Grundfølelsen. Livet er ikke som den af Gartneren plantede og passede Slyngplante, der tager Form efter det forud givne Espalier, men det bryder sine egne Veje og hager sig fast, hvor det selv finder et Støttepunkt.

Min Bror var kun tretten-fjorten Aar, da Far opfyldte hans brændende Ønske og forærede ham en lille Sejlbaad, rigtignok med den Tilføjelse, at det var, for at han kunde lære at sejle »rigtigt og ordenligt« — ganske som da jeg et Aars Tid senere fik min lille Hest. Og ligesom *Flora* blev uadskillelig knyttet til Vagtmester Sebastian Müller's Undervisning, saaledes blev til *Rolf Krake* (dette noget fordringsfulde Navn skyldtes Paavirkning af vor Onkel Thomy's Bedrifter) knyttet den Betingelse, at Baaden aldrig maatte benyttes uden Ledsagelse af fhv. Skipper Anthonsen, der efter Anbefaling af Onkel Christian var engageret som Lærer i Sømandskab, »indtil Du selv kan styre Din Baad«. Mor misbilligede *Rolf Krake*, som hun senere misbilligede *Flora* — Farerne, Drengene er for unge, de tænker ikke paa andet, hvad skal der blive af Lektierne m. m.. Men hvor kunde hun holde Stand, naar hun imod sig havde den stærkeste af alle Alliancer, Far og een af os eller os begge?

Men der var ogsaa andre Træk ... En Dag kommer Willie hjem snavset, forslaaet og med Tøjet forrevet. Han skynder sig ind i Dagligstuen, hvor Mor læser Lektier med mig, tager Jakke og Vest af og beder hende hastigt reparere de værste Skader. Ulykken vil, at netop under Mors halvt vrede, halvt ængstelige Spørgsmaal om, hvorledes Drengen var bleven saadan tilredt — netop da træder Far ind i Stuen. Da han ser den lille halvpaaklædte, snavsede Vagabond slængt i en af Fløjsstolene, bliver han først maalløs, men saa skyder Blodet ham til Kinderne og varsler et af de Hidsighedsanfald, som var lige farlige for ham selv og andre: »Herut! Lømmel, skal jeg se Dig saadan i Din Mors Dagligstue!«

Kun ved Mors Indgriben hindredes yderligere Følger af en Vrede, der som Uvejrstusel hang over Huset den hele Dag.

Horsens. Aagade. Det hvide, to-Etages Hus til venstre for det fremspringende Pakhus ved Aabredden er No. 187. — Fot. o. 1900

Aarene gik. Min Bror holdt fast ved Beslutningen om at blive Sømand og gjorde med Korvetten *Dagmar* sit første Togt som frivillig Lærling. Saaledes var jeg ikke blot et Gammelmands-Barn, men i vort stille Hjem i Horsens blev jeg Enebarn.

RIGET MED KRONLANDE OG KOLONIER

Ud til Gaden havde vort lille hvide Hus ved Aaen kun eet Værelse i Stue-Etagen og to paa første Sal; men det forlængede sig ind i en dyb Gaard og vilde her have kunnet give Plads til en større Husstand end vor. Beliggenheden var henrivende. Foran havde vi den brede Aa, og bagtil, ved Enden af Gaarden, hvis Mure dækkedes af Vildvin, Slyngroser og Klematis, en Have, som man naaede ad en Trappe, fordi den var anlagt paa det Terræn, der med mild Stigning hæver sig over Aa-Bredden. Far kaldte denne i Forhold til Hus og Gaard højereliggende Plet Jord »Semi-ramis' hængende Have«, og det vilde have været vanskeligt at overbevise mig om, at hin Østerlands Dronning kunde have haft den skønnere.

Vor Gade-Nabo tilhøjre var et bitte-lille een-Etages Hus, saa lavt, at Far med oprakt Arm kunde naa dets Tagskæg. Straks derefter kom det vældige, røde Bindingsværks-Pakhus, hvis Gavl laa lodret over Aaløbet, og som vilde have spærret for Færdslen ud til Havnen, saafremt det ikke havde været gennembrudt af en Portaabning, som kunde lade Fodgængere og Vogne passere. Her foregik en Masse mærkelige Ting: Vogne læssedes

Horsens. *Det gamle Pakhus ved Aaen*
Efter Tegning, dat. 1900, af Alf. Larsen i Trap's
»Danmark«, III. Udg. 1904

eller lossedes foran Pakhuset, og en Kran i Gavlen lod store Baller glide ned i Lægtene eller sendte sine Jærnkæder og Kroge ned for at hente Varer op fra Baades og Smaaskuders Last. Her færdedes en hel lille Verden af Skippere og Kuske. Det var ikke svært at blive gode Venner med dem og faa Lov til at holde Hestene, køre en Tur med, naar Last skulde bringes eller hentes, sidde bagerst i Lægtene og lade, som man styrede, eller være med ombord paa den lille Slæber, naar den fattede sin korte Tur ad Aaen ud til Haven. Engang opnaaede jeg at faa opfyldt mit Ønske om at blive firet ned fra Pakhusets

Luge til den ventende Baad; jeg var anbragt i en stor Kurv, og det var saligt; men Mor tog det Løfte af mig, at sligt ikke skulde gentages, og med uhyre Overvindelse holdt jeg det, skøndt Lejligheden flere Gange bød sig. Mine Venner Kuskene var altid flinke mod *æ Rikmejsters bette Søn*.

Det var svært at afgøre, hvor der var bedst: ude ved Aaen eller inde i Gaarden med dens aabne Mødding og Rendestenen, som opsamlede Afløbet fra Huse og Gader bag Semiramis' hængende Have — med den høje Vandpost, hvis Stangpumpe var saa nem at trække, at man kunde hjælpe Maren, naar hun med sine to Spande i Aag over Skuldrene hentede Vand til Husets Forbrug — og med min Brors Dueslag, der *næsten* var mit, fordi han saa ofte overlod mig at passe det. Endelig var her jo ogsaa Haven med *Pavillon'en*; det hele var maaske ikke videre stort; Far havde engang til nogle fremmede Gæster sagt: »som en Spisestue til 16 Personer« — men derom kunde der dog være forskellige Meninger. Her var i hvert Fald rigelig Plads for mægtige Urskove med alskens farligt Vildt og mærkelige Indianerstammer, ligesom *Pavillon'en* med Lethed rummede en uindtagelig Ridderborg for ikke at tale om Onkel Tom's Hytte og Robinson Crusoe's af Palme- og Banan-Blade dækkede Bolig.

Horsens. Parti af Gaard og Have til Aagade Nr. 187
 Blyantstegning (17 × 21 cm) af Edv. Lehmann, dat. 3. Juli 1872

Oppe fra Dagligstuens Vinduer var der Udsigt over Aaen og bag den Fiskerkvarteret med det æventyr-forjættende Navn *Grønland* og videre ud over den lave, flade Del af Fjorden, som hedder *Flasken*, og helt i Bag-

grunden det vide Landskab med Veje, Marker og Enge. Stod man her og saae sig om, blev der Stof til Planer om mange lovende Ekspeditioner ...

Vejen kunde gaa gennem det gamle Pakhus' Port ud til Havnen, hvor Skibene lossede Træ og Tømmer, der duftede af fjærne Skove; her var det ogsaa, at *Beriderne* — saadan hed de omvandrende Circus-Folk — opslog deres Telt, og ofte kunde man kigge gennem Revnerne og se dem prøve. Her var det endelig, at Damperen *Zampa* lagde an, naar den kom fra København med fremmede Mennesker, som ingen kendte, men om hvem alle vidste, hvor de skulde i Besøg.

Eller Vejen kunde gaa den modsatte Vej langs Aaen, mellem gamle Bindingsværkshuse, der stod paa Pæle i Vandet og tit var overvoksede med Vildvin og Snerle. Aaen selv var sjælden den samme. Der var Dage, da dens sagte glidende Strøm var klar og gennemsigtig som grønt Glas, og saa kunde der fiskes Hundestejler og andre Smaafisk; men der var ogsaa Dage, da den med eet kunde blive marineblaa eller purpurrød, alt som nu de højere liggende Farverier var beskæftigede til. Men altid var den levende, med Bud langejs fra paa sin tyste Vej ud i Fjorden, hvorfra Skibene sejlede til København og, hvem kunde vide?, maaske endnu langt længere ...

Eller der var Mulighed for at gaa op i Byen gennem det smalle Stræde *Fugholm* — med »Himmeriges Boder«, Anna Svane's Stiftelse fra 1631 for tre fattige Enker — op til Torvet foran Kirken og saa ned ad den majestætiske Søndergade med de fine Butiker, hvor der altid var noget at se og ønske sig. Slog Tiden til, kunde man naa helt ned til Jessensgade, opkaldt efter Onkel Christian, og faa set efter, hvad der foregik paa Pladsen foran Jærnbastationen med dens to smaa Springvand, en nøgen Barnefigur paa en Skildpadde og en anden paa en Delfin, kendte under Navnet »Kammerherrens Dreng«, nemlig ingen andre end mine to Fætre, Camillo og Edwin ...

Hvilken Vej man end valgte, saa var den fri og aaben. Intet Forbud hjemmefra afgrænsede disse Udflugter, naar blot Klokkeslettene for Maaltider og Lektielæsning blev iagttagne. Ingen Steder var der jo heller nogen Færdsel at tage sig i Vare for; naar en tung Arbejdsvogns jærnbeslaede Hjul rumlede ad den toppede Stenbro i Aagade, hørtes det nede ved Jærnbastationen. Gaderne laa øde hen; Øjnene, som gennem Karmenes Pelargonier og Myrter opfangede Gadespejlenes Billeder, kunde kun fastslaa, hvad i Forvejen vidstes: at Urtekræmmerens Anna havde faaet ny Hat, at Fuldmægtigen nu nok igen kom for sent paa Kontoret, og at

Horsens. I Haven til Ejendommen Aagade Nr. 187

Fritze v. Jessen, f. Leth, og hendes Søn Franz. — Blyantstegning (20 × 13 cm) af Edv. Lehmann dat. 22. Juli 1878

Dyrlægens Kone ikke behøvede at mæje sig *saa* forskrækkelig ud for at gaa hen og købe et 20-Øres Birkesbrød ...

Heller ikke var der hjemmefra Paalæg om at undgaa dette eller hint Samkvem. Ganske vist boede netop i Fugholm nogle store Dreng, som havde et godt Øje til mig; engang havde de spændt Ben for mig, en anden Gang knækket mit Tøndebaand — en kostbar Ting med Sejlgarns-Eger og et Nav af Blik til at stikke Pinden i, *saa* det blev drevet frem som et Hjul. Men da jeg havde hørt, at Onkel Christian havde Magt og Myndighed til at idømme slemme Knægte *Ris paa Raadstuen*, *saa* truede jeg mine Fjender med denne Straf, og vel lo de mig op i Ansigtet, men jeg passerede efterhaanden Fugholm uden større Ulæmper. Hvem skulde der ellers være at vare sig for? Jeg kendte jo alle, jeg mødte, og de vidste, hvem jeg var. Vi havde Tillid til hverandre, store og smaa ...

Men endelig var der endnu en Udflugt at vove sig ud paa, vel den bedste af alle: Bygholm Slot, Gods og Park, kun en halv Times Gang fra Aagade og, ligesom Willie's Dueslag hjemme i Gaarden, altsammen *næsten* mit. Thi Ejeren, Kammerherre August Schütte, var gift med Hansine Ammitzbøll, Fars og Onkel Christian's Moster, og vi kaldte dem »Onkel Schütte« og »Tante Hansine«. Hjemme, paa aftalt Plads, hang Nøglen, som lukkede

Horsens. Parti fra Aaen.

Efter Maleri af N.S.Schiøttz-Jensen (formentlig fra Slutningen af 80'erne)

op til Parken. I selve Herregaardshaven havde Willie og jeg hver et Stykke Jord, som var vore private Haver (men som rigtignok i Reglen blev passede af Bygholms Gartner, medens vi nøjedes med at plukke Bærrene og Frugterne). I Stalden stod Fars høje, sorte Ridehoppe *Almanza* (som senere fik den bitte lille *Flora* ved sin Side). Tante Hansine havde eengang for alle givet Besked i Køkkenet, at naar min Bror eller jeg kom og bad om Smørrebrød, Smaakager og Mælk, skulde vi have det; hjemmefra var der Ordre til ikke at misbruge denne Venlighed; jeg er ikke ganske sikker paa, den blev overholdt. Naar vi selv havde laaset os ind, stod alle Pærkens, Havens og Avlsgaardens Herligheder til vor Raadighed. Det hændte, at vi mødte Onkel Schütte eller Tante Hansine, og saa blev vi taget med op paa Slottet og ekstra trakterede. Hun var et elskeligt Menneske, der ofte talte med os om, hvor Synd det havde været for Far og hans Broder, at de i spæd Alder havde mistet deres Mor, og jeg tror, at al den Godhed, hun viste os Drengene, udsprang fra en Trang til at erstatte Far, hvad hendes Søster ikke havde kunnet naa selv at yde ham.

Onkel Schütte var som Søn af en Købmand født 1804 i Perleberg i Bran-

Byholm. F. Richardt del., J.W. Tegner lith.

denborg og lærte selv Handelen. Hvorledes han kom til Danmark og ægtede en jydsk Godsejerdatter, veed jeg ikke, men selv om han til sin Dødsdag bevarede sit brandenborgske Tonefald, blev han ivrig dansk Patriot. Han var en genial Forretningsmand; under Pengekrisen i Hundredaarets Begyndelse købte, byttede og solgte han det ene jydsk Gods efter det andet og endte med at eje Byholm ved Horsens, Nørlund og Torstedgaard ved Hobro og Eskær i Salling foruden det store Skovbrug Sankt-Andrä i Kärnten¹. Han var flere Gange Millionær; som Godsejer pristest han for sin fremragende Dygtighed og sin store Humanitet; som Forretningsmand satte han omfattende industrielle Virksomheder igang og førte dem frem til Blomstring. Hans Godgørenhed udstrakte sig til Horsens By, der udnævnte ham til sin Æresborger. Af Thomy v. Jessen's Manuscript til Selvbiografi har jeg set, at Onkel Schütte var blandt hans Hustrus Søsterdatter Camilla's faste Købere af hendes Malerier, ligesom baade Camilla og Laura ofte var Gæster baade paa Byholm og Sankt-Andrä. Det kunde ikke være anderledes, end at denne Slægtning blev Familjens finansielle Raadgiver. De to anselige Formuer, som C. A. Leth til Aaløkkegaard og Frederik Hastrup til Rosenfeld havde efterladt, var bleven delte mellem flere Børn, og den Del deraf, som tilfaldt mine Morforældre Leth-Hastrup skulde atter deles mellem otte Børn, saa da Mor i 1868 kom i Besiddelse af sin Fædrenerav — Mødrenearven faldt først 18 Aar senere — drejede det sig ikke om

¹ Byholm købtes 1918 af Horsens' Kommune. Nørlund og Torstedgaard gav August Schütte († 1889) sin Datter Louise som Medgift ved hendes Ægteskab med (den senere Kommandør, Politikeren) Emil Bluhme. Eskær og Sankt-Andrä gik i Arv til den ældste Søn, Theodor, og ejes nu af dennes Søn, Dr. phil. Gudmund Schütte (f. 1872).

store Ting, men dog nok til at have Betydning paa mine Forældres beskedne Budget. Følgelig raadspurgtes Onkel Schütte om den rette Anbringelse, og efter at han havde nævnt de forskellige Muligheder, og mine Forældre stadig vaklede i Valget, samlede han Drøftelsen i dette Spørgsmaal: »Kere Barn! Vil I spise godt, eller vil I sofe godt?« De valgte den gode Søvn og var Onkel Schütte taknemlig for hans Raad som for megen anden Venlighed mod os alle.

Sandelig var Byholm et af mit Barndomsriges Kronlande. I Virkeligheden var jo Aagades Aa kun en Stump af den rigtige Aa, som fra ældgammel Tid har haft Navn efter Byholm. Herude var den kranset af Mark og Eng, og en af dens Arme strakte sig gennem den herlige Park, bar hvide Svaner, der boede paa Smaaøer med tætte Skræppeskove, og spejlede hundredaarige Kastanjer, Ege og Bøge. Herude kendte jeg Stederne, hvor de tidligste Vintergækker pippede frem, hvor Anemonerne først var at finde, og hvor Gøg og Nattergal, Sidsken og Mejse, Høg og Hejre byggede Rede. Her var Grantlykninger saa tætte, at ingen kunde finde Hulen, der gemte mine Skatte, og her var højt Græs under Ask eller Hængepil, hvor ingen forstyrrede spændende Læsning. Kan gjerne være, at disse Herligheders Ejer var Onkel Schütte, men jeg raadede over dem, som jeg vilde, og for Livet tog jeg dem til mig som mine ...

Alt dette var Hverdagene. Paa Søn- og Helligdage fulgtes jeg med mine Forældre til deres Vielses- og min Daabs-Kirke, Frelser-Kirken paa Torvet, for efter Ævne at høre Pastor, Dr. phil. Johs. Clausen, Søn af H. N. Clausen, selv en lærd Mand med Apostelansigt, vordende Biskop, stærkt beundret af Mor og Tante Augusta — og saa skulde det jo nok være rigtigt. Saa snart vi var kommen hjem, gik vi til Bords; om Søndagen spistes tidligt af Hensyn til Maren fra Endelave, som skulde kunne være fri, hvis hun ønskede det.

Saaframt nu en saadan Helligdag faldt paa en Aarstid eller i et Vejr, der ikke tillod Udflugter, saa kunde det hælde, at Far spurgte, om jeg havde Lyst til at gaa med ham hen paa Jørgensen's Hotel og se de illustrerede Blade? Om jeg havde! Kunde vi være heldige og faa Pladsen paa de smaa røde Plysch-Sofaer i en af de dybe Karnaper, som pryder det Lichtenberg'ske Palæ, der var blevet Hotel, saa vilde Dagen være reddet og mere til. Thi herfra kunde Søndergade overskues i hele sin Længde, og der var Chancer for, at de Søndags-promenerende Herrer og Damer ogsaa kunde se *mig*, hvilket uvilkaarligt maatte overbevise dem om, at min Alder var mere fremskreden og min Værdighed betydeligere, end de

*Horsens. Jørgensen's Hotel (Det Lichtenberg'ske Palæ)
Efter Akvarel af A. Nay i Nationalmuseet*

maaske ellers kunde mene. Mor havde fortalt om Caf er i Paris, der skulde være langt pragtfuldere end J rgensen's Karnap-Sal; men Paastanden forekom mig dristig, og jeg i hvert Fald bevarede mine Tvivl. Alene disse Lofter med Guldlistes og Malerier, som var mere end 150 Aar gamle, havde de mon ogsaa den Slags i Paris? — Ved et Glas Hindb rsaft og Vand nød jeg »Illustreret Tidende«, og Far oversatte Billedteksterne i de udenlandske Blade, Tid til anden ogsaa nogle af Vittighederne i »Fliegende Blätter«. En Eftermiddag, som nok kunde forklare ønsket om daarligt Søndags-Vejr ...

Men var det nu Sommer, og havde vi Fætre og Kusiner fra København, Odense eller Roskilde som Gæster, saa blev straks efter den tidlige Søndag-Middag alle sat til at hjælpe Maren med Opvasken og Mor med P kningen af Kurvene til Aftensmaden, der skulde nydes et eller andet smukt Sted i Omegnen. Undertiden kunde ogsaa »Kammerherrens Dreng« være med, den unge Ingeniør Camillo og den endnu yngre, flotte Søofficer, Edwin. Turen kunde gaa med Kapervognen, eller, var vi for mange, med lejet Char- -banc til Stensballe, hvis Have med klippede H kke og stj rne-

formede Blomsterbede mindede om Billederne af Versailles — eller vi kunde tage med en af de smaa Dampere, »Tidsaanden« eller *Hengest og Horsa*, udover Fjorden til Boller eller Klokkedalen. Gjordes Turen med lejet Vogn, sad Maren i fineste Puds ved Siden af Kusken, hvad jeg inderlig misundte hende. Sejlede vi, tronede hun i sin Stadsdragt paa en Bæk mellem alle Kurvene, som hun myndigt værgede mod nysgærrige Blikke og lange Fingre. Hun havde selv villet være med til det altsammen, og naar der var spadseret, leget, fundet Plads til Aftensmaaltidet og spist, vidste hun som vi andre, hvad der vilde ske: De unge Damer og Herrer begyndte at danse til Accompanement af en Mundharmonika, eller hvad der nu var ved Haanden, og naar Far saa havde danset en Tur med Mor, bukkede han for Maren, der rødmende nejede, hvorefter de to dansede, saa vissent Løv føg under Stormen fra Marens Skørtelag. *Ih, Herre Jøsses, saa'n æ Rikmejster ka daans!*

Men endelig var der jo ogsaa andre Fri- og Festdage end Søn- og Helligdagene. Vi Børn saae kun Horsens' dengang berømte Hestemarkeder i Glimt: Rader af blanke, fede, østjydske Heste i Gaderne — oppe paa Torvet Kobler af de prægtige Dyr drejende i Cirkler omkring Bønderne, som mistænksomt følger Prangerne, naar de spankulerer om i lange, gule Kapper med Brystlommen fuld af Sedler — Butikkerne har deres Døre aabne paa vid Gab, og i deres Gaarde er der hele Vognborge — i Smedegade er der Trængsel mellem de to Geledder af brune Heste med lyse Manker og Haler, og hvor den møder Nørregade, lugter der af Brændevin, Øl og Kaffe-puns'er fra Gæstgiverier og Købmandsboder, i hvis Halvmørke der larmes, skændes, pruttes, handles og drikkes Lidkøb ...

Nej, Krammarkederne var vor Dag. De begyndte hjemme med Udbetaling af to Halvtredsører, en fra Far med Ønske om god Morskab, en fra Mor med Advarsel mod at give hele Summen ud paa een Gang. Og saa afsted til Torvet for at studere Teltenes mægtige Skilte; her var, foruden Kraftprøver med Tyre- og Negerhoveder, at vælge mellem en skægget Kæmpekvinde, der indbød enhver til at brydes med hende, et Loppeteater, hvis førende Artist var General og hed Napoleon, et anatomisk Museum, godkendt og anbefalet af Evropas ypperste Læger, et Menneskeæder-Par fra Paraguay og forskellige Damer, som enten manglede Underkrop eller var i Stand til at holde Hænder og Arme i blussende Ild eller endelig svævede frit i Luften. Allerede her var der altsaa, som Mor havde forudset, Stof til megen Eftertanke, inden Pengene begyndte at rulle.

Paa Søndergade vandrede man fra Fristelse til Fristelse. I Teltene stod

bag Stabler af Sukkervarer og Honningkager Herrer og Damer med smaa Messingskovle paa uhyre lange Stænger, og alene at se disse Redskaber komme ud til Kunden med hans Indkøb og vende tilbage med hans Penge kunde give uimodstaaelig Lyst til at være med. Og hvilke Honningkager! Ikke brune Teglsten, men ægte Christiansfeldere prydede med Mandler og Sukøt, kantede med Sølv- og Silkepapir i Fryndser, som kun virkelige Kunstnere veed at gøre den Slags Ting ... Og der var Telte med Have- og Landbrugsredskaber, ikke blot for Voksne, men i Formater, som netop vilde passe i Semiramis' hængende Have — der var Uhre og Punge, Musikinstrumenter og Spilledaaser, Ringe og Halskæder med funkende Stene, et Sted ogsaa tropiske Fugle i smaa Bure og Guldfisk i kuglerunde Glas ...

Den »eneste ægte Christiansfelder Honningkagebager« havde allerede paa sin langskafte Skovl halet den ene af mine Halvtredsører til sig, og den anden var der gaaet Hul paa ved Indkøb af Verdens sundeste og mest velmagende franske Drops. Endnu havde jeg ikke været hele Søndergade igennem, end sige truffet mit Valg mellem Artisten Napoleon og Menneskeæderne fra Paraguay. Desuden var der Gaven til Maren; bevares, nogen *Pligt* til at give hende en Markedsgave havde jeg ikke, men alligevel ...

Som alt dette krydses i bekymrede Tanker, ser jeg de andre Markedsgæster hilse og en guldtresset Kasket midt i Trængslen. Onkel Christian! Snart ligger hans Arm paa mine Skuldre, og han spørger til mine Indkøb og mine Planer for Dagen. »Ser vi det, ser vi det — men saa har Du jo ikke nær Penge nok, min Dreng; tag hellere denne Tokrone med, og saa anbefaler jeg Kæmpekviden, men Mor bliver vist vred, hvis Du brydes med hende ...«

Tynget af Pakker, mæt af Kage, Bolsjer og Indtryk vandrer jeg hen paa Dagen hjem. I en nyerhvervet Pungs Rum svømmer et Par ensomme En- og Toører, men i Midterrummet, som kan lukkes særskilt, ligger en Guldring med en stor Diamant til Maren.

MAN HAR KUN EET ÆRESORD

Fra Pogeskolen hos nogle undervisende Damer blev jeg flyttet over i Latinskolens 1ste Forberedelsesklasse. At jeg overhovedet erindringsprøven, skyldes alene den Omstændighed, at Far, som maa have overværet den, i min Nærværelse overfor Rektor (eller en af Lærerne) alvorligt misbilligede, at der i dansk Diktat havde været lagt den Fælde for os Smaaafyre, at vi skulde skelne mellem »blot« og »blaat«. Iøvrigt har jeg ingen Erindringer om Skolegang i Horsens og ikke heller om jævnald-

rende Kammerater. Herpaa finder jeg kun den Forklaring, at i denne korte, hastig henrindende Periode har ene og alene mit Hjem præget min daglige Tilværelse og tilskødet mit Sjæleliv de Værdier, det siden skulde tære paa og søge at frugtbar gøre.

Højt op i Aarene var min Farbror Christian livlig, munter og ekspansiv. Far har jeg kun kendt som en stille Mand, med stille Sysler. Han læste meget, eller rettere: han holdt af, at Mor læste højt for ham — og hun gjorde det gærne og ypperligt. Hver Aften, naar jeg var lagt i Seng, læste de saaledes baade dansk og fremmed Litteratur. Fars Glæde over denne Nydelse var præget af dyb Ærbødighed for Digtværkernes Skabere; han kunde paa sin jævne Maade sige, at Mor og han igaar netop sluttede en A. M. Goldschmidt- eller Dickens-Roman, og »vi skulde alle bøje os i Støvet for saadanne Mestre, skulde vi«. Men der kom jo, inden saa forfærdelig længe, den Tid, da ogsaa jeg kunde læse flydende, og nu fik Mor en Konkurrent, der i hvert Fald i Eftermiddagens fælles Fritimer var lige ved at tage Luven fra hende. Blandt de fra Bedstefars sagnomspundne Napoleon-Rejse hjembragte Ting, som var havnede i vort Horsens-Hjem, fandtes en lav Mahogni-Lænestol med forgyldt Straaafletning og løse Puder til Ryggen og det forholdsvis brede Sæde; den stod ved Siden af Fars Skrivebord, og da min Person endnu ikke var større, end at Sædet kunde rumme den fra Top til Taa, i hvert Fald naar Benene blev trukne sammen, saa var den kaaret til min Yndlingsplads — for os begge. Far forærede mig efterhaanden hele Ingemann's Romanserie, og Dag efter Dag læste vi disse vidunderlige Bøger sammen, han ved sit Skrivebord, jeg i Bedstefars Stol, og jeg hører ham endnu: langsommere, min Dreng — nu jasker Du igen — ja, men forstod Du nu ogsaa det? — uha, bare Mor ikke kommer og vil have os ind til Aftensbordet ...

Ofte senere tænkte jeg over disse Læsetimer, den aldrende Mand og den lille Dreng ene sammen og begge lige betagne af en Digters Værk. Syntes han virkelig om Ingemann og lignende Børnebøger, eller var det et Offer, han bragte sit Barn? Og hvis han, den gamle Officer, fandt Nydelse ved en Drengs Oplæsning af den Slags Litteratur, var det saa ikke Tegn paa en Barnlighed, som rettere kunde kaldes Naivetet? Jeg fandt paa disse Spørgsmaal først gyldige Svar, da jeg selv var bleven Far og formelig kunde længes efter det Øjeblik, da min lille Datter, syv-otte Aar gammel, plantede sin Stol foran min og læste for mig Madame de Ségur's Bøger om artige og uartige smaa Piger eller Garland's Udgave af Tusind-og-éen-Nat. Som i en Mystikers Digel krystalliserer Barn og Bog sig i et

nyt Stof, rensed for Slagger, forædlet ved Sammensmeltningen af Natur og Kunst.

Til Fars kæreste Sysler hørte Slægtsforskningen, og han elskede at have mig ved sin Side, naar han med sirlig Haand udskrev Sedler og tegnede genealogiske Tavler. Han viste mig da, hvorledes vi, Mand af Mand, kunde føre vort Stamtræ tilbage til nær Anno 1500, og hvor dybt det stod rod-fæstet i Sønderjyllands Jord. Fra Marsken ved Bredsted var Slægten vandret østpaa, havde dvælet i Flensborg og paa den midtslesvigske Hede for derefter at sprede sig over alle Monarkiets Landsdele mellem Elben og Kongeaaen. »Først med Din Bedstefader overskrider vi Skellet mellem Slesvig og Kongeriget; men hans Sønner har stridt for vor Hjemstavn — min Dreng, glem det aldrig!« Mange Aar senere læste jeg, hvad A. D. Jørgensen skriver¹ om Arild Hvitfeld's Krønike: »En dansk Mands Fortælling, baaren af den ædle Selvfølelse, der er uadskillelig fra Fædrenes Ihu-kommelse, og den ikke mindre Sandruhed, der intet vil skjule af, hvad der var svagt og vrangt i Fortidens Idrætter«. Jeg tænkte da paa min Far. Omsat i hans jævne Tale blev Slutningen, at selv havde man ikke gjort det ringeste for at komme til Verden i en god, gammel Slægt, og derfor var Hovmod en hæslig Synd; thi Pligt og Ære byder ene taknemlig Ydmyghed. Far kunde ofte komme tilbage til disse Tanker og prøve at faa mig til at forstaa og dele dem:

— Ser Du, min Dreng, kunde han sige, her faar Du ganske gratis foræret, hvad andre maa slide for at erhverve gennem et, maaske to eller flere Slægtled: Smag, Manerer, Forbindelser, Milieu og al den Slags. Det er en uhyre Fordel, og hvem der ikke forstaa det, er et Fæ eller en Plebejer. Men Du skal passe svært paa! Thi ligesaa værdifuld denne Vuggedave kan blive for unge, der vil noget og duer til noget, ligesaa dødsens farlig bliver den for Døgenigte og Slyngler. De falder dybere, og de bliver ynkeligere end de unge, som ikke er født med Fordele og Forpligtelser.

Far havde ogsaa et andet Tema for sine Samtaler med mig, naar vi sad i hans Stue, eller han tog mig med paa en Spadseretur. Han lagde mig da indtrængende paa Sinde, at ligesom man skulde være uhyre varsom med at afkræve andre Folk deres Æresord, skulde man betænke sig mange Gange, før man gav det. »Jeg vilde ønske, at Du senere i Livet vilde huske, hvad jeg her siger Dig, og hvad Du nu maaske ikke rigtig kan forstaa. Jeg vil saa nødig, Du skal blive ked af at høre paa mig, men for Din egen

¹ *Fyrreltyve Fortællinger af Fædrelandets Historie*; Kbhvn. 1892; S.227.

Skyld beder jeg Dig gemme et eller andet Sted i Din Erindring, at Din Far har lært Dig, at man har kun eet Æresord, og sættes det overstyr, er Livet ikke værd at leve.

Men naar disse Samtaler saaledes gengives som en aldrende Mands Monologer i hans lille Søns Nærværelse, tegner de et vrangt Billede af de to's indbyrdes Forhold. Far greb en eller anden Lejlighed til at paavirke mig med sit lidet sammensatte Livssyn; det laa ham fjærnt at præke i Tide og Utide. Som han opmuntrede min Læselyst, stræbte han at støtte alle mine skiftende Dreng-Interesser, og under Frimærke- og Ægsamlings-Perioden hændte det mere end een Gang, at Mor kunde sige: I er lige store Børn begge to!

Noget kunde der være om det, som det skulde vise sig, da *Flora* en skønne Dag dukkede op paa Fars og min Horisont.

DEN STORE KÆRLIGHED

En Pinse, det har temmelig sikkert været 1878, kom der Beridere — en omvandrende Circus — til Horsens. Far og jeg var blandt Première-Gæsterne. Et af Numrene hed paa Programmet saadan noget som: *Den 10-aarige Alfonso rider den høje Skole paa Blodshesten Flora*. Vi smilede alle, da det viste sig, at »Blodshesten« var en Shetlands-Pony paa Størrelse med en stor Hund; men Rytteren var ganske rigtig en Dreng, der kunde være en Kende ældre end jeg; han var klædt paa som voksen Gentleman-Rytter lige fra de høje Lakstøvler med Sporerne til Jaketten og den rundpullede Filthat.

Ridtet begyndte. Det var meget indtagende at se paa, yndefuldt og dog samtidig ligesom hvalpet — noget indviklet og kunstfærdigt, som graciøst var sat ned i Legetøjs-Format. Far gav gentagne Gange sit Bifald tilkende; »minsandten ikke daarligt!«; »det var som Pokker, kan Knægten nu ogsaa det!« og flere lignende Udbrud. Publikum var henrykt. Den lille Rytter blev hilst med tordnende Klapsalver, da han lod sin Hest knæle, og hans Sortie vakte Jubel: Han forlod Manègen tilfods med *Flora* efter sig som en lydig Hund; inden han var kommen helt ud, tabte han sin Ridepisk; Hesten samlede den op, gav ham med Hovedet et Stød bag-paa, og da han tog Pисken af dens Mund, gav den Pote for at modtage hans Tak. Han blev fremkaldt flere Gange, og naar de to saa kom ind igen, krøb han paa alle fire, men *Flora* gik paa sine to Bagben. Det var en Knald-Succes.

Efter Forestillingen gik Far hen til Direktøren og sagde ham nogle ven-

ligt anerkendende Ord om Alfonso og Flora. Jeg drømte om dem hele Natten. Næste Dag begyndte jeg Belejringen af Far, idet jeg lod Mor ganske udenfor Sagen; jeg huskede for nøje hendes Modstand mod *Rolf Krake*. Men det hastede — Circus blev kun kort Tid i Horsens. Den sidste Dag var Afgørelsen falden: Flora med hele sit Udstyr var min Ejendom, ganske vist paa en Række Betingelser, der kunde blive trykkende nok, men som dog i Øjeblikket ikke var i Stand til at dæmpe min Glæde og Taknemlighed. Mor har siden fortalt mig, at under deres indbyrdes Drøftelse af Sagen havde blandt Fars Argumenter været, at han havde overbevist sig om, at den lille Hest virkelig *var* tilreden, »saa Drengen kan lære noget ordenligt paa den«, og at Mor ogsaa skulde tænke paa, hvor dejligt det vilde være for ham selv, om han kunde have mig med paa sine Rideture. »Det kunde jeg ikke staa for«, sagde Mor. »Ufornuftigt var det hele, men naar Din Far tog det saadan, nænnede jeg ikke at sætte mig imod hans Ønske«.

Da Sommerferien var inde, havde jeg saa længe været Vagtmester Sebastian Müller's Elev, at Far og han mente, det nu lod sig forsvare at forlade Ridehuset og ride ud ved Fars Side. Det var et stort, næsten højtideligt Øjeblik, da jeg i Bygholms Stald selv sadlede Flora og trak den ud ved Siden af den i Sammenligning taarnhøje Almanza, som Staldkarlen holdt rede til Far. »Saa sidder vi op!« Onkel Schütte og Tante Hansine vinkede til os fra Trappen, og Triumfen begyndte. Vi travede Vejen mellem Bygholm og Horsens, men skridtede i Byen selv, først ned til Aagade, hvor Mor og Maren baade lo og tørrede Øjne, og derefter tilbage ad Søndergade til Hospitalsgade, hvor Onkel Christian og Tante Augusta kom ud for at beundre os ...

Hver Feriedag red vi Tur sammen, og paa vor Manér var vi Sommerens *Sensation* i Horsens' Gadespejle. Engang omkring 1900 holdt jeg Foredrag i min Fødeby; da levede jo mange, som havde kendt min hele Horsens-Familje, og alle, jeg talte med, mindedes smilende den svære Rytter paa sin høje, sorte Hest, fulgt af Drengen paa en Dværghest med hastigt trippende Ben, som var den evig angst for ikke at kunne følge med.

Paa disse Ture, næst Arbejdet en af mit Livs reneste Nydelser, stod Far og jeg hinanden nærmere end nogensinde. Var vi end begge, som alle Ryttere, optagne af Samspeilet med Hestene, og var jeg end under stadig rytterteknisk Opsigt, saa udvidedes dog — mærkbart for mig selv — min Horisont, og skiftende Indtryk bundfældedes i mit Sind. Far kunde standse og lære mig, hvad han kaldte »at se paa Terrænet«, opfatte først dets

fremherskende Træk, dernæst Billedets Enkeltheder, og det hændte, at vi begge havde Blyant og Papir med for i Sadlen at gøre hver sine Optegnelser til Støtte for Hukommelsen, naar vi hjemme tegnede vore Iagttagelser og Dagen efter sammenlignede med Virkeligheden. Eller vi »relevede« til Brug for et imaginært Kort denne og hin Bondegaard med Bygninger, Have og nærmeste Omgivelser, vel at mærke uden at sidde af, »som var vi paa Rekognoscering«. Eller vi legede den Leg, at jeg var alene, at det gjaldt for mig som Fører for en Patrulje (nemlig Far paa Almanza) hurtigst muligt at naa frem til et opgivet Maal, og at der i dette Øjemed var stillet til min Raadighed, foruden et Kompas, de og de sparsomme Oplysninger. Eller endelig, at det gjaldt i blød Skovbund — som vi forud var redet over — at udvidske Sporene, saa ingen skulde kunne bruge dem til Slutninger om, i hvilken Retning vi var redet bort ...

Ofte varierede Øvelser af denne Slags gjorde Rideturene til Oplevelser. Bestandig var der ogsaa noget at lære om Hestens Røgt og Pleje, f. Eks. naar den ikke maatte drikke, og naar der netop skulde sørges for, at den blev vandet. Eller Far kunde sige: »Her har Du Penge; rid saa i Forvejen til Traktørstedet og bestil mig en Kop Kaffe og til Dig selv et Glas Mælk eller Saft-og-Vand, hvad Du har Lyst til. Du kan ride engelsk Trav herfra og dertil, saa seer jeg paa Dig«. Det skete, og da Far kom, stod jeg allerede og nød min Drik. Han blev i Sadlen og saae alvorligt paa mig: »Du bryder Dig nok ikke videre om Flora«. Jeg ikke! »Det kan jeg ikke se. Her sørger Du først for Dig selv og lader Din Hest staa i Solen med spændt Sadelgjord, og den er ikke saa meget som gjort fast, og heller ikke har Du Tøjlen over Armen. Sligt maa aldrig mere ske, hvis vi to skal være gode Venner«. Det skete ikke heller, og naar vi atter var tilbage paa Bygholm, kunde Staldkarlen beskæftige sig med Almanza saa meget, han vilde — for Flora sørgede *jeg* efter alle Kunstens Regler og lidt til.

Men nu kunde jo Flora meget mere end den *høje Skole* (som den unægtelig kunde ikke saa lidt bedre end sin Ejer). Intet laa nærmere end at udnytte disse Værdier ved at give en Circusforestilling i Aagade. Paa Grund af Trappen, som tilmed var temmelig skrøbelig, lod Plænen i Semiramis' hængende Have sig ikke anvende, hvor fortrinlig egnet Stedet end iøvrigt var; men i Gaarden under Haven var Pladsen heller ikke daarlig, og naar af de optrædende Artister jeg var tilfreds, og Flora ingen Indvendinger kunde gøre, lod Planen sig realisere. Hertil var imidlertid Mors Bistand uundværlig, og med hende havde det sig saadan, at naar en Sag cengang var afgjort, som nu hele Flora-Historien, saa gav hun sig ivrigt

og opfindsomt hen til dens Fremme; derfor mødte jeg hos hende ikke alene ingen Vanskeligheder, men vandt en Med-Arrangør *hors ligne*. Hun skrev med talrige franske og engelske Gloser Kladden til det Program for Forestillingen, som jeg derefter med min bedste Skønskrift kopierede i tre Eksemplarer paa Bagsiden af Guldpapir. Det bød bl. a. paa *une haute école espagnole*, reden af Direktøren selv paa Blodshingsten Cæsar, Fremføring i fri Dressur af den engelske Fuldblødshoppe Miss Betty Sharp, falden efter *His Royal Highness the Prince of Wales' own riding-mare*, samt et Sluttableau, i hvilket optraadte »hele den til det verdensberømte Etablissement knyttede Stald med Personalet i Galla-Livrée«. Programmet var underskrevet af mig selv med fuldt Navn og Titlen: *Circusdirektør*.

Antallet af Billetter, der ligeledes var udfærdigede paa Bagsiden af Guldpapir, blev fastsat til otte, nemlig Far, Mor, Onkel Christian, Tante Augusta, Elisabeth West, som boede hos dem, Vagtmester Sebastian Müller og min Brors Ven, Skipper Anthonsen; Prisen var 10 Øre; Maren fik den ottende Billet gratis, fordi hun havde lovet at bære Stole ud i Gaarden til Parkettet, ligesom hun indvilligede i til »Manègen« at overlade mig det meste af sin Beholdning af Skuresand.

Afsætningen af Billetterne gik strygende. Kun Tante Augusta var noget reserveret. »Du maa ikke gøre Dig Haab om, at Din Onkel kommer; den Tid paa Dagen er han altid saa optaget af Møder og sligt; men Du kan jo lade Billetten ligge, saa skal jeg se, om jeg kan faa ham overtalt«. Ganske vist syntes jeg, hun smilte saa underlig ved det, men det var mig en dyb Skuffelse, at jeg ikke kunde regne med Onkel Christian.

Dagen oprandt. Parkettet var fuldt besat; kun een Plads stod tom, Onkel Christian's. I Vaskeskuret ventede Flora i sin stiveste Puds paa at optræde som Hingst, Hoppe og hel Stald. Med Bordklokken ringede jeg første Gang, anden Gang ...

Porten gaar op. Iført sin guldtressede Kasket træder Onkel Christian ind. Jeg vil løbe ham imøde, men standser uvilkaarlig, da hans Mine er meget bøs.

— Hvad foregaar her?

— Jamen, Du veed jo godt ...

— Offenlig Circusforestilling mod Betaling. Maa jeg se Direktørens Polititilladelse. Og hvor er Brandvæsenet? Jeg gentager: *Hvor - er - Brand-Tilsynet?*

— Jeg vidste ikke ...

— Ingen kan paaberaabe sig Ukendskab til Loven. Polititilladelse og Brand-Tilsyn, op med Papirerne, Hr. Direktør.

Men nu kunde Maren ikke dy sig længere for Latter, og da det øvrige Parket stemte i med, forstod jeg det hele, ilede ind efter Bordklokken, ringede tre Gange, og Forestillingen begyndte. Tilskuerne lo og klappede. Til min egen uhyre Forbavselse varede det hele næppe mere end et Kvarterstid. Alligevel syntes Onkel Christian, at Billetterne havde været altfor billige og betalte ekstra en hel Krone. Vagtmester Sebastian Müller sammenfattede Indtrykket af Succes'en, da han klappede mig paa Skuldren og sagde:

— Gott im Himmel! Den Herr Papa er noch tilfrets!

I halvtredje Aar ejede jeg Flora, det frommeste og villigste Væsen, jeg har kendt, og et af dem, jeg har elsket inderligst. Da i vort gensidige Forhold den tredje Sommerferie var udrunden, slog for Flora og mig Afskedens Time. Mine Forældre havde besluttet, at jeg skulde gaa i Skole paa Herlufsholm. Far havde intet sagt om, hvad der vilde ske med Flora, og jeg *turde* ikke spørge. Sidste Gang, vi red Almanza og min lille Ven tilbage til Stalden paa Bygholm, var vi tavse, og jeg hang med Hovedet. Da jeg havde sadlet af og sat Hesten ind i Baasen, kyssede jeg dens fine, bløde Mule og græd.

Nogle Maaneder senere fik jeg paa Herlufsholm Brev fra Far. Der stod, ligesom i Forbigaaende, at Onkel Schütte havde overtaget Flora til sine Sønesønner; »Du veed, hvor godt den saa vil faa det«. I en Efterskrift hed det: »Almanza døde forleden pludseligt. Naa, vi to var nu ogsaa efterhaanden bleven for gamle«.

Det var alt. Men siden fik jeg af Mor at vide, at Far havde ladet Almanza skyde. Han vilde ikke ride mere.

ABRAHAM COHN'S MÆRKELIGE REJSE FRA HORSSENS TIL PARIS

Da jeg var kommen paa Herlufsholm, og min Bror paa Grund af sin Sømands-Uddannelse i lange Perioder var hjemmefra, flyttede mine Forældre fra Aagade 187 (nu Nr. 81) til Første-Salen i Boghandler Holm's Ejendom paa Nørregade i Horsens. Jeg har ikke Indtryk af, at vor nye Lejlighed var mindre, og hvad Gaard og Have angik, var de afgjort større end ved Aaen. Der foresvæver mig noget om, at Stedet skulde ligge bedre for Fars Forretninger som Branddirektør; men kunde virkelig det Par Skridts Forskel spille nogen Rolle? Naar jeg ser paa Lehmann's Tegning af Aagade-Gaarden (ovenfor S. 105), skønner jeg jo nok, at det hele har været primitivt, og da jeg læste de »Blade af Horsens' Historie«, som

Horsens Byraad udgav 1942 i Anledning af Byens 500-Aars Jubilæum, blev jeg desuden opmærksom paa et Forhold, som i Barndommen ingen­sinde havde været mig erfaringsmæssigt nærværende: Aaen, der var Garvernes og Farvernes Virkeplads og Afløb for alskens Urenhed, udbredte fæl Stank. Der var, hedder det i Bogen (S.85), ikke ringe Sandhed i den gamle Horsens-Visc, som nynner:

Ved Aaen gik vi,
Saa smukt den bugter,
men Gudbevar os
saa fælt den lugter.

Ja, dér ser man; herom har jeg ikke fjær­neste Erindring, og det var mig en Skuffelse og Sorg, da jeg under et Besøg i min Fødeby fandt Aagade ved den 1903 overdækkede Aa for­vandlet til Aaboulevard — et Gade­anlæg præget af provinsiel Banalitet, om end knap saa frastødende som det af Trækvinde omsuste Ødeland, der nu ved Banegaardens Flytning er opstaaet mellem denne og Indgangen til Byen ved Jessensgade, hvor i min Tid grønne Anlæg med smaa plaskende Springvande bød rejsende Gæster velkommen. Emile Faguet bebrejdede engang Pierre Loti, at han i sine Skildringer af Stambul jamrede over, at denne Del af Konstantinopel stadig mere og mere tabte sin gammel-tyr­kiske Karakter; man kan dog ikke, skrev Faguet, blot for Loti's Skyld kræve en stor By bevaret som Museum! Iøvrigt uden Sammenligning vil jeg sige, at sligt kræver ikke heller jeg for mit Horsens, alene af den Aarsag at ingen Ændringer i Byens Fysiognomi vil være i Stand til at udvidske Erindrings-Billederne fra min lykkelige Barndom. Men jeg har vanskeligt ved at forstaa, hvorfor Udviklingens Krav skal ske Fyldest uden Smag.

I min Farbror, Chr. v. Jessen's Tid havde — som ovenfor efter Niels Neergaard citeret — Horsens Ry som en af Landets bedst styrede Kom­muner. En Menneskealder senere var Byen paa Fallitens Rand, med en svimlende Skatteprocent, under Trusel af Indenrigsministeriets Formyn­derskab, snart fulgt af den ene kommunale Skandale efter den anden. Saaledes havde her, om nogen Steder i Landet, Udviklingen faaet sin Ret og Fremskridtet sejret over en ærkereaktionær Embedsstand med Kam­merherre-Nøgler, Adelskab og et Læs gammeldags Fordomme.

Dette med Fordommene bringer mig til at tænke paa, at i min Tid boede i Horsens en Del Jødefamiljer, af hvilke en enkelt, Bryggerdynas­ti­et Levy, var blandt Byens Matadorer og Velgørere, medens de fleste

andre hørte til Smaakaarsfolkene eller den jævne Mellemstand. Da nu Mægler Salomon Dessau døde 1869, efterlod han sig en Enke i trykkede Kaar; for at skaffe Midler til Opdragelsen af en stor Børneflokk, deraf fire Sønner, Hartvig, Harry, Martin og Benny — der senere alle skulde komme til at spille en førende Rolle i dansk Industri og Forretningsliv — aabnede hun i Karnaprummet i Claus Cordsen's Gaard paa Søndergade (Billede ovenf. S. 65) en Strikke-Forretning og Handel med Uldvarer, navnlig til Damer og Børn. Den første Tid var vanskelig; naar den kom til at vare forholdsvis kort, skyldtes det blandt andet, at Byens Borgmester beundrede den Energi, Enken udfoldede for at skaffe Udkommet til sig selv og sine Børns Opdragelse; han rakte da en hjælpende Haand og paalagde samtidig sin Hustru og sin Svigerinde i Aagade ikke blot selv at blive Kunder i den Dessau'ske Strikkeforretning, men at virke for dens Fremme blandt Byens Damer. Alt vendte sig til det gode ...

Et lignende Tilfælde kom jeg selv paa nært Hold:

Borgmesterkontoret i Horsens fik sine Protokoller fra Bogbinder Poulsen, og hos ham stod i Lære Sønnen af en fattig Væver, Schaltiel Cohn, der boede i den korte, snævre, mørke Gade ligeoverfor Raadhuset, som hedder *Graven*. Læredrengen Abraham Cohn begyndte sit Arbejde med om Morgenen at bære syv Spande Vand op til sin Madmoder, for hvem han iøvrigt udførte alle Slags Ærinder; alligevel blev der Tid til at lære Bogbinder-Faget grundigt, og Mester og Svende var vel fornøjede med den kvikke Dreng.

Tilfældet vil, at en Dag bliver det med Borgmesteren selv, Abraham Cohn faar at gøre, da han afleverer Protokoller. Han taler med den lille jødiske Proletarknægt, spørger ham ud om hans Forhold, stikker ham et Par Skillinger og siger noget vagt noget om, at han ved Lejlighed skal tænke paa ham. Ved næste Aflevering tager Abraham Cohn i Agt atter at komme Borgmesteren for Øje, og saa udspinder sig dem imellem omtrent følgende Samtale:

— Naa, ja, jeg lovede Dig ... Det er jo Bogbinderi, Du lærer?

— Javel, Hr. Kammerherre.

— Saa har Du maaske Lyst til at lære noget mere, naar Din Tid hos Poulsen nu snart er omme?

— Forfærdelig Lyst, Hr. Kammerherre.

— Jeg skal se, om jeg kan gøre noget for Dig. Hils Din Far; han er en brav Mand, der slider haardt for Jer alle.

Rettidigt faar Væver Schaltiel Cohn i *Graven* at vide, at ved udstaet

Læretid hos Bogbinder­
 ster Poulsen vil hans Søn
 Abraham paa Raadhuset
 kunne hæve en Rejseunder­
 støttelse paa 80 Rigsdaler
 (det var i Slutningen af Tre­
 serne og følgelig endnu i Da­
 lernes Tid) »til hans videre
 Uddannelse i Faget i Wien.
 Med Hjærtet fuldt af Tak­
 nemmelighed og mægtig Lyst
 paa Livet forlader Abraham
 Cohn Horsens. Han har Van­
 dringsstaven i Haand og
 Randslen paa Ryggen —
 hvilket ikke er et poetisk
 Billede, men en Redegørelse
 for den virkelige Tingenes
 Tilstand. Vandrende paa sin

Johan Christian v. Jessen
 Fot. o. 1875

Fod fægter han sig frem gennem Hertugdømmerne og Tyskland til Wien, hvor han ikke blot arbejder i sit Fag, men benytter Tiden til at sætte sig ind i den Forarbejdelse af fine Lædervarer, som er en af Wiens berømteste Virksomheder.

Glemmer nu Kammerherren i Horsens Abraham Cohn, da Løftet til ham er holdt? Slet ikke. Inden et Aar er forløbet, bliver der i Gesandtskabet i Wien forespurgt, hvorledes den unge Mand arter sig, og da Svaret er tilfredsstillende, modtager Cohn Meddelelse om, at han ved Henvendelse i Gesandtskabet paany kan hæve 80 Rigsdaler til sin videre Uddannelse i Paris. Atter griber han da Vandringsstaven og Randslen, spadserer paa sin Fod gennem Svejts og Frankrig og naaer endelig den store, fremmede By, hvis Sprog han ikke taler, og hvor han ingen kender ...

Dette er denne episke Skildrings første Afsnit. Mellem det og det følgende forløber saadan noget som 50 Aar.

I Foraaret 1915, altsaa i Verdenskrigens andet Aar, lod *Le Foyer* i Paris i det geografiske Selskabs store Mødesal afholde en Række Foredrag om de af Tyskland og Østrig-Ungarn undertrykte Nationaliteter. Det blev min Tur at tale om Slesvig 4. Maj, under Forsæde af Gaston Deschamps. Omtrent 1500 Mennesker var tilstede, deriblandt vel hele den danske Kolo-

ni, paa nær, naturligvis, Medlemmerne af Gesandtskabet, der som Repræsentanter for en neutral Magt i hvert Fald dengang maatte ignorere, at der fandtes noget sønderjydsk Anliggende. Efter Foredraget kom bl. a. en lille, stærkt jødisk udseende, saare beskeden Herre hen til mig, takkede mig rørt og spurgte: »Ja, De er vel en Søn af Kammerherren i Horsens?« Denne Misforstaaelse, der tidligere bestandig var mødt mig, berigtigede jeg ved at svare, at Chr. v. Jessen var min Farbror. »Aa, saa er De Søn af Ritmesteren; vi havde hos Poulsen's ogsaa hans Protokoller — iøvrigt er mit Navn Abraham Cohn, og jeg er barnefødt i *Graven* i Horsens«. Vi vekslede endnu nogle Ord, og Aftalen blev, at han skulde komme og besøge min gamle Mor og mig »for at tale Horsens«.

Han kom. Jeg erkender, at Mor gjorde sig skyldig i en from Usandhed, da hun erklærede, at hun godt huskede Væver Schaltiel Cohn og hans stræbsomme Familje, »som min Svoger interesserede sig meget for«. Begge tog vi gerne mod en Indbydelse til paa en nærmere aftalt Dag at aflægge Besøg i Hr. Cohn's Fabrik af Lædervarer i rue des Archives.

Vi var paa Pletten. Da vi traadte ind, modtoges vi af Hr. Cohn i hans hvide Arbejdskitel; han bød Mor Armen, og gennem to Rader hvidkitlede Arbejdere og Arbejdersker — der var vel over et Par Hundrede — førte han os til Tærskelen af sit Privatkontor. Her vendte han sig om mod Arbejderne og holdt (paa meget mangelfuldt Fransk) en lille Tale, der sagde saa meget som, at dette var en Højtidsdag for ham, da han nu kunde vise Frugterne af sit Arbejde for nære Slægtninge af den Mand, der i hans Ungdom havde støttet ham. Han aabnede derefter Døren til sit Privatkontor; paa Væggen over Skrivebordet hang Vandringsstaven, Randslen og et Lithografi af Chr. v. Jessen.

Abraham Cohn var bleven Grundlægger og Ejer af en af Paris' største og mest ansete Fabriker af Maroquin-Varer; det sagdes, han var Millionær. Hans Godgørenhed overfor trængende Danske, navnlig Haandværkere i Paris, var utrættelig. Efterhaanden talte han hverken Dansk eller Fransk, men hans selvlavede Blandingssprog tolkede fyldestgørende hans Trofasthed og Hjærtensgodhed. I en snæver Kreds kunde han udfolde sit lyse Livssyn og fortælle fornøjelige Historier om Jøder og vandrende Haandværkssvende; var der mange tilstede, gemte han sig i en Personligheden udvidskende Beskedenhed.

Han havde en eneste Datter, som i sit Ægteskab med en jødisk Fabrikant fra Alsace atter havde en eneste Søn. Denne unge Mand, Pierre Weill, Morfaderens Øjesten og Arving, ægtede 1921 en ung Dame af det højeste

jødiske Bourgeosi i Paris. Jeg var indbudt til Brylluppet i Synagogen, hvor Operaens fineste Navne medvirkede, og til den paafølgende Diner for 350 Mennesker, blandt hvem, maaske lige paaner Rothschilderne, fandtes alt, hvad jødisk Finans, Industri, Handel og Videnskab talte af store Navne. Indbydelserne var udstedt af Brudens Fader (en berømt Kirurg) og af *Monsieur A. Cohn, Chevalier du Danebrog*. Men ingen, der ikke vidste Besked, kunde ane, at den lille, uanselige og forlegne Mand var en af den straalende Fests Hovedpersoner. Han havde sørget for, at jeg var placeret ved hans Bord. Han var meget tavs. Men ved Champagnen hævdede han sit Glas og sagde paa Dansk:

— Dette her vilde nu alligevel have glædet Kammerherren i Horsens!

Som en ringe Gengæld for hans Trofasthed havde jeg den Lykke at gøre ham en virkelig Glæde: Jeg skrev i *Berlingske Tidende* (28. December 1921) en Artikel om ham og fortalte om hans mærkelige Livsrejse fra Fattighjemmet i Horsens til Industrifyrsternes Kreds i Paris. Han lod den optrykke paa Dansk og oversætte til Fransk i Udgaver, som i Maroquin-Bind blev omdelt til Venner, Bekendte og Kunder. Da han hjemmefra fik at høre, at Horsensbladene havde gengivet Artiklen i lange Uddrag, var han rørt til Taarer, og saa sluttede han paany sine Tankers Kreds:

— Tænk, om Kammerherren i Horsens havde kunnet læse det!

DA RIGET GIK TABT

Ligesom det glipper for mig at erindre Horsens-Tidens jævndrende Kammerater, saaledes — og formodenlig af samme Aarsag — husker jeg kun lidt om mine Forældres Omgangskreds. Foruden Sessions-Middagene, som spillede saa stor en Rolle for Far og mig, mindes jeg vagt Festligheder, i hvilke deltog Lærere fra Latinskolen, vor Huslæge, Fysikus, Justitsraad Black, Jærnstøber Stallknecht og Møller Vinding med deres Familjer samt Onkel Schütte's Svingersøn, Mors Ungdomsven, den tidligere Marineofficer Emil Bluhme; det var dengang, Bluhme stillede sig til Folkeetinget som det Estrup'ske Højres Kandidat i Horsens-Kredsen, og altsaa et Stykke Tid inden han tog sit Sæde paa »Reformpartiets« yderste venstre Fløj. Kun fra Mors Fortælling kan jeg kende Historien om en af de første Middage, mine Forældre gav i deres nye Hjem i Aagade, og som havde til Anledning, at Familien Leth's mangeaarige, af Ungdommen højt værdsatte franske Guvernante, Madame Peine, var kommen paa Besøg i Horsens.

Madame Peine havde været knyttet til det Leth'ske Hjem i hened en Menneskealder, men hvad enten det nu var, fordi hun ingen Lyst havde haft, eller fordi hun som saa mange andre af sin Nation savnede Ævne til at lære fremmede Sprog, saa kunde hun kun det aller-nødtørftigste Dansk. Mor vilde nødigt, at paa Grund af denne Ubehjælpssomhed de andre Gæster skulde faa et urigtigt Indtryk af den fint dannede gamle Dame, og da Far paa ingen Maade var stiv nok i Fransken til at, som Mor sagde, *mettre Madame Peine en valeur*, saa var det Genstand for megen Overvejelse, hvem der skulde føre det nye Hjems Hædersgæst til Bords? Valget faldt sluttelig paa Latinskolens Rektor, Professor F. C. C. Birch, som var klassisk Filolog og følgelig maatte antages tillige at besidde indgaaende Kendskab til et romansk Hovedsprog som Fransk.

Med Glæde iagttog Mor, at under Middagen talte Professoren paa Fransk ivrig med Madame Peine, ja, formelig holdt Foredrag for hende. Men pludselig blev der en Pavse. Professoren standsede, stirrede paa Madame Peine og gentog nogle Gange saa højt, at Mor ikke kunde undgaa at høre det: Eh bien, Madame, qu'en pensez-vous? Da kunde Madame Peine ikke længere holde sin Fortvivlelse i Ave; med skælvende Stemme vendte hun sig mod Mor:

— Aidez-moi, mon enfant, car je ne comprends pas un mot de ce que Monsieur me dit!

Ingen i Omgangskredsen kunde have den Betydning for mig som Onkel Christian og Tante Augusta. Deres egne to Sønner, Camillo (Baneingeniør) og Edwin (Kaptajn i Flaaden), var henholdsvis 20 og 14 Aar ældre end jeg og følgelig i mine Barndomsaar længst hjemmefra. Her kom nu jeg som en Slægtens Benjamin, og navnlig min Onkel var glad ved at have mig om sig — saa glad, at Mor undertiden leende kunde sige til ham: »Pas paa, Du ikke gør Fritz jaloux«. Men intet var Far kærere end at iagttage Venskabet mellem os to. I mine Erindringer hører ogsaa Far og Onkel Christian sammen, og hver paa sin Maade stod de mit Hjærte saare nær. Jeg følte en uudsigelig Tryghed i mit Forhold til Far, og min Kærlighed til ham blev ligesom højnet af Ærbødighed. Overfor Onkel Christian — der lignede og dog ikke lignede Far — følte jeg grænseløs Beundring, noget i Retning af den Slags Dreng-Tilbedelse, som uanset Genstandens Alder eller Køn kan faa et Strøg af Heftighed. Naar Far fortalte, var det dæmpet og maaske sløret af Resignation. Naar Onkel Christian fortalte, var det ligesom funklende, med rigt Ordforraad, mange Billeder og ofte megen Lystighed. I Modsætning til Far holdt han desuden af at

fortælle, og naar mæn som jeg med et Barns instinktive Snildhed havde erfaret, hvorledes han skulde *tages*, saa var det ikke svært at faa ham paa Gled med et indsmigrende: Onkel Christian, fortæl om Frederik VII., om da Du var Minister, om naar Du taler paa Rigsdagen eller sidder i Retten, og om da Du var Tyskernes Fange, og Vogel v. Falckenstein vilde skyde Dig ...

Men desuden var Onkel Christian jo et mægtigt Aktiv i min Barndoms Formue-Regnskab. Jeg tænker her langt mindre paa, at Smaapenge, som for mig var Kapitaler, sad løse i hans Haand, end paa alt det, han kunde bruges til. Der skulde ingen stor Kunst til at opnaa hans Tilladelse til at overvære Brandvæsenets Øvelser, gøre en Tur med, naar Havnevæsenets lille Damper løb ud i Fjorden, klippe Frimærkerne af Raadhusets Post eller sidde paa Bukken, naar Hospitalets Vogn hentede Varer. Frem for alt var der imidlertid Teatret (i Jørgensen's Hotel); han havde jo som Politimester sine faste Pladser paa første Parkets første Række, og, sandelig, han misbrugte dem ikke. Det gjorde derimod jeg. Gik »Kejserens Kurér«, »Tordenskjold i Dynekilen«, »Ridderen af Randers Bro«, »Gøngenhøvdingen«, »Jorden rundt i 80 Dage« eller andre lignende uimodstaelige Trækplastre, saa var det blot at smutte ned i Hospitalsgade og bede om Teaterkortet, og man fik det.

Undertiden havde jeg dog en Konkurrent til denne Gunst.

Min Tantes Søster, gift med Fritz Jürgensen, havde efterladt et eneste Barn: Datteren Lise, der havde ægtet en dansk Flensborger, Adolf West (f. 1842), som havde taget Lærereksamen og gennemgaaet en videre Uddannelse i Kongeriget. Trods Tilbud om Ansættelse ved dansk Skolevæsen ønskede han at vende tilbage til Sønderjylland og lægge sine Kræfter i det Ungdomsarbejde, som stræbte ad privat Vej at bygge op, hvad Prøjsserne havde revet ned, da de kort efter Erobringen lukkede alle danske Skoler. West underviste saavel i Monrad's Pigeskole som i Holdt's Drengeskole i Flensborg, ligesom han tog ivrig Del i Nordslesvigernes politiske Virksomhed. Paa Opfordring af danske Bønder og med deres økonomiske Støtte oprettede han en Højskole i Vonsbæk, halvanden Mil fra Haderslev. Den blev straks ved den fransk-tyske Krigs Udbrud lukket af Prøjsserne, og West selv var en Tid arresteret. Efter nogle Aars fortsatte privat-pædagogiske og nationalpolitiske Virksomhed imødekom han Krüger's Anmodning om at ledsage ham som Sekretær til Berlin; Krüger lærte aldrig at tale korrekt Tysk; i hans Taler i Rigsdagen — navnlig den om Pragfredens Artikel Fem (19. April 1877) — har West en væsenlig Andel.

Omkring 1879 begyndte West efter Krüger's og andre fremtrædende Nordslesvigeres Opfordring Udgivelsen af »Haderslev Avis«, et fortjenstfuldt Foretagende, som imidlertid kun kummerligt ernærede sin Udgiver og hans store Familie¹. Der var allerede da 6-8 Børn i Ægteskabet og skulde komme ialt 12. For nu at lette disse Byrder sørgede Onkel Christian og Tante Augusta for, at den ældste Søn, Fritz Jürgensen West, kom paa Herlufsholm, medens de selv tog den ældste Datter, Elisabeth, til sig og varetog hendes Opdragelse.

Elisabeth West var jævnaldrende med Horsens-Lægen Lindemann's Datter, Anna (den senere fremragende kgl. Skuespillerinde, Fru Bloch); disse Pigebørn var begge stærkt teaterinteresserede, lavede selv Teater og tog ivrig Del i Forberedelsen af saa mange Dilettantforestillinger hos private Familjer og i Foreninger, som de paa nogen Maade kunde overkomme. Selv om jeg maaske nok en og anden Gang havde Lyst til at være med i al den Udklædning og Ageren, som de sætte i Værk, saa kom der aldrig noget rigtigt ud af det. De var to-tre Aar ældre end jeg, og følgelig maatte jeg i deres Øjne være lige ubrugelig som Kavaller og som medvirkende Kunstner, være sig i Helte- eller Elsker-Roller, end sige som *père noble*.

Det var nu disse Pigebørn, der undertiden snubbede Politimester-Billetterne fra mig og naturligvis netop, naar jeg havde mest Lyst til at bruge dem. Dog skylder jeg Sandheden at sige, at da de som Piger, hvad ret og rimeligt var, havde langt mindre Bevægelsesfrihed end jeg som Dreng, og da hverken Dr. Lindemann eller Tante Augusta saac med synderlig Velvilje paa alt dette Teatervæsen, saa blev jeg i det lange Løb den stærkeste. Min Onkel havde en Tjener, som hed Christensen, en ældre Mand, som vi Drengene nede fra Aagade derfor havde Fars strængeste Ordre til at tiltale: *Herr Christensen*; naar han i Teater-Sæsonen saae mig dukke op i Hospitalsgade, spurgte han straks: »Saa er det vel Billetterne?« — »Jo Tak, Hr. Christensen«. — »Ja, jeg troer nu heller ikke, Anna Lindemann og Elisabeth faar Lov at rende ud igen i Aften, saa værsgo', her har Du dem, men de skal være tilbage inden Frokost, at Du veed det«. Alt dette fra begge Sider med kraftigt jydsk Tonefald ...

En Gang imellem kom det imidlertid mellem Elisabeth West og mig til Konflikt om Teaterkortet, og da drejede det sig om at gøre gældende, hvem af os der havde mest *Ret* til at benytte det. Hun kunde hævde, at

¹ Hensynet til denne Familie og Ængstelsen for dens Fremtid var Aarsagen til, at Adolf West søgte til Kongeriget. Han overtog 1882 Stillingen som Førstelærer ved Storeheddinge Købstads Borgerskole.

hun jo var vor Tante i Datters Sted, og at Onkel Christian »ligesaa godt var hendes Onkel« som min. Men jeg spørger, om et saadant Argument kunde have fjærneste Vægt overfor den Kendsgærning, at i det Stykke, vi begge vilde se, optraadte *min* Fars Sabel og Pistoler? Thi der kom ikke et omrejsende Skuespiller-Selskab til Horsens, uden at det sendte Bud om at laane disse Vaaben, der nu hjemme hos os blot var Vægprydelser, men som vitterlig i Aarenes Løb tjente mangan brav Gønge i Kampen mod Svenskerne, reddede mangan Phileas Fogg ud af Dødens Greb og friede mangan ædel Kvinde fra Røveres Forfølgelse. Dumme Tøs! Hun anede ikke, at i 70'ernes og 80'ernes horsensianske Teater-Historie har denne Sabel og disse Pistoler en ærerig Plads, og de var vel nok mere mine end hendes!

Paa een Gang brød saa al denne Lykke sammen, og Ansaret for, at dette skulde ske, hvilede for en væsenlig Del netop paa Onkel Christian's Skuldre.

Hvor ofte har Mor og jeg ikke siden i Livet drøftet Bevæggrundene til mine Forældres Beslutning om at sende mig paa Herlufsholm, nogle Maaneder efter jeg var fyldt 10 Aar! Naar jeg havde faaet Mor saa vidt, at hun erkendte, at det i alle Henseender og visselig ikke udelukkende ved min Skyld havde været et Fejlgreb, som kunde være bleven skæbnesvangert, saa forskandsede hun sig sluttelig bag denne Forklaring:

Onkel Christian, som selv var gammel Herlovianer, mente, at Din Far og jeg skyldte Dig at bringe det Offer at skilles fra Dig. Hverken han eller jeg havde taget Initiativet; det var Din Far, som oprindelig talte med ham om det, fordi de begge elskede Dig saa højt og var bange for, at Du skulde blive uegnet til Livet, naar Du med Dine Tilbøjeligheder gik mutters ene blandt lutter gamle Mennesker. Onkel Christian havde holdt meget af Herlufsholm, hvor han jo — som Du husker, Far altid sagde — var bleven »Student med bedste Karakter«; saa havde han ogsaa nylig sendt sin Nevø, Fritz Jürgensen West, dertil, og denne prægtige Dreng, der var fire Aar ældre end Du, kunde blive Dig en god Støtte. Endnu havde Far og jeg i Næstved gode Venner, som vilde tage sig af Dig, og baade Reedtz-Thott's paa Gaunø og min Søster i Roskilde havde lovet, at Du hos dem skulde kunne tilbringe Smaaferierne, naar Du ikke kunde komme hjem. Baade vi, Dine Forældre, og Onkel Christian, som ventede sig saa meget af Dig og sammen med Far lagde store Planer for Din Fremtid — alle troede vi at handle til Dit bedste. Det blev drøjt for os alle, ogsaa for Dig, det veed jeg godt — men det var Din Far, som bragte det største Offer.

To Gange den Sommer 1880 var jeg paa Herlufsholm, første Gang, ledsaget af Far, for at bestaa Optagelsesprøven til Forberedelsesklassen og blive forestillet paa Gaunø og i nogle Næstved-Familjer, anden Gang, ved Feriens Slutning, ledsaget af Mor, for fra da af at blive der som Kostskolens Discipel.

Min Afsked med Hjemmet blev et af mit Livs bitreste Minder.

FJERDE KAPITEL

HERLUFSHOLM — RIBE — KØBENHAVN

FRA den første Dag, jeg var Herlovianer, til den sidste følte jeg mig ulykkelig, og der groede i mig et Fjendskab mod denne Anstalt, som siden aldrig helt har tabt sig. Vel har jeg senere faaet at vide, at netop de Aar i 80'ernes Begyndelse, da jeg gik paa Herlufsholm, blev den gamle, tidligere højt ansete Skoles Forfaldsperiode, som skulde afløses af ny Blomstring. Men hvad kunde det hjælpe mig 10-14 Aars Dreng, som pludselig fra et godt og harmonisk Hjem blev omplantet i al denne Dreng-Raahed og blandt alle disse pædagogiske Særlinge?

Efter at mit Navn var bleven offentlig kendt, har jeg flere Gange modtaget Opfordringer til at melde mig ind i Herlovianer-Samfundet eller yde Bidrag til Herlovianer-Bladet. Jeg har konsekvent afslaaet med den Begrundelse, at disse prisværdige Institutioner visselig ingen Glæde kunde have af at høre om mine Minder fra Kostskolen og Undervisningen. Desuden havde jeg gjort en nedslaaende Erfaring: I *Illustreret Tidende* 1. og 29. Januar 1899 skrev jeg — under et efter Soraneren C. St. A. Bille kopieret Mærke »En af dem« — to Artikler, kaldede »Herlovianere«; skøndt nu ingen Navne var nævnt og selv Lærernes Øgenavne var omskrevne, og skøndt Skildringen var holdt i dæmpet Tone, modtog ikke alene *Ill. Tid.*, men Dagspressen vrede Indlæg mod disse Artikler, som, hed det, »gav et ganske urigtigt Billede« eller ligefrem var »en Haan« mod Skolen. Flere af disse Indlæg var signerede med ansete Mænds Navne. Saae man nu efter, viste det sig — hvad jeg ikke undlod at gøre opmærksom paa — at disse Indsigelser og dette Forsvar udelukkende hidrørte fra Herlovianere, hvis Discipel-Tid laa en Snes eller flere Aar *før* den Periode, jeg havde skildret, og at følgelig deres Vidnesbyrd ikke var en Pibe Tobak værd. Det samme vilde kunne siges om Vidnesbyrd aflagt af Herlovianere fra Tiden *efter* min Periode; dem er der nok af, og jeg troer dem hellere end gærne. Men

paafaldende var det i 1899, at ikke en eneste af mine samtidige tog til Orde *mod* mig — at heller ingen støttede »En af dem« lader sig bedre forklare.

Siden har to af disse mine samtidige, begge professionelle Skribenter, udgivet Bøger om Livet paa Herlufsholm i Firsernes Begyndelse, og med den Forskel, som hidrører fra Alder, Temperament og Anlæg, falder de nøje sammen med mine Erindringer og min Opfattelse.

Den første af disse Bøger er *Tre Aar paa Herlufsholm. Barndoms- og Ungdomserindringer* (Kbhvn. 1927) af Palle Rosenkrantz. Afvigelserne i hans og mine Synspunkter skyldes vor Aldersforskel: Han, der er tre Aar ældre end jeg, var 14 Aar, da han blev optaget i IV. Klasse, altsaa blandt de store Dreng; jeg var lige fyldt 10 Aar, da jeg blev optaget i den laveste af alle Skolens Baase, Forberedelsesklassen. Han var som Dreng en Slagsbroder-Natur — jeg en Pibestilk. Af egen Erfaring kunde han intet kende til Smaadrengenes, »Sinkernes« Kaar; men det skal siges til hans Ære, at han flere Steder i sin Skildring viser Forstaaelse for, at vi levede et Hundeliv.

Den anden Bog er *Jørgen Fang. Barndomsaar og Brydningstid* (Kbhvn. 1932) af Knud V. Rosenstand. Ogsaa Forfatteren til denne tunge, graalige Roman med dens gennemsigtig fordrejede Person- og Sted-Navne er ganske vist tre Aar ældre end jeg, men da han begyndte sin Herlovianer-Tid i næstnederste (I.) Klasse, bliver hans Skildring af »Sinkernes« Liv ganske anderledes virkelighedstro end Rosenkrantz'.

Denne Virkelighed blev for de fleste af os en Ulykke, for nogle en Tragedie.

GAMLE PÆDAGOGER OG UNGE TYRANNER

Kun den, der som Barn har erfaret Hjemvee som en fysisk Smærte, vil være i Stand til at forstaa, hvorfor vi Herlovianere fra dengang seer endog lyse Minder gennem den Taage, som dugger Øjet, før Graaden kommer.

Værst var det lige efter en Ferie hjemme. Jo længere Tid, der skilte disse lyse Perioder fra Hverdagens graa Øde, desto mere sløvedes man, især i Vintermaanederne, og lukkede sig inde i sig selv. Dagene kom og gik og lignede hverandre saa stærkt, at den ene kunde skelnes fra den anden paa de lidt flere eller færre Prygl, de bragte med sig. De fleste af Lærerne var gamle Særlinge, flere af dem Karikaturer, hvis eneste Middel til at skaffe sig Respekt var Spanskrøret. Tonen mellem Disciplene var raa og til den Grad depraveret, at det er de færreste af os, der ikke har Grund til at skamme sig over en eller anden ond Handling, begaaet med

Overlæg overfor en af de mindre Kammerater, fordi vi selv en Gang havde været udsat for nøjagtig det samme. Det var et Helvede.

Om Vinteren kom Gangkonen, fromme Marie, der altid bar Hovedet paa Skæv, præcis Kl. 6 $\frac{1}{2}$ ind paa Sovesalen og kimede med en stor Klokke. Saa havde vi et Kvartertid til at klæde os paa, dels i den iskolde Vaskesal, dels i vore Værelser, med et Bord, nogle Stole og fire-seks Skabe som eneste Møbement. Saa var der Morgensang, og straks efter gik Gangkonerne rundt mellem Bordene i Læsesalen, hvor hele Skolen sad sammenstuvet, og skænkede varm Mælk i de Krus, vi selv medbragte. Hertil hørte store Skiver Rugbrød med tyndt Smør. Umiddelbart efter begyndte Lektielæsningen for de tre underste Klasser i samme Sal, som Madosen endnu hang i, og for de fire ældste Klasser paa deres respektive Værelser.

Paa Slaget 8 kimede Klokken til Skoletimerne. Ikke engang om vi havde villet, havde vi i den lange Tid fra 6 $\frac{1}{2}$ til 11 kunnet faa en Mundfuld frisk Luft, thi der var ikke Tid. Men hvem gad ogsaa gaa ud i Kulden og Mørket, naar det dog ikke var muligt at fjerne sig mere end nogle Skridt fra Skolebygningen?

Fra 11-12 havde vi fri, og selv om Vinteren var de fleste af os ude paa denne Tid. Thi Værelserne var ubeboelige. Der var ingen Ryg paa Stolene, Bordet stod ikke fast paa sine Ben, dets Plade var fedtet og forskaa-ret, Vinduerne havde ingen Gardiner, Væggene var nøgne og klamme, Døren stod aaben, hvis den stærkeste af de 4-6 Drengene, der delte Værelset, ønskede det, eller Kakkellovnen blev gjort glødende, hvis *det* passede ham. Saa fuldstændigt, som vi den Gang manglede et Hjem med dets Hygge og ordnende Vilje, har kun de fattigste Børn i de daarligste Familjer været berøvet denne Støtte. Der var ikke til at være i disse Rum, der bar Navne som »Svinestien« og »Hundehullet«. Et frygtsoomt Forsøg, som fire enige Kammerater kunde gøre paa at pynte lidt op i deres fælles Værelse, standsedes straks af de ældre i IV. og V. Klasse. De rev et Bordtæppe itu, slog Blækklatte paa Portræterne hjemmefra og bar Sne op paa Bordet. At »holde Udstilling« blev betragtet som uværdigt for en Herlovianer.

Altsaa var alle ude i deres Fritid. Men paa Slaget 12 kimede den store Klokke ud over Egnen, og naar den havde slaaet sit sidste Slag, maatte alle være forsamlede i Spisesalen. Der blev bedt en Bordbøn, og straks efter begyndte Maaltidet. For mange var dette den værste Tid paa hele Dagen, fordi der om Vinteren undertiden — ingenlunde regelmæssigt — kunde blive budt os Mad, som ikke var til at faa ned. Nogle af Lærerne havde den Skik at tvinge os til at spise store Portioner af denne afskyelige

Føde. Værst var den gamle Overlærer (Lektor) Kielsen, til daglig en hæderlig Pebersvend, som underviste i Græsk og Latin og dyrkede sin Have med Flid og Omhu. Han tog med Fingrene store Fedtklumper og smed dem over paa den Drengs Tallerken, som nødigst spiste Fedt, eller han tilmaalte en anden en saadan Portion »brune Bønner«, at de til sidst sad Drengen i Halsen, uden at han derfor slap for Resten. Adskillige af disse Lærere spiste selv saa griset, at hjemme vilde vi være bleven vist fra Bordet, om vi havde vovet noget lignende.

Naar saa Maaltidets Tortur var overstaaet, begyndte Læsesalen og Skolen igen lige til Kl. 6. Fra 6-7 var der atter Fritime, og jeg troer nok, at om Vinteren var det den Tid, de fleste af os følte Savnet af vort Hjem haardest. Kl. 7 samlede vi paany i Spisesalen — til kold Mælk og Rugbrød med Ost — Kl. 7³/₄ Læsesal, Kl. 9¹/₂ Aftensang, og saa var Dagen forbi. Thi Kl. 10 skulde alle være i Seng.

Saaledes var Rammen om vort daglige Liv. Det havde altsammen været til at udholde, ogsaa Kammeraternes Raaheder, om der blot eet Sted i disse store Bygninger havde været en Stue med et Menneske — helst vel en Kvinde — med hvem vi havde kunnet tale som de Børn, vi var. Men ingen søgte vor Fortrolighed, ingen vilde tage imod den, selv om Længslen efter en Smule af den Ømhed, vi kendte hjemmefra, kunde være ved at sprænge alle Skranker. Lektier og Prygl, det var Lærernes eneste Opdragelsesmiddel. Slagsmaal og Drilleri, det var Kammeraternes mindst forførelselige Eksempel. Derfor kunde dengang en Herlovianer Tid til anden føle sig uendelig ensom, ligesom langt, langt borte fra den lyse Verden, hvor Børn færdes med deres Forældre, og hvor der findes et fredeligt Sted, som er et Hjem. Vi talte aldrig med hverandre om vore Hjem. Instinktmæssig forstod vi, at Tanken paa dem var det ukrænkelige Eje, som aldrig kunde blotlægges for andre; thi den mindste Berøring af disse Hænder vilde være at tilsmudse det. Vi vidste ogsaa, eller i hvert Fald anede vi, at Drengen paa Herlufsholm var en helt anden end ham, Faderen og Moderen kendte i Hjemmet, hvor han havde Lov at være Barn, og hvor han kunde græde eller lege, som han havde Trang til.

En mere aandløs, i værste Forstand pedantisk Undervisning end den, vi plagedes med, forekom næppe i nogen anden »lærd Skole« i Danmark. Derom er Palle Rosenkrantz, Knud V. Rosenstand og jeg enige, idet de dog gør een Undtagelse: Rektor, Dr. phil. Johs. Forchhammer, der af dem begge roses som ypperlig Lærer i klassiske Sprog. Herom er jeg afskaaret fra at udtale mig af den Grund, at jeg paa Herlufsholm aldrig naaede op

Herlufsholm. Kirken og den gamle (ombyggede) Kloster-Bygning med Spisesal, Festsal Forstander-Lejlighed m. m.

over II., og Rektor underviste personlig kun i de tre højeste, IV., V. og VI. Klasse. Men ellers har vi tre samtidige Herlovianere været fælles om Størstedelen af det øvrige Galeri, Kielsen, kaldet *Kilian*, Mossin, der med elskeligt Sind og stor Viden blev den ufrivillige Komiker, og ikke at glemme Hannibal Hoff, kaldet *Hunneren*, et Navn, der kendetegnede hele Skolens Afsky for hans ublufærdige Raahed; selv vilde Knægte mangler ikke Ridderlighed, og *Hunneren* var ikke blot hadet, men foragtet.

Allerede fra I. Klasse, i en Alder af elleve Aar, havde vi Kilian som Latinlærer. Naar den gamle Pebersvend (om hvem det hed sig, at hans filologiske Embedseksamen havde været meget maadelig) var steget op paa sit Kateder for at eksaminere i *De bello Gallico*, omgav han sig med de Drengene, der skulde op, og som havde maattet forlade deres Pladser paa Bænkene og stille sig i hans umiddelbare Nærhed foran og ved Siden af Katederet. Han var bleven meget mistænksom, den gamle, strænge, men retsindige Pædagog, og derfor holdt han af at overvaage Eleverne paa den Afstand, hans Øjne kunde maale. Desuden tillod dette System, at Delinkventen, som ikke havde sine Ting i Orden, øjeblikkelig kunde naaes

af den benede, haarede Haand, som efter mange Aars Øvelse havde lært at slaa føleligt og træffe sikkert.

Der var saa stille i Klassen, at vi tydelig kunde høre den musikalske Rektors Skridt ude i Gangene og hans evige Nynnen paa Stavelserne *A-bu-di*, der forkyndte — og advarede for — det Øjeblik, da han klistrede Ansigtet op ad Ruden i Klassedøren og »inspicerede«. Inde i Klassen ved Siden af maatte de sikkert have Historie eller Dansk med *Hunneren*, thi vi hørte de vældige Klask og den hidsige Udskældning, som ledsagede denne familjerige Lærers Undervisning, især naar det var en af hans egne Sønner, han havde for.

Men inde hos os var der musestille. Overlærer Kielsen's gamle Øjne løb op og ned ad Protokolsiden for at finde Navnet paa den Elev, der efter hans særlige System skulde høres netop i Dag, fordi han formodenlig mindst ventede det. Naturligvis kendte vi alle baade dette og de andre Læreres Systemer. Kielsen var altid længe om at bestemme sig, og denne Pavse udfyldte han med et uendeligt: »Vi kunde tage ... kunde tage ... tage ... for Eksempel ... tage for Eksempel ... Eksempel ... tage ...« Indtil endelig hans Øjne standsede ved den udvalgte Peter, Søn af en højt-staaende Embedsmand.

Vi var i Cæsar naaet til det Sted, hvor Romerne møder det sælsomme Dyr, som kaldes Elsdyr, og om hvilket den store Hærfører beretter, at det havde ingen Led og derfor ikke kunde lægge sig ned og heller ikke rejse sig, naar det var faldet om. Germanerne havde afluret Dyrene denne Naturfejl, og de benyttede sig paa snedig Maade af den til at fange det store Vildt. Ifølge Cæsar oversavede de nemlig paa de Steder, hvor Elsdyrene holdt til, Træerne ved Roden, men lod dem blive staaende paa den; naar saa om Natten Dyrene lænede sig til et saadant oversavet Træ — plump, saa faldt baade Træet og Elsdyret, og Germanerne gjorde et let Bytte.

Det var altsaa denne Passus, i hvilken Kilian skulde eksaminere Peter. Men Drengen kunde ikke klare sig. Han hakkede og stammede og tog fejl af baade Subjekt og Objekt, saa han fik Verbet til at rette sig efter det sidste og maatte anbringe et Adjektiv i Femininum singularis til et Substantiv i Masculinum pluralis. Da tabte Kilian Taalmodigheden, og efter at have ladet Haanden udføre den vante Mission, sagde han med sin ejendommelige Talen gennem de to dybt sænkede Mundvige:

»Gaa hjem til Konferensraaden, min Dreng, og sig til ham: Fader! maa jeg blive Skraldevognskusk? Thi til at studere duer jeg Gud hjælpe mig ikke!«

Peter luskede af fra Kilian's umiddelbare Nærhed, henrykt over at være

sluppen saa let. Det varede ikke længe, inden Peter kom til at høre til dem, Kilian kaldte *de opgivede*, d.v.s. de Elever, der maaske nok vilde, men ikke kunde, og som han derfor kun for en Forms Skyld eksaminerede to, højst tre Gange i Maanedens Løb for at forsyne dem med det Antal 1'ere, 2'ere og 3'ere, som var nødvendige for at skaffe dem en Karakter i Latin og Græsk, men for Resten overlade dem til deres Skæbne. Udenfor selve Undervisningen tog han sig ganske særligt af disse *opgivede*, og den gamle Mand indbød dem mangel Gang til Rhabarbergrød og Jordbær, ligesom han stak Æbler og Pærer til dem. Herregud, han betragtede dem som smaa, halvdiotiske Stakler, for hvem Livet kunde blive haardt nok — og de paa deres Side havde visselig intet imod en saa begunstiget Stilling, der foruden materielle Goder ogsaa bragte den Fordel, at de kunde tage Latinen og Græsken Pokkers let.

Men endnu var det vanskelige Elsdyr-Sted ikke klaret. Overlærer Kiel- sen raadspurgte atter Protokollen efter sit prøvede System: »Vi kunde tage ... kunde tage ... for Eksempel ... tage Hans!« Hans var en af Klasse- ns bedste Dreng, et lyst, livligt Hoved og en af de berømteste Officerer i *Sabelkompagniet* samt Partifører ved Kampene i Granplantagen, med Herlovianernes Yndest for Sammentrækninger almindelig kaldet: *Grasjen*. Men han hørte til den Kategori, som Kilian tiltalte med et truende: Du er doven, Dit Bæst!, kort sagt til dem, der nok kunde, men ikke vilde, og mod dem var han ubønhørlig. Det var for dem, der oppe i en Krog af hans Værelse fandtes, hvad han kaldte »den gule«, Spanskkrøret, Modsæt- ningen til »den brune«, Kaffen, der var det Trakte- ment, han forbeholdt sine Yndlinge mellem »de opgivede«.

Hans kunde heller ikke finde ud af Elsdyrene, og det kom ham dyrt at staa. Han fik Stævnemøde med »den gule«. Men han blev ikke ensom ved dette Møde. Den ene af Eleverne efter den anden knækkede Halsen paa dette vigtige Sted hos Cajus Julius Cæsar, saa Kilian sluttelig opgav Æv- red og gav os hele Historien om Elsdyrene om igen. Forinden gennemgik han den paany med os, analyserede hver Sætning og oversatte endelig hele Stykket for os: »Men Germanerne, vidende dette« — saaledes talte han, langsomt og saa tydeligt, som han kunde uden Tænder og gennem de dybt sænkede Mundvige — »indfangede snildeligen flere. Thi« — og her, ved dette vanskelige Sted, som ingen havde kunnet klare, hævede han Stemmen og gav os den Oversættelse, vi aldrig har kunnet glemme: »*de oversavede først Træerne ved Roden, saaledes at Udseendet af dem foroven efterlodes som staaende.*«

Forstaar I det saa? spurgte han ud over vore bøjede Hoveder. Vi indprentede os omhyggeligt Oversættelsen, satte Tegn i Bogen og skrev op — og saaledes lærte vi at oversætte Latin til Dansk.

En anden Gang, men det var i en højere Klasse, havde Kielsen's Elever Thukydid, og det kneb forskrækkeligt at forstaa baade den ene og den anden af disse Klassikere. Det var ved denne Lejlighed, at Herlovianere under Suk og Vé maatte lære følgende Oversættelse af den store Helleners Skildring af en Helts Kamp i den peloponnesiske Krig:

Han udskjød den skafthlange Piil i Henseende til den krummede Bue, staaende bag ved sin Broder; denne faldt midt iblandt Fjendernes Flok ...

Som enhver kan efterse hos Thukydid gaar *denne* ikke paa Broderen, men paa Pilen. Hvor let at forstaa, og hvilken Kærlighed saavel til klassisk Poesi som til dansk Modersmaal kunde ikke vindes ved en saadan Undervisning!

MIN BEDSTE VEN FOR LIVET

Naar saa endelig Klokken ringede og forkyndte Fritimen 11-12, gik det i lynende Fart op ad Trappen, Bøgerne slængtes ind i Skabet, Huen paa og ud i den friske Luft! Det var ligemeget, til hvad Side vi gik. Overalt store Skove, hvor ingen kom andre end vi, og saa store, at vi aldrig behøvede at møde hverandre, naar vi ikke vilde, eller rettere: *skulde*.

Thi her var Rektors og Læreres utilgivelige Synd, hvis Følger maatte bæres af de smaa, de svage og værgeløse: Udenfor Undervisningen og Lektielæsningen interesserede de sig ikke for, ja anede end ikke, hvad der foregik mellem 120 Drengene i Alderen fra 18 til 10 Aar. De gifte Lærere skyndte sig hjem til deres Familje, de ugifte til deres Værelser — begge Kategorier var lede og kede af Drengeselskab, og de fleste havde glemmt, hvad det var at være Dreng. Mellem 11 og 12, om Sommeren tillige mellem 6 og 7 var vi overladt til os selv — det vil sige, at de smaa var hjælpeløst udleverede til de stores Tyranni.

Alle de saakaldte *Fornøjelser* var underlagt de øverste Klassers Kommando. Derfor blev Fodbold, Cricket, Keglespil og andet mere, som Skolen stillede til Disciplenes Raadighed, ligesaa mange Torturinstrumenter i de store Drenges Hænder. De mindre Drengene modtog simpelthen Ordre til at deltage i disse Spil eller Lege, og altid fik de tildelt de ubehagelige eller i hvert Fald kedelige Opgaver. Saaledes var det »Sinkerne« — Drengene i Forberedelses- og I. Klasse — som brugtes til Keglerejsere, naar de store vilde spille Kegler, og de maatte rende efter Cricketbolden og fik

Høvl, hvis de var ubehændige Deltagere i et af Fodbold-Partierne. *Sabelkompagniet* havde tvungen Værnepligt for alle Drengene indtil IV. Klasse, og de unge Soldaters Rekrut-Indøvelse maatte blive haard, naar Befalingsmændene var Drengene paa 14-15 Aar og Vaabnene lange, skrællede Trækæppe. Granplantage-Ture (*Grasjete*) kaldtes en Slags Røver- og Soldater-Leg, i hvilken Deltagelse ligeledes var tvungen, og hvis Slagsmaal »for Sjøv« nødvendigvis gik ud over de smaa; hertil hørte »Himmelspræt«, hvis Bold altid var en Sinke, der skulde finde det morsomt, selv om han faldt paa Jorden og stødte sig slemt. Jeg var blandt dem, som mere frygtede Fritimernes Fornøjelser end Undervisningstimernes Terperi.

Grundlaget for disse Adspredelser og overhovedet for vort indbyrdes Forhold var den strænge Drengedisciplin, som af baade Lærere og Disciple ansaaes for det eneste rigtige. Dens Love var følgende: 1) Ingen Dreng havde Lov at *slaa først* paa den Kammerat, der var i en Klasse højere end hans. 2) Enhver skulde ubetinget lystre den Kammerat, der var mindst 2 Klasser højere end hans. Altsaa befalede Disciplene i VI. Klasse over hele Skolen, undtagen V. Klasse; V. Klasse befalede over III., II., I. og Forberedelsesklassen, IV. Klasse atter over de tre sidstnævnte, og saaledes videre ned til II. Klasse (Drengene paa 13-14 Aar), der befalede over Sinkerne i Forberedelsesklassen. Disse arme Sinker havde overhovedet mange Herrer, og de maatte endog passivt tage imod, hvad deres jævnaldrende i I. Klasse kunde finde paa af Plagerier.

Overtrædelser af disse Love medførte strænge Straffe. Som den største Forbrydelse regnedes Sladder til en Lærer, og det skal siges, at den kun forekom sjældent; den straffedes derved, at Forbryderen af hele sin Klasse blev stævnet til Møde »bag Brændestakkene« eller et andet uforstyrret Sted, og her tampedes han saa igennem; denne vanærende Straf kaldtes »Klasseklø«. Men selv disciplinære Smaa-Forseelser drog mangeartede Lidelser efter sig. Det maa ikke glemmes, at det var Drengene paa 14-16 Aar, i hvis Hænder en af Læreropsyn uafhængig og følgelig uindskrænket Magt var lagt. Udskejelser *maatte* forekomme. Ganske vist er jeg fuldt ud enig med mine to samtidige, Palle Rosenkrantz og Knud V. Rosenstand, naar de fremhæver, at ingen af os sporede eller blot hørte om seksuelle Misbrug.

Franz v. Jessen
Fot. Næstved 1883

Men med Kammeratskabet stod det smaat til. De lavere Klasser havde blot at lystre, som de Sinker de var. Paa Mellestadiet, II. til IV. Klasse, var Drengene mest tilbøjelige til selv at misbruge deres ny erhvervede Magt, og faa af dem har haft deres Samvittighed ren, selv om der kunde gives gode Undskyldninger. Først i de øverste Klasser, hvor Drengene begyndte at føle sig mere som unge Mænd, og hvor de havde Lov at ryge og i det hele behandlede med større Respekt af Lærerne — først dér tabte de fleste Smagen for Befalingssystemet og lærte Kammeratskabsfølelsen at kende. I V. og VI. Klasse gjorde mange det godt mod de smaa, som de havde forbrudt i II. og III., og sluttede med jævnaldrende og med yngre Venskaber, som varede udover Opholdet paa Herlufsholm. Men alligevel: Skal jeg i Ærlighed give Svar paa det Spørgsmaal, om vi var hverandre gode Kammerater, saa maa jeg, selv om der er mere end een, jeg sender en venlig Tanke, svare *Nej*.

Da jeg hørte til Sinkerne, var der et Par af *de store*, der tog sig af mig, og som holdt af mig ligesom jeg af dem. Naar Befalingen lød, at jeg med de andre skulde stille til Sabelkompagni eller Grasjetur, til Cricket eller Kegler, saa behøvede jeg blot at sende den af disse Venner, der var i Nærheden, et Blik, og saa erklærede han, at han »havde Brug« for mig. Det var Befrielsen. Saa tog han mig med sig enten op i Gymnasiastbygningen, hvor de kun var to om at dele et Værelse, og hvor der var hyggeligt og ordenligt, og gav mig en Bog at læse i — eller han spadserede med mig i de store Skove og talte med mig om Ønsker og Planer for det Liv, der laa aabent for os ...

Ingen af disse Venner — »Podefædre« kaldte vi dem — havde den Betydning for mig som Onkel Christian's eller rettere Tante Augusta's Neve Fritz Jürgensen West. Han var født i Flensborg 1866 og altsaa fire Aar ældre end jeg, hvilket atter vil sige, at paa Herlufsholm gik han mindst fire Klasser over mig, og han ejede derfor tilstrækkelig Magt til virkningsfuldt at værne og hjælpe mig. Da han 1930 døde som Arkivar i Rigsarkivet, kendetegnede hans Kolleger og Venner ham med disse Ord: Han var et ædelt Menneske, og hvor ofte en saadan Kvalifikation end er misbrugt i Eftermælet, saa vidste dog alle, der kendte ham, at anvendt paa ham var den sandfærdig. Allerede som Dreng var han beskeden indtil Selvfornægtelse, trofast og inderlig i sine Følelser, besjælet af Viljen til det gode. Uden at være nogen overlegen Begavelse bragte han det ved Flid og Grundighed til at erlurve rige Kundskaber, og hans ypperlige Hukommelse bevarede, hvad han tilegnede sig. I Aaret inden han blev Student — følgelig

efter at jeg havde forladt Herlufsholm — gennemgik han en religiøs Krise. I dette gammeldags-protestantiske Samfund med tvungen Kirkegang og Katekismus-Terperi — vel den sikrest virkende Metode til barnlig Religiositets Forkvakling — var han ved Læsning i Bøger fra Skolens rige Bibliotek, helt alene, gennem Tvivl og Kamp naaet frem til et Kendskab og en Tillid til den romersk-katholske Kirkes Lære, som fyldte hans Liv med nyt Indhold; næppe havde han sat Studenterhuen paa Hovedet, før han konverterede, og han blev lykkelig i sin inderlige og stiltfærdige Gudstro.

Fritz var paa Herlufsholm en Discipel, der rostes for sin Flid og Soliditet, men som savnede Lærer-Tække, fordi han hverken var hurtig eller kendte Kunsten at brillere.

Af Hensyn til efterlevende Slægt undlader jeg her at nævne Navnet paa en af disse Lærere, som, da Fritz gik i IV. Klasse og vel altsaa har været omkring de 15 Aar, læssede saa urimelige Byrder paa hans Tilegnelses-Ævne og pinte ham saa ubarmhjærtigt, naar han segnede under dem, at den samvittighedsfulde og ærekære Dreng fandt Tilværelsen uudholdelig. Faa Dage efter at vi var vendt tilbage fra en Juleferie — Fritz' Forældre var da fra Haderslev flyttet til Storeheddinge — fandt nogle Gasværksarbejdere paa Vej fra Næstved ham en mørk Aften mellem 6 og 7 i Skoven tæt ved Herlufsholm og bar ham til Skolen. Han havde tre Skudskaar i Brystet og svævede i Uger mellem Liv og Død. Hver Morgen gav Rektor i Læsesalen Meddelelse om hans Tilstand; hver Aften bad vi i Kor for hans Helbredelse. Det er ikke for meget sagt, at Skolen skælvede for denne Drengs Liv. Der havde intet været at bebrejde ham, hverken hvad angik Flid eller Opførsel; han var segnet under Byrder, hans Kræfter var for svage til at bære, og da han nu fra sit Hjem vendte tilbage til den aandelige Hoveri-Tjeneste og de legemlige Pinsler, brast det for ham, og han vovede ikke at begynde forfra. Ved dette lange Sygeleje stod mere paa Spil for Herlufsholm, end vi Drenge dengang anede.

Fritz Jürgensen West
Fot. Næstved ca. 1881

Fritz kom sig; ofte — helt frem til vor sene Alder — naar han og jeg badede sammen, saae jeg de tre røde Ar paa hans Bryst. Aldrig, hverken dengang eller senere, har han talt til mig om hin Vinteraftens Drama i Skoven ved Herlufsholm, og dog var gennem 40 Aar han min og jeg hans nærmeste Ven. Kun een Gang gjorde han en Hentydning: Vi talte sammen om den katholske Kirkes Skriftemaal, og han sagde, at medens hans Børn, som var født Katholiker, fandt denne Pligt ligesaa naturlig som enhver anden, Kirken paalagde dem, saa var det første Skrifte, han som ung Konvertit havde aflagt, faldet ham uhyre svært. »Naa«, indskød jeg smilende, »hvad Du havde at skrifte, det troer jeg nu ikke kan have været tungt at bære«. Han svarede alvorligt: »Saa har Du glemt, at jeg havde gjort mig skyldig i en svær Synd« — og gik over til et andet Æmne.

Fritz Jürgensen West indtog efter overstaaet Sygeleje atter sin Plads i IV. Klasse. Men ogsaa Læreren, der — hvad hver eneste af vi 120 Herlovianere vidste — bar Skylden for den prægtige Drengs Ulykke, ogsaa *han* fortsatte, og blev han end varsommere i sine Krav til det enkelte Offer, saa kendte han dog stadig overfor alle de andre kun sine hævdvundne Metoder: Terperi og Straf, Straf og Terperi. Siden da er halvt hundrede Aar forløbne, men naar jeg tænker paa det, kan jeg endnu oprøres.

Fritz West skulde ikke blive det eneste af det daværende herlovianske Systems Ofre. Men herom senere. Han var fra Sygesengen kommen tilbage til os, omgivet af sine Kammeraters dybe Respekt og inderlige Sympathi. Hvad mig angik, havde jeg altid holdt af ham; nu saae jeg op til ham, og fjærnt, vagt, angstfuldt anede jeg, at maaske havde *han* vist Vej til Udfrielse. Snart laa atter hans Arm om mine Skuldre, og som før gjorde han min Sag til sin og tilbragte sin Fritid med mig, skøndt jeg var saa meget ringere end han i dette strængt overholdte Drenghierarki. Han førte mig ad Veje, han selv havde fundet, og hvor vi kunde være alene. Han lærte mig at tage mig i Vare for baade egne og andres Fejl og at finde Glæden i de Bøger, han laante mig, og den Natur, der omgav os. Han kunde have gjort med mig, hvad han vilde, thi jeg troede ham blindt og følte Ro og Lykke netop i den ubegrænsede Tillid til ham. Som alle Børn trængte ogsaa jeg til at stole paa og holde af et Menneske. Men han vilde ikke andet end lære mig at finde Glæde ved det, han selv holdt af. Om Søndagen strejfede han Time efter Time med mig i Skovene, som søgte vi Vej og Sti gennem ukendte Egne; vi fulgte Susaaens Løb langt ind i Landet, hvor vi aldrig havde været, eller trængte frem langs Bækkene, der faldt i Aaen, for at finde deres Udspring og kende deres skjulte Omgivelser. Dag

efter Dag, naar vi før Middag havde en Times Frihed foran os, gik vi Ture Arm i Arm, og alle vore Længsler, alle vore Drømme fik Lov at strømme frit ud, medens store, prægtige Luftslotte byggedes op for vore Øjne inde under Trærnes Kroner og over Aaens skovkransede Vand. Virkeligheden sank i Jorden, og vi æggede hinanden til at glemme alt, hvad der *var*, for kun at tænke paa alt det, der *skulde blive*, naar vi to ikke længere var Dreng, men Mænd — indtil Klokken fra Herlufsholms Taarn lød ud over Eggen, og vi maatte løbe alt, vi kunde, for i rette Tid at naa Spisesalen og staa ved vor Plads, naar Bordbønnen begyndte:

I Jesu Navn gaa vi til Bord
at spise, drikke paa Dit Ord ...

Men mens Bønnen blev bedt, Maden spist, Lektierne læst, og mens Ugen gik, tænkte han, der var min bedste Ven, og jeg paa den Søndag, vi nærmede os, da vi skulde være sammen et Sted i Skoven, vi alene kendte, og læse en stor Roman højt for hinanden. Tanken paa denne Dag lagde som et Skær af Glæde i vore Øjne, naar de mødtes ved Morgen- og Aftensangen, som klang lyst og frejdigt fra Herlufs og Birgittes gamle Gaard ud over de store Skoves Fred.

GLIMT AF EN STORMAND

»Hans Ekscellence Geheimekonferensraad C. Hall, Forstander for Herlufsholm Skole og Gods, fejrer om kort Tid Jubilæum ...«

Saaledes lød den Efterretning, som en af os havde læst i »Næstved Avis«, der laa fremme hos Sygeinspektøren — enten var det gamle Leth eller Sortepetersen. Lærerne drak hver Dag Kaffe sammen efter Bordet — vi smagte aldrig Kaffe undtagen hjemme i Ferierne — og saa havde vi Lov at sætte os ind i Sygeinspektørens Værelse i de tre Kvarter, som laa mellem den afsluttende Bordbøn og Læsesalen Kl. 1½. Mange Gange stjal vi hele Haandfulde af de Pebermynter, Sortepetersen brugte til Belønning til dem, der tog Levertran hos ham, og saa sad vi og gnaskede i hans amerikanske Gyngestol, mens vi læste Walter Scott, Marryat, Ebers, Jules Verne, »Næstved Avis« og »Punch«.

Naar Ekscellencen skulde have Jubilæum, maatte vi nødvendigvis faa en Fridag, og dermed var Begivenhedens Værdi for os slaaet fast. Det trak endog op til at blive temmelig usædvanligt: Om Lørdagen fik vi vore Ugepenge udbetalt: 20 Øre i Forberedelses- og I. Klasse, 25 Øre i II., 35 Øre i III. og vistnok helt op til 50 i IV. for at kulminere med 10 maa-

nedlige Kroner i VI. Klasse; hin Lørdag meddelte nu Læreren os, at vi hver skulde give noget til en Jubilæumsgave til Forstanderen. Snart indfandt han sig med sin Familie, og det forlød, at der skulde være Middag med Vin og Lagkage for Disciplene og Bal bagefter — altsammen som paa Trolledagen; endelig vilde Godsets Funktionærer bringe Ekscellencen et Fakkeltog.

Naar Fritz West og jeg spadserede vore daglige Ture i Raadmandshaven, kunde det hænde, at vi mødte en gammel Herre i Pels, støttet til en yngre Mands Arm. Under Hatten vældede et stort, hvidt, krøllet Haar frem, og de lyse Øjne stirrede underlig langt hen for sig. Vi hilste. Den gamle Herre nikkede med et Smil, der gjorde hans Ansigt indtagende og næsten kærligt, og den unge tog sin Hat af og sagde venligt: »God Dag, Dreng, hør I det godt?«

»Det var Ekscellencen«, sagde Fritz. »Det var gamle Hall og hans Søn«.

Jeg vendte mig om efter dem. Forestillinger om noget meget højt og meget fornemt vaagnede i mig ved at se denne gamle Mand saa tæt ved. Thi han var den eneste Ekscellence, jeg nogensinde havde set. Min Ven forklarede mig, at han var saa fornem, at han gik forud for alle Ministrene i Danmark, og han var Ridder af Elefanten, der var noget saa fint, at det slet ikke kunde sammenlignes med de Ordner, vi havde set Dragonofficererne fra Næstved bære ved Trolleballet. Denne gamle Mand, der nu majsommeligt gik sin Runde i Parkens Gange, klædt i Pels, skøndt vi ikke engang havde Overfrakker paa, synlig langt borte mellem de store Træer, hvis Løv dryssede over ham ... det var *ham*, som havde bestemt baade Krig og Fred, sagde min Ven, og som gennem mange, mange Aar havde levet sammen med Konger og de fineste Folk i Slottene i København. Jeg følte en næsten mystisk Ærefrygt for denne Olding, Ekscellencen under Herluf Trolles Bøge.

En Dag kort før Jubilæet skete det, at jeg gik alene paa det Sted, der hedder »bag Kirken«; som altid var jeg trist, længtes hjem og tænkte paa, hvordan jeg skulde faa mine Forældre til at tage mig bort fra den forhadte Anstalt. Da kommer atter Ekscellencen gaaende med sin Søn, og jeg blev blodrød i Hovedet, da jeg hilste. Ekscellencen standsede foran mig og spurgte om noget. Hans Stemme var saa svag, og jeg var saa forvirret, at jeg intet forstod. Saa gentog Hr. Oluf Hall: »Min Fader spørger Dig, hvad Du hedder, min Dreng?« Jeg nævnede Navnet. Det varede en lille Smule, inden nogen af os sagde noget. Men saa hørte jeg Ekscellencen sige, som kom det langt borte fra: »Rigtig, rigtig — nu husker jeg ...« Han

løftede Haanden og klappede mig paa Haaret med en Haand, der rystede: »Sæt Din Hue paa, min Dreng, og hils Din Far og Mor og Din Farbror fra Hall.« Han gik videre; men jeg blev staaende og følte pludselig ligesom ny Respekt for dem derhjemme, som kendte en saadan Mand. Der var en sælsom Klang i disse to Ord: fra Hall — ikke mere, blot dette Hall havde han sagt om sig selv, han, som jeg tænkte mig ved Kongens Side, bøjet af tunge Ordenskæders Vægt.

Saa skyndte jeg mig op paa Værelset for at skrive hjem om alt dette.

Endelig kom da Jubilæumsdagen som Fridag. Nogle Dage før havde vi været oppe i Forstanderboligen for at se vor egen Gave til Ekscellensen, et Sølvblækhuis, indkøbt i vort Navn af Rektor, ogsaa kaldet Heis (*εἷς*) med samt Hustru, almindelig benævnt Mia (*μια*). Vi havde Ordre til at møde til Middagen Kl. 3 i vort Stadstøj; vi fik Suppe, Steg og Kage med Rødvin, ganske som paa Konfirmationsdagen og til Trollefesten. En mere blækagtig Vædske end den, der serveredes ved disse højtidelige Lejligheder, er sjælden udgivet for Vin; vi lagde da ogsaa Mærke til, at de fremmede — Forældre, voksne Gæster, Konfirmanders Søskende o. lign. — aldrig drak mere end et eneste Glas af den; men mellem os ansaaes det for flot at tylle saa meget i sig som muligt, uden at Lærerne opdagede det.

Om Aftenen var der Bal i Festsalen, eller som den altid (under store Vanskeligheder) blev kaldt: Solennitetssalen. Her hang paa Væggen alle Herlufsholms Forstandere, lutter meget fine Folk, men alle saa underlig uvirkelige, at jeg aldrig rigtig kunde tro, de nogensinde havde været levende Mennesker. Salen straalte af Forgyldning, og der er malet Blomster og Frugter paa Dørene. Naar vi paa en Festdag, pyntede saa godt vi selv kunde, vandkæmmede og med rene Hænder, samledes heroppe under Billederne af Herluf og Birgitte og alle de Kaas'er og Huitfeldt'cr, naar Baronerne og Greverne fra de omliggende Herregaarde kom kørende og med dem Officererne fra Næstved og — de fineste af alle — Forstmændene i deres grønne Uniformer og med Fjerbuske i Hattene, ja, saa kan det være, at en og anden af os følte, at der var noget ved denne Skole, som adskilte den fra de andre, at vi alligevel havde det anderledes end Drengene i Latinskolen derhjemme i den lille Provinsby, og at det var Pokkers flot at kunne kalde sig Herlovianer.

Maaske følte jeg noget af dette hin Aften, da der pludselig blev ganske stille i den gyldne Sal, da Stimlen af Voksne og Børn ordnede sig, saa der blev en bred Vej i Midten — og da Ekscellencen langsomt kom gaende fra Forstanderboligens Værelser, bøgende det hvide Hoved til begge Sider

med en kongelig og dog naturlig Hilsen, fangende alles Øjne og selv med et lyst, lykkeligt Skær i sine. Han standsede omtrent midt under den store Lysekrone. Et bredt, blaat Baand, der saaes under den sorte Kjole, bar paa den ene Side, lige ved Benklædernes Lomme, en lille hvid Elefant, hvis Dækkens og Taarns Juveler jeg tydelig kunde iagttage fra min Plads. Først var det den, der optog mig mest, men snart kom en gammel, rystende Haand og greb om den, saa den helt forsvandt for mig. Saa saae jeg paa den fornemme Mands Ansigt — uvilkaarlig kom jeg til at tænke paa, hvad han havde sagt om mine Kære hjemme, og da følte jeg noget ømt og varmt ved at betragte dette smukke Hoved med det bølgende hvide Haar, de milde Øjne og det lyse Smil over Oldingetrækkene. Jeg tror, han holdt Tale, mens hans rystende Haand famlede om Ordenstegnet. Men jeg har intet hørt. Jeg synes, han var saa gammel, som intet andet Menneske kunde være, og ogsaa saa fornem, saa god og stor, at jeg vilde huske dette Øjeblik, da jeg stod ham ganske nær ... Der kunde være noget om det: saadan en Forstander havde ingen andre end vi Herlovianere.

DA FAR KOM OG HENTEDE MIG

Om hvad der virkelig foregik paa Herlufsholm Skole vidste den gamle Ekscellence intet. Næppe nogen har tænkt paa at fortælle ham det, og det var heller ikke hans Sag at høre paa Dreng-Klager. Oppe fra sin Balkon saae han os lege støjende og ivrigt, og det maatte synes ham, at den gamle, røde Gaard midt i de store Skove var et herligt Sted, hvor med fast Haand Dreng formedes til Mænd. Han vidste ikke og kunde ikke vide, at det var disse Skove, Aaen og de vide Marker med Gærder og Hegn, som gav Sjel og Sind saa stærke Indtryk, at hverken den pedantiske Undervisnings Støv eller et aldrig iagttaget og derfor uhæmmet Dreng-Tyranni helt kunde kvæle det gode eller sløve det friske, som var i os. Det er denne Herlufsholms Natur, i hvis Skød den gamle Forstander skulde finde sit sidste Hvilested, der for mange af os blev det Skønhedsbillede, vi har gemt, og som vi skylder mere Taknemlighed end nogen Hører og nogen Pebling.

Men andre end Forstanderen burde have vidst, hvad der foregik. Knud V. Rosenstand og Palle Rosenkrantz har begge i deres Bøger fremhævet, at udenfor Klassetimerne, altsaa udenfor den egenlige Undervisning blandede hverken Rektor eller Lærere sig i Disciplenes Liv, men overlod dem helt og holdent til sig selv. Netop dette er Anklagen! Med det i Kuld og Køn lyste Lydigheds-System var Misbrug af de smaa og svage uundgaae-

Herlufsholm. Susaen

lige, og at Rektor og Lærere lod, som om de intet vidste herom, det er deres Forbrydelse. Drengene paa en Kostskole er jo dog ikke udelukkende Elever i et Antal Undervisningsfag, men Børn, der saa meget mere trænger til Værn, aandelig Røgt og sjælelig Pleje, som de er fjærnede fra deres Hjem.

Hvor galt det var fat, viste ikke Tilfældet Fritz Jürgensen West alene. Der forekom i min Tid flere Forsøg paa Flugt, af hvilke nogle for saa vidt lykkedes, som Flygtningene ikke mere vendte tilbage. I et af disse Tilfælde¹ — det drejede sig om Sønnen af en Universitetslærer med højt anset Navn — blev vi delt i Hold under en Lærers Førerskab for som Klappere under en Jagt at gennemgaa de omliggende Skove; stadig husker jeg, at vi indbyrdes lavmælt drøftede, om vi, saafremt vi fik Øje paa Flygtningen, skulde melde det eller lade, som vi ikke havde set ham? Mit Hold var vel tilfreds, da dets Eftersøgning intet Udbytte havde givet.

For en senere Tid maa det synes utroligt, at gennem Aar kunde saadanne Tilstande vedblive at herske paa en af Landets ældste og saakaldt

¹ Knud V. Rosenstand nævner et af dem, om end uden Enkeltheder.

fineste Skoler. Hvilket Stof havde en moderne Presse ikke kunnet finde til opryddende Afsløringer, og hvilken Fortjeneste vilde den ikke derved have indlagt sig! Men dengang var sligt utænkeligt. Vel voksede netop da den indrepolitiske Kamp i Voldsomhed, men Herlufsholm var en selvejende Institution, for hvis Ledelse ingen af Estrupiatets Ministre kunde gøres ansvarlig, og endelig var jo ogsaa langt det overvejende Flertal af Disciplene Embedsmands- og andre »Overklasse«-Sønner, hvis Kaar maatte være det sande Demokrati ivedkommende.

Men nu vore Forældre, hvorledes tog de alle disse ildevarslende Efterretninger? Jeg kan kun svare for mine egne, og hvad jeg veed om deres Stilling, har jeg — paa et enkelt Træk nær — først mange Aar senere erfaret gennem Mors Fortælling.

Til at begynde med fæstede mine Forældre ikke Lid til mine Breves Skildringer af Tilstandene paa Herlufsholm og mine bitre Klager; de mente, at Overgangen fra det trygge, stille Hjem til Kostskolens Kaar havde virket saa stærkt paa mit følsomme Sind, at jeg saae mørkere paa Tingene end berettiget kunde være. Maaske Far ogsaa i Mindet om sin egen Tid paa Landkadet-Akademiet tænkte, at sligt nu engang hørte sig til, og at det maatte en rask Dreng staa igennem, om der skulde blive noget af ham. Hertil kom, at var mine Breve end en Jammer, og viste mine Vidnesbyrd end tydeligt, at paanær et Par Fag var jeg en maadelig Elev, saa førte Skolen ingen Klage over min Opførsel, og naar jeg var hjemme i de to store Ferier, Jul og Sommer, talte jeg meget lidt om Herlufsholm og syntes at være den samme som før. Mine Forældre regnede med, at min hastige Eftergivenhed for Modgang og Medgang og overhovedet for Indtryks Paavirkning forklarede Modsætningen mellem Brevskriveren fra Herlufsholm og Feriedrengen i Horsens.

Imidlertid blev Vidnesbyrdene stadig ringere, og mine Forældre og Onkel Christian drøftede indbyrdes, om den Skuffelse, jeg herved beredte dem, nu virkelig ogsaa kunde skyldes mig alene? Efterretninger om, hvad der skete i et lille lukket Samfund som Herlufsholm, naaede dengang en jydsk Provinsby langsommere, end det nu vilde være Tilfældet. Først et Stykke Tid efter den mørke Vinteraftens Drama i Herlufsholms Skov fik Tante Augusta og Onkel Christian Sandheden at vide om Aarsagen til deres Nevø, Fritz Jürgensen West's lange, farlige Sygdom. Ligesom mine Forældre satte hans Slægtninge i Horsens Fritz højt, og det forfærdede dem, at denne solide, pligtopfyldende og hjærtensgode Dreng kunde være dreven ud i en saadan Fortvivlelse. Mor har fortalt mig, at Onkel Christian

havde besluttet personlig at rejse til Herlufsholm og undersøge Sagen til Bunden. Det var en Ulykke for mange, at denne Plan aldrig blev virkelig-gjort; havde en gammel Herlovianer med Chr. v. Jessen's Position og Autoritet da grebet ind, vilde Reform-Perioden kunne være bleven væsentlig fremskyndet. Naar det ikke skete, var Aarsagen, at min Farbror, som allerede i nogen Tid havde lidt under en Blæresygdom, netop den Vinter blev alvorlig syg. Han døde 6. Februar 1884. Fritz West laa da endnu paa Sygestuen; han og jeg græd sammen over Tabet af vor Barndoms Ven med det lyse Sind og det rige Hjærte. Horsens rejste paa hans Grav et Mindesmærke fra »erkendtlige Medborgere«; blandt dem var mange af de smaa og fattige, hans redbonne Haand havde hjulpet og værnet.

Under Indtrykket af disse Begivenheder kom mine Forældre til at se anderledes end tidligere paa mine Breve — maaske ogsaa paa mine Skole-Vidnesbyrd. Da jeg fortalte om min Tjeneste som Klapper efter Professor-Sønnens Flugt, skal jeg have sluttet med en Trusel: Tager I mig ikke ud, saa flygter ogsaa jeg! Far undersøgte gennem en af sine Brødre i København, om jeg havde talt Sandhed. Da det viste sig at være Tilfældet — Drengen vendte *ikke* tilbage til Skolen — skrev han et Brev til mig, i hvilket han bad mig for hans Skyld intet overilet foretage mig, men holde ud og gøre mig Flid for at opnaa et Vidnesbyrd, vi alle kunde være bekendt; opfyldte jeg disse Forpligtelser, vilde han selv ved Skoleaarets Slutning komme og hente mig, og da vilde det være for ikke mere at vende tilbage til Herlufsholm.

Saaledes skete det. Men hvor var der langt til Skoleaarets Slutning! En Rejse fra Næstved til Horsens hørte dengang til de besværlige Foretagender med talrige Skiftninger, og da de foregik om Natten, var de for en Dreng i min Alder tillige trættende. Om at komme hjem i Paaske- eller end sige Pinse-Ferier kunde der derfor ikke være Tale; jeg tilbragte dem i Reglen paa Gaunø eller hos min Onkel og Tante i Roskilde. Men til Jul og om Sommeren kunde jeg atter tage mit tabte Rige i Besiddelse og for en Tid glemme Hverdagens Sorger og Byrder.

Op mod Jul kunde ingen professionel Meteorolog udforske Vejret ivrigere end jeg. Vilde Frostene blive saa haard, at Store Bælt maatte passeres med Istransport, og vilde Sneen falde saa varigt og tæt, at der blev Fare for Togstandsninger, saa Skolen ikke turde lade os fjærntboende tage afsted? Nej, nej, Vorherre vilde ikke kunne faa sig til at bringe en saadan Ulykke over en lille Dreng, der med bankende Hjærte og sygt Sind længtes hjem ... Hver Nat gik Vægteren sin Runde om Skolebygningen og

forkyndte med høj Røst de fulde Timer: Klokken er slagen — Det er ikke muligt at falde i Søvn; nu har Vægteren forkyndt 10-Slaget, men det er sket saa uventet, at man ikke har kunnet passe paa, om hans tunge Skridt paa Stenfliserne kunde høres, *inden* han raabte, eller om Sneen er falden saa tæt, at man kun kan vide, han er der, naar hans Stemme lyder ... Derfor maa der ventes paa 11-Slaget ... Hvoi er saadan en Time lang ... Kommer han mon ikke snart ... og naar han kommer, er det saa hans Raab eller hans Skridt, som først skal lyde og bringe Angst for Fare eller Haab om Lykke?

Men helt anderledes blev Vorherres Funktioner, naar Tilbagerejsen til Herlufsholm begyndte at kaste sin Skygge over Juleferiens sidste Dage. Om han nu ret vilde vise sin Almagt, saa bandt han Store Bælt i Is og sendte saa uhyre Snemasser ned over Jærnbanelinjerne, at ingen Forældre turde paatage sig Ansvar for at lade en lille Dreng rejse fra Horsens til Næstved. Helst skulde et saadant Herrens velsignede Vejr vare flere Uger, men var det for meget at vente sig af hans Naade, saa kunde det dog i hvert Fald vare nogle Dage og under ingen Omstændigheder mildnes tilstrækkeligt til, at ansvarsbevidste Forældre kunde forsvare at lade deres lille Søn rejse alene, men tværtimod maatte føle som Pligt at ledsage ham den hele lange, farlige Vej ...

Vorherre gav ikke alt, men dog meget af, hvad tillidsfuldt var haabet af hans Miskundhed. I mine fire Herlovianer-Aar hindrede Is og Sne ikke en eneste Gang rettidig Hjemrejse til Jul i Horsens, men een Gang i tre-fire Dage Tilbagerejsen fra Horsens til Næstved. Mere vilde han ikke gøre for en enkelt lille Dreng, som maaske ikke heller var nær taknemlig nok.

Paaske - Pinse - Eksamenstid - Skoleaaret nærmede sig sin Slutning. Et Par Dage før Ferien tog Far ind paa Hotel »Vinhuset« i Næstved og besøgte mig ganske kort paa Herlufsholm i Fritimerne. Han havde valfartet til de kendte Steder, havde været Gæst hos Officerer, overværet Rideskolen, gjort en Tur til Gaunøe, og alt dette havde vakt i ham en samtidig vemodig og oprømt Stemning. Han talte kun lidt om Aars-Karakterer og Vidnesbyrd. Hans Ømhed for mig var inderligere end nogen-sinde, og Fritz Jürgensen West tog han sig af, som havde ogsaa han været hans Søn. Ved det sidste Besøg sagde han: Saa kommer jeg altsaa imorgen og henter Fritz og Dig til aftalt Tid, og jeg stoler paa, I da vil have alt i Orden!

Da Timen oprandt, herskede paa Trapper og Gange stor Travlhed med Bagage, der skulde bæres ned til Skolens Vogn, som kørte den til Næstved

Station, og med Afskedshilsner mellem Disciplene indbyrdes og mellem dem og Lærerne. Rektor Forchhammer gik fra Gruppe til Gruppe i Vestibulens Trængsel og ønskede lykkelig Rejse og god Ferie —

Far kommer, og jeg skynder mig hen til ham. Da Rektor ser ham, gaar ogsaa han hen til Far og siger nogle elskværdige Ord, som Far køligt, men med vanlig udsøgt Høflighed gengælder. Netop medens disse Banaliteter udveksles, baner Fritz West sig Vej hen til os. Hvad der da er foregaaet i Far, kan jeg hverken vide eller forklare, da der aldrig siden mellem os er talt derom. Men Fritz og jeg kunde aldrig glemme, at Far tog ham ind til sig og pludselig med hævet Stemme, saa han hørtes af mange af de forsamlede Lærere og Elever, til Rektor Forchhammer sagde omtrent dette:

— Ja, Hr. Rektor, saa skal De have Tak for den Tid, der er gaaet. Men tag ikke en gammel Officer ilde op, at han siger Dem, at jeg har været vant til ikke at skyde Skylden for Fejl og Uregelmæssigheder paa mine Underofficerer, men jeg har selv baaret mit Ansvar og søgt at hindre Gen-tagelser. — Kom saa, Dreng, saa gaar vi.

At der, da disse Ord blev talt, var bleven mærkelig stille i Vestbulen, er sikkert. Men maaske baade Fritz og jeg har forstørret Episoden, naar vi mente at erindre, at hist og her havde der lydt nogle demonstrative *Hør* eller endog *Hurra-Raab*?

I Artiklen om Johannes Forchhammer i *Dansk biogr. Leksikon* (VII, 1935, S. 180 f.) staar, at »ud fra sit grundtvigske Syn paa Religion og Opdragelse søgte han som Herlufsholms Rektor, til Dels under Vanskeligheder fra konservative Læreres Side, at reformere Undervisningen og Behandlingen af Eleverne«. Han havde overtaget Rektoratet 1872, otte Aar før jeg blev Discipel paa Herlufsholm. Han forlod sit Embede 1892, otte Aar efter at Far havde hentet mig fra Skolen.

Reformerne maa være gennemført i denne sidste Periode.

DEN VESTERLANDSKE IDYL

I den Sommerferie 1884, da Far havde hentet mig hjem fra Herlufsholm, indbød han mig til en Rejse til Hamborg. I ingen Henseende havde jeg fortjent nogen Belønning — tværtimod. Men nu havde vi jo ikke mere hverken Almanza eller Flora, saa Far var maaske ængstelig for, Tiden kunde falde mig lang i det stille Hjem, hvor jeg var aldrende Forældres Enebarn; desuden — har Mor senere sagt mig — følte de begge, men især Far en Slags Samvittighedsnag, fordi de ikke tidligere havde undersøgt Berettigelsen af mine Anklager mod Herlufsholm. Visselig havde jeg væ-

Ribe. Puggaard. Rektorboligen, set fra Haven

ret en ringe Discipel, og det kunde jo nok være, at der maatte slaaes ganske væsenlig af paa Fars og Onkel Christian's Forventninger til min Fremtid; men Skylden for Forliset hvilede ikke paa mine Skuldre alene.

Det var herligt at rejse med Far. I det daglige Liv stillede han ikke større Krav, end Hjemmet under Mors Ledelse rigelig tilfredsstillede; men naar han var ude, gav han efter for de grand-seigneur Tilbøjeligheder, som var ham i Blodet baaret. Paa denne Udenlandsrejse, som visselig ikke blev kortere eller mindre mærkelig ved min Værdsættelse, rejste vi flot, men paa Udturen ganske vist langsomt, idet Far ønskede at vise mig sin første Garnisonsby, Haderslev, det minderige Flensborg, Slesvig og Dannevirke, ligesom vi gjorde Ophold i Itzehoe — en Pilgrimsfærd, under hvilken Far indførte mig i sit Erindringslivs Helligdom. Hamborg derimod, den første Storstad jeg oplevede, blev idel Nydelse med Hagenbeck som Klimaks.

Ved Sommerferiens Slutning rejste jeg alene til Ribe, hvor jeg skulde i Huset hos Kathedralskolens Rektor, Thorvald Fritsche, som — foruden to ældre Døtre — havde en med mig saa nøjagtig jævnaldrende Søn, at jeg kun var to Dage ældre end han. Rektorboligen ved Landets ældste

Ribe. Udsigt fra Kathedralskolens Gaard

Skole var i den tidligere *Puggaard*, den af Bisp Christjern 1298 oprettede Stiftelse »til Understøttelse af 20 fattige Skolebørn, der ere tjenlige til at studere¹«; de høje, hvælvede Kældre vidner stadig om Bygningens Ælde. Boligens Façader vendte dels ud til den smukke, træplantede Skolegaard, dels til en herlig Have, som Rektor Fritsche selv passede med Kyndighed og Omhu.

Om nogen Sammenligning med Herlufsholm kunde der ikke være Tale. Jeg var nu Medlem af en hjærtensgod Familie i et Hjem, præget af fin Kultur. Baade Rektor og hans ældste Datter, Hilda (senere gift med Lektor Dybdal), var ivrige Dyrkere af Musik, og min tidlig tilkendegivne Interesse for Skønlitteratur og historisk Læsning blev opmuntret og vejledet. Husets Søn, Alfred (senere Politimester i Esbjerg og Roskilde), og jeg kom godt ud af det sammen, og hverken mine Breve eller Rektors og Skolens Vidnesbyrd — saa jævne de end vedblev at være — vakte Uro eller kastede Skygge over mit Hjem i Horsens.

Hvad enten det nu er pure Indbildning, eller der ogsaa i Modtagelighed

¹ J. Kinch: *Ribe Bys Historie og Beskrivelse* (Ribe 1869–1884), I, 122 ff.

for Naturindtryk virkelig kan tales om Atavisme, saa er det sikkert, at jeg, Ætling af en gammel vestslesvigsk Slægt, fra første Færd følte mig dragen af Skønhedsværdierne i den gamle By og dens Marsk-Landskab. Ribe blev min Barndoms tredje Aa-Natur: Horsens- eller bedre Bygholm-Aaen, som fra Parkens Løvgange og Svane-Øernes Skræppeskove glider gennem den lille Provinsby, optager dens Spild og danner Havn for rigtige Skibe med Sejl og Damp til Langfart — Susaaen, der solglitrende spejler Herlufsholms Bøgeskove — og saa Ribe-Aaen, der paa Vej til det vældige, sortladne Hav er idel Idyl med Aakander, Siv og Iris, Smaabaades Færdsel fra Hylde- og Rosenhaver til frønnede Landingsbroer under Lind og Syrén, glimtende frem mellem hundredaarige Bindingsværkshuse og uden anden Nytte-Sendelse end Drift af et Par Møller og Vanding af duftende Enge, der strækker sig saa vidt, Øjet rækker.

Af alle danske Byer elsker jeg Ribe højest.

Mangfoldige Storkepar bygger hvert Aar Rede paa de gamle Huses Tage. Saa langt tilbage, Staden Krønnike rækker — dybt ind i den graa Middelalder — har den huset disse Sommerens Gæster; utalte Slægtled af deres fjedrede Skare har gennem Hundredaarene haft Ribe til Fødested og paa de grønne Enge om den røde By lært de første Vingeslags Kunst og Livets første Slid at kende. Naar Sommeraftenen silde sænker sig over Staden, og det damper fra Aaens Strøm og Engenes Sletter, medens Solen langsomt synker i Vesterhavets Bølger — da lyder, højt over Droslers Fløjt i Haver og Lunde, fra de røde Tegltages Mønning Storkenes Kalden paa dem, der endnu saa sent er ude for at skaffe Føde til Reden. Langevejs fra svarer gennem Luften de store, hvide Fugle, at de er paa Hjemvej til deres Fædres og deres Efterkommeres Bo — at nu kommer de susende og brusende for at mætte dem, der venter, og for i Skumringstimen at fortælle om Fortid og Fremtid, om de lange Rejser, den korte Sommer og den fjærne Vinter i Ægyptens Sumpe.

Fra Domkirkens Uhr kimer 9 Slag. Da ringer Sanctæ Catharinæ Solen ned, og i dens Toner blander Aftenbrisen de dæmpede Klange fra Landsbykirkerne ude paa Engene. Et tyst, blødt Tusmørke sænker sig over Byen. Solnedgangens Purpur blegner i Vest; men som fra usynlige, uendelig fjærne Lyskilder gyder samtidig et blaanende Skær sig over Himlens Hvælv. Lette Taager leger over Engene. Husene ude i Farup, som tydeligt ses fra Skibbroen, hæver sig og synes at svæve mod Horisonten, hvor Lyset er stærkest — hvem veed, om det er fra Dagen, der nys døde, eller den, som snart skal fødes? I Slotsbankens tilgroede Grave rasler Sivene,

og der høres klukkende Rislen fra Aaens glidende Strøm. Alt er blevet forunderlig tyst, og dog kogler Sommernatten med Klange og Toner. Luften er let og kølig som paa høje Fjeldtinder. Hvert Aandedrag synes at give Styrke og Handlelyst, men Omgivelsernes Fred stemmer til Andagt, nu da det udrindende Døgn's Vemod strømmer fra Aftenen og Natten.

Dagen gryer. Oppe paa Domkirkens Fæstnings-Taarn larmer Krager og Raager med hæse Morgenraab. Svaler og Spurve smutter ud fra Rederne under skæve Tagskel og høje Gavles Tagrender. Sangfuglene i Byens Haver ryster Vingerne og sætter i med pludrende Kvidder. Storkene sejler tyst og maalsikkert gennem Luften for at naa de Steder, hvor Dagens Gærning giver Udbytte. Vildanden lærer sine smaa at ro mod den rindende Strøm, som vokser i Styrke nu, da Vandmøllerne derinde i Ribe begynder deres Dont.

Solen stiger. Dens Straaler spiller i Aaens hastige Smaakrusninger, som vugger gule og hvide Aakander, og de glimter i Millioner af Duggperler paa Engenes Græs og Blomsterkroner. Alle Farver er tændte, alle Toner stemte. Nu er det Dag og Sommer igen.

Højt hæver Kathedralen sig over den lille røde By. Netop nu, paa denne klare Dag, hvis Himmel en lystig Havbrise har fejlet ren, maa det snart tusindaarige Gudshus kunne ses viden om i disse Vestkyst-Egne. Ude paa Havet maa Fiskernes Kuttere og Kvaser og de store, sorte Kuldampere kunne se den, og langt nede i Sønderjylland vil Bonden faa Øje paa den, naar han begynder Dagens Arbejde. Dens mægtige Murmasser taarner sig op som en Klippedannelse, hvorunder Byen har søgt Ly. Den Plads, den indtager, er som Midtpunktet, hvori alle krogede Gader og snævre Slipper udmunder. Alle andre Bygningers Forhold til Domkirken er præget af Ydmyghed for den store og herskende. Naar blot *den* stod, og naar blot *den* blev holdt vedlige, som det sømmer sig et saa fornemt og gammelt Mindesmærke fra Ribes og Danmarks Riges Stortid, saa fik det gaa med Resten, som det vilde.

Derfor er det egenlig et Under, at alligevel saa meget har faaet Lov til ikke at forjaa. Trods Fattigdom, Tilbagegang og onde Tider er Ribe ikke sunket i Grus. De gamle Ribe-Slægter fra Egnen og Byen selv — Smaaborgere med beskedne Krav og Kaar — har paa enkelte Undtagelser nær hængt trofast ved deres Arv og Eje. Forstandige Embedsmænd og en gennem Aarene voksende Turiststrøm har hjulpet til at fæstne og uddybe den overleverede Opfattelse af det gamles Værd og Skønhed. Desuden har Pengeknapheden her ikke virket blot nedbrydende; den blev ogsaa Aarsag

til, at mangan Borger maatte nøjes med, hvad han havde, hvor ringe det end syntes i Sammenligning med »Nutidens Bekvemmeligheder«; der var jo ikke Raad til at bygge noget nyt.

Nogle »moderne« Huse af den fadeste Murmester-Slags har nu rigtignok hist og her klemt sig ind mellem de gamle Bygninger. Slemst er det ogsaa, at nogle af de bedste Bindingsværkshuse er bleven lemlæstede, for at store Butiksruder kunde sættes ind i deres gabende Saar. Men rent ud formasteligt bliver det, naar dejlige gamle Bygninger, der staar i alt væsenlig urørte fra den Tid, de for 200 eller 300 Aar siden rejstes, holdes oversmurt med det Kalkpuds, der skjuler deres Murværks Farve og Stenskitte og deres Bindingsværks-Bjælker. Hvilke henrivende Virkninger der kan naaes alene ved at rense Façaderne for denne Kalkens Barbarisme og derved blotte Stenenes og Tømrets Farver og Mønstre, viser den lille Juvel, der hedder »Weiss' Stue«, og som ligger paa Torvet. »Porsborg« og den gamle Bispegaard »Taarnborg« er endnu langt anseligere Eksempler.

Der er syndet meget og mange Steder i Ribe. Men lykkeligvis er i de senere Aar Forfaldet standset, uerstattelige Skønhedsværdier reddede fra Undergang. Siden mine Drengaar er der af Staten og Byens egne Borgere gennemført nyttige Arbejder til dens Prydelse og Gavn. Aaløbets Rensning, Regulering og Uddybning har muligvis ikke givet det ventede Udbytte for den lille Havns Genopblomstring; men Bygningen af Vesterhavsdiget har reddet Ribe fra de Stormfloder, som endnu i min Tid kunde hænge By og Egn.

Det hændte, at ved Efteraarstide en kold, hvinende Vind suste ind over Engenes nøgne Græsstubbe, pøb i rustne Vindfløje og bragte de gamle Huse til at ryste. Vandet i Aaen steg fra Time til Time. Salte, skummende Bølgers Il udslekkede Skellet mellem Aa og Eng. Fraadende væltede Havet sig ind mod Ribe, slyngede Havnens Baade op paa Gaden, splintrede dem, steg og svulmede, naaede Gaderne, slog mod Husmurene, trængte ind i Boligerne, slikkede op ad Domkirkens Piller. Ribe blev delt i Smaarøer midt i det vrede Hav. Der var Dage, da fjærnere boende Disciple maatte stage sig til Skole i Pramme og Baade.

Sligt oplever Ribe ikke oftere. Livet kan leves tryggere i den lille By, hvor det høres trindt, naar Barnet græder og inddysses blidt ved Vuggesang. Aarene, siden jeg forlod den, er bleven mange. Men ofte vender jeg ved Sommertide tilbage til min Barndoms Kærlighed og er lykkelig ved at se Aaen glide gennem Engene, høre Bruset fra Møllernes Hjul, møde Marsk-Køernes Drift gennem Gaderne og genkendende nikke til Husenes

Snitværk og Karnapper, Myldret af Smaahaver, hvis Linde og Kastanjer pletter røde Gavle med Grønt, Storkene paa deres Reder, Forstuernes Svaler og Havernes syngende Kor — Idyllen, jeg Livet igennem har følt mig knyttet til i Hengivenhed og Taknemlighed.

EN ALDRIG STILLET LÆNGSEL

I Løbet af Efteraaret 1884 begyndte Alfred Fritsche og jeg at deltage i Konfirmand-Undervisningen; vi hørte under Sankt-Catharine Sogn, og da Embedet som dets Præst paa Grund af Dødsfald var vakant, overtog Biskop C.F. Balslev midlertidig Konfirmandernes Forberedelse. Han var dengang nær de 80 (han levede til efter sit fyldte 90. Aar); imidlertid havde han i sit tredje Ægteskab Døtre, der var vore omtrent jævnaldrende Damer paa Skoleballer og Skøjteture. Hans Bibelhistorie og hans Katekismus, begge oprindelig skrevne til Hjemmets Undervisning af hans egen, talrige og over flere Slægtled spredte Børneflokk, blev første Gang udgivne henholdsvis 1840 og 1844; de har fundet en uhyre Udbredelse; nu (1942) foreligger Bibelhistorien i 124 Oplag¹ og Katekismen i 325 Oplag, svarende til 3½ Million Eksemplarer. Om disse Bøger kan med Føje siges, at indtil nu har de i hundrede Aar dannet Grundlaget for den langt overvejende Del af dansk Ungdoms Kristendoms-Undervisning.

At en Prælat af saadant Ry varetog min Forberedelse til Konfirmationen, var Far en dyb Tilfredsstillelse. Han kom i Efteraars-Ferien paa Besøg i Ribe, og vi var sammen i Bispegaarden, hvor Fars ærbødige Taknemlighed synlig rørte den gamle Højærværdighed. Paa mig gjorde hverken Æren eller Undervisningen nævneværdigt Indtryk. For os Drengene i III. Latinklasse beredte Stoffets Tilegnelse jo ikke Vanskeligheder, og hvad Biskoppen personlig tilføjede af Udlægninger, satte i hvert Fald for mit Vedkommende hverken Tanker eller Følelser i Sving. Det samme gjaldt hans Søndags-Forkyndelse i Kirken: Den har sikkert været vel-overvejet og formsikker, men hvad den ellers kan have bragt Menigheden, gik mig forbi.

Biskop Balslev's Konfirmand-Undervisning varede iøvrigt kun nogle Maanedre. Ved det nye Aars Begyndelse fik Cathrine-Sognet sin nye Præst: Uffe Birkedal; han var da i Begyndelsen af 30'erne, men allerede saa tungtør, at hans Undervisning nærmest blev en Række Monologer, rime-

¹ Naar Antallet af hidtil trykte Eksemplarer af Balslev's Bibelhistorie ikke kan opgives, er Aarsagen, at Regnskaberne er gaaet tabt for den Periode, i hvilken Bogen udkom hos C.A. Reitzel, inden dette Forlag blev overtaget af Gyldendal.

ligvis fordi han havde vanskeligt ved at opfatte Elevernes Svar paa Spørgsmaal; han var mild og hensynsfuld og derfor sikkert ængstelig ved at trætte eller skræmme med Gentagelser. Jeg husker endnu hans offentlige Eksamination i Kirken paa selve Konfirmationsdagen; paa dens Skær skulde visselig ingen nok saa skrøbelig Skude kunne lide Havari. »Hvem døbte Jesus? Det gjorde Jo-«, hvorefter vi blot havde i Kor at svare: »-hannes«. Eller: »Hvor findes dette Skriftsted? Det staar i Bjærg-« - »prækenen« og saaledes fremdeles til Lettelse for Konfirmander med Eksamensfeber og til Opbyggelse for den talrig forsamlede Menighed.

Dengang kunde ingen vide, at Uffe Birkedal skulde blive en af den liberale Theologi's førende Penne og Unitarernes Præst i deres »Frie Kirke-Samfund«. Men naar jeg senere fortalte de Præster, der i stort Tal og med nidkær Iver deltog i det sønderjydske Arbejde, at jeg var bleven konfirmeret af Uffe Birkedal, hørte jeg ofte sagt: »Saa trænger De sikkert til at blive konfirmeret om!« Det kunde være sandt nok. Thi denne hjærtensgode Mand, for hvem jeg nærrede Sympathi — og maaske Medlidenhed — fik ingensomhelst Indflydelse paa mit religiøse Liv i den Stund, da jeg mere end nogensinde før og siden vilde have været modtagelig for Paavirkning.

For første Gang i en Aarrække var til denne Jul 1884 ogsaa min Bror Willie hjemme; han havde endnu foran sig nogle Maaneders Sejlads, inden han skulde afslutte sin teoretiske Uddannelse paa Fanø Navigations-skole. Saaledes var vi atter alle samlede i Hjemmet i Horsens. Det blev lykkelige Dage i Fred og Harmoni.

Willie drog paa Langfart, og jeg vendte tilbage til Skolen i Ribe.

Vi havde delt Skoletid med Frihed mellem 12 og 2. Eftermiddags-Undervisningen var allerede begyndt 9. Marts 1885, da Rektor Fritsche kaldte mig ud af Klassen og tog mig med over i sin Stue. Nænsomt og kærligt meddelte han mig, at jeg maatte holde mig rede til med Aftentoget at rejse hjem til Horsens, da han fra Mor havde faaet Telegram om, at Far var bleven meget syg. Paa mit Spørgsmaal, om Far allerede var død, svarede han med at vise mig Telegrammet; der stod ikke andet, end hvad han havde sagt mig.

Rektor Fritsche og hans Døtre fulgte mig paa Banegaarden, og naar de utrættelig indprentede mig, at jeg ikke maatte glemme at skifte Tog i Bramminge og Fredericia, saa har det sagtens været, fordi jeg maa have gjort Indtryk af at være langt borte fra Virkeligheden omkring mig. Husk at skifte Tog! Ordene vedblev at hamre i min Hjærne, snart tilpassede Hjulenens Rythme, snart som Genlyd af Stemmer, der kom fra hinsides et Mørketæppe saa tungt, at det var ved at kvæle mig.

Henved Kl. 3 om Natten naaede Toget Horsens. Mor var paa Bane-gaarden. Da jeg kastede mig i hendes Arme og saae ind i hendes Øjne, vidste jeg alt. Vi talte næppe sammen den korte Vej hjem. Resten af Natten kæmpede jeg mod Mareridt. Men jeg kunde ikke græde. Det var, som levede jeg ved Siden af mig selv.

Mor ønskede ikke, jeg skulde se Far i sin Kiste. Bedre, sagde hun, at jeg i min Erindring gemte Billedet af ham fra sidste Jul, da vi alle havde været saa lykkelige sammen. Jeg gik Vejen til Bygholm, som Far og jeg saa ofte havde vandret Haand i Haand eller var redet ved hinandens Side, og jeg ledte efter Vintergækker og Eranthis, som Mor skulde lægge paa hans Bryst, inden Kisten lukkedes. Dagene gik som bag et Slør. Mor havde sagt, Far var død ret pludselig af en Hjærtesygdom. Lægen kom daglig, ogsaa Provst Schou, som jeg kendte fra Juleprækenen. Alle var gode og venlige, men naar jeg prøvede at samle mig til Spørgsmaal om Fars sidste Dage eller Timer, brast det atter for mig. Jeg kunde lige saa lidt tale med andre, som jeg kunde græde med mig selv.

Dagen kom, da Kisten blev baaren ud af Hjemmet og paa en Rustvogn kørt til Havnen, hvorfra Mor og jeg med Damperen *Zampa* ledsagede den til København. Atter en af disse taareløse Nætter med Mareridts Angst og Opvaagnen til en Virkelighed, der paa een Gang var fjærn og pinlig, som naar man under Bedøvelse føler Smærte.

Det var min Farbror, Kaptajn Julius v. Jessen, som havde varetaget Forberedelserne til Fars Begravelse fra Kapellet paa Holmens Kirkegaard. I den smukkeste Hensigt havde han villet hædre Far ved at lade Bisættelsen ske med militære Æresbevisninger. Men i min Tilstand blev dette Skuespil uudholdeligt. Da jeg ved Mors Haand traadte ind i Kapellet og saae Officererne, der mellem Kandelabrenes Lys med dragne Sabler holdt Æresvagt om Kisten i dens Blomsterflor — da segnede jeg om, og selv efter at jeg var bragt til mig selv, sansede jeg intet af, hvad der blev sunget eller talt. Straks efter Højtideligheden blev jeg kørt til en Slægtnings Hjem og sparedes derved for Slutningsscenen med Kistens Nedsænkning, Affyring af Æressalver og gjaldende Hornmusik.

I flere Dage laa jeg syg, og da jeg kom op, var jeg saa udmattet, at der atter maatte gaa nogen Tid, inden Mor og jeg kunde rejse tilbage. Vi fulgtes til Fredericia, hvor vore Veje skiltes. Hendes Tog nordpaa gik før mit. Da vi sagde hinanden Farvel, og jeg saae hende drage vinkende bort — da først ligesom vaagnede jeg af en lang Uvirkeligheds-Tilstand, og i Følelsen af min Ensomhed græd jeg længe, bittert, befriende.

Ved Slutningen af den første Konfirmand-Time efter min Tilbagekomst til Ribe tog Pastor Uffe Birkedal mig med ind i sit Arbejdsværelse og talte til mig om min Sorg; det skete med baade Takt og Hjærtelighed, og min Sympathi for ham voksede og fæstnedes. Men da han saa begyndte at forklare mig, hvorledes Sorgen var sendt mig som en Styrkelse af mit Gudsforhold, gled hans Tale mig forbi, som var den rettet til andre end mig. Længe — saaledes syntes det i hvert Fald mig selv — havde jeg tumlet med disse Problemer og bedt, eller ligefrem tryglet om, at min Sorg og mit Savn maatte føre mig frem til oprigtig Tro paa Gud — at Gud i denne Prøvelsens Time vilde, om det saa skulde ske ved et Mirakel, hjælpe mig til at blive sand Kristen. Men jeg var ikke bøn hørt. Jeg følte hverken Trods eller Vrede, kun Skuffelse. Med al sin Venlighed var Pastor Uffe Birkedal ude af Stand til at vise mig den Vej, som kunde føre til Maalet. Han var et godt Menneske, men han talte til mig, og jeg hørte paa ham som en Fremmed. Jeg havde Hjælp behov, men intet Menneske, kun Gud selv kunde yde den.

Der var endnu nogle Uger til Konfirmationen. Af den ventede jeg intet, men straks efter den fulgte Altergangen, og maaske vilde ved dette hellige Mysteriums Fuldbyrkelse Underet ske og min Sjæl blive eet med den Gud, jeg længtes efter at kunne give mig hen til i Tillid og Tro. Dette Haab klyngede jeg mig til Aften efter Aften, naar Savnet af Far tyngede mig. Men ogsaa dette skulde briste, og Skuffelsen blev saa dyb, at den aflejrede en Uvilje, næsten et Fjendskab — visselig ikke mod Gud, men mod den Form for hans Dyrkelse, som jeg ad Erfaringens Vej havde lært at kende og fundet tom.

I Modsætning til mangen af mine Venner, og blandt dem den bedste af alle, har der hverken dengang eller senere i mit Liv været nogen religiøs Krise med Nederlag eller Sejr, men blot indtil Dagen i Dag en med dyb Ærbødighed for Gudstro aldrig stillet Længsel efter Gud selv.

INDTRYK FRA BEGGE SIDER GRÆNSEN

Under sit Ophold i Ribe i Anledning af min Konfirmation satte Mor mig ind i sine Planer for Fremtiden. Med Fars Død var vore økonomiske Forhold væsenlig forringede; Enke-Pensionerne var smaa, og Mors Midler vilde ikke kunne forslaa til at bevare Hjemmet i Horsens og samtidig holde mig i Huset hos Rektor Fritsche og min Bror paa Fanø Navigationsskole. For nu at undgaa, at jeg efter saa kort Tid atter skulde skifte Skole, havde hun besluttet at flytte til Ribe for Resten af min Skoletid, d.v.s. indtil

jeg havde taget IV. Klasses Hovedeksamen. Hverken min Flid eller mine Anlæg havde hidtil godtgjort, at jeg egnede mig for Studeringer, og hendes Indtægter vilde ikke kunne bære de med et langt Studium forbundne Omkostninger. Baade min Bror og jeg maatte gøre os klart, at vi selv maatte i det mindste bidrage til vort Underhold.

Efter Sommerferien 1885 flyttede Mor da til Ribe. Hun havde lejet Førstesalen i det Hus paa Nederdammen, lige overfor Midtmøllen, hvor Farver Nielsen boede, men som ejedes af en af Byens mest ansete Borgere, Købmand, Bankdirektør J.F. Mickelsen, der selv med Familie boede i Naboejendommen. Til begge Sider var Udsigten henrivende: Fra Vinduerne til Gaden saae man hinsides Møllehjulet, hvis Brusen var de rindende Dagtimers Accompagnement, ud over det Stykke af Aaens østlige Løb, som er kranset af gamle Haver, og fra Vinduerne til den modsatte Side saae man hinsides et Skur, paa hvis Tag en Storkefamilje Aar efter Aar tog Bolig, vidt ud over Engene og den brede Aa paa Vej mod Havet. De to Nabohuses Haver dannede en Helhed og gik lige ned til Aaen med Købmand Mickelsen's Anløbsbro og Baad til fri Raadighed. Saa lidt som andre Ripensere lagde vi Vægt paa stedlige Ejendommeligheder, som f. Eks. at Farver Nielsen's Køer paa deres Færdsel mellem Baggaardens Stald og Engenes Græsning maatte gennem Husets Gade- og Gaarddøre, undertiden spærrende Adgangen og efterladende tydelige Spor af deres Passage forbi Trappen op til Førstesalen.

Som i alle Livets krævende Tilfælde var Mor i denne Tid beundringsværdig. Uden Klage, modig og maalbevidst bøjede hun sig ind under de nye Kaar, udfoldede hele sin Viljekraft og Ordningsevne og skabte os Drengene et Hjem, hvis Hygge og Tryghed hvilede paa hendes til alle Ofre redebonne Kærlighed. Min Mor er en af de i min fædrene Slægt indgiftede Kvinder, hvis Virkelighedssans og Forudseenhed har opholdt dens Forfald.

Kun langsomt rettede jeg mig efter det sjælelige Stød, Fars Død havde tilføjet mig; først nu forstod jeg ret, hvilken Plads han havde indtaget i mit Liv, og hvor afgørende Indflydelse han havde øvet paa Dannelsen af min Personlighed. Jeg blev sat tilbage i Skolearbejdet, men uden at møde Bebrejdelser; alle syntes at kende Aarsagen og have Overbærenhed rede. Desuden var det heller ikke lige ringe i alle Fag. Allerede i de tidlige Barneaar i Horsens havde Mor i videst muligt Omfang gennemført at tale Fransk med mig og Engelsk med min Bror. Herlufsholm og Langfart-Sejladserne havde afbrudt denne Praksis, men under det daglige Samliv her i Ribe genoptog Mor den, og hvad Udtale og Talefærdighed angik, var

Ribe. Udsigt fra Nederdammen

jeg vel nok min Klasses bedste Elev i Fransk. Vor Lærer i dette Fag var en Jyde ved Navn Trugaard; den elskværdige og beskedne Mands Fransk var tydeligt præget af hans Oprindelse, og det hændte ofte, at han, henvendt til mig, sagde: »Nu kan Du læse det for os«. Naar min Læsning saa var omme, kunde han med et Suk sige: »Ja, ja, det kan jo være, det er bedre«. Da jeg engang fortalte den i Paris fødte og opdragne (senere tit. Professor) Pierre Oesterbye om dette, viste det sig, at han i Nyborg Skole i lignende Alder var bleven anvendt som jeg i Ribe; men i Modsætning til Adjunkt Trugaard havde hans Lærer nærmest taget ham hans Udtale ilde op og engang ærgerlig afbrudt ham: »Ja, det kan gærne være, man siger saadan i Paris, men her i Nyborg siger vi nu saadan, at I veed det!«

Rektor Fritsche's Vejledning havde haft gavnlig Indflydelse paa min Interesse for historisk Læsning, og den spændte nu over vide Felter mellem Saxo, N.M.Petersen's danske Litteraturhistorie og E.F.C.Bojesen's romerske Antikviteter. Afgørende for min Opvæksts aandelige Udvikling blev imidlertid Rektors fint udtænkte Konfirmationsgave: P.Hansen's

Ribe. Udsigt fra Nederdammen

Nordiske Digtere i vort Aarhundrede. En skandinavisk Anthologi med Biographier og Portraiter af danske, norske og svenske Digtere (Kbhvn. 1880). Jeg ejer den endnu med Rektors 12. April 1885 daterede, hjertelige Dedikation og dens »Pragtbind«, et af de smukkeste danske *reliures romantiques* fra denne Periode. Fra et pædagogisk Synspunkt var denne Gave maaske for saa vidt risikabel, som den satte mig paa Sporet af en vældig Litteratur, hvis Tilegnelse, hvor forjaget og overfladisk den end maatte blive, slugte megen Tid og mange Tanker og derfor gik ud over regelmæssig Lektuelæsning. Men spildt blev Gaven visselig ikke. Var jeg flink i Fransk og god i Historie, saa kunde det ske, at jeg tog Stik hjem med mine danske Stile; disse vidtløftige Afhandlinger, der ikke skyede Sidespring fra Hovedæmnet, og som var spækkede med Udredninger og Aandrigheder, tyvstjaalne oftere i P.Hansen's Anthologi end i Original-Værkerne, blev undertiden oplæst i Klassen — og, Vorherre bevares, hvor det smagte!

Endelig var jeg heller ikke den ringeste af Rektor Fritsche's Elever i Latin; maaske dog, trods alt, Undervisningen siden mit 11.te Aar i dette klassiske Sprog hos Herlufsholms gamle *Kilian* havde lagt en Grund, der

ikke var smuldret helt bort. Derimod fik jeg aldrig noget ud af Græsken, saaledes som jeg mødte den hos Xenophon og Homer. Det var udelukkende min Fejl; Fritsche var en fortrinlig Lærer; men med mit utaalmodige Jag kneb det haardt at samle Opmærksomheden og Interessen om alle de Grammatikens, Syntaksens og Glosernes Hurdler, der skulde sættes over, inden man naaede frem til Skønhedsværdierne. Maaske fordi Rønnebærrene dengang var sure, har jeg siden været tilbøjelig til en Kende at tvivle paa Oprigtigheden i Kammeraters Henrykkelse over Homer. Mon ikke Wilster's Oversættelse skulde have større Andel i denne Kultus end Skoletidens Indvielse i den store Digters Poesi, udstykket i Smaastumper og overfyldt med unaturlige, ja, usandsynligt sammensatte Adjektiver, som i bedste Fald virkede kunstigt og ofte komisk? Imidlertid har jeg siden haft god Nytte af den Smule Græsk, jeg lærte i Ribe; det lettede Adgangen til Balkans og Ruslands cyrilliske Alfabeter, og i de helleniske Lande blev jeg hurtig i Stand til at læse Skilte, Opslag, Avis-Titler og -Overskrifter o. a. l..

Men Skolen var ikke hele Livet, om end dets Midtpunkt. De politiske Bølger gik højt her paa Vestegnen; Jens Busk var Kredens Folketingsmand, Rektor Fritsche en af det stedlige Højres Førere: vi havde blaa Gendarmer, som paa Markedsdage maatte høre adskillige onde Ord, naar de viste sig mellem Bønderne. Baade Lars Dinesen og Henning Matzen holdt Agitations-Foredrag i Hotel Klubben's Teatersal. Navnlig Matzen gjorde stærkt Indtryk paa mig; hans netop i disse Egne saa velkendte slesvigske Tonefald, uden Stødtoner og med stemte s'er, klædte hans levende Veltalenhed, der spillede paa hele Registret fra kaad Humor til hæftig Harme. Meget nyttigt er glemt, men tydelig husker jeg en af Matzen's Fortællinger om Virkningen af Venstres Visnepolitik: En Skovløbers Bolig trængte haardt til Reparation; den paagældende Estrup'ske Minister krævede paa Finansloven den dertil fornødne Bevilling, men Venstres Ordfører svarede: »Er Huset raaddent, saa lad det falde — vi giver ikke en Hvid, ikke en Skilling til denne Regering.« Da Matzen skildrede Nøden og Elendigheden i Skovløberens Hjem, hvor smaa Børn, rystende af Kulde, var Ofre for Venstres Barbari — da højnedes Loftet og udvidedes Væggene i Hotel Klubben's Teatersal, og adskillige af os tænkte, at Provisorierne kunde have deres gode Aarsager, og at de lyseblaa Gendarmer ikke bar Sværdet forgæves.

En enkelt Gang kom det i Ribe til noget, som Alfred Fritsche og jeg var enige om at kalde Oprør.

Det var en Valgdag. Talertribunen var rejst foran Raadhuset; den var omgiven af Øvrigheds personer, og paa Hjørnerne af de tilstødende Gader stod Gendarm-Poster. Blandt Højre-Kandidaten, Prokurator Stürup's Stillere havde Rektor Fritsche talt for Lov og Ordens Opretholdelse, for Kongens Ret til frit at vælge sine Ministre og for Fædrelandets Forsvar; blandt Jens Busk's Stillere havde næppe andre Ribe-Borgere end Maler Brun Ordet, Resten af hans Anbefalere var Bønder, hvis Tale om Grundlovsbrud vel kunde glimte af Lune, men som samlede sig i en varm, inderlig Bekendelse til Folkets Frihed. Ak, hvor var det svært at vælge mellem disse Standpunkter! Og hvor var det fristende at give den sidste ærede Taler Ret!

Men da Jens Busk selv tog Ordet, var *mit* Valg truffet. Han stødte mig langt fra sig med sin Haan, sine Grovheder og sine ondsindede Vittigheder, der vakte en Jubel, som ikke smittede af paa mig. Der var i hans Taleform noget vrængende, som paa mig virkede til den Grad ubehageligt, at jeg mistede al Tillid til baade hans Argumentation og hans Person. Helt anderledes derimod med Forsamlingen, der langt overvejende — hvad Kaaringens Resultat tydelig viste — bestod af Omegnens Venstrevælgere: Dens Bifald, dens Latter-Udbrud og dens Tilraab røbede snart, at Busk havde haft Held til at ophidse den, og da der efter en eller anden Tildragelse pludselig opstod Uro ved et af Gadehjørnerne, bølgede de tætte Bonde-Masser uordenligt frem og tilbage paa Pladsen, en Gruppe stormede Tribunen, hvor Valgbestyrelsens Formand, Borgmesteren, ringede med sin Klokke, det kom til Haandgemæng mellem Bønder og tililende Gendarmere, en af *de lyseblaa* blev kastet i Stenbroen, et andet Sted var det en Gendarm, som med sin korte Karabins Kolbe slog en ældre Bonde omkuld, man saae hævede Stokke, knyttede Næver, blodige Ansigter ...

Af ubestemmelige Aarsager trak Mængdens Hovedmasse sig fra Raadhuset gennem den korte Gade ned til Torvet, foran Domkirken. Her steg Politifuldmægtig Dynesen-Jensen op paa en af Husenes Gadetrapper, flankeret af en Betjent og en Gendarm; det var vist denne sidste, som skød tre Skud i Luften, og derefter opfordrede Dynesen tre Gange med høj Røst »i Kongens og Lovens Navn« Mængden til i Ro og Orden at gaa hver til sit. Ligesaa brat Uroen var opstaaet, ligesaa øjeblikkelig dæmpedes den. — Jens Busk blev valgt med stort Flertal.

Saadanne Oplevelser var Genstand for ivrig Drøftelse mellem Kathedralskolens Elever. I Modsætning til mine Erfaringer fra Herlufsholm fandt jeg i Ribe jævnaldrende Kammerater, med hvem Samlivet var mun-

tert og udbytterigt. Skoleballer og Skolekomedier blev virkelige Fester. Ved disse Lejligheder, som iøvrigt i Klasse-Undervisningen, brillerede Hans Brix med sine Talenter som Visedigter og Skuespiller, beundret af alle. Til de stille hørte derimod P.N.Hansen, den senere berømte Kirurg; han var af dem, man søgte, naar man trængte til at prøve sine Meningers Værd, og hos hvem mild Forstaaelse og gode Venneraad altid var at finde.

Desuden var der Kammeraterne fra hinsides Grænsen. Thi ligesom jeg i Ribe genfandt Aa-Naturen, saaledes mødte jeg dér ogsaa Sønderjylland, som fra de tidligste Barneaar, i mit fædrene Hjem i Horsens og paa Herlufsholm i Venskabet med Flensborgeren Fritz Jürgensen West, har været vævet ind i min Forestillings- og Interesse-Kreds.

I Aarets lyse Tid hændte det ofte, at jeg fra Lørdag Eftermiddag til Søndag Aften var Gæst i en Kammerats Hjem hinsides eller ganske nær Grænsen. Vi kunde laane Rektors Baad og ro til Seem, hvor vi altid var velkomne hos Pastor Winding og hans lille blaaøjede, lyshaarede Søn Andreas, der mange Aar senere skulde blive en af dansk Presses mest læste Penne. Det var dejlige Ture mellem Vandliljer og Siv, gennem Dufte af Hø og Krusemynte, kløvende Aæns milde Strøm til det yderste Sogn paa Kongerigets Grænse og glidende tilbage mod Byen under Domkirkens Fæstningstaarn. Eller vi kunde spadserere til Brøns, hvor Asger Jacobsen's Fader var Møller. Vejen sydpaa fra Ribe er som trukken med en Lineal og løber paa et Dige, løftet op over magre Markers og Hedestrækningers Flader; kun godt en halv Mils Vej fra Byen stod Grænsepælene, og i Hvidding var der prøjssisk Gendarm- og Told-Vagt. Eller vi gik østpaa, passerede Grænsen ved Gjelsbro og naaede Gram, hvor en lystig Kammerat, Johannes Bruhn, hørte hjemme; hans Far var Sognets Præst, hans Mor en Datter af Als' danske Biskop, Jørgen Hansen, en af de slesvigske Brydnings-tiders mærkeligste Skikkelser.

Hvad enten Turen nu gik mod Syd eller mod Øst, saa kaldte Grænse-Overgangen paa Stemninger og vakte Tanker, der ikke lod sig slippe — noget underlig uklart noget af den Slags, man kan føle, naar man gaar ind i et Fængsel, selv om man veed, at Vejen tilbage er fri ... Allerede Grænsepædens Skilt med Ørnen og *Deutsches Reich* i sort paa hvid Grund, Grænsevagtens Uniform, Bomme og Led i sort-hvide Farver, Vejskilte og Plakater paa Tysk ... allerede disse første Indtryk levendegjorde den Sorg og det Tab, Historiebøgerne fortalte om, og som Far saa ofte havde skildret for mig. Det hviskede i mig, at hernede hørte min Slægt hjemme, at for dette Land havde Far og hans Brødre kæmpet, at her var Johannes Bruhn's og

Asger Jacobsen's Forældre i Fangenskab, skøndt de var ligesaa danske som vi Nord for Grænsen, og at det var Synd for dem, at de skulde være skilte fra os, der holdt saa meget af dem ...

Næppe et Par Kilometer hinsides Grænseovergangen ligger i Rejsby en Gaard somejes af Stedets veleneste Hjemmetysker, Kommuneforstanderen; paa Gavlen ud til Landevejen pranger Skiltet med Ørnen og Indskriften: *Gemeindevorsteher*. Om dette Skilt kunde mine sønderjydske Kammerater i Ribe denne Historie: Efter flere Aars Fraværelse i Amerika kommer en vestslesvigsk Bonde via Esbjerg paa Besøg i sin Hjemstavn; han vandrer fra Ribe sydpaa, hilser *Go' Daw* til Grænsens tyske Toldere, spørger venlig til deres Helbred, og om de nu ikke snart rejser, for det maa da være kedeligt at bo saadan et ensomt Sted i et fremmed Land, hvor ingen forstaar, hvad de siger? Men da hans Venlighed ikke gengældes, gaar han nynnende videre og faar Øje paa Gemeindevorsteherens Ørne-Skilt. Saa banker han paa Stuehusets Dør, tager Kasketten af og spørger høfligt:

— Mæ Faalow, handler I mæ Fuel (Fugle)?

En Udflugt til Gram Præstegaard eller Brøns' Mølle bød paa mangfoldige Nydelser, men ingen der overgik Pastor Bruhn's eller Møller Lydik Jacobsen's Fortællinger om Dagliglivets Brydninger mellem danske Bønder og prøjssisk Øvrighed af alle Grader, fra Landraaden til den pikkelhuede, Karabin- og Sabel-bevæbnede Gendarm, som undertiden holdt sin Hest an for at se nærmere paa os Drengene, naar vi færdedes i Omegnen af vore Værter's Boliger. Engang fortalte vi Møller Jacobsen om saadan et Møde. Paa sin langsomme, rolige Maade spurgte han, om vi havde lagt Mærke til, om Gendarmen skrev noget op i sin Bog? Nej, det havde vi ikke. »Jeg tænkte det nok«, sagde Mølleren. »Se, fordi I sover her i Huset Natten mellem Lørdag og Søndag, skulde jeg jo egenlig melde Jer til Kommuneforstanderen. Men Gendarmen laaner undertiden en Snes Mark hos mig, og da han ikke har været her i et Par Uger, kommer han nok snart igen. Saa det er unødigt at melde Jer«.

Pastor Bruhn, der var en ypperlig Fortæller, satte os ind i den danske Organisations offentlige og hemmelige Virksomhed, baaren oppe af trofast, maalbevidst og offervillig Nationalfølelse, parret med en lunerig slesvigsk Stædighed, som den fremmede Øvrighed trods al sin Magt ikke kunde tvinge i Knæ. Den Dag i Dag veed jeg ikke ret, hvem af disse to, den aandslivlige, begejstrende Præst eller den lavmælte, tunge Møller, der gjorde stærkest Indtryk paa mig, men jeg veed, at begge disse danske Slesvigere hver paa sin Maade kaldte Samtalerne med Far frem i mit Minde, og at

jeg var stolt over at blive regnet for en af deres egne, indviet i deres Hemmeligheder, knyttet til deres Kamp. Naar vi Søndag Aften vandrede tilbage til Ribe, talte vi ikke om andet, end hvad vi hinsides de sort-hvide Pæle havde hørt, og hvad vi snart, straks, i Dag eller senest i Morgen kunde gøre for at være med i alt dette store, som foregik lige udenfor vor Dør og dog saa underlig langt borte ...

Pastor Bruhn's Søn Johannes var en lystig Svend med et kuglerundt Hoved, Ansigtet oversaaet med Fregner og et stort, uordenligt, ildrødt Haar. Han havde en pudsig Ævne til Efterligning af andres Stemmer og Manerer, og det Bifald, han høstede, naar han gav Rektor og Lærere, Højrekandidaten Stürup eller navnlig Jens Busk, blev paa en Maade hans Ulykke. I Studenterforeningen optraadte »røde Bruhn« saa hyppigt som Imitator og blev paa Grund af dette sit Talent efterhaanden draget ind i saa megen Selskabelighed af stedse tvivlsommere Art, at han forsumpede og ret hurtigt tabte Fodfæste. Han rejste til Udlandet og blev borte for sine gamle Kammerater.

Med Møller Lydik Jacobsen i Brøns og hans Familie har jeg stadig vedligeholdt Forbindelsen op gennem Aarene. Han døde 1927, 92 Aar gammel, højt hædret som en af den vestslesvigske Danskheds ypperste Mænd. Om hans Søn, min Skolekammerat i Ribe, Asger, hørte jeg sidste Gang 1914, faa Maaneder efter Verdenskrigens Udbrud. Jeg opholdt mig da i Paris, og her modtog jeg gennem en fælles Ven et Brev fra Møller Jacobsen, der anmodede mig om at gøre, hvad der stod i min Magt for at skaffe Oplysninger om Asger, der som tysk Soldat havde deltaget i Marne-Slaget, men siden var sporløst forsvunden, idet de tyske Militærmyndigheder kun kunde meddele, at han var »savnet«. Alle mine Undersøgelser i franske Krigsfange-Lejre og Lasaretter var imidlertid forgæves; ikke heller var Asger Jacobsen identificeret blandt de faldne tyske Soldater, som var jordfæstede i Slagmarkernes Massegrave.

Men Forældrene satte hjemme i Brøns deres Søn et skønt Monument; de byggede og skænkede Kapital til Driften af et Børnehjem, »Asgers Minde«. Den danske Slesviger, der omkom i Frankrig som Soldat under Tysklands Fane, har ligeledes sit Navn indhugget i den Tavle paa en Mur i Ribe Kathedralskoles Gaard, som minder kommende Slægter om dem af Skolens sønderjydske Elever, der 1914-18 paa alle Evropas Valpladser led samme Skæbne og derfor aldrig oplevede Virkeliggørelsen af vor fælles Ungdoms og Manddoms Haab om Genforeningens Lykke.

EN FADERLIG VEN

Mængden af Indtryk, som strømmede ind paa mig, ligesom krævede Omsætning i skriftlig Udarbejdelse, hvad enten man vil kalde den »Afhandlinger« eller »Digtning«. Uklart forstod jeg nu, hvad der ubevidst kan have foresvævet mig, naar jeg i den tidlige Barndom til mine Forældre havde talt om at »opfinde noget«. Men den aandelige Koncentrations-Ævne, der muligvis synes at give sig tilkende i min Ungdoms og Manddoms Gærning, er en opøvet, under Livets Krav møjsommelig tilkæmpet Egenskab, som oprindeligt er min Natur fremmed og i hine Overgangsaaer fuldstændig svigtede. Det er baade til at le og græde over, at Konfirmations-Perioden satte Spor i en »Kommentar til Markus-Evangeliet«, og at den umiddelbart følgende Litteratur-Slugning foranledigede en »gennemset og forbedret Udgave af Paludan-Müller's Adam Homo«. Naar hertil kom adskillige »Noveller« eller »Fortællinger«, som indsendtes til og lige-saa regelmæssigt kom tilbage fra det af Julius Schjøtt redigerede Ugeblad *Nordstjernen*, saa kunde der ikke blive Tid, i hvert Fald ikke Tid nok til det regelmæssige Skolearbejde.

Kathedralskolens ældste Klasser havde en Forening ved Navn *Hejmdal*; Lærerne havde i min Tid ikke Adgang til Møderne, som i Vinter-Sæsonen afholdtes hver Lørdag Aften paa selve Skolen, sjældnere, naar de var forbundne med et »Sold«, hos en Kammerat, der raadede over den fornødne Plads; vi leverede selv Underholdningen, som bestod dels af Foredrag med efterfølgende Diskussion, dels af Oplæsning af »Protokollen«, der foruden Referat og skaanselløs Kritik af det nærmest foregaaende Møde stod aaben for Medlemmernes Bidrag (Afhandlinger, Noveller, Digte etc.), der da ligeledes blev kritiserede af den følgende Uges Protokol-Redaktør. Jeg var flittig Leverandør af Foredrag og Bidrag, af Digte dog kun fordi der var tvungen Indlevering ogsaa af den Art Produktion. Tidlig gik det op for mig, at min svigtende musikalske Sans bragte mig i uløselige Konflikter med Rythmen. Bortset fra den Glæde, Sang kan berede mig — og saa naturligvis min Datters Spil — staar jeg i Hovedsagen paa samme Standpunkt som Turgénjeff, da han tilstod, at af al Slags Støj var Musik ham den ubehageligste.

Da *Hejmdal* 1915 fejrede sit 50 Aars Jubilæum, udgav Foreningen sammen med Ripenser-Samfundet et Mindeskrift¹; heri findes (S. 29 f.) følgende paa Uddrag af »Protokollen« byggede Skildring af den Periode, i hvilken jeg deltog i Foreningens Liv:

¹ *Hejmdal gennem et halvt Aarhundrede*. Ved Knud Th. Fogh: Kbhvn. 1915; 72 Sider.

I denne Tid optræder H. N. Brix (Dr. phil., Professor ved Universitetet), der sammen med N. H. Løbner (Missionær, Brødremenigheden, Afrika) forfatter en latinsk Karakteristik af Foreningens Medlemmer. Man ser deraf, at Brix har været en god Kammerat: ... *magnus delicatus* (Slikmund) *est, et multa liba matutina* (Morgenkager) *emit, quæ splendide inter camaratos distribuit*. Desværre skildres den vordende Universitetslærer ogsaa som: *discipulus pigerrimus, lecturam delectationis* (Morskabslæsning) *sæpissime legit, qua causa sæpe pensa ejus negliguntur. Quum cantat, ululat* — og naar han taler, har man en Fornemmelse af, at han vil smide hele Kathederet paa Gulvet. Som Litteraturrelsker fordyber han sig i de gamle Protokoller og roder dér et lille uskyldigt Vers frem, som siden har fulgt ham gennem Livet:

O, du hulde Maane,
Som lavet er af Ost,
Hvor mange ser du daane,
Hvor mange dø af Frost.

Se, det kan man kalde et Epigram. Hans egen Tid er nu ikke mindre god; hvad siger man om:

Nu vil jeg synge en Arie
om Hans og hans Marie!

I 1886 nedrakker Brix den unge Franz v. Jessen for hans Novelle »Hvorfor?«, der ender med, at en Husmand graver sin døde Datter op af Kirkegaarden med Neglene; Brix undertegner sig i den Anledning »med Foragt for *ausus sum* (F. v. J.) som Digter«. Til Gengæld kalder Franz v. Jessen Brix' Kritik »ynkelig og elendig, som kun en Brix kan skrive den«.

Da Franz v. Jessen holder et 5-Kvarters kritisk Foredrag om »Mathæi Evangelium«, i hvilket han især finder Vendingen *Lad de døde begrave deres døde* meget absurd, roser derimod Brix dette. I sin Kritik tager morsomt nok P. N. Hansen (Dr. med., Overkirurg ved Kommunehospitalet, Professor ved Universitetet) i begge Tilfælde Standpunkt lige omvendt Brix'.

Skønt Franz v. Jessen kun gaar i IV. Klasse tager han med Iver og Lyst Del i Diskussionerne; særlig skal han være fortræffelig som Oplæser, hvad man hyppigt benytter sig af. I sine Foredrag »gaar han saa højt, at man knap kan følge ham paa hans Flugt gennem Skyerne«.

Desuden skriver han mange og lange — ofte fixe — Prosastykker, hvori det dog kniber lidt med Tegnsætningen, og Orthografien er heller ikke den bedste; der gaar Sagn om, at han faar en Novelle returneret fra et Hovedstadsblad med Paaskriften: »Lær først at stave rigtigt!« Om Franz v. Jessen's Sprog udtaler P. N. Hansen: »Det er smukt og jævnt, lige langt fra Plathed og Svulst og staar fuldtud i Højde med det bedste, vi har hørt i *Hejmdal* i Aar. Novellerterne har en vis Duft ved sig, som var det — i det mindste tildels — noget selvoplevet. Forfatteren har set med sine egne Øjne og set godt«.

Vers har han aldrig været nogen Mester i, hvad den tvungne Indlevering giver grufulde Beviser paa. Et frivilligt maa dog fremdrages, en Aforisme, der er meget filosofisk:

Et Blad — en Susen blot af Vinden,
 Et Ord — et Skuldertræk af Kvinden,
 Saa er de begge som et Kys paa Kinden —
 det mærkes vel, men vejres bort ved brat Forsvinden.

For nogle Hejmdalist-Portræter, som tilskrives hans Pen, faar han frygtelig paa Hovedet ...

Alt dette stammer altsaa fra den Tid, da vi alle var i Alderen 16-17 Aar. Om nu de andre dengang har været ligesaa sikre som jeg i Valget af Livsmaal, veed jeg ikke; men naar jeg skrev i min Dagbog, at jeg vilde blive en Pennens Mand eller gaa tilgrunde, saa var det saa alvorlig ment, som Meninger paa det Udviklingstrin kan være.

Helt manglede det nu heller ikke paa Opmuntringer. Om Tilførslen i *Hejmdal's* Protokol angaaende min Retskrivning og Tegnsætning har Hjemmel, husker jeg ikke, men rigtigt er det, at jeg flere Gange bankede forgæves paa »Nordstjernen's» Dør. I Reglen kom mine Bidrag tilbage ledsaget af en trykt Formular: *Med Tak for Tilbudet tilbagesendes hoslagte Manuscript, der ikke egner sig til Optagelse*; den sad saa fast i min Erindring, at jeg 7-8 Aar senere som Redaktionssekretær ved »Illustreret Tidende« selv lod den trykke til samme Brug. Men dens isnende Virkning kunde undertiden mildnes af Bemærkninger i Manuscriptets Margin; der kunde staa: *godt!* eller: *noget af det rigtige!* eller: *Trænger til Omarbejdelse, prøv igen!* Der skulde jo saa lidt til at spore mig frem, at jeg var Jul. Schiøtt oprigtig taknemlig for disse Haandsrækninger.

Endnu betydningsfuldere blev dog følgende Hændelse: I Rektor Fritsche's Latintime havde vi i Livius, XXII. Bog, Kap. VII, læst om en romersk Enke, som troede sin eneste Søn falden i Krigen mod Hannibal og døde i hans Arme, da han pludselig traadte ind i hendes Stue. Over dette Moriv byggede jeg »Tullia. Skitse fra den romerske Republiks Tid«, og da jeg ønskede at faa dens Værd sagkyndig prøvet, sendte jeg den til den af mig da stærkt beundrede (tit. Professor) P. Mariager, Forfatter til »Fra Hellas«, »Den sidste Lamia«, »Magthaveren paa Rhodos« og andre antike Fortællinger. Jeg modtog snart efter følgende Brev, dateret 4. Maj 1886:

Idet jeg takker for den Tillid, De har vist mig, skal jeg gjerne med et Par Ord gjøre Rede for det Indtryk, som Deres lille Fortælling »Tullia«

har frembragt hos mig. Dog er det umuligt efter en saa snævert begrænset Skitse at udtale nogen *bestemt* Mening om, hvor vidt der er selvstændigt Talent til Stede, saa meget mindre som jeg jo ikke kjender Forf.s Alder eller øvrige Forhold.

Indholdet i »Tullia« danner en saa afsluttet Enhed, — en enkelt Situation, — at det ikke giver Rum hverken for descriptiv Udmaling eller for karakteristisk Dialog. Jeg maa ikke desto mindre sige, at *Behandlingen* af det hos Livius givne synes mig at have noget af den klassiske Korthed, som jeg selv sætter højt, og at den Understrøm af Følelse — dyb Moderkjærlighed — som skal bære det hele, synes mig smukt antydet gjennem Tullias Færd. Slutningen burde maaske have været lidt mere detailleret. Man véd ikke ret, om hun dør af Glæde over Sønnens Hjemkomst eller af Sorg over, at han er flygtet. — Overhovedet kunde der være taget mere med af det gammel-romerske Sceneri. Der kunde saaledes ved Tullias Anraabelse af Mars have været skildret en antik Offerscene. For at faa en poetisk Antithese frem, kunde Præsten have været kold (formel-embedsmæssig), hvorved Tullias varme Moderkjærlighed vilde have faaet et saa meget stærkere Relief. (I det hele er *Fremstilling* at foretrække for *Fortælling*, hvor det kan lade sig gjøre.)

Jeg har nu aabent sagt min Mening.

Med mindre der er et ganske uimodstaaeligt Kald til Stede, vil jeg iøvrigt ikke opmuntre nogen til at betræde Forfatterbanen, da den — selv i Medbør — maaske har fuldt saa mange Torne som Røser.

ærbødigst

P. Mariager.

Dette Brev rørte mig dybt; jeg følte inderlig Taknemlighed, men ogsaa en saa ildnende Opmuntring, at jeg straks gik igang med at følge de givne Raad. Hvor hastigt Bojesen's *Romerske Antikviteter* er bleven udnyttede, og hvor ivrigt »Tullia« er bleven omarbejdet, fremgaar af den Kendsgæring, at Prof. Mariager's følgende Brev til mig er dateret 11. Maj 1886, altsaa en Uge efter det første:

Deres Fortælling »Tullia« har vundet ikke lidet ved Forandringerne. Da De vel gjerne vilde se den trykt, kunde De jo prøve at indsende den til »National Tid.«s Feuilleton. Men behold selv en Afskrift.

Efter at jeg nu har erfaret lidt nærmere om Deres Alder, Livsforhold osv., saa tillad mig, min unge Ven, at give Dem et vel ment Raad.

Om de end føler nok saa megen Lyst til literair Produktion, *saa gjør ikke Digtningen til Deres Levevej*. I Reglen bliver Udkommet da knapt og Produktionen *kun saa som saa*.

Men De vil jo gjerne byde Publikum det bedste, De kan. Grib derfor Sagen anderledes an. Fuldend i Ro og med Flid Deres Studier, — en Digter kan ikke lære nok. Erhverv Dem en eller anden Livsstilling, som sikrer

Deres materielle Existens. Naar dette Maal er naaet, skriv da uden Overielse, giv Dem Tid til at modne Deres Sujetter, — og De vil faa Glæde deraf.

Men *først* det faste Udgangspunkt, en *sikret Existens!*

For ret at kunne skrive maa De desuden være bleven ældre, have oplevet noget, være bleven mere moden. Fantasien kan kun til Dels erstatte Erfaringen.

Men tro mig, De taber ikke ved at vente.

Ovenstaaende er en sand Vens Raad. Jeg véd intet beklageligere end en stakkels Poet, der skriver med Kniven paa Struben for at tjene det tørre Brød, eller med andre Ord hjasker en Mængde umodne, halvfærdige Sager op for at kunne leve. Det er Synd baade mod Literaturen og mod vedkommende selv.

Læg Dem disse Ord paa Hjærtet, min unge Ven, og De vil engang takke mig. — Undskyld min Kortfattethed, men jeg har i denne Tid meget at tænke paa. Min Hustru, som i Fjor fulgte mig til Grækenland og Italien, ligger desværre meget betænkelig syg efter en Operation paa Frederiks Hospital, og jeg selv maa af og til ligge af stærk Forkølelsesfeber. Min voxne Datter, vort eneste Barn, vedligeholder Forbindelsen imellem Hospitalet og Hjemmet i disse tunge Dage.

Da jeg formoder, at De længes efter Svar, har jeg trods alt ikke villet opsætte at sende Dem disse vel mente Linier.

Min ærbødige Hilsen til Deres Fru Moder. Selv være De hilset fra

Deres

P. Mariager.

Et saadant Brev, skrevet under Sygdom og Sorg til en vildt fremmed Dreng, lige fyldt 16 Aar, taler til Ære for sin Afsender. Det bevægede mig saa stærkt, at jeg syntes at høre min Fars Røst. Men hvor overbevisende min nyerhvervede, faderlige Vens Raad end maatte virke paa mit modtagelige Sind, saa var jeg ikke sen til at finde det svage Punkt i netop *hans* Argumentation. Thi som han nu af mig selv havde faaet Oplysninger om mig, saaledes havde jeg undersøgt, hvilken hans *Levevej* var, og paa hvilken *fast Livsstilling* han støttede sit Forfatterskab. Og hvad havde jeg fundet? Prof. Mariager var Medarbejder ved *Berlingske Tidende*, altsaa Journalist! Fra denne Stilling lod jeg mig ikke rokke, hvilke Angreb den end var udsat for fra Mors og — svagere, mere usikkert — fra Rektor Fritsche's Side. Ja, Professor Mariager var ogsaa i mine Øjne en Autoritet, og jeg erkendte fuldt ud hans Raads Objektivitet og Værdi. Men, maatte jeg fra min Side spørge, var han ikke en anset Mand baade som Forfatter og i sin faste Livsstilling som Journalist? Hvorfor skulde det da være urimeligt eller endog uværdigt, at ogsaa jeg som Erhverv valgte Journali-

stik? — Paa Mors Spørgsmaal om, »hvad vilde Far have sagt?«, kunde jeg kun svare, at det vidste ingen af os; sandsynligvis havde hun Ret i, at han vilde have følt mit Valg som en Skuffelse, men til syvende og sidst maatte det komme an paa Resultatet.

Vi naaede ikke hinanden nærmere.

Af P. Mariager's senere Breve, som jeg har opbevaret, ser jeg, at jeg det følgende Aar under et Besøg i København har opsøgt ham og atter plaget ham med Manuscript til en Novelle. Han skriver til mig fra København 22. Maj 1887:

... Det glædede os ret at modtage Deres Besøg og stifte Bekendtskab med vor unge Ven fra Ribe. Det har ogsaa været os kjært at høre, at Deres Fru Moder agter at flytte hertil. Det er et sjældent Held for et ungt Menneske, der pludselig kommer ind i Hovedstadslivet, at have sit vante Hjem at holde sig til.

Jeg har med Fornøjelse læst Deres Fortælling. Der er en ungdommelig Friskhed over den, som lover godt. Alt for megen Vægt maa De dog ikke lægge paa min Mening; thi efter kun at have læst to saa korte Skitser fra Deres Haand, er det mig naturligvis umuligt at udtale noget bestemt. Kun vil jeg sige, at De, i Forhold til Deres unge Alder, synes at have opnaaet en respektabel stilistisk Færdighed, ligesom jeg ogsaa hos Dem tror at have sporet en let vakt Følelse og ungdommelig Enthusiasme for alt skjønt og godt.

Alt dette er fortræffelige Forudsætninger.

Imidlertid mener jeg, — skjønt De maaske ikke ret vil synes om mit Raad, — at De ikke skal forhaste Dem med at give noget ud. Thi bortset fra, at et Debutarbejde altid er en Sag af ikke ringe Betydning, gives der en Livserfaring og Menneskekundskab, som ikke kan hentes af Bøger, men maa erhverves paa egen Haand. Dog — Aarene gaa, og Modenheden kommer ofte tidligere, end man venter.

Jeg vil tilraade Dem foreløbig at *studere* (læse er ikke nok) anerkjendt gode Mønstre i vor egen og fremmed Literatur. Henvend især Opmærksomheden paa Dialogen og gjør Dem det klart, *hvor* der bør anvendes direkte og *hvor* indirekte Tale. Læg ogsaa Mærke til, ved hvilke Smaafinesser en Samtale pointeres. (Det sidste læres bedst hos Dramatikerne.)

Dersom De, som jeg ikke tvivler om, besidder Takt og Smag, vil De ved disse Studier ogsaa lære, hvorledes et og andet *ikke* skulde være gjort. Thi selv hos de største og bedste findes der altid enkelte Pletter. Ikke for intet har Winkelmann sagt: »Gut schreiben ist das schwerste Menschenwerk«.

Med disse vel mente Raad tilbagesender jeg herved Deres lille lovende Novелlette ...

Brevet er undertegnet: Deres Ven P. Mariager. Og sandelig, den fine gamle Mand viste sig som min Ven fra første Gang, jeg bankede paa hans

Dør, til hans sidste, af Sygdom plagede Dage. Efter at vi var flyttede til København, var Mor og jeg ofte Gæster i hans Hjem, og han fulgte mine første Skridt paa den litterære Bane med altid opmuntrende Sympathi.

Det var i Mariagers Hjem, at jeg stiftede Bekendtskab med en anden titulær Professor: Julius Chr. Gerson, af hvis Digtning kun Visen: *En lille Nisse rejste*, sammen med enkelte andre af hans Børnesange, synes at skulle bevare hans Navn. Han var en Særling, ivrig optagen af Tidens litterære og journalistiske Begivenheder, store og smaa mellem hverandre, søgende Modsigelse og straks Fyr og Flamme, naar han mødte den. I Omgang var han godmodig-elskværdig, men kunde pludselig, paa en ubetydelig Foranledning, blive pinlig skarp, bitter og jamrende, saa jeg sagde til mig selv: Typen paa det miskendte Geni. Naar den gamle Digter, der klædte sig efter 50' eller 60'ernes Mode, med Fadermordere og høje sorte Halsbind, faldt i en af disse Kriser og hans Diskant skar gennem Stuen, plejede Mariager at kalde mig til Side og hviske til mig: »Spørg ham, om han ikke skulde have et Digt at læse for os«. Det gjorde jeg, og ligesom Gerson da straks faldt til Ro, viste det sig, at han altid tilfældigvis netop havde et Digt i Brystlommen; det blev taget frem og oplæst med en Diktion, der formelig smagte paa hvert Ord. Naar Bifaldet havde lagt sig, sagde Mariager: »Tak, unge Ven, fordi De bevægede Professoren til at skaffe os denne Nydelse«. Der var Aftner, da jeg ligefrem kunde se paa Gerson, at han ventede min Opfordring, og naar et Vink fra Mariager havde sagt mig, Øjeblikket var kommet, kunde han tilføje: »Dèr ser De selv, Professor Gerson, De har stadig Ungdommens Øre!«

Begge døde 1894 med nogle Maaneders Mellemrum, Gerson 83, Mariager 67 Aar gammel. Det faldt i min Lod som 24-aarig Publicist at skrive deres Nekrologer (i *Illustreret Tidende* 11. Marts og 14. Oktober 1894). Jeg satte Pris paa, at Professorinde Mariager 22. Oktober s. A. takkede mig for Artiklen, »skrevet med fin Forstaaelse og poetisk Opfattelse og hvert Ord den skæreste Sandhed. Og dog har De ikke kjendt min Mand, da han var i sin fulde Kraft; De vilde da have havt et endnu bedre Minde ...«

Men hvad P. Mariager gav mig i min Ungdom, da jeg mest trængte til hans Raad og Vejledning, var saa rigeligt, at Mindet om ham er forankret i min Taknemmelighed.

AFGØRELSEN TRÆFFES

Stærkt støttet af nogle Maaneders forudgaaende Privatundervisning hos Kathedralskolens Matematiklærer, Adjunkt (senere Lektor) C. Amorsen

— Søn af en af de danske Nordslesvigeres Førere, Konsul, Bankdirektør i Haderslev Søren Thomsen Amorsen — tog jeg endelig min Eksamen, uden nogen Slags Udmærkelse, men dog med hvad der kaldes en anstændig Første-Karakter. Min Bror havde ogsaa gjort sig færdig paa Fanø og sejlede nu som Styrmand paa danske Rederiers Skibe i oversøisk Fart. Mor og jeg flyttede til København.

Med Sandhed kan jeg sige, at i mig gærede ingen Planer om at erobre Hovedstaden. Havde jeg overhovedet staaet overfor et Valg, saa vilde jeg ikke have betænkt mig, men være bleven i Ribe som Lærling paa »Stiftstidendes« Redaktionskontor. København øvede hverken dengang eller senere nogen Tiltrækning paa mig. Efter min Rejse i Østasien 1904-05 plejede jeg at sige — og jeg mente det — at der var tre Byer, jeg gerne valgte til varigt Ophold: Ribe, Paris og Peking. Efter at Japanerne har lagt Haand paa denne sidste Hovedstad, er den gledet ud af min Interessekreds. I Paris kom jeg til at bo 16 lykkelige Aar. Da jeg vendte hjem, hindrede Hensynene til mine Erhvervs-Muligheder og til min Datters Fremtid en Bosættelse i Ribe. Altsaa blev det København, og som da jeg gik i mit attende Aar: af pure Nødvendighed.

Til Støtte for de Fremtidsplaner, Mor havde lagt for mig, medbragte jeg foruden mit Eksamens-Bevis Anbefalinger fra Rektor Fritsche og Købmand, Bankdirektør Mickelsen i Ribe. Jeg ejer dem endnu; de bevidner, at jeg er velopdragen og omgængelig, opfatter hurtigt og let, samt kan anbefales for Orden og Sirlighed i skriftlige Arbejder; derfor vil jeg være velegnet til Anvendelse paa et Kontor. Ja, jeg kunde rigtignok sagtens! Med min Familjes Forbindelser varede det da heller ikke længe, inden jeg — efter en kort Ventetids Beskæftigelse som »noget« paa et Grossererkontor — fik Ansættelse i Landmandsbanken, hvis Første-Direktør da var Etatsraad Isak Glückstadt. Dermed maatte min Fremtid siges at være trygget.

Havde der været Mulighed for at slippe ind paa de Stier, jeg selv havde øjnet som Genveje mod mine egne Maal? Rektor Fritsche havde betydelig Indflydelse paa »Ribe Stiftstidende«, var (eller blev) en af Bladets Aktionærer, og et Ord fra ham vilde have været nok til at aabne mig Adgang til en Lærlinge-Plads. Professor Mariager var en af »Berlingske Tidende«s mest ansete Medarbejdere; der kan ikke være Tvivl om, at han vilde have kunnet lempe mig indenfor, hvis han havde villet. Men begge disse Veje var spærrede. Mor havde taget Løfte af baade Fritsche og Mariager, at de ikke vilde lede mig i Fordærv, og da jeg ikke fristede dem med blot Antydningen af en Henvendelse, havde de let ved at holde Ord.

Fra mine ca. 2 Aars Tjeneste i Landmandsbanken vilde jeg iøvrigt kun have gode Minder, hvis jeg ikke fra første til sidste Dag havde lidt under Bevidstheden om, at mit Arbejde var en Pligt, jeg udførte med Ulyst, undertiden med Ubehag. Dette gælder navnlig Manipuleringen af rede Penge, ofte anselige Summer. Mit første Avancement, om man kan bruge et saadant Ord om saa ringe en Ting, medførte nemlig, at jeg kom til at forestaa den daglige Ekspedition af Bankens udgaaende Post; herunder hørte med visse Mellemlum Afsendelse af almindelige Postanvisninger, lydende paa de Beløb, som Danske i Udlandet, navnlig i U. S. A., gennem Banken tilstillede deres Paarørende herhjemme. Det kunde hver Gang dreje sig om tilsammen flere Tusind Kroner. Alene dette at tænke paa, hvor let Afsendelsen af en eller et Par af disse Postanvisninger, uden at nogen vilde ane det, kunde opsættes, naturligvis blot faa Dage, højest en Uge, og saa var vel Udvej til Dækning funden ... alene disse Tanker, der ligesom kom af sig selv, kunde gøre mig hed og kold og give mig naturlige Mareridt. Fra denne Tid stammer min Uvilje mod at have andres Penge mellem Hænder, og jeg har siden konsekvent afslaaet ethvert Hverv, der kunde medføre et Ansvar som det, der i min pure Ungdom blev lagt paa mine Skuldre.

Nu som før i Ribe sankede jeg Motiver paa alle Marker, i alle Haver og ved alle Grøftkanter, jeg kom forbi. Underlig nok fandt jeg ingen i Banken. Der foresvæver mig noget om, at jeg tumlede med Gengivelsen af Indtryk fra Etatsraad Isak Glückstadt's Forværelse, hvor Tidens Handelsmatadorer kunde vente ved Siden af skæggede Jøder med Proptrækkerkrøller og i lange Kaftan'er — Ahasverus-Typer fra fjærne polske eller russiske Egne paa Vandring i det evige Israels Sendelser. Men der kom aldrig noget ud af disse Forsøg, ligesaa lidt som af Møderne med Gedalia. Naar den gamle Mand hævdede sin lille Understøttelse i Banken, hændte det, at han smuttede ind i Korrespondance-Afdelingen for at faa en Snak, og hans Ankomst hilstes med et lystigt: »Naa, dér har vi jo Baronen!« Saa fik en eller anden ham til at fortælle om hans Stortid, da han som Bankier og Entreprenør hørte til dansk Finansverdens Fyrster og hædredes med udenlandske Regeringers Tillid og Æresbevisninger — indtil Katastrofen brød ind over ham, og hans Fjender og Misundere udnyttede den til hans økonomiske og borgerlige Ruin. Han var bleven meget bitter, den gamle Baron, forhutlet saae han ud i sit slidte Tøj med en unaturlig stor, broget Ordensroset i Knaphullet, og jappende flød Talestrømmens Blanding af lav-københavnsk og jiddisk Jargon — en latterlig, men ogsaa en tragisk

Figur, den havarerede Jødematador med i Behold en ligesaa smaatskaaren som grænseløs Forfængelighed og en Hævnlystens Fanatisme, der ganske savnede den Værdighed, som prægede de kaftanklædte Supplikanter i Etatsraadens Forværelse. Nej, Baron Gedalia, der lokkedes eller hidsedes til Pralerier og Trusler, var ikke noget Motiv for min Pen. Jeg holdt ikke af hans Besøg i Korrespondance-Afdelingen.

Iøvrigt gik Dagene deres ensformige Gang under et Rutine-Arbejde, der var overkommeligt, men ligeegyldigt. Da der intet var at klage over, hverken fra Chefers eller Kollegers Side, og da de ikke heller syntes misfornøjede med mig, kunde det se ud, som var der Fred og ingen Fare. Men det var et Skin.

Blandt min mødrene Familjes Venner var Malerinden Frøken Mimi Schwartzkopff (der, som tidligere nævnt, 1892 blev gift med Forfatteren Karl Larsen); hun boede da i Kunstnerhjemmet i Gothersgade, og i hendes Omgangskreds fandtes adskillige af Tidens Litterater og Journalister fra de forskelligste Lejre, Mænd som Edvard Brandes, Ernst v. d. Recke, Sophus Schandorph, Karl Larsen, den nu glemte, højt begavede Joachim Reinhardt o. fl. andre. Hun havde faaet Sympathi for mig, og da den var gengældt, betroede jeg mig til hende om mine Planer, Interesser, Forhaabninger. Hun lovede at række mig en Haand, og hun holdt Ord.

Gennem en af sine indflydelsesrige Venner satte Mimi Schwartzkopff mig i Forbindelse med »Nyt dansk Forlagskonsortium« i Skindergade; det ejedes eller i hvert Fald lededes af en Jøde ved Navn Wulff, og det viste sig, at han havde Brug for en ung Mand, der havde Lyst til og var i Stand til for beskeden Betaling at løse to Opgaver: Oversættelse fra Fransk dels af Thiers' *Den franske Revolutions Historie* (tre Bind), dels af et Udvalg for Ungdommen af *Tusind og een Nat*. Om det var noget for mig? Aldrig har en Aftale mellem Forlag og Forfatter kunnet træffes hurtigere. Samme Aften efter Banktid gik jeg igang med Thiers, der skulde udkomme i Subscriptions-Hæfter. Ind imellem »bearbejdede« jeg »for Ungdommen« (efter en fransk Udgave) nogle af de arabiske Æventyr; da Wulff syntes, der var nok, udkom de som Bog (1890, 8°, 118 Sider) med Navnet *Franz Borch* paa Titelbladet. Thiers-Oversættelsen var anonym. Af Hensyn til Banken og iøvrigt ogsaa til Familjen maatte sliq Virksomhed skjules, saa godt det lod sig gøre.

Men ligesom Læsningen af Livius i Ribe havde inspireret hin med blaat, rødt og grønt Blæk dekorativt renskrevne Novelle om Romerinden Tullia, saaledes kunde det vanskelig undgaaes, at den daglige, intime Omgang

med Adolphe Thiers satte min Pen i Sving. Jeg skrev en — nu dog maaske noget mindre overdaadig udstyret — *Studie fra Revolutionsdagene i 1789: Marquis Saint-Hurugue*, og i Erindring om tidligere Forbindelse sendte jeg den til »Nordstjernen«. Der kom et venligt Svar fra Julius Schiøtt: Studien var antaget; han fandt, jeg havde gjort Fremskridt, siden han sidst havde sagt: Tak for Tilbudet. Marquis Saint-Hurugue offentliggjordes 10. Januar 1890 under mit Navn.

Engang har jeg læst et fortryllende Causerie af Francisque Sarcey om hans første Artikel i Bladet i den lille franske Provinsby, hvor han da var Lærer ved Lyceet. Han fortæller, hvorledes han saae efter, om Folk, han mødte paa Gaden, havde Avisen med Mesterværket i Lommen, og at han gik ind paa en Café for at undersøge, om Gæsterne læste Avisen og frem for alt, om de læste hans Artikel, og hvilken Virkning den da frembragte i deres Ansigtsudtryk? Men ikke en eneste af Gæsterne saa meget som forlangte Bladet. Det forekom ham utroligt, at det ikke skulde være rygtedes overalt i den lille By, at Avisen netop den Dag maatte læses af høj og lav. Derfor gik han ind i det stedlige *Cabinet de lecture*, tog Plads et Sted, hvorfra hele Lokalet kunde overses, og her ventede han taalmodigt, til langt om længe en ældre Herre tog Bladet, læste første Side, vendte og — ingen Tvivl var mulig — begyndte Læsningen af Artiklen. Sarcey saae tydelig, at hans Øjne fulgte Linje for Linje, og da vel omtrent Halvdelen maatte være læst, kunde Forfatteren ikke længere staa imod, men gik hen til sin Læser og sagde: »Jeg beder Dem meget undskyldte, men jeg vil gjerne gøre opmærksom paa, at paa det Sted, De nu kommer til, findes en grim Trykfejl!«

Mig gik det med min Studie fra Revolutionstiden saadan, at jeg paa een Gang haabede — og ventede — at Alverden vilde læse den, og at den maatte forblive evig skjult for Kolleger i Banken og for den Del af min Familie, som allerede mistænkte mig for at nærme mig Fortabelsens Afgrund. Imidlertid gik det mig som Francisque Sarcey: Folk syntes ikke at have lagt Mærke til, at noget usædvanligt var sket.

Oljepletten bredte sig. Mor glædede sig over mine smaa Succes'er og var ængstelig for Virkningerne af alt det, der optog mig *udenfor* Banken. Vi havde i vort iøvrigt harmoniske Samliv sluttet en Art Kompromis: Naar jeg passede mit Arbejde i Banken, saa skulde *hun* give Afkald paa enhver, middelbar eller umiddelbar, Modstand mod min litterære Virksomhed. Overenskomsten blev loyalt overholdt fra begge Sider — men hvor længe kunde den holde? Spørgsmaalet skulde hurtigt blive aktuelt.

Den Sommer 1888 var Frk. Mimi Schwartzkopff Gæst hos sine Venner,

Amtmand, Kammerherre Dreier og Frue i Ringkøbing. Ved en Amsraads-Middag traf hun her Redaktøren af »Holstebro Avis«, Dyr læge V. F. Welsch, der spurgte hende, om hun med sine mange Forbindelser ikke kunde skaffe ham en »Privat-Korrespondent« i København? Hun nævnede mig. Kort efter fik jeg fra Red. Welsch et Brev med Opfordring til at sende ham en ugenlig Korrespondance; Honoraret var 3 Øre Linjen. Jeg svarede omgaaende Ja Tak, men efter Mors udtrykkelige Anmodning paa det Vilkaar, at mit vordende Medarbejderskab forblev en Hemmelighed mellem Redaktøren og mig.

Til mine øvrige litterære Sysler føjedes altsaa denne ugenlige journalistiske Virksomhed, som jeg kastede mig over med min hele 18-aarige Energi. En af de bedste Nyheds-Leverandører blev Mor; som det var at vente: naar hun engang havde taget sit Standpunkt, tog hun ogsaa dets Konsekvenser. Ind mellem »Causerier« med Motiver hentede alle vegne- og intetsteds-fra modtog »Holstebro Avis« da undertiden smaa Bidder *society-news*, der fik den Skæbne at blive gengivne rundt om i Provinspressen, en og anden Gang ogsaa i københavnske Blade. Red. Welsch skrev til mig 15. Januar 1889: »Jeg kan forsikre Dem, at jeg er særdeles vel tilfreds med Deres Korrespondance«, og tilføjede: »Jeg takker for Meddelelsen angaaende *Politikens* Rapserier, som var undgaaet min Opmærksomhed, medens jeg derimod havde bemærket, at Venstreblade levede højt paa vore Meddelelser, hvorfor jeg ogsaa havde tænkt at give dem en lille Paamindelse i Bladet. I Dag har jeg gjort det under en Form, som jeg formener bider bedst«. I et senere Brev (17. Maj s. A.) forhøjede Welsch mit Honorar med 1 Øre pr. Linje; »jeg er meget vel tilfreds med Deres Korrespondancer, der udmærke sig ved Korthed og vise, at deres Forfatter er vel underrettet«.

Det kan sikkert ikke have været længe efter, at jeg atter modtog (et desværre ikke opbevaret) Brev fra Welsch, og denne Gang med Meddelelse om, at den nye Redaktør af »Aarhus Stiftstidende«, cand. polit. Th. Funch Thomsen, havde kastet sine Øjne paa »Holstebro Avis« (anonyme) Københavns-Korrespondent, og nu maatte jeg selv afgøre, om jeg vilde sætte mig i Forbindelse med ham eller ej.

Faa Uger senere blev jeg ogsaa Funch Thomsen's Korrespondent; med det større Blad fulgte større Bevægelses-Frihed; jeg kunde skrive, naar jeg havde noget paa Hjærte, og det hændte ogsaa, at min nye Redaktør tog Initiativet til at stille mig Opgaver.

I Sommerferien fra Banken 1890 besøgte jeg efter Indbydelse begge mine Redaktører.

*Holstebro. V. F. Welsch's Bolig og »Holstebro Avis« Bygning
Fot. o. 1893*

Funch Thomsen satte mig ind i sine Planer for Udvidelsen af det gamle Bladforetagende, han i Løbet af faa Aar skulde drive frem til et af de største udenfor Hovedstaden, og uden at noget præcist blev tilbudt eller modtaget, forstod vi begge, at et Samarbejde laa indenfor Synsvidde.

Redaktør Welsch tog mig en Dag med paa en Tur ud i Egnens dengang unge Hedeplantager. Han var en af Hedeplantningens Foregangsmænd og har indlagt sig stor Fortjeneste af dens Fremme¹. Hvad han ved denne Lejlighed fortalte mig om Arbejdet og Planerne, og alt, hvad jeg med egne Øjne saae af Skønhed og Forjættelse, gjorde et saa stærkt Indtryk paa mit Sind, at jeg, min Tilbøjelighed tro, maatte frigøre mig i skriftlig Gen-givelse. Og nu skete der noget mærkeligt ...

Redaktør Welsch syntes ganske vist godt om min Artikel, men hellere end selv offentliggøre den i sit Blad, hvis Læsere ikke trængte til Oplysning om Hedesagen, vilde han se den fremkomme i et Hovedstadsblad, hvor den kunde gøre mere Nytte. Jeg fulgte Vinket og sendte under Mærket *F. v. J.* Artiklen til »Berlingske Tidende«, hvis Redaktør da var Dr. phil. Emil Manicus.

¹ Paa Hundredaarsdagen for V. F. Welsch's Fødsel, 28. Juni 1933, afsløredes i Holstebro Kommunes Plantager, nu store Naaleskove, en Mindesten for deres Skaber († 1916). S. D. udgav »Holstebro Avis« et Minde-Nummer, i hvilket jeg som Bladets ældste dalevende Medarbejder fortalte om min Tilknytning til V. F. Welsch.

Da jeg vendte hjem til det daglige Bankarbejde, var Artiklen endnu ikke trykt. Morgen og Aften saae jeg efter, uden Resultat. Endelig en Aften var den der («Landvinding. Indtryk fra en Rejse»; 17. Juni 1890) — ganske vist i et Tillæg paa anden Side, men hvorfor hænge sig i Smaatterier? Atter gik nogle Dage, som ikke bragte Bud om andres Interesse for et Arbejde paa 150-200 Linjer, der spillede saa stor en Rolle i min Bevidsthed. Men en Dag, da jeg kom hjem fra Banken, laa der Brev til mig med »Berlingske Tidende« paa Kuverten, og indeni laa en anden Kuvert, kortfattet adresseret til: Hr. F.v.J.. Den indeholdt et Brev, dat. Aarhus, 18. Juni 1890, og det var fra selve Enrico Dalgas.

Han skrev¹ til den »Høistærede«, at han paa Hedeselskabets Vegne gærne vilde takke for Artiklen i *Berl. Tid.*, og da det af den fremgaar, at Hedesagen interesserer Forfatteren, kunde han maaske have Lyst til at se noget mere end Holstebro Plantager. »Enhver Ven af Hedesagen er velkommen hos Os Hededyrkere; og det vilde maaske interessere Dem at erfare, at Plantningerne ikke ere Hovedsagen, men Hovedmidlet til at kurere Jyllands Indre; ligesom det vilde interessere Os at paavise Dem dette.« Han indbød mig derfor til at deltage i en Ekskursion i Dagene 24.-26. Juli. Jeg behøvede blot at melde mig ...

Maaske har jeg aldrig senere som Journalist oplevet en renere Glæde end den, dette Dalgas' Brev bragte mig i min pure Ungdom, da jeg længtes mod den Gærning, der stod for mig som mit Kald. Der var da noget, som sagde mig, at jeg havde Lov at tro paa mig selv. Men Uviljen mod Bankarbejdet, der hindrede mig i at modtage Dalgas' Indbydelse, voksede mægtigt.

Denne Gang var det mig umuligt at bære Glæden helt alene. I hvert Fald paa »Berlingske« vilde de kunne have Nytte af at vide, hvilket Bidrag det var, de havde smølet med at offentliggøre — paa anden Side af et Tillæg.

I min Middagstid i Banken bragte jeg Dr. Manicus Brevet fra Dalgas. Han læste det langsomt igennem, saae op paa mig og sagde:

— Ja, nægtes kan det jo ikke, at Hr. Oberstlieutenant Dalgas har Indsigt i dette Anliggende. Jeg takker Dem for Laan af Brevet.

Han sagde ikke mere, og jeg tog Afsked. Allerede havde jeg Haanden paa Laasen, da han tilføjede:

— En anden Gang kan De jo prøve at skrive om noget andet ...

¹ Brevet er (delvis) gengivet i Facsimile i de »Mindeblade om Enrico Dalgas«, som *Illustreret Tidende* under min Redaktion udgav 7. Maj 1894 i Anledning af Dalgas' Død 16. April s. A..

Deres Visitkort eller Navn
med Adresse, og lad mig
vide, om De kan og vil
følge med paa Tønnen.

Deres erbedt
E. Dalgas

Ju F. v. J.

Enrico Dalgas' Underskrift paa Brev af 18. Juni 1890

- Maa jeg? udbød jeg begejstret og taknemlig.
- Ikke for ofte og ikke for langt.

Til denne Grøde-Tid hører ogsaa Udarbejdelsen af et Skuespil i fire Akter: *Penge*; jeg har det liggende blandt mine Papirer, ovenikøbet i to Udgaver, af hvilke den ene er renskrevet af en professionel Kalligraf. Modet til nu paany at læse det igennem har imidlertid svigtet mig. Thi blandt de Breve fra Edvard Brandes, jeg har opbevaret, findes følgende, dat. 3. Novbr. 1890, skrevet til mig, efter at han — ved Mimi Schwartzkopff's Mellemkomst — havde indvilliget i at læse *Penge*: »En udførlig Kritik kan jeg ikke skriftlig levere af Deres Stykke; dertil har jeg ikke Tid. Jeg troer ikke — men andre kan jo have en anden Mening — at det egner sig til Udgivelse eller Opførelse. Det interesserer ikke. Imidlertid er

det saa alvorligt i sin Form, at De meget godt kan søge Dom for den Ting hos rette Vedkommende. Jeg vilde efter denne Prøve ingenlunde anse det for umuligt, at De besad dramatisk Ævne, men Æmnet her var ikke heldig valgt. Hvis jeg engang træffer Dem, skal jeg med Fornøjelse tale med Dem om Deres Arbejde«.

Jeg opsøgte Edv. Brandes for at takke ham for hans Brev, hvis Skaansomhed jeg allerede da paaskønnede. Han tog venligt imod mig og snarere opmuntrede end skræmmede mig fra at prøve paany; Interesse og Velvilje for mig lagde han stedse senere for Dagen, selv da — navnlig i det sønderjydske Spørgsmaal — vore Veje skiltes. Der bliver snart Lejlighed til at fortælle om den Støtte, han ydede mig paa min journalistiske Løbebanes første Trin, og den hensynsfulde, næsten faderlige Omhu, med hvilken han raadede mig. Men selv om han ogsaa i vor mundtlige Samtale sagde mangt et venligt Ord om mine Ævner, saa havde hans Brev om *Penge* dog gjort et saa afgørende Indtryk paa mig, at dette mit første Skuespil ogsaa blev det sidste dramatiske Arbejde, jeg nogensinde har blot prøvet at sætte sammen.

I hele denne Periode kastede jeg mig over enhver Mulighed, jeg øjnede for Udvidelse af mine Kundskaber, hvis Huller og Mangler jeg tydelig følte som et Savn, næsten som en Skam. Jeg var flittig Deltager i Johan Borup's Kursus og satte Pris paa hans Vejledning og Rettelser til Løsningen af de skriftlige Opgaver, han stillede; jeg hørte Georg Brandes paa Universitetet — navnlig Foredraget om Heine efterlod varige Minder — og hver Gang det var muligt, sad jeg under Henning Matzen's Katheder, naar han gennemgik Statsret. Alt dette var spredt, tilfældigt, uden Plan. Men ikke helt spildt. Der vaagnede Lyst til at søge videre frem ad Vejene, som var aabnede ud mod nye Horisonter.

I Anledning af Højres Repræsentantskabs Møde i December Termin kom Funch Thomsen til København. Vi var meget sammen. Han gik da i sit 31., jeg i mit 21. Aar. Nys havde han overtaget »Aarhus Stiftstidende« i Forpagtning og ønskede nu at knytte mig til sig som Redaktionssekretær for en Løn, der vilde gøre mig det muligt at leve uafhængig af Tilskud fra nogen Side. Inden han rejste, var vi enige.

Kort efter opsagde jeg min Stilling i Landmandsbanken. Under mit Afskedsbesøg hos Etatsraad Isak Glückstadt sagde han mig nogle venlige Ord om den forløbne Tid og ønskede mig alt godt for den Fremtid, jeg selv havde planlagt. Jeg sad allerede i Aarhus, da jeg fra Banken modtog et Par og tredive Kroner og nogle Ører som min Andel i det afsluttede

Regnskabsaars Personale-Tantième. I et Brev til Korrespondance-Afdelingens elskværdige Chef, den senere Vice-Direktør Emil Rasmussen, hvori jeg takkede, skrev jeg, at Beløbet forekom mig at være en rigelig Værd-sættelse af min Indsats for Bankens Trivsel.

I mit litterære Bo var kun Thiers' Revolutionshistorie uafsluttet. Den arvedes af Fritz Jürgensen West, som netop da stod i Begreb med at indstille sig til statsvidenskabelig Embedseksamen.

Længe sørgede Mor over min uigenkaldelige Afgørelse, og helt forsonede hun sig aldrig med den. Højt op i Aarene var hendes Sind delt mellem Glæde over min Virksomhed og Ængstelse for dens usikre Grundlag, dens Afhængighed af Tilfældigheder og Konjunkturer. Sagtens har det ogsaa pint hende, at hun nu, naar jeg drog bort, vilde blive helt alene. Men da Afskeden forestod, havde hun sørget rigeligt for det Udstyr af Linned og Møbler, jeg skulde bringe med mig til Aarhus, og vi var begge lykkelige i Bevidstheden om hyppige Gensyn.

Hvad min fædrene og mødrene Familje angik, da tænkte den paa mig med Overbærenhed.

Ingen Dag i det Liv, som nu skulde begynde, har jeg fortrudt mit Valg.

ANDET AFSNIT
JOURNALISTISKE UNGDOMSAAR

*Allem Tun, aller Kunst muss
das Handwerk vorausgehen.*

GOETHE

FEMTE KAPITEL

LÆREAAR HJEMME OG UDE

VED flere ansete Universiteter i U.S.A. findes Journalist-Skoler; mig bekendt har de intet Sidestykke i Evropa, eller havde det i hvert Fald ikke i 1900-Tallets første tredive Aar, da jeg færdedes i vor Verdensdels Kultur-Centrer. Ikke heller har jeg blandt udenlandske Journalister, af hvilke jeg har kendt mange — ogsaa nogle med berømte Navne — truffet blot en eneste, som havde frekventeret et journalistisk Fakultet. Faldt i disse Kredse Talen paa den Art Højskoler, blev der i Reglen ytret Tvivl om deres Nytte.

Da jeg altsaa savner Kendskab til den journalistiske Universitets-Undervisnings Plan og Metoder, skal jeg ikke tage Stilling til Spørgsmaalet om dens Indførelse ved vore hjemlige Højskoler. For mit Vedkommende kræver jeg ganske vist Anerkendelse som faglig uddannet Journalist; men denne min professionelle Uddannelse har praktisk og teoretisk været ligesaa uakademisk som individuel, og den kan følgelig ikke gøre Krav paa Gyldighed som Mønster for andre Unge. Tværtimod, naar jeg senere i Livet blev raadspurgt, har jeg stedse advaret mod Gentagelse af den Fejl, jeg paa det afgørende Stadium selv havde begaaet ved altfor tidligt at løbe af Skole.

Hverken ligger det i min Natur at have Tilbøjelighed, eller har jeg i mit Hjem modtaget nogen Paavirkning til at nære, hvad nu kaldes Mindreværds-Komplekser. Dog tilstaar jeg aabent, at endnu den Dag i Dag kan det trykke mig, at jeg, da Tid endnu havde været, savnede Flid, Taalmod og Udholdenhed til at blive Akademiker og føre et Studium tilende. Det drejer sig her om noget andet end den gamle Historie om Komikeren, der vil spille Tragiker, eller om Villa-Arkitekten, der vil bygge Kathedraler. Jeg er udmærket tilfreds med min Lod i Livet og har aldrig villet være andet, end hvad jeg er, hvilket godtgøres af den Kendsgæring, at jeg

mere end een Gang har afvist fristende Tilbud om at gaa over i Embeds- eller Forretnings-Virksomhed. Men hele den Del af min Produktion, som falder udenfor Journalistik (og Skønlitteratur) — altsaa den eneste, som overlever mig — er om ikke en Dilettants, saa en Autodidakts Værk, og de dermed følgende Mangler vilde være undgaaede, megen Tid og Møje ogsaa sparet, om jeg i min pure Ungdom havde haft Karakterstyrke nok til, som de fleste af mine samtidige Kammerater, at gøre mig færdig i Skole og ved Universitet. Erkendelsen af, at baade min Familie — frem for alle min Mor — og mine Lærere dengang havde god Aarsag til at tvivle om Alvoren og Oprigtigheden i mit Valg af Levevej, har voldt mig megen Anger, og derfor har jeg ikke forsømt nogen Lejlighed til at advare andre mod at følge mit Eksempel.

Engang i 1938, da jeg kom fra Kongens Mandags-Audiens paa Christiansborg (et med Statsbidrag udgivet Værk var afleveret), gik jeg over Gaden for i mit Værelse paa *Nationaltidende* at klæde mig om. En af mine unge Kolleger, som, inden han var 30 Aar, foruden Embedseksamen og Universitets-Guldmedalje havde erhvervet Doktor-Graden, kiggede ind til mig, medens jeg afførte mig min Ordenspragt og sagde smilende: Hvor jeg misunder Dem! Jeg svarede, at saafremt sligt var muligt, byttede jeg gærne det hele for hans Doktor-Grad — og det var fra min Side ikke saa lidt mere end en Talemaade.

PAA DEN REDAKTIONELLE SKOLEBÆNK

Den faglige Uddannelse, jeg gennemgik paa »Aarhus Stiftstidende« under Redaktør, cand. polit. Th. Funch Thomsen's Ledelse, var grundig og krævende. Bladet udkom Hverdagene Kl. 3-4 Eftermiddag, Søndage om Morgen. Hverdagene begyndte Arbejdet Kl. 8, og der var Bøde for at komme for sent. Tiden maatte ogsaa udnyttes, saafremt den skulde slaa til. Redaktøren skrev personlig sjælden andet end de indenrigs- og kommunal-politiske Artikler; hans Tid var stærkt optagen af Bladets og det dermed forbundne Stiftsbogtrykkeri's Administration; begge var de Forretninger, som under hans initiativrige Ledelse hurtig voksede i Omfang. Redaktionen talte — foruden Korrespondenterne i København og i Aarhus' Opland — to Medarbejdere, som dog inden længe blev øget med en Ekstrahjælp. For Bladets Efterretnings-Tjeneste spillede Telegrafnet en underordnet, Telefonen slet ingen Rolle. I Modsætning til vor store Konkurrent (i selve Aarhus), »Jyllandsposten«, der var Morgenblad, og som fuldt sandfærdigt reklamerede med »egen Telegrafledning fra København«,

kunde med sin Udgivelsestid om Eftermiddagen »Stiftstidende« nøjes med, hvad Brevposten bragte den ind ad Døren, og hvad den af Aarhus-Stof selv kunde skaffe til Huse.

Det vilde imidlertid være en Misforstaaelse at mene, at derved det redaktionelle Arbejde blev mindsket eller lettet. I Virkeligheden stillede Gennemgangen af den daglige Posts Meddelelser, Artikler og Indlæg Krav om hurtigt Skøn over Indholdets Værdi og Form samt Ævne til Tilpasning og Tilrettelægning efter det øjeblikkelige Behov. Men hertil kom, at som alle andre Provinsblade — iøvrigt ogsaa nogle af Hovedstadens Aviser — var »Aarhus Stiftstidende« paa Kommunikations-Midlernes daværende Udviklingstrin for sin Efterretnings-Tjenestes Vedkommende i væsenlig Grad afhængig af andre Blades Stof. Da nu de store københavnske Morgenblade først naaede Aarhus *efter* Redaktionens Slutning, saa blev det afgørende vigtigt at udnytte »Berlingske Tidende«'s, »Nationaltidende«'s og Hamborg-Bladenes Aftenudgaver (fra den foregaaende Dag). Vilde man lære, hvorledes sligt skulde gøres, var det klogt at studere »Flensborg Avis«, som havde drevet Uddrag- og Oversigt-Kunsten til Mesterskab. Intet Blad paa dansk Sprog raadede over en Stab, der som Jens Jessen's med Hurtighed forenede Sikkerhed i Valg af andre Blades Nyhedsstof og vidste at graduere Værdsættelsen og undgaa Gentagelser. Skulde nu paa »Stiftstidende« desuden et og andet af det saaledes indsamlede Stof gøres til Genstand for Kommentar eller forsynes med vejledende Tilføjelser — og paa denne Form for Redaktion satte Funch Thomsen Pris — saa fløj Timerne afsted, og Frokosten maatte afgøres i en Haandevending.

Det var Redaktionssekretærens Opgave at føre, hvad vi kaldte »Ordensedlen«, d. v. s. det Skema, paa hvilket Bladets faste Rubriker var opført, og paa det at nummerere Dagens Stof i den Orden, det indenfor hver Rubrik under Ombrydningen skulde finde Plads. Fra første Færd interesserede denne Del af Arbejdet mig levende, og jeg sendte min Far mangan venlig Tanke i Mindet om hans Opøvelse af min Sans for Orden ved Løsningen af den Art Opgaver.

Straks efter Frokosten begyndte Korrekturlæsningen. »Aarhus Stiftstidende« var dengang ikke større og dets unge Forpagter følte sig endnu ikke økonomisk tryggere, end at den hele Korrektur, saavel Tekst (herunder ogsaa Listestof, Feuilleton m. v.) som Annoncer, maatte besørges af Redaktionen, en Mand til Manuscriptets Oplæsning, en anden til Rettelse af Sats-Aftrykket. Det var en slidsom og bundkedsommelig, men overmaade nyttig Skole. Vi vidste jo, at var det for Bladet uheldigt og for ved-

kommende Forfatter beklageligt, om der forekom Korrekturfejl i Artikler eller Nyheder, saa kunde den mindste Fejl i Annoncerne koste dyre Penge, og Funch Thomsen forstod ikke Spøg paa dette for Bladet livsvigtige Om-

Aarhus. »Stiilstidende«s Ejendom Mejlgade 48
Efter Tegning af J. Ølsgaard

raade. Jeg tilstaar, at efterhaanden samlede sig i mig en stedse utaalmodigere Uvilje mod Piger og Karle, der søgte Plads, Manufakturhandlere, der holdt Udsalg, Hingste, der ventede paa Hopper, og Urtekræmmere med nye Sendinger Messinafrugt, ikke at tale om Tinglysninger, Auktioner og Vilkaar for Licitationer... Men gennem denne Guldfloed skulde vi, Dag ud og Dag ind, og lidt efter lidt gik ogsaa Arbejdets pædagogiske Værd op for mig: Jeg

lærte Paapasselighed og Nøjagtighed i Omgang med Manuscripter og Korrekturet, og ad praktisk Vej fik jeg i Typografiens Kunsthaandværk en Indsigt, som jeg efter Ævne har søgt at uddybe. Det er hændt, at Værker, hvis Udgivelse jeg har forestaaet, er bleven venlig omtalt af lærde og profane Kritikere, og at derved megen Glæde er mig beredt; men naar i samme Anledning Sætteriers og Trykkeriers Faktorer roser min redaktionelle Teknik, mindes jeg med Taknemlighed den Kur, Funch Thomsen lod mig gennemgaa i min journalistiske Ungdom.

Alt dette var sket i Dagens første Halvdel, altsaa indtil det Øjeblik da Avisen Blad for Blad to Gange (een for første og fjerde, een for anden og tredje Side) var skubbet ned over Fladtryk-Pressens Forme og derefter i Haanden med en lille Ben-Kniv falset paa Midten og gjort færdig til Udbringning af de i Gaarden ventende Budkoner. Men meget andet Arbejde ventede Resten af Dag og Aften.

Der kunde være udenrigspolitiske Artikler, Causerier eller Bog-Anmel-

delser at skrive, Oversættelser fra Fransk eller Tysk at foretage, og desuden at fungere som Anmelder ved Teater- eller Circus-Forestillinger eller endelig som Referent ved Foredrag, Fester, politiske og kommunale Møder. Naar nu undertiden dette Slid med Opgaver, der laa langt over mine Forudsætninger, og hvis Løsning gav Anledning til mangen skrap, men aldrig saarende Kritik, fik mig til at hænge med Hovedet, mindede Th. Funch Thomsen mig om, at det ikke havde manglet paa Advarsler, hverken hjemme hos mine egne eller fra ham, og at det var mig selv, der havde valgt Journalistik som Livsvej.

*Aarhus. Gaarden til »Stiftstidende«s Ejendom
Mejlgade 48
Efter Tegning af J. Ølsgaard*

Mange Aar senere —
det var, troer jeg, 1907¹

— søgte han mig en Dag i København og stillede mig følgende Forslag: Medens han selv vilde beholde Stiftsbogtrykkeriet, skulde jeg mod en aarlig Pengesum, der samtidig indenfor et vist Aaremaal var at betragte som Forpagtnings-Afgift og Afdrag paa Købesummen, overtage »Aarhus Stiftstidende«. Tilbudet var fristende og i enhver Henseende *fair*. Af Mistillid til mine Ævner som Leder af den store Forretning, Bladet allerede da var blevet — Funch Thomsen solgte det ca. 15 Aar senere for en Million Kroner — stillede jeg det Vilkaar for Tilbudets Modtagelse, at min gode Ven, tidl. Redaktør af »Slagelse-Posten« og Hovedstadsbladet »Samfundet«, dav. Direktør i »Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse«, Chr. Jensen, skulde blive Parthaver i Foretagendet som dets Administrator. Chr. Jensen ønskede imidlertid ikke at opgive sin Stilling i »Nationalforeningen«, og dermed maatte ogsaa for mit Vedkommende Sagen falde

¹ Funch Thomsen havde 1905 erhvervet Bladet og Stiftsbogtrykkeriet som Ejendom.
Franz v. Jessen: Mit Liv. I

bort. Det var ved denne Lejlighed, at Funch Thomsen fortalte mig, at han, da jeg som 20-aarig traadte i hans Tjeneste, med velberaad Hu fra første Færd havde spændt Kravene til mine Ævner og min Udholdenhed saa stramt som muligt; thi enten stod jeg Prøven igennem, og saa havde jeg haft en nyttig Læretid, eller ogsaa gav jeg op, og saa var det, fordi jeg havde taget fejl af mit Kald. Bag dette laa desuden Opfyldelsen af en Ærespligt, han frivillig havde paataget sig overfor Mor: Inden han hint Efteraar havde truffet de endelige Aftaler med mig, havde han — uden mit Vidende og uden Foranledning fra Mors Side — søgt hende og lovet hende at blive mig en faderlig Ven og Lærer paa den Bane, jeg selv havde valgt, og som ogsaa han troede, jeg egnede mig for.

Det var Væksttider i den gamle Gaard i Mejlgade. Politisk gik det ganske vist tilbage i disse Aar efter 1890; vi nærmede os det storpolitiske Forlig, der ikke havde mange Tilhængere i det aarhusianske Borgerskab; politisk stod Funch Thomsen langt tilhøjre for sin unge Redaktionssekretær, der hjemmefra mødte med den *blakkede Frakke*, som allerede i C. St. A. Bille's Øjne havde trængt til Børstning. Men kommunalt var der overalt Fremskridt at spore, og skulde det hælde, at et eller andet Omraade blev forsømt, fandt Funch Thomsen det snart frem og hvilede ikke, før ogsaa det var bragt under Ploven. Hans Initiativ fornyedes uafbrudt. Bladet, Trykkeriet, Byen — dermed var hans Arbejdsmark afstukken, men hver Plet indenfor disse Grænser kendte han, elskede han og viede sit Virke. Han ejede en mægtig Arbejdstrang, og hans Lyst var at skyde paa og drive frem.

Der var noget gammeldags-ridderligt over Funch Thomsen's Væsen; denne smukke, frejdige Mand, som havde saa let ved at smile, tog Børn og gamle Folk med Storm. Han kunde være urimelig skarp i sin Polemik; overhovedet var han langt betydeligere som Forretningsleder og Redaktør end som Skribent; de Stridigheder mellem »Jyllandsposten« og »Stiftstidende«, som hørte til Dagens Orden, skøndt de to Blade i alt væsenligt var enige, regner jeg til mine ubehageligste Aarhus-Minder, som maaske har deres Andel i min Uvilje mod de provinsielle Avis-Skænderier, der gennem en altfor lang Aarrække kendetegnede ogsaa Københavns Presse. Men i Virkeligheden var Funch Thomsen blød som Voks, og Svaghed afvæbnede ham lettere end Knipler. Alle var enige om hans eminente Forretnings-Dygtighed; alligevel opdagede vi, der i det daglige Liv stod ham nær, at han havde ladet sig narre af den første den bedste, som havde

vidst at bevæge hans Sind. Da han døde 19. December 1923¹, havde han i den sidste halve Snes Aar — efter hvad jeg paa anden Haand veed — været dybt religiøst grebet; han havde skilt sig af med baade Bladet og Stiftsbogtrykkeriet (ogsaa dette sidste repræsenterede da en Millionværdi) og viet sig et Lægmands-Apostolat, farvet i mørke Grundtoner, der maatte synes fremmede for hans Natur, men hvis Oprindelse dog maa- ske kan føres tilbage til hin Sindets urolige Følsomhed, som i de unge Aar brød frem bag Livsmodet og Handletrangen.

Det var dristigt af Funch Thomsen at betro mig alle de Opgaver, han lagde paa min uerfarne Ungdom; men det var ogsaa tillidsfuldt og i bedste Forstand pædagogisk. Hans Holdning virkede som Stimulans paa mit Vovemod og min Æresfølelse. Han rettede ikke mine Manuscripter med et pedantisk Blaaakridt, men med den erfarne Redaktørs Pen, og hans Smil lyste baade over Barnlighederne, Fejlene og Daarska- berne, saa jeg selv kunde se dem, og over de spredt spirende Værdier, saa jeg opmuntredes til at arbejde videre og bedre.

Ikke alle Opgaver var lige vanskelige at løse. Naar man havde prøvet et Par Gange, lod det sig gøre at skrive en passabel Anmeldelse af de Forestillinger paa Birch's Teater, som blev givet af Cortes' eller andre omrejsende Selskaber. Mange Boganmeldelser fik vi færdigsyede fra Forbindelser i København; men vi kunde ogsaa selv. Da Karl Larsen, som jeg kendte lidt til fra Schwartzkopff's, i 1891 havde udgivet sin Pastiche efter middelalderlig Legendedigtning, »Den brogede Bog«, anmeldte jeg den udførligt og beundrende. Virkningen var uventet. Ikke blot Karl Larsen selv (hvad Folk, der har kendt ham, maaske ikke vil undres over) udnævnte mig stante pede til klartskuende og dybsindig Kritiker, men Vilh. Møller (1846–1904), den ansete Udgiver af »Nyt dansk Maanedsskrift«, skrev til mig 15. Marts 1892, at min »Anmeldelse af Karl Larsen's

Th. Funch Thomsen
Fot. Aarhus o. 1890

¹ Om mit Samarbejde med Th. Funch Thomsen har jeg tidligere fortalt dels i en Mindeartikel, skreven i Paris 26. December 1923 til »Aarhus Stiftstidende« (optrykt i det som Manuscript December 1924 af Aarhus Stiftsbogtrykkerie udgivne Minde- skrift), dels i »Journalistforeningen 1894-1911; nogle personlige Erindringer«, i det af Foreningen Marts 1940 i Anledning af 50-Aars Jubilæet udgivne Festskrift.

sidste Bog er ganske sikkert den bedste, der er skrevet«, og han var »vel tilfreds med her at bevidne sin Sympathi«.

Fra dette Udgangspunkt rullede Lavinen: I Erindring om den Værd, P. Hansen's nordiske Anthologi havde haft for mig i Drengæarene i Ribe, lagde jeg Planer om — og fandt mig altsaa i 22-Aars Alderen kompetent til — at udgive en Fortsættelse af dette Værk, omfattende Tidsrummet 1870–1890. Jeg har liggende foran mig Planen med Navnene paa de til Optagelse værdig fundne danske og norske Digtere (Svenskerne er, af gode Grunde, forbigaaede) og med baade Vilh. Møller's, P. Mariager's og Edv. Brandes' Bemærkninger til det trufne Valg. Hvad mere er, ogsaa et Forlag var fundet. Funch Thomsen's Svoger, Boghandler i Aarhus Alb. Bayer havde lige begyndt en Forlagsvirksomhed, sandsynligvis financieret af Funch Thomsen, der ønskede at fodre sit Stiftsbogtrykkeri. Der kom imidlertid aldrig noget ud af Planen; jeg tør ikke haabe, at det negative Resultat skyldtes Erkendelse af mine manglende Forudsætninger for Opgavens Løsning; sandsynligere er det, at jeg fik for meget at gøre med nærmere liggende og lettere overkommelige Opgaver. Helt spildt blev den hele Hurlumhej dog for saa vidt ikke, som Alb. Bayer's Forlag (senere »Jydsk Forlag«, der endte med at gaa op i Gyldendal) gennem mig var kommen i Forbindelse med Vilh. Møller og udgav hans Samling »Verdenslitteraturens Perler«, af hvilke dog kun nogle faa Bind udkom. Værket var stort anlagt, og Vilh. Møller ejede til dets Gennemførelse alle Forudsætninger, paanær Udholdenhed i Arbejdet. Sammen med Carl Bruun's »København« og Niels Neergaard's »Under Junigrundloven« blev »Verdenslitteraturens Perler« et af disse Subscriptionsværker, der bringer Forlæggerne til Fortvivelse, fordi Manuscript til hvert Hæfte under Kamp skal vristes fra Forfatteren, og hvis Subscribenter som den hvidhaarede Olding, der paa en russisk Smaabanes Endestation afleverede en Barnebillet, kunde svare Kontrollen: »Brorlil, jeg var Barn, da jeg paa Afgangstationen løste min Billet«.

Langt vanskeligere end Anmeldelsen af Litteratur og Teater var Referent-Virksomheden; desuden var den i et Provinsblad af *Stiftstidende's* Type ganske anderledes vigtig, fordi mange Hundrede Læsere var i Stand til at dømme om dens Resultater. Hverken ved Omtalen af politiske Møder eller af Byraad og Amsraad eller endelig af Foredrag med paafølgende Drøftelse kunde man nøjes med et subjektivt Skøn over Præstationernes Indhold og Form; Lærerne, baade de, der ikke havde været nærværende, og vel navnlig Tilhørerne samt Talerne selv krævede objektiv Gengivelse,

og den kunde vanskelig gøres udførlig nok. Denne Kunst maa læres ved lang Øvelse og kræver ikke blot Opfattelses-Ævnens Anspændelse, men fysisk Udholdenhed.

Lad endda gaa med de rent politiske Møder af den Slags, som i min Aarhus-Tid i Reglen domineredes af den unge Peter Sabro, der i privat Samvær var godlidende og elskværdig, men som paa en Talerstol med eet Sæt forvandlede til en hektisk Demagog i Provinsformat; Referaterne af saadanne Møder kunde samles om Talernes Kraftsteder, Afbrydelserne og andre Incidenser. Men holdt de samvirkende jyske Landboforeninger Delegeretmøde, eller førtes vigtige Forhandlinger i Byraad og Amsraad, saa kunde det knibe haardt at følge med Time efter Time, finde det væsentlige frem, skære det mindre vigtige bort, klare sig Talernes Standpunkter og disses Forhold til Bladets egen Linje — kort sagt: gøre sig selv til et følsomt og hurtigt virkende Modtager-Apparat. Her stod meget paa Spil for Bladet som for Referenten, og det varede hele min Læretid ud, inden jeg trods al Umage naaede at præstere blot taaleligt Arbejde. Jeg kunde efter saadanne Møder være segnefærdig af Træthed og pintes desuden af Usikkerhed om Arbejdets Værdi; men jeg var ikke i Tvivl om, at denne Opøvelse i Referatets Kunst vilde blive mig til fremtidig Nytte, og Erfaringen har lært mig, at heri saae jeg rigtigt.

Amsraadets Møder holdtes paa Aarhus' Raadhus under Ledelse af Stiftamtmand A. Regenburg, som iøvrigt boede i Skanderborg. Han var en lille Mand, hvis Uniformsfrakke hang løst om hans magre Skikkelse, som var den bleven ham for stor; han brugte et af den Slags Øjerglas, som ikke kan sættes fast, men holdes i Haanden paa et Skaft; ofte naar han hævede det for at fiksere en Taler, spillede Anelsen af et skælmsk Smil om hans Mund, og det var nok til at afkorte vidtløftige Udredninger og hidføre en Konklusion. Som Æventyrkongerne i Slaabrok og med Guldkrone var han paa een Gang værdig og nonchalant, myndig og godmodig, historisk patineret og hverdagslig nussende. Naar jeg fra min Referentplads iagttog hans Minespil, udøvede han en saadan Tiltrækning paa mig, at jeg kunde glemme at delagtiggøre *Stiftstidende's* Læsere i et æret Amsraadsmedlems saglige Indvendinger mod Udgifterne til Vedligeholdelse af sjette Bivej til Hovedvej Nr. 4. Og dog blev netop et af mine Amsraads-Referater Aarsag til, at Stiftamtmand Regenburg's Øjerglas en Stund hvilede paa mig, og at et Smil af den Slags, der udveksles mellem sammensvorne, ledsagede hans venlige Nik.

Sagen var, at Regenburg havde fundet Behag i min Skildring af en lille

Episode under det nærmest foregaaende Amdsraadsmøde: Medens Drøftelsen af alle andre Punkter paa Dagsordenen var forløben i vanlig Kedsommelighed, gav et eller andet Spørgsmaal vedrørende Jordemoderen paa Endelave — hendes Løn, hendes Befordringsudgifter, eller hvad veed jeg? — Anledning til en Meningsudveksling, der til Tider blev lidenskabelig, og som uden Hensyn til de dengang skarpt skillende politiske Linjer splittede Forsamlingen paa Kryds og Tværs. Nu var Endelave jo et af min Barndoms Kronlande, der havde sendt os mangen prægtig Maen, og hos hvis Maren'er min Bror og jeg havde tilbragt mangen lykkelig Ferieuge; Amdsraadets Forhandling om denne skønne Ø's Jordemoder maatte da blive et mig næsten personlig vedkommende Anliggende, og jeg løste derfor denne Episode ud af det øvrige Referat og gjorde den til Genstand for en særlig Skildring, i Virkeligheden en Pastiche efter Émile Zola's *Le petit village*, nemlig Wörth i Alsace, hvor i 1870 et af den fransk-tyske Krigs første Slag stod. Motivet er givet i følgende Citater af Zola:

Hvor ligger den vel, den lille Landsby? I hvilken Fold af Jordsmonnet dølger den sine hvide Huse? Hviler de i Grupper om Kirken, eller ligger de gemte i en Hulvej? Er de byggede Side om Side langs en livlig befærdet Vej, eller klatrer de som springske Geder op ad en Skrænt, halvt skjulende de røde Tage under yppigt Grønt?

Digteren tænker sig helst den lille, hidtil ukendte Landsby »i en Krog af Sletten, tæt op ad en Bæk, skjult bag en Række høje, slanke Popler«:

Dens smaa Huse forsvinder som badende Piger i Bækkens Pilebuske. En Stump grøn Eng tjener den til Tæppe. Levende Hegn omslutter den til alle Sider. Man gaar tæt forbi den uden at se den. Man hører Vaskerpigernes Stemmer klinge som Fuglekvidder. Ikke en Røgstribe. Den slummer i Fred ved sin grønne Arne ...

Men brat, fra Morgen til Aften bliver den lille Landsby's Navn nævnet overalt i Verden; Krigen har lagt dens Idyl i Ruiner:

Der er ikke mere Sang ved Bækken. Et nyt Navn i Historien — Sejr eller Nederlag — en Del af Landet mættet med vore Sønners Blod ...

Dersom den lille Landsby hedder Austerlitz eller Magenta, hører vi dens Navn gjalde i vore Hjærter som Trompetstød, og dersom den hedder Waterloo, vil den i vore Erindring glide dumpt forbi som Tonerne fra en Tromme, hyllet i Sørgeflor ...

Indsættes nu i dette Tema Endelave's Yndigheder, der i Aarhus' Amdsraad pludselig bliver Scene for vild Krig om Jordemoderens Befordrings-Godtgørelse — den fredelige, hidtil næsten ukendte Ø, som brat ombruses

af Larmen fra Amdraadsmedlemmernes krydsende Sværd, medens unge Mødre i Barnsnød længselsfuldt afventer, om Jordemoderslaget skal blive et Austerlitz eller et Waterloo ... saa har man Traad og Tone i det Amdraadsreferat i *Stiftstidende*, der syntes mængen Læser upassende dristigt, men som indbragte mig et muntert anerkendende Glimt gennem Stiftamtmandens Øjerglas og senere endog en Indbydelse til at gæste ham i Skanderborg.

Den blev modtagen i ærbødig Taknemlighed. Og her, i de højloftede Stuer med Møbler som i mine Bedsteforældres Hjem og ligesom udforede med Bøger — her oplevede jeg atter Sønderjylland. Det var, som vendte jeg efter et Par Aars Udlændighed tilbage til min Hjemstavn. Jeg gæstede ikke den 77-aarige Stiftamtmand over Gl. Skanderborg og Aarhus Amter, men det slesvigske Ministeriums Departementschef, Faderen til de omstridte Sprogskripter, Manden, der med Sandhed havde kunnet sige, at mellem de to Krige skete i Slesvig »ikke andet, end hvad jeg vilde«.

Naar den lille, magre Mand i den altfor store, lidt slidte og plettede Uniformsfrakke talte med mig om hine Tider, følte jeg mig som rykket tilbage til Barneaarene i Onkel Christian's Stue, hvor jeg saa ofte, med alle Sanser spændt, havde lyttet til Fortællingen om Grænselandets evig standende Strid. Men mellem sine Tusinder af Bøger om Elbhertugdømmerne levede Regenbueg ikke som i et Mausoleum; gennem sit Øjerglas fulgte han opmærksomt Livet hinsides Grænsen. Da han hørte om mine Vandringer fra Ribe mod Øst og mod Syd, spurgte han mig ud om Vennerne dernede, og snart viste det sig, at han havde fulgt deres Færd længere op mod Øjeblikket end jeg. Hans Kendskab til nationalpolitiske Forhold i Nordslesvig virkede paa mig overvældende. Uden at raadspørge nogen Bog eller noget Aktstykke havde han paa rede Haand Oplysninger om Personer og Egne over hele Landsdelen, og langt mere end den Fortid, han selv legemliggjorde, var det Nutiden og Fremtiden, som optog hans Tanker.

Hvorfor viste den gamle Mand mig Venlighed og ofrede Tid paa mig? En ubetydelig Anledning havde sat ham paa mit Spor; maaske har han saa ment, at mit Navn gav Mulighed for slesvigske Overleveringer; men afgørende blev, at jeg var ung og vovemodig. Han vilde fæstne Baandet mellem dansk Ungdom paa begge Sider Kongæaaen.

MAANEDSSKRIFTET »JYLLAND«

De Bidrag til »Aarhus Stiftstidende«, jeg har opbevaret fra 1890-92, bærer alle tydelige Spor af min Paavirkelighed, rettere vel min ungdom-

melige Uselvstændighed. En Overgang henfalder jeg til Brug eller Misbrug af Makamen, sikkert Resultatet af Fordybelse i Aarestrup's Breve i denne kunstige og krævende Stilart. Saaledes i en Skildring (16. Juli 1891) af Kalø's Ruiner:

Vilde Roser dufte i Borggravens frodige Dyb, og Brudelys prange paa den græsklædte Brink. I Murrevner bygger nu det lyssky Kryb — det er jo kun Ruiner, der spejle sig i Vandets sollyse Blink.

Eller naar Modsætningen mellem Jyllands tvende Kyster i Causeriet »Fra Bugt til Hav« (27. Juli s. A.) rimes saaledes:

Din vuggende Vove, Dine sukkende Skove, dem kender jeg, Jylland!, hvor i Øst, ved Vaar som ved Høst, Dit frodigskønne Land, Din enggrønne Strand er herlig og rig ved Fjord, ved Bugt og ved Vig. Du synes her mig lig en fager Kvinde, og Jordan er Din fulde, sunde Barm, og Stranden er Din glatte, skønne Arm, og Kraft og Frodighed i Dine Aarer rinde.

Men mod Vest er Din Kyst som et hvidt, et havdugget Havfru-Bryst. Her lyder ved Dag og ved Nat Bølgernes larmende Brusen, her piber om Marehalmstoppen Stormens rasende Susen, her rejser det hvide, glinsende Sand sig til dræbende Flugt, her aves alt Liv under Vestenstormens Tugt.

Og dog er de af samme Moder, det larmende Hav og den smilende Bugt...

Snart skifter imidlertid dette Epigoneri Vindretning. Nu bliver Alphonse Daudet det ene saliggørende Forbillede for en Række Fritids-Arbejder i den novellistiske Genre. Aarsagen hertil var, at Funch Thomsen havde overdraget mig at oversætte til *Stiftstidende's* Feuilleton Daudet's da nylig udkomne Roman »Rose et Ninette«. Der foresvæver mig noget om, at forud for Overdragelsen af dette Hverv var gaaet en mægtig Batalje mellem *Stiftstidende* og *Jyllandsposten*, som hver for sig hævdede Retten til — ja, til hvad? Vel egenlig blot til at stjæle først. Thi ingen af dem havde saa meget som spurgt Forfatteren om Forlov. Sligt var dengang muligt. Jeg vasker mine Hænder; jeg kunde nemlig ikke sigtes for Hæleri, thi Oversættelsen indgik i mit fastlønnede Redaktionssekretær-Arbejde som *service commandé*.

Da *Stiftstidende's* Feuilleton var sluttet, udkom min Oversættelse af »Rose og Ninette« hos Jydsk Forlagsforretning (Aarhus 1892), trykt i Aarhus Stiftsbogtrykkerie i en nydelig lille Udgave (hvis Titelvignet ligeledes var tyvstjaalen fra den franske Original). Jeg havde forsynet Bogen med en Indledning om Daudet's Forfatterskab, og for at kunne skrive den havde jeg maattet læse i hvert Fald de fleste og vigtigste af hans indtil da udkomne Fortællinger i Roman- eller Novelle-Form. De Efterligninger, dette nydelsesrige Pligtarbejde foranledigede, bør være

viede evig Glemsel i deres tidlige Grav; men baade Indledningen og Oversættelsen vil jeg være bekendt den Dag i Dag.

Imidlertid fik denne spredte Fægtning langs tilfældige litterære — eller halvletterære — Veje ikke rigtig Tag i mig; trods min ungdommelige Selvtillid følte jeg mig ikke overbevist om, at Digtning (være sig paa rimet eller urimet Prosa) var det rette Felt for mine Ævner og min stadig usvækkede Trang til Eksperimenter med Pen og Blæk. Mere eller mindre bevidst længtes jeg efter mellem Hænderne at faa solidere Materiale, end min Fantasi eller min Opfindsomhed hidtil havde bragt indenfor Rækkevidde. Det skete ogsaa, og som alt andet i disse Udviklingsaar: i rivende Fart.

Th. Funch Thomsen var født 1859 i Slagelse, jeg 1870 i Horsens. Endnu inden det var gaaet op for Aarhus, vidste vi selv, Manden fra Slagelse og Ynglingen fra Horsens, at Jylland og dens Hovedstad i os ejede et Par Kombattanter, rede til Strid saavel i anti-københavnsk Defensiv som i pro-aarhusiansk Offensiv. Paa disse Valpladser vandt Funch Thomsen flere Sejre — jeg led eet Nederlag; men det var hæderligt.

Da Funch Thomsen 1920 trak sig tilbage fra *Stiftstidende's* (og Stiftsbogtrykkeriets) Ledelse, blev det fra alle Sider anerkendt, at han var Fader til og primus motor i Virkeliggørelsen af de to for Aarhus og Jylland betydningsfulde Planer: Opførelsen af Marselisborg Slot og dets Overdragelse (1902) som Gave til Danmarks vordende Kongepar, Prins Christian og Prinsesse Alexandrine, samt Oprettelsen (1900) af en jydsk Scene paa et Landsdelen værdigt Teater i Aarhus. Begge Planer spirede i Funch Thomsen i de Aar, jeg var hans Redaktionssekretær — den første sagtens foranlediget af Prins Christian's Tjeneste ved 5. Dragonregiment i Randers og 3. i Aarhus netop i Aarene 1891–92, den anden af de kunstnerisk og bygningsmæssigt lige primitive Teater-Forhold, det stedse voksende Aarhus dengang led under. Medens imidlertid Planen om Marselisborg-Slottet først tog fast Form og Fart efter Prinsens Bryllup 1898, kastede *Stiftstidende* sig straks efter Funch Thomsen's Overtagelse af Redaktionen med Iver over Teater-Planens Gennemførelse, og under hans Ledelse blev ogsaa jeg en af dens Pionerer.

Fra 1. Oktober 1891 udkom paa Albert Bayer's Forlag i Aarhus og trykt i Stiftsbogtrykkeriet det af mig redigerede Maanedsskrift *Jylland*. Som saa mange andre danske Tidsskrifters blev dets Levetid kun eet Aar; det havde da (i et stort, bredt Format) bragt sine Par Hundrede Læsere 24 Ark (384 Sider), altsaa to Ark maanedlig (Prisen var 75 Øre pr. Hæfte, 1 Kr. 50 Øre Kvartalet). Var nu dette det rene Dilettanteri, unge, arbejds-

ivrige Mænds Indsats uden Maal og Med? Paa ingen Maade. Forlægger, Bogtrykker og Redaktør, som var fælles om Foretagendet, har Grund til at være tilfredse med dette Arbejde, der vel i Øjeblikket kun gav Tab, men som hverken var værdiløst eller spildt.

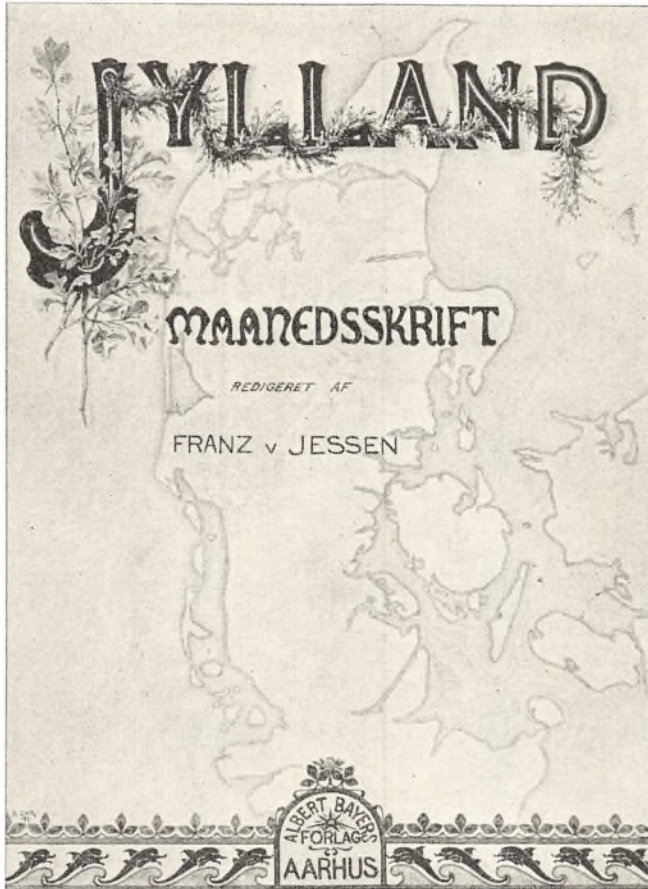
Jylland bragte novellistiske Bidrag bl. a. af Herman Bang, Carit Etlar, Vilh. Bergsøe, Karl Larsen og C.A.Thyregod, Digte bl. a. af Holger Drachmann, Sophus Schandorph, Ernst v. d. Recke og Otto C. Fønss samt af Chr. Sørensen Thomaskjær i østjydsk Dialekt, Afhandlinger bl. a. af P. Hansen («Et Blad af EBindstow»), Sigurd Müller («Jyllands Kunstnere»), Evald Tang Christensen («Den jydsk Bondes festlige Sammenkomster»), Statskonsulent J. Jensen («Den jydsk Hest»), Statskonsulent S. P. Petersen («Det jydsk Kvæg»), J. Gr. Pinholt («Vestkystens Fiskere»), Vandbygningsdirektør Bruun («Den danske Høfdebygning»), H.-F. Fejlberg («Jyderne hinsides Vesterhavet») og Chr. Villads Christensen («Slavekrigen»). Hertil kom et ikke ringe personallhistorisk Stof, f. Eks. Poul Bjerger: N. J. Termansen, Carl W. Møller: Fra Sten Blicher's Embedsliv og Joh. Skjoldborg: Karetmageren og hans Viser. Endelig bragtes i en Serie Skildringer af Jylland som Turistland bl. a. Herman Bang: En jydsk Kilde (Sæby).

Af Drachmann's Digt skal her kun anføres første af seks Vers:

Først er der Skagens krumme Arm,
 som synes skovle Vandet,
 og Tanken blir saa viking-varm —
 hvor kan den blive andet?
 Du ser mod Vest, Du ser mod Øst,
 Du har kun Hav for Øje,
 og Ulke fødes paa den Kyst,
 og det er dem en Hjærtens Lyst
 at vove deres Trøje;
 javel, vi har et Folk, et Land,
 som nok er værd at gæste,
 hver Del af Danmark prises kan —
 men Jylland er den bedste.

Ikke uden Tilfredsstillelse nævner jeg, at i denne første Publikation under min redaktionelle Ledelse er det ikke glemt, at Slesvig hører til jydsk Halvø. En af »Flensborg Avis«' ansete Medredaktører, R.P. Rossen, skrev foruden en Skildring af Danevirke en ypperlig Afhandling om »En slesvigsk Bondeslæggt gennem 200 Aar« (Pæsen i Frøslev, i hvis Eje findes Slægtsoptegnelser, som begynder 1685 og siden er fortsatte). I Anledning

af 25-Aarsdagen for Optagelsen af Paragraf Fem i Pragfreden bragte *Jylland* en med stor Kyndighed af (den senere Inspektør ved Nationalmuseet, Arkæologen) Carl Neergaard forfattet Oversigt over Sønderjyllands natio-

Omslags-Tegning (21 × 15 cm) af Rasmus Christiansen (1891) til *Maanedsskriftet »Jylland«*

nalpolitiske Udvikling, herunder vel en af de første samlede Redegørelser for Optant-Sagen. Endelig skrev Adolf Langsted to nydelige Digte med sønderjydske Motiver: »Til Sønderjylland« og »Forposten ved Bøffelkobbel«; navnlig det første vil være ligesaa værdigt som mangt et andet til Optagelse i folkelige Sangbøger. Digtet begynder:

Svale! maa Du alt afsted?
 Tag da Bud og Hilsen med
 Ned til Hegnet af vor Have,
 Ned til Sønderjyllands Grave,
 Ned hvor Mindets Rosenflor
 Dækker hver en Fodsbred Jord.

Let og ukunstlet indflettes i de følgende Vers Dybbøls Bakkehæld, Thyra's brudte Hegn, Isted Hede — og Digtet slutter:

Svale! — for den faldnes Ven,
 Som paa Graven dvæler end,
 Blødende ved Mindets Vunder,
 Glødende ved Haabets Under, —
 Juble du som Foraarsbud
 Danmarks Moderhilsen ud.

Hils dem alle, store, smaa,
 Som vil Kreds om Graven slaa,
 Hils de Piger, som vil kranse
 Løvehøjens nøgne Skanse,
 Hils den Flok, som uforsagt
 Trækker end paa Fancevagt.

Denne summariske Oversigt vil give en Forestilling om »Jylland«'s Indhold i det ene Aar, Maanedsskriftet udkom. Naar jeg nu selv efter 50 Aars Forløb gennemgaar Bindet, undres jeg for det første over, at det kunde lykkes en purung, fuldstændig ukendt Redaktør at samle saa mange, litterært og sagligt vægtige Penne om et debuterende Provins-Tidsskrift, og dernæst over, at det hele har faaet et saa tungt-alvorligt Præg, at man skulde tro, Redaktøren var en aldrende Mand og ikke en Yngling, som midt i Udgivelsestiden fyldte 22 Aar.

Det mest ungdommelige Bidrag, »Jylland« kom til at bringe, er vel nok Program-Artiklen — og dog er ikke heller den hverken kaad eller overmodig, men blot tillidsfuld indtil Overdrivelse:

Enhver aandelig Bevægelse har hidtil enten direkte haft sit Udgangspunkt i Hovedstaden eller er derfra bleven ledet og fremmet.

Idet Maanedsskriftet *Jylland* hermed udsender sit første Hæfte, gøres der et Forsøg paa at skabe Jylland — Danmarks største Provins — et uafhængigt Organ, hvis fornemste Opgave vil være at kæmpe for Selvstændighed.

Saavist som Jylland ærer og vurderer alt, hvad der er stort og godt, saavist vil *Jylland* ikke i smaalig Overvurdering af egne Kræfter føre Vaaben mod den hævdvundne Autoritet, blot fordi denne har sit Sæde i den

danske Dværgkrops unaturlig store Hoved. *Jylland* har tværtimod stræbt at samle om sig saa mange af Litteraturens og Videnskabens Store, som det ævnede, og det er dets Haab, at de, der mangle, vil slaa Følge med, naar det har vist, at dets Kamp er en ærlig Kamp for berettigede Krav ...

Det er *Jylland's* Plan at bidrage til, at ethvert Spørgsmaal, der har en særlig jydske Interesse, og at enhver Bevægelse, der kan fremme Aands- og Forretningsliv i Jylland, bliver udførlig omtalt og grundig behandlet. Medens *Jylland* vil være fuldstændig spærret som Valplads eller Operationsfelt for baade de samtlige og de enkelte af den politiske Strids Partier, vil det staa aabent for enhver — ung eller gammel — der gennem Afhandlinger eller andre Bidrag ønsker at gøre sit til, at den jydske Selvstændighed hævdes.

Jævnside med sit Arbejde i Fremskridtets Tjeneste vil *Jylland* søge at hjælpe til de gode Traditioners Bevarelse. Den Skat af Sagn og Digt, som er Jyllands Særeje, vil *Jylland* ofte drage frem, og de rige Minder, den historiske Interesse, der knytter sig til jydske Egne og Byer, vil det frede om og udbrede Kendskab til ...

Den Opgave, *Jylland* har sat sig, er saaledes stor og omfattende. Den vil heller aldrig kunne naaes fuldt ud eller blot kunne opvise nævneværdige Resultater, hvis den skal løses af enkelte Kræfter. Det Arbejde, der skal udføres, er besværligt, og dets Frugter vil maaske først kunne plukkes sent ...

Redaktøren sætter imidlertid sin Lid til, »at de næsten 75 Medarbejdere, som har lovet ham Støtte, hver især vil hjælpe med Flid og Interesse«. Og saa støder vi fra Bolværket og sejler ud ...

Det vilde være fristende at tro, at Overbibliotekar Emanuel Sejr har Ret, naar han udtaler¹, at Aarsagen til, at Sejladsen blev saa kort, maa søges i, at Jylland »endnu var *et uheldigt Bøoliens*«. Imidlertid er Sandheden nok snarere, at skulde i Modsætning til saa mange andre Tidsskrifter *Jylland* have kunnet hævde sig mod de populære Ugeblades Konkurrence, saa skulde det ikke alene have budt paa mindre solid Kost og lagt mindre Vægt paa Medarbejdernes Anseelse og Kyndighed, men det skulde ogsaa for saa vidt have kunnet drage Fordel af sin Redaktørs Ungdommelighed, som det burde være blevet aggressivt. De eneste Spor til offensive Fremstød, som findes i hele Aargangen, forekommer imidlertid i en Opsats i første Hæfte af Herman Bang, som senere skal omtales, og i de to udførlige Artikler om »Staten og det provinsielle Aandsliv«, som jeg selv skrev. Disse Artikler indskrænker sig dog til Omtale af den Del af Aandslivet, som er knyttet til Scenens Kunst, og hvor vigtig og interessant den end maa siges at være, saa kunde den dog paa Provinsscenens daværende

¹ Aarhus Stiftsbogtrykkerie. *Et Bidrag til dansk Provinsbogtryks Historie*. Aarhus 1937; S. 182.

Niveau umulig tjene som Fane for en blot nogenlunde talrig Skare kamplystne Angribere.

Læreaarenes Krav om Dokumentation som Underlag for det subjektive Skøn gør sig gældende i mine to Artikler, der endnu kan læses som en Redegørelse dels for Statens Forsømmelighed, dels for Provinskomediens Niveau i 1800-Tallets sidste Tiaar.

Finansloven (1891–92) er gennemgaaet, og overfor Statskassens Bidrag til det kgl. Teater og Kapel paa 119.264 Kr. 60 Øre stilles dens Bidrag til Provinsens Teatre: Nul. »Regner man, at Danmarks Befolkning er 2 Millioner, betaler hver Dansker 6 Øre til det kgl. Teater. Altsaa betaler København (350.000 Indb.) 21.000, men det øvrige Land 99.000 Kr., eller omtrent 5 Gange den Sum, det behøvede til sin egen Komædie; Jylland (800.000 Indb.) betaler 48.000 Kr. eller godt 2 Gange den Sum, det selv skulde bruge. Der synes ikke at være megen Retfærdighed i denne Fordeling — men København kan unægtelig staa sig ved den«.

Den følgende Artikels Dokumentation hviler paa et Rundspørge til 6 af de større Provinselskabers Direktører med Anmodning om Oplysning om deres Repertoire og Antallet af Opførelser af hvert af de i Aaret 1891 spillede Stykker. Resultatet er meget nedslaaende: ikke blot er de sletteste Stykker i Overtal, men de er ogsaa spillet flest Gange (omtrent i Forholdet 4:1). Paa Spørgsmaalet om Aarsagerne til denne Misère svarer jeg, at den ikke skyldes Provinsens slette Smag, men de stedlige Teatres elendige Tilstand (ogsaa denne dokumenteres udførligt) og Provinskuespillernes usle Kaar (Gennemsnitslønnen for »en brugelig Skuespiller« opgives til 150, Maximum 250, Minimum 70 Kr. mdl. i Sæsonen). Konklusionen bliver da, at Staten maa vedkende sig sine Forpligtelser overfor Provinsens Teaterliv.

Det er jo ogsaa siden sket, uden at der er Aarsag til at tro, at *Jylland's* Pionerarbejde har Andel i Fremskridtene. Takket være *Stiftstidende's* energiske Indsats, som fortsattes, efter at jeg havde forladt Bladet, blev Aarhus inden længe Sæde for *den jydsk Scene*, der har hævdet en smuk Plads i dansk Teaterliv.

Jylland fik en temmelig blandet Modtagelse i Pressen. De jydsk Blade var venlig opmuntrende, det øvrige Lands Provinsblade uinteresserede, Hovedstadspressen enten kølig eller direkte fjendtlig; dette sidste gælder navnlig »Avisen« (12. Oktober 1891) og »Dagbladet« (30. September s. A.), som begge er lige forbitrede over Herman Bang's og mine Program-Artikler. Min, siger »Avisen«, er frasefyldt, og hvad menes med Kampen for Jyllands Selvstændighed — som om der var nogen, der angreb den! »Det

hele klinger lidt hult og mere ungdommeligt, end heldigt er; men maaske vil Hr. Jessen fremtidig lægge Pennen hen og kun lade de gode Navne, som have lovet Bidrag, faa Plads i *Jylland*.« Om Bang skriver »Dagbladet«, at der er begaaet et stort Fejlgreb »ved at lade den snart uundgaaelige Herman Bang holde det nyfødte Maanedsskrift over Daaben i en ha-stemt, helt igjennem uheldig Artikel. At Herman Bang hader Kjøbenhavn — som han ikke forstaaer og aldrig lærer at skildre — med en af borneret Provinsialisme udsprungen Bitterhed, gjorde vi allerede i vor Anmeldelse af hans Roman *Stuk* opmærksom paa, og han har siden den Tid redet denne sin bovlamme Kjæphest saa tidt, at dens Krumspring egentlig intet Nyt frembyde. Det kan derfor heller ikke falde os ind her at fordybe os i det Nonsens, Hr. Bang beretter om Hovedstadens Forfald og den deraf flydende Nødvendighed for, at, som han siger, *en stor Del af vort Aandslivs Tyngdepunkt — for Fædrelandets og rent ud sagt for selve vort Livs Skyld — maa lægges derhen, hvor Racens Tyngdepunkt er, og Livsstyrken fyldigst er bevaret: til Jyllands Hovedstad*.«

Alt i alt vilde Starten have været mislykket, hvis ikke Undsætning var kommen fra »Politiken«, hvor Edv. Brandes (5. Oktober 1891) ofrede *Jylland* en anelig Artikel: »Den unge Mand, der redigerer dette nye Maanedsskrift, kan tilskrive sig Æren af ved sit eget Bidrag bedst at betegne *Jyllands* Opgave og Karakter«. E. B. resumerer derefter min Artikel om Provinskomedien, gør mig venligt opmærksom paa, at jeg snarere har regnet Statens Bidrag til det kgl. Teater for lavt end for højt, slutter sig iøvrigt til mine Betragtninger og konkluderer: »Hr. v. Jessens Artikel viser megen journalistisk Ævne hos Forfatteren. Vi skulde med Fornøjelse se, at den unge, energiske Redaktør skabte et jydisk Særorgan. Det vil være nyttigt, om *Jyllands* provinsielle Krav fandt et Hjemsted i dette nye Foretagende. Æstetisk vil vel altid det Provinsielle faa liden Berettigelse. Men maaske kan der fremkaldes stedlige Digtere, naar Pladsen er aaben for at modtage dem«.

Saaledes blev ikke blot *Jylland* Genstand for vidt forskellig Bedømmelse, man naar Tidens førende Astrologer skulde stille mit eget journalistiske Horoskop, kom de til stærkt afvigende Resultater. Det var i hin ærkepolitiske Tid slet ikke saa mærkeligt — Edv. Brandes havde advarende forudset det hele. Da jeg lagde Planen for mit Tidsskrift, havde jeg — i fuld Overensstemmelse med Programmet — henvendt mig om Bidrag til Personligheder i alle litterære Lejre og følgelig ogsaa til Edv. Brandes. Han svarede mig 30. Juni 1891: »Oprigtig talt er jeg forbavset over, at

De tænker paa at knytte mit Navn dertil (d.v.s. til *Jylland*) ... Det vil næppe være klogt. Thi hvilke gunstige Meninger De end nærer om mit Forfatterskab, saa er det Dem dog ganske bekendt, at Publikum nærer ret ugunstige. Jeg har sikkert hverken Anseelse eller Autoritet i Jylland saalidt som i de andre Landsdele, hvorimod mit Navn maaske nok kan virke ophidsende paa for Eksempel den største Del af Pressen, hvoraf dog et nyt Tidsskrift skal anbefales«.

Edv. Brandes »vilde da ganske venskabeligt — som om det ikke var mig, hvorom der handlede — fraraade Dem at indrykke en Artikel af mig i første Hæfte«. Det skete nu ikke heller, simpelthen fordi Brandes intet egnet Bidrag havde liggende og ikke rettidig kunde blive færdig med noget nyt. Forgæves havde jeg prøvet at faa ham til at skrive om Rigsdagens Stilling til Provinsens Teater; han svarede ret mismodigt (13. Juli 91), at Idéen ikke rigtig kunde faa Tag i ham, og »skulde jeg være med til at aabne et nyt Tidsskrift — ak! hvormange har jeg ikke set dø — saa maatte jeg levere noget, hvormed jeg var helt tilfreds ... Regn derfor ikke med mig og tro mig, det er ingen Skade til ...«

Da nu imidlertid Luskepeteri ikke ligger for mig, og da jeg havde E.B.s Tilsagn om, at han senere, naar han fandt et passende Æmne, vilde lade høre fra sig, saa stod i den alfabetiske Fortegnelse over *Jylland's* Medarbejdere paa rette Plads: Edvard Brandes.

Som ovenfor paavist udeblev den af ham forudsete Virkning ikke i det yderste Højres Presse. Da jeg havde skrevet til E. B. og takket ham for den Støtte og Opmuntring, han havde ydet mig, svarede han mig 30. Oktober 91: »De har virkelig ingen Grund til at takke mig. Jeg kan ikke se, at jeg har været Dem til nogen Gavn, og Deres Artikel i *Jylland* interesserede i hvert Fald mig mest af Tidsskriftets Indhold. Havde De ikke sat mit Navn blandt mulige Bidragydere, var Hæftet vistnok blevet bedre omtalt i Højreblade. Ligesom ogsaa det næppe var klogt af Dem at tilskrive min Broder i Anledning af hans Jubilæum¹«.

¹ I Anledning af 25-Aarsdagen for Udsendelsen af Georg Brandes' første Skrift («Dualismen i vor nyeste Philosophie») var han 25. Oktober 1891 bleven fejret ved en stor Fest i Koncertpalæet i København og hyldet af Forfattere, Kunstnere og Videnskabsmænd, ligesom der bragtes ham et Fakkeltog. I taknemlig Erindring om det Udbytte, hans Forelæsninger og hans Forfatterskab — navnlig »Danske Digtere« — havde givet mig, sendte jeg ham et Telegram (ikke, som E.B. i ovennævnte Brev synes at mene, et Brev). Uden at jeg havde kunnet tænke mig, at en saadan Hilsen fra »Aarhuus Stiftstidende's» 21-aarige Redaktionssekretær skulde gores til Genstand for Offenliggørelse, blev den trykt i *Politiken's* Referat af Festen sammen med Telegrammerne fra Berømtheder i hele Norden. Jeg blev i den Anledning Genstand for Mistanke, Uvilje og Spot.

Dette er Baggrunden for den Modtagelse, *Jylland* fik i henholdsvis det yderste Højres københavnske Blade og det litterære Venstres førende Organ »Politiken«. Det er ikke svært at gætte, hvem af dem jeg skænkede Tillid, heller ikke, hvorfor jeg paa et tidligt Stadium af min intellektuelle Udvikling fjærkede mig fra de Aandslivets Repræsentanter, som indtog Dommersæderne og Førerstillingerne i det gamle Højres Presse og Litteratur. Det lader sig ikke nægte, at vi aldrig kom til at synes om hinanden.

Nu vil jeg ikke bestride, at saavel mit Programs Krav om Hævdelse af »Jyllands Selvstændighed« som Herman Bang's Paakaldelse af Jyllands Aktion til Redning af et Folk i Forfald skød langt over Maalet, og vi kunde nok begge to trænge til en svalende Dukkert. Men de generelle Domme, som blev bygget paa disse Forløbelse, viste sig i mit Tilfælde uholdbare og var for Bang's Vedkommende i dybeste Forstand usømmelige og uretfærdige. Hvad jeg nu smiler ad, følte jeg dengang intensivt, og jeg lagde megen Vægt paa at vise Bang min Solidaritet; jeg havde da ogsaa den Glæde, at han fortsatte sit Medarbejderskab ved mit Tidsskrift. Men hertil kom, at jeg selv inderst inde følte Trang til at deltage i en anti-københavnsk Defensiv; ligesaa lidt dengang som før eller senere havde jeg Interesse for Københavneri, men var og blev Provinshjemmets Barn. I hine unge Aar savnede jeg Mulighed for at dømme København og de virkelige Storstæder imellem; da jeg snart blev i Stand til at drage Sammenligninger, bragte de ny Næring til de Instinkter, der havde ladet mig føle mig mere fremmed i Hovedstaden end noget andet Sted i Danmark. Den Lørdag, som laa umiddelbart før 9. April 1940, holdt jeg i Studenterforeningen Foredrag om Pressen — det sidste frie Ord, der længe skulde lyde fra denne Talerstol; jeg udtalte, at af alle i Danmark udkommende Aviser var de københavnske de mest provinsielle, Karakteristiken taget i sin nedsættende Betydning. Men en Hovedstad, der kan finde sig i, eller rettere: kun finder Behag i en saadan Presse, og som iøvrigt hverken er stor eller lille og dog forener begge Typers Mangler og Ubehageligheder — en saadan Hovedstad binder mig ikke til sig med Inderlighed eller Hengivenhed.

Ogsaa i min Aarhus-Tid fandt denne Indstilling Tid til anden Udtryk, navnlig i de novellistiske Forsøg à la Daudet, som vel nok er den ringeste Del af min daværende Virksomhed. Men hvor dybt den har siddet mig i Blodet, viser den Kronik, jeg skrev i *Nationaltidende* 2. September 1900, altsaa da jeg var 30 Aar og allerede havde set mig ganske godt om i Evropa; Kroniken hedder »Ude og Hjemme« og tager sit Udgangspunkt i en Med-

delelse om, at Landstingets mangeaarige Formand, en af Højesteretsskrankens mest ansete Personligheder, C. Liebe (som var død 24. August s. A.) i sit Testamente havde bestemt, at han vilde begravnes i sin Fødeby, Roskilde.

»Dér stod han altsaa«, skrev jeg, »myndig, klog, rig, midt i Hovedstadens stærkest pulserende Forretningsliv, helt oppe paa det parlamentariske Hierarki's Top — dér stod han og følte sig som Roskildenser!« Liebe brugte et Liv til at vandre frem og tilbage det Par Mil, som skiller Rigsdag og Højesteret fra Roskilde Domkirkeplads — men tilbage vilde han. Thi hvor kort end Afstanden kan synes, saa var den dog lang nok til at skille ude fra hjemme. *Ude*, det var København, hvor han havde vundet sin Plads i Samfundet, sin Hæder og sit Guld — *hjemme*, det var den lille, lave By omkring de høje Taarne, hvor han havde faaet skænket Kærlighed, Opdragelse, muntre Glæder, lyse Indtryk.

Dette har intet med Lokalpatriotisme at skaffe. Liebe vedgik i højtidelig Form Arv og Gæld i Hjemmets Bo. Han havde aldrig aspireret til Strøgets eller Tivolis Hæderstitel som *incarneret Københavner*; i en afgørende Stund vidnede han, at Grundlaget for hans Udvikling var bygget udenfor Hovedstaden, og at de Værdier, han havde udnyttet og levet paa, hidrørte fra hans Hjem i en lille Provinsby.

Et saadant Vidnesbyrd giver Indblik i megen Skønhed.

I WILHELM II.S BERLIN

Lokket af Æventyr- og Handlelyst havde min Bror Willie i Forsommeren 1891 søgt og opnaaet Ansættelse i Den uafhængige Kongostat's Tjeneste. Han udnævntes 14. Juli s. A. til *Capitaine de Steamer* og rejste fra Antwerpen til Boma; ved Lægeundersøgelsen i Bruxelles havde han faaet Vidnesbyrdet: stærk og sund, udmærket egnet. Efter Ankomsten til Boma i Begyndelsen af August fik han tildelt Kommandoen over en af de Flodbaade paa Øvre-Kongo, som transporterede Post og Soldater og varetog Ordenstjeneste; den laa i Leopoldville, og mellem Kysten og denne By, hvortil Floden er sejlbar, var der 21 Dages Marsj i Karavane. I et Brev til Mor, dateret 1. September 1891 fra en af denne Rutes Stationer, Lukangue, skriver Willie, at Vejen gaar over Højdedrag mellem 100 og 1200 Fod; der marsjeres kun 2 Timer om Morgenen og 3 om Aftenen, og han og en dansk Kammerat ledsages af 18 sorte Bærere med Bagage, Proviant, Telte, m.v., saa de selv kun bærer deres Vaaben, »et dejligt Bagladegevær og en Revolver«; alligevel er Marsjen »meget anstrængende, og vi stønne, saa det er en Fornøjelse at høre, men klare os stolt«.

To Maaneder efter Afsendelsen af dette Brev til Mor — som han skrev: »det eneste Menneske, jeg virkelig elsker« — modtog en dansk Officer, Kapt. Joh. Stöckel, som da opholdt sig i Boma, fra Willie et Brevkort, poststempelt: Leopoldville 3. November 91, saalydende: »Kjære Stöckel, jeg er meget syg og bliver formodenlig hjemsendt. Gjør mig den Tjeneste med et Par Ord at underrette Mor derom, da det ikke vil være nær saa svært for hende, naar hun faaer det at vide af Dem«. Som saa mange andre hvide Mænd — blandt dem ogsaa mange Danske — var min Bror paa Marsjen gennem Kongos ækvatoriale Flodland bleven ramt af Klimatfeber. I Hængekurv blev han baaren den lange, trælse Vej tilbage til Boma; trods fortrinlig Pleje døde han her Natten til 7. December og begravedes faa Timer senere. Han blev kun 26 Aar.

Mor var i Anledning af Julen paa Besøg hos mig i Aarhus, da vi første Juledag fra Bruxelles modtog Telegram om, hvad der var sket. Mor bær sin Sorg med Værdighed; men hun var dybt ramt. Længe efter kunde der undslippe hende et sukkende: »Nu er der ingen mere, der trænger til mig«. Mange Ængstelser havde Willie voldt hende, men ligesom hans Breve til hende vidner om en barnlig tillidsfuld Hengivenhed, saaledes vedblev hun i den smukke, hjærtensgode unge Mand med det lyse og lette Sind at se Barnet, der havde hendes moderlige Værn behov. Hendes store Dreng havde ikket kunnet undvære hende; derfor blev hendes Savn uerstatteligt.

Min Fasters Grav i Neapel og min Morbrors i Athen har jeg gæstet og smykket med Blomster; til min Brors Grav i Kongo naaede jeg aldrig. Men jeg husker ham stadig som et af de mest indtagende Mennesker i min Barndoms og tidlige Ungdoms fjærne Lilleverden.

Efter to Aars Læretid — og da *Jylland* var likvideret — længtes jeg ud til større Forhold, end *Aarhuus Stiftstidende* kunde byde mig, og dette ikke blot fordi jeg ejede min Alders utaalmodige Selvtillid, men ogsaa fordi jeg nu havde maattet erfare, hvor forfærdelig meget der manglede mig for med blot rimelig Udsigt til Held at vinde frem i dansk Journalistik. Sköndt jeg vel har Lov at sige, at Funch Thomsen nok vilde have beholdt mig i sin Tjeneste, tog han dog ogsaa ved denne Lejlighed Ungdommens Parti og tilskyndede mine Planer om at rejse ud i den store Verden.

Han selv forblev Aarhus tro. Under Landsudstillingen i Aarhus 1909 var Funch Thomsen Medlem af Udvalgene for Presse og Reklame, Kongresser og Møder¹, og hans Navn stod under Indbydelserne til den Fest,

---

¹ Emanuel Sejr, l. c., S. 194.

Udstillings-Komitéen gav for dansk Presses Repræsentanter fra hele Landet. Jeg var dengang Journalistforeningens Formand, og mine Kolleger havde overdraget mig at holde Taler for det store Stævne og dets By. En Timestid før Middagen besøgte Funch Thomsen mig paa mit Værelse paa Hotel Royal og spurgte mig, hvad jeg havde tænkt mig at sige? Jeg svarede, at da jeg sjældent skrev mine Taler i Forvejen, havde jeg kun noteret nogle faa Motiver. Som havde han ventet dette Svar, tog han nu selv Ordet og lagde mig paa Sinde, hvad jeg burde sige — en Lovsang til Aarhus By, en Hyldest til dens Borgeraad, en tillidsfuld Spaadom om dens Fremtid i Lykke og Trivsel. Jeg nærmede mig dengang stærkt de 40, han de 50. Men som han stod dér og sang sin Bys Pris, var han min unge Redaktør fra Begyndelsen af Halvfemserne, og jeg følte mig som Lærlingen, der skulde vise netop ham, hvad jeg duede til. Bagefter, da det hele var overstaaet, sagde han med sit lyse Smil: Tak — og saa vidste jeg, at Aarhus havde været tilfreds med *Stiftstidende's* Redaktionssekretær.

I Efteraaret 1892 var det min Plan under Ophold i Berlin, Wien og Paris at udvide mine utilstrækkelige Kundskaber i de paagældende Sprog og at studere evropæisk Udenrigspolitik, et journalistisk Arbejdsomraade, som i hin Periode omkring Bismarck's Fald mere og mere havde interesseret mig, men paa hvilket jeg var saa nogenlunde blank. Funch Thomsen havde lovet mig at trykke, hvad jeg maatte kunne skrive fra Rejsen, og desuden nærede jeg Tillid til, at det skulde lykkes mig at vinde Adgang til Hovedstadspressens Spalter. Dette skete ogsaa; Planens Gennemførelse hvilede dog navnlig paa en i mit Liv samtidig indtruffen Begivenhed, om hvilken denne Bog intet har at fortælle — fordi, som Verner v. Heidenstam i sit skønne Digt: *Hurr lätt bli människornas kinder heta* har sagt:

... i vart hjerta finns en dörr med lås,
 et hemligt rum, vars nyckel ingen finner,
 och oljan, vilken i dess lampor brinner,
 är hemligheter, som med oss förgås.

Som Litteratur og Kunst har ogsaa Journalistik periode- og generations-vis sine Forbilleder.

I min Ungdom — som gennem hele 1800-Tallet — spillede tysk, delvis ogsaa østrigsk Presse en afgørende Rolle, ikke blot som Efterretningskilde, men ogsaa paa Grund af sin ypperlige Dokumentation; da den naaede forholdsvis hurtig frem, da den endvidere ofte beskæftigede sig med os nærliggende Forhold, og da endelig de fleste kunde læse Tysk, kom den

til at udøve vidtrækkende Indflydelse i dansk Journalistik og dermed i dansk Kultur.

Men det artistiske Forbillede var fransk Presse, der ligesom fransk Literatur og Kunst ogsaa dengang stod i rig Blomstring. Skøndt C. St. A. Bille vedkendte sig, at han paa Teknikens Omraade satte engelsk Presse højest (»Engelske Blade og Trykkerier« er en af hans værdifulde pressehistoriske Afhandlinger), saa var dog hans egen og hans bedste Medarbejderes Aandsform præget af det andet Kejserdømmes og den tredje Republiks førende Penne. Det samme gælder langt de fleste fremstaaende danske Presse-mænd af de to nærmest følgende Slægtled, altsaa ogsaa mit eget.

Journalister som Vilh. Topsøe, Carl Carstensen og Prah — alle tre Bille's yngre Medarbejdere — men ogsaa Erik Bøgh, Robert Watt (trods hans amerikanske Udflugt) og P. Hansen (»Cabirol«) havde drukket af Lutetia's Kildespring. Sønnerne fulgte Fædrenes Spor: P. Nansen, Gustav Esmann, Ove Rode, Vald. Koppel, Chr. Gulmann, for slet ikke at tale om Edv. Brandes, var alle fransk Journalistik's Disciple. Til deres Kreds hørte afgjort ogsaa den unge Henrik Cavling; selv da han, paa sin Manddoms Højde, indførte amerikansk Smag og Yankee-Metoder i sit eget Blad, som hurtigt, uden blot Forsøg paa Originalitet, skulde blive efterlignet indtil Ensformighed, tabte han aldrig sin Ungdoms Kærlighed til den Journalistik, som i fransk Skole havde lært Tankens Fasthed, Opbygningens Klarhed, Stilens Smidighed.

Mærkeligt maa det nu om Dage synes, at engelsk Presse — bortset fra Tekniken — kun udøvede ringe Indflydelse paa de Slægtled, som prægede dansk Journalistik i sidste Halvdel af 1800- og Begyndelsen af 1900-Tallet.

To af de største danske Presse-mænd, Carl Ploug og Viggo Hørup, som i forskellige Tidsafsnit og i forskellige Retninger har øvet vidtrækkende Indflydelse, tilhørte ingen fremmed Skole, men var groet alene af dansk Muld. Linjen fra Hørup's Journalistik er mærkelig nok hidtil aldrig bleven fortsat i hans egen, den radikale Presse; den træder derimod tydelig frem hos to af min Samtids ypperste konservative Penne, Anders Vigen og P. Stavnstrup, hvis Stil vel er individuelt præget — hos Vigen frodig, spekulativ og til Tider aggressiv, hos Stavnstrup dæmpet, lunerig og træfsikkert descriptiv — men som i Billedvalgets landlige Oprindelighed og naturgroede Yppighed er ægte Hørup'ske Descendenter, uden fremmed Forbillede eller Paavirkning, danske til Marven.

I et helt andet Plan kan nævnes Mænd som Otto Borchsenius, der vel ogsaa selv regnede sig som nordisk-tysk Guldalder-Epigon, og R. Besthorn,

hvis Metoder og Stil var umiddelbart hentede fra Bismarck-Tidens tyske Presse og aldrig friede sig ud af dens Indflydelse. Men forgæves leder jeg i min Ungdoms og Manddoms Erindringer efter en journalistisk Forgrunds-Skikkelse af engelsk Skole eller Type.

Derfor var det naturligt, at mine Rejseplaner overhovedet ikke omfattede England, da jeg forlod Aarhus for i den store Verden at gaa i journalistisk Lære. Der skulde komme til at gaa mere end en halv Snes Aar, inden jeg teoretisk og praktisk erfarede engelsk Presses Værdier og Rækkevidden af dens Indflydelse.

Min Rejses første Station var Berlin. Det var mit Ønske at tage en kombineret sproglig-historisk Undervisning og samtidig opnaa Tilladelse til at gøre Volontør-Tjeneste i et af de større Blades Redaktioner. Men hvorledes naa disse Maal?

Jeg søgte Raad og Bistand hos den danske Gesandt, Kammerherre Emil Vind, som ogsaa modtog mig, men uden al Venlighed; jeg fik tydelig Indtryk af, at havde jeg ikke været min Farbror Christian's Nevø, vilde han næppe have spildt Tid paa en ung Mand, der ikke var nogetsomhelst andet end Journalist. Ganske paa samme Maade gik det mig et Aars Tid senere hos Grev Léon Moltke-Hvitfeldt i Paris. Denne Periodes danske Gesandter følte en Art Fjendskab overfor Journalister, ansaae dem for farlige eller i hvert Fald besværlige Personer, der desuden sjældent hørte hjemme i godt Selskab. Saaledes som min Løbebane kom til at forme sig, kunde det ikke undgaaes, at jeg i Aarenes Løb traf sammen med mange danske Diplomater, og helt op til Grev Raben's udenrigsministerielle Periode, der sluttede 1908, fik jeg mine første Indtryk fra Berlin og Paris bekræftede, dog med den ene Undtagelse: Poul Løvenørn i St. Petersborg. Længe var man jo ikke om at opdage, at netop en lille Stat som Danmarks Diplomati paa to af dets Virksomheds vigtigste Omraader: Efterretningerne og Indberetningerne er uhjælpelig afhængig af Pressens Stof, heller ikke, at med franske, engelske og ikke mindst russiske Diplomater, om de saa havde Ambassadørers Rang og Værdighed, kunde en Pressemand føre politiske Samtaler og udveksle Efterretninger som med et ganske almindeligt Menneske. Derfor kunde det virke mageløs pudsigt at blive Vidne til ældre og yngre danske Diplomaters rørende Anstrængelser for at lade ane, at fremfor »Aviserne« og »Aviskriverne« sad de inde med en privilegeret Viden, paa hvis Hemmeligholdelse Rigernes Skæbne hvilede.

Hverken Kammerherre Vind i Berlin eller Grev Moltke-Hvitfeldt i Paris kunde — eller vilde — være mig til Nytte. Men da jeg allerede i min Aar-

hus-Tid var bleven (udenbys) Medlem af »Journalistforeningen« i København, opnaaede jeg paa egen Haand uden ringeste Vanskelighed Gæstekort til Møderne i »Verein Berliner Presse«, og det var ved en af disse Lejligheder, at jeg gjorde Bekendtskab med den dengang berømte Romanforfatter Friedrich Spielhagen. Han satte mig omgaaende i Forbindelse med en ung Historiker, som paatog sig for rimelig Betaling at læse med mig, og han gav mig det Raad at opsøge den danske Generalkonsul i Berlin, Chefen for det store Bankierfirma Mendelsohn-Bartholdy¹, der, sagde han, sad inde med stor Indflydelse paa det nationalliberale Partis Hovedorgan, *Nationalzeitung*, og som derfor vilde kunne skaffe mig Adgang til en Volontør-Plads i dette Blads Redaktion. En Slægting hjemme, der gjorde Forretninger med Mendelsohn's, anbefalede mig, og i Løbet af kort Tid var alle mine Ønsker opfyldt.

Atter begyndte da en travl Tid.

Hver Formiddag deltog jeg i Redaktions-Arbejdet til Forberedelse af *Nationalzeitung's* Aftenudgave, idet jeg fik til Opgave at gennemgaa det politiske Stof i de franske og skandinaviske Blade, Redaktionen abonnerede paa, indstregede og eventuelt tilrettelægge eller resumere det til Brug for hver af de to Medarbejdere, hvis Ledelse henholdsvis Rubrikerne Frankrig og Skandinavien var underlagt. (England, Italien, Spanien og Rusland maatte jeg af gode Grunde lade sejle deres egen Sø.) Denne min Gennemgang blev derefter kontrolleret, rettet og suppleret, mine Uddrag blev kritisk prøvede, i Begyndelsen ofte kasserede, senere undertiden benyttede. Alt dette foregik i den elskværdigste Form, og ingen af de to Specialister lod mig føle, at jeg var til Besvær. Det hændte, at Meddelelser eller Artikler vedrørende »die dänische Frage«, d.v.s. Nordslesvig, passerede mine Hænder, og i Overensstemmelse med Bladets traditionelle, slesvigholstenske Holdning var de konsekvent danskfjendtlige; jeg bad om Fritagelse for at have med dette Stof at gøre, og Chefredaktøren svarede venligt, at det forstod han udmærket, og at det kun ved en Misforstaelse var kommet mig for Øje.

Hvad Nattetimerne er for et Morgenblad, er Formiddagstimerne for et Aftenblads Redaktion. Der herskede mellem 8 og 12 ikke mindre Travlhed

¹ I hened et Hundrebaar har Stillingen som dansk Generalkonsul i Berlin været beklædt af et Medlem af den højt ansete Familie Mendelsohn-Bartholdy, der har frembragt flere fremragende Personligheder, ikke blot i tysk Finansverden, men i tysk Filosofi, Kunst og Musik, og som med Iver og Dygtighed har tjent danske Interesser. Først 1935 afbrød den nationalsocialistiske Arierlovgivning Forbindelsen mellem Slægten og Danmark.

paa *Nationalzeitung* end paa *Aarhus Stiftstidende*. Men her i Berlin arbejdede en stor Stab — vel ialt en Sned Mennesker, fordelt i 10-12 Værelser — med stilfærdig, jeg fristes til at sige: lydløs Disciplin. Det imponerede mig, at alene Rubriken »Udland«, som jeg var attacheret, varetoges af 4-5 Herrer, ligesom de fleste andre Indendørs-Medarbejdere Doctores, og hver af dem var Specialist i de paagældende Staters eller Statsgruppers Sprog og moderne Historie. Desuden ejede Bladet en velforsynet og mønsterværdig holdt Haandbogs-Samling. Derimod passede hver af de udenrigspolitiske Medarbejdere selv sit Arkiv (Udklip, Tidsskrift-Artikler o.a.l.) efter eget System; først da jeg et Aars Tid senere havde Lejlighed til at lære at kende *Le Temps'* stærkt centraliserede, af professionelle Arkivarer daglig røgtede, udenrigspolitiske Arkiv, forstod jeg, at denne saa at sige private Arkivering efter individuelle Systemer var et svagt Punkt i *Nationalzeitung's* iøvrigt mønsterværdige redaktionelle Organisation.

Heller ikke her spillede Telefonen endnu nogen nævneværdig Rolle for Forbindelserne med Udlandet eller de tyske Provinsbyer. Derimod indløb lige til sidste Øjeblik inden Redaktionens Slutning Telegrammer fra Ind- og Udland, undertiden saa lange, at de fyldte halve eller hele Spalter; ogsaa den Teknik, med hvilken de gjordes egnede til Sætning, havde sine Regler og Love, der skulde læres under Pres af knap Tid. Overhovedet var Bladets forskellige Afdelinger en Række Laboratorier, som leverede Redaktionssekretariatet fuldt færdigt Arbejde, saa dets Funktioner indskrænkedes til Ordning, Gruppering og Tilpasning.

Eftermiddagene og Aftenerne var fuldt besatte med Timer hos eller Løsning af Opgaver til min unge Privatdocent, som lærte mig »Tysk for viderekomne« paa den Maade, at han gennemgik med mig nyere Fremstillinger af Tysklands moderne Historie og derefter lod mig skriftlig redegøre for mine Indtryk af dette eller hint Afsnit, saa vidt mulig i min egen Form og med mine egne Kommentarer. Vi talte aldrig Religion, men jeg var ikke længe om at opdage, at han politisk tilhørte det dengang mægtige katholske Centrumsparti og selv ogsaa havde nogen Tilknytning til Partiets Organ, *Germania*. For mig fik dette for saa vidt Betydning, som han i sin Undervisning ikke nøjedes med at indføre mig i den mere officielle Historieskrivning, men tillige henledte min Opmærksomhed paa Indlæg fra den Bismarck'ske Politik's Modstandere. Jeg ejer saaledes endnu med Paategningen: Berlin Februar 1893 ikke blot Wilhelm Maurenbrecher's »Gründung des Deutschen Reiches« (Leipzig 1892), men ogsaa Bøger om eller af Bebel, Eugen Richter og Windhorst samt Ludvig Hahn's ypperlige

»Geschichte des Kulturkampfes in Preussen. In Aktenstücken dargestellt« (Berlin 1881) og Joseph Galland's Bóg om »Papst Leo XIII.« (Paderborn und München 1888). Arbejde af denne Art udvidede mægtigt min Horizont, og var de Veje, som tidlig førte mig til Rom, end rent politiske, saa bragte de mig dog til dette saa mangen Pilgrimsvandringens Maal.

Bekendtskabet med Friedrich Spielhagen førte til, at han tilbød mig Oversættelses-Rettighederne til sin da nylig fuldendte Roman »Sonntagskind«. Der kom imidlertid aldrig noget ud af Sagen; i Forbindelse med, hvad ovenfor er fortalt om Aarhus-Bladenes Proces om Rovet af Alphonse Daudet's »Rose og Ninette«, er der Grund til at omtale ogsaa denne Historie som Vidnesbyrd om den Plyndring, Forfattere og Kunstnere da var udsat for i Danmark:

Det var lykkedes mig til »Sonntagskind« at finde en dansk Forlægger (formodenlig har det været »Jydsk Forlag«), som var villig til at betale et passende Honorar til baade Forfatter og Oversætter, og dette havde jeg meddelt Spielhagen, der (som det fremgaar af hans Brevkort til mig, dat. 23. Novbr. 1892) var overmaade tilfreds med mine »Bemühungen«, og som gav mig sit Manuscript. Næppe var jeg imidlertid gaaet igang med Oversættelsen, før Forlæggeren meddelte mig, at han maatte trække sig tilbage fra Aftalen, fordi han fra en Mand i Danmark havde faaet Tilbud om for Spotpris at erhverve Oversættelsen af samme Bog, der allerede var købt af talrige danske Provinsblade som Feuilleton. Naar dette havde været muligt, skøndt Bogen endnu ikke var udkommen, skyldtes det, at »Sonntagskind« løb som Feuilleton i »Berliner Tageblatt« (samt i et øst-rigsk, et russisk og et amerikansk Blad), men kontraktmæssig ikke kunde udkomme i Tyskland i Bogform før 1. April 1893, medens den af Forfatteren autoriserede danske Udgave skulde kunne have været paa Markedet samtidig, om ikke før, netop for at undgaa Tyveri. Saa værgeløse var Forfatterne, og saa skamløst driftige var i hine Tider vi Danskere¹.

Maaske var det imidlertid heldigt, at jeg ikke blev bunden til et tidkrævende Arbejde som Oversættelsen af en stor Roman. Thi med min utaalmodige Natur kunde jeg ikke nøjes med at samle Indtryk til Huse, men jeg maatte have Afløb i Skildringer, Redegørelser, Kommentarer — et eller andet trykt, som bragte mig i Kontakt med Omverdenen.

¹ Jeg skrev i *Politiken* 10. Decbr. 1892 en Redegørelse for dette markante Tilfælde; som det fremgaar af mit Indlæg, skete det, fordi Folketinget »i disse Dage beskæftiger sig med Problemet Forfatter- og Kunstnerret«. Under Drøftelsen i Tinget havde Edv. Brandes »sat Fingeren paa det ømme Sted, da han erklærede, at Aviserne var den store Hindring paa Vejen til ordnede Tilstande«.

Naar en ung Mand saa intensivt som jeg dengang føler et Kald, og naar han ejer nogen Energi i dette Kalds Tjeneste, saa knytter han forholdsvis hurtigt Forbindelser, og dette lykkedes ogsaa mig. Jeg fik Adgang til den tyske Rigsdags og den prøjsiske Landdags Referentloger, og mine Indtryk fra Møderne i denne Efter-Bismarck'ske Periode — General Caprivi, »der Kanzler ohne Ähr und Halm« var da Rigskansler og prøjsisk Ministerpræsident — kunde ikke blot omsættes i Stilprøver til min Privat-docents Kritik og Rettelse, men ogsaa i Artikler til Offenliggørelse i danske Blade. Jeg betragtede det som en Succes, at *Nationaltidende*, dengang redigeret af H.R.Hiort-Lorenzen, i Beg. af 1893 optog en af nuig forfattet Serie Portrætter af tyske Parlamentarikere (Caprivi, Bebel, v. Volmar, Eugen Richter o. fl.), skøndt Bladet raadede over en saadan Kapacitet i tysk Politik som Dr. R. Besthorn. I hvilken Grad den franske Talemaade: *plus cela change, plus c'est la même chose* taler sandt, ses af en Artikel, jeg sendte *Aarhus Stiftstidende* fra Berlin 16. Novbr. 1892, og som under Overskriften »Jødernes Fjender« omtaler en antisemitisk Pjece, »der i disse Dage er solgt i 50.000 Eksemplarer og har vakt enorm Opsigt«.

Imidlertid var ikke alle min travle Virksomheds Æmner saa fordringsfuldt højtidelige som her nævnt. Jeg ser, at jeg ogsaa har prøvet en let ironisk Skildring af det anakronistiske Ceremoniel under »Et Bryllup ved Wilhelm II.s Hof« (Kejserens Søster, Margrethe, ægtede 25. Jan. 1893 Prinsen af Hessen):

... Efter Taflet finder Dansen Sted. De ældste og fornemste Familjers unge Damer bære de kongelige Damers Slæb. Slutningsapotheosen er en Fakkeldans, danset af — de preussiske Ministre! Naar den er forbi, overgiver Ministrene Faklerne til Pager, der danne Espalier og lyse Brudeparret til dets Gemakker. Før det træder herind, overgiver Prinsesse Margrethe Kejserinden sin Krone, der derpaa i festligt Optog føres til Regaliekamret. Endelig foregaar saa Fordelingen af Prinsessens Strømpebaand.

Dette er i yderst knappe Træk Dagens Festprogram, der fylder syv Spalter i Regeringens Presse ...

Fra denne Tid stammer ogsaa en udførlig Skildring af »En Mensur«, det første Bidrag, *Illustreret Tidende* under Einar Christiansen's Redaktion optog fra min Pen (19. Februar 1893). Det raa og blodige Skuespil vakte, skrev jeg, »en Følelse af Raseri«, og »min Lyst til at forlade det hele steg og steg«. Opdragelsen derhjemme havde ikke gjort mig modtagelig for Storheden hverken i parlamentariske Ministres Fakkeldans ved Hove eller i Slagteri-Scener mellem Studenter. Ringe og smaatskaaret i Sammenligning med Tyskland og dets Hovedstad havde visselig mit fædrene

Rige været; men jeg bluedes ikke, jeg følte mig kun tryk ved Mindet om dets Opfattelse af Værdighed og Mod.

I FRANZ JOSEPH'S WIEN

Med en kort Afbrydelse — som senere skal omtales — varede mit Studieophold i Berlin otte Maaneder. Ved Foraarstide 1893 brød jeg op med Wien som nærmeste Maal. Paa *Nationalzeitung's* Redaktion og gennem min Privatdocents Undervisning — navnlig under hans Gennemgang af Berlin-Kongressen 1878 — havde jeg faaet et Indtryk af Balkan-Problemernes Betydning for Evropa og navnlig for det Habsburg'ske Monarki's og Ruslands indbyrdes Forhold. Ad de samme Veje som i Berlin, altsaa gennem den Wien'ske Journalistforening, skaffede jeg mig Forbindelse med en ung østrigsk Akademiker, der havde Tilknytning til Pressen, og hos ham fortsatte jeg Undervisningen i Tysk, men nu paa Grundlag af Bøger om Balkan-Anliggender og østrig-ungarske Nationalitets-Spørgsmaal.

Wien var dengang en af Europas mest indtagende Hovedstæder. Livet var lysere end i Berlin, Skønhedsindtrykkene mangfoldigere, Atmosfæren lettere, den historiske Patina finere og mere nuanceret. Mangen pudsig gammeldags Sædvane holdt sig — saaledes den *Sperrgeld*, man maatte betale for en ussel Lysestump, Portneren udleverede, naar man kom hjem efter Kl. 10 Aften — og de daglige Omgangsformers Vidtløftighed med Helgen-Paakaldelse og Haandkys kunde ligeledes synes arkaistiske, men havde dog Del i Helhedsindtrykkets Charme. Berlin kunde imponere; Wien kom man til at holde af.

Den tyske Rigsdags Møder holdtes da endnu i den gamle, uanselige Bygning i Leipzigerstrasse; men ude i Thiergarten, hvor i sin Tid det skønne Raczynski'ske Palæ havde ligget, var den nye Rigsdagsbygning, »Millionpaladsets« Façader allerede færdige — »en graa Kclos«, skrev jeg 6. Jan. 1893 i *Nationaltidende*, »hvis stramme, lige Hovedlinjer kontrasterer med de talløse, overlæssede Bipartier«. Hvilken Forskel mellem denne den Wilhelmin'ske Æra's Arkitektur og det østrigske Rigsraads klassisk-skønne Tempel, som da for kun ti Aar siden var bleven færdigt fra Theophilus Hansen's Mesterhaand! Men bag de hvide Søjler larmede Kampen voldsommere end i Tysklands Rigsdag, thi i Wien var det ikke blot Partier, som stred om Magten, men Nationer, som stred for Livet. I Berlin fandtes en Fraktion af polske Rigsdagsmænd, som den ene Dansker ofte sluttede sig til, og mange Polakker stod i Centrumpartiet. I Wien dannede Polakkerne ikke organiseret Opposition, men havde Repræsentanter paa Rege-

ringsbænkene; i Perioder var Fællesmonarkiets Udenrigsminister en Polak. Tjekkerne kæmpede til alle Sider med en Iver og Aarvaagenhed, som ikke gav deres mange Modstandere Rist eller Ro. Tyskerne var splittede paa Kryds og Tværs; som i Tyskland selv voksede deres socialdemokratiske Fløj i Tal fra Valg til Valg, men her i Østrig stillede de videregaaende Krav og førte et hæftigere Sprog end deres Partifæller hinsides Grænsen.

Det var underligt ad Theophilus Hansen's brede Marmortrappe fra Rigsraadssalens af Gift og Had ophedede Atmosfære at stige ned i det sommerlig venlige, godmodig glade Wien. Deroppe havde man ligesom kunnet lugte og høre Gæringen i Vulkanens Indre — herude syntes alt at være muntert Dagværks Sorgløshed. Ligesaa lidt som i Berlin traf jeg i Wien Danske, med hvem jeg plejede Omgang; men det kom ikke til at mangle paa østrigske Bekendtskaber. Engang sagde min unge Lærer til mig, at jeg burde prøve i Stedet for Løsning paa anden Haand af de Balkan-Opgaver, han stillede mig, at skrive noget originalt paa Tysk, f. Eks. en Skildring af det moderne Danmark (med en Avis-Feuilleton, hvad vi nu kalder: en *Kronik*, for Øje). Da han var tilfreds med Resultatet, sendte jeg det til et af Wiens mest udbredte Dagblade, »Deutsche Zeitung«, og ikke blot blev Artiklen antagen, men Redaktionen udbad sig »noch zwei Fortsetzungen«. Dette tilfældige Medarbejderskab¹ medførte, at jeg fik Adgang til daglig at følge Redaktionsarbejdet i nogle Formiddagstimer, og flere af mine Kolleger viste mig Venlighed i og udenfor Tjenesten. Undertiden var vi sammen i Prateren, og i dens Sommeraften-Mylder kunde det næsten ikke undgaaes, at de hinanden nærmeste Bordes Selskaber slog sig sammen, naar de ambulante Sælgere af *Salami und Käse* og *Hörnchen* (med og uden *Nuss-* eller *Mohn-Füllung*) borede sig Vej gennem Trængslen og falbød deres Varer.

En svær politisk Krise rystede da den cisleithanske Del af Kejser Franz Joseph's Monarki. I mere end tolv Aar havde Grev Edvard Taaffe staaet i Spidsen for Østrigs Regering; alt, hvad der i Riget fandtes af klerikal og politisk Reaktion havde samlet sig om ham, og han havde med denne Støtte navigeret fra Tilfælde til Tilfælde for langsomt, men uafsladeligt at kunne hidføre en Udsoning med Polakkerne — hvilket saa godt som lykkedes — og med Tjekkerne — hvilket viste sig vanskeligere — idet han havde indset, at uden de slaviske Folkeslags Medvirkning kunde den kunstige Statsdannelse ikke hævde sig som Stormagt, ja, næppe engang opret-

¹ De tre Kroniker offentliggjordes i »Deutsche Zeitung« 19. August, 5. og 15. September 1893 under Fællestitlen »Durch ein helles Eiland«.

holdes. Jeg havde nogle Gange hørt Grev Taaffe i Rigsraadet og var atter bleven slaaet af Modsætningen mellem Berlin og Wien. Hist som Rigskansler en fint dannet, dæmpet-alvorlig, men ogsaa kølig, stram og autoritær General, her som Førsteminister en bred, jævnt gemytlig Mand, der kunde være nok saa meget Greve, men som talte med Wien'sk Tonefald, undertiden ligefrem med Wien'ske Dialektord indblandede i sine Taler, og fra hvis parlamentariske Optræden Højtidelighed og Attituder var bandlyst. Da en af hans Opponenten havde sagt, at naar hans Regering havde kunnet leve saa længe, skyldtes det først og fremmest den Kunst, med hvilken Greven havde forstaaet at opretholde »die gleichmässige Unzufriedenheit aller«, lo Taaffe hjærtelig med, men rettede dog Taleren ved i bredeste Wien-Dialekt at svare: Nej, min største Kunst har været *mich fortzufretten*, det vil omtrent sige: æde mig gennem det parlamentariske Liv.

Det var nu denne samme Grev Taaffe, som slog ind paa en Slags frisindet Politik, Led og Del i hans Forsøg paa Udjævning af Stridighederne med Monarkiets slaviske Nationaliteter. Netop under mit Ophold i Wien forelaa hans Forslag til Indførelse af almindelig Valgret til Rigsraadets Andetkammer. Ingen kunde være i Tvivl om, at blev det gennemført, vilde Slaverne vinde mange Pladser paa Tyskernes Bekostning, og derfor var det ogsaa Tyskerne, som rejste den voldsomme Modstand, der i Efteraaret 1893 tvang Grev Taaffe bort fra Statsledelsen.

Mine Venner i »Deutsche Zeitung«, som tidligere havde været Taaffe-Tilhængere, stod nu i Opposition til denne under saa mange Synspunkter interessante Statsmand. Men deres og overhovedet Prater-Bordenes Opposition var gemytlig som dens Genstand, tillige maaske en Kende selvgivende. Uden at Ordene blev sagt, fik jeg Indtryk af, at disse elskværdige og fornøjelige Mennesker mente, at Monarkiets Sammenbrud jo dog kun var et Tidsspørgsmaal, og at det ikke lønnede sig at tage Tingene tungere, end de var værd. Grev Taaffe havde ikke Uret: Man maa kunne den Kunst sich durch's Leben fortzufretten ...

Helt anderledes derimod, naar Talen faldt paa Italienerne. En Dag, da Bladets udenrigspolitiske Leder talte med mig om Tremagts-Forbundet, sagde han, at Ballplatz (saaledes kaldtes efter sin Beliggenhed Dobbeltmonarkiets Udenrigsministerium) ejede en af de bedst organiserede Efterretnings-Tjenester i Evropa, og at »ingen kan gøre sig Forestilling om, hvilke Bunker af Meddelelser og Indberetninger der findes om tjekkiske og serbiske Komplotter«. Men, tilføjede han, »det er dog altsammen for

intet at regne mod den italienske Bunke. Den er høj som Vesuv!« Man kunde (i hvert Fald dengang) trygt hævde, at nærede Østrigerne Uvilje mod og saae ned paa Prøjsserne, disse Evropas Parvener med den vældige Appetit, saa foragtede de Italienerne og tiltroede dem Alverdens Ondskab. Bag hele dette Komplex laa Aristokratiets, men frem for alt dog de brede tyske og slaviske Folkemassers Katholicisme. Modsætningen mellem Vatikan og Quirinal var en af de virksomste politiske Faktorer i hin Tids Evropa. I Østrig skørnede den Grunden under Bismarck's Triplealliance. Den hvide Olding paa Sankt Peder's Trone, Fangen i Vatikanet, var en mægtigere Mand, end vi havde vidst paa »Aarhus Stiftstidende« og selv paa københavnske Avisers Redaktionskontorer.

En af mine nyhervvede Venner fra »Deutsche Zeitung« var Polak, hvad ikke blot hans Navn, men hans politiske Indstilling og Aandsform tydelig tilkendegav. Han var ivrig Katholik, han hadede Prøjsere og Russere, han manglede Sympathi for Tjekkere — og disse positive og negative Faktorer gik sluttelig op i en opportunistisk østrigsk Generalnævner: Østrig kunde indtil videre være nyttig, maaske endog nødvendig som Modvægt i det af Prøjsen beherskede, centraleuropæiske System, vel at mærke saalænge Habsburgerne samtykkede i middelbart at lade sig lede af den polske Intelligens, der var Monarkiets Salt, og som uforanderlig stræbte mod det polske Riges Genoprettelse. Paa sin Vis var denne unge, begavede og mærkelig aandssmidige Publicist god Østriger; i Virkeligheden tænkte og handlede han som polsk Patriot. Hverken da eller senere var han ene af sin Slags i det nationalitetsbrogede Rige under Franz Joseph's Scepter.

Ikke paa mit, men paa denne østrig-polske Vens Initiativ kunde Samtalerne komme til at dreje sig om »die dänische Frage«, som paa »Nationalzeitung« i Berlin omhyggelig havde været holdt udenfor Meningsudvekslingerne. Han var fuld af Spot over Østrigs Deltagelse i Elbhertugdømmernes Erobring 1864, »denne prøjssiske Svindel, der i Historien vil komme til at staa som Indledningen til Østrigs Forfald«. Hvem, spurgte han, var det, Østrig sendte til Slesvig for at »befri *de tyske Brodre* fra det danske Aag«? Det var Polakker og Kroatere --- Slavere, der ikke talte et Ord Tysk, og som hellere havde vendt deres Vaaben mod Prøjsserne end mod Danskerne, hvis Eksistens de hidtil næppe havde kendt. Adskillige Aar senere skulde jeg under mine Studier i det sønderjydske Spørgsmaals Historie møde nøjagtig den samme Opfattelse, og atter var det en Polak, der gjorde den gældende: Julian Klaczko, hvis Artikler i *Revue des Deux Mondes* om

Stormagts-Politiken 1864–66¹ vidner om dybtgaaende Kendskab til og varm Sympathi for Danmarks nationale Interesser.

Men ogsaa paa andre Omraader var der noget at lære i Pelikangasse, hvor »Deutsche Zeitung« havde til Huse. Her stødte jeg første Gang paa den officielle Efterretnings-Tjeneste i Renkultur, Prototypen paa den Pressens og følgelig den offentlige Meningsdannelse Svøbe, som et halvt Hundrebaar senere skulde underlægge sig det meste af Evropa. Officiøse Telegram-Agenturer forekom dengang allevegne, i store som i smaa Stater. Men i det Habsburg'ske Monarki var *Kaiserlich-königliches Correspondenz-Bureau* en Afdeling af Udenrigsministeriet, og Bureau'ets Korrespondenter i samtlige Balkanlandes Hovedstæder var udenrigsministerielle Embedsmænd, de første »Presse-Attacheer« vor Verdensdel har kendt, men aktive journalistiske Mellemmænd mellem Regeringen og Pressen.

Da nu samtlige større Telegram-Agenturer dannede en Trust eller Ring, da de havde fordelt Efterretnings-Tjenesten mellem sig efter geopolitiske Omraader, og da de endelig var hverandres Korrespondenter med Monopol paa hver sit Omraade, saa virkede dette System i Praxis saaledes, at hele Nord-, Mellem- og Vestevropas Presse, for saa vidt den ikke havde Raad til selv at sørge for sit Efterretningsvæsen — og det havde i bedste Fald en ringe Brøkdel af Evropas Dagblade — blev afhængig af den østrig-ungarske Regerings Interesser og Synspunkter i alle Balkan-Anliggender. Med andre Ord: det var Wien og Budapest, som afgjorde, hvad de 98 Procent af Vest- og Nord-Evropas Presse skulde erfare om Balkanforholdene, hvilke Efterretninger der skulde skjules eller undertrykkes, samt *naar og hvorledes* Efterretninger overhovedet skulde fremkomme.

KAMP PAA EFTERRETNINGS-TJENESTENS TO FRONTER

Disse Erfaringer og Iagttagelser kom i Aarenes Løb til at udøve Indflydelse paa min offentlige Virksomhed, og jeg vover den Paastand, at de har afsat Spor i dansk Presses Efterretningsvæsen — indtil tysk National-socialisme søndrede ogsaa disse møjsommeligt tilvejebragte Værdier.

Den første, umiddelbare Slutning, som lod sig drage af Kendskabet til K. K. Correspondenz-Bureau's Organisation, maatte blive, at enhver Efterretning om Serbien, Montenegro, Rumænien, Bulgarien, Grækenland og

¹ Julian Klaczko (1828–1906) har samlet disse Artikler i tre Bøger, alle udgivne i Paris: *Études de Diplomatie moderne. Les cabinets de l'Europe en 1863–1864* (1866); *Les préliminaires de Sadowa. Étude diplomatique* (1869) og *Deux Chanceliers. Le prince Gortchakof et le prince de Bismarck* (1876).

Tyrkiet, som naaede Nord- og Vestevropa, var mistænkelig, fordi den sandsynligvis havde en østrig-ungarsk Tendens. Videre kunde der regnes med, at de Skildringer af Balkanfolkene — navnlig Serbernes — indre Udvikling og udadvendte Aspirationer, som fremkom i den østrigske Presse, udelukkende tjente det Habsburg'ske Monarki's Interesser og derfor som Regel tillige var disse Nationer fjendtlig sindede. Den hermed forbundne Fare for Vildledning af den offentlige Meningsdannelse i Danmark og det øvrige Norden voksede væsenlig af den Grund, at vore Dagblades Skribenter savnede Kendskab til Balkansprogene, og derfor nødvendigvis blev afhængige af den østrigske Presses Materiale, som kom dem forholdsvis hurtigt ihænde og var gjort tilgængeligt i et Verdenssprog, de fleste kunde læse, medens den anden Part, Balkanfolkene selv, var afskaarne fra at lade deres Stemme høre i deres egen Sag. Denne sin Magtstilling brugte Wien-Budapest hensynsløst lige op til Verdenskrigens Udbrud 1914, og det skete baade positivt gennem Bagtalelser og Forvrængninger og negativt gennem Undertrykkelse af Indlæg til Oplysning og Forklaring.

Derfor maatte det for Nationalitetsprincipets Tilhængere, blandt hvem jeg fra min tidligste Ungdom har været, blive en Opgave hver indenfor sin Virkekreds og efter sine Ævner at løse Balkanfolkene ud af det østrig-ungarske Kvælertag, at give dem selv Mæle og gennem Selvsyn skildre deres nationale Stræben.

Den anden, endnu nærmere liggende Slutning maatte blive, at sandsynligvis trængte ogsaa Danmarks egen Stilling i det internationale Efterretningsvæsens Organisation til Undersøgelse og Forbedring. Saa snart jeg var kommen hjem fra mine Læreaar i Udlandet, tog jeg denne Opgave op, og det varede ikke længe, inden jeg blev paa det rene med, at Berlin, nærmere betegnet: det officiose tyske Wolff-Bureau, udøvede nøjagtig samme positive og negative Indflydelse paa Udlandets Kendskab til danske Forhold som Wien-Budapest paa dets Kendskab til Balkan-Forhold.

Den tredje og videstgaaende Slutning maatte endelig blive, at det officiose eller officielle internationale Efterretningsvæsen i den monopoliserede eller Trust-lignende Form, under hvilket det virkede i hele Perioden indtil 1914, var en og maaske den mægtigste blandt de Faktorer, der paavirker Staters og Nationers indbyrdes Samkvem, gennem de Meningsdannelser, paa hvilke Folke-Stemninger og -Opfattelser, Sympathier og Antipathier hviler, og hvis Virkninger ikke blot kan være længevarende — undertiden gennem flere Slægtled — men som ogsaa momentant kan bringes til at slaa ud i lys Lue.

Paa samtlige de her nævnte tre Omraader har jeg stræbt at yde en Indsats.

En dansk Publicist kunde i Perioden 1890–1914 overfor et saa formidabelt Apparat som det officiøse internationale Efterretningsvæsen overhovedet intet andet udrette end i sit Hjemland at oplyse Samtiden om dets Art, Organisation og Virkemidler til det gode som til det onde. Dette Oplysnings-Arbejde har jeg efter Ævne udført i Skrift og Tale. Foruden talrige Artikler i Dagblade og Fagskrifter gennem hele Perioden skrev jeg 1. Oktober 1905 en længere Redegørelse: »Verdenspressen« i det da af P. Munch udgivne Tidsskrift *Det ny Aarhundrede*, og maaske er der ogsaa Grund til at nævne, at i et Foredrag i Statsradiofonien 9. Oktober 1935 om »Det moderne Efterretningsvæsens Organisation« paaviste jeg bl. a. med to træffende Eksempler det statslige Efterretningsvæsens Anvendelse til Paavirkning af den offentlige Mening i Ind- og Udland. Det første var Bismarck's Ændring af Wilhelm I.s Depeche fra Ems 13. Juli 1870 om Hohenzollern-Kandidaturen til den spanske Trone, ved hvilken Kongens rolige og stilfærdige Meddelelse *fra en Chamade blev til en Fanfare*, fra et Tilbagetogs-Signal til en Udfordring, hvis umiddelbare Følge atter blev den da af Bismarck ønskede Krig med Frankrig. Det andet Eksempel hidrører netop fra K. K. Correspondenz-Bureau's Virksomhed:

Henved en Maaned efter Mordet i Serajevo paa det østrigske Tronfølgerpar tilstillede Østrig-Ungarns Gesandt i Belgrad den serbiske Regering et 23. Juli 1914 dateret Ultimatum. Der blev heri givet Serbien en Frist paa 48 Timer til at antage eller forkaste en lang Række Vilkaar, der alle var dybt ydmygende, og af hvilke nogle var uforenelige med en suveræn Stats Ære og Værdighed.

Hele Evropa vidste, at af Serbiens Svar afgang Freden eller Krigen. Regeringen i Belgrad befandt sig under et uhyre Tryk. I den givne, til Bristepunktet spændte Situation havde den Verdensopinionen imod sig; den kunde ikke vente Barmhjærtighed, hvis den begik det mindste Fejltrin. Alle Stormagter raadede, rettere: formanede Serbien til at vise den yderste Eftergivenhed, for at det ikke skulde blive skyldig i et Fredsbrud, der kunde faa uoverskuelige Følger.

Inden Fristens Udløb, 25. Juli 1914, blev Serbiens Svar paa det østrigske Ultimatum afleveret i Wien.

Næppe var det læst af Udenrigsministeren, før der fra det officielle østrigske Efterretnings-Agentur, K. K. Correspondenz-Bureau, over Verden spredtes følgende Meddelelse:

»Serbiens Svar er utilfredsstillende.«

Dermed var Krigen bleven uundgaelig. Den skulde komme til at omspænde de fem Verdensdele og varede i mere end fire Aar.

Da nu Østrig-Ungarn straks samtidig med sin Erklæring om, at det serbiske Svar var utilfredsstillende, havde lukket sine Grænser til Serbien og afbrudt al Samfærdsel med dette Land, blev alle Meddelelser fra Serbien til det øvrige Evropa en Del forsinkede, og London, Paris, Rom, Petrograd og de øvrige Hovedstæder fik først Kendskab til det serbiske Svar, efter at Wien havde forkyndt for Verden, at det var utilfredsstillende. Men da Svaret forelaa, viste det sig, at overalt blev det opfattet netop som i højeste Grad tilfredsstillende. Serbien var gaaet ind paa samtlige de i det østrigske Ultimatum opstillede Krav paa nær et enkelt, som var uforeneligt med Opretholdelsen af dets Suverænetet — men selv for dette Kravs Vedkommende havde det strakt sig saa vidt, at en fredelig Overenskomst under Stormagternes Mægling vilde have været mulig.

Da Sagens rette Sammenhæng saaledes forelaa fuldt oplyst, var det imidlertid blevet for silde at hindre Krigen. Sagen var jo, at Østrig-Ungarn vilde Krigen, og hvorledes Serbiens Svar end var faldet ud, saa skulde det være utilfredsstillende, og i Verdensopinionens Øjne skulde Serbien fremstilles som den skyldige.

Imidlertid var det ikke blot mindre Stater, som maatte lide under dette Tyranni, der af Efterretnings-Agenturerens Trust udøvedes mod den frie Meningsdannelse. Det samme gjaldt Rusland, som i Størstedelen af Evropa — bortset fra Frankrig — havde, hvad man kalder: en slet Presse, hvilket tydeligt gjorde sig gældende ved den russisk-japanske Krigs Udbrud 1904. Skøndt vitale europæiske og amerikanske Interesser maatte kræve Solidaritet med Rusland i dets Modstand mod det i dybeste Forstand fremmedfjendtlige Japans Forsøg paa at vinde Fodfæste paa Asiens Fastland, var paa hint Tidspunkt baade Evropa med England og Amerika med U.S.A. i Spidsen ligesaa pro-japansk som anti-russisk; det er nok muligt, at det kejserlige Ruslands antisemitiske Politik havde sin Del i denne fjendtlige Indstilling, men meget vilde have været opnaaet til Støtte for sund Fornuft, saafremt den russiske Regering havde set mindre overlegent paa Pressen og sørget for at kunne gøre sine Synspunkter direkte gældende, udenom Berlin og navnlig Wien. Der fandtes efter min Mening ikke klogere, finere, smidigere og samtidig mere fordomsfri Stormagts-Diplomater end det kejserlige Ruslands; men Kunsten at spille paa Pressens Instrument ofrede de i Reglen kun et Skuldertræk — indtil det blev for silde at lære den.

Under en Audiens i Petersborg omtalte jeg engang dette Forhold for Kejserinde Marija Fjodorovna, der — ligesom daværende Indenrigsminister Plehwe — havde været meget fortørnet over netop dansk Presses russisk-fjendtlige, japansk-begejstrede Skriverier i Tiden omkring Krigs-

udbruddet 1904. Kejserinden bad mig da, som hun sagde: »i et Brev paa Fransk«, redegøre for mine Tanker om denne Sag, og det gjorde jeg i en udførlig *Mémoire sur l'état de l'opinion publique en Europe occidentale, ses causes et la possibilité d'un changement en faveur de la Russie*; den blev overrakt Kejserinden i April 1904, og hun var taknemlig for den. Men siden hørte jeg ikke et Ord om dens Skæbne, og saa vidt min Iagttagelses-Kreds rakte, fik dens gode Raad ikke heller nogensomhelst Virkning. Ingen Sted kunde Ting blive saa fuldstændig borte som i Rusland.

Omtrent det samme kan jeg sige om en Plan, jeg paa Opfordring af daværende kejserlig kinesisk Commissioner of Customs, senere dansk Minister i Peking, J.F. Oiesen, i 1908 udarbejdede om Opriettelsen af: *A Chinese organ as a mediary between Chinese interests on the one hand and universal public on the other*. Vanskelig kan noget Arbejde have været mere spildt end dette. Trods Oiesen's Energi og Indflydelse lod Kineserne ligeglade om evropæisk og amerikansk Presse, og maaske havde de ikke Uret.

Hvad nu angaar den ovenfor først omtalte Slutning, som mine oprindelige Indtryk fra Wien drog efter sig, saa vil jeg her nævne, at i Perioden 1893-1914 har jeg foretaget otte Rejser paa Balkan med det Maal for Øje at lære disse Landes Folk saa vidt at kende, som det gennem umiddelbar Iagttagelse var muligt, for derved at bidrage til, at mit eget Fædreland kunde danne sig en selvstændig Opfattelse af deres Kamp for national Frigørelse og folkelig Uafhængighed. Mange Fordomme og megen instinktiv Uvilje mod »Fredsførrererne« i Evropas »uroilige Hjørne« maatte ryddes af Vejen. Paa den anden Side var der god Hjælp at finde i Sammenligningen med kendte Interesser: Hvorfor skulde de nordiske Folk, som havde et dansk-tysk Problem i Sønderjylland og et nordisk-russisk i Finland, stille sig uvilligt eller endog fjendtligt til Serberes, Grækeres og Rumæneres Krav om Genforening med Landsmænd udenfor deres af fremmed Magt dragne Statsgrænser? Paa disse Strænge lod sig spille, saa det blev muligt at faa Ørenlyd, samtidig med at Mistanken mod det Wien-Berlin'ske Efterretningsvæsen holdtes vaagen fra Tilfælde til Tilfælde.

Havde nu disse Balkan-Skildringer ikke ved Æmnernes og Milieu'ernes Fremmedartethed været brugeligt Bladstof, vilde det hverken økonomisk eller journalistisk have været muligt at stille dem i nationalpolitiske Formaalets Tjeneste. Thi Gang paa Gang mødte jeg i hin Periode umiddelbart før og efter Hundredaarsskiftet Spørgsmaalet om, hvad alt dette Balkanvæsen egentlig kom os ved? Den udenrigspolitiske Horisont var da saare snæver herhjemme, og skøndt den ene Krig afløste den anden i fremmede

Verdensdele, nærede mange herhjemme tryk Tillid til, at i hvert Fald Danmark vilde kunne bevare sit Velvære uantastet, naar blot vi forholdt os roligt, eller, som Slagordet lød: nøgternt. Saa vidt nogen skænkede Serbere og Grækere en Tanke, var derfor disse fjærne Gaa-paa Nationer, som satte Stormagtssystemerne op mod hinanden, snaest upopulære, og den Wien-Berlin'ske Misfornøjelse med deres evindelige Uro og Oprør deltes almindelig, navnlig i radikale, men ogsaa i nogle konservative og Venstre-Kredse.

Ved et Tilfælde, der vel maa kaldes en Indiskretion, saae jeg engang en af de Rapporter, Erik Scavenius som dansk Gesandt i Wien 1910–1913 havde sendt hjem; den gjorde i Hovedsagen gældende, at det næppe var at frygte, at Udviklingen paa Balkan vilde føre til evropæiske Konflikter; saadan passede det jo ogsaa bedst til dansk Nedrustning og død-efterliggende Neutralitet. Men Retfærdigheden byder samtidig at meddele, at da Erik Scavenius anden Gang (24. Juni 1913) var bleven Udenrigsminister i et Ministerium Zahle, henvendte han sig til mig med Anmodning om, at jeg vilde udarbejde til Brug for Udenrigsministeriet »en Fremstilling af Hovedtrækkene i de ved de to sidste Balkankrige hidførte Ændringer i Halvøens politiske og økonomiske Forhold«. I denne Fremstilling¹, afleveret 31. December s. A., fremhæver jeg, at nu, da det i Indbyggerantal og Landomraade mere end fordoblede Kongerige Serbien ved sine egne Vaabens Kraft havde aabnet Vejen for en national og økonomisk Renæssance, var Tiden inde til at revidere gamle Fordomme og bøde paa gamle Synder. Der kan, skrev jeg, næppe være Tvivl om, at Serberne vil foretrække en hvilken som helst anden økonomisk Forbindelse end den, de hidtil nødtvungen har opretholdt med deres mægtige Nabo, Østrig-Ungarn:

Denne faktiske Tilstand vilde ogsaa kunne komme dansk Forretningstiliv tilgode, hvis vor Handel og Industri, eller Enkeltpersoner, der søger et Virkefelt udenfor Landets Grænser, vilde gøre Forsøg paa at knytte Forbindelser med Serbien. Imidlertid læder det sig vanskelig bestride, at Kendskabet til Serbien er forsvindende ringe her i Danmark — maaske endnu ringere end Serbernes Kendskab til Danmark.

Desværre har den danske Presse, som er Kilden til den store Offenheds Forestillinger om Serbien, været til den Grad afhængig af østrigske Synspunkter og Fremstillinger (via Berlin), at den almindeligste Opfattelse, man møder herhjemme, er, at Serbien er et Røverland med et latterligt Kongehus, taabelige og uduelige Ministre og et smudsigt, ja, ligefrem luset Folk. Tilbøjeligheden herhjemme til at indlade sig med en saadan

¹ Delvis offentliggjort i *Gads danske Magasin*, April 1914.

Stat og en saadan Nation er derfor formentlig ikke stor, og paa den anden Side kan det ikke ventes, at Serberne af sig selv vil ligefrem søge at opnaa Forbindelse med os, da saa mange andre, der mindst er os jævnbyrdige, bestormer dem med Tilbud.

Forudsætningen for, at der overhovedet kan blive Tale om fremtidige danske Interesser i Serbien maa derfor først og fremmest være, at Serbiens Opmærksomhed ved dansk Initiativ henledes paa Danmark og de Værdier, det kan hente herfra. Tilstedekomsten af praktiske Interesser vil da formentlig herhjemme hurtigt kunne bane Vej for et andet Syn paa det serbiske Folk end det, der hidtil har været raadende, og som intetsomhelst har med Virkeligheden at gøre...

Netop saaledes stod det til paa Tærskelen til det Anno 1914, som skulde styrte Serbien og det meste af Verden i Ragnarok. Og netop saaledes blev det, da efter 1918 det østrig-ungarske Monarki var brudt sammen for aldrig mere at genopstaa, medens Serbien, Grækenland og Rumænien yderligere voksede til blomstrende Folkesamfund, med hvilke ogsaa Danmark søgte og fandt flittige Forbindelser til gensidigt Udbytte.

Der var nu ikke længere noget at frygte af et *K. K. Correspondenz-Bureau*. Rimeligt vilde det da have været, om som saa megen anden Gærning i Pressens Tjeneste ogsaa mit Arbejde paa Grundlag af Ungdoms-Erfaringerne fra Wien var blevet glemt af alle andre end mig selv. Stor var derfor min Overraskelse og blev min Glæde, da jeg 1. Januar 1940 modtog Udnævnelse til Æresmedlem af »Dansk-Jugoslavisk Forening«, hvis Formand er Arkitekt Ejnar Dyggve, Medlem af Videnskabernes Selskab; i det smukt udstyrede Diplom udtales bl. a.:

... Oprindelsen til Interessen herhjemme for Sydslaverne og til Kendskabet til Sydslaviens Egne kan føres tilbage til ganske faa Enkeltpersoner af Format, der for en Menneskealder siden kom i direkte Kontakt med Balkan.

Den sympatiske Indstilling overfor Sydslaverne, som skyldes Indflydelsen fra disse Pionerer, blandt hvem De, Hr. Redaktør, indtager Førstepladsen, har ogsaa Dansk-Jugoslavisk Forening nydt godt af ... Vi føler det som værende af særlig Betydning, at der gennem Deres Udnævnelse til Æresmedlem knyttes en Forbindelse bagud til Tider, der ligger langt før Foreningens egen Tilblivelse, idet derved skabes en værdifuld Kontinuitet i det gensidige dansk-jugoslaviske Oplysningsarbejde.

Ogsaa dette Dokument, som jeg regner blandt mine Skatte, hidrører fra Tærskelen til et Aar, der skulde bringe navnløse Ulykker over Jugoslavien, Danmark og Verden. Men intet rækker min Tro paa, at Frihed og Ret atter vil vinde Sejrr. —

Tilbage staar endnu at omtale den Slutning, jeg for Danmarks eget

Vedkommende drog af mine Iagttagelser og Erfaringer, da jeg i 1893 studerede Journalistik i Franz Joseph's Wien.

Den internationale Efterretningstjenestes Trust var i Danmark repræsenteret af Ritzau's Bureau, stiftet 1866 af Erik Ritzau, og fra en ringe Begyndelse med fremragende Dygtighed drevet frem til en Monopolstilling. Det Angreb, jeg som ung og endnu lidet kendt Pressemand rettede mod denne anselige Modstander, fandt Sted samtidig paa to Fronter, en indre og en ydre:

Indadtil vilde jeg hindre, at Bureau'et trængte sig ind mellem Dagspressen og Efterretningernes Kilder, offentlige Myndigheder af alle Slags, Finans- og Forretningsverdenens store Institutioner og Selskaber, Samfundslivets forskellige Organer, Foreninger o. a. l.; mit Synspunkt var, at Dagspressen ikke uden Skade for sin uafhængige Kontrol med Efterretningernes Oprindelse, Indhold og Form kunde finde sig i at miste den umiddelbare Forbindelse med Meddelerne, hvis Interesser ingenlunde altid faldt sammen med Efterretnings-Tjenestens Krav til Objektivitet. Mere underordnet, men derfor ikke uden Vigtighed var det endvidere, at Bureau'et ved sin Mellekomst overlødiggjorde journalistisk Arbejdskraft og bidrog til at uniformere Pressen, hvilket i det lange Løb vilde kunne nedsætte dens Slagkraft.

Paa dette Tema spillede jeg fra Aar til Aar mangan Melodi, der skurrede slemt i Direktør Erik Ritzau's Øren, men som endte med at slaa igennem. Det værste, jeg paa dette Felt foretog — men det var ogsaa fælt — skete paa *Første almindelige danske Journalistmøde i Aarhus*, 4. og 5. August 1901¹. Kaldsfæller havde paa mine Skuldre lagt den krævende Opgave ved det højtidelige Aabningsmøde i Nærværelse af Borgmester og Raad Søndag 4. August Kl. ni Morgen i (det dengang splinternye) Aarhus' Teater at holde Foredrag om »Pressens Udvikling i det XIX. Aarhundrede«. Intet Under, at i en af Pseudonymet *Flue-Rik* (Axel Schwanenflügel og Fredrik Ricard) til Borgerkomiteens Festmiddag skreven Sang hed det bl. a.:

Til at høre med til Pressen
skal der megen Energi,
tænk, at høre Franz v. Jessen
holde Tale Klokken ni ...

¹ Der foreligger (under ovenstaaende Titel) om Mødet en *Beretning om Forhandlingerne ved Mødets Generalsekretær* (H. J. Blicher), Kbhvn. u. D. (1902), 72 Sider. Mødet talte ca. 250 Deltagere som Delegerede for »Journalistforeningen i Kjøbenhavn«, »Foreningen for Højrepressen i Provinserne«, »Foreningen af Venstreblade i Danmark«, »Foreningen af socialdemokratiske Journalister i Provinserne« og »Provsjournalist-Foreningen«.

Serbiske Bønder

Akvarel (12 × 9 cm) af Harald Hansen paa Diplom af 1. Januar 1940 for Æresmedlem af Dansk-Jugoslavisk Forening

Det var altsaa i denne aarle Time og for en saare repræsentativ Forsamling, at jeg fra Teatrets Scene skildrede den rivende Udvikling, Pressens *Teknik* havde gennemløbet i det udrundne Hundrebaar og derefter fortsatte:

Uden denne fremskredne og bestandig fremadskridende Teknik havde det ikke været tænkeligt, at Pressen kunde — som Orla Lehmann sagde — have vundet sin gennemgribende Sejr som Folkets daglige Brød og den offentlige Menings Organ og Værksted.

Det Spørgsmaal, vi nu har Anledning til at stille os selv, bliver dette: Har den journalistiske Kunst, hvis Udøvere vi er, tilbagelagt en lignende eller blot tilnærmelsesvis saa rig Udvikling som alle disse Pressens uundværlige og uvurderlige Hjælpemidler? Med andre Ord: Skrives der nu meget bedre Aviser end tidligere?

Det gaar ikke an at besvare disse Spørgsmaal altfor absolut. Aviserne nuomstunder er sikkert uendelig meget bedre end Aviserne i 1800-Tallets første Halvdel, fordi der dengang i Virkeligheden kun var een Redaktør i Landet: den enevældige Regering — og denne ene duede til det Brug ikke for en Skilling.

Det er ogsaa utvivlsomt, at vore Blade nu langt har overfløjet selv de bedste Aviser fra det sidste Hundredaars Midte paa alle Reportagens Omraader. Avisernes Adgang til at modtage Efterretninger af offentlig Interesse er tilkæmpet gennem Aartiens paagaende Udholdenhed og med store Ofre; endnu er denne Kamp ikke tilende, og den bliver saa meget besværligere, som den maa føres paa en vidtstrakt Valplads og under bestandige Angreb i Ryggen fra de Journalistikens Parasiter, der almindelig kaldes Telegrambureauer ...

Franz v. Jessen

Fotografi fra o. 1896, der i en lang Aarrække tjente Alfred Schmidt og andre Kunstnere i *Klods Hans og Blæksprullen* som Model

Hvad jeg derefter sagde om den journalistiske *Kunst*, hvis Udvikling visselig ingenlunde havde gjort lignende Fremskridt som Pressetekniken — det vakte langt fra samme Interesse som Stykket om Parasiterne. Straks da Ordene var faldne, rejste Direktør Ritzau's Svigersøn, cand. polit. Vald. Frederiksen sig fra sin Plads i Parkettet og udtalte højt: Jeg protesterer! Iøvrigt skete intet under Resten af Aabningsmødet, men snart efter begyndte Ritzau en voldsom Polemik mod mig, der havde fornærmet Bureau'et ved en Lejlighed, som umuliggjorde Replik. Ligesom det langt overvejende Flertal af mine Kolleger gav Journalistforeningens Formand, min Chef i »Nationaltidende«'s Redaktion, Carl Carstensen, mig fuldstændig Ret i mine Synspunkter, men tilføjede med

sit elskværdige Smil: »Maaske skulde De alligevel ikke have sagt det netop dér; for De stod jo som paa en Slags Prækestol!« Jeg underkendte paa ingen Maade denne Indvendings Berettigelse; men jeg havde seet bort fra den, fordi det forekom mig afgørende vigtigt at faa slaet offentlig fast, at vi Journalister ikke paa noget Vilkaar kunde anerkende Ritzaus Bureau som Mellemlid mellem Pressen og de indenlandske Efterretningers Kilder.

Nu var Forholdet jo det, at Ritzau til sin Raadighed havde en Mitraljose, der i Løbet af Minuter kunde afskyde lige saa mange Skud, som der var Redaktioner i hele Danmark, medens jeg kun raadede over en enkeltløbet Bøsse, der ikke rakte længere end til en eneste Avis. Derfor havde Ritzau i Begyndelsen Overtaget i den Polemik, han efter Aarhus-Mødet var uforsigtig nok til at indlede. Det varede lidt, inden jeg paa min Side

fik opstillet en Mitraljøse, men det skete: En venligsindet Avis paatog sig at sætte mine Svar, der derefter i Korrektur-Aftryk sendtes til alle Landets Blade, og var denne Fremgangsmaade end noget besværlig — og heller ikke helt billig — saa lønnede den sig dog rigeligt.

Det var ikke mange Redaktører og Bladudgivere i Danmark, som ikke fik Øjnene op for Rækkevidden af den Sag, jeg havde rejst. Henrik Cavling skrev i »Politiken« en Artikel om Ritzau's og min Strid, der maatte være det store Publikum ganske ukendt, da den udelukkende førtes for Redaktionernes Forum, og han sagde venlige Ord om min Energi i Fagets og Standens Interesse. Min egen Udgifter, Etatsraad C. Ferslew, var ikke heller misfornøjet, men da han ikke kunde fordrage Sejlads i høj Sø, kunde hverken Carl Carstensen eller Dr. Besthorn faa Lov at komme mig til Undsætning med den Ferslew'ske Koncernsvære Skyts. Til Gengæld meldte adskillige Provinsblade sig paa Valpladsen¹, og alt i alt nedfældedes den Opfattelse, ikke alene i Bladkredse, men i de Dele af Publikum, det kom an paa — Myndigheder, Institutioner m. v. — at Vejen til at faa Pressen i Tale gik direkte over Redaktionerne og ikke indirekte gennem Ritzau's Bureau.

Fra da af indeholdt stedse hyppigere saavel Provinsens som Hovedsta-

Franz v. Jessen og Ritzau

25-Øres Mærket i en Samling »Forslag til nye Frimærker« i *Klods-Hans* 1901-02, S. 364

¹ Der fandtes dog enkelte Undtagelser. Allerede paa Journalistmødets anden Forhandlingsdag, under Drøftelse af Planen om en historisk dansk Presseudstilling, udtalte min Efterfølger som Redaktionssekretær ved »Aarhus Stiftstidende«, J. Christiansen, at Ritzau's Bureau »efterhaanden har udviklet sig til at blive den danske Presse til overordenlig Nytte« (hvilket jeg aldeles ikke havde villet bestride). »Netop derfor«, fortsatte han, »mener jeg, at det bør siges fra denne Plads, at den Udtalelse, der faldt igaar ved Aabningsmødet, var uberettiget (Hør!)«. Men det betød ingen Verdens Ting. Ikke alene blev jeg straks valgt til Medlem af Komiteen for den planlagte Presseudstilling, men senere endog til denne Komite's Formand.

dens Blade en staaende Notits, der gjorde opmærksom paa, at Meddelelser, som ønskedes optagne i det paagældende Blad, maatte sendes direkte til Redaktionen. Lidt efter lidt hjalp det, senest — som det var at vente — hos Centralmyndighederne. I hvert Fald seer jeg af det »Forslag til Ordning af Forholdet mellem Udenrigsministeriet og den politiske Dagspresse i Danmark og Udlandet«, som jeg efter Anmodning af (daværende Conseilpræsident) Niels Neergaard indleverede til Udenrigsminister C. W. Ahlefeldt 20. Januar 1909, at jeg endnu da ansaae det for nødvendigt at skrive følgende:

... Naar Udenrigsministeriet ønsker at træde i regelmæssig Forbindelse med Pressen, kan det komme i det Tilfælde *enten* at ønske en Efterretning offentliggjort *eller* at inspirere, vejlede ved, forelægge Materiale til en Betragtning.

I det første Tilfælde — og desto mere jo neutralere Efterretningen er — vil en simpel Tilsendelse af et Manuscript næsten altid være tilstrækkelig. Dog gør jeg opmærksom paa og ønsker udtrykkelig at understrege, at de saakaldte »Fællesmeddelelser«, d.v.s. saadanne Efterretninger, der af en Institution omsendes til Pressen i enslydende Affattelse, langtfra er velsete i danske Redaktioner. Ganske særlig gælder dette Fællesmeddelelser, som tilstilles Bladene gennem Ritzau's Bureau. Det altid kølige, ofte spændte, undertiden aabenlyst fjendtlige Forhold, som bestaar mellem den politiske Dagspresse og Ritzau's Bureau, har sin Hovedaarsag deri, at Bureau'et — sine Fortjenester iøvrigt ufortalt — hindrer og har en stærk Interesse i at overflødiggøre den direkte Forbindelse mellem Pressen og Efterretningernes Afsender.

Der foreligger fra vistnok alle danske Presseorganisationer en Række Udtalelser, Resolutioner o. a. l. med det Indhold, at Pressen ikke betragter Ritzau's Bureau som sin Repræsentant. I Overensstemmelse hermed har en Række af Landets største politiske Dagblade (jeg nævner efter Hukommelsen: »Berlingske Tidende«, »Politiken«, »Nationaltidende« m. fl.) regelmæssig bragt Henvendelser til Offenheden, i hvilke det hedder, at Meddelelser, der ønskes optagne, maa sendes direkte til Bladets Redaktion. Denne Pressens Opfattelse og Stilling til Mellemmænd af Arten Ritzau's Bureau vil jeg indtrængende raade Udenrigsministeriet til at tage skyldigt Hensyn til ...

Saaledes var altsaa de Synspunkter, der i vort Hundredaars Begyndelse gjordes gældende af en ung dansk Pressemand, som havde studeret sit Fag i Franz Joseph's Wien. De viste sig hverken unyttige eller ufrugtbare. Men rigtignok skulde i sin Alderdom den samme Mand opleve, at dansk Presse blev dirigeret fra Udenrigsministeriet gennem et af den selv pro forma kontrolleret Ritzau's Bureau, som blev ene autoriseret journalistisk

Uniformsskrædderi i Riget. Udviklingen bed sig selv i Halen. Vi naaede tilbage til Udgangspunktet: der fandtes kun een Redaktør, og han duede ikke for en Skilling.

Imidlertid førte jeg i hine Ungdomsaar ogsaa min Kamp mod Efterretnings-Tjenestens internationale Trusts hjemlige Repræsentant, Ritzau, paa en udadvendt Front. Min Anklage, støttet paa talrige Eksempler, gik ud paa, at for Danmark spillede Wolff i Berlin samme skæbnesvangre Rolle som *K.K. Correspondenz-Bureau* i Wien for Balkanlandene — med andre Ord, at Ritzau kun sendte os, hvad Berlin sendte ham og saaledes som Berlin sendte ham det, og at Berlin ligeledes bestemte, hvilke af Ritzau's Efterretninger fra Danmark det vilde sende videre, og hvorledes de skulde sendes videre til de øvrige Medlemmer af den verdensomspændende Trust. Hverken Rusland i Øst, England og Frankrig i Vest, eller Italien og Spanien i Syd kunde opnaa direkte Forbindelse med dansk Presse eller omvendt Danmark med disse Landes Presse. Mellem dem og os stod Berlin. I Berlin laa Afgørelsen til begge Sider.

Paa denne Front blev Kampen haard og gav kun ringe Udbytte. Vi, der kendte Tingene, maatte sige os selv, at i dette Spil var vi ude for overmægtige Modstandere, og at til syvende og sidst var Ritzau en Pianist, som det ikke kunde nytte at skyde paa, da han vel gjorde sit bedste, saa lidt det nu var. Det tog henved en Sæns Aar, inden de værste Skader blev udbedrede. Lidt efter lidt ansatte de større københavnske Blade egne Korrespondenter foruden i Stockholm, Oslo og Berlin ogsaa i London og Paris, og disse traadte atter hver paa sit Sted i Forbindelse med ledende Bladforetagender, som raadede over et af den officielle eller officiose Agentur-Trust uafhængigt Efterretningsvæsen.

Omvendt søgte i hvert Fald nogle svenske, norske, tyske, engelske og franske Blade Forbindelser med Korrespondenter i København, som kunde forsyne dem direkte med Meddelelser herfra; denne sidste Service udviklede sig dog ret langsomt, idet der i den københavnske Journaliststand kun fandtes faa Personligheder, hvis Sprogkundskaber og Fortrolighed med fremmede Redaktioners Behov gjorde dem egnede for regelmæssig Korrespondent-Tjeneste til Vestevropas Presse. Denne Brist var Aarsag til, at Udenrigsministeriet¹ i Beg. af 1913 anmodede mig om at tilvejebringe Forbindelse med en Kreds af betydelige London-Journalister, »for

¹ C. W. Ahlefeldt-Laurvig var da Udenrigsminister i Ministeriet Klaus Berntsen; Udenrigsministeriets »Konsulent i Pressesager« var da Dr. phil. (senere Professor i Historie) Aage Friis.

at Ministeriet i givet Tilfælde middelbart eller umiddelbart gennem dem kunde opnaa Offenliggørelse af saadanne Meddelelser eller Fremstilling af saadanne Synspunkter, som det laa i dansk Statsinteresse at bringe til en engelsk offentlig Menings Kendskab«.

Denne Opgave løste jeg; i min Indberetning til Ministeriet af 18. Marts 1913 opgiver jeg Navne og Adresser paa syv fremtrædende Pressemænd ved Londons største Bladforetagender, som alle havde erklæret sig villige til at række en hjælpende Haand, naar det fra dansk Side maatte ønskes. Hvorvidt imidlertid Udenrigsministeriet — som faa Maaneder senere, ved Ministeriet Zahle's Tiltræden, fik Erik Scavenius til Chef — nogensinde har vidst eller blot skøttet om at spille paa dette Instrument, unddrager sig mit Kendskab.

Alt i alt kan det hævdes, at indtil henimod Slutningen af Verdenskrigen 1914–18 savnede de danske Regeringer, men ogsaa til en vis Grad dansk Presse selv virkelig Forstaaelse for Farerne ved den af den internationale Efterretnings-Tjenestes Trust udøvede Indflydelse dels paa dansk offentlig Meningsdannelse om Udlandet, dels paa Udlandets offentlige Meningsdannelse om Danmark.

Der vil nu i disse Erindrings følgende Bind blive Lejlighed til nærmere at omtale Tilstandene under og efter den første Verdenskrig. Her skal jeg blot nævne, at naar jeg, endnu inden jeg var fyldt 30 Aar, tog Initiativet til Udgivelsen paa Fransk af den »Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie«, som 1918–19 vitterlig kom til Nytte for et betydningsfuldt internationalt Forum, saa skyldtes det min pure Ungdoms journalistiske Læreaar i Franz Joseph's Wien, hvor jeg havde erfaret, at det for et lille Folk med et snævert Sprogomraade kunde blive afgørende vigtigt at sikre sig Mulighed for at lade sin egen Stemme høre i sin egen Sag.

I LEO XIII.S ROM

Inden jeg i Eftersommeren 1893 forlod Wien, havde jeg følt en liflig Medbør fylde min Skudes Sejl. Andre vilde næppe regne det for noget videre, men da jeg stod i Elskovsforhold til Journalistikens Kunst, gik det mig som skrevet staa i den gamle Ridderroman¹: *L'espérance au cœur des hommes vit de chétive pâture*. Mit Hjærtahaabs magre Græsning var, at »Deutsche Zeitung« viste sig saa tilfreds med Feuilleton-Rækken »Durch ein helles Eiland« — min første journalistiske Udlands-Propaganda for

¹ *Le roman de Tristan et Iseult* (renouvelé par Joseph Bédier; Paris 1922), S. 28.

Danmark — at Bladets Chefredaktør 15. September 93 skrev til mig: »Ich kann nicht umhin zu betonen, dass die 3 Feuilletons, welche Sie die Güte hatten, uns zu überlassen, nicht nur mich sondern auch jenen Theil der Leser mit dem ich in Contact zu kommen Gelegenheit hatte, sehr befriedigten und ergötzten«. Det var straks noget mere, at samme elskværdig overbærende Chef ikke havde været mere misfornøjet med min Virksomhed i hans Redaktion, end at han (22. Sept. s. A.) skrev til mig, at »es uns äusserst erwünscht wäre, dass Sie auch fürderhin an der *Deutschen Zeitung* mitarbeiten und ab und zu ein Feuilleton senden und bei der Rückkehr nach Copenhagen eine regelmässige politische, gesellschaftliche und literarische Berichterstattung für uns übernehmen«.

Opholdet i Wien var blevet afbrudt af en Rejse til Konstantinopel, som skal omtales i anden Forbindelse; den Artikel »Under Halvmaanen«, jeg fra denne Udflugt sendte *Illustreret Tidende* (30. Juli 1893), havde ligeledes det Held at interessere adskillige Læsere¹ — i hvert Fald saa mange, at det hjemlige Afsætningsmarked, jeg siden min Afrejse fra Aarhus havde oparbejdet, blev yderligere udvidet; det omfattede efterhaanden (foruden »Nationaltidende« og »Illustreret Tidende«) fire-fem store Provinsblade, saa jeg havde nok at varetage, om end Stambladet »Aarhus Stiftstidende« venligt sørgede for, at de øvrige Aftagere udenfor København kunde modtage mine Manuscripter i Korrektur-Aftryk, saa jeg slap for selv at mangfoldiggøre Artiklerne.

Næppe et Aar var gaaet, siden jeg havde forladt min Læreplads hos Funch Thomsen, men hvor hastigt det end var fløjet, havde det dog sat dybe Spor i min Udvikling. Af mine oprindelige æstetiserende Tilbøjeligheder, af Ribe-Tidens hæftige litterære Aspirationer og af Aarhus-Periodens slimrende Interesse for Teater, novellistiske Forsøg og lyrisk Prosa — af alt dette var allerede nu intet andet tilbage end Trangen til at klæde enhver Fremstilling, hvilket dens Æmne end var, i kunstnerisk Form.

Visselig tør jeg ikke paastaa, at jeg i en Alder af et Par og tyve Aar kendte mig selv saa nøje, at det stod mig klart, at jeg manglede den Opfindsomhed, som er en af Novellens, Romanens og Dramaets Forudsætninger; men jeg kunde ikke undgaa den Iagttagelse, at jo stærkere Ind-

¹ Hvorledes det er gaaet til, at Artiklen ogsaa fandt Vej til Udlandet, lader sig med de da for litterær Produktion herskende, lovløse Tilstande ikke nærmere udrede. En Kendsgærning er imidlertid, at i mine Udclip-Samlinger fra hin Tid findes »Neue Zürcher-Zeitung« for 4., 5. og 6. Januar 1894 med (som Feuilleton) »Unter dem Halbmond. Von Franz v. Jessen (Übersetzung aus dem Dänischen)«, uden at jeg er bleven spurgt om Forlov, end sige betalt.

tryk en Selvoplevelse havde gjort paa mig, desto bedre lykkedes Gengivelsen, og desto sikrere blev Formens kunstneriske Virkninger. Endnu inden jeg var naaet Paris med de udenlandske Læreaars sidste og — som det skulde vise sig — afgørende Paavirkning, var min publicistiske Løbebane gledet ind i sit varige Leje, som den ikke mere skulde forlade. Det var sandelig ikke skeet uden Arbejde, men nok uden Anstrængelse, jævnt og naturligt som efter Forudbestemmelse. Det Stof, min Pen skulde udnytte, kunde jeg ikke hente frem af mit eget Sind eller min egen Fantasi; det maatte komme til mig udefra, og min Kunst blev da at udmønte det, give det Form, Farve og Liv. Vil nogen herimod indvende, at jeg jo dog har skrevet en Roman, »Katja«, saa vil jeg svare for det første, at den i sin Slags staar ene i min Produktion, og for det andet, at om den gælder, hvad der kan siges om alt, hvad jeg maatte have ydet af Værdi, nemlig at den handler om Egne, jeg har seet, Hændelser, jeg har oplevet, Mennesker, jeg har mødt.

Allerede i Berlin og Wien veg mine skønlitterære Interesser tilbage i et fjærnere Plan, og det blev moderne nationalpolitisk Historie, som optog mit Sind. Maaske kan det med en vis Ret siges, at ogsaa denne min Udviklings Retningslinje har været forudbestemt gennem Barndommens og de tidlige Ynglingeaaars Indtryk af Sønderjyllands overvældende Indflydelse paa vort Folks og paa min egen Slægts Skæbne. Ofte har jeg givet Udtryk for den Opfattelse, at Sønderjylland blev en Art Prøvesten for den Stilling, jeg valgte at indtage overfor de nationalpolitiske Problemer, som netop i Aarene mellem 1890 og 1914 i stort Tal mødte mig overalt under min Færden i Evropa; ofte viste de sig at være en Ligning, der forholdsvis let lod sig løse, naar man som jeg mødte med Forudsætninger for at finde ud af, at en eller flere af deres ukendte Størrelser svarede til den sønderjydske Matematiks Faktorer. Valget mellem *for* og *imod* lod sig træffe, og Traaden, som ledte gennem Polemikens Labyrinth, lod sig gribe, naar Erfaringerne fra Sønderjylland toges til Hjælp. Thi fra det sønderjydske Land er Horisonten vid og fjærn; den strækker sig fra Vogeserne til Polens Sletter og fra de baltiske Kystegne til Balkans Bjerge. Den nationalpolitiske Tanke, som har set Grosted i Sønderjyllands Jord, er dybt rodfæstet.

Saa underlig det kan lyde, naaede jeg fra det'e Staa- og Voksested ogsaa til Rom. Kort fortalt var den ydre Anledning min unge tyske Lærers af det katholske Centrums Opfattelse prægede Undervisning i Kulturkampens Historie og hans Fortællinger om den Indflydelse, den romersk-ka-

tholske Gejstlighed i prøjssisk Polen udøvede til Styrkelse af *hele* Folkets Modstand mod Fortyskningens Redskaber af alle Slags og alle Grader.

Medens nu denne Undervisning stod paa var der i Centrum-Organet »Germania« (i Berlin) og i den vest- og sydtyske Presse megen Tale om de Højtideligheder, med hvilke den katholske Verden agtede at fejre Pave Leo XIII.s 50-aarige Bispe-Jubilæum, 13. Februar 1893. Fra alle Verdensdele var Pilgrimstog undervejs til Rom. Store Kirkefester drager altid mægtige Skarer til den evige Stad; men netop da var Paven omstralet af en Glans, som øjnedes viden om. Nys under Kulturkampen havde Romerkirken under hans stærke og smidige Ledelse vundet en Sejr, som — trods alle dækkende Forklaringer — havde tvunget Bismarck i Knæ og slemt medtaget den Hohenzollern'ske Prestige. Endnu nærmere, 15. Maj 1891, havde Leo XIII. med sin berømte Encyclica *Rerum novarum* rejst Drøftelsen af Arbejderspørgsmaalet paa kristeligt Grundlag, og overalt i det romersk-katholske Evropa, i Nord- og Sydamerika havde hans vidtskuende, dybt humane sociale Idéer — udformede med Romer-Aandens Logik og tolkede i herligt Sprog — fænget i Sindene og vundet en Tilslutning, som hos de marxistiske Socialdemokrater vakte Ængstelse og voldte Forvirring. Leo XIII., Fangen i Vatikanet, var ikke blot sin Verdenskirkes Ypperstepræst, men sejrrig Statsmand og en af moderne Socialpolitikens førende Skikkelser.

Hans Prestige var overordenlig. Men Danmark fandt den sig uvedkommende. Et fra St. Peders Stol *urbi et orbi*, til Rom og Verden, udsendt Aktstykke kunde ikke have Bud til vort Land, om hvis evangelisk-lutherske Altre kongetro Konservatisme stod Vagt sammen med Venstrefolket, i hvor mange kirkelige *Retninger* (i og udenfor Statskirken) det iøvrigt var splittet. Den det københavnske Aandsliv dominerende Radikalisme var atheistisk og maatte i Paven se en maaske nok lidt komisk, men dog farlig Repræsentant for Overtro og Fordummelse. Det unge danske Socialdemokrati havde fra sine nordtyske Fædre og Fæller sammen med alle Programets øvrige Punkter ogsaa overtaget den uforpligtende Afvisning af Religionen som Privatsag; i Virkeligheden skiltede Førerne med Tilslutning til Radikalismens Kristendoms-Foragt. Selv om imidlertid Leo XIII.s Socialpolitik var kommen indenfor vort Socialdemokrati's Iagttagelses-Kreds — hvad den ganske bestemt *ikke* gjorde — saa vilde det dog have bagateliseret den; thi sæt, at dansk saakaldt »Folkekirke«, under Tilskyndelse fra Personligheder af f. Eks. en Vilh. Beck's Format, havde grebet de ledende Tanker i *Rerum novarum* og, saa godt det nu lod sig gøre, oversat

dem til luthersk Protestantisme — vilde da ikke herhjemme kunne være skeet det samme som i Frankrig, Østrig og Tyskland, hvor stærke kristelige Arbejderforeninger skød frem og hævdede sig uafhængigt af den marxistisk ledede Fagbevægelse?

Kan gærne være, Leo XIII. andre Steder var en stor Mand; i Danmark og det øvrige Norden kunde han undværes. Aaret efter de nedenfor omtalte Kirkefester i Rom — altsaa 1894 — drøftede jeg engang med Niels Neergaard *Rerum novarum* og sagde til ham, at jeg kunde have Lyst til i »Tilskueren« at redegøre for den berømte Encyclica's Indhold og Virkninger i Tyskland og Frankrig; han var da nylig fratraadt Stillingen som Tidsskriftets Redaktør, men da han delte mine Synspunkter, lovede han at tale om Sagen med sin Efterfølger, M. Galschiøt, der dog omgaaende svarede, at Leo XIII.s Socialpolitik »herhjemme maa siges at savne enhver Interesse¹«.

Imidlertid havde jeg altsaa i Februar 1893 forberedt min Ekspedition fra Berlin til Rom. Paa Grund af den uhyre Tilstrømaing af Rejsende fra alle Verdensdele maatte man forud sikre sig Husly, og takket være min Ven Fritz Jürgensen West — der da var bleven ansat som Assistent i Rigsarkivet under A. D. Jørgensen — opnaaede jeg fra den apostoliske Vikar for Danmark (og Island), Biskop Johannes v. Euch, en anbefaling til Priorinden for det af *Suore della croce* ledede Hospitium i Via San Basilio, i Nærheden af Palazzo Barberini, hvor Thorvaldsen en Tid havde haft Atelier, og i hvis Have hans Portrætstatue staar; desuden medfulgte en Introduktion til en af Pavehoffets Dignitarer, som blev til stor Nytte, idet han skaffede Adgangskort til flere af Højtidelighederne i Peterskirken.

Et Par svejtsiske Herrer, der stod i Spidsen for Deputationer til den pavelige Jubilar, og jeg var de eneste ikke-gejstlige Gæster i Korssøstrenes venlige, maaske en Kende spartanske Hospitium. Jeg læste med Eftertanke det i mit skinnende rene, celle-lignende Værelse opslaaede Regulator, i hvilket bl. a. blev sagt, at Mangel paa Præcision ved Maaltiderne vilde medføre Ekstra-Arbejde for Søstre, og at hvem der uden forud-

¹ *Rerum novarum* offentliggjordes i Oversættelse til Dansk i *Nordisk Ugeblad for katolske Kristne* 31. Maj 1891 og de følgende fem Uger; *Ugebladet*, som dengang havde ca. 200 Holdere, udgav senere (hos Høst & Son) den pavelige Encyclica i et Særtryk, som imidlertid ikke heller fandt nævneværdig Udbredelse. Først 1942 blev Leo XIII.s *Rerum novarum* og Pius XI.s *Quadragesimo anno*, skreven 15. Maj 1931 til Minde om Forgængerens Rundskrivelse og Videreførelse af dens Tanker, paa Initiativ af det apostoliske Vikariat i Danmark udgivne i Bogform under Titlen: *Pavestolen og Arbejderspørgsmaalet* (Sankt Ansgars Forlag, Kbhvn. 1942; 104 Sider); Oversættelsen fra de latinske Originaler er anonym.

gaaende Varsel om Aftenen kom hjem efter Kl. 9, taalmodigt burde vente Søster-Portnersken, da hun maatte have Tid til at klæde sig paa, idet Søstrene præcis Kl. 9 gik til Ro »efter en anstrængende Dag«. Ingen Formaning eller Paabud — blot Meddelelser, af hvilke enhver kunde drage sine Slutninger. Vi var alle meget præcise ved Maaltiderne, som ogsaa efter Fastetidens Begyndelse vedblev at være tiltalende og rigelige; kun en eneste Aften — i Anledning af Peterspladsens Illumination — kom nogle af os hjem Kl. 10, efter forud indhentet Tilladelse hos *Mère supérieure*.

Efterhaanden lærte vi Gæster hverandre at kende. Her mødtes to Gange daglig, ved Frokost og Middag, Gejstlige fra fem Verdensdele, en svejtsisk og en argentinsk Biskop, Missionærer af irsk, tysk eller spansk Nationalitet, Præster fra fjærne polske Sogne — Mænd i alle Aldre og af vidt forskellig Oprindelse, men dog mærkelig samhørende som Tropper i en skolet, vel disciplineret Hær. Næsten alle talte de flere Sprog, foruden Latin. Dette deres Fællessprog blev dog langt mindre anvendt, end jeg havde ventet; Aarsagen viste sig at være, at navnlig Angelsachsernes Udtale af Latin var saa fortvivlende engelsk eller amerikansk, at de andre ikke forstod ret meget af, hvad de sagde. Ved Bordet hørte man mest Tysk og Fransk, saa Disciplen af gamle Kielsen paa Herlufsholm og af Rektor Fritsche i Ribe ikke havde nødig at opgrave Hukommelses-Rester fra *De bello Gallico* og Madvig's Grammatik.

Efter Aftens-Maaltidet samledes (efterhaanden regelmæssigt) Korsøstrenes Gæster i Hospitalets store Dagligstue, og havde dette internationale Selskabs overvejende Flertal ikke baaret lange Klæder, kunde man have troet sig hensat til et eller andet Hotels eller en Oceandampers Rygesalon. Straaomflettede Vinflasker blev baaren ind, Cigarer, Cigaretter og Piber blev tændt, Samtalen gik ivrigt mellem Grupperne, og Dagens Indtryk blev drøftede. Var en af Bisperne tilstede, tog han uden Apparat Præsidiat, ledede Samtaler og Drøftelser, fremkaldte Historier og Beretninger — som en erfaren Vært sørger for sit Selskabs Underholdning.

Disse Aften-Sammenkomster blev en Hvile og en Nydelse efter Dagenes Travlhed med Turistbesøg i Museer og Kirker og med Artikel-Skriveri om Indtryk fra Pavejubilæets skiftende Hændelser. Altid var der noget at lære, naar de sorte Talarers Strøm gennem hvidkalkede Klostergange, svagt oplyste af vaklende Flamme i Oljelamper foran Helgenbilleder, ebbede ud i det høje, hvælvede *Parloir*, som var Gæsternes Samlingsrum. Saaledes faldt Talen engang paa Missionærens Fædrelandsfølelse, og det viste sig, efterhaanden som Vidnesbyrdene kom til orde, at disse Mænd,

der alle havde levet deres Liv i fjærne Egne, vedblev at nære en barnlig, ofte sværmerisk Kærlighed til hver sin Hjemstavn og hægede om dens Minder som et umisteligt Eje. Alle var de fælles om den katholske Missionærs Kaar; ubesværet af jordiske Ejendele og uhæmmet af Familie-Baad er han i Stand til med Dags Varsel at rejse, hvorhen hans Overordnede sender ham: idag til arktiske, imorgen til tropiske Egne. Han har blot i en Haandkuffert at pakke sine Klæder og sit Breviar, saa er han rejsefærdig. Der skal ikke forud samles ind til Omkostninger ved Rejse og Ophold; der skal ikke sørges for Bolig til Missionærens Familie og Adgang til Skoleundervisning for hans Børn; han er ene og har kun sig selv at sørge for; men han støttes under al sin Færd af en verdensomspændende Organisation, hvis Maal er at virkeliggøre Christi Ord til Apostlene: Gaar ud i al Verden og prædiker Evangeliet for al Skabningen!

Trods Fællesskab og Samhørighed opløste da den internationale Skare sig i Enere, naar som hin Aften Talen faldt paa Tilværelsens Udgangspunkt: Hjemstavnen. Disse Røster, øvede i Lovprisning af Gud, i Bøn til hans Almagt, i Forkyndelse af hans Bud, blev milde og ømme, naar de talte om Barndommen paa en Farm ved Missouri's Bredder, i et Haandværkerhjem nær Dublin's Cathedral, i en Landsby paa Sierra Nevada's Skraaninger eller i en af Schwartzwald's smaa Bjærgbyer, hvor hver Aften den hele Familie laver Uhre og Legetøj.

Kun een af de sorte Talarer, den franske Canadier Pater Fox, skød Hjemstavns-Minderne fra sig, da Opfordringen til at fortælle naaede ham. Med sin lyse, friske Stemme, der havde saa let til Lystighed, sagde han: »Nej, det er ikke mit Barndomshjem i en af det vestlige Canada's Tømmerhandler og Savskærerier, jeg oftest længes tilbage til, men et helt andet Sted, uendelig langt borte ...« Og uden at lade sig nøde, fortalte han:

KAPELLET I URSKOVEN

»Det Sted, jeg elsker højest, kunde jeg maaske ikke finde igen, om jeg vilde. I hvert Fald maa alt nu være saaledes ændret, at jeg ikke kunde genkende det. Heller ikke taler jeg mere dets Sprog, og med Sikkerhed kan jeg sige, at ingen dér saa meget som husker, at jeg har været til ... Og dog kan jeg ofte gribes af Længsel efter at gense Kapellet i Urskoven.

Thi det blev bygget i en Urskov, et fjærnt og ensomt Sted i den Del af det ækvatoriale Afrika, som Franskmændene var i Færd med at kolonisere, men hvor de da endnu kun havde kunnet oprette spredte Etaper, indbyrdes skilte af vældige Afstande. Kardinal Lavignerie, som Leo XIII.

havde udnævnt til Leder af »det apostoliske Præfektur Sahara«, viste mig den Ære at kalde mig til det Missionsarbejde, hans *pères blancs* (»de hvide Fædre«) netop da havde taget op i Afrikas mørkeste Egne, ved Nyanza og Tanganyika-Søernes Bredder og i Øvre-Congo. Paa Missions-skolerne i Alger og Carthago havde jeg nødtørfigt lært den Negerdialekt, jeg vilde faa Brug for — ak, et fattigt Sprog til Forkyndelse af Guds Herlighed! Efterhaanden som vi blev sendt afsted, talte Kardinalen selv med os og indskærpede os som en af vore første Pligter, næst Oplæring i Kristendom, at hjælpe den indfødte Befolkning, der var vor Omsorg betroet, til organiseret Modstand mod dens værste Fjender: de arabiske Slavejægere. Vi skulde, sagde den hellige Mand, ikke blot præke Christi Barmhjertighed, men vi skulde være hans Soldater mod Skændslen og Uretten, de svages Værn, de forfulgte Beskyttere.

Trods Frankrigs antikirkelige Politik, der allerede dengang under Léon Gambetta's Førerskab havde anrettet saa mange Ulykker, var ved vor store Pave, Leo XIII.s Samarbejde med Kardinal Lavigerie¹ den franske Regering bragt til Forstaaelse af *de hvide Fædres* civilisatoriske Gærning. Alle her vil vide, at det netop var Kardinalens Indsats i Afrika, som foranledigede Leo XIII. til at hidføre den Tilnærmelse mellem Kirken og det republikanske Frankrig, som ogsaa fandt Udtryk i Gambetta's berømte Tale: »Antiklerikalismen er ikke en Udførselsvare!« Derfor kunde vi Missionærer regne med de franske Militærposters Støtte, og vi blev da ogsaa omhyggelig instruerede om, hvorledes Budtjeneste skulde organiseres, og hvilke Foranstaltninger vi havde at træffe for at holde Militæret underrettet om Slavejægerens Bevægelser.

I Miles Omkreds var jeg ene hvid Mand blandt den primitive Negerbefolkning, som skulde danne min Menighed. Unge og gamle tog imod mig med, hvad jeg maaske kan kalde: venlig Nysgærrighed. Det var fredelige Mennesker, men forkuede af Angst for de Farer, der Slægtled efter Slægtled havde truet dem; Udtrykket i deres Øjne var som hos sky Dyr, og jeg følte uendelig Medlidenhed med dem. Vel flokkedes de gærne om mig og lyttede til, hvad jeg — stammende og usikkert — prøvede at fortælle dem. Men de forstod mig ikke. De blandede deres egne af Rædsel, Hævnfølelse og Trolddom opbyggede Forestillinger sammen med, hvad jeg søgte at lære dem, og ofte maatte jeg sige mig selv, at min Møje vilde

¹ Kardinal Charles Lavigerie, Ærkebiskop af Carthago, født 1825, var død 26. November 1892, altsaa nogle Maaneder for Leo XIII.s 50-aarige Bispejubilæum i Februar 1893.

være spildt, saafremt disse skræmmede Sjæle ikke ved et eller andet Mirakel blev overbevist om, at min ene Gud var stærkere end alle deres Guder.

Til mit Missions-Udstyr hørte, foruden hvad der var uundværligt ved den hellige Messe, et Billede af Maria med Barnet — visselig ikke noget Kunstværk, tværtimod et tarveligt Maleri paa Metal (thi hverken Lærred eller Træ kunde modstaa Angreb fra disse tropiske Egenes Insekter). Saa ringe Billedet end var, udøvede det stærk Tiltrækning paa mine Tilhørere og Venner; de tilbød at købe det for Perler, Frugter, Fjerkræ eller hvad de iøvrigt havde at raade over; de gjorde ogsaa nogle Gange Forsøg paa at stjæle det. Aarsagen til disse Efterstræbelser var ikke vanskelig at udrede: De tillagde Billedet mirakuløse Egenskaber som en Art Amulet, hvis Kraft det skyldtes, at *jeg* kunde lade ubekymret om Færnerne, der truede fra Urskoven.

Den laa i Bøsseskuds Afstand fra vor By. Hvad vidste min Menighed om denne Skov? I Virkeligheden kun, hvad de forestillede sig. Thi i Mands Minde havde ingen vovet sig ind i dens Dybder; ingen kendte dens Udstrækning; ingen agtede paa de Rigdomme, den gemte. Men sikkert som Erfaringen var det, at fra dens uigennemtrængte Vildnis strømmede ved Aftentide giftige Dunster og sære, klagende eller truende Lyde ind over Hytterne, og frem for alt var det derfra, Araberne brød frem for i en Razzia, der hærgede som et Uvejr, at hente værgeløse unge Mænd og Kvinder til Afrikas og Levantens Slavemarkeder. Aldrig gav Urskoven sit Bytte tilbage.

Allerede havde jeg tilbragt mange Maaneder paa min ensomme Missionsstation, men lidet andet var udrettet, end at jeg i Samarbejde med nærmeste franske Militærpost — d. v. s. paa en Afstand af halvthundrede Kilometer — havde faaet oprettet en Slags optisk Signaltjeneste: Bavner, som tændtes fra Etape til Etape for at forkynde, at Fare var paa færde. Men den var langt fra at være paalidelig, fordi Negerne, som skulde betjene den, mistænkte os hvide Mænd for at være i Ledtog med deres Arvefjender. Paa den anden Side turde hverken den franske Kommandant tage Ansvar for eller jeg anbefale, at nogle af vore unge Mænd fik udleveret Skydevaaben og lærte at bruge dem; de var endnu saa primitive, at Misbrug ikke vilde have kunnet hindres. Derfor gjorde min Sendelse ingen nævneværdige Fremskridt. Jeg vandt, og jeg tabte hver eneste Dag. Mellem Gud og disse Stakler laa Urskoven. Alle Haab, jeg vakte, kvaltes af dens Trusler, alle Lys, jeg tændte, slukkedes i dens Mørke. Da var det, jeg besluttede at overvinde den.

Blandt de faa, der holdt ud i deres Tillid til mig, var en ung Kvinde, smuk i Sammenligning med de fleste af sine Medskabninger, men bøjet under Vægten af Slægtleds Forkuelse. Naar hendes Øjne mødte mine, var deres Udtryk som en trofast Hunds; men dog syntes mig, at ogsaa i deres Dybder kunde lure en aldrig helt slumrende Mistro. Den veg dog bort, naar hun som Pant paa den Tryghed, Guds Barmhjærtighed vilde skænke hende, fik Lov at kysse Gudsmoders Billede og fremsige den lille, korte Bøn, der var hendes eneste Kristendoms-Kundskab — et første, famlende Skiidt paa Frelsens Vej. Hun svigtede mig ikke for at vende tilbage til sine gamle Guder. Maaske var hun bange for, at den hellige Jomfru da vilde have ramt hende med straffende Vrede. Men hvorfor granske disse Gaader? Vi Afrika-Missionærer havde ikke i vort Udstyr nogen Guldvægt til Vejning af Sjæle, som længtes mod Gud.

Til denne unge Kvinde fortalte jeg min Plan om at bygge et Kapel i Urskoven, og jeg bad hende hjælpe mig, Gud til Ære. Men det Haab, jeg havde nærret til hende, brast. Da det gik op for hende, at vi to — thi om andre end os to kunde der næppe blive Tale — skulde trænge ind i Skoven, saa kort et Stykke det end maatte blive, løb hun sin Vej og undgik at møde mig. Saa gjorde jeg canadiske Tømrersøn Arbejdet alene — ryddede en Sti, slæbte Redskaber frem til den valgte Plads, tilhuggede nogle Stammer og optømrede et lille Bjælkehus med et korskronet Alter, raat og ringe, snævert og fattigt, men dog her i den afrikanske Urskov en ny Bolig for Gud.

Vist var det strængt Arbejde for en hvid Mand, der ikke længere stod i sin Ungdoms Kraft. Men Arbejdet var ikke det værste. Hvis jeg havde tænkt mig — og det havde jeg — at naar Folkene derinde i Hyttebyen saae mig komme og gaa fra Skoven, vilde Trylleringen være hævet og Modet vakt, saa blev jeg skuffet. Kredsen om mig blev tyndere end nogensinde. Skøndt ingen talte til mig om det, forstod jeg, at Folkene mistænkte mig for paa en eller anden Maade at staa i Pagt med deres Fjender. Jeg søgte at sende Bud til den franske Posts Officerer; mit Brev naaede aldrig frem. Maaske mit Liv var i Fare. Sikkert var i hvert Fald, at intel, slet intet var udrettet.

Da besluttede jeg selv at vandre den lange, vanskelige Vej til nærmeste franske Post og lægge Raad op om Fremtiden. Men forinden vilde jeg indvie Urskovens Kapel, ophænge Billedet af Gudsmoder paa dets Bjælkevæg og her læse en Messe til hendes Ære.

Det skete. Den vældige Skovs Stilhed omgav mig. Dens mægtige Træer

dannede om mit lille Kapel Søjler og Hvælvinger, som stod det i en Kathedral. Bøjet i Erkendelse af min Sendelses Stranding, tyngtet af Stedets haabløse Fortvivlelse bad jeg til Gud ...

Da følte jeg, at nogen rørte ved mig. Jeg vendte mig og saae hin unge Kvinde, der havde forladt mig i Angst for Urskoven. Nu tiggede atter hendes sælsomme Øjne Trøst, Tillid og Haab. Stammende fortalte hun, at da Gudsmoders Billede var baaret bort, havde hun ikke kunnet finde Ro, men var fulgt efter mig. Sammen knælede vi og bad til hende, der fødte Verdens Lys. Og Kapellet blev et Gudshus.

Her kunde jeg slutte Fortællingen. Men den vilde ikke være fuldstændig, hvis jeg ikke tilføjede, at endnu samme Dag kom den franske Officer med god Eskorte til vor Hytteby; han havde været ængstelig for min Skæbne, fordi han saa længe ikke havde modtaget noget Budskab fra mig. Da han nu hørte, hvad der var foregaaet, lagde han sine Vaaben fra sig paa offentlig Plads, satte sine Folk til at vogte dem og gik med mig til Kapellet for at holde Andagt.

Da vi forlod det, havde der samlet sig en Snes Mænd og Kvinder foran den aabne Indgang. De hilste os med Ærefrygt. Næst hende, der havde fulgt Gudsmoders Billede, blev de min første Menighed i den afrikanske Urskovs Kapel, som jeg ofte længes efter at gense.«

OLDINGEN PAA ST. PEDERS STOL

Under Aftensammenkomsterne i Korsøstrenes hvide, hvælvede *Parloir* var det oftest Leo XIII. selv, som var Samtalernes Genstand. Jubilæums-Festlighederne havde næsten daglig givet en og anden Gruppe indenfor vor lille Kreds Lejlighed til nærmere eller fjærnere Kontakt med den gamle Pave, hvis Personlighed udøvede fascinerende Indflydelse paa disse Pilgrimme fra alle Verdensdele. At lytte til Fortællingerne om Oldingen paa Sankt-Peder's Stol var for en nordisk Yngling som at rejse langt bort ikke blot i Rum, men i Tid.

Thi Giacomo Vincenzo Pecci, som i 1893 paa femtende Aar bar Navnet Leo XIII., var født 2. Marts 1810 i en af Lepini-Bjærgenes Smaastæder, Carpenito, mellem Rom og Neapel, og hans lange Løbebane var skredet frem gennem de Tider, da Paven ikke blot var Kirkens Overhoved, men verdslig Hersker over en af de Stater, der under evige indre og ydre Stridigheder delte den italienske Halvø mellem sig. Efter glimrende gennemførte Universitetsstudier blev Grev Giacomo Pecci — Søn af en halvfattig Landadelsmand — som purung Prælat udnævnt til pavelig Delegat i

Leo XIII.

Efter Maleri af Chartran (1891) i Pavens 82. og hans Pontificats 14. Aar.
(Vatikanet)

det lille, Kirkestaten tilhørende Hertugdømme Benevento, som dannede en Enklave i Kongeriget Neapel, og her var der stillet ham den Opgave at holde sin Provins fri af de Røver- og Smugler-Bander, som fra Neapels Omraade hærgede de pavelige Undersatter og gjorde Vejene mellem de to Hovedstæder usikre.

Der er en næsten middelalderlig Duft over Fortællingen om denne Giacomo Pecci's Ungdomstid. Allerede som 33-aarig Yngling ikklædes han det biskoppelige Skrud og fører Hyrdestaven i den ene, Sværdet i den anden Haand. Fra Altrene i smaa, afsides Landsbyers Kirker vandrer hans høje, magre Skikkelse gennem Bjærgene for som pavelige Carabinieri's Fører at opspore Røverne i deres Smuthuller, og ved Aftentide, naar han hviler ud hos nærmeste Sognepræst, drøfter han Augustin og Thomas af Aquino eller skriver et af de latinske Epigrammer, hvis Motiv han har fundet under Bjærgvandringerne, og som han former med Mesterskab.

Tidlig blomstrer i Italien selv Legenderne om Giacomo Pecci. Da Pave Gregor XVI. 1843 sendte ham som Nuntius til Bruxelles, bredte hans Ry for Lærdom og Aandrigthed sig til internationale Kredse. Som Diplomat var han sit Folks ægtefødte Søn: smidig og væver, men med dristig Maalsætning, idérig og opfindsom, naar det gjaldt ved en eller anden sindrig *combinazione* at overvinde filtrede Vanskeligheder. Men denne højstammede, knoglede Bjærgbo med de grove Træk, den høje Pande, store Næse og brede Mund, havde et Verdensmands-Smil, som var mere gallisk end italiensk. Over hele hans Løbebane, der Trin for Trin førte ham til Kirkens højeste Værdighed, lyste dette Smil huldsaligt og underfundigt, broddet og afvæbnende, straffende og tilgivende.

En Mangfoldighed af den gamle Paves *bonmots* var i Omløb, og mine Venner i Korssøstrenes Hospitium fortalte dem gjerne til Underholdning for os alle. Her blot to af disse Historier:

En af de mange Kunstnere, som havde plaget Leo XIII. om Tilladelse til at male ham, bad, da Portrætet var færdigt, Paven egenhændig signere det. Leo saae lidt paa Billedet og skrev da:

Johs. 6,20. — Leo XIII.

Kunstneren var dybt taknemlig, ilede hjem og slog Bibelstedet efter. Han fandt følgende Tekst: *Frygter ikke, det er mig.*

En rig fransk Forretningsmand af jævn Oprindelse havde ægtet en Dame af gammel, fornem Byrd og vilde nu gjerne selv have sit Navn pyntet. Han købte et Gods i Landsbyen Antioges (i Sydfrankrig) og kaldte sig derefter »Greve af Antioche«, Navnet paa en fransk Adelslægt fra Korstogenes Tid. Vel anbragt kirkelig Godgørenhed skaffede ham Audiens hos Leo XIII., der modtog ham venligt og sluttede Samtalen med i elskværdigste Tone at sige:

— Og nu, min Søn, beder jeg Dem være overbevist om, at det har været mig en Glæde at kunne modtage den sidste Ætling af en berømmelig Familje, som saa længe har været uddød.

Naar imidlertid Talen blev om Forholdet mellem Vatikan og Quirinal, slukkedes Smilet om Giacomo Pecci's Mund. Han, der som Pius IX.s Camerlengo — Kardinalkollegiets Forstander og Kirkens Styrer under Interregnet — havde oplevet 1870, tilgav aldrig Huset Savoyen Roms Indtagelse og Kirkestatens Udslettelse. Hvilke Forsøg Kongefamiljen og dens skiftende Ministre — i en lang Periode navnlig Francesco Crispi — end gjorde paa, officielt eller underhaanden, at opnaa Forlig med »Fangen i Vatikanet«, saa strandede de paa Leo XIII.s ubøjelige Krav om

Roms Tilbagegivelse. Her var et Felt, paa hvilket han afviste enhver *combinazione*, og skulde man dømme efter Indtrykkene fra Jubilæet i Februar 1893, saa var det *ham*, der havde Folket paa sin Side. Quirinalet laa i dyb Skygge; ingen ænsede dets Beboere eller dets Ministre. Officielle Repræsentanter for Alverdens Statsoverhoveder var tilstede ved Højtidelighederne i Vatikanet og i Sankt-Peter — Kongen af Italien og Prinserne af hans Hus vilde være bleven afvist, om de havde søgt Adgang. Men som fra hele den øvrige katholske Kristenhed havde alle Italiens Egne, Korporationer og Laug sendt Deputationer til Rom, og hvor Leo XIII. viste sig for dem, lød op om ham disse Italicernes Hyldestraab: *Evviva il papa re* — Leve Pavekongen!

To Gange under mit Ophold i Rom saae jeg den gamle Pave.

Paa 50-Aars Dagen for sin Bispevielse læste Leo XIII. Messen fra Peterskirken Højalter, rejst over Apostlene Peter og Pauls Grave.

Det hed sig, at henved 60.000 Mennesker var samlede i det mægtige Kirkerum; men vanskeligt vilde det være nøjagtig at udregne Tallet paa de Masser, der stod presset sammen Skulder ved Skulder, uroligt bølgende som en Kornmark i Storm, summende som Kæmpe-Bisværme om blomstrende Lind.

Over Kirkens Marmorsøjler hang svære, røde Damaskes-Tapeter, indvævede med Tiara'er og Nøgler. Paa alle Altre brændte Vokskærter, og alle ædelstensbesatte Relikvieskrin, Kar og Bøger var udstillede. Den gamle Bronze-St. Peter var pyntet med baade en diamantfunklende Tiara og et Guldbrokades Gevandt, hvorunder hans lysebrune, af Kys blankpolerede Fod stak frem. For Fyrsternes Sendebud og for de fornemme Damer — i sort Silke og Kniplingslør — var der rejst Tribuner, der som Svalereder klistrede sig op ad Murene.

Svejtsergardister holdt en Gang fri i Midterskibet. De ranke, høje Mænds Hellebarder ragede op over alt Folket, og deres blaa-gule Landsknægt-Dragt afstak Grænsen, hvortil Menigheden kunde trænge sig frem.

Endelig forkyndte Basuner og Trompet, at Paven var nær. Leo XIII. blev baaret ind, hævet højt over Mængden paa sin *sedes gestatoria*. Hans magre, bøjede Oldinge-Legeme var klædt i sølvvirket Talar, og paa Hovedet bar han en funklende Mitra af Sølv. Foran og bag Bærestolen skred et straalende Tog af Kardinaler, Bisper, Monsignorer, Officerer og Hofembedsmænd. Foraarssolen faldt ind gennem Kuplens øverste Ruder, flammede i Kirkens brogede Mosaik, kastede Glans over Følgets Purpur og violette Silke, over Kammerherrernes Ordenskæder og Nobelgardister-

nes gyldne Hjælme. Som den sølvglitrende Pave gled frem dér højt oppe — gærdet af brede, hvide Paafuglevifter, ombrust af Jubel, Begejstring og Hyldest, paakaldt, tilbedt og udraabt til Konge — kunde man tro, det var et østerlandsk Afgudsbillede, som blev baaret i Optog, hvis man ikke havde vidst, det var et levende Menneske med Tilknytning til sin egen Tid.

Ved Højalteret sænkedes Tronen, og Leo betraadte det. Da han kom til det Sted i Messen, hvor han bryder Hostien — »dette er i Sandhed mit Legeme!« — klang Sølvtrumpeters Toner fra Kuplen ned over Alteret, Gardisterne stødte deres Hellebarder mod Gulvets Marmorfliser og knælede, medens Menighedens Tusinder bøjede sig dybt.

Straks da Messen var omme, blev Tiara'en sat paa Pavens Hoved, og under Orgel- og Basunledsagelse sang det sextinske Kapels klokkerene Røster *Te Deum*.

Men umiddelbart inden Slutningen var naaet, tav med eet alle Instrumenter og alle Stemmer.

Foran det straalende oplyste Højalter staar den hvide Olding med Tiara'ens Tyngge paa sit Hoved og Armene løftede i Bøn. Han alene synger da med sin spæde Røst Hymnens sidste Oration, uhørlig for alle andre end de knælende Kirkefyrster ved hans Fod.

Der er trods Menneskemylret saa stille, som om Livet pludselig var blevet slukket, Tiden standset i sin Gang.

Men det er den voldelig tilbageholdte Bevægelses Stilhed. Næppe skøner Menigheden, at Oldingens Enesang maa være tilende, før den bryder ud i Jubel og Hyldest — Raab og Skrig fra ophidsede Mennesker, som ikke længere kan tie.

Den gamle Pontifex maximus bestiger atter sin Trone, løftes højt op over Mængden og uddeler Velsignelsen.

Saa skrider Tronen langsomt frem ad den Vej, Svejtsergardisterne holder fri. Den store Højtid er forbi.

Mængden forstaar det — og det er, som vilde den et sidste Øjeblik fastholde sin Beruselse. Den stønner og skriger sin Hyldest op mod Paven, og Tusinder af Rosenkranse, Krucifikser og Bønnebøger strækkes i Vejret for at naa ind under hans velsignende Haand.

Men ubønhørligt skrider Tronen videre.

Snart er Portalen naaet. Et Tæppe løftes og falder atter for ...

— Anden Gang, jeg saae Leo XIII., kom jeg ham nærmere. Det var lykkedes mig at faa Adgangskort til Peterskirken, da Paven vilde mod-

tage nogle Tusind Italienerne, Delegationer fra hele Halvøen og fra Missioner i andre Verdensdele.

Ventetiden blev lang. Som Viserne paa et Kæmpeuhr flyttede de gyldne Solstriber, hvori Milliarder af Støvgran dansede, sig længere og længere ned i Kirken, strakte sig fra Kuplens Himmelhvælv hen mod Søjlernes Kapitæler, lyste saa over Altrenes Metal og Ædelstene og naaede endelig det gamle Broncebilled af St. Peter, der ogsaa denne Dag var skurrende udstafferet med Tiara og rød Silkekaabe, saa det lignede Mohren fra Venedig.

Men tys — nu lyder oppe fra Orglet et Kor af Mands- og Drengestemmer. Tjenere i middelalderlige spanske Dragter baner sig Vej med en rød Damaskes Porte-Chaise, og i den sidder en bøjet Olding, helt klædt i hvidt. Aandeløs har Mængden seet til. Med eet forstaar den, at den hellige Fader selv er i dens Midte — og da genlyder den vældige Kirke af brusende *Evviva*-Raab.

Leo XIII. blev baaret hen i et af Sideskibene, hvor en Trone var rejst for ham. Omkring ham dannede Kardinaler, Biskopper, Kammerherrer og Nobelgårdens Officerer Vagt. Svejtsergardisterne rykkede frem og bandede en Vej, ad hvilken Pilgrimmenes Skarer kunde naa hen til Tronen. Trængslen steg under dette Rydningsværk til larmende Virvar; men lidt efter lidt tilvejebragte Mængden selv en Slags Orden, og Defileringen forbi den hellige Fader kunde begynde.

Pilgrimmenes Rækker, der naaede langt ned i Hovedskibet, bølgede uroligt. Snakken gik højt; et Brus af Stemmer løftede sig mod Kirketaget. Nu og da græd et Barn, eller et brat, skarpt Hvin fra en Kvinde, der faldt i Afmagt, skar gennem den tunge Luft. Og bestandig hørtes den slæbende Lyd af de tusinde Fødder, naar de samtidig flyttedes et Skridt fremad.

Mange af disse italienske Pilgrimme er klædte i Nationaldragter. De fleste bærer paa en Gave til den hellige Fader. Formænd og Ordførere for Deputationer staar med Lykønskingsadresserne klemmt krampagtigt fast under Armen eller med Haanden fastsluttet om Porteføljen og Posen med den indsamlede Pengesum. Tæt foran min Plads i det lange Pilgrimstog staar en Gruppe neapolitanske Fiskere, der imellem sig bærer et forgyldt Næt, fyldt med store, blinkende Fisk, hvis Skæl drysser ud over Gulvet og viser fremad som de Smaasten, Tommeliden brugte til at mærke sin Vej gennem Skoven.

Der er gaaet Timer, da vi endelig naaer Paven saa nær, at vi kan se, hvad der foregaaer.

Leo XIII. sidder tavs, bestandig smilende, men ubevægelig som en Voksfigur paa sin Trone. Kardinaler støtter hans fremstrakte venstre Arm og Haand, som Pilgrimmene styrter sig over og kysser med saadan Voldsomhed, at de ofte med Magt maa fjærnes.

Den 83-aarige Paves Ansigtifarve er af gennemsigtig Bleghed. Under den hvide Kalot falder tynde, hvide Haartjavser frem over Tindingernes Gruber. Det er rigtigt, at Ansigtstrækkene er store og ligesom grove, især nu da det berømte Smil er stivnet i Træthed. Men Øjnene er dejlige — to sorte Diamanter, straalende af Liv, Snille og Kløgt. Under Øjenlaagenes sarte, blaa Aarer, i Rynkernes fine, tætte Næt boer dette Øjenpar som dristige og vævre Fugle i en skjult og skrøbelig Rede. De har Ærinde allevegne — snart henne paa Bordet, hvor Gaverne dynger sig op, snart hos Kardinalernes røde Flok, snart ud over Mængden, snart endelig nede hos de Pilgrimme, der stønnende af Betagelse synes at ville slide Haanden op med deres Kys.

Nu er de neapolitanske Fiskere naaet hen til Paven. De gaar Gavebordet forbi med deres gyldne Næt, breder det ud for Tronens Fod og knæler omkring det. I de nærmeste Rækker — saa langt denne Scene kan iagttages — bliver der stille. Det er, som rykker Støjen pludselig tilbage.

Paven rejser sig, støttet af Kardinalerne. En skindforet Kappe glider ned fra hans Skuldre — og dør staar han saa, den høje Skikkelse duvende i Ryg og Nakke, spinkel og mager i den altfor rigelige Talar, som trods sit hvide Stofs Finhed synes at maatte tynges ham til Jorden.

Med højtidelig Langsomhed løfter han Haanden — en stor, hvid, aaret Haand — strækker den ud over det gyldne Næt og de knælende Fiskere, bevæger Læberne svagt, gør Korsets Tegn — og synker saa atter ned i sine Puder. Kardinalerne løfter paany hans Arm og Haand, som var de Redskaber, Oldingen laante ud til andres Brug. Han frembringer det stive Smil ... og lader saa Øjnene nysgærrigt spillende gaa paa Vandring ud over Mængden om hans Trone.

Leo XIII. havde velsignet Havets Afgrøde og Neapels Fiskermænd. Nu lod han igen Pilgrimsskaren glide sig forbi, mens Kys paa Kys trykkes mod hans Haand. Mængden var heroppe bleven saa utaalmodig efter at nærme sig den hellige Fader, at Svejtsergardisterne havde Møje med at holde den tilbage. Da det endelig blev min Tur, skubbedes jeg frem af Trængslen bag mig, saa jeg nær var snublet over Tronens Trin.

— »Hurtig«, hviskede en Kardinal mig i Øret paa Italiensk. »Hurtig! Der er ikke Tid til at kysse Foden, kun Haanden. Her, denne Vej!«

Næppe har jeg bøjet mig over Fiskerringens Safir, før jeg bliver greben i Armen, faar en Medalje stukken i Haanden og skubbes bort af Kammerherrer og Gardister. Først da jeg er naaet et Stykke paa den anden Side Tronen, bliver der Stunder at standse. Det er, som blev Pilgrimmenes Iver vildere og vildere. Trods Kardinalernes Formaning knæler de for Paven, kysser hans Fod, omfavner hans Knæ og lader Rosenkranse berøre hans Haand og hans hvide Kjortel. Kardinalerne, Bisperne og Kammerherrerne faar stedse mere og mere travlt med at slide disse betagne Mænd og Kvinder løs og slæbe dem tilside.

Men Leo selv sidder ubevægelig og stift smilende. Kun Øjnenes Spil forraader, at han iagttager, føler og tænker.

ANDALUSIENS PERLE

Efter Berlin med Udflugten Rom og Wien med Udflugten Konstantinopel skulde Rejsen saa gaa til Paris. Men det blev ad en lang Omvej: over Adelsberg med dens mystisk gribende Underverden¹ til Triest og videre over Venezia, de norditalienske Søer og Milano til Genova; herfra atter med Damper til Gibraltar, over Bugten til Algeciras — og saa i Granada et Ophold, der oprindeligt var planlagt til at vare nogle Dage, men kom til at strække sig over Uger.

Som Paaskud for denne Standsning paa Vejen til det attraaede Maal har vel været brugt, at jeg maatte have Tid og Ro til at nedskrive Indtryk og Oplevelser under den lange Tur fra Wien til Andalusiens Hovedstad; rigtigt er det da ogsaa, at mine Provinsblade derhjemme — foruden *Illustreret Tidende* — modtog en hel Serie Artikler fra Rejsens forskellige Etaper. Men i Virkeligheden var jeg bleven indspunden i Granada's Trylleri og havde svært ved at frigøre mig.

Allerede under dette første Afsnit af min nomadiske Tilværelse — der alt i alt kom til at strække sig over en Menneskealder — stødte jeg paa »Rejse-Bekendtskaber«, hvis Typer er mærkelig ensartede under de forskellige Himmelstrøg: De hjælpsomme, der paatager sig Rollen som uafrystelige Barnepiger — de paatrængende-nysgærrige og de paastaaelig-rethaveriske; der er endvidere de pædagogiske Patrioter, som ikke lader En slippe for noget Aarstal, nogen historisk Oplysning eller sproglig Undervisning; der er Filurerne, Plattenslagerne og Bondefangerne — men der er ogsaa de evige talende Kommentatorer, som kalder En til Vidne

¹ *Egne jeg saa*, Kbhvn. 1906, S. 37 ff.: »Den klingende Grotte«, oprindeligt offentliggjort i *Illustreret Tidende*, 6. Oktober 1893.

paa deres Viden eller Uvidenhed, deres Henrykkelse eller Afsky, deres Idé-Associationer eller deres Tanke-Tomhed.

Maaske er denne sidste Type den almindeligste. Da jeg første Gang fra Orient-Ekspressens Kupévindue saae Marmarahavets blinkende Flade dukke frem og Konstantinopels Minareter tegne sig mod en safirblaa Himmel, stod ved min Side en Stadtrat fra Breslau og hans svære, af ydre og indre Varme dampende Livsledsagerske; hun rev mig i Armen med energiske Krav om, at jeg skulde finde Synet *wunderschön* og *herrlich romantisch*. Vi mødtes atter ved Forevisningen af et af Sultanens Paladser, og da vi i Haven stod overfor en Marmorkiosk, greb Frau Stadtrat energisk min Haand og udrød: »Ach Gott, wenn dieser Kiosk erzählen könnte!«, hvortil der Herr Stadtrat advarende indvendte: »Aber Lena doch!«

Slem var ogsaa den højbenede, trangbrystede engelske Miss, der fandtes i samme Hyrevogn, som foruden andre Turister kørte nogle af os fra Korssøstrenes Hospitium til *de tre Kilders* Kloster i Roms Omegn.

I Klosters lille prunkløse Kirke høres spæd Rislen af de piblende Kilder, om hvilke Legenden fortæller, at de sprang af tre Bloddraaber, som faldt, da Apostelen Paulus paa dette Sted led Martyrdøden. Ellers er alt tyst. Thi Munkene tilhører en af Romerkirkens strængeste Ordner, Trappisterne, som iagttager fuldstændig Tavshed. Naar de i den aarle Morgen mødes efter kort Hvile paa haardt Leje, hilser de hverandre med et *Memento mori*; næst Gudstjenestens Lovsange og Bønner er disse de eneste Ord, som kommer over deres Læber. Hver Aften graver de nogle Spadestik til deres egen Grav. Der har været Brug for mange Grave herude paa Roms febergiftige Campagne, hvor Munkene i deres grove, hvide Kutter Dagen lang planter og passer en Skov af Eucalyptus eller i Laboratorierne af Trærnes Blade fremstiller Lægemidler til Værn for den evige Stads Helse.

Et saadant Sted dæmper selv den nysgærrigste Turist Stemmen. Man griber sig i at lytte til Stilheden, der her, frigjort for Angst, helbredende fredfyldt omslutter de hvide Munke, naar de som Svaner paa skyggefuldt Vand glider om mellem den feberaandende Campagnes slanke Stammer med det duftende Bladhang — eller som var de selve Gravmarmoret, der skred frem med sit manende: *memento mori*.

Hvad nu paa dette Sted hin af Belzebub hidsendte engelske Miss saae og følte, vil aldrig blive opklaret. Thi hun syntes ene optaget af det uafbrudt gentagne Spørgsmaal, om Munkene nu virkelig aldrig talte indbyrdes eller til andre Mennesker? Svarene, hun fik, blev efterhaanden mere og mere afvisende, men da hun holdt ud, skete der noget rystende: Efter

at for sjette eller syvende Gang et harmdirrende *Nej* var blevet udslynget, henvendte hun til en af vore svejtsiske Herrer fra Hospitiet et indsmigrende: *Please, would'nt you try to speak to one of those curious white monks?* — hvortil han paa dette hellige Sted svarede: *Madame, allez au diable!*

Værst af alle Rejse-Bekendtskaber var dog maaske en Landsmand, jeg ufrivillig lærte at kende ombord paa den Paketbaad, som sejlede os fra Genova til Gibraltar. Han havde forestillet sig som Hansen i Parfumebranchen, og hans Nærværelse skyldtes Indkøb af Oljer og Essenser fra Middelhavskystens Producenter.

Det var sent paa Aftenen. Damperen trak en lysende Sølvstriben efter sig i det sortblaa Hav, overstrøet af glitrende Maaneskins-Pailletter. Ikke en Vind rørte sig. Lune, linde Luftninger strøg henover det hvide Agterdæk og løftede en Kende Mastetoppens Vimpel. Fra Fordækket lød udvandrende Italieneres Mandoliner og Guitarer. Inde paa Riviera'en glimtede mangefarvede Lys, og fra dens Lunde og Blomstermarker aandede Lavrbær, Orange og den hedt krydrede Nellike Dufte ud til vort Skib, som paa vuggende Sølvørs Næt gled forbi i et Brus af morild-lysende Skum.

Netop i denne selvsamme Stund stod Hansen ved min Side og bad mig ikke tabe af Minde, at Blomster var s'gu ikke nok, der skulde Sprit og Fedt til for at faa noget ud af dem, Aalborg-Akvavit var ikke nødvendig, man klarer sig med mindre ædle Varer, og heller ikke er der Brug for vores gode danske Svin, Hestefedt kan gøre det, og mange af de Crème'r og Pomader, Damerne smører sig ind i, er saamænd lavet af Rottefedt, det kan De godt sige, Hansen har sagt ...

Til Gengæld mindes jeg med Taknemlighed den spanske Gentleman, som i Toget fra Algeciras ind i Andalusien lærte mig, at Granada i Sensommer-Sæsonen var hed som Sahara, og at Hoteller ude i Lunden om Alhambra vilde være at foretrække baade til Arbejde og Hvile.

Raadet blev fulgt. Med Sandhed kan jeg sige, at i en Maanedstid eller saa boede jeg Dør om Dør med de mauriske Kongers Slotte, Alhambra og Generalife. Derved opfyldtes atter et af de Ønsker, hvis Oprindelse jeg kan spore tilbage til Barndomstiden i Horsens: I et eller andet Værk havde jeg set Billeder af Drypstens-Grotten i Adelsberg og af Løvegaarden i Alhambra, og Far havde læst for mig eller fortalt om disse Herligheder, saa jeg gennem Aarene aldrig forvandt Længslen efter at opleve dem.

Mange Gange er det hændt, at naar jeg i en af Udlandets Samlinger stod Ansigt til Ansigt med de berømteste af alle berømte Kunstværker, være sig Venus fra Milo eller en Rafaels og Rembrandts Billeder, kunde jeg føle mig skuffet over, at de ikke virkede stærkere paa mit Sind. Overraskelsen udeblev; ærligt maatte jeg tilstaa, at jeg ikke oplevede den forjættede Aabenbaring. I et Museums ekkogivende Sale staar man underlig kejtet overfor de originale Mesterværker, man længst er fortrolig med gennem Gengivelser, og man føler, at Ens Beundring er mere villet end ægte. Der kan i dette Forhold til et Museums-Mesterværk være noget af den golde Attraas Skamfølelse og nogle af dens Kvaler.

Men anderledes i Naturen. Her ikke blot stilles den Længsel, Billedet har vakt, men Forventningerne overtræffes, det stillestaaende faar Liv, Perspektiverne Dybde, Farverne Glans og Varme. Virkeligheden skyder Kunstværket tilbage i fjærnere Plan, og Iagttageren staar som selvstændig Partner i dens Stemning. Kunstværket fastholder og udlægger en Skønhedsværdi, som Kunstneren opfatter den. Ude i Naturen afgrænses Synskredsen ikke af noget Enkeltmotivs Ramme, og som Øjet frit kan træffe sit Valg mellem Linjer og Farver, spærrer ingen fremmed Personlighed Fantasien i Bur; den har Rum til paa egne Vinger at vove sin stigende og faldende Flugt.

Jeg velsigner de Billeder, som i Barneaarene drog mig mod Granada og Alhambra; men Virkeligheden gav mangefold, hvad de havde lovet ...

De mauriske Kongers Slotte er byggede paa en Klippe, som ved Sierra Nevada's Fod med mild Stigning hæver sig op over den bugnende frugtbare Slette (*Vega'en*), der gennemstrømmes af Darro-Floden, ved hvis Bredder Granada er bygget. Alhambra-Højden er kranset af skyggefulde Lunde, og mangfoldige Smaabække risler ned ad dens Skraaninger. Selv i den hedeste Tid er her svalt og friskt; skøndt Byen er ganske nær, hersker heroppe dog landlig Stilhed og Fred.

Vidunderlig skøn er Sensommer-Morgenen, naar Vindpust, som har strejket Mulhacén's Tinde, aander hen over Vega'en og faar Poppers, Cypressers og Palmers Blade til at sitre. Det bløde Mørke løser sig op og flager bort som splittede Taager; et køligt, usikkert Lys svøber sig langsomt om den slumrende By. Orangernes og Granatblomsternes Farver tændes, og Pelargonie- og Heliotrophækkene dækkes af Dugg. Sierra Nevadas stejle Vægge og dybe Kløfter træder ud af Dunkelheden og faar Form og Perspektiv. I det Øjeblik, da Sneen paa Bjærgenes Top skifter fra blaat til lilla og derfra til skært rosenrødt, vaagner den lysgrønne Vega; dens Fugle stiger,

dens Blomster dufter, dens Korn løfter de duggtunge Aks, dens Mennesker slaar Kors for Dagen og begynder det signede Arbejde. Endelig hæver saa den gyldne Sol sig over Bjærgkammen, fylder Luften med sit friske Lys, giver Farverne Glød, svøber sine Straaler om de saftspændte Druer, kysser de rindende Bække og glider langsomt ad sin indigoblaa Himmelbane.

I Bjærgene driver den nøgne Hyrdedreng de brune Geder ud til det sparsomme Foder, og i Vega'en trækkes Heste, Muldyr, Okser og Æsler af Stald til Arbejde i den muldede Jord.

Fra Granada gaar et langt Tog af lasede Mænd med store Dunke paa Ryggen op til Alhambra for at hente det krystalklare Vand, som Maurerne fandt ved at bore i Klippen. Muhamedanismen er et Ørkenfolks Religion; ved dens Moskeer findes altid Vand, og som den fromme Kristne bygger og stifter Kapeller, lader Muhamedaneren grave, udbore, hegne og værne Brønde og Kilder til Brug for den mødige Vandrer og hans Dyr. Heroppe ved Alhambra slog Maurerfyrsterne som Moses paa den haarde Klippe og banede Vej for Kildespring, der den Dag i Dag fra Lundene risler ud over Vega'en, og Klokkelyd fra Borgens Taarn melder Timerne, naar der aabnes og lukkes for dette frugtbarørende Væld. Ved den store Cisterne fyldes Dunkene, og saa løber Aquadorerne ned i Byen og falbyder med høje Raab deres Vare. Fra Husene kommer de storøjede Andalusierinder med Spande og Lerflasker, eller de aabner hist og her, hvor en gammel Skik endnu har holdt sig, for det Hul i Gaden, hvori Vandet opbevares for hele Dagen.

Aquadoren er en fattig Mand, og kun de rigeste i hans Lav holder et Æsel til at bære de tunge Vanddunke; han køber det mauriske Vand af Kommunen for en Kobberskilling, slæber det ned ad Alhambras stejle Veje og sælger det igen for uselig Løn. Men i Granadas Liv spiller han en stor Rolle. Midt i Dagens hedeste Sol lyder hans Raab: *Aqua fresca! Aqua fresca!* gennem Gaderne, og hans Slid skyldes den yppige Vegetation i Husene, i Gaarde og paa Balkoner.

Oftest snævre, aldrig ordenlig brolagte snoer og vinder Gaderne sig rundt om Alhambras Høj. Men er det smaat med Brolægning og Belysning i den gamle Kongestad, saa er dog mangt et Hus et lille Slot. Thi de fir-kantede Gaarde er bevoksede med Palmer og Cypresser, Pelargonier slynger sig op ad Murene, og hist er en Buegang maurisk, her en Række Søjler stjaalne fra Carl V.s aldrig fuldendte Palads, dér en Gitterdør af kunstigt Smedearbejde, købt mellem gammelt Skrammel fra Granadas store Dage, her endelig er Fliserne af Marmor — en Rest fra det Palæ, som engang stod der.

Naar de første Morgentimer er svundne, og det lakker ad Middag, tømmes Granadas snævre Gader; Solen gænger alle i Læ, undtagen Aquadorerne og den halte Don Martinio, der saa at sige lever af at feje Gødning og Cigarstumper op og læsse begge Dele — vel adskilt — paa sit skurvede Æsel. Butikkerne lukker, Balkonerne tømmes, Soltæpper rulles ned, og bag de grønne Skodder, i de skyggefulde, blomsterduftende Gaarde gaar Vifterne uafbrudt. Ude under de store Promenaders Akasier og Ege samles da en Koloni af gaadefulde Eksistenser, Guitarspillere og Tiggere med alle tænkelige Skrøbeligheder. De sover paa Bænkene eller paa den platte Jord efter deres Maaltid af røde Vandmeloner, Druer, Tomater og Brød. De ødselt blomstrende Oleanderbuske dufter giftigt hen over dem, herreløse Hunde æder de ynkelige Rester af deres Mad og snuser til deres Pjalter, og summende Fluesværme danser over dem og daler ned paa deres blottede, vanskabte Lemmer.

Inde i de store Haver ved Promenaderne er Luften kvælende tung af hede Dufte. Palmerne danner en lille Plet stribet Skygge om deres slanke Stammer, Roserne drysser deres Blade kraftløst paa Jorden, Myrterne hænger slapt, og Orangerne gløder som smeltet Metal.

Paa denne Tid er der et Sted i Granada, hvor der er svalt og et mildt Lys. Det er i den store, klodsede Domkirkes kongelige Kapel, ved Fernando's og Ysabella's Marmorkister.

Der dufter evigt af Røgelse derinde, og hver Dag læses en Sjælemesse for de meget katholske Fyrster. Men den, som passer Tiden, og sætter sig derind, naar der ingen andre er end den gamle Kastellan, som slumrer i sin Krog — han vil finde velsignet Hvile i Ærkebispens store Stol. Kun de skraa Solstraaler, der regnbuefarvede falder ind gennem de brogede Glar, og som flytter sig fra Ysabella's Marmortræk hen over Sceptret i hendes Haand for endelig at naa Højaltrets Snitværk — kun Solstraalerne minder om, at Tiden gaar ogsaa her hos de store døde.

Stive, kolde og strænge hviler de marmorne Fyrster paa deres Sarkofager. Den hvide Sten gengiver skarpt hvert af deres Træk; kun Øjnene siger intet — og dog har det vel været dem, der talte tydeligst. Især hos Dronningen. Nu er hun en Helgen; her paa Jorden var hun et stort Menneske, fordi hun vilde meget og naaede meget. Hun har haft en stærk Kvindes Øjne, straalende af Handlelyst og Herskerstolthed. Hun fødte Børn; frem for alt erobrede hun Granada.

Hvorafter kommer det, at Fortællingen om Fernando's og Ysabel's Sejr over Mauerkongen Boabdil stemmer til Vemod? Visselig var det en mæg-

tig Daad — de vantro bortjagede fra deres sidste Eje paa Spaniens Jord, Korset rejst over Alhambra's Borg, Profetens Lære forvist til Verdensdelen hinsides Havet. Men svært er det at glemme, at da hin 2. Januar 1492 Sult og Nød mere end Ysabel's Krigere havde tvunget Kong Boabdil til Overgivelse, gled ogsaa en af de fineste og ædlestes Værdier ud af Europas Kulturskatte.

Endnu har Granada dog gemt mangt et Minde ikke blot om de kristne Erobrere, men ogsaa om sine mauriske Grundlæggere. Side om Side med Klostre og Kirker ligger den gamle mauriske Basar; der er den spanske Ørn klistret paa østerlandske Arabesker, og Carlos V.s skønne, men forfaldne »Granadinernes Port« lige foran Indgangen til Alhambras Lunde. Mellem al denne Fortid smiler de nye, hvide Huse med deres Soltæpper, Balkoner og smaa aabne Boder, hvor Sangfugle i Bur synger omkap med Værktøjets Slag, eller hvor Frugter og Blomster dynger sig sammen. Overalt er der et Mylr af Haver og Loggiaer, som pranger med Vinløv og tunge Oleandre, med Palmer eller sorte Cypresser, der staar saa klart mod den skyløse Himmel, at man kan tælle hver Gren og forfølge de fine Linjer lige op til det øverste, sylespidse Skud.

Dagen skrider. Granada's Kirkeklokker kimer Solen ned. Sneen paa Sierra Nevada's Tinder rødmer, Bjærgskrænterne svinder for Øjet, og kun Vega'ens Cypresser og Popler er at skelne; men deres slanke Linjer er ogsaa trukne op med Guld. Om Horisontkredsen svæver et luftigt Rosa, der fortøner sig over i Safran, som faar Fønix-Palmernes og Akasiernes Bladeflet til at tegne sig silhuetagtig sort.

Livet i Gaderne stiger. Señoraernes Mantiller staar som en Kniplings-Taage om deres Hoved. Paa Balkonerne vibrerer Mandolinstrænge; Guitarrer klinger ind i Klokkernes Klemten, og Sang toner fra Gaardenes Løvhvælv. I den linde Luft, der skælver af Musik, og hvori Dagens Glans brister, lyser Andalusierindernes Smil — hvide Tænder skinner, sorte Øjne gløder, hist stiger en Latter, her dør et Suk, og ind i Tonerne hviskes sagte Ord ...

Men ude under Alhambras Alameda er der tyst. Tavsheden synes at vokse, fordi Byens Summen høres fjærnt, og fordi Bækkene evigt risler. Granada sluges af Mørket, hvori dens og Vega'ens Lys tændes som Stjærner. Og saa er her en Duft ...

Lige op ad Hotellet ligger en gammel, forsømt Have med en Mark af Tubaroser. Skøndt Orangerne spiller op med Brudevalse, og Heliotroperne stemmer i med Klarinettoner, medens Nellikerne stryger Violoncel og

Oleandrene gnider Violiner, saa er det dog Tubarosernes Basunbrus, der klinger over Bjærg og Dal. Hvert af de Hundreder smaa hvide Blomstersvælg er et Instrument, og alle tilsammen jubler de ud over Alhambra's Lunde og over Byen og Vega'en for dens Fod. Først efter Midnat faar Nattekulden Tubaroserne til at lukke sig, og saa vaagner de ikke, før Solen atter skinner paa deres mathvide Kalke.

Den nye Dag vil, som saa mangen tidligere, føre mig ind bag Alhambra's Gitterport. Efterhaanden er jeg bleven saa god Ven med Kustoderne, at jeg har Lov til at medføre Feltstol og Skrivegrejer, saa jeg kan arbejde i den af Salene eller Gaardene, som passer mig bedst. I denne Sæson er Turisternes Tal ringe. Der hersker Stilhed og Fred i *Myrtegaarden*, hvis Farver er rene og klare som Ædelstenes i en Ring. Først er der Bassinets smaragdgrønt, hvori Guldfisk leger, og hvorom Myrterne fletter Krans; saa er der Himlens dybe safirblaa og Luftens skærende hvide Lys, hvori Libellernes Vinger spiller som i en Brilljants Facetter. Indfatningen er i elfenbensgult Alabast, formet til spinkle Søjler og hugget ud til et silkelet Kniplingsvæv.

Men herligt til Arbejde, Hvile og Drøm er ogsaa det lille Rum, som efter Heltinden i en rosenfyldt og guitarklingende gammel Romance hedder *El Mirador de Lindaraja*. Dets Farver har været himmelblaat og Guld, og om Guldets har der ligget en fin Stribe blodrødt. Panelets Marmormosaik, hvori en efteraarsgul Tone fremhersker, er kunstfærdig som et østerlandsk Væv; Arabeskerne, der slynger sig om de tre lave, søjlebaarne Vinduesbuer, dannes af Hjærter, Blade og bittesmaa Ovaler med Koransprog. Loftet er et broget Glastag, hvorigennem Lyset falder gækkende, men med mild Glans. De lige Linjer er Bælter af kufiske Bogstaver, de buede hin lette Drypstensformation, der kommer igen overalt i det forunderlige Slot, og som faar selv de vældigste Buer til at svæve og gør de slanke Søjlers Byrde luftig og let.

Vindues-Aabningerne vender ud til *Lindaraja's Have*, i hvis Midte et Springvand plasker i sin Alabast-Skaal. Myrtehække indrammer Roser, Cypresser svajer tungt for Pust fra Sierra Nevada, og Murene er dækkede af Oranger og Granatæbler; Lind, Magnolie og Valnød breder Skygge, Roser drysler deres Kronblade, og Fontænen blinker og plasker i Sollyset.

Det mauriske Kongeslot, som udefra blot synes at være en mørkt-truende Klippefæstning, rummer Sale til Prunk og Sale til Vellyst. I *Ambasador-Salen* svøber et blødt Lys sig om Væggens slyngede Broderier; det

er kun stærkt i de ni dybe Vinduesnisjer, hvis Barnesøjler og fjeder-lette Buer rammer Vega'ens lysbadede Marker, Darrodalens tætte Alleer og Albaycins hvide Huse ind til sollyse Billeder. Her var det, at Boabdil, Maurernes sidste Konge modtog de Sendebud fra Castiliens Fyrster, som krævede Granada's Overgivelse. Med et blomstrende Svar blev de sendt tilbage. Men længe forblev Raadet samlet for at drøfte den forestaaende Kamps Kaar og Krav. Sagtens har Kongens Øjne da flakket om mellem Væggenes Arabesker for at standse ved den Indskrift, som forkynder, at Jusuf ben Nasar byggede denne Sal, at hans Ry formørker Stjærnerne, og at han blandt Konger er den største ... Det samme havde de engang sagt til *ham*, da han sad her for at modtage undertvungne Fyrsters Tribut, og da al Østerlands Pragt havde straalet om hans Trone — dengang Tiden ikke var nær, da Skæbnepogens Ord skulde gaa i Opfyldelse, og den svage segne for den stærke. *Den største blandt Konger!* Et træt Smil gled over Boabdil's Ansigt. Han rejste sig og forlod Raadet ...

Maaske er Kongen da gennem *Lindaraja's Have* gaaet ned til de Sale, hvori der aldrig er hørt andet end Elskovsord og sagte Musik. Han har sendt Bud efter den af sine Sultaninder, som bedst kunde faa ham til at glemme. Stumme Slaver lod Sløret falde fra hendes Ansigt og afførte ham og hende de folderige Klæder. Duftende Bade stod rede i Marmorkummerne, og Dampene fra dem og Røgelsen steg op mod det hvælvede Loft, gennem hvis Stjerne-Aabninger de langsomt sivede ud. Da saa Badet var omme, og Slaverne hyllede dem begge i det lette Musselin, begyndte Cymblerne at klinge. Salvende og duftende gik de ind i *Divansalen*, hvis Halvmørke Solens Straaler aldrig har kunnet bryde. Gennem tolv smaa, lave Buevinduer oppe under Loftet kommer et Lys, der hæver og højner den øverste Del af Værelset, men hyller den nederste i et blødt og køligt Tusmørke, som dæmpes dybt ned inde i de to store Alkover, hvori Sultanen og Sultaninden hvilte efter Badet. Midt i Salen pludrer en Marmorfontæne, der engang sprang med duftende Vande, og paa det lille Galleri har Musikanter haft deres Plads. Her har ingen Farve været stærk, og Alkovernes Indskrifter priser i melodiske Klange Allah, Hvilen og Kvinden ...

I Slottets Midtpunkt, omgivet af Pragtsale ligger Løvegaarden. Aldrig har Billeder ret kunnet vise dette mauriske Kunstværks Storhed, fordi de ikke formaar at gengive dets spinkle Finhed, dets fnuglette Ynde — som hos Blomster, der er skudt op en Sommernat og foldede ud for det første Morgenlys.

Her, om den tredobbelte Løvefontæne, har Boabdil samlet de faa, der

fulgte ham i Landflygtigheden. Her døde den mauriske Magt — den ulykkelige, som havde kunnet kalde Granadas Alhambra sit Eje, og som maatte forlade det for evigt.

Det var, da Boabdil havde gjort Knæfald for Castiliens Fyrster, og da han havde gennemredet Vega'en, at han paa en lille Høj ved Sierra Nevadas Fod vendte sin Hest for endnu en sidste Gang at se ud over alt det, der havde været hans — ud over Vega'en, Granadas Stad, Alhambras Taarne og Generalifes blomsterindrammede Slot.

Da han saae det altsammen ligge bag sig, græd han.

Højen blev fra denne Dag kaldt *el ultimo suspiro del re moro*: Maurerkongens sidste Suk. Og alle, der siden forlod Granada, har — som han — følt Afskeden bitter og vidst, at Savnet vilde blive stort.

I SADI CARNOT'S PARIS

Under Opholdet i Alhambra-Lundens Hotel stiftede jeg adskillige Bekendtskaber blandt de Granadinere, som i den hede Tid »laa paa Landet« heroppe ved de rislende Bække, eller som tilbragte nogle Aftentimer i Tubarosernes Duft. Blandt dem var ogsaa Redaktøren af en af de stedlige Aviser, og skøndt han ikke talte andre Sprog end sit Modersmaal og mit Spansk var begrænset til det allernødtørftigste, kom der dog ved Hotelværtens venlige Mellemkomst en Slags Samtale ud af det, og han opfordrede mig til i sit Blad at fortælle lidt om mit fjærne, i disse Egne lidet kendte Fædreland. Udgangspunktet blev et af de første Spørgsmaal, han rettede til mig: »Hvad eksporterer et Land som Danmark foruden Is?« Svaret, der straks overraskede ham og andre Tilhørere, blev offentliggjort i *El Defensor de Granada* 27. August 1893 med en saalydende Indledning.

Llamanos la atencion de nuestros lectores acerca del bellissimo articulo descriptivo de Dinamarca que publicamos en otro lugar y que se debe à la correcta y elegante pluma del ilustrado periódista danés D. Francisco de Jessen ...

Finere Introduktion kunde en 23-aarig »Berømthed« ikke vente, og jeg oplevede da ogsaa, at min Ven Don Martinio, til hvem jeg daglig sammen sparede mine Cigar- og Cigaret-Stumper, fra denne Dag med uforlignelig *grandezza* tiltalte mig: *Ilustrado Señor!*, ligesom en af Alhambra's Kustoder bevæget takkede mig, fordi jeg i min Danmarks-Beskrivelses Slutning havde givet den Forsikring — som iøvrigt har vist sig holdbar — at Mindet om Granada *vivirá siempre en mi corazon*.

Imidlertid havde denne skønne Tid varet altfor længe, og over Sevilla

og Madrid — med stærke Indtryk af Kunst og Tyrefægtning¹ — hastede jeg da til min Uddannelses-Rejses sidste og vigtigste Maal: Paris.

Saa snart jeg var bleven installeret i et Pensionat — uden andre Danske — i Notre-Dame-des-Champs, mellem Luxembourg og Boulevard Montparnasse, kastede jeg mig over Studiet af Fransk og læste ikke blot Litteratur, men navnlig Aviser. Ligesaa lidt som i Berlin og Wien blev jeg i Paris nogen hyppig Teatergæst, og overhovedet var jeg altfor optaget af Arbejde til at kunne lære det saakaldte Fornøjelsesliv nærmere at kende. Naar man som jeg skulde samtidig vedligeholde en efterhaanden temmelig udstrakt Korrespondance-Virksomhed til danske Blade, tage Undervisning i Fransk, følge med i Tidens politiske Spørgsmaal og overvære Parlements-Møder, Foredrag og Diskussioner, saa maatte Paris' mangfoldige andre Seværdigheder komme sidst paa Dagsordenen under *Eventuelt*.

En væsentlig Udvidelse af Arbejdet fandt Sted, da jeg, efter Raad af min Slægts gamle Ven, Konsulatssekretær Oscar Falbe, indskrev mig som (udenlandsk) Elev ved *Ecole libre des sciences politiques*, hvis Leder da var Emile Boutmy (f. 1835). Denne Højskoles Undervisningsfag var (fortrinsvis) moderne politisk Historie samt Stats- og Folkeret; siden dens Oprettelse 1875 har den været frekventeret af talrige af Frankrigs og Udlandets Diplomater og Publicister. Her hørte jeg foruden Forelæsninger over Pavestolens Historie under Pius IX. og Leo XIII. ogsaa Boutmy's egen Fremstilling af Bourbon'ernes og Orléans'ernes Historie i Tiden nærmest efter Krigen 1870–71; et omfattende og mangfoldig sammensat Stof var her behersket med overlegen Sikkerhed og gengivet med gennemsigtig Klarhed. Højere i oplysende og vejledende Fremstillingskunst syntes det mig umuligt at naa, og, Vorherre bevares, hvor blev man selv bittelille!

Af varig Betydning for min publicistiske Fremtid blev Højskolens Undervisning i Tilvejebringelse af Dokumentation for Fremstilling (skriftlig eller mundtlig) af moderne politisk Historie, herunder Biografier af førende Politikere i Frankrig og Udlandet. Lærerne opgav ikke blot Titlerne paa Haandbøger og Værker, men underviste ogsaa praktisk i deres Anvendelse — Kunsten at finde Traadender og derefter rulle Nøglet op i alle dets Drejninger og Vindinger. Hertil kom den Hjælp, Bibliografier kan yde, og dens Værdi paavistes gennem en Række konkrete Eksempler. Højskolens eget, righoldige Bibliotek var samlet med disse Undervisningens Formaal for Øje, og i flere Tilfælde stilledes der os den Opgave indenfor

¹ *Egne jeg saa*, Kbhvn. 1906, S. 103 ff.; oprindelig offentliggjort i *Illustreret Tidende*, 16. September 1894.

nogle Timers Frist paa Stedet selv at samle Dokumentationens til et Æmne og derefter paa det saaledes tilvejebragte Grundlag hjemme udarbejde Fremstillingen (med egne Kommentarer). Løsningerne blev da i en følgende Time kritisk gennemgaaede, idet Læreren paaviste Huller i Dokumentationens, som skyldtes Mangel paa Metode og Sporsans under Arbejdet med det vitterlig foreliggende Materiale.

Senere i Livet faldt det i min Lod selv at udgive Haandbøger til Brug for skriftlige og mundtlige Fremstillinger af slesvigske Spørgsmaal, ligesom jeg har udarbejdet til Anvendelse for Franskmand, som søgte Kendskab til Danmark, en *Bibliographie de la littérature française relative au Danemark* (Paris 1924). Den Undervisning, min Ungdoms Lærere i »De politiske Videnskabers frie Skole« i Paris rundhaandet lod mig blive tildelt, har sat Spor i disse Arbejder.

Men ogsaa paa et andet Omraade fik denne Undervisning varig Indflydelse paa min fremtidige Virksomhed. Vi var flere Udlændinge paa Højskolen, og der blev til vore skriftlige Udarbejdelser ikke stillet samme sproglige og stilistiske Krav som til de franske Elevers. Derimod sidestilledes vi med dem ved Bedømmelse af Metode, Disposition og Tankeindhold. Vore Lærere taalte ikke Uregelmæssigheder i Fremstillingens Opbygning og kunde ytre sig skarpt mod Sidespring, Vidtløftigheder og frem for alt uklare eller upræcise Udtryk for Tanker og Meninger. Navnlig Boutmy selv var stræng i sine Krav til Klassicisme: *Exposé, climax, conclusion*; tilsammen, sagde han, betingede disse tre Faser, i den givne Orden og i et efter Indhold og Formaal afpasset Forhold, en Fremstillings *tenue architecturale*, arkitektoniske Holdning: Fundament, Mure og Façader, Tag. Kun naar Bygningen er saaledes konstrueret, er den holdbar og opfylder sin Bestemmelse. Men ingen kræver af Arkitekten, at han skal give Afkald paa at udsmykke sit Værk. Som Prydelser er Indfald og Udfald, Indskydelser og Billeder ikke alene tilladt, men netop i Forbindelse med den klassiske Form ligefrem ønskelige. Blot maa Ornamenterne aldrig blive hverken saa overlæssende eller saa paatrængende, at de bryder den logiske Linjeføring, *le tracé des lignes logiques*.

Ud fra disse Synspunkter blev vore Forsøg kritiserede og rettede. Man maatte være en Stymper for ikke at stræbe efter Udnyttelse af en saadan Undervisnings Værdier.

Grammatikalske Fejl burde vi Udlændinge helst undgaa; syntaktiske Fejl blev derimod bedømt med Overbærenhed, fordi de oftest var ufrivillige Overførsler fra den paagældende Elevers Modersmaal. Ofte kunde Læ-

rerer bruge dem som Udgangspunkt for Vejledning til at finde frem til en individuel Stil; det blev os indprentet, at hvilken Vægt netop denne Højskole end lagde paa Dokumentation, saa vilde en Fremstilling, der forraadte det dokumentariske Arbejdes Møje eller end sige knirkede og knagede under det indsamlede Materiales Ophobning, blive bedømt med Strænghed. Stilen er til for at gøre en Dokumentation anskuelig, tilgængelig, levende. Boutmy plejede at sige, at det første Krav til Stil er *limpidité*, eller endog: *limpide comme cristal*: gennemsigtig klar som Krystal, og han gav os som Forbillede frem for alle andre Bossuet, men ogsaa Voltaire, navnlig som Historiker og Brevskriver.

I Forvejen var min Journalistik fra det æstetiserende gledet over paa det politiserende Spor. Undervisningen i *L'école libre des sciences politiques* satte Fart paa og bragte System i denne Udvikling. Blandt de mange Planer, jeg tumlede med, var ogsaa Udgivelsen af en politisk Aarbog efter de Forbilleder, jeg havde lært at kende paa Højskolen: Daniel's *L'année politique* og Müller's *Geschichte der Gegenwart*. Da efter min Hjemkomst til Danmark det storpolitiske Forlig (April 1894) syntes at aabne Vejen for et saadant Foretagende, satte jeg mig ogsaa i Bevægelse for at søge det gennemført. Til Trods for den Støtte, Planen fik saavel af Niels Neergaard som af A. D. Jørgensen¹, viste det sig umuligt at finde en Forlægger, som turde vove Risiko'en.

Imidlertid var Teori ikke min hungrige Sjæl nok. Jeg længtes efter journalistisk Praksis, og Skæbnen var mig atter engang gunstig.

Det Fænomen, som i de følgende tyve Aar skulde blive en dominerende Faktor i evropæisk Storpolitik: den fransk-russiske Alliance, viste netop under mit Paris-Ophold sine første Spirer over Jorden. Som Chef for en anselig russisk Eskadre gæstede Admiral Avelane Toulon. Da han lidt senere personlig kom til Paris og fejredes af Regering og Folk, stod der en skønne Dag i Aviserne, at blandt de Dekorationer, han havde medbragt fra Tsaren, var Stanislaus-Ordenens Storkors til en gammel dansk Journalist, »Spidsmusen«, nu Conseiller d'ambassade Jules Hansen. Da akslede ogsaa jeg min Pen og skrev paa mit bedste Fransk en Artikel om *Le tsar à Fredensborg*. Miraklet skete: Den blev optaget i *Le Figaro* 23. September 1893. Stolt og lykkelig aflagde jeg Besøg paa det dengang højt ansete og vidt udbredte Blads Redaktion for at hæve mit Honorar og hilse paa det

¹ A. D. Jørgensen's Brev af 4. September 1895 til mig om Sagen er trykt S. 380 ff. i *A. D. Jørgensen's Breve*, udgivet af den danske historiske Forening ved Harald Jørgensen; Kbhvn. 1939.

Medlem af Redaktionen, Jules Cardane, som havde sendt mig Anvisningen. Han var en venlig og opmuntrende Mand; derfor betroede jeg ham mit brændende Ønske om at faa Adgang til at gøre Volontør-Tjeneste paa et parisisk, som jeg havde gjort det paa et berlinsk og et wiensk Blad.

Langtfra at holde igen paa mine Idéer tilbød han sin Hjælp. Men ikke ved *Le Figaro*, der er Morgenblad, og hvor der først var noget at se og lære sent paa Aftenen og ud paa Natten, saa jeg om Dagen vilde være ude af Stand til med Udbytte at fortsætte mine Studier. Mønsterbladet *Le Temps*, der alene er Aftenblad, var, hvad jeg skulde bruge, og Cardane gav mig en Introduktion til selve Adrien Hébrard.

Jeg blev modtaget af denne Potentat, en af de indflydelsesrigeste og mest aandfulde Mænd i Frankrig. Turen til ham var ikke saa slem, som jeg havde troet. Han fandt, jeg kunde bruge min Tid bedre end til at rende andre i Hælene for at se, hvad de lavede. »Lære Journalistik!« sagde han smilende. »*Quelle idée nébuleuse! Mon petit ami, vous êtes bien de chez-vous!*« Men i Guds Navn, værsgo', paa den Betingelse, at jeg ikke voldte for megen Ulejlighed. »I Morgen Kl. 9 hos M. de Pressensé (den udenrigspolitiske Redaktør); er han for gnaven — det er noget der hænder — saa klag til mig ... Eller bedre: sig det til David!« Da jeg spurgende gentog: David?, fortsatte Hébrard: »De kender mig og ikke David! Det er vort gamle Redaktionsbud. Hele Paris veed, at det er ham, der leder *Le Temps*. Staa Dem godt med David. Ellers bliver De aldrig Journalist, i hvert Fald ikke i Paris.«

Saaledes begyndte min Tjeneste ved *Le Temps*. David og jeg blev gode Venner. Da jeg en Sned Aar senere en Dag kom tilbage fra en Balkan-Rejse, under hvilken jeg havde repræsenteret *Le Temps*, og da jeg meldte mig hos Adrien Hébrard, lod han smilende sin Tilfredshed med min Tjeneste faa følgende Udtryk: »Det er det, jeg altid har sagt; David har Næse!«

Le Temps var dengang ikke udrustet med en Teknik, som stod paa Højde med, end sige overgik, hvad jeg havde set i Berlin og Wien. Først langt senere (1911) flyttede Bladet til større Forhold med fuldt moderne Installationer. Men journalistisk stod det meget højt, og allerede da var dets redaktionelle Hjælpeapparat udviklet til det fuldkomne i Bibliotek og uden- og indenrigspolitisk Arkiv. Fransk Systematik fejrede her Triumfer.

Mest syntes jeg dog, jeg lærte ved min Deltagelse (som stum Tilhører) i de Møder, Adrien Hébrard hver Formiddag Kl. 10 præcis holdt med sine Medarbejdere, *les chefs de service* (Hovedrubrikernes Redaktører), Le-

derskriverne, Redaktionssekretærerne, de parlamentariske og politiske Reportere m. v., ialt vel en 15–16 Mennesker. Disse Sammenkomster varede sjældent mere end en Snes Minutter. Hébrard spurgte efter eller fastslog selv, hvad der var Dagens Hovedtema paa hvert Omraade, herunder ogsaa det koloniale, hvis Interessesfære her for første Gang traadte indenfor min Jagttagelseskreds.

Legenden vilde vide, at under hele sin Løbebane havde Adrien Hébrard selv kun skrevet en eneste lille Artikel paa en halv Spalte; hans Haandskrift var ukendt i Sættet. Men han kunde indtil Mesterskab den Kunst i nogle Sætninger at angive Retningslinjer og Synspunkter, og det var nok til, at hans Personlighed prægede Bladet. Hans *bon sens* var berømt i Senatet, hvor han sjælden tog Ordet, og i hele Paris, som aldrig havde læst en Linje fra hans Pen. Denne sunde Fornuft var fri for al Spidsborgerlighed. Han var en aandfuld Mand, som satte Pris paa Nydelse. Han var Kender af Kunst som af Vin og Mad; han elskede Litteratur, Musik og smukke Kvinders Selskab. Jo nærmere jeg i Aarenes Løb lærte ham at kende, desto stærkere bekræftedes min Ungdoms Indtryk af hans Personlighed: Han var Typen paa den højtannede franske Bourgeois med et Strøg af *libertinage*, frisindet til Marven, urokkelig konservativ og i bedste Forstand maadeholden, smilende ad Yderligheder, trofast mod Idealer — paa een Gang enkel i Linjerne og rigt facetteret. Kort sagt: en uforlignelig Leder af Hovedorganet for den tredje Republiks borgerlige Samfund.

Som paa den politiske Højskole stilledes der paa *Le Temps* strænge Krav til Dokumentation og Stil. Adrien Hébrard blandede sig ikke i Enkeltheder; dem overlod han til den for hver Rubrik ansvarlige Leder, og han kunde gøre det med Tillid, thi det var prøvede Folk. Jeg mindes, at kort efter at jeg havde faaet min daglige Gang i Redaktionen, sagde en af disse Veteraner til mig: »Det er temmelig svært at komme ind ved *Le Temps*; men naar man først er her, er det næsten endnu sværere at komme bort igen«. De store Medarbejdere, som var knyttede til Bladet, Folk som Anatole France, Francisque Sarcey og Jules Claretie, saae vi saa godt som aldrig; de sendte deres ugenlige Artikel pr. Bud. Men den daglige Stab holdt sammen i fortrinligt Kammeratskab, og den nye, fremmede Jagttager maatte lægge Mærke til, i hvor høj Grad den var samarbejdet. Alle vidste nøje, hvad der passede og ikke passede for *Le Temps*, og trods Medarbejdernes individuelle Smag og Stil holdt Bladet fra først til sidst en fælles Tone.

Dette gjaldt ogsaa Polemiken. Naar man kom fra »Aarhus Stiftstidende« med dens provinsielle Skænderier, fra »Nationalzeitung« med dens deklamatoriske Prækener og fra »Deutsche Zeitung« med dens bittert-foragtelige Udfald mod det Habsburg'ske Monarkis ikke-tyske Nationaliteter, saa virkede det livsaligt overraskende under Formiddagsmødet paa *Le Temps'* Redaktion at høre Adrien Hébrard give sine Medarbejdere Instruktion efter Formler som disse: »Lad forstaa, hvor dybt det smærter os, at en Mand med saa store Ævner og et saa indtagende Talent kan fremsætte saa vildledende Tanker« ... »Sig, at hvad der mest har undret os, det er, at denne frihedselskende, ansvarsbevidste Mand ikke selv har været den første til at raabe Holdt! paa den farlige Vej, andre nu vil have ham til at følge« ...

Var Telefonen i 1893-94 naaet Paris? Jeg tør ikke give sikkert Svar, men jeg er vis paa, at den ikke spillede nogen Rolle for Arbejdet paa *Le Temps'* Redaktion. Heller ikke Telegrafanvendtes i større Omfang, i hvert Fald væsenlig sjældnere, end Tilfældet havde været i Berlin og Wien. Ligesom paa »Aarhus Stiftstidende« fyldestgjorde Brevposten fra Departementerne og fra Udlandet det parisiske Verdensblads Krav, og hvad Efterretnings-Tjenesten derved i Sammenligning med senere Tidens Udvikling af Samfærdsels-Midlerne tabte i Hurtighed, det vandt den i Paalidelighed og Fremstillings-Form. Lad være, at hin Periodes Metoder, som de praktiseredes paa *Le Temps*, var langsomme og forsigtige, men den Avis, de frembragte, overgik Eftertidens baade i litterær Holdning, dokumenteret Vejledning og Troværdighed. For Adrien Hébrard var disse tre Værdier afgørende. Stræng i sin Vrede saae jeg ham kun een Gang, og det var, da en af hans Medarbejdere i Koloni-Rubriken havde givet Anledning til et (berettiget) Dementi. Synderen blev i alles Nærværelse gennemheglet, og endnu sidder i mit Øre Hébrard's truende Ord: »Folk, som udsætter os for saadanne Dementier, hører ikke hjemme her paa *Temps*«.

AFTNER MED HERMAN BANG

I de otte Maaneder, min parisiske Uddannelses-Tid varede, færdedes jeg saa godt som udelukkende blandt Franskmand. Bortset fra Oscar Falbe omgikkes jeg ingen andre Danske end Herman Bang, min Medarbejder fra *Jylland's* Perioden, som jeg en Dag tilfældig mødte paa Boulevarden. Han boede i et lille, beskedent, men hyggeligt Hotel i rue l'Abbé de l'Épée (ikke langt fra mit Venstre-Seinebrede-Pensionat), og han var da optagen af to store Arbejder: den Bog, som skulde blive »Ludvigs-

bakke«, og Instruktionen paa Vaudeville-Teatret af »Et Dukkehjem« med Mme Réjane i Nora's Rolle. Ikke sjældent var vi sammen; navnlig holdt han af at gæste mig, naar jeg kunde byde ham et Publikum, være sig fransk eller dansk; thi selv i intimt Samvær var det ham en Trang at agere, og Sandheden er, at ypperligere Fortæller er det aldrig, hjemme eller ude, falden i min Lod at høre.

Bang talte udmærket Fransk, maaske nok (ligesom hans Danske) noget søgt, med overdreven Accentuering, men dog saaledes, at ingen kunde være i Tvivl om hans Kundskabsfylde og hans fine Sprogøre. Flere af mine franske Venner beundrede ham stærkt, og naar en af dem eller de Skuespillere og Skuespillerinder, som han omgikkes, tiltalte ham *cher maître*, saaledes som i Frankrig Skik er under Samkvem med Videnskabens, Kunstens og Litteraturens Stormænd, saa passede det ham udmærket, og han tog imod denne Hyldest med fyrstelig Værdighed.

Imidlertid satte ikke alle mine franske Venner lige stor Pris paa hans Underholdning. Det gjaldt vel især Kammerater fra *L'Ecole des sciences politiques* og *Le Temps*, der kunde blive en Kende utaalmodige, naar Bang tog Ordet og længe bevarede det til storpolitiske Foredrag. Under disse Udredninger vidste han stedse ved halve Antydninger og mystisk Minespil at lade sine Tilhørere ane, at han var indviet i Hemmeligheder, som de højeste Statshensyn forbød ham at røbe, men som vilde godtgøre, at han havde eller vilde faa Ret, saafremt han blot var i Stand til at tale rent ud. Navnlig lod han skimte igennem, at med russisk Statsledelse stod han paa fortrolig Fod. Der var noget ved russisk Hofliv, Storpolitik og Politivæsen, som i denne den fransk-russiske Alliances Grotid paa en eller anden Maade havde paavirket hans Fantasi, der saa selvstændigt arbejdede videre og skabte en digterisk Virkelighed. Det var paa sin Vis ypperlig gjort, men vi, der kendte ham, blev jo hurtigt paa det rene med, at ogsaa som Politiker var Herman Bang Digter.

Hans berømte Selvironi kunde vende sig mod hans æstetiske Frembringelser, hans dramatiske Ævner og andre af de Felter, paa hvilke han ydede det fortrinlige, undertiden det geniale. Men tog man ham ikke alvorlig som Diplomat og Statsmand, blev han smækfornærmet.

Engang efter et af disse Samvær udviklede sig mellem en af de franske Tilhørere og mig følgende Samtale:

- Er Monsieur Bang virkelig dansk?
- Derom er ingen Tvivl mulig.
- Han tilhører ikke det hemmelige russiske Politi?

— Ikke mere end De og jeg.

— Saa forstaar jeg ikke et Ord af det hele, med mindre han er en stor Digter.

— Det er netop, hvad han er.

— Men hvorfor i Alverden vil han saa have os til at tro, at hans Bøger kun er Legeværk i de Fritimer, Diplomatiets skænker ham?

Herpaa kunde jeg intet Svar give, og for mangen Franskmand vedblev Bang at være en Gaade.

Sine mest fortryllende Egenskaber udviklede han, naar vi kun var Danske sammen. I Paris som allevegne var han en ensom Mand, og nøjsomt og taknemligt tog han imod hver Venlighed, som vistest ham. Særheder og Unatur i Væsen og Tale kunde ikke forvirre end sige skjule Indtrykket af hans Iagttagelses-Ævnes Fylde og hans Følelsers Dybde og Ægthed.

Pudsigt kunde han indlede en Samtale f. Eks. saaledes:

— Kære! De troer maaske, De kender Paris! Men det er en uhyre Misforstaaelse, hvis De ikke har prøvet nogle *petits fours* hos Gibouet, overfor Théâtre français. De koster fem sous Stykket og er ikke større end en Valnød. Jeg spiste 30 — tredive — nu i Eftermiddag. Jomfruen saae ud, som skulde hun besvime, da hun opdagede, Fadet var tømt. Nu maa jeg give Afkald paa det Par Handsker *gris perle*, jeg skulde have købt til en Visit hos en russisk Fyrste ... naa ligemeget, hvem det er ... men det siger jeg Dem: Paris, hele Paris var i det Fad *petits fours* ...

Straks efter saadan et Nummer kunde han saa slaa over i Skildringen af sin Instruktør-Virksomhed paa *Vaudeville*, og mærkeligt var det at høre, hvor nøje hans Iagttagelser fra denne Teater-Verden faldt sammen med mine Indtryk fra de to journalistiske Skoler, hvis Undervisning optog mine Tanker. Herman Bang kunde fortælle, saa man syntes selv at opleve det systematisk-metodiske Arbejde, Mme Réjane — netop dengang i Berømmelsens Zenith — lagde i sin Udformning af Ibsen's Nora-Skikkelse¹: Hun, der ikke var Danserinde, naaede gennem et Par Maaneders Slid at danse Tarantellen til Fuldkommenhed; Stykket var blevet prøvet mangfoldige Gange, deraf 20 Gange »i fuldt Lys, med hvert Møbel paa dets Plads og hver ægte Rekvisit i Orden«. Stadig gentog ikke alene den store Kunstnerinde, men Direktøren (hendes Mand, Porel) til de Medspillende: »Digteren alene veed«; derfor skulde hvert af hans Vink tilegnes under et langt og forsagende Samarbejde ... Det var en Ære for

¹ Herman Bang har senere paa min Opfordring fortalt herom i en Artikel i *Illustreret Tidende* 3. Juni 1894: »Fra Dukkehjems-Prøverne i Paris«.

Herman Bang at være bleven valgt til Instruktør for et saadant Ensemble, og Mme Réjane fremhævede stedse hans geniale Indsats, der hidrog til, at hendes Nora blev en Verdenssucces. Selv skriver Bang: »Den, som var med under disse Arbejdsdage, er et stort Minde rigere — Mindet om verdensnævnte Kunstnere, som gik i Ilden for et Digtværk, saa offervilligt, at de opofrede alt ... først hvert Gran af de smaas Forfængelighed«.

Naar ved vore danske Sammenkomster Bang først var begyndt at tale, og de antændte, men aldrig udrøgne Cigaretter bunkede sig op omkring ham, saa tog han Underholdningen paa sig alene. Han kunde maaske blive en Kende stødt, saafremt nogen vovede at afbryde; men det skete sjældent, og aabenlyst nød han da den aandeløse Interesse, hans Salon-Optræden vakte hos alle Tilhørere.

Glemt er længst Pointen i disse Fortællinger, men ingensinde glemmer jeg ham selv som Fortæller. Hvilken Nydelse blev det ikke, naar han skildrede sine Tourné'er med Fru Popper-Menter — den kvindelige Virtuos paa Rejse og hans og hendes fælles Oplevelser i smaa norske og finske Byer ... En Række Typer passerede Revu: Hoteltjenere og Hoteljomfruer, Impressarier, accompagnerende Herrer og Damer, kurgørende Officerer, lokale Musik-Enthusiaster, uopdagede Musik-Genier — et helt Galeri af Smaastads-Mennesker, grupperet omkring den rige, fremmede Fugl, der kom susende og brusende ... og i Kølvandet Bang selv som en brun Gnom, en Art Skifting, der udleverede sig selv til Latteren, men i hvis dybt iagttagende Øjne den hele Diva-Komedie havde afspejlet sig, og som atter fremtryllede Scenerne, saa vi, hans Tilhørere, glemte alt for at lytte til den store, fine sjæfulde Kunstner ...

Herman Bang hører med til Oplevelserne under min Ungdoms hastigt henrundne Læretid i Paris, hvis Slid nu for Erindringen staar som idel Fest, og som kom til at præge mig for Livet.

Men Opbrud forestod. Hjemmefra havde jeg modtaget Tilbud om Stillingen som Redaktionssekretær ved *Illustreret Tidende*, hvis Ledelse nys var overtaget af Einar Christiansen. Det var maaske ikke netop, hvad jeg havde ønsket; men jeg var ung, jeg havde lært noget, og jeg vilde meget. Naar jeg først havde Foden indenfor københavnsk Presse, skulde det vel ogsaa lykkes at tage de næste Skridt mod Maalet ...

SJETTE KAPITEL

PAA VEJ TIL FRONTEN

DA jeg i April 1894 vendte tilbage fra min Udenlandsrejse, var det for at falde til Ro i regelmæssig journalistisk Virksomhed. Af mit Livs hidtil forløbne 24 Aar havde jeg — som i denne Bogs forudgaaende Kapitler fortalt — kun tilbragt to i København. Nu gjaldt det at vinde en Plads i Hovedstadens Presse ved Udnyttelse af de Værdier, som var medbragt hjemmefra og opsamlede under Læretiden i Aarhus og i det fremmede. Saaledes mente jeg dengang selv. Men det kom til at gaa helt anderledes. Først da jeg var fyldt 60, blev jeg stillesiddende Pressemand herhjemme — rigtignok ogsaa i denne livsafsluttende Periode ofte plaget af Udlængsel.

I et Portræt af mig, Chr. Gulmann skrev 21. Marts 1909 i *Illustreret Tidende*, sagde han, at »denne Journalist, der altid betegnes som Verdensmand, er samtidig det mest forhærdede Hjemmemenneske i rigtig gammel-dags Stil med lang Pibe og Hjemmefrakke, naar han da endelig opholder sig et Par Maaneder i København ... Han færdes ikke mere i Selskabslivet, end han strængt taget er nødt til. Han har gennempløjet nogle Tusind Kilometer paa Hesteryg, men det kunde ikke falde ham ind at alliere sig med Sportsrideklubben. Hjemme er Arnekrogen mellem hans Bøger og Kunstsager ham kærest. Og netop denne Modsætning mellem hans utæmmelige Flyvelyst og hans næsten magelige Hjemmetrang er et af hans Naturels mest paafaldende Karakteristika«.

Saavidt jeg selv er i Stand til at dømme, ligner disse Portrætets Træk udmærket, gjorde det dengang og gør det endnu. Undertiden kan Billederne paa min Væg ligesom genspejle Splittelsen i mit eget Sind: Faster Camilla, død i Neapel, Morbror Hannibal, død i Athen, min Bror Willie, død i Kongo — og saa Far, tryk hjemstavnsbunden, støt og tro i sin Livsgærning. Eller skyldes Anlæg og Tilbøjeligheder idel Tilfældigheder, hvis Indvirkning fremmes eller hæmmes af øjeblikkelige Omgivelsers Kaar og Klima?

Vi veed lidet om andre Mennesker og maaske mindst om os selv.

ILLUSTRERET TIDENDE

For en ung Mand, der lige havde traadt sine journalistiske Børnesko, var det en Fordel at kunne lægge Vejen til københavnsk Presse gennem en Portaabning som *Illustreret Tidende*. Det da 35-aarige Ugeblad — det var grundlagt 1. Oktober 1859 — nød stadig stor Anseelse, og var Tallet paa dets Holdere end begrænset, saa havde det dog talrige Læsere, da det laa fremme i mange offentlige Lokaler og cirkulerede i alle Læsemapper. Gennem det kunde baade Kunstnere, Skribenter og Averterende faa et solidt Publikum i Tale.

Illustreret Tidende's daværende Ejer og Udgiver var Xylograf Georg Pauli; han var Sachser af Fødsel, men havde fra sin tidligste Ungdom arbejdet for Bladet, og han følte sig stærkt knyttet til det gamle Foretagende, hvis Skæbne under skiftende Ledelse han havde fulgt gennem næsten en Menneskealder. Ved Flid og Sparsommelighed havde Pauli samlet saa megen Kapital, at han 1892 kunde købe Bladet og yde en Indsats for dets Udvidelse og Modernisering.

Pauli forenede med faglig Indsigt en gammeldags, sund og redelig Forretnings-Dygtighed, og han nærede dyb Ærbødighed for Kunst under alle Former. Desuden var han ivrig dansk Patriot; sommetider kunde han minde mig om min Onkel, Kammerherre August Schütte paa Bygholm: Ligesaa lidt som denne Brandenburger kom Sachseren Georg Pauli nogensinde til at tale rent Dansk. Da han — længe før min Tid — blev dansk Undersaat, havde, som det kræves, to ansete Borgere vidnet, at han var det danske Sprog mægtig; i den Anledning sagde den altid raptungede Jul. Schiøtt, som satte Pauli meget højt, til det ene af Vidnerne, Bogtrykker Nielsen af Firmaet Nielsen & Lydiche: »Saa har vi nu mindst to Menedere her i Landet!« Men ligesom Onkel Schütte var Pauli, saa vidt hans Midler rakte, altid rede til at støtte danske Formaal, og den brede, kæmpesterke, joviale Sachser delte desuden med Flertallet af sine oprindelige Landsmænd Uviljen mod Prøjssere og al Slags Prøjsseri.

Denne prægtige Mand havde med sin Hustru, en ægte Hausfrau-Type, der ligeledes talte mangelfuldt Dansk, en talrig Børneflokk; Sønnerne, høje, skulderbrede, muskuløse unge Mænd — de blev vist alle danske Gardister — oplærtes hjemme i Faderens »Kunstanstalt« (et sproglig noget angribe ligt Navn paa Reproduktionsanstalten), medens Døtrene dels var beskæftigede i det store Hjem, dels passede Forretningens Bogholderi, Annoncevæsen o. a. l.. »Kunstanstalten« og »Illustreret Tidende« dannede i Forening et Familjeforetagende under den frodige, arbejdsglade, men nok ogsaa saare myndige Husfaders Ledelse.

Pauli's egenlige Fag, som han havde lært i sit Hjemland, var Xylografi; det var som Træskærer, han oprindeligt kom til *Illustreret Tidende*, da Bladet blev udgivet af Forlagskonsortiet Gad-Lohse-Delbanco. Interessant var det at høre Georg Pauli fortælle om sit Kunsthaandværk: Træsnittet er en kostbar Gengivelsesmaade; dets Udøvere maa besidde kunstneriske Anlæg; der skal nedlægges et betydeligt manuelt Arbejde i hvert enkelt Billede, og endelig kræver dette Arbejde lang Tid. Hver Streg, Kunstneren har tegnet paa sin Original, skal skæres i det haarde Buksbom; den mindste Fejl, Træskæreren begaar, kan sætte ham tilbage for mange Timer, som bliver dobbelt kostbare, naar det er et periodisk Blad, der venter paa ham for at kunne gaa i Pressen. Endelig skaber selve Træet mange Bryderier: Træfladen har Tilbøjelighed til at krumme sig, og under det stærke Tryk, den udsættes for, hver Gang den skal give Præg, slaar den ofte Revner, eller de enkelte, sammenlignede Stykker, hvoraf den bestaar, fordi flere Xylografer har maattet arbejde paa samme Billede, falder fra hverandre. Saa stopper det hele, og Nætterne maa tages til Hjælp, saafremt Bladet skal udkomme rettidigt.

Gennem hened en Menneskealder var *Illustreret Tidende's* Billeder fremstillede i Træsnit. Hvilken Indsats af Flid og teknisk Kunnen der er ydet, skønner man maaske bedst, naar man tænker paa den Værdi, Aargangene fra Tiden omkring 1864 har bevaret for vor Erindring om den anden slesvigske Krig. Under Felttogt bragte Bladet Uge for Uge, undertiden efter ypperlige Kunstneres Tegninger, en Billedreportage fra Felten, og disse Numre, der nu er kostbare Sjældenheder, giver Tidens egen Fremstilling af en skæbnsvanger Tid i vort Fædrelands Historie.

Vel vedblev Georg Pauli til sine sidste Aar at skære i Træ; men fra Zinkætsningens første Tid slog han ind paa denne Reproduktionsmetode, der har Fotografien til Forudsætning, og som skulde blive de illustrerede Blades og Bogindustriens mægtige Forbundsfaelle. Pauli oparbejdede en stor Forretning, som atter var Grundlag for hans Udgiver-Virksomhed. Om mit Samarbejde med ham skrev jeg i *Illustreret Tidende's* 50-aarige Jubilæumsnummer (26. September 1909), at »han var en brillant Udgiver, lydhør for Forslag og Ideer, arbejdsivrig, rede til at bringe sit Blad — der var hans Liv og Sjæl — alle overkommelige Ofre. I et større Land eller med flere Midler til sin Raadighed i det lille vilde han med sin Energi, Dygtighed og aarvaagne Interesse have været Sejren sikker«.

Imidlertid var *Illustreret Tidende* ikke blot et Billedblad. Siden sin Start havde det dyrket to Specialiteter: Litteratur og Biografi. Paa begge Om-

raader havde det en ærefuld Overlevering at fortsætte. Ved Georg Pauli's Erhvervelse af Bladet 1892 ønskede han at erstatte M. Galschiøtt med en ny Redaktør; saa vidt jeg mindes, var Aarsagen, at Galschiøtt — som 1884 havde afløst P. Hansen — syntes Pauli lovlig radikal, baade politisk og litterært. Den nye Udgiver vaklede mellem to Kandidater til Posten: Sophus Bauditz og Einar Christiansen; da han havde vanskelig ved at beslutte sig, lod han en Lodtrækning være afgørende. Loddet traf Einar Christiansen, og de to Parter blev hurtigt enige.

Den nye Redaktør ejede mange Forudsætninger for at røgte det Hverv, Pauli lagde i hans Hænder. Med Dannelse og Smag forenede han levende Interesse for Litteratur og Teater. Han havde ingen udprægede politiske Standpunkter og stod helt udenfor det dengang udbredte litterære Klikevæsen. Han tilhørte det gode københavnske Bourgeoisi, var en uafhængig Mand og havde i ung Alder baade som Skuespil-Forfatter og Digter haft Succes. Imidlertid var hans mest værdifulde Redaktør-Egenskab hans lydhøre Interesse for unge Talenter. Under hans Forgængere havde *Illustreret Tidende* regelmæssig bragt Bidrag af Tidernes ypperste Penne, blandt dem H.C. Andersen, Chr. Winther, Goldschmidt og Kaalund; en Aarrække var Georg Brandes dets Teateranmelder. Christiansen's egne Artikler om Litteratur og Teater kom nu hurtig til at vinde Autoritet ved deres Skarpsyn og Uafhængighed, og samtidig vandt han en Kreds af lovende Ungdom for sit Blad. Endnu inden Valdemar Vedel og Vilhelm Andersen havde erhvervet deres Doktorgrader eller var kendte udenfor det litterære Laug, havde Einar Christiansen haft Øje for, hvad der boede i dem, og sikrede sig deres Medarbejderskab. I *Illustreret Tidende's* ovennævnte 50-Aars-Jubilæums-Nummer skrev jeg, at Christiansen »gjorde Bladet til Fristed for unge Talenter som L. C. Nielsen, Chr. Rimstad, Mylius Erichsen, Louis Levy, Andersen Nexø, Ludv. Holstein, Valdemar Rørdam og endnu flere, som dengang lige havde passeret deres Digterbanes Startlinje«. I samme Nummer har Johs. V. Jensen fortalt, at han for saa vidt regner Einar Christiansen som sit Forfatterskabs Fadder, som det var ham, der først offentliggjorde en af de siden berømte Himmerlands-Historier.

Til dette Billede af Christiansen's redaktionelle Fysiognomi bør endnu føjes hans Sans for det biografiske Stofs Værdi (i hvert Fald naar det drejede sig om Biografier af indenlandske Personligheder). *Illustreret Tidende's* første Nummer 1. Oktober 1859 havde paa Forsiden bragt A.W. Moltke's Portræt, ledsaget af en kyndig Levnedsskildring. I dette Spor var siden blevet fortsat. Man behøver blot at efterse Kildehenvisningerne i de to

Udgaver af Bricka's *Dansk biografisk Leksikon*, den oprindelige 1887–1905 og den nye, hvis Udgivelse begyndte 1933, for at erfare, hvor omfattende og værdifuldt et biografisk Stof *Illustreret Tidende* gennem i hvert Fald de fleste af sine Leveaar har tilvejebragt. Naar Einar Christiansen sagde, at »vi skal huske, vi er en Første-Klasses Ligvogn«, var det et spøgende Udtryk for hans Forstaaelse af Bladets værdifulde Traditioner som personalhistorisk Kildeskrift.

Skulde jeg sammenfatte mit Indtryk af Forholdene ved det gamle, ansete Ugeblad, da jeg 24 Aar gammel blev dets Redaktionssekretær, saa maatte jeg sige, at Udgiveren med Liv og Sjæl helligede sig Arbejdet for dets Fremme og — ikke uden at møde en Del Kritik — varetog dets Billedstof, medens Redaktøren vel lagde Vægt paa det biografiske Stof, men dog navnlig samlede sin Interesse om de litterære Bidrag i Prosa og paa Vers og om Bladets Anvendelse som Organ for hans og hans Vennekreds' litterære og dramatiske Synspunkter. Under disse Forhold maatte min Indsats blive at tilføre *Illustreret Tidende* nyt Stof fra et Omraade, Udgiver og Redaktør savnede Forudsætninger for at dyrke: *Aktualiteten*.

Her satte jeg da ind, og jeg fandt ivrig, næsten begejstret Støtte hos Pauli. Han saae straks, at medførte Aktualiseringen af saavel Billed- som Tekst-Stof end øgede Krav til Udgifter og Tempo, saa udvidedes ogsaa Mulighederne for Erobring af nyt Publikum og større Annonce-Indtægt.

Anderledes derimod med Redaktøren. Han havde grumme lidt tilovers for Aktualiteten; det laa i dens Natur at skynde paa og uden Varsel trænge sig frem, saa Litteraturen maatte vige, og der kom Uorden i de litterære og dramatiske Cirkler, udenfor hvilke Einar Christiansen og hans Kreds kun med Besvær trak Vejret. Det er, synes jeg, karakteristisk, at da Christiansen 36 Aar senere tænker tilbage paa denne Tid¹, har han om mig at sige, at jeg »var i Starten baade idérig og arbejdslysten«, og min »facile Skrive-evne fornyede Bladets periferiske Stof paa en underholdende Maade«. — Her har vi Klassificeringen. Højt oppe over et illustreret Ugeblads aktuelle Stof, d.v.s. Billeder og Tekst, der bringer Bud om Tidens Hændelser og Mennesker, svæver dets litterære og dramatiske Stof, d.v.s. hvad Litterater og Dramatikere har at sige om andre Litteraters og Dramatikeres Frembringelser. Dette sidste Stof er centralt, det første periferisk; derfor varetages de to Kategorier ogsaa af to forskellige Arter Skribenter: den ene vægtig ved sin Tankedybde, den anden luftig i sin facile Underholdning af Plebs.

¹ *Nogle Træk af mit Liv og af dansk Teaters Historie*; Kbhvn. 1930; S. 117.

I denne Modsætning laa Spiren til de Uoverensstemmelser, som efterhaanden fjærnede Einar Christiansen og mig fra hinanden. »I Længden passede vi ikke sammen«, skriver han; jeg var af samme Mening.

Imidlertid holdt vi dog hinanden ud i fire Aar, om end i det sidste mit Forhold til *Illustreret Tidende* løsnedes en Del, fordi Dagblads-Journalistiken mere og mere lagde Beslag paa min Interesse og min Tid — som det fra første Færd havde kunnet forudsees.

Naar Pauli blev tilfreds med min Virksomhed, saa var det, fordi den betød en Udnyttelse af hans Blads Ekspansions-Muligheder. Som aktuelt Ugeblad havde *Illustreret Tidende* overhovedet ingen Konkurrenter. Intet Dagblad var i Stand til i blot nævneværdigt Omfang at bringe Billeder, og hvad angik de andre illustrerede Ugeblade, da holdt de sig til det folkeligt underholdende, uden Tilknytning til Dagens Hændelser. Terrænet var gunstigt. Vanskeligheden bestod egenlig kun i at holde det aktuelle Tekst- og Billed-Stof paa Højde med *Illustreret Tidende's* overleverede Standard og givne litterære, til Dels ogsaa kunstneriske Niveau. Jeg paastaar ikke, at det lykkedes at overvinde denne Vanskelighed, men et Stykke af Vejen mod Maalet blev dog tilbagelagt.

Det var udmærket at holde en Første-Klasses Ligvogn rede, men hvad Nytte var den til, naar den ikke kunde komme ud af Remisen? Uge efter Uge viste det sig, at i hvert Fald alle 52 Gange om Aaret kunde den ikke komme i Brug, naar den kun maatte befordre dansk Stats- og Aandslivs Stormænd ind i det biografiske Pantheon. Derfor tog jeg Initiativet til, at Kredsen af de Personligheder, som fandtes værdige til med Portræt og Levnedsskildring at optages paa vor klassiske Forside blev udvidet, saaledes at Adkomsten ikke skulde betinges alene af Jubilæer og Dødsfald, men at levende Mennesker saavel i Indlandets store Erhverv som i Udlandets Politik og Kulturliv skulde kunne komme i Betragtning. Paa samme Maade ivrede jeg — stadig med Pauli's Støtte — for at udvide den aktuelle Billed- og Tekst-Reportage til andre Omraader end Indlandets mere eller mindre officielle Højtideligheder, saaledes at Bladet efter Ævne illustrerede og oplyste om Tidens Samfunds-Anliggender i baade Danmark og Udlandet.

For mit eget Vedkommende gav disse Synspunkter sig Udslag i et temmelig omfattende Medarbejderskab. Foruden de tidligere nævnte Artikler om P. Mariager og Jul. Chr. Gerson skrev jeg udførlige Biografier af Enrico Dalgas, Leon Moltke-Hvidtfeldt, H. N. Hansen, Københavns Historiker, min ældre Ven og Kollega Carl Bruun, C. St. A. Bille og de to Politikere

N. R. Rump og J. M. V. Nullemann ; jeg ejer endnu den af Nullemann rettede Korrektur, som er interessant ved at vise, hvad han *ikke* ønskede sagt om sin Andel i Provisorie-Lovgivningen. Navnlig skrev jeg dog en Række biografiske Skildringer af de Personligheder i Udlandet, som i hin Periode (1894–1898) stod i den storpolitiske Udviklings Forgrund ; efter de Metoder og de Kilder, jeg paa *L'École libre des sciences politiques* havde lært at anvende, biograferede jeg Statsoverhoveder som Dronning Victoria, Abdul Hamid, Menelik II., Leopold II. af Belgien og Felix Faure samt Statsmænd som Léon Bourgeois, Jules Simon og Alexandre Ribot, N. C. v. Giers, Muraviof og Mohrenheim, Trikupis og Delyannis, Antonio di Rudini og Kardinal Rampolla — foruden mange flere, hvis Navne nu har tabt deres Klang.

Føjes endelig hertil, at indenfor denne samme Periode falder foruden Dreyfus-Affæren Boerkrigen, Krigen mellem Spanien og De forenede Stater om Cuba, Franskændenes Erobring af Madagascar, Italienernes Nederlag i Abessinien, den japansk-kinesiske og den græsk-tyrkske Krig — saa, tænker jeg mig, er der fyldestgørende redegjort for, hvad Einar Christiansen i Forhold til *Illustreret Tidende's* litterære og dramatiske Indhold overlod mig af periferisk Stof.

DA JEG SKULDE INTERVIEWE BISMARCK

Sammen med Pauli drøftede jeg ofte, hvad vi kunde finde paa for at gøre *Illustreret Tidende* omtalt, saa Folk rigtig forstod, at det ikke blot var et fint, men ogsaa et interessant Blad. Med store Omkostninger indkøbte Pauli Kunstværker (Malerier og Tegninger), hvis Originaler bortloddedes mellem Abonnenterne, efter at de var bleven gengivne i Bladet ; det var smukt, men trak ikke rigtig. Digte, danske og udenlandske Fortællinger, Litteratur-, Teater-, Kunst- og Musik-Anmeldelser — alt dette laa i de bedste Hænder, men henvendte sig til de faa og udvalgte. Selv om Fremgang var at spore baade i Abonnent-Tal og Annonce-Indtægt, saa trængte vi dog til at slaa et Slag, der kunde bringe os frem i den offentlige Interesses Forgrund.

Disse Drøftelser førte en skønne Dag til et Forslag om, at jeg for *Illustreret Tidende* skulde interviewe Bismarck. Straks syntes Pauli ikke om det: »Den væmmelig gammel Kerl, som har været so schlimm ved Danmark !« Men efterhaanden skiftede han Anskuelse ; det *vilde* være noget, *hvis* ... Planen var ikke saa fantastisk, som den kunde lyde ; efter sit Fald (20. Marts 1890) havde Bismarck ikke blot i Taler til de Deputationer, som

paa Friedrichsruh eller andre Steder hyldede ham, men i Interviews, han tilstod tyske og østrigske Presse-mænd, givet aabenhjærtige Udtryk for sin Uvilje mod den Politik, hans Efterfølgere fulgte. Desuden fremkom hyp-pigt i *Hamburger Nachrichten* Indlæg, hvis skarpe Kritik og bitre Spot syntes at røbe den gamle Statsmands Inspiration eller Diktat; Dr. phil. R. Besthorn, som var Filolog, paastod iøvrigt, at han ved Hjælp af filolo-giske Metoder kunde paavise Bismarck's Forfatterskab til disse *Hambur-ger Nachrichten's* Artikler, som gik Verdenspressen rundt og undertiden blev inddragne i den tyske Rigsdags Forhandlinger. Naar alt dette virke-lig kunde ske, hvorfor skulde saa ikke ogsaa jeg kunne faa Foretræde for den store Mand og blive delagtiggjort i de historisk-politiske Afsløringer, han havde skænket saa mangen Journalist, medens han stak Fidibus'en til sin Pibe og drak dem til i Øl?

Einar Christiansen var nærmest ligeglad, men Pauli blev mere og mere overbevist om, at Forsøget burde gøres. Vanskeligheden var blot, at ingen, der paa nogen Maade egnede sig til det, vilde hjælpe med en anbefaling; den gamle Fyrste (han gik i Efteraaret 1894 i sit 80. Aar) stod i skarp Opposition til Kejser, Rigskansler og alt, hvad der ellers var stort i Tysk-land, saa det var raadeligst at holde sig paa lang Afstand ... I denne Nøds-tilstand tog jeg min Tilflugt til den katholske Biskop i København, Msgr v. Euch; jeg havde vundet hans Velvilje ved i *Illustreret Tidende* (26. Aug. 1894) at skrive en Artikel om det apostoliske Vikariat, der dengang var en ny og lidet kendt Institution herhjemme, og han havde intet imod paa Tysk at attestere, at jeg var Tillid og Interesse værdig. Ganske vist var det mig velkendt, at katholske Bisper ikke stod i høj Kurs hos Bismarck, men jeg mente, jeg vanskelig kunde undvære et Vidnesbyrd af, om jeg saa maa sige: international Troværdighed, og hvor i København skaffe det bedre end hos en af Romerkirkens Dignitarer?

Imidlertid meddelte tyske Blade, at Fyrsten havde forladt Friedrichsruh for at slaa sig ned paa sit Gods Varzin. Jeg tog dette som en lykkelig Til-sikkelse; den lange, trættende Rejse til et afsides Sted i Pommern vilde sikkert afholde baade Journalister og Turister fra at plage ham, og jeg havde da maaske Udsigt til at blive behandlet som en Undtagelse, hvor-med der ikke regnes. Jeg besluttede derfor ogsaa at banke paa i Varzin en skøn Morgen uden at have anmeldt min Ankomst. Endelig blev det sidste Udslag af mine strategiske Overvejelser, at jeg bestemte at rejse over Hamborg for at fravriste Dr. jur. Hartmeyer, Redaktøren af *Hambur-ger Nachrichten*, en Introduktionsskrivelse, der skulde besejre den sidste

Modstand, hvis Biskop v. Euch's Anbefaling ikke havde den afgørende Virkning.

Morgenen efter min Ankomst til Hamborg skyndte jeg mig at finde den Sidegade, hvori *Hamburger Nachrichten's* Kontor ligger. Uden Vanskelighed blev jeg indladt til Dr. Hartmeyer. Han var en gammel, hvidhaaret Mand, der fattet hørte paa min Forklaring, mens han pudsede Brillen. Uden at afbryde, hverken opmuntrende eller nedslaaende, lod han mig fortsætte til sidste Stavelse. Saa løftede han endelig sine Brillerglas op imod mig og sagde med dæmpet Stemme blot disse Ord:

— Det skulde De lade være med!

Da jeg spurgte ham, hvorfor? fortsatte han paa samme stillfærdige Maade, der ligesom røbede en Kende Medlidenhed med min Ungdom og Uerfarenhed:

— De bliver ikke modtaget. Store Herrer er ikke saadan at have at gøre med, og Fyrst Bismarck er en meget stor Herre. Hvad tror De, min Anbefaling nytter? Jeg bliver benyttet, men jeg tænker aldrig paa at benytte Folk af den Slags. Ganske simpelt, fordi det er haabløst, haabløst.

— Men Fyrsten kunde jo gøre en Undtagelse, saa meget mere som han vist aldrig har modtaget nogen dansk Journalist, og ...

— Kære unge Ven, jeg kender Dem jo ikke, men jeg tvivler ikke paa, at denne Anbefaling, De viser mig, taler sandt om Dem. Ganske det samme, som staar i den, skal jeg derfor gjerne skrive til Fyrst Bismarck's Sekretær, Dr. Chrysander. De seer altsaa, at jeg ikke fraraader Deres Plan af Uvilje mod Deres Person. Jeg siger blot, at De ikke bliver modtaget. Om det er Uret mod Dem eller ej, om De havde de mest glimrende Anbefalinger eller ingen — det er altsammen lige meget. Fyrsten modtager Dem, hvis han vil, og han modtager Dem ikke, hvis han ikke vil. Saadan er de store Herrer. Jeg kan ikke sige Dem andet.

Den Maade, hvorpaa Dr. Hartmeyer udtaler dette *grosser Herr*, kan faa det til at løbe koldt ned ad Ryggen paa En. Imidlertid sætter han sig til at skrive Anbefalingen, som han overgiver mig, idet han trykker min Haand og med en Gnist af Ironi i sin blide Gammelmands-Røst tilføjer:

— Glück auf, mein junger, mutiger Freund!

Det første, jeg gør, da jeg er kommen ned paa Gaden, er at læse Anbefalingen. En mere intetsigende og midtpunktflående Venlighed har jeg aldrig set. Det er det første Grundskud i min Begejstring. Men der kan jo ikke være Tale om at vende om paa Halvvejen. Jeg gaar ind i et Rejsebureau og forlanger Billet til Varzin. Det oplyses, at jeg »nemmost«^a tager

over Berlin og derfra til en uopdaget Stad i Pommern, der hedder *Schlawe*. Fra *Schlawe* har jeg c. 2 Mil pr. Vogn til *Varzin*.

Nej — denne Rejse er uudholdelig! Fra Hamborg til Berlin træffer man kun Handelsrejsende i Kupéerne, men fra Berlin til *Schlawe* træffer man slet ingen. Og denne Kørsel! Toget snegler sig frem gennem hæslege Egne. Turen varer sine 10 Timer, og saa trøstesløs er den, at jeg kommer til at længes efter *Schlawe* som efter et Paradis. Konduktøren lover mig *Schlawe* om 6 Timer, om 5, om 4, om 3, — men aldrig straks, saa mine Lidelser kan faa en Ende.

Da jeg staar paa den lille Banegaard, er jeg segnefærdig og Klokken henved 6 paa Eftermiddagen. Altsaa maa jeg overnatte i *Schlawe*. Der findes ingen Drager, saa jeg slæber selv min Kuffert i den Retning, fromme Mennesker angiver mig hen mod »Hotellet« — Byens eneste. Da et i Mel og Fedt svømmende Maaltid er overstaaet, beser jeg Byen. Store Flokke Gæs vralter om i de efteraars-plørede Gader. Ellers møder jeg kun en uniformeret Postfuldmægtig. Da jeg spørger ham, om der ikke er noget morsomt at se i *Schlawe* — og det i en Tone, som lader formode, at af hans Svar afhænger et Menneskes Liv — svarer han med et Blink i Øjet, at der er jo en Ølstue med kvindelig Betjening. Jeg griber ham om Armen: Hvor, sig det straks, *hvor* er den? — Han forbarmer sig over mig og fører mig derhen.

En aldrende Dame tilbyder mig ædelmodig Lejlighed til at græde ud i sit Skød. Og rolig kan jeg gøre det; thi hun og jeg er ene — ganske alene paa det morsomste Sted i *Schlawe*!

Næste Formiddag lejer jeg Vogn og kører til *Varzin*. Min Bagage tager jeg med. Man kan jo aldrig vide, om man bliver nødt til at vente nogle Dage. Kusken har kørt mange Herrer til *Varzin*, og det fremgaar af hans Spørgsmaal, at han er fuldt overbevist om, at jeg er Overbringer af vigtige Dokumenter — hvem veed, maaske fra Kejseren selv! Thi dette Uvenskab mellem Kejseren og Fyrsten er dog vist mere noget, de skriver om i Aviserne ... Jeg river ikke denne pommerske Grenader ud af hans Forestillinger. For mig maa han tro, jeg er Storvezir. Det hamrer i Tindingerne paa mig, og Gang paa Gang begynder jeg samme Tankerække forfra: Du opsøger Dr. Chrysender. Du taler med ham, plager ham, er hensynsløs paatrængende, til han giver efter. — Du bliver meldt. — Dørene gaar op. — Et Buk, en Undskyldning, en Forklaring. Øjnene hele Tiden fast i hans ... Det er Nordslesvig, vi skal tale om, og hvorfor i Alverden skulde han ikke ville det?

»Der er vel en Kro i Varzin?« spørger jeg min Kusk.

»Der er egentlig kun en Uhrmager, hos hvem vi faar Hestene ind, og han har nok saadan en Stue at leje ud, naar der en sjælden Gang er nogen, som overnatter i Byen. Men Herren skal naturligvis bo paa Slottet.«

Gud hjælpe mig! Men jeg indskrænker mig til at brumme noget, som Kusken kan tage for, hvad han vil.

Hvorledes Vejen er derud, husker jeg ikke. Jeg tror næppe, jeg har seet paa den. Den lille Landsby har ikke heller sat Spor i min Erindring; den har vel været som alle andre smaa pommerske Landsbyer.

Vi holdt hos Uhrmageren. Jeg forhørte, om jeg kunde faa et Værelse. — Ja, sé det var nu ikke saa lige til, for Mandens gifte Datter var netop i Besøg med et Par Børn; men hvis det skulde være, saa var der jo nok en Stue, hvor der kunde sættes en Seng.

Manden lukkede op til sit Værksted: *det* var »Stuen«. Paa Væggen dikkede tyve-tredive Uhre i broget malede Kasser. Jeg var lige ved at blive svimmel.

— Er dette det eneste Værelse, De kan overlade mig?

— Ja.

Der var intet at gøre. Jeg takkede og slog til.

Saa gjorde jeg en Smule Toilette mellem de svingende Penduler og gik derpaa op til Slottet. Det var kun to Minuters Vej. Den nette, ingenlunde imponerende Hovedbygning laa gemt mellem den gamle Parks Træer. Intet levende Væsen var at øjne. Jeg bankede paa den første, den bedste Dør. Ingen svarede. Døren var lukket i Laas. Saa prøvede jeg den næste. Den blev lukket op paa Klem. En Mand i Skjortærmer stak Hovedet ud, mønstrede mig kort og satte en spørgende Mine op. — Dr. Chrysander? — Højre Fløj, første Dør til venstre. — Døren i. — Jeg trasker over til højre Fløj.

Porten i Gavlen staar paa vid Gab. Der aabner sig for mig en lang, klosteragtig Gang med Døre som ind til en Række Celler. I Baggrunden en Trappe. Første Dør til venstre hamrer jeg resultatløst paa; jeg lukker den op; der er ingen derinde. Saa forsøger jeg den næste og den næste, og saaledes bliver jeg ved, medens Sveden hagler ned ad mig, og jeg mærker, at mit Mod synker mere og mere.

Imidlertid bliver jeg afbrudt ved, at en ung Herre, i hvem jeg øjeblikkelig efter Billeder genkender Dr. Chrysander, oppe fra Trappen raaber ned til mig, hvad jeg ønsker?

— Tale med Dr. Chrysander.

- Om hvad?
- Det skal jeg sige ham selv.
- Hvem er De?
- Det skal jeg meddele Dr. Chrysender.
- Ja, det er mig.

Han gør ikke Mine til at komme ned fra sin Trappe, og jeg har ikke forudset Muligheden af en Forhandling under saa ugunstige Vilkaar. Pludselig gaar en frelsende Tanke gennem mit Hoved:

- Jeg har et Brev til Dem, erklærer jeg.

Han kommer virkelig ned og gaar hen til mig. Jeg venter nu, at han vil indbyde mig til at følge med sig ind i en Stue, eller at han paa anden Vis viser sig blot en Smule velopdragen. Han gaar imidlertid forbi mig helt hen til Porten i Gavlen, og da jeg følger efter, anbringer han — ved en tilsyneladende ganske naturlig Bevægelse — sig selv i Porten, mens jeg kommer til at staa udenfor.

Jeg afleverer Dr. Hartmeyer's Brev.

Mens han læser det, flyver et flygtigt Smil over hans alvorlige, indtagende Ansigt.

— Nej, det er umuligt, hvad De dér ønsker. Fyrsten modtager ingen Journalister mere. Jeg kan intet gøre for Dem.

Det er, hvad jeg har ventet. Bevidstheden om, at jeg nu staaer ved Afgørelsen, giver mig min Sikkerhed tilbage. Jeg udfolder en strømmende Veltalighed. Han seer under dette Stormløb venligt paa mig, tager min Arm og fører mig — ligesom i Tanker — længere og længere bort fra Slottet og ud i Parken. Da jeg ikke kan finde paa mere at sige, er vi vel kommen et halvthundrede Skridt bort fra Indgangen til Slottet. Her standser han, slipper min Arm og siger paa en formelig indsmigrende Maade:

— Skade, at De ikke har skrevet, saa kunde De have sparet Rejsen. Tjen mig nu i at se paa denne Udsigt her. Tager Slottet sig ikke idyllisk ud herfra? Og hvis De følger denne Vej ligefrem, saa vil De komme til en lille Høj, hvorunder en af *Rigshundene*, De veed nok, ligger begravet. Det skulde De ikke forsømme at se ...

— Men, Hr. Doktor, De kan dog i det mindste melde mig og spørge Fyrsten ...

— Seer De det lille Lysthus derhenne? Det har Fyrsten ladet bygge for Fyrstinden, og dér opholder de sig ofte om Sommeren ...

— Kan jeg da ikke blive her i nogle Dage og ad anden Vej henvende mig direkte til Hs. Durchlauchtighed?

— De er kommen over Schlawe, formoder jeg. Saa skulde De, medens Hestene faar et Foder, gaa Dem en Tur her i Parken. Den staar Dem ganske aaben. De kan bevæge Dem frit, hvor De vil.

— Og kan jeg haabe at møde Fyrsten?

— Haabe! Haabe? Jeg har jo kun mine Ordre at gaa efter, ikke sandt? Men følg De mit Raad: spadsér De Dem en Tur her, og glem ikke at se *Rigshundens* Grav. De maa undskyldte mig, men jeg maa nu forlade Dem ...

Han trykker min Haand og gaar.. Jeg er bleven maalløs. Men pludselig koger Raseriet op i mig, og jeg vil løbe efter ham og sige ham min Mening rent ud. Han er imidlertid forsvunden gennem en af de mange Celledøre, og det kølner svært at prøve dem allesammen igennem. Uden ret at vide, hvad jeg vil, gaar jeg paany op til Hovedbygningen. Jeg finder kun den ene aabne Dør med den samme Mand i Skjortærmerne. Uden Omsvøb spørger jeg nu efter selve Durchlauchten. Men Manden smækker Døren i med et vredt: Rechter Flügel, erste Thür links.

Dér ved jeg, hvad der venter mig.

Edderspændt gaar jeg tilbage til Uhrmageren. Det forekommer mig, at Uhrenes Dikken er som en ustandselig, taktfast Haanlatter, og der paa-kommer mig en stærk Fristelse til at smadre dem alle. Saa opsøger jeg Kusken og siger ham, at jeg tager med til Schlawe *straks*.

— Naa, hvordan var han saa at tale med, den gamle Karl deroppe? spurgte det pommerske Asen.

— Virkelig elskværdig, svarede jeg tænderskærende.

Men da jeg stod i Varzin's lille Telegrafkontor og sendte Pauli en De-peche med det ene Ord UMULIGT — da følte jeg mig som en slagen Mand.

BLANDT ÆLDRE OG YNGRE FAGFÆLLER

I min Bagage fra den lange Studierejse havde jeg medbragt en i Berlin begyndt, i Wien fortsat og i Paris afsluttet Plan for Udgivelsen af et nyt københavnsk Dagblad (dog kun hvad angik Redaktionens Indretning). Den var omhyggelig udarbejdet og meget detailleret, men ret hurtig gik det op for mig, at den savnede praktisk Anvendelighed herhjemme, fordi den byggede paa Erfaringer og Iagttagelser fra de tre Storbyers Bladforhold, medens jeg jo vitterlig, da jeg nedskrev den, var blottet for Kendskab til Københavns Dagspresse. Imidlertid saae det et Øjeblik ud, som kunde der blive Brug for den.

I August 1894, umiddelbart efter det storpolitiske Forlig, traadte endelig Ministeriet Estrup tilbage. Det afløstes af en Regering Reedtz-Thott,

i hvilken af de Estrup'ske Ministre baade Ravn, Ingerslev og navnlig Nellesmann blev siddende. Skiftet kunde visselig ikke svare til de Forventninger, det Bojsen-Neergaard'ske Venstre havde haft gyldig Grund til at nære; i Virkeligheden blev disse *forhandlende* eller *moderate* Venstremænd narrede, deres tidligere Partifæller indenfor Venstre, især Hørup'erne — for slet ikke at tale om Socialdemokraterne — kunde hovere, og hvad fik Højre ud af den korte Frist, som levnedes det til at samle sine modløse, desorganiserede Skarer? I Løbet af seks Aar smuldrede Partiet hen, og dets stedse svagere Regeringsmagt dinglede sluttelig i et Par Landstings-Stemmers bristefærdige Traad. For en ung konservativ Mand var det sørgelige Tider at opleve; vi var dengang nogle Stykker, der længselsfuldt saae hen til Dannelsen af et Centrumsparti under Ledelse af Mænd som Niels Neergaard, maaske endda med Tilslutning af Provisorister som den aandelig fordomsfri og varmt fædrelandssindede Jacob Scavenius. Men intet saadant skete, og adskillige kom til at føle sig hjemløse i dansk Politik ...

Imidlertid havde *Forliget* dog i nogen Grad lettet Luften, og Folk følte en vis Trang til at afryste den lange politiske Vinters Støv. Desuden satte økonomiske Opgangstider ind; vi stod ved Begyndelsen til den Gründer-Periode, som kendetegnes af Axel Heide's Navn.

Han hørte til Einar Christiansens nærmeste Vennekreds. Christiansen fortæller selv i sin ovenf. (S. 276) nævnte Erindrings-Bog (S. 122), at han omtrent samtidig modtog Henvendelse fra Reedtz-Thott og hans Kreds og fra (Svogrene) Axel Heide og Otto Liebe om at deltage i Overvejelser om Udgivelsen af et nyt Dagblad. Der forelaa to af hinanden oprindelig uafhængige Initiativer, men gennem Højesteretssagfører Frederik Salomon blev Grupperne bragt i Forbindelse med hinanden, og et Samarbejde indleddes. Einar Christiansen drog mig ind i disse Forhandlinger, under hvilke jeg havde Lejlighed til at udvikle min Bladplan, tillempet efter københavnske Forhold.

Medens her nu mødtes baade politisk Indflydelse og Kapitalmagt, manglede ganske en samlende Idé, et bærende Program. Fra den Reedtz-Thott'ske Side dukkede ganske vist nogle frikonservativt- grundtvigske Synspunkter frem, men de var uklare, og der fandtes ingen Personlighed, som vilde være i Stand til journalistisk at bære dem frem, heller ikke den Dr. phil. Carl Rothe, som senere en kort Periode skulde blive Redaktør af »Berlingske Tidende«. Ogsaa Heide-Liebe Gruppen bekendte sig til liberalt-konservative Anskuelser, men i hvert Fald naar jeg var tilstede, gav

dens Ordførere ikke Udtryk for politiske Aspirationer; desto mere var de optagne af Litteratur og Teater, dels positivt, dels og maaske navnlig negativt, nemlig i Oprør mod det Tyranni, *Politiken* vitterlig udøvede paa disse Kulturomraader. Alt i alt blev det mit Indtryk af Deltagelsen i Forhandlingerne med disse hver paa sit Felt betydelige Mænd, at de ikke vidste noget rigtigt om, hvad et Dagblad er, hvorledes det skal laves, og hvilken Brug der kan gøres af det. Bortset fra min ungdommelige og uprøvede pressetekniske Indsigt stod i denne kapitalstærke og indflydelsesrige Kreds ikke andre Fagmænd til Raadighed end Einar Christiansen, og han tænkte alene paa Æstetik og Dramatik.

Hele Sagen løb ud i Sandet, og den var ikke bedre værd.

Længe havde man dengang ikke nødig at færdes i Københavns litterære, artistiske og journalistiske Milieu for at møde det samme Indtryk, som Forhandlingerne om Udgivelsen af et nyt Dagblad havde efterladt: Ligesom i Enevældens Tid, da Censuren lagde Pressen i Lænker, saaledes havde den lange, bitre politiske Strid under det Estrup'ske Styre givet Hovedstadens intellektuelle Kredse en voldsom Drejning over mod Teater- og æstetiserende Interesser, som af *Politiken's* Indsats paa disse Omraader yderligere opflammedes i Tilslutning eller Mødsigelse. Navnlig blev Edvard Brandes' teater- og bog-kritiske Virksomhed et Midtpunkt for store Dele af Borgerskabets Opmærksomhed — et af de offentlige Anliggender, som man maatte og skulde tage Stilling til, saafremt man vilde tælles med i intellektuelt Selskab. Paa mig, som kom fra fremmede Forhold, hvor jeg havde lært at iagttage det offentlige Liv ud fra andre Synspunkter, gjorde det københavnske Intellekts Litteratur- og Teater-Dyrkelse Indtryk af en Slags snobbet Provinsialisme, og da jeg tillige med Liv og Sjæl var Presse-mand, kom jeg til at nære en vis Irritation baade mod Litteraternes Selvbeskuelse — der undertiden, som i Einar Christiansen's Tilfælde, syntes mig temmelig lummer — og mod adskillige Bourgeoisi-Kredses Tilbøjelighed til at betragte Pressens Litteratur- og navnlig dens Teater-Stof som dens vigtigste Indhold.

Der manglede ikke paa Lejligheder til at lufte denne Irritation. Saaledes i Sommeren 1899, da femten udmærkede, tildels overmaade fremragende Mænd i Videnskab og Litteratur med et Utal af Kommentarer satte en Adresse igang i det ene Øjemed at nedlægge Indsigelse mod — ja, mod hvad? Mod Dagbladet *Politiken's* Litteratur-Anmeldelser! »Intet«, skrev jeg da¹, »kan være mere karakteristisk for en Diskussion, der beskæftiger

¹ *Nationallidende*, 6. Juni 1899: »Naar et eller andet staar i en Avis«.

København, end at den drejer sig om Litteraters Uenighed om Bedømmelsen af Litteratur«. For mit Vedkommende havde jeg Lyst at spørge de femten Herrer, hvor de var henne, da det (paa samme Tidspunkt) gjaldt at oplyse den offentlige Mening om Betydningen af Masse-Udvisningerne fra Nordslesvig? Indvarslede De i den Anledning til Møder, og forfattede De Adresser? Jeg mindedes ikke at have mødt blot en eneste af D'Herrer i Arbejdet til Værn for den prøjssiske Udvisnings-Politik's Ofre paa begge Sider Grænsen. Var netop denne Fase i Kampen for vor Nationalitet ikke et for Danmark lige saa vigtigt Anliggende som Edvard Brandes' Litteraturanmeldelser og P. Nansen's Bøger?

Særlig lod jeg min Indignation spille mod Dr. Valdemar Vedel, en af de femten, hvis Kommentarer ublufærdigt havde udfordret Pressen. Saaledes havde han skrevet:

At et eller andet staar i en Avis, betyder, at en Person, som har Adgang til at skrive i dette Blad, har Interesse i at faa dette eller hint udbredt i vide Kredse — hverken mere eller mindre betyder det.

For at nu ingen skulde tage Fejl af, hvad Dr. Vedel mente med *Interesse*, fortsatte han:

Naar et Blad kæmper for, at en ny Gade af æstetiske og borgernyttige Hensyn skal gennembrydes her og ikke dér, kan det komme af, at Bladets vigtigste Aktieejere ejer Grunde her og ikke dér. Naar en Bog anbefales af en Avis, kan det godt være, at det er, fordi Forlagets Annoncer giver Bladet en god Indtægt. Eller naar en Mand af Partiet gøres politisk mistænkt i Bladet, kan det bero paa, at hans Kone i et Selskab har fornærmet Redaktørens Kone.

En køn Tankegang! For mit Vedkommende svarede jeg, at den aabnede en Afgrund mellem Dr. Vedel og mig — mellem ham, der havde Litteratur som Hovedinteresse og Hovedbeskæftigelse, og mig, der ikke vilde indrømme litterære Anliggender andet eller mere end sideordnet Plads blandt Tidens nationale og sociale Kulturfaktorer. Dr. Vedel's aandshovmodige Angreb paa Pressen og Journalistiken mødte jeg iøvrigt med denne Parade:

Længe har vi Journalister vidst, at Forfatterne regnede os som en lavere Grad af deres egen Kaste, og vi har kun seet dem ydmyge og anerkendende, naar de havde Brug for os. Ingen har bagtalt Pressen som netop de Litterater og Æstetikere, der har brugt den til deres egne Nytteformaal. Ingen har været ivrigere for at faa slaaet fast, at Pressen var Tillflugt for havarede Digtere og Romanforfattere, end Digterne og Forfatterne selv. Utrolig har vor Langmodighed været ... Staar nu end Dr. Vald. Vedel hævet over denne Kategori af Litteraturmennesker, saa er dog paa Bunden hans Syn paa Pressen det samme som deres; ogsaa i hans Øjne er Journalistik et

Haandværk, der egner sig for Folk, hvis Talent ikke er tilstrækkeligt til at hæve dem op i Forfatterangen.

Sandelig tager jeg mig det let, om vort Mylder af store og smaa Poeter digter sig lykkelige i denne Opfattelse! Det er tildels vor egen Skyld, at disse brave Folk har faaet Blodet til Hovedet; vi har ødslet paa dem med alskens Reklame og med alenlange Anmeldelser, hvis Udarbejdelse mængang krævede mere Viden og mere Talent end den Smule Bog, de omhandlede ...

Aabent sagde jeg Dr. Vedel, at hans citerede Udtalelser var litteratur-syge, og dette fordi de klarlagde, at han udelukkende bevægede sig indenfor den Bane, hvis Endepunkter markeres af henholdsvis litterær Produktion og litterær Kritik. Mænd af denne Type seer enten ligegyldigt eller overlegent paa Samfundslivets andre Ytringsformer, og derfor mangler de den Samfundsinteresse, der er nødvendig for at forstaa Pressens og Journalistikens Forudsætninger.

Naar Dr. Vedel og ligesindede i Aviserne ikke fandt andet end »Hof-referater, Toiletartikler, kendte Ansigter, Jokumsen's Veldædighed og Petersen's Baderejse« — samt altsaa Litteratur- og Teater-Anmeldelser — saa var det jo fristende at minde ham om Søren Kierkegaard's Ord: *Visse Værker er som Spejle; naar en Abe stirrer ind i dem, kan en Apostel ikke se ud af dem.* Imidlertid vilde jeg nøjes med at give den fremragende Litteraturhistoriker et Raad, nemlig følgende:

Undgaa Forvekslinger mellem litterær Kritik og Kritik af Pressen. Den Metode, der kan være god for den første, duer ikke for den anden. Litteratur er Kunst og som saadan — for at bruge Dr. Vedel's egne Ord — et Supplement, et Korrektiv eller et Surrogat for Liv. Men Journalistik, det er Livet selv — naar den staar højest: Livet gengivet i kunstnerisk Form — Journalistik er Døgnets Kamp til Fremme af eller Modstand mod Idéer; den er hver Dags Adspredelse eller Plage; den er endelig den menneskelige Tankes Sendebud fra Mand til Mand og fra Folk til Folk.

Da Harald Nielsen 1907 udgav en hel Bog om *Politiken's* Forhold til Litteraturen, gik jeg ud fra de samme Synspunkter i Rette med ham. Ligesom Valdemar Vedel har iøvrigt han og andre gode Mænd ved deres Indsats i dansk Aandsliv længst godtgjort, at Litteratursygen med dens hovne og naive Snæversyn er helbredelig og ingenlunde behøver at forekomme paa alle Udviklingstrin. Begge blev de desuden flittige Medarbejdere ved Dagspressen.

Hvor stor Pris jeg nu end satte paa min Virksomhed ved *Illustreret Tidende*, saa var den mig dog hverken journalistisk eller økonomisk tilstrækkelig, og da jeg paa den anden Side ikke ønskede at søge nogen Stilling ved

et af de større københavnske Dagblade, men foretrak at vente til der kom Bud efter mig, saa oprettede jeg (Juni 1894) til Supplering af Arbejde og Indtægter et journalistisk »Korrespondance-Bureau«, som fik Navnet *Unio*, og til hvis Bomærke min gode Ven, den fremragende dekorative Kunstner Gerhard Heilmann, overlod mig hosstaaende smukke Tegning. I Virkeligheden var *Unio* en umiddelbar Fortsættelse af den Virksomhed, jeg havde drevet under min Udenlandsrejse: Artikler og Reportage til et Antal danske Provinsblade; mine første Abonnenter blev da ogsaa de Blade, jeg havde staaet i Forbindelse med fra Berlin, Wien, Rom, Spanien og Paris. Heldigvis udvidedes Kredsen imidlertid ikke saa lidt. Da *Unio* stod paa sit højeste, havde det 25-30 Abonnenter over hele Landet, medregnet Nordslesvig (H. P. Hanssen's Blad »Hejmdal«); senere, da mine mange journalistiske Sendelser til Udlandet medførte, at jeg ikke var i Stand til selv at passe det daglige Arbejde, dalede Abonnent-Tallet en Del.

Unio stod udenfor de indrepolitiske Partier; Flertallet af dets Abonnenter tilhørte den konservative Provinspresse, men i hvert Fald periodevis havde vi ogsaa Forbindelse med *Det forhandlende Venstres* Blade. Vore to fremherskende Specialiteter var Sønderjylland og Udenrigspolitikken. Naar mit Navn blev landskendt, da jeg endnu var purung, skyldtes det min Virksomhed gennem *Unio*; den Betydning, det for en ung Journalist har daglig at kunne faa en Snes Provinsblades Publikum i Tale, kan vanskelig overvurderes. Paa hint Tidspunkt var det udenrigspolitiske Stof lidet dyrket i Provinspressen; det viste sig imidlertid hurtigt, at dens Læsekreds satte Pris paa det, og vore Abonnenter — altsaa Provinsens Redaktører — lod os Tid til anden vide, at der fra Læsere var ydret Ønske om Vejledning til Forstaaelse af dette eller hint udenrigske Anliggende, som Aktualiteten havde bragt paa Bane.

Imidlertid kunde jeg umulig overkomme alene at forsyne *Unio*'s Abonnenter med de 3-4 Spalter Nyheds- og Artikel-Stof, vi sendte dem paa alle Aarets Hverdage. Da vi ikke leverede Rigsdags-Referater og heller ikke Anmeldelser af Litteratur, Kunststillinger o. lign. — som ellers var Provins-Korrespondancernes Grundstof — maatte vi foruden Udenrigspolitikken lægge Vægt paa Handel, Industri, Økonomi og sociale Spørgs-

maal, ligesom Biografier, Nekrologer, betydeligere Retssager og endelig Landbrug og Jagt spillede en stor Rolle i vore Udsendelser. Disse sidste Anliggender behandlede af den ypperlige Landbrugs-Forfatter C. Govertz-Jensen (mangeaarig Redaktør af *Dansk Jagttidende*), medens Departementschef Jerichow, cand. polit. Fritz Jürgensen West, Redaktør Kristian Dahl (senere *Journalistforbundet's* Formand), Gustav Hetsch, Chr. Gulmann, cand. mag. Jul. Clausen (Bibliotekar ved Kgl. Bibliotek) o. fl. varetog de øvrige Stofgrupper. Naar Stoffet var knapt, søgte vi Tilflugt til Oversættelser fra fremmede Blade, og vore Abonnenter satte Pris paa resumerende Genfortællinger af nye Romaner i Verdenslitteraturen (f. Eks. Zola's *Lourdes*).

Da *Unio* blev regelmæssig passet, gav det godt Udbytte. Men som alle Forretninger gik ogsaa denne tilbage, da Lederens Indsats blev spredt og uregelmæssig. Der var kun en halv Sned Abonnenter tilbage, da jeg efter fem Aars Forløb (Juli 1899) solgte Virksomheden til Asger Karstensen, der førte den frem til ny Blomstring, og som endnu (1943) ejer den. Jeg mindes stedse med Taknemlighed den Forbindelse, som gennem *Unio* knyttedes mellem Provinsens Læsere og min Journalistik.

Som tidligere omtalt var jeg allerede i min Aarhus-Tid bleven udenbyes Medlem af *Journalistforeningen i København*; det var sket 1. Oktober 1891; paa samme Dag 1941 kunde jeg saaledes fejre mit 50-aarige Medlems-Jubilæum, og det skete ogsaa under tiltalende Former — om end ikke ganske som Bestyrelsen havde tænkt sig. Beretningen herom hører imidlertid rettelig hjemme i det Afsnit af denne Erindringsbog, der — om det nogensinde bliver skrevet — omhandler Tiden efter 9. April 1940. Da jeg 1894 var tiltraadt Stillingen som Redaktionssekretær ved *Illustreret Tidende*, blev jeg indenbyes Medlem og deltog gærne og hyppigt i Foreningens Liv.

For en ung Journalist, der som jeg fra Provinsen over Udlandet lige var sluppen ind i det københavnske Pressesamfund, kunde det, navnlig i Begyndelsen, knibe at forstaa, hvorledes disse Mænd, der til daglig i Aviserne omtalte hverandre med alle Tegn paa Ringeagt, ved *Journalistforeningen's* Maanedsmøder kunde mødes i hyggeligt og muntert Samvær? Det gik mig som den jævne Vælger, der paa Kroen fandt to Valgkandidater, han nys havde hørt skælde hinanden Hæder og Ære fra, samlede til gemytlig Vennepassiar ved *halve Kaffer*. Men en Kendsgærning er, at ved *Journalistforeningen's* maanedlige Sammenkomster — »Torskegilder«, »Gaasegilder«, og hvad de allesammen hed — græssede Løve og Tiger, Hjort og Lam, Ulv og Grævling fredelig Side om Side, under alskens munter Ordleg.

For et ungt Sind var her noget at lære og iagttage.

Ganske vist, Kredsen var ikke saa fuldstændig, som jeg havde kunnet ønske.

Carl Ploug viste sig aldrig ved Foreningens Sammenkomster; jeg er ikke engang sikker paa, at han bevarede sit Medlemsskab, efter at *Politiken's* og *Socialdemokraten's* Journalister havde faaet Optagelses-Ret og taget Sæde i Styrelsen. Til et af de Lejligheds-Skrifter, jeg redigerede for Foreningen, havde jeg anmodet Ploug om Bidrag; Svaret blev bidsk afvisende, noget i Retningen: Maa jeg bede mig fritaget!

Viggo Hørup har næppe nogensinde været Medlem; jeg har kun truffet ham een Gang personlig, ved et Selskab i Ove Rode's Hjem. Hans Væremaaede virkede paa mig overraskende stilfærdig; men den blide Tone smøg sig om ubarmhjærtige Domme over Mennesker, jeg stod nær og holdt af.

Heller aldrig viste sig i Foreningen dens eneste daværende Æresmedlem, Etatsraad C. Ferslew; denne mærkelige Mand, der blev en af dansk Presses Matadorer, og til hvem jeg snart skulde blive knyttet i mangeaarigt Samarbejde, skyede som Pesten enhver Form for Selskabelighed.

Maatte saaledes ved *Journalistforeningen's* Sammenkomster nogle af Pressens Stormænd savnes, saa kom til Gengæld mange af dens tidligere Berømtheder.

Dunkelt erindrer jeg Erik Bøgh, hvid, blussende, bidsk og vrissende. Men C. St. A. Bille vil jeg ikke kunne glemme.

Han var da en Mand i Slutningen af Treserne, lav, tæt og rund, men af en egen væver Elegance. Ved Bordet havde han holdt Tale; det var et Fyrværkeri; alle vidste, at han vilde have været i Stand til samme funk-lende Præstation paa Tysk, Engelsk og Fransk. Jeg befandt mig i en Slags Tilbedelses-Tilstand og følte mig udmærket, da Formanden, Carl Carstensen, kaldte mig hen til den Gruppe, som var samlet om Bille; det viste sig, at den store Mand havde ønsket at lære mig at kende. Aarsagen var, at Kammerherren i et Blad (en af *Unio's* Abonnenter) i det ham underliggende Holbæk Amt havde læst en udenrigspolitisk Artikel, signeret med mit Navn; til min Skuffelse var det dog ikke Artiklen, men blot Navnet, der havde interesseret ham. Som alle af hint Slægtled gik han ud fra, at jeg var Søn af hans gamle Rigsdagskollega, min Farbror Christian. Da denne Misforstaaelse var rettet og Samtalen om min Farbror var ebbet ud, spurgte han til min Uddannelse, mine Interesser og mine Fremtidsplaner. Uden at jeg kan gøre Rede for, hvorledes det gik til, var det ham alene, der talte og vel at mærke talte til mig, medens hele Gruppen om-

kring os lyttede som et Auditorium. Saa stort var hans Ry, saa sikker hans Autoritet, at hvor han viste sig blandt Journalister, kom han ligesom til at herske.

Hin Aften talte Bille til mig om Journalistik — ikke docerende, ikke fra oven nedad, men som den ældre, erfarne Mand, der gjerne vil raade en ung Elev, og som søger at vinde hans Opmærksomhed ved at krydre sin Viden med Lune og Humor.

Jeg burde straks, jeg var kommen hjem, have nedskrevet dette Foredrag. Det skete desværre ikke. Imidlertid brændte nogle af Bille's Maximer sig ind i min Hukommelse, og jeg troer at turde hævde, at jeg ærlig har stræbt at efterleve dem.

— Unge Mand, sagde han, Kunsten at skrive en god Artikel bestaar hovedsagelig deri, at den regner med det rigtige, som er, at Læseren intet-somhelst veed om dens Æmne, uden at han selv mærker, at Forfatteren gaar ud fra, at han intet veed.

— Bedst er det, at man selv veed noget om det, man skriver om. Men uundværlig er i hvert Fald en klar Optakt og en virkningsfuld Slutning.

— For dem, der virkelig vil drive Journalistik ikke blot som Erhverv, men som Kunst, er den en udtømmelig Kilde til Kundskab. Thi som ingen anden Kunstart tvinger den sin Udøver til bestandig at lære, at underlægge sig nye Omraader, at trænge ind til Idéernes og Hændelsernes Kærne, at vinde Overblik, at disciplinere Tanken og blive Stoffets Herre.

— Naar en Journalist skriver »som bekendt«, er det i Reglen, fordi *han* intet kender til det, han vil have andre til at tro, *de* kender.

— Undgaa »naturligvis«, »selvsagt« og »selvfølgelig«. Der bliver alligevel Selvfølgeligheder nok i Deres Artikel. Den saakaldt *bedre Læser* (og det er ham, der i det lange Løb bestemmer Dommen over Dem) kan ikke fordrage at faa at vide, at De ligefrem fortæller ham som noget selvfølgeligt, at han selvfølgelig ikke selv er i Stand til at skønne, at hvad De skriver, er selvfølgeligt.

— Udtrykkene: »ubeskrivelig« eller »lader sig ikke beskrive« raader jeg indtrængende til at sky. Læseren vil uvægerlig møde Dem med et spodsk: Hov! hov! det er for billig klaret, højstærede, naar Deres Opgave netop er at beskrive!

— Vogt Deres danske Sprog som Deres dyreste Eje. Dyrk det som en kostelig Vækst. Forsømmer De det, vil det tage en grusom Hævn: det vil deklassere Dem.

— Glem aldrig, at uden Smil er ingen Journalistik dansk.

... Senere traf jeg ikke sjældent C. St. A. Bille, naar større hjemlige eller internationale Sammenkomster og Festligheder kaldte ham til København, i Reglen for at han paa Dansk eller de tre Hovedsprog skulde holde en af disse Taler, der med deres glitrende Indfald og straalende Form var Kunstværker.

Da Kammerherre, Amtmand Bille døde 1898, faldt det i min Lod at skrive hans Nekrolog i *Illustreret Tidende* (27. Novbr. s. A.). Den havde følgende Indledning:

Da Carl Steen Andersen Bille hin 29. Decbr. 1872 tog Afsked med *Dagbladet's* Abonnenter, Venner og Modstandere, steg han fra Podiet, hvorpaa der ageres, ned til de fine Bænke, hvorfra der sees til. Bille kom til at tilhøre Honoratiores, denne navnløse Gruppe, hvis Plads i Referaterne han kendte saa nøje. Han havde været sin Stands og sit Fags Nummer Et, og han skiftede for med statslig Autorisation at blive vurderet til Anden Klasse Nr. 5.

Maatte i sit Elysium C. St. A. Bille have bifaldet denne Optakt!

Ved Maanedsmøderne havde vi ofte nordiske og udenlandske eller danske Personligheder som Gæster. Jeg erindrer, at ved en saadan Lejlighed holdt Københavns højt ansete Borgmester, Landstingsmand, Konferensraad H. N. Hansen en vittig og tankerig Tale om »Forskellen mellem at have Pressen paa Nakken og i Ryggen«. En anden Gang samledes vi om Jules Hansen, »Spidsmusen«, en lille skrøbelig, forfrossen Herre — jeg skrev nogle Aar senere i en Artikel, at han mindede mig om »den syvende Far i Huset«, ham, der i Asbjørnsen's norske Folke- og Huldre-/Eventyr hænger i et Horn oppe under Loftet — men som, trods sit mere end trediveaarige Ophold i Paris, i københavnsk Jargon med fyensk Accent fortalte om Bismarck og Thiers, Drouyn de Lhuys og Gambetta, Grev Frijs og P. Vedel, Heltzen og Moltzen, saa det røg os om Ørene med en spruttende Blanding af Verdenshistorie og dansk Rigsdags-Sladder.

Imidlertid var og maatte Maanedsmødernes faste Selskab være den københavnske Presses Redaktører og Medarbejdere, ikke sjældent supplerede med Medlemmer fra Provinsen. Her rykkede de ind i Den kgl. Skydebanes smukke Lokaler, alle disse den offentlige Menings Talsmænd og Vejledere i »Berlingske Tidende«, »Social-Demokraten«, »Nationaltidende«, »Politiken«, »Dannebrog«, »Vort Land« og »København«, som gav eller gengav Tidens Retning og Smag, rejste eller trodsede dens Krav, tolkede eller kvalte dens Stræben, morede eller foragede, underholdt eller prækede, hidsede eller tyssede ... den store Flok af kendte og ukendte, Talenter og Slidere, Medbørs-Sejlere og Havarister, særprægede Personligheder og Gennem-

snits-Mennesker, Originaler og Efterlignere ... en Mikrokosme, som afspejlede en Tidsalder og et Samfund.

Vidtrækkende var deres Gærnings Indflydelse; men endnu inden deres Spor var udvidsket i den alfare Vejs nye Fodtrin, havde Glemslen tilsandet deres Navne. *De døde rider hurtigt* — hurtigst maaske Journalistikens Henfarne. Kun de af dem, som udenfor deres Fag, i Litteratur, Videnskab eller Politik, har ydet varig Indsats, lever videre i Menneskers korte Erindring.

Naar i hele Perioden omkring Hundredaarsskiftet *Journalistforeningen's* Maanedsmøder kunde vinde saa stor Tilslutning og Yndest, tilkom en væsentlig Del af Æren herfor Formanden, *Nationaltidende's* Redaktør, cand. polit. Carl Carstensen.

Han var en vindende Personlighed, et godt Hoved, Typen paa den af fransk Dannelse paavirkede, aandsfrie Liberal-Konservatisme, der kendetegnede saa mange Akademikere af hans Slægtled. Han havde nydt Ry som Polemiker; efterhaanden blev det dog stadig sjældnere, han selv satte Pen til Papiret; men han vedblev at være den aarvaagne Ræsonnør, som gjerne skød andre i Fart og fandt Glæde ved at slibe en Æg, tilfile en Spids. Hans journalistiske Smag var sikker. Hans Væsensform havde et klædeligt gammeldags Stænk af Galanteri; højt op i Aarene bevarede han sin kvikt slagfærdige Replik og sin Modtagelighed for aandelige Værdier.

Carl Carstensen var hverken nogen frugtbar eller aktiv Natur. Men han var lydhør for Idéer og Initiativer, især naar de kom fra Ungdommen; med Føje kunde siges om ham, at han i Reglen »tog de unges Parti«. Paa den anden Side bød hans Position og Erfaring de ældre Slægtled saadanne Garantier, at han var ypperlig egnet som Brobygger. Med et Smil skubbede han frem; med et Skuldertræk holdt han igen. Intet Under, at han Aar efter Aar, ialt elleve Gange, uden Modkandidat og med Akklamation blev genvalgt til Formand.

Ved repræsentative Lejligheder udfoldede hans Personlighed al sin Charme. Han holdt af Fest, og med sin Ævne til at finde Balance mellem Højtidelighed og Lune, Ceremoniel og Malice, vidste han at skabe Fest om sig. *Journalistforeningen's* udadvendte Virksomhed naaede i Carl Carstensen's Formandstid en senere aldrig overtruffen Blomstring.

Første Gang, jeg kom i Forbindelse med Foreningens Bestyrelse og dens Formand, var i Sommeren 1895, altsaa et Aars Tid efter min Hjemkomst fra Udlandet.

Under store Højtideligheder og mange Fester var i Juni s. A. Kiel-

(»Kejser Wilhelm«-) Kanalen bleven aabnet for Trafik. Henrik Cavling havde været med, og i en af sine Artikler dernedefra havde han udkastet den Tanke, at København — hvis Frihavn var bleven aabnet i November 1894 — skulde gribe Lejligheden og indbyde de i Kiel samlede Presse-mænd fra Alverdens Lande til at gæste den danske Hovedstad. *Journalistforeningen's* Bestyrelse tog den udmærkede Idé's Virkeliggørelse i sine Hænder. Kommunen, Bankerne og flere Rigmænd — blandt disse Etatsraad Ferslew — stillede de fornødne Midler til Raadighed for Foreningen, der skulde være Vært for de fremmede Kaldsfæller.

Carl Carstensen

»Journalistforeningen's Formand 1895-1906
Fot. o. 1900

Carl Carstensen ønskede nu, at jeg, trods min Ungdom og vel navnlig paa Grund af mine Sprogkunderskab, som Foreningens Repræsentant skulde rejse til Kiel og bringe de udenlandske Gæster (ad Søvejen, via Korsør) til København. Et Tilfælde vilde, at den Marineofficer, der da var detacheret som Fører paa Kiel-Korsør-Ruten, var min Fætter, Kaptajn Edwin v. Jessen. Han var en frisk og munter Søofficer, der var lykkelig over Opgaven, og i Forening søgte vi at løse den paa festlig Vis.

Det var en kostbar Last, det fint pudsede, flagsmykkede Skib førte forbi Kiel-Havnens kanon-struttende Panserskibe over Østersøen til Korsør med de gamle, hyggelige Fortlevninger. Vi havde ombord Tyskere, Øst-rigere, Fransk-mænd, Spaniere, Italienere, Ungarere, Grækere og Ægyptere, alle professionelle Presse-mænd, nogle blandt dem af navnligt Ry fra Verdenspressens Spalter.

Var der ogsaa Englændere i Skaren? Jeg troer det ikke; jeg erindrer ikke et eneste engelsk Navn. Saaledes gik det ogsaa under de udenlandske Journalistbesøg, jeg i de følgende Aar havde med at gøre: Englænderne holdt sig borte fra disse internationale Møder eller var repræsenterede af

et Par enkelte Personer, hvis Forbindelse med Pressen var uklar. Tolv Aar senere, i 1907, skulde det dog falde i min Lod som *Journalistforeningen's* Formand atter engang at hente en Last Journalister fra Kiel over Korsør til København, og da var de alle Englændere. — Herom senere.

Sommerbesøget 1895 blev en meget stor Succes og gjorde Landet varig Nytte. Mellem danske og fremmede Journalister sluttedes Venskaber, der holdt gennem Tiderne. Som Præses ved de Festligheder, med hvilke Gæsterne blev overvældede, vandt Carl Carstensen Beundring og Sympathi.

Efter dette første, vellykkede udenlandske Besøg fulgte i Aarenes Løb flere andre, og jeg havde at gøre med dem alle. Da Kong Oscar II. i 1897 fejrede 25-Aars-Jubilæum som Sveriges og Norges Suveræn, holdt Stockholm nordisk Udstilling med en Række dertil knyttede Stævner, bl. a. en international Journalist-Kongres. *Journalistforeningen* fangede dens Deltagere ind paa Vejen mod Nord, og atter blev det mig betroet at hente dem — denne Gang en aarle Morgen i Fredericia.

Blandt dette Hold var et ungt fransk Ægtepar, Hr. og Fru Jacquemaire; Fru Madeleine Jacquemaire var Datter af Georges Clemenceau; hun var en henrivende kvindelig Apparition, yndefuld, klog og aandrig; hun lagde Københavnerne for sine Fødder. Disse Fødder var i smaa, hvide Sko. Mærkelig saa meget vigtigt, man glemmer, og saa mange Smaatræk, man husker! Saaledes mener jeg bestemt at erindre, at hvide Damesko dengang sjældent maa have været set i København. Sikkert er i hvert Fald, at Vald. Koppel med vanlig stilistisk Kunst skrev en fortryllende Artikel om »De hvide Sko« og deres Ejerinde.

Madeleine Jacquemaire-Clemenceau blev senere i Livet ramt af store Sorger. Uforandret gennem alle Tilskikkelser bevaredes det Venskab, hun og jeg i vore pure Ungdom havde knyttet, efter at vi en Morgen var mødtes paa Fredericia Banegaard.

Arrangementerne ved disse udenlandske Journalist-Besøg kom jo nødvendigvis til at ligne hverandre. Som et Kulminationspunkt staar i min — og mange andre samtidiges — Erindring den Galladiner i Hotel d'Angleterre's Festsal, som blev givet Sommeren 1895 for Presse mændene, der kom hertil efter Kiel-Kanalens Aabning: Professor Kr. Nyrop holdt en skøn og aandfuld Tale (paa Fransk); i det Øjeblik, han sluttede med Hyldest til Gæsterne, faldt en Rosenregn ned over Selskabet.

Idéen skyldtes Ernst Bojesen. Med taalmodig Omhu var mange Hundrede Roser ophængt paa Snore under Salens Loft; da Gæsterne traadte ind, befandt de sig som i et Rosentelt. Paa et aftalt Signal blev nu Snorene

bragt til at briste, og Roserne dalede ned over Forsamlingen. Virkningen var betagende. Længe efter gik i Ind- og Udland Frasagn om denne Fest.

De Tjenester, *Journalistforeningen* har gjort Landet og Standen ved Ordning og værdig Gennemførelse af udenlandske Journalisters Besøg, bør ikke undervurderes. Nye Tider og nye Skikke har ændret Vilkaarene for saadanne Foretagender. Det er muligt, at ogsaa derved Udbytte kan indvindes. Men paa eet Omraade er der afgjort sket snarere Tilbage- end Fremskridt: Fremmede Pressemands gruppevis Besøg, snart i det ene, snart i det andet Land, er nu blevet Stats-Foretagender; Gæsterne modtages, ledsages og føres af Embedsmænd. De kommer ikke til deres egne Stands- og Kaldsfæller, men til et officielt Kontors Personale. Deres Bevægelsesfrihed er indskrænket til et Mindstemaal; de staar under autoriserede Rejsførerers Opsyn. Meget bliver dem vist, og mange fremragende Personligheder staar med Portvin og Kiks, foruden værdifulde Udtalelser — maskinskrevne og mangfoldiggjorte i det fornødne Antal Eksemplarer — rede til at modtage dem; de eneste, de aldrig faar Lejlighed til at træffe, er deres Kolleger.

Til Besøg af denne Slags kan altid skaffes et rejselystent Klientel. Men jeg veed af Erfaring, at de journalistiske Gæster, som paa Grund af deres Autoritet og Indflydelse var de ønskeligste, *dem* lokker man ikke med officiel Madding, der langt bort lugter af sin Hensigt.

Bedre, som i gamle Dage, at lade Journalister være Journalisters Værter.

Disse udenlandske Presse-Besøg, som har føjet mangt et Blad i *Journalistforeningen's* Æreskrans, tjente alménnyttige Formaal. Imidlertid var Varetagelsen af Standens egne Interesser en Hovedopgave for Foreningen, og samtidig med dens Stiftelse 1880 var der da bleven oprettet en selv-ejende Institution, som fik det langstrakte Navn »Journalistforeningens Alderdomsforsørgelseskasse«; dens Vedtægter er udarbejdede af to Kapaciteter: Landstingsmand (senere Indenrigsminister) Ludvig Bramsen (1847–1914) som forsikringskyndig og Højesteretsadvokat (senere Landstingsformand) Carl Liebe (1820–1900) som Jurist. Disse Vedtægter omgærder Institutionen med dobbelt pansrede Kauteler, som værner den mod enhver Mulighed for Overrumpling og sikrer dens Midler mod Anvendelse udenfor Formaalet: at hjælpe danske Journalister til Selvpensionering.

Paa det Tidspunkt, Kassen blev stiftet, havde Pressens journalistiske Medarbejdere lige saa ringe Udsigt til at opnaa Alderdoms-Pension som gamle Skuespillere. De selv havde sjældent Anlæg for Opsparing, og deres

Indtægter levnede ikke heller Midler dertil. De arbejdede for Bladforetagender, som dukkede op, skiftede Hænder og forsvandt. Bortset fra enkelte Stjerner, der i Reglen kun gav Gæsteroller i Pressen og slap dens Tag, saasnt de kunde, blev Journalistik drevet af Anonymer, sjældnere af Pseudonymer og *Mærker*. Gennemsnits-Journalisten var i bedre Fald et Navn, der kendtes i Dag og glemtes i Morgen ... ganske som den store halv anonyme Flok i vor egen Nutid. Desuden nød hverken Faget eller dets Udøvere synderlig Anseelse ... hvad heller ikke siden er naaet. Men i højere Grad end nu gjaldt i Slutningen af sidste og Begyndelsen af dette Hundrebaar, at Folk tænkte, hvad Carl Arctander skrev i en *Vise ved Journalistforeningen's 25-Aars Jubilæum*:

Haa! Journalist, det bli'er enhver,
der ej kan blive andet!

Det var da et forudseende socialt Værk, Foreningens Stiftere satte ud i Livet, da de oprettede Pensionskassen, om hvis forsikringsmæssige Principer her iøvrigt blot skal siges følgende: For hvert af Foreningens (aktive) Medlemmer oprettedes en Konto, som aarlig fik tilskrevet 1, Halvdelen af hans (hendes) Aarskontingent, 2, frivillige Indskud (for hvilke en Maksimumsgrænse var fastsat), 3, 4% Rente af disse Beløb — samt 4, Andel i Kassens Overskud i Forhold til det ialt paa Konto'en opsamlede Beløb. Heraf ses, at Grundsummen var bestemt af det Aaremaal, i hvilket Konto-Indehaveren havde været aktivt Medlem, at Konto-Indehaveren var opmuntret til at yde det højest tilladelige, frivillige Indskud, og endelig at Konto'ens Vækst i væsentlig Grad afgang af det Procenttal, med hvilke der kunde tilskrives Konto-Indehaveren Andel i Kassens, d.v.s. Foreningens Overskud¹.

Ret til at træde i aarlig Hævning med 10% af en Konto's opsparede Beløb havde — bortset fra Invaliditet — ethvert aktivt Medlem, som var fyldt 60 Aar. Da nu intet bedre end et konkret Eksempel kan oplyse om Ordningens praktiske Betydning, anfører jeg mit eget Tilfælde:

Da jeg 1. April 1931 — umiddelbart inden jeg fyldte 61 — traadte i

¹ For at give et Begreb om Kassens Virksomhed skal her nævnes, at i Carl Carstensen's Formandstid 1895-1906 var den laveste Procent, hvormed de aktive Medlemmers Konti øgedes: 4, den højeste: 75 (Foreningens 25-aarige Jubilæum), Gennemsnittet: lidt over 16. — I samme Tidsrum var Kassens Formue vokset fra 42.000 til 208.000 Kr.

I min Formandstid 1906-11 var den tilsvarende laveste Procent: 6, den højeste: 30 (Foreningens 30-aarige Bestaaen), Gennemsnittet: lidt under 15. — I samme Tidsrum var Kassens Formue vokset til 343.000 Kr.

Hævning i *Journalistforeningen's* Alderdoms-Forsørgelseskasse havde jeg været (aktivt) Medlem i 40 Aar, deraf dog de 3 første og senere, under mit Ophold i Paris, yderligere 16 som udenbyes Medlem, for hvem Kontingentet og følgelig den faste aarlige Andel af dette til Kassen var noget lavere end for indenbyes Medlemmer. Frivillige Indskud med det daværende Maksimums-Beløb paa 50 Kr. havde jeg desværre kun indbetalt i en halv Snes Aar (indtil 1914, da jeg bosatte mig i Udlandet). Min Hævning blev 2.520 Kr., fra April 1939 (ved en da foretagen Uddeling af en Del af Reservefondens Midler) øget til 2.772 Kr. aarlig.

Paa en aldrende Journalists Budget er det mange Penge. Men adskillige andre end Journalister vilde nære Taknemmelighed for, at dygtige Mænds Forudseenhed og Standsfællers trofaste Arbejde havde sikret dem en saadan Hjælp.

At tilvejebringe det størst mulige Overskud til Pensionskassen var da en af de vigtigste Opgaver, hvis Løsning paahvilede *Journalistforeningen's* Bestyrelse, og som krævede et brydsomt Arbejde, der med Aarene blev stedse sværere.

Et Aktiv ejede Foreningen i Kalenderen »Danmark«, som den udgav fra 1887 (i lille Oktav), hæftet i Papbind med Motiver fra den danske Flora, tegnede af den dekorative Mester Hans Tegner. Jeg ejer samtlige Aargange til 1894, da Kalenderen blev lavet om til »Danmark. Illustreret Familiealmanak«, et i høj Grad populariseret Hæfte (hvis Aargange 1897–1899 jeg redigerede, nærmest som en Lilliput-Efterligning af *Almanach Hachette*). »Kalenderen Danmark« derimod indeholder en lang Række Afhandlinger af blivende Værd, skrevet af Tidens ypperste Penne; dens Artikler om de i Aarets Løb afdøde Presse-mænd er et stadig citeret biografisk Kildemateriale. Men den har aabenbart været for *fin*. Foreningens tro Ven, dansk Boghandels fremragende Fornyer, den overdaadig idérige Ernst Bojesen paatog sig da at skære den til efter en folkeligere Læst. Det gik. I en Aarrække gav »Familiealmanaken Danmark« flere Tusind Kroner i Udbytte.

De forslog jo dog kun som en Skrædder i Helvede. Indtægter, der batede, kunde kun skaffes ved store Fest-Foretagender, der i den forholdsvis fredfyldte Tid — efter de to store indrepolitiske Begivenheder: Forliget 1894 og Systemskiftet 1901 — var i Stand til at tilfredsstille Københavns Nydelses-Trang. Aar efter Aar blev saadanne Foretagender da ogsaa iværksat. At huske dem alle er hverken muligt eller nødvendigt. Men for at give en Forestilling om deres Omfang kan det være rimeligt at nævne

to Tilfælde, som jeg er i Stand til at dokumentere, fordi jeg selv havde med dem at gøre og har opbevaret Programmerne:

22. September 1894 gav Foreningen to Festforestillinger samtidig i Circus og i Dagmarteatret (henholdsvis Kl. 7^{1/2} og Kl. 8). Begge Steder fremsagde Sophus Schandorph Prolog og sang Fru Anna Pettersson-Norrie, Signora Palloni, Sven Scholander og Oda Nielsen, medens Frida Schytte og Frits Hartvigson foruden flere andre berømte Kunstnere spillede med Orkesterledsagelse.

Programmet var indføjet i et rigt illustreret Hæfte »Hurtigpressen«, som jeg havde redigeret, idet under Indholdsfortegnelsen dog udtrykkelig staaer anført: »Billedstoffet ordnet af Ernst Bojesen«. Det troer jeg! Ved denne Lejlighed arbejdede jeg for første Gang under denne prægtige Mands Vejledning, og der var noget at lære! Han kunde sin Teknik; han vidste, hvad der skulde til af Sats og Papir; han kendte Kravene, der med Haab om Udbytte kunde stilles til alle det litterære og kunstneriske Markeds Arbejdere, og naar han kaldte, kom de og gik villig i hans Ledebaand. Bojesen's og mit Samarbejde varede i tyve Aar; til det sidste var det mig, der tog, ham, der gav.

»Hurtigpressen« indledes med et Digt af Holger Drachmann: »En Journalist«. Det rejste Spørgsmaalet: Hvad er en Journalist? og svarede bl. a.:

En Løvemund, hvori der bliver nedlagt
— som i et lukket Vinfad eller Anker
de aller-somhømmeligste Tanker —
der siver ud ad alle aabne Spundser!
En Journalist er »Manden for det Hele«,
der maa bestandig med hver Enkelt dele
af Magtens Glæde og af Afmagts-Sorgen:
han kaldes Helt idag — og Pjalt imorgen
af dem i Hytten som af dem paa Borgen.

Og dog, siger Digteren, er der »en Nimbus om hans Stand«:

En Korpsaand gør ham raa Begynder
til denne slebne, faste, stærke Pen,
og dækker ikke blot hans egne Synder,
men Nag og Nid fra Kvinder og fra Mænd.

Og Digteren svarer atter paa Spørgsmaalet: Hvad er en Journalist?:

En Funke, som vort træge Liv opliver,
een Pen blandt dem, som Slægts-Historien skriver!

Foruden Biografier og Karakteristiker af de optrædende Kunstnere indeholdt Hæftet Viser og Causerier af alle Tidens yndede Penne. »Hurtigpressen« blev revet bort.

Tal er jeg ikke i Stand til at give. Men da baade Circus og Dagmar-teatret var fyldt til sidste Plads, maa det store Foretagende have skæppet godt i Kassen.

28. Februar 1896 gav *Journalistforeningen* Bal, rettere: to store, samtidige Baller i Circus og Casino. (Muligvis var det ved denne Lejlighed, at Casino var omdannet til tropisk Have med levende Papegøjer i Bure overalt, hvor de kunde anbringes. Byens Fuglehandlere havde med stor Imødekommenhed udlaant deres Fugle. Imidlertid maatte vi fra dyrevenlige Kredse høre adskillige Bebrejdelser for dette maaske heller ikke heldige Paafund.) I begge Lokaler var der i Aftenens Løb arrangeret forskellig Underholdning. Medlemmer af Kongefamiljen — ogsaa de yngre Prinsesser — deltog i Casino-Ballet. Hver Dame modtog som Gave, men Herrerne maatte købe en lille Bog »Vort Bal«, ved hvilken Balkortet var vedhængt.

Ganske vist er det mig, der har redigeret Bogen, men jeg tør nok alligevel sige, at det er en nydelig lille Ting (Format: $21\frac{1}{2} \times 11\frac{1}{2}$ cm; 44 Sider). Idéen var denne: Bidrag i Prosa, Poesi, Tegning og Komposition skulde enten handle om Dans eller Kærlighed eller om begge Dele; hver Bidragyder havde faaet udleveret et Par Blade i Bogens Format, og paa dem skulde han skrive, tegne eller komponere, idet hvert enkelt Bidrag blev reproducet i Facsimile, saa Bogen fik Karakter af Stambog. Det ledsagende Balkort var tegnet af Suzette Holten, f. Skovgaard; Bogens Omslag af Lorens Frølich. Iøvrigt var der Tegninger af Knud Larsen, Carl Thomsen, V. Irminger, Alfred Schmidt, Paul Fischer, Gerhard Heilmann, Axel Thiess, V. Jastrau og N. V. Dorph. Der var Kompositioner af Emil Hartmann, Aug. Enna, Jul. Bechgaard, Olfert Jespersen, Alfred Tofft, Chr. Barnekow og Louis Glass. Endelig var der Bidrag paa Prosa eller Vers af Peter Nansen, Einar Christiansen, Karl Larsen, Sophus Michaëlis, Anton Melbye, Ove Rode, Carl Ewald, Axel Henriques o. fl..

Adskillige af disse Bidrag kunde fortjene at blive citerede. Deres Levetid var kort. Længst holdt sig vel Anton Melbye's »Aa, Matthis!«:

Anna elsked skiftevis
Hans og Peter og Matthis,
mest Matthis!
Anna gjorde Høneben,

men Matthis var haard som Sten,
 Kampesten.
 Aa Matthias, Aa Matthias!
 Tag dit ømme Øje paa,
 vis dig ej som Is!

Det var maaske ikke videre aandrigt, men for Københavnerne uimodstaeligt.

Selv om nu derved Fremstillingens kronologiske Orden brydes, er der dog Grund til i Sammenhæng med *Journalistforeningens* Virksomhed i Hundredaarets Slutning og min Deltagelse i den at omtale den af samtlige da bestaaende Presse-Organisationer i Industriforeningens Lokaler tilvejebragte: *Historisk dansk Presseudstilling 1902*.

Idéen skyldtes Redaktionssekretær ved *Aarhus Stiftstidende* J. Christiansen og blev fremsat paa det (ovenf. S. 230 omtalte) *Første almindelige danske Journalistmøde* i Aarhus 1901. Mødet valgte sin Sekretær, H.J. Blicher, og mig til Medlemmer af den til Planens Gennemførelse nedsatte Komité, som derefter suppleredes med Redaktør G. Chr. Olsen (*Social-Demokraten*, Repræsentant for *Journalistforeningen*) og Redaktør Regnar Petersen («Næstved Tidende», *Foreningen af Venstreblade i Danmark*); vi fire dannede derefter Forretnings-Udvalget. I Komiteen sad iøvrigt Redaktør Chr. Jensen («Slagelse-Posten», Repræsentant for *Foreningen for Højpressen i Provinserne*) og Redaktionssekretær J. Christiansen (Aarhus, Repræsentant for *Provinsjournalistforeningen*). Senere udvidedes Komiteen med en Række Personligheder fra Kultur- og Erhvervslivet. Denne repræsentative Komité valgte Indenrigsminister, Folketingsmand Enevold Sørensen (tidl. mangeaarig Redaktør af det Berg'ske «Kolding Folkeblad») til Præsident og mig til Formand.

Dette mit Valg skyldtes sandsynligvis, at jeg da i det af J. Carlsen, Hans Olrik og C. N. Starcke i Anledning af Verdensudstillingen i Paris 1900 paa Dansk og Fransk udgivne Værk: *Danmarks Kultur ved Aar 1900 som Slutning af et Hundredaars Udvikling* (Kbhvn. 1900) havde skrevet en paa omfattende Arkiv- og Biblioteks-Studier bygget Afhandling om dansk Presses Historie i 1800-Tallet¹. I hvert Fald var det paa Grundlag af den ved de paagældende Studier vundne Indsigt, at jeg udarbejdede den Plan²

¹ Værkets danske Udgave S. 224-245; fransk Udgave (*Le Danemark, état actuel de sa civilisation et de son organisation sociale*) S. 190-220.

² Den af mig paa Komiteens Vegne udarbejdede *Indstilling vedrørende Afholdelsen af en Historisk dansk Presseudstilling 1902* foreligger trykt Kbhvn. Oktober 1901.

Historisk dansk Presseudstilling aabnes

Tegning af Alfred Schmidt i »Klods-Hans« 29. Juni 1902. Præsidenten, Indenrigsminister Enevold Sørensen, mellem Udstillingskomiteens Formand, Franz v. Jessen, og dens Generalsekretær, H. J. Blicher.

for Udstillingen, som blev vedtaget og gennemført. Planen opstillede følgende Rammer:

A. — Journalistik og dermed beslægtet Virksomhed. Denne Hovedafdeling leddedes atter i Perioder: Pressen før 1666; fra 1666 til Trykkefrihedens Indførelse; Trykkefrihedsperioden; 1799–1848; 1848–1863; 1863–1880; 1880–1902.

B. — Hertugdømmet Slesvigs danske Presse indtil vore Dage (med Underafdelinger som ovenfor).

C. — De danske Bilandes og Koloniers Presse samt dansk Presse i andre Verdensdele.

D. — Pressens Teknik. Herunder: Typografiens og Trykkerkunstens ældste Værktøj; Trykkeri med Maskiner af ældre Type (Hurtigpresse med Jærnbanebevægelse o. lign.); moderne Trykkeri (Sættemaskiner, Rota-

tionspresse m.v.); Billedfremstilling gennem Tiderne. Portræter af Opfindere, Prøver af opnaaede tekniske Resultater, Interiører fra Avis-Sætterier og -Trykkerier o. a. l..

Ligesom nu Staten ydede Tilskud til Udstillingen, saaledes modtog den virksom Støtte fra vore offentlige Samlinger, fremfor alle Arkiverne og Bibliotekerne; men ogsaa private Samlere stillede Sjældenheder og Kuriosa til Raadighed, og Firmaer indenfor Pressens tekniske Fag ydede — i flere Tilfælde med store økonomiske Ofre — rundhaandet Bistand, saa vi var i Stand til at vise baade ældre og højmoderne Maskineri i Virksomhed.

Udstillingen aabnedes 14. Juni 1902 i Nærværelse af Kronprins Frederik (VIII.) og hans Familje, Medlemmer af Regering og Rigsdag og en iøvrigt repræsentativ Forsamling. I den Tale, med hvilken jeg aabnede Udstillingen, ytrede jeg bl. a.:

... Kun højst ufuldkomment kan man udstille Journalistik, denne øjeblikbundne Kunst, der dør med Dagen, som fødte den, for at genopstaa med hvert nyt Gry, bestandig skiftende og mangfoldig som selve Livet. Det skulde da synes en dristig Plan at ville fastholde netop denne Kunst, saaledes som den her i Danmark er bleven udøvet og har udviklet sig gennem Hundredaarene — at ville spærre den inde i en Udstillings Montrer og lægge den paa Castrum doloris med blødt Underlag og omgivet af sirlige Etiketter ...

Hvem tør tænke sig, at en omfattende Samling gamle Blade kan have virkelig Interesse for en Slægt, som blot vil se paa dem for at undre sig over, hvor trange de ser ud, hvor naivt de fortæller, og hvor urimelig gamle deres Nyheder er?

Mange vil mene, at ogsaa disse Aviser har forbrudt sig alvorligen i deres Tid, mere endog end de fik Straf for. Men nu er der jo ingen Grund til at frygte dem eller — med andre Ord — tage Hensyn til dem. Man maa da kunne gaa ud fra, at i det mindste disse gamle Tingester er bravt døde — saa døde som kun en gammel Avis kan være det!

Hvis imidlertid de gamle Tidender og Tidsskrifter blot laa i vore Montrer som Vidnesbyrd om en svunden Tids Avisteknik eller som Baggrund for vor egen Tids Udvikling, da vilde de betyde saare lidet for denne Udstillings Plan og Idé. Nej, de skal netop sees, iagttages og bedømmes efter deres Værd som Redskaber i Folkeoplysningens Tjeneste.

Thi vel er det sandt, at Journalistik er Døgnets Værk, og ingen veed bedre end vi selv, at det enkelte journalistiske Arbejde — hvilken Kunst der end er nedlagt i det, og hvilke Forhaabninger der end er knyttet til det — maa forgaa som Græs, der vokser i Dag og i Morgen kastes i Ovn. Men vort Kald ejede ikke sin dragende Magt og sin dybe Tilfredsstillelse, om vi ikke samtidig vidste, at Arbejdets Forgængelighed er begrænset og reguleret ved den Indflydelse, det udover Øjeblikket har paa et stort Antal Menneskers Opfattelse og Tænkemaade.

Saaledes har det altid været for Pressens Mænd, hvad enten de skrev med Lovens Sværd hængende over deres Hoveder og Censors Saks rede til at flænge i deres Tanker — eller de som nu kan tale med den umistelige Friheds Ret.

Altid har det været Pressens Opgave at skildre, saa Skildringen blev tilgængelig for Læsekredsens Hundreder eller Tusinder, at bringe den enkelte nyt fra Verden, saa Ensomhedens Fængselsdøre sprængtes, og at paavirke gennem Kamp om Valg af Maal og Midler for Folkesamfundets Trivsel.

Kort at sige: Ligegyldig hvilke Vilkaar Statsmagten skabte den, har Pressen altid staaet i Folkeoplysningens Tjeneste. Hvad Skolen er for Barnet, der vokser til, det er Pressen for den virkende, handlende Del af Nationen, der skrider frem.

Ja, saaledes kunde 1902 en ung dansk Pressemand tænke og tale i Nær-værelse af Kongehus, Regering, Rigsdag, Kultur- og Erhvervslivs ypperste Repræsentanter ... Det er helt vemodigt en Foraarsdag 1943 at afskrive saadan en gammel Tale ...

Om Presseudstillingen 1902 er iøvrigt blot at fortælle, at den økonomisk kom til at hvile i sig selv, og at den havde en succès d'estime, men at den næppe vakte det store Publikums Interesse, selv om de arbejdende Maskiner — fra Haandpressen til Rotationspressen, et temmelig kostbart Arrangement — samlede mange Tilskuere. For at en saadan Udstilling skal give sine Gæster Udbytte, maa de føres gennem den af kyndige Forevisere, og nogle saadanne havde vi ogsaa til Raadighed; men trods al Reklame sank Besøget fra Uge til Uge.

Historisk dansk Presseudstilling 1902 er den eneste i sin Slags, som før og siden er bleven iværksat i Danmark. Engang maa vel en ny Slægt atter prøve at løse Opgaven.

BLADKONGEN OG HANS RIGE

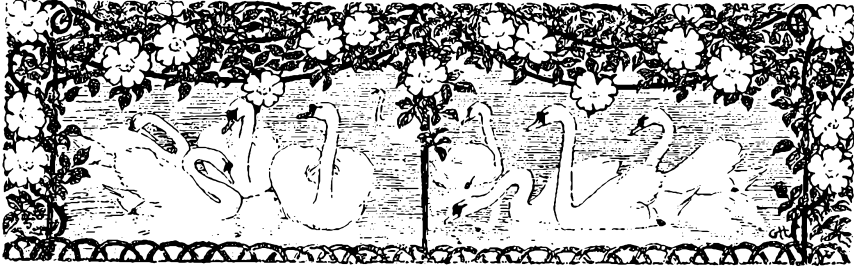
Som allerede nævnt førte min Virksomhed i *Journalistforeningen's* Tjeneste til et mangeaarigt Samarbejde med Ernst Bojesen. Det var efter hans Ønske, at tre Aar i Træk Redaktionen af »Familjealmanakcn Danmark« blev lagt i mine Hænder, og naar man udefra henvendte sig til ham om Løsningen af redaktionelle Opgaver, henviste han ofte til mig.

Denne lille vævre Mand, der var begyndt som Bog- og Galanterihandler i en Sidegade, drev det ved Flid og Paapasselighed, forbunden med frodig Idérigdom, til at blive en af de største og sikkert en af de ypperste Forlæggere i Norden. De smaaborgerlige Tilbøjeligheder og Vaner holdt han fast ved, selv da han sad i Gyldendal's Direktørstol. Han, der blev Festarran-

gør i storstilet Maalestok, befandt sig kun vel i sin Forretning og i sit Hjem. Han udgav med stor personlig Risiko Bøger af fremragende Forfattere, udsmykket af Tidens berømteste Kunstnere; i sin Butik i Nygade solgte han samtidig fikst Julestads, og — som Troels-Lund har gjort opmærksom paa — det er Bojesen, der har indført eller i hvert Fald genoplivet Nissen som Jule-Attribut. Ingen samtidig Forlægger har indlagt sig saa stor Fortjeneste af Holberg og H.C. Andersen som han; men han er ogsaa Fader til »Blæksprutten«, og dette Foretagende, som skulde faa saa mange Efterlignere, stod hans Hjærte nær. Han tog Initiativet til og vovede en Formue paa den store, illustrerede »Danmarks Riges Historie«, skreven af vore største dalevende Historikere; i samme Aandedræt lancerede han nye Kogebogs-Forfatterinder. Han opfandt »Frem« og gjorde dette Tidsskrift til en Kulturfaktor, som han havde skabt »Juleroser« og Notitsbøger for Damer. Kunstnere som Bindsbøll, Hans Tegner, Gerhard Heilmann og endnu flere af deres Rang løste paa hans Initiativ den ene omfattende og kostbare Opgave efter den anden; personlig stod han Axel Thiess og Alfred Schmidt nær. Han havde minutios Orden i alle Forretningssager og tumlede overlegent med store Pengemidler; paa tredje Klasse kørte han fra sin Holte-Villa til Kontoret med en Pakke Smørrebrød i Lommen, og hindrede Travlheden ham i at faa den spist, gemte han den til næste Dag. Hans Dannelse var primær; betydelige Mænd havde Glæde og Udbytte af Samtalerne med ham. Han var et prægtigt Menneske.

Blandt de redaktionelle Opgaver, som paa Ernst Bojesen's Initiativ eller efter hans anbefaling blev mig betroet, skal her kun nævnes to.

Turistforeningen, som dengang var et Foretagende med begrænset Tilslutning og beskedne Virkemidler, ønskede at virke for sit Formaal ved i Udlandet at udbrede Kendskab til Danmark og navnlig København. Det skulde ske ved gratis Udsendelse paa de tre Hovedsprog af en Brochure, som samtidig ved sit Udstyr kunde være egnet til at vidne om dansk Boghaandværks høje Stade. Medens nu Redaktionen blev lagt i mine Hænder, var den typografiske og kunstneriske Ledelse overdraget Gerhard Heilmann. Teksten, skreven overvejende af Pressemænd, er nu nødvendigvis forældet; men som Kunstværk vil denne Bog (112 Sider i Oktav), hvis engelske, franske og tyske Udgaver alle udkom 1898, stedse bevare sin Værdi. I Forening med Kolumnens Opbygning og Billedernes harmoniske Placering danner Heilmann's Friser og Vignetter et Hele af fineste Skønhedsvirkning. Hans Forsatstegning, symboliserende Dyrehaven og Sundet, er henrivende i sin Ynde og vakte Beundring i Ind- og Udland.

Tegning af Gerhard Heilmann til Frise i den 1898 af Turistforeningen paa de tre Hovedsprog udgivne Bog: »København, Danmarks Hovedstad«

I Halvtredsaaet for de store Begivenheder i Danmarks Historie 1848 forberedte en Komité under Forsæde af Generalmajor J. Linnemann Afholdelsen af en Mindefest i Rosenborg Have (24.-27. Juni 1898) og Udgivelsen af et Festskrift, hvis Redaktion blev mig overdraget. For nu at undgaa Omarbejdelser eller Optryk af den om Æmnet allerede foreliggende, omfangsrige Litteratur foreslog jeg — og Komiteen billigede — at der gennem Dagspressen og Selskabet »De danske Vaabenbrødre« over hele Landet skulde rettes Opfordring til alle Mænd og Kvinder, som havde oplevet de store Aar, om inden 8. Juni i en lille Beretning at besvare følgende Spørgsmaal: *Hvilken af de Begivenheder i 1848, 49 og 50, hvortil De var Vidne, gjorde det stærkeste Indtryk paa Dem?* Det tilføjedes, at Hensyn til Stil og Retskrivning var ganske underordnede; Hovedsagen var, at saa mange som mulig redegjorde for deres største Indtryk fra hine Tider, hvad enten det nu var civile eller militære Oplevelser, de havde at fortælle.

Resultatet af disse Henvendelser til Offenheden overtraf de dristigste Forventninger; da Fristen udløb, havde jeg modtaget 554 Bidrag.

Bidragyderne tilhørte alle Befolkningslag, og deres Fortællinger spændte over alle tre Aars Begivenheder, dog at de militære var overvejende. En stor Gruppe fortalte om Barndomsindtryk fra 1848, herunder Minder om Slavekrigen. En anden talrig Gruppe var de gamle Folk, der nævnede deres høje Alder som Undskyldning for Skriftens Utydelighed og Hukommelsens Usikkerhed; disse gamle Soldaters Bidrag handlede oftest om Udfaldet fra Fredericia 6. Juli 1849, Istedslaget, Katastrofen i Eckernførde Fjord og Kampen ved Kolding; atter og atter vendte Schleppegrell's, Helgesen's, Rye's og Læssøe's Navne tilbage. — Mange Bidrag kom fra Sønderjylland.

Der var kun knap Tid til at gennemgaa og sortere det omfattende (og undertiden vanskelig tilgængelige) Stof efter Hovedbegivenhederne inden-

for hvert af de tre Aar. Men det lykkedes dog at gøre Arbejdet rettidig færdigt, og Bogen: *Dengang jeg drog afsted* — (120 Sider i stort Oktav) blev reven bort i store Oplag, saa den ydede sit Bidrag til Dækning af Mindfestlighedernes Omkostninger. Enkelte af Skildringerne blev givne i Facsimile, deriblandt Prøver paa en illustreret Dagbog: Anders Nielsen Gamborg's »Felt Bedrifter for Aarene 1848, 1849 og 1850«. Naar det kunde ske, uden at Bidragyderens Mening utydeliggjordes, var hans Fremstillingsform, Retskrivning og Tegnsætning bevaret uændret.

Kun en Brøkdel af det indkomne Materiale syntes anvendeligt. Mit Valg — truffet under Pres af Hastværk — maatte imidlertid i Øjeblikket være afgørende; jeg holdt dog Muligheden for et grundigere Skøn aaben, idet jeg overgav hele den indkomne Samling Manuscripter til Rigsarkivet.

Til denne spredte Virksomhed, der skød ud fra den i *Illustreret Tidende* og *Unio* spaltede Hovedstamme, føjede sig endnu en Gren: Medarbejds-kab ved fremmede Blade. Skøndt siden min Hjemkomst fra Udlandet mine udenrigspolitiske Artikler kun var offentliggjort i et københavnsk Ugeblad og et Antal danske Provinsblade, havde dog Dr. Sigurd Ibsen (Digterens Søn, den senere Statsminister) faaet Øje paa dem, og da han 1898 begyndte Udgivelsen af *Ringeren*¹, opfordrede han mig til at skrive en Række politiske »Studier fra det moderne Frankrig«; blandt disse (ialt blev det til otte) var vel nok den, som omhandlede Slægterne Orléans' og Bonaparte's Tronprætendenter (24. Juni, 1. og 8. Juli 1899) den værdifuldeste, fordi den kunde udlede sin Herkomst direkte fra Émile Boutmy's Forelæsninger paa *École libre des sciences politiques*².

Ligeledes havde mit Medarbejderskab ved *Le Mémorial diplomatique* (ledet af André Sciana) sin Oprindelse i Studieopholdet i Paris. Jules Hansen, der i en Aarrække havde været Ugeskriftets Redaktør (eller dog Hovedmedarbejder), interesserede sig for min udenrigspolitiske Journalistik, og da han fra vort Bekendtskab i Paris, fornyet under hans Gæstebesøg i *Journalistforeningen*, vidste, at jeg var i Stand til nogenlunde passabelt at udtrykke mig paa Fransk, foranledigede han, at jeg blev dansk Korrespondent til *Mémorial diplomatique*. Navnlig i Perioden umiddelbart efter det storpolitiske Forlig 1894 sendte jeg da Ugeskriftet en Række Ar-

¹ Ugeskrift »redigeret af Sigurd Ibsen under Medvirkning af Bjørnstjerne Bjørnson og I.E.Sars«. *Ringeren* fik kun en Levetid paa et Par Aar.

² Det samme kan siges om den Afhandling: »Napoleonstankens Gennembrud i Aarhundredets Midte«, som jeg skrev i Januar- og Februar-Hæfterne 1900 af det af L. Moltesen redigerede *Dansk Tidsskrift* (som senere skulde blive *Gads danske Magazin*).

*Brudstykke af Tegning af Gerhard Heilmann til Forsats til den
1898 af Turistforeningen paa de tre Hovedsprog udgivne Bog:
»København, Danmarks Hovedstad«*

tikler, der dog paa Grund af deres centrumspolitiske Anskuelse ikke vandt synderlig Bifald herhjemme.

Alt dette var imidlertid spredt Fægtning. Jeg havde fuldt op at gøre — maatte ogsaa være om mig for at tjene til Føden efter mine desværre temmelig ubeskedne Krav — men manglede stadig et trygt Staapunkt. Naar i denne slidsomt urolige Tid Mor rystede paa Hovedet og bekymret sagde: »Husk paa Professor Mariager's Ord, at en Skribent altid bør have

en fast Stilling i Ryggen«, saa havde jeg egenlig ikke andet at svare, end at den skulde nok komme ...

Men den kom aldrig, saa gammel jeg blev. Derimod ganske vist noget, som lignede den.

Engang i Slutningen af 1896, under et Møde i *Journalistforeningen*, lod Carl Carstensen til mig falde nogle Ord om, at »man« paa *Nationaltidende* havde undret sig over, at jeg syntes helt at have glemt min gamle Forbindelse fra Berlin og Wien med dette Blad. Jeg svarede, at da jeg efterhaanden havde specialiseret mig (foruden i Sønderjylland) i Udenrigspolitik, og da *Nationaltidende* paa dette Felt raadede over en saadan Kapacitet som Dr. phil. R. Besthorn, saa havde jeg ikke ment, der var Plads for mig. Carstensen afviste imidlertid denne Formodning og sluttede Samtalen med en Indbydelse: »Ved Lejlighed, naar De har noget paa Hjærte, see saa op til mig. De vil være velkommen«.

Nogle Maaneder senere dukkede Lejligheden op.

Kretenserne havde gjort Oprør mod det tyrkiske Herredømme. Kong Georg sendte 10. Februar 1897 til Øen en Torpedo-Eskadre under Befaling af sin Søn, Prins Georg. I Horisonten øjnedes en græsk-tyrkisk Krig, som vilde kunne brede sig til Balkan og drage Stormagterne efter sig. — Fristelsen til at være med blev uimodstaelig.

Illustreret Tidende var mere end villig til at tage baade Artikler og Billeder. Ligeledes indvilligede Flertallet af *Unio's* Abonnenter i at betale et Ekstra-Honorar for Korrespondancer fra Turen. Men det var ikke nok til at dække Omkostningerne. Hvad vilde *Nationaltidende* sige til at blive Parthaver i Andelsforetagendet?

Carl Carstensen svarede straks *ja* (hertil bidrog nu vist ogsaa, at *Politiken* uophødelig havde sendt Henrik Cavling til Athen). Gennem *Nationaltidende* lykkedes det ogsaa at faa det store Blad *Aftenposten* i Kristiania som Deltager, saaledes at det modtog Artiklerne i Korrektur-Aftryk fra København og de to Blade da enedes om Tidspunktet for Offenliggørelsen.

I Løbet af faa Dage var Sagen altsaa bragt i Orden, og jeg kunde rejse.

Om Udbyttet af Rejsen skal fortælles i næste Kapitel. Her er den nævnt, fordi den blev Udgangspunkt for et trettenaarigt Samarbejde mellem mig og saavel *Aftenposten*, Kristiania, som *Nationaltidende* og de øvrige Blade i C. Ferslew's Koncern, hvis Hovedsæde var det af ham 1877 erhvervede »Hôtel Royal«, Ved Stranden 18, København.

Skøndt jeg under mit Ophold i Hellas ikke oplevede selve den korte, ulykkelige Krig (den udbrød 18. April, medens jeg var rejst hjem allerede

Hôtel Royal, Ved Stranden 18, København
Fot. o. 1900

4. s. M.)¹, havde mine Breve og Telegrammer fundet mange Læsere, og min Samtale med Kong Georgios var gaaet Verdenspressen rundt, eller da saa omtrent. Blandt de tilfredse Læsere var Etatsraad C. Ferslew.

Saa god Aarsag han end havde til i Forretningsanliggender at stole paa sit eget Skøn, saa følte han sig mærkelig usikker overfor den Del af sine Blades Indhold, som ikke henvendte sig udelukkende til et Gennemsnits-Publikums Interesser. Han, der med sikker Haand ledede et af ham selv skabt Kæmpe-Foretagende, nærde den primære Dannelses Ængstelse for at blotte sig ved Fejltagelser i Smagsdomme eller i Meninger om Materier, der laa udenfor hans Erfaringskreds.

Ingen skulde lære ham, hvorledes hans Blade skulde skæres til; men han holdt af først at prøve Virkningen af alt det, han kaldte »Pynt« eller

¹ Henrik Cavling, som blev i Thessalien til Krigens Afslutning, hjemsendte derimod en Række Skildringer, af hvilke især den om Grækernes Tilbagetog fra Larissa vakte overordenlig Opsigt.

»Luksus«, paa andre lagttagere, som han af en eller anden Grund havde fundet egnede til dette Brug. Deres Tal var tre og blev i Aarenes Løb aldrig flere, tværtimod kun færre. Det var hans Hustru, f. Lindholm (1837–1904) — det eneste Menneske, han omfattede med Tillid — hans Huslæge, den politisk radikale Professor Rudolph Bergh (1824–1909), og hans Sjælesørger, Holmens Provst, den politisk konservative H. M. Fenger (1850–1930). Efter disse tre Prøvestenes henholdsvis positive eller negative Reaktion overfor et eller andet i Bladene, om hvis Værd Ferslew selv havde følt sig usikker, tog han sin Stilling, og saa blev den endelig.

Mine helleniske Breve havde bestaaet Prøven, men ingenlunde uden Vanskelighed. Thi mig selv uafvidende var jeg kommen til at begaa en svær Synd: Under Indtrykket af al den Elendighed, jeg havde været Vidne til blandt Flygtninge fra Kreta og Thessalien, havde jeg opfordret til en Indsamling hjemme i det Øjemed at bringe disse Stakler Hjælp. Medens jeg nu vandrede i Hellas' Sol, gik en graa og kold Martsdag Ved Stranden i København Etatsraad Ferslew utaalmodig frem og tilbage i Carl Carstensen's Kontor, vred sine Hænder og klagede bittert over, at Redaktionen havde ladet en saadan Opfordring passere. Thi sæt, Folk ikke giver noget, hvem hænger saa paa Opfordringen — ja, hvem andre end Bladets Ud-giver, om hvem alle Mennesker desuden troer, at han svømmer i Guld? »Og jeg kan dog ikke føde og klæde alle græske Flygtninge, blot fordi det unge Menneske skriver saadan noget her i Avisen!« Men Provst Fenger og Professor Bergh havde fundet Tanken smuk, der kom straks en Del Penge ind, Etatsraad Ferslew gav et klækkeligt Beløb og modtog den græske Frelserorden. Alt vendte sig til det gode ...

Dog tør jeg mene, at hos ham efterlod Episoden for saa vidt et varigt Indtryk, som han ængstedes for, hvad han kaldte min »Flothed«. Ofte sagde han til mig, at jeg var »et Luksusmenneske«; men det skete uden Vrede eller Bitterhed; jeg er end ikke vis paa, at han ikke inderst inde syntes ganske godt om at have mig gaaende som en Slags Paafugl i sin Volière. Engang, da han — eller maaske har det været Etatsraadinden — var særlig tilfreds med et eller andet, jeg havde lavet, sagde han næsten ømt: »De er Guldknappen paa min Flagstang«. Jeg lo og svarede, at af alt Tilbehør var Knappen den mindst nødvendige; men han tog det grav-alvorligt: »Hvad behager! Troer De, *jeg* kan undvære en Guldknep! Mener De, *jeg* ikke skulde have Raad til Guldknapper! Unge Ven, skaf mig flere, om De kan — saa mange, De kan!«

Ferslew var en i Forhold til sin sociale Stilling og sin Virksomheds Art

usandsynlig ensom Mand. Som en af hans redaktionelle Hovedmedarbejdere stod jeg i hans Tjeneste i over en halv Snes Aar. Kun to Gange har jeg været indenfor Dørene til hans Hjem paa Førstesalen, lige under Redaktionslokalerne. Den ene Gang var, da jeg stod i Begreb med at rejse til den russisk-japanske Krig i Mandsjuriet; Etatsraadinden havde da ønsket ved et Glas Vin og Kransekage at ønske mig Lykke paa Færden, og *han* vilde sige mig, at jeg ingen Ængstelse skulde nære for Foretagendets økonomiske Side, men udover mit eget Liv vilde han ingensomhelst Risiko bære; »Deres Assurancer skal jeg betale, medens De er borte, og dermed ophører mit Ansvar«. Anden Gang, flere Aar senere, var, da han laa syg og ønskede i Fortrolighed at tale med mig om sin Søn, der, hvis han selv faldt fra, kunde trænge til Bistand ... Han var da ret klynkende, og jeg forstod, at det havde kostet ham Overvindelse at lade mig kalde; imidlertid kom han atter paa Benene og talte siden aldrig med mig om Fremtiden.

En af de Personligheder i hans tekniske Personale, som han satte størst Pris paa — hans Søns jævnaldrende — har fortalt mig, at ligesom Ferslev aldrig tog imod Indbydelser, ikke heller da hans Hustru levede, saaledes kom ingen andre end den snævreste Familie, Datteren Anna, hendes Mand, Overretssagfører Carl Levin og deres Børn, i hans Hus. Undertiden lod han en af sine Forretningsførere og en af sine Redaktører — han holdt flere af begge Slags — indbyde Redaktionen til en festlig Sammenkomst paa et eller andet offentligt Sted; selv viste han sig aldrig ved saadanne Lejligheder. Han færdedes rundt om i sine talrige, vidt spredte Virksomheder, og man mødte ham ofte i det store Hus Ved Stranden, snart i Sættei, snart i Trykkeri, snart i Bogholderi, statistisk Kontor og Ekspedition, snart endelig i Redaktionen. En hel lille Verden havde han givet Liv. Udenfor den følte han sig fremmed.

Sikkert nok har Ferslev elsket sin skønne og velbegavede Datter; men Svigersønnen og han havde intet tilfælles — tværtimod. Om Forholdet mellem ham og den eneste Søn, Christian, en brav, elskværdig, men tung og langsom Mand, er det nok at sige, at faa Dage efter Faderens Død (6. Juli 1910) ægtede han den Dame, han i en lang Aarrække havde følt sig knyttet til, men som aldrig havde været indenfor Hjemmets Døre.

Al denne Ensomhed havde imidlertid hverken gjort ham indelukket eller tavs. Snarere kunde man sige, han var snakkesalig i den Forstand, at han satte Pris paa at faa Luft for alle de Tanker, Planer og Idéer, som myldrede gennem hans frugtbare Hjerne. Oftest blev Redaktionssekretær Jørgen Bartholin overvældet med disse Ordskaskader; hans Horisont var

snæver; han havde hverken Sans eller Interesse for journalistisk Kunst; men han var en Gentleman, og Ferslew havde Ret i at betragte ham som en tro Vagthund. Hvad Bartholin har maattet høre paa i lange Aften-timer, vilde kunne fylde mange tykke Bind.

Men i de Aar, da jeg — paa Grund af mine Rejser: temmelig uregelmæsigt — redigerede de Ferslew'ske Blades Morgenudgaver (undtagen Hjærtet-barnet *Aftenposten*), tilbragte Ferslew dog ogsaa adskillige Timer i mit Kontor. Der var mellem ham og et andet af Tidens Forretningsgenier, H. N. Andersen, en iøjnefaldende Forskel: Andersen var faamælt, lidt mut og ikke saa lidt docerende — Ferslew's Tale var flydende og blomstrende, rig paa Metaforer og ledsaget af et Minespil, hvis Fiffighed og Skælmeri neddæmpede Overdrivelserne i Ordstrømmens Billedvæld. Fælles for disse Genier var derimod deres rigt skabende Fantasi og deres sædvanlige Udtalelsers Banalitet. Begge skiltede de med Beskedenhed; ingen af dem havde Grund til at lade beskeden og var det ikke heller.

Medens imidlertid H. N. Andersen aabent og klart kunde sige *Ja* eller *Nej*, saa kom disse Ord nødvendig over Ferslew's Læber. Det hørte til hans System i alle hans Virksomheds mangfoldige Grene at omgive sig med flere Lag Personer, der fungerede som Stødpuder udadtil og skulde have Udseende af at bære Ansvaret for positive eller negative Afgørelser. Alle vidste, hvem der i Virkeligheden havde Ansvaret. Men det var klogest ikke at røbe sin Viden. Ikke jeg selv, men flere af mine Kolleger — f. Eks. Chr. Gulmann — oplevede, at Ferslew i Sager, som laa dem paa Sinde, spillede Komædien om sin egen Afmagt saa dristigt, at han »bad Gud skaffe Ønsket opfyldt«, vel at mærke *efter* at han havde givet Besked om at forkaste det, eller at han endog skarpt kritiserede den Afgørelse, Tillidsmændene paa hans Ordre havde truffet.

Tillidsmænd er dog et urigtigt Udtryk. Thi muligvis paanær Jørgen Bartholin — og endda paa et saare begrænset Omraade — havde Ferslew ikke Tillid til noget Menneske. Dette var maaske den dybe Aarsag til hans Ensomhed. Ingen af hans betydeligere Medarbejdere nærede Tillid til ham. Han lod den ene passe paa den anden og den anden paa den ene, han dækkede sin Risiko ved Indsats paa Sort med en Indsats paa Rødt, og han kunde i samme Stund og Sag svinge mellem raa Brutalitet og sød-laden Venlighed, saa han næsten blev foragtelig. »En Mand«, sagde han engang under en Ordstrid til en af sine ældste Medarbejdere, »en Mand, som har tjent mig i 20 Aar og ikke har slidt sig op, har snydt og bedraget mig«. Men han kunde ogsaa anwise rigelige Midler til Sanatorie-Ophold for

en syg Journalist eller Typograf. Dr. Besthorn plejede at sige, at »Etatsraadens Indsigt i det højere Assurancevæsen er enestaaende«. Men Bladets kirkelige Medarbejder, Provst Bjerre, har sagt mig, at Ferslew var oprigtig troende Kristen og som saadan tyst øvede udstrakt Godgørehed.

Maaske tør jeg mene, at for saa vidt har jeg været hans kostbareste Medarbejder i Redaktionen, som mine Rejser nødvendigvis kostede ham mange Penge — i et Tilfælde som den aarelange Tur til Mandsjuriet og det fjærne Østen en hel lille Formue. Aldrig nogensinde har der mellem Ferslew og mig været saa meget som Antydning af Uenighed om Regnskaber eller overhovedet om økonomiske Mellemværender. I Forholdet til mig var han ikke blot en fair, men en rundhaandet Arbejdsgiver. Alligevel maatte jeg erfare, at som alle andre var ogsaa jeg Genstand for hans Mistro.

C. Ferslew Fot. o. 1900

Som ovenfor (S. 234) omtalt havde Konseilspræsident Niels Neergaard 1909 anmodet mig om at udarbejde »Forslag til Ordning af Forholdet mellem Udenrigsministeriet og den politiske Dagspresse i Danmark og Udlandet«. Efter at Forslaget var afleveret og drøftet, ønskede saavel Neergaard som Udenrigsminister C.W. Ahlefeldt, at jeg selv skulde føre det ud i Virkeligheden og i dette Øjemed udnævnes til Embedsmand i Udenrigsministeriet. Dette Ønske kunde ikke komme mig overraskende; det var de forudgaaende mundtlige Forhandlingers logiske Slutning. Skøndt jeg nu var under haardt Pres fra Mors Side — her tilbød sig endelig den *faste Stilling*, som »ogsaa Far og Onkel Christian vilde have syntes om« — saa kunde jeg dog ikke overvinde mig selv til at opgive Journalistiken, der var bleven mit Liv. Hertil kom en anden for mig væsentlig Betragtning: Medens det sikkert vilde falde mig let som Embedsmand at samarbejde med Neergaard og Ahlefeldt, saa maatte jeg med mine Anskuelser

og min Uafhængigheds-Trang regne med at komme ud for store Vanskeligheder under en radikal eller socialdemokratisk Regering, og skete det, vilde det i min daværende Alder (39 Aar) ikke blive let i Pressen at genvinde den Stilling, jeg havde erhvervet mig. Mit Raad til Neergaard og Ahlefeldt var derfor, at de skulde henvende sig til en egnet Personlighed indenfor deres eget Partis Rækker.

Begge insisterede de — og endnu mere Mor. Under disse Omstændigheder indviede jeg Carl Carstensen — min faderlige Ven og Chef — i Sagen, og sagde ham, at saafremt Etatsraad Ferslew vilde sikre mig en aarlig Minimums-Indtægt paa 6000 Kr. (det var 1909 15.–16.000 Kr. i vore Dages Penge), saa vilde jeg give endelig Afkald paa Regeringens Tilbud, idet min Mors Argumentation da var slaaet af Marken; i modsat Fald maatte jeg enten i Pressen se mig om efter noget andet eller blive Embedsmand.

Carl Carstensen, der nødig vilde slippe mig, som jeg ham, lovede at tale med Ferslew.

Nogle Dage senere sagde C.C. — som han altid hed os imellem — idet han pegede ned mod Gulvet, under hvilket Etatsraadens Højenloftssale var at finde: »Det gaar, De skal se, det gaar altsammen. Men *han* vilde jo gærne, at jeg skulde overbevise mig om, at der er noget skriftligt fra Neergaard eller Ahlefeldt.«

Jeg blev saa rasende, at Bartholin inde ved Siden af troede, det var kommet til Slagsmaal. Men C.C.s Ansigt lyste af Resignationens Smil:

— De er saa ung endnu. De skulde blot vide, hvad jeg har maattet sluge.

Mit Krav blev opfyldt. Nogle Dage senere stod Ferslew i mit Kontor, lagde en Arm om min Hals og sagde: »De er en Blomst i min Havel Men tro mig, De kan kun gro i *min* Jord!«

Han var en meget smuk Mand. Havde han baaret Kalot og Talar, vilde han have været en af de markante Skikkelser i Kardinalkollegiet. Men lignede han en romersk Prælat, saa forenede han ogsaa Haandværkerens Jævnhed med Industrifyrstens Skabertrang.

Fra beskedne Kaar havde han uden andres Hjælp arbejdet sig frem til at blive en af Landets rigeste Mænd med mange Hundrede Mennesker i sit Brød. Han ejede 4-5 Dagblade, hvis Udbredelse strakte sig fra Københavns Bel-Etager og Landets Herresæder til Grønthandler-Kælderne og Husmands-Hjemmene, og hvis tekniske Indretning var den ypperste i Norden. Det var ham, der her i Landet først af alle havde indført lithografisk Hurtigpresse, Sættemaskiner og Rotationspresse med endeløst Papir. Han havde grundlagt, han ejede og førte frem til høj Blomstring Cel-

lulose- og Papir-Fabriker, der forsynede ham selv og Konkurrenterne, og desuden Mønster-Trykkerier, Skriftstøberier, Forretning med Kontor-Artikler ... Men han skyede Mennesker; sjældent saae han den, han talte med i Øjnene. Han gemte sine Hænder, der var forkrøblede af Syslen med Værktøj og Syrer, og han klædte sig som en Landsbydegn i 50'erne. Sine Rigmandsluner tilfredsstillede han — men hvad var deres Genstand? Et Mønster-Hønseri, en Mønster-Frugthave eller et og andet indviklet og kostbart Stykke Mekanik. Ellers spinkede og sparede han paa sig selv. Han kørte med Forspand af herlige Vallaker fra sit Landsted, der tillige var en Fabrik, til sin Bolig i København, der var et Blad-Palæ med snurrende Maskiner; men hans Overfrakke var flosset i Ærmekanterne, hans Hat grønlig af Ælde.

Ferslew's Værk var Barn af hans vældige Fantasi, der utaalmodig drev ham frem til Handling eller ud i Drøftelser. Der maatte bestandig ske noget omkring ham, fordi der altid skete noget i ham. Sine Planer for Drift af en Bladkoncern med mange Forgreninger og tilhørende Kontrol over Raamaterialerne og deres Udnyttelse virkeliggjorde han herhjemme, adskillige Aar før samme System med samme Metoder iværksattes i England, U.S.A. og Tyskland. Hans Geni var vidtskuende. Han blev en af dansk Presses store Skikkelser. Men han var et ulykkeligt Menneske.

En stormfuld Aften stod Ferslew ved Vinduet i mit Kontor og saae ud paa Prammene og Hyttefadene, der skvulpede mod hverandre i Kanalen, som til syvende og sidst ogsaa er Vej til Verdenshavene. Idet han stadig vendte mig Ryggen, talte han først om en redaktionel Udgift paa en Snes Kroner, som han misbilligede — »de Mennesker vil ruinere mig!« — men det var vel Stormen derude, der drejede hans Tanker til en Ladning Træ, han havde undervejs fra Finland, og som var utaalmodig ventet, baade fordi Fabrikerne manglede Raavarer, og fordi han havde lyttet til »et af disse Fæhoveders« Raad om at assurere Skib og Ladning temmelig lavt. Snart vældede da Ordstrømmen frem i sit vante Billedleje.

Til Accompagnement af Blæstens Piben og Tuden talte han om sit Livsværk: Disse Blade han ejede fra Undfangelsen til Døden — fra de groede i en højnordisk Skov, til de blev baarne ind i Kongens Slot og Rullemandens Kælder, med Bud til alle, fra Gud og fra Verden, inden de omkom i Glemselens Ovn ...

— Er det ikke herligt, er det ikke stort? Men hvordan skulde en ung Mand som De kunne forstaa noget af alt dette? ... Ingen forstaaer det. Mine Arbejdere troer, jeg blot tænker paa at spise Bøfsteget og drikke Cham-

pagne. Talte De ikke selv forleden til mig om Forbedringer, der skulde indføres? Jeg holder meget af Dem; men De har ikke Begreb om Blad-drift. Forbedre! Men det gaar jo rigtig pænt, som det gaar! Mine Blade er, hvad de skal være: lidt for Fatter, lidt for Mutter og lidt for Børnene ... Man kunde sætte Maalet højere, siger De. Snik, Snak ... Er der nogen af Jer alle, som skænker det en Tanke, hvilken Pris *jeg* maa betale for at holde Hjulene igang? Mange Hundrede Familjer, langt over Tusinde Mennesker lever af disse Hjul ... Der er Nætter, som synes mig en Evighed, mens jeg ligger og tænker paa, hvorfra jeg skal skaffe Brødet til dem alle ...

Jeg saae paa Ryggen derhenne ved Vinduet, og det syntes mig, den duvede og dirrede.

En anden Gang, da jeg under en Drøftelse med Ferslew havde ytret nogen Utaalmodighed, greb han min Haand og sagde:

— Saa, saa ... Det er rigtig nok, at De har betydet meget for *Nationaltidende*. Men glem heller ikke, at *Nationaltidende* har betydet meget for Dem.

Han havde Ret.

SYVENDE KAPITEL

HELLAS — SLESVIG — VESTINDIEN

NÆPPE havde 10. Februar 1897 Kong Georgios I. sendt sin Søn, den paa den danske Kadetskole uddannede Søofficer, Prins Georgios, i Spidsen for en Torpedo-Eskadre til Kreta, før Stormagterne satte sig i Bevægelse for »at bringe Grækenland til Fornuft«. Kretenserne havde — som saa ofte tidligere — gjort Oprør mod deres Suveræn, Tyrkiets (»det ottomanske Riges«) Sultan, fordi de tilstræbte Frigørelse fra et forældet, ydmygende og underkuende Fremmedherredømme og Genforening med det græske Moderland. Naar nu det suveræne Hellas med Vaabenmagt stillede sig paa Oprørernes Side, løftedes det hele Anliggende ud af den stedlige op i den storpolitiske Atmosfære, og Stormagterne fik travlt med at begrænse, om muligt slukke Ildsvaaden.

I de følgende 16 Aar, lige til Balkankrigene, som atter blev Aarsagen til Verdenskrigen 1914–18, gentog denne Proces sig uafbrudt, snart det ene, snart det andet Sted paa Balkan: Det evropæiske Tyrkis kristne Befolkninger rejste sig i Oprør for at afryste Fremmedaaget og hidføre Genforening med deres i suveræne Riger samlede Nationalitet (Hellas, Bulgarien, Rumænien, Serbien-Montenegro); paa deres Side erkendte Stormagterne, at der var Aarsag til Oprør, og at Tyrkiet ikke egnede sig til at herske over ikke-muhamedanske Folkeslag, men af Hensyn til deres egne, modstridende Interesser kunde — eller turde — de ikke vove et samlet Opgør af det Bo, Berlin-Kongressen 1878 havde efterladt; de nøjedes da med under voldsom Tovtrækning at lappe paa Balkanhalvøens nationalpolitiske Tilstand ved Hjælp af de »Reformer«, d.v.s. Indrømmelser til de kristne Befolkninger, som de Stykke for Stykke aftvang Tyrkiet.

Sammentrængt i en kort (og følgelig ikke udtømmende) Formel kan man sige, at i Balkanspørgsmaalet var Stormagterne delt i tre Grupper:

1, Storbritannien, som i *splendid isolation* overvaagede Vejen til Indien og iøvrigt med Sympathi for de kristne Folkeslags Frigørelsestrang holdt Øje med, at Dardanellernes Status ikke forringedes paa britiske Interessers Bekostning.

2, Tremagts-Forbundet, Tyskland-Østrig-Ungarn-Italien, hvis Ledelse i orientalske Anliggender sad i Wien, og som havde Brug for svage Balkan-stater og et stærkt Tyrki, medens

3, Tomagts-Forbundet, Rusland-Frankrig, hvis Ledelse i orientalske Anliggender sad i St. Petersborg, havde Brug for et svagt Tyrki og stærke Balkanstater, der var i Stand til at staa paa egne Ben og spærre Vejen for Østrig-Ungarns *Drang nach Osten*.

Visse væsentlige Forskydninger i denne Grundstilling gjorde sig efterhaanden gældende. Storbritannien nærmede sig mere og mere Tomagts-gruppen for endelig at slutte sig til den i en formelig *Entente*. Italien meldte sig som Konkurrent til Østrig-Ungarns Balkan-Aspirationer, iagttog sin Forbundsfælle med dyb Mistro og var egenlig kun enig med ham i det negative: at modsætte sig Ruslands Politik (de slaviske Balkanstaters Udvidelse og Styrkelse). I Ledelsen af Tremagts-Forbundet trængte Kejser Wilhelm II. sig stedse ivrigere frem paa Wien's Bekostning og endte med — som sædvanlig under teatralske Former — at stille sig i Positur som Tyrkiets Ven og Muhamedanismens Protektor.

I denne Udvikling var den kretensiske Affære kun en enkelt Fase, som i Februar 1897 naaede et kritisk Punkt og da skulde udjævnes med Anvendelse af de prøvede Midler: For at undgaa Balkanproblemernes Oprulning — stedlige Oprør var i høj Grad smittefarlige — skulde Stormagterne under gensidig Mistillid blive enige om at lægge et saadant Pres paa Grækenland, at det nøjedes med de Indrømmelser til Kretenserne, som ligeledes under indbyrdes Stormagts-Rivalisering maatte kunne fravristes Tyrkiet.

ET KONGELIGT TELEGRAM

Dette er i summarisk Fremstilling Baggrunden for den Situation, i hvilken jeg via Brindisi-Patras ankom til Athen 5. Marts, som i 1897 var en Fredag.

Det første, jeg gjorde, var at andrage Kong Georg om en Audiens. Da Kongen nu — som tidligere fortalt — havde kendt min mødre og fædrene Slægt, og da han overhovedet beredvilligt modtog Danske, der kom til Athen, saa opfyldte han straks mit Ønske, og jeg fik Besked om at

indfinde mig paa Slottet allerede den følgende Dag, altsaa Lørdag 6. Marts, ved 10-Tiden om Formiddagen. Jeg var henrykt. Dette vilde blive min journalistiske Løbebanes første *store* Interview. Hele Evropa lyttede netop paa hint Tidspunkt til hvert Ord, der udgik af Kong Georg's Mund. Selv med Afstanden og et græsk Telegrafvæsens Ufuldkommenheder i skyldig Betragtning kunde det ikke undgaaes, at mit Telegram maatte naa rettidig frem til Avisen Søndag Morgen — Ugens bedste og mest læste Nummer. En mægtig Succes tegnede sig i Horisonten.

Jeg boede i Athen paa Hotel med nogle unge Italienerne, der var kommen fra Brindisi med samme Skib som jeg, og hvis Plan det var at bryde gennem den af Stormagterne iværksatte Blokade af de kretensiske Farvande og melde sig som Frivillige i Kampene paa Oprørs-Øen; ogsaa de havde i Løbet af Fredagen faaet deres Ønske opfyldt og var bleven indrullerede i et Korps, der skulde afsted fra Piræus Lørdag Morgen. Vi klædte os paa sammen for lutter aabne Døre — Italienerne i en fantastisk Udrustning med Patronbælter og røde Garibaldi-Skjorter, jeg i Kjole og hvidt til Audiensen. Da de viste sig udenfor Hotellet, blev de hilst med Klapsalver og Zito-Raab. Mig var der ingen, der værdigede et Blik, da jeg kørte til Slottet.

Kong Georgios' Adjutant, Oberst Papamandopulos, vidste allerede Besked om mit Ærende og førte mig til Kongens Forværelse, hvis Dør vogtedes af en Kæmpe af en Græker i Fustanella'ens Brus af Ballerine-Skørter. Faa Minutter efter stod jeg overfor Hellenernes Konge.

Kong Georg bar Søofficers-Uniform med de danske og græske Farver i Knaphullet. Han saae yngre ud end sin Alder, og han sagde selv, at han syntes, det kun var kort Tid siden, min Morbroder havde spillet for ham og redet hans Heste til ... Men længe varede det ikke, inden Kongen forlod de personlige Æmner og kom ind paa Dagens storpolitiske Tekst. Han udtalte sig i høj Grad anerkendende om Dr. phil. R. Besthorn's Artikler i *Nationaltidende* om Grækernes og Stormagternes Politik — og dermed var han startet. Der blev saa godt som ingen Lejlighed til at rette Spørgsmaal til ham. Han talte selv næsten uafbrudt i de fem Kvarter, Audiensen varede. I al denne Tid gik Kongen frem og tilbage i det smukke, hyggelige Værelse, gennem hvis høje Vinduer en munter Foraarssol skinnede. Paa Væggene hang talrige Portræter af den danske Kongefamilje, og paa et Staffeli stod et stort Billede af Kongens egne Børn som smaa, vistnok malet af Fru Jerichau-Baumann. Den høje Arbejdspult — en Staapult — var overlæsset med Papirer, deriblandt en vældig Bunke Telegrammer.

Kong Georg talte sit danske Modersmaal flydende og let; men paafaldende var hans Sprog ved den Mængde Slang, han anvendte. Endnu 35 Aar efter at han havde forladt Kadetskolen, sad Kadet-Dansken fra 60'ernes Begyndelse uudryddelig fast i ham. Det hændte mere end een Gang under den lange Audiens, at Kongen var dybt bevæget baade af Harme over Stormagternes Færd og af Sorg over Hellenernes Lidelser. Men disse Følelser havde undertiden vanskelig ved at finde gyldige Udtryk; Kongen selv ubevidst opstod der en Modsætning mellem Indhold og Form, som truede med at sprænge det hele i Stumper og Stykker. Under en hæftig indigneret Skildring af Kretensernes Tilstand, naar de maatte flygte for deres tyrkiske Forfølgere, ligesom hævede Kongen sig op til et: »De stakels Folk maa s'gu stikke af splitternøjne!« Der var heri ikke Spor af villet Kaadhed. Tværtimod var Kongen stærkt grebet ved Erindringen om Kretensernes Trængsler. Men Kadetsproget sad ham i Øret, og jo ivrigere han blev, desto mere gjorde det sig gældende i hans Udtryksmaade.

Der kunde være noget hvast i Kongens Tone, saa den formelig bed. Det krævede ingen stor Kunst at se, at denne Mand ikke var til at spøge med, men havde Vilje og Mening. Skøndt han, sin danske Natur tro, let og frit gav sig hen i Stemningerne, baade naar han talte om gamle Dage, om Hjemmet og om Øjeblikkets Bekymringer, saa viste dog hele hans Fremstilling af den storpolitiske Situation — hans *Indlæg*, kunde jeg fristes til at sige — at hans Tænkeævne var klar, hans Intelligens skarp. Med utrolig Hurtighed kunde han svinge fra Vemod til Spot. Saa ung og uerfaren jeg end var, fik jeg dog et levende Indtryk af, at denne Konge var en Personlighed over Jævnmaal.

Under hele Audiensen stod jeg op. Af mange Grunde var det umuligt at gøre et eneste Notat, og jeg maatte derfor af al Ævne anstrænge mig for at følge Kongen gennem det hele Foredrag — thi et Foredrag var det — og huske i det mindste det vigtigste. Jeg nægter ikke, at jeg derfor følte det næsten som en Lettelse, da Kongen standsede baade sin Gang og sin Tale, sagde mig nogle venlige Ord og tog Afsked.

Paa Hotellet satte jeg mig straks til at skrive mit Telegram. Jeg vovede ikke at lade nogen Tid gaa til Spilde, dels fordi jeg frygtede, min Hukommelse skulde svigte, hvis Indtrykkene blev fjærnere, dels fordi Telegrafan kunde bruge hvert Minut, jeg vilde give den. Blad for Blad af de lyseblaa Telegramblanketter blev sendt til Stationen, efterhaanden som de var færdige. Det gik med Syvmilefart, skøndt jeg skrev paa Fransk i Henhold til Aftalen med *Nationaltidende*, der var bekymret for de mange Omtele-

graferingers Indvirkning paa en dansk Original. Det fjortende og sidste Blad bragte jeg selv paa Telegrafstationen. Her var to Huller i Væggen mellem Forrummet og Ekspeditions-Kontoret; over det ene Hul stod paa Græsk saadan noget som »Indland«; over det andet stod paa Græsk og Fransk »Evropa«. Jeg stak Hovedet ind i »Evropa«, afleverede Blad Nr. 14 og bad om min Regning, hvis Beløb maatte ligge i Omegnen af 1000 Drachmer. Men til min uhyre Forbavselse erklærede Ekspedienten, at han ikke havde Opgørelsen færdig. »Her er jo en Masse Ord, ser De, og desuden haster det slet ikke med Betalingen!« Saa naiv var jeg, at jeg tog dette som elskværdig Imødekommenhed. Jeg spurgte blot, idet jeg opgav min Adresse og deponerede 1000 Drachmer, om det nu var sikkert, at den første Del af Telegrammet allerede var gaaet afsted, og at Slutningen vilde komme til at gaa straks, med det samme? (Søndags-Avisens Pragt og Herlighed gik mig intet Øjeblik af Minde.) Ekspedienten svarede med det venligste Smil, at jeg kunde være ganske tryk, »om nogle Minutter er det hele gaaet afsted«.

Saa vendte jeg tilbage til Hotellet for at klæde mig om og spise Frokost. Jeg følte mig tilmode som den, der har udført en Bedrift.

Det var Aften, og jeg sad fordybet i en udførlig Gengivelse i Artikel-form af Dagens Oplevelser, da det bankede paa min Dør, og ind traadte en mig ganske ukendt Mand, der forestillede sig som Kaptajn Rahbeck (senere Major, en dansk Veterinær i Kong Georg's Tjeneste). Han kom, sagde han, i et lidt vanskeligt Ærende. Kongen havde læst mit Telegram...

»Kongen!« afbrød jeg. »Det er umuligt. Telegrammet er afsendt ved Tiden Kl. 1¹/₂ og kan ikke være her tilbage allerede nu. Det bliver først offentliggjort imorgen tidlig i København«.

»Hans Majestæt har ladet Deres Telegram hente fra Stationen«, vedblev Kaptajn Rahbeck uforstyrrelig.

Det varede lidt, inden jeg kunde komme mig efter denne Meddelelse. Kaptajnen saae paa mig, at jeg ligesom ledte efter et Holdepunkt, og tilføjede: »Vi er i Grækenland, skal jeg sige Dem«.

»Det kan jeg mærke«, svarede jeg uden Begejstring.

»Kongen er ked af, at De har skrevet Deres Telegram paa Fransk, saa Telegrafisterne har kunnet læse det. Men han synes for Resten heller ikke om, hvad De har skrevet«.

»Er der da ingen Telegram-Hemmelighed i Grækenland?« spurgte jeg.

»Nej«, svarede Kaptajn Rahbeck kort og ligesom selvfølgeligt.

»Ja, det kan jeg virkelig ikke gøre ved. Og hvad Telegrammets Indhold

angaar, saa var det intet andet end en stærkt neddæmpet Gengivelse af Kongens Udtalelser til mig«.

»Kan gjerne være; men Kongen synes alligevel ikke om det. Han beder Dem komme igen imorgen Kl. 10 for at tale med ham om Sagen«.

»Undskyld, Hr. Kaptajn, men forstaar jeg Dem ret ... er mit Telegram da ikke sendt afsted til København?«

Nu smilede Kaptajnen ganske aabenlyst. »Nej, det ved Gud, det ikke er! Kongen har det«.

Jeg indrømmer, jeg blev vred. Dér laa mine stolte Drømme. Jeg syntes, ærlig talt, jeg var bleven skammelig behandlet.

Det var i en helt anden Stemning end den, jeg havde været i om Lørdagen, at jeg Søndag Formiddag paany gensaa Oberst Papamandopulos og Grækeren i Ballerine-Skørterne. Det forekom mig, at de begge smilede ad mig.

Kongen gjorde det i hvert Fald. Han stod i det sollyse Værelse i sin opknappede Marine-Uniform, med Tommelfingrene i Ærmegabene, let vuggende med Overkroppen.

»Naa«, sagde han, »der blev nok ikke noget af at faa det Telegram i Søndags-Avisen — hvad?«

Jeg havde intet Svar paa rede Haand. Kongen ventede det heller ikke, men fortsatte i en temmelig skarp Tone: »Det er jo forskrækkeligt, at De har skrevet paa Fransk ... og saa alt det, De har ladet mig sige!«

Men nu følte jeg Blodet stige til Hovedet, og jeg sagde rent ud, at Hans Majestæt maatte være urigtig underrettet om mit Telegram. Naturligvis gengav det ikke alt, hvad Kongen havde sagt i Løbet af fem Kvarter, men hvert Ord, det gengav, havde Kongen sagt — om end i en betydelig stærkere Form.

»Naa, naa«, smilede Kongen, »smaa Slag!«

»Jeg maa i Ærbødighed fastholde, at Deres Majestæt er urigtig underrettet eller husker forkert«.

»Ja, det kan vi snart faa at se!« sagde Kongen med en Ed. I det samme ringede han, og ind traadte Ballerine-Kæmpen. Kongen sagde noget til ham paa Græsk. Faa Minutter efter bragte han paa en Sølvbakke — mit lyseblaa Telegram.

Kongen tog Aktstykket og gik med det hen til den høje Staapult. Derpaa vinkede han mig til sin Side og udfoldede de 14 Blade.

Telegrammets Indledning var en Beskrivelse af Kongens Person og Arbejdsværelse.

»Det er jo meget nydeligt«, sagde Kongen, idet hans Øjne løb ned ad Siderne. »Men det koster da en farlig Masse Penge at telegrafere al det Stads. Dem maa vi hellere spare«. Allerede dyppede han Pennen til Ud-stregning. Men da jeg erklærede, at jeg umulig kunde give Afkald paa denne Beskrivelse, svarede Kongen ligegyldigt: »Jeg kan bare ikke faa i mit Hovede, at det kan interessere nogen Kat«.

Nu kom vi til Side 3, hvor der stod:

Roi parle un Danois colorié des officiers marins même avec assez de mots crus (Kongen taler et farverigt Søofficers-Dansk, endog med adskillige Kraftudtryk).

»Nej, veed De nu hvad, Gu' gør jeg ej!« sagde Kongen vredt. Jeg indrømmer, at da jeg saae de Ord i Telegrammet, ønskede jeg, jeg ikke havde skrevet dem. Men værre var det hele dog ikke, end at Kongen selv i en Haandevending fik det kriminelle Sted rettet, saa der kom til at staa: *Roi parle langue colorié des officiers marins danois.*

»Saa sparer vi endda en Masse Penge!« lo Georgios I. Nu nærmede vi os det højpolitiske, Gengivelsen af Kongens Ord i direkte Tale. Telegrammet lød:

Il n'y a pas à dire. Cette histoire doit maintenant rouler, textuellement: rulle. Si cela conviendra aux puissances, elles pourront courir après Candiotes et soldats hellènes dans montagnes Crète. (Det er ligemeget, nu maa den Historie rulle. Hvis det kan more Stormagterne, saa maa de for mig gjerne rende efter Kandioterne og de græske Soldater mellem Kretas Bjærge.)

Først lo Kongen overdaadigt, befriende og smittende over dette »rulle« midt i den franske Tekst. »Det er s'gu meget rigtigt«, sagde han. »Lad bare rulle!« Men med en af disse bratte Stemnings-Overgange, der syntes karakteristiske for ham, rynkede han pludselig Panden og udtalte temmelig haardt: »Det dør om Stormagterne og Kandioterne kan jeg ikke have — det maa De da kunne forstaa, Menneske!« Og en ivrig Bølgelinje slettede hele det sidste Punktum.

»Deres Majestæt brugte de Ord igaar —«

Kongen saae fra Siden paa mig — maaske med en Antydning af Medlidenhed. Saa gik han videre i Telegrammet, to Sider, hvor han ikke standede en eneste Gang, og som (i dansk Gengivelse) lød saaledes:

Jeg kan intet tage tilbage, navnlig kan jeg ikke kalde vore Tropper tilbage; men maaske faar vi Brug for nogle af Krigsskibene andre Steder [end ved Kreta]. Jeg veed meget godt, at Situationen er kritisk, ja, endog farlig. Seks Stormagter kan altid med Lethed gøre det af med et lille Land som Grækenland. Det er imidlertid en Sag, de maa afgøre med deres egen Æresfølelse ...

Sandheden er, at Kongen paa dette Sted i Virkeligheden havde sagt, at »6 store Drengene kan altid trække en lille Fyr om bag nogle Buske og høvle ham af, naar de er fejge nok til det«. Uden at lægge Mærke til min Omskrivning af hans Ord fortsatte Kongen imidlertid Læsningen:

Vi har Retfærdigheden og Æren paa vor Side, og saa længe dette er Tilfældet, viger vi ikke. Det skal endelig ogsaa vise sig, om ikke Evropas offentlige Mening forstaar, at min Politik er den eneste, der er en civiliseret Regering værdig.

Hvorfor vil Stormagterne hindre mig i at beskytte de græske Kristne paa Kreta? Den eneste Grund, de giver, er, at de vil have *Fred*. Men skal vi Grækere da være de eneste, som ikke skal kunne nyde Fredens Goder? I Aarevis, nej, i Snese af Aar har Situationen paa Kreta været utaalelig. Hvert Aar modtager vi Hundreder af kristne Kretensere, der er drevet paa Flugt af Tyrkerne, og vi maa føde og klæde dem som Børn. Hvis Folk bare vidste, hvad der foregaar paa Kreta! Tyrkerne skyder paa Kvinder og Børn som paa Spurve. Staklerne maa flygte fra Hus og Hjem, ofte i det blotte Linned ...

Heller ikke denne farveløse Omskrivning af Kongens Udtryksmaade vakte i fjærneste Maade hans Opmærksomhed.

Officererne fra min egen Yacht, som jeg sendte til Kreta, maatte laane Kvinderne, der tyede ombord, deres Uniformstøj. Intet havde de kunnet redde. Paa den anden Side havde Ophidselsen ogsaa naaet et saadant Højdepunkt, at naar de tyrkiske Soldater viste sig uden for deres Blokhuse, saa benyttede Kandioterne enhver Lejlighed til at skyde dem ned. Kandioterne er modige Folk og skyder udmærket allerede fra 15-Aars Alderen. Konsulerne paa Kreta har set Tyrkerne skyde for Fornøjelse paa Kvinder som under et Jagtparti.

Hele dette Stykke var gledet glat fra Haanden. Men pludselig kom der atter en Standsning. Det næste Afsnit begyndte saaledes: »Idet Kongen nævnedes Konsulerne paa Kreta, kom han ind paa en Omtale af den engelske Konsul i Kanea, der er en gammel Levantiner, som finder det tyrkiske Regimente udmærket«. Og derefter fik hver enkelt af Stormagternes konsulære Repræsentanter paa den omstridte Ø en lille Karakteristik: Franskmanden er Englænderens Slægtning og betyder intet, Russeren og Italieneren savner enhver Interesse for Kreta, medens Østrigeren er den eneste, som forstaar Begivenhedernes Alvor.

Havde ikke den engelske Konsul — fortsatte Telegrammet med Gengivelsen af Kongens Udtalelser — skrevet sine Tyrker-venlige Rapporter, maatte Forhandlingerne om det kretensiske Spørgsmaal i det engelske Underhus have faaet et andet Forløb. England kender ikke Sandheden. Og hvad de andre Konsuler angaar, saa er de alle, undtagen Østrigeren, under den engelske Konsuls Indflydelse. Kongen udtalte, at han forlængst

havde gjort Stormagternes Regeringer opmærksom paa disse Kendsgærninger.

Hele dette Afsnit om Konsulerne strøg Kongen — men uden al Vrede. Hans Ræsonnement var dette: Man kan baade sige det og lade det være — bedst maaske at lade være. Imidlertid foretog han samtidig en Ændring, som var i høj Grad betegnende.

Idet han slettede næsten hele Siden om Konsulerne, blev det sidste af Gengivelsen af hans Udtalelser Skildringen af Kretensernes Trængsler og Lidelser. Umiddelbart derefter kom saa Ordene: »Kongen udtalte, at han forlængst havde gjort Stormagternes Regeringer opmærksom paa disse Kendsgærninger«. Denne Ytring lod han blive staaende og tilføjede saa: *mais on n'écoutait pas*, »men man vilde ikke høre!« Det var et Hjærteudbrud. Det var et Livs Erfaringer, udtrykt i en eneste Sætning.

Hidtil var alt gaaet saa nogenlunde, trods et og andet optrækkende Uvejr. Fra nu af (Blad 7) blev det rent galt. Kongens Pen var i ivrig Virksomhed, mest for at strege ud, og jeg fik et tydeligt Indtryk af, at Kongen var yderlig misfornøjet, sandt at sige baade med sig selv og med mig.

Jeg gengiver nu Telegrammet i dets oprindelige Ordlyd, men paa Dansk. De *kursiverede* Steder er dem, der viste sig at være kriminelle, og som enten blev helt strøgne eller lavede om. I skarp Parenthes [—] er et og andet af Depechens franske Original-Udtryk anførte:

Kongen fortsatte:

»Da Urolighederne begyndte i Februar og jeg sendte min Søn med Eskadren (til Kreta), havde jeg rettidig og indgaaende forberedt Stormagterne. Og iøvrigt kunde jeg slet ikke handle anderledes. Aar efter Aar har jeg søgt at bevare Freden ved personlig at tale med Kandioternes Førere for at berolige dem og formane dem til Taalmod. Men Magterne lod mig fuldstændig i Stikken. *Jeg er bleven overhørt og snarest behandlet som en Negerkonge* [J'ai été négligé et plutôt traité comme roi africain]. Alle Mennesker vilde i mit Sted have handlet som jeg!

Alt hvad Stormagterne har udrettet, det er Oprettelsen af det internationale Gendarmeri, der er lavet som *en Slags Pølse, stoppet med alt muligt*. Kandioterne vil aldrig anerkende det. De er Grækere og vil vedblive at være Grækere. Derfor er vi ogsaa de eneste, som kan genoprette og opretholde Ordenen paa Kreta — og vi agter at gøre det! Hvis man driver os til det yderste, saa svarer jeg ikke for Følgerne!

Det maa heller ikke glemmes, at Tyrkerne nu ikke længere er de samme som for 14 Dage siden. Stormagternes Beskyttelse har gjort dem hovne [fiers], og maaske faar denne Stormagternes Politik sin Genlyd i Make-donien. *Tro mig, Sultanen gnider sig i Hænderne!* Stormagterne intervenserede i Armenien mod Muselmændene til Fordel for de Kristne. Paa Kreta

intervenerer Stormagterne til Fordel for Muselmændene mod de Kristne! *Stormagterne og Tyrkerne skyder i Forening paa Kors og Kirker. Det kan man kalde Civilisation! Og mig skal det forbydes at beskytte de brave Folk, som giver deres Blod og alt deres Gods for deres Religion og Fædreland. Saa-dan er de Store i deres Egenkærlighed!*

Man bebrejder os ogsaa Statsbankerotten. Men hvorledes skal vi kunne forbedre vore Finanser, naar hvert Aar Tusinder og atter Tusinder af Flygtninge søger Beskyttelse hos os for det tyrkiske Barbari?

Det er Tyskland, som leder Bevægelsen mod os, med Rusland og Frankrig i Kølbandet. Alt, hvad Keiser Wilhelm gør, det gør han for den famøse evropæiske Freds Skyld — naturligvis! Men Tysklands offentlige Mening er nu ikke altid paa hans Side. Her har jeg liggende Bunker af tyske Breve og Telegrammer, og de taler et helt andet Sprog.

Kongen viste mig Hundreder af Depecher og Breve fra alle Lande, deriblandt mange tyske. Han omtalte ogsaa Pressens betydningsfulde Rolle i det store nationale og civilisatoriske Anliggende, der nu havde grebet alle Helleneres Sind. »Pressen«, sagde Kongen, »kan udrette meget for at oplyse og vejlede den offentlige Mening«. Derpaa sluttede Hans Majestæt med følgende Udtalelser:

»Situationen er slet ikke fortvivlet, thi Folket staar fast, og vi har Retfærdigheden paa vor Side. Og desuden vaager over os Gud, *mod hvem selv Stormagterne intet formaar!*

Folk troede, at jeg rejste omkring i Evropa for min Fornøjelses Skyld, men det var alene for at oplyse Stormagterne, baade Hofferne og Regeringerne, om de sande Forhold, der efterhaanden, jeg gentager det, var bleven uudholdelige. Desværre er jeg hverken bleven forstaaet eller hørt. Nu har Tyrkiet indkaldt sine Reserver — vi ogsaa. Tyrkiet har sendt Tropper til Grænsen — vi ogsaa. *Men lad os dog blive fri for at høre Tale om Revolution paa hele Balkan, fordi vi beskytter Kreta! Jeg har spurgt Bulgarien, og det har svaret, at det ikke i den Anledning vil foretage sig det mindste. I Sandhed, jeg er bleven misbrugt! Nu er jeg bleven træt af denne Behandling og har besluttet at handle. Maaske kan det komme til at gaa som i Danmark 1864. Bagefter kommer saa Stormagterne op at slaas om Byttet. Men jeg har den faste Overbevisning, at engang vil der blive fældet den retfærdige Dom over os, at vi har handlet, som det sømmer sig en civiliseret og kristen Stat.*

Under Gennemlæsningen af hele dette — det vigtigste — Afsnit af Telegrammet var Kongen snart vred, snart ærgerlig, snart atter mildt hovedrystende. En Gang imellem prøvede han at bestride, at han havde brugt de Udtryk, jeg tillagde ham. Men til hans Ære maa jeg sige, at han ikke holdt fast ved dette Standpunkt, hvis Rigtighed eller blot Forsvarlighed jeg under ingen Omstændigheder kunde anerkende. I Virkeligheden havde Kongen paa alle de Steder, hvor han nu, bagefter, gjorde alvorlige Indvendinger gældende, været langt voldsommere, end min Gengivelse lod

vet en Linje af den Slags. »Det gaar ikke an ; jeg tror, De vil, Menneske!« gentog han flere Gange. Nu, saa lang Tid efter, kan jeg nok selv se, at disse aabenhjertige Udtalelser næppe egnede sig til Offenliggørelse under en til det yderste spændt Situation. Men faldne var de, og vel at mærke ikke i en saakaldt »privat Samtale«, men under en Audiens, Kongen gav mig som Journalist, der var kommen til Grækenland i Anledning af denne samme storpolitiske Situation. Derfor drøftede Kongen og jeg min Depeche ud fra vidt forskellige Forudsætninger. Han syntes, at jeg burde have haft Forstand nok til at gøre et rigtigt Valg mellem hans Udtalelser, saa jeg havde skelnet mellem dem, der kunde offenliggøres — rettere: som han udtrykkelig ønskede offenliggjorte — og dem, som blot var bestemt for mine Øren. Jeg paa min Side syntes, at Kongen selv burde have truffet dette Valg uden at udsætte sig for nogen Risiko. At der var en Risiko at løbe viste mine unge Aar — og at Kongen vidste om dens Tilstedeværelse, fremgik af den Kendsgærning, at han havde ladet mit Telegram hente paa Telegrafstationen.

Paa det Sted i Depechen, hvor Kongen kalder Stormagternes internationale Gendarmeri paa Kreta »en Pølse«, havde han under Audiensen om Lørdagen sagt omtrent følgende: »Dette Gendarmeri er ikke andet end en Slags Pølse, hvori der er stoppet Fedtklumper, Kødstumper, Affald og alt saadan noget!« Da han nu læste de franske Ord: *construite comme un saucisson, textuellement pølse, bourré toute sorte choses*, blev han heftig og udtalte:

»Det er dog for galt! Saadan noget kan en Konge Faneme ikke sige!«

Jeg svarede, at jeg var aldeles sikker paa, at Hans Majestæt havde brugt netop det Udtryk den foregaaende Dag. Saa lo Kongen, lod Pennen danse hen over Papiret og rettede som ved en pludselig Indskydelse Ordet *sau-cisson* til *salade*.

»Lad gaa med Salaten«, sagde Kongen muntert og læste videre.

Da endelig Ildprøven var sluttet, og Georgios I. gav mig det stærkt medtagne Dokument tilbage, tilføjede han med sit lyse Smil: »Ja, nu er det Telegram jo blevet noget billigere. Men send De det nu blot afsted.«

Det gjorde jeg, efter først at have vist Kaptajn Rahbeck Renskriften og faaet hans Godkendelse af den. Telegrammet¹ kom til at staa i *National-tidende* 8. Marts 1897, der var en Mandag — Ugens ringeste Avis.

Kongen havde ved Audiensens Slutning sagt til mig, at jeg ikke burde

¹ Om den her skildrede Episode har jeg tidligere fortalt i *Gads danske Magazin* (redigeret af Chr. Gulmann), April 1913.

forsømme at besøge min Morbroder, Hannibal Leth's Grav i Athen. Søndag Eftermiddag var jeg derude. Da laa der allerede paa den en frisk Krans af røde og hvide Blomster.

FRA AKROPOLIS TIL OLYMPEN

Under Opholdet i Hellas' Hovedstad, som genlød af Raabene om Krig' mod Arvefjenden, blev der Tid til Besøg i Ruinerne af Pallas Athenes Tempelborg. Lyse Vaarblomster vokser mellem Marmoret, der sank i Grus, og et fint, sart Græs groer i lysgrønne Linjer mellem de gigantiske Blokke og vugger sagte for Brisen fra Salamisbugten. Men Rejsen gælder ikke disse en stor og skøn Tids Ruiner. Det græske Folks Tanker er ved Grænsen, hvor Styrkeprøven skal staa, og hvor den vaabenklædte Ungdom nu skares.

Grækerne er Balkans ivrigst politiserende Nation. Paa store og smaa Byers eller Landsbyers Kaféer af alle Rangklasser gaar den politiske Snak som et perpetuum mobile. Den fremmede overvældes med Fortrolighed; han indvies i Planer og Komplotter og kaldes til Vidne paa Anklage og Forsvar. Da nu denne megen Tale, især naar den giver Udtryk for national Selvbevidsthed, skrues eller piskes op i Superlativer, saa kommer man let til at synes, at Grækerne er nogle slemt chauvinistiske Pralhans.

Indtrykket bødes ved nærmere Bekendtskab. Dette Folks Fædrelandskærlighed er lidenskabelig. Ikke mindst i Tiden efter Hundredaarsskiftet, da under svære Veer det nye Balkan byggede sig selv op paa Berlin-Kongressens Ruiner, viste det sig, at bag den storhelleniske Idé stod et Folk rede til alle Ofre. Venizelos sagde engang til mig, at skøndt Hellas var et fattigt Land med megen ufrugtbar Jord, saa havde Hellenernes *megali idéa* aldrig savnet og vilde aldrig komme til at savne Pengemidler. Den græske Storkøbmand og Industrimagnat i Konstantinopel, Ægypten og Levanten, i London og New York, i Rusland og Østasien stiller Millioner til sit Fædrelands Raadighed, og Grækeren, som de samme Steder driver en Havnesnask, triller om med Banan-Vogn eller sælger Sukkervarer fra et Kældervindue, lægger Skilling paa Skilling tilside, saa han, naar han snarest mulig bliver i Stand til at vende hjem, kan yde sit Bidrag til den store Idé's Sejr. Dette ufattelig nøjsomme Folk, hvis Forretningsgeni er frygtet i hele Levanten, handler og prutter med alle om alt, men sætter en Ære i at frembære Skat og Tiende paa Fædrelandets Alter.

Hvorledes havde nu Forholdet mellem Kong Georg og dette opbrusende, pralerisk chauvinistiske og nidkært patriotiske Folk udviklet sig gennem

den Menneskealder, som i 1897 var forløben, siden han besteg Hellas' Trone? Saa vidt jeg var i Stand til at erfare i Athen og under min Rejse i Thessalien, havde Kongen aldrig nydt *Popularitet*, men vedblev at blive betragtet som en fremmed i sit Folk. Ganske vist hørte man i hine Foraarssdage mellem de mange Raab: *Zito polemos*, leve Krigen! engang imellem ogsaa et: *Zito basilevs*, leve Kongen! Men det var, fordi Georgios I. da havde opfyldt Folkeflertallets Krav om paa Trods af hele Evropa at rejse det kretensiske Spørgsmaal.

Der var i Kongens Væsen og Tone noget køligt og spodsk, men ogsaa noget overlegent autoritært, der mishagede Grækerne, ligesom de savnede Forudsætninger for at værdsætte hans Djærvhed og Frejdighed. Det kom ikke sjældent til Kriser mellem de to Parter, som gensidig lod hinanden vide, at de var lede og kede af Samlivet. Man griber næppe synderlig fejl, naar man siger, at selv i de bedste Stunder naaede hverken Konge eller Folk op over et Fornuftægteskabs Temperatur.

Kongen irriteredes uafbrudt af de ham paatvungne Ministres Vankelmod og Troløshed, af Parlamentets Buldren og Bralren og af Massernes hastigt oplussende og ligesaa hastigt slukkede Stemninger; men han var Pligtmenneske, arbejdsom Fyrste, ansvarsbevidst Suveræn, der satte en Ære i at løse den ham betroede Opgave. Paa sin Side var Folket misfornøjet med, at Kongen mangan Gang holdt igen, naar det netop var i sit drabeligste Humør, eller skyndede paa, naar det netop vilde have Tid til at snakke videre; men det var ingenlunde blindt for Værdien af Kongens Familjeforbindelser og diplomatiske Indsats, hans Viljestyrke og Pligtfølelse. De klogeste af hans Undersaatter var ham desuden taknemlige for, at han havde skænket Hellas et nationalt Dynasti — hvis Levedygtighed gennem haarde Storme kom til at staa sin Prøve.

Om nu i Foraaret 1897 Georgios I., da han gav det kretensiske Spørgsmaal det Puf, som bragte det ud i akut Krisetilstand, virkelig har regnet med en græsk-tyrkisk Krig, eller om han har haabet paa at kunne tiltrue Grækenland et fordelagtigt Kompromis — derom veed jeg intet. Sikkert er derimod, at i Athen raabte Hvermand tidlig og sildig: *Zito polemos*, leve Krigen! Saaledes raabtes der ogsaa i Thessalien, hvad jeg skulde erfare, da jeg medio Marts rejste til den vordende Krigsskueplads.

Turen gik med Skib til Havnebyen Volo og derfra videre med Banen til Thessaliens Hovedby Larissa, der dengang syntes mere tyrkisk end græsk. Endnu havde Grækerne ikke kunnet udviske de tidligere Herskeres Præg, og naar man vandrede gennem Larissa's bundløse Ælte eller saae

Livet i Byens Kaféer, hvor skæggede Mænd laa paa Divaner og røg Nargileh, maatte man tro, man var i Orienten, hvor Korset stadig levede i Halvmaanens Skygge.

Her toner endnu Genlyden af et halvt Tusindaars Tyrkervælde. De kristne Kirker har ingen eller kun lave Taarne, men fra alle Kanter knejser Minareterne. Gaar man forbi en af Moskeerne, kan man høre den monotont stigende og faldende Nynnen af Softaer, som studerer Profetens Love. Men det hænder ogsaa, at Moskeerne har revnede Mure og store, gabende Huller i Taget; Dørene hænger næppe fast paa deres Hængsler. Tager man rask i den rustne Laas, brister den, og man kommer ind i et fugtigt, stinkende Mørke, hvor kun Rotter og Kryb lever mellem Resterne af Allahs Tempelskatte. Eller det hænder, naar man i Byens Udkant vil besøge den store Moské, hvis kuplede Tag er begroet med Mos, og hvis Minaret har tabt alt sit Kalkpuds, at man bliver standset af en græsk Soldat, der forbyder Adgangen, fordi nu tjener Moskeen til Oplag af Krudt — Krudt, som skal bruges i Kampen mod Profetens eget Folk.

Lige under denne Moské løber Peneios' graa, stride Strøm. En Bro fører over den, og paa den anden Side begynder Vejen, der først snoer sig gennem den sumpede Slette lige ud til Tyrnavos og derpaa svinger i en stor Bue til Højre henimod Baba — og atter videre gennem Tempedalen til Tsagesi ude ved den blaa Salonikibugt.

Da det nu trak ud med Afgørelsen om Fred eller Krig, udrustede jeg i Larissa en lille Ekspedition, som skulde føre mig saa nær Grænsen som muligt, for at jeg kunde danne mig en Forestilling om den vordende Krigsskueplads og begge Parters Forberedelser til Kampen. I Forhold til, hvad jeg senere skulde iværksætte af samme Slags, blev det et saare beskedent Foretagende: Leje af to Heste, den ene til mig selv, den anden til en Fører og Bagagen. Føreren hed Demosthenes — jeg kan ikke gøre ved det. Han talte kun Græsk; men med Fagter, en Parlør og god Vilje gik det aligevel.

En tidlig Morgen forlod vi Larissa. Demosthenes lange Skikkelse, hyllet i brogede Pjalter og med en høj, hvid Faareskindshue paa Hovedet, viste Vejen. Det gik i raskt Trav gennem de tynde Smaalunde, som omgiver Larissa. Fersken- og Kirsebærtræerne stod i et Brus af lyserødt Blomsterflor, og hvor en Have var gærdet af Tjørn, laa der tæt, hvid Blomstersne over Hegnet. Bierne summede om Træers og Blomsters Kroner, og Luften var høj, ren og frisk. Langt borte, bag Ossa, laa Olympen med straalende Sol over sin hvide Sne — som en Borg, tækket med Guld, værdig til Bolig

for Guders Liv og Elskov. Men Lærkerne, der steg fra de grønne Marker, og som kvindrede og jublede, var det hjemlige, der vakte Længslen efter alt, hvad man har kært, og som kan gøre saadan en solfyldt Foraarsmorgen trist og Tanken helt tung.

Ad elendige Veje naaer vi højt op paa Formiddagen en Kilde, der kommer fra Fjeldene. Den store, frie Naturs Stilhed afbrydes kun af det sagte Klokkespil fra Gede- og Faarehjordene, som klatrer over vore Hoveder. Nu og da rider en af Omegnens Bønder forbi; trods den stærke Solhede er han hyllet i Pelsværk; paa Sadlen bag ham hænger levende Høns mellem Kaal- og Salathoveder og Sække, der indeholder hans Indkøb i Larissa.

Atter i Sadlen. Uendelig lang og ensformig strækker den smalle, ujævne Vej sig frem langs Bjærgenes Fod. Landskabet er uforandret øde, stenet og trist. Tid til anden kommer vi forbi en Mand, der pløjer sin Jord med en ældgammel Træplov, trukken af Stude. Saa seer man sig om efter Landsbyen, hvor han hører hjemme, og med Møje opdager man dens lave, jordbundne Lerhytter, der kryber sammen i Ly af Bjærget som en Redefuld nøgne, frysende Fugleunger ved Foden af en mægtig Eg. Og nu, da det begynder at blive sent paa Dagen, og Skyggerne allerede breder sig — nu føler man med eet, hvor trykkende trist saadan en Dag kan være, naar man er langt fra al Civilisation og alene med en Mand, med hvem man kun kan tale i enkelte, fattige Ord.

Endelig naaede vi Peneios og snart efter Baba. Vi blev færgede over Flo- den i en stor, fladbundet Pram, der ogsaa kunde tage Hestene med. Saa sad vi op igen og begyndte at bestige Ossa.

Vore smaa thessaliske Heste klavrer som Geder. I fire Timer steg vi uafbrudt opad, og Aftenen var allerede begyndt, da vi satte over Peneios. Men alligevel forekom denne Del af Turen ikke saa vanskelig som den første. Medens vi steg og steg over Stene, der rullede under Hestehovene og faldt drønende ned i Afgrunden, over Blokke, hvori Øksen møjsommeligt havde hugget nogle Trin, over snoede Stier, over Krat og over Skov — — medens vi steg og steg mod de høje Tinder, sank Aftenens Skygger tættere og tættere over Dalene dernede, saa Babas Minaret helt forsvandt i Skylaget under os.

Men uafbrudt ringer melodiske Klokker om os. Nu og da dukker Hyrden frem fra Bjærgkrattet; han staar rank paa sin Klippeblok med den lange Stav i Haanden, hyllet i sin brune Gedehaarskappe, og han seer undrende paa de fremmede, der søger deres Vej heroppe i hans Rige. Det klinger og

Landskab ved Peneios. I Baggrunden Olympen

Maleri (29 × 55 cm) af Thorvald Niss; malet 1897. (Gave til Forfatteren fra Udgiveren af »Illustreret Tidende«, G. Pauli 1897)

klinger . . . som ringede nu alle Vaarens duggede Blomsterkroner til Angelus i den store Bjærgensomhed, hvor der hverken er Kirker eller Moskeer, men blot Guds Fred under Aftenhimmels høje, blaanende Hvælv.

Under os maa det længst være blevet mørkt. Heroppe ligger Lyset endnu rent og klart, om end ligesom dæmpet af en dybtfarvet Skærm under den fjærne Himmelkuppel. Stykke for Stykke af Omgivelserne forsvinder. Tilsidst seer det ud, som er kun en Rundkres omkring En selv endnu oplyst. Saa hører ogsaa det op. I Mørket skimtes nu kun Bjærgtinderne som kæmpemæssige, sorte Silhuetter mod den svagt lysende Nat-himmel. Men Hjordene omkring os, som løber om mellem Krattet og springer fra Klippeblok til Klippeblok, vedbliver at ringe deres dæmpede, skære Melodier, der klinger som selve Bjærgets Stemme — Røsten af Malmet i dets Aarer.

Langt hen paa Aftenen seer vi endelig en Gruppe Lys, der ligesom klæber fast til Fjældvæggen. »Rapsani!« siger Demosthenes med et Lettelsens Suk. Snart har vi naaet Landsbyens yderste Huse. Gennem stejle Gader, der løber op og ned ad Klippen, hvorpaa Rapsani er bygget, kommer vi til Herberget. Vi banker med Dørhammeren, og lidt efter viser en gammel Mand i en lang Kaftan sig med en sælsom, messingforsiret Lygte i Haanden. Til ham overgiver jeg mig og kommer langt om længe til Hvile.

Men skøndt det er silde, og Dagen har været lang og anstrængende,

kan jeg dog ikke falde i Søvn. Mit Øre opfanger alle de fremmedartede Lyde fra den vilde Natur omkring mig. Jeg troer at kunne skælne Ørnens og Uglens Skrig, Bjærgbækkenes Brus, naar de rasler ned mod Dalen, og Raab af Hyrderne, naar de i den dybe Nat kalder paa deres ringende Hjerd ...

Næste Morgen gaar det saa videre ad snoede Bjærgstier, der snart kryber lige i Vejret som en Stige op ad en Mur, snart falder brat nedad mod Smaabække, der pludrer i dybe Kløfter. Den lille stedvante Hest sætter sine Hove saa trygt og sikkert, som var det paa en kongelig dansk Chaussée. Jeg hænger Tøjlen om dens Hals og lader den bestemme over mig. Imens ser jeg paa de tidlige Bjærgblomster, som Foraarsolen har lokket frem — paa de blaa, bleglilla og hvide Anemoner saa store som Dueæg, der groer ind mellem den hvide Buksbom og Enebærrene — paa Violerne, Kodriverne og alle de andre Smaablomster, der fylder Luften med Duft og Foraar. Højt over os, højt over de højeste Tinder, hvorpaa Sneen glimter, kredser Ørnene i store Buer. Nede fra Dalen, hvor Mandeltræerne staa hyllede i deres lyserøde Tyllsdragt, stiger den blaa Røg fra en enlig thessalisk Bondehytte opad og hænger i store Flager fast i Klippesidernes Enebærris. Men atter i Dag er det Hjordenes Klokker, der som sagte Musik ledsager vor Færd. Det klinger og synger fra Bjærgets Sten, det ringer som til Højtid — til en stille Messe i Naturens mægtige Kathedral. Nu og da tegner Hyrdens Silhuet sig mod den blaa Himmel — stolt som i H. C. Andersen's Digt om Hyrdedrengen, der er Konge, og hvis Trone er det grønne Gærde. Ud af Bjærgkrattet stirrer en sort Geds Hoved, som var det selve Pan, der med alle sine Fauner spillede paa Rørfløjte om os. Bjærgets vilde Fugle stemmer i med, og Vildsoen, der flygter for Menneskene, er den brummende Bas.

Nu gaar det atter brat opad, og det bliver koldt midt i det stærke Solskin; hist og her, hvor der har dannet sig en lille Vandpyt, er den dækket af en tynd, solflimrende Isskorpe.

Vi har naaet Sneregionerne, og alt er hvidt — et blændende, glitrende hvidt, der trækker som et tæt, sølvindvirket Slør over alle Omgivelserne, jævner, glatter, skjuler og er forræderisk. Nej — ikke alt er hvidt; derhenne har Kristtjørnen spredt sine metalgrønne Blade over Sneen, og der er ogsaa røde Bær — røde Bloddraaber, som perler paa dette kolde Hvide. Da skifter Billedet pludselig paany: Sneen er ikke længere hvid, men graa; det er ikke et let, glimrende Stof, der hyller alt ind, men et tungt Dække, som tynger og knuger. Man kunde tro, en kæmpemæssig Fugl et Øjeblik var bleven staaende over vore Hoveder og med vidt udspilede Vinger

skyggede for Solen. Omgivelserne forsvinder i Taage. Jeg skelner næppe Stien, der skal følges. Skyen har indhyllet os, og snart falder Haglene trommende og buldrende paa Sadelstøj og Stigbøjlers Metal ...

Brat som den var kommen, trak Skyen atter bort. Nu gik det igen nedad, og snart saae jeg paa den ene Side den Kløft, vi endnu havde at passere, de to Blokhuse, der var Rejsens foreløbige Maal — det græske og det tyrkiske.

Saa gammeldags var selv under overhængende Krigsfare hin Tids Tilstande, at en enlig, ubevæbnet Rytter uden Fare for Liv og Lemmer kunde overskride Grænsen og gæste baade græske og tyrkiske Vagtposter. Ganske vist, jeg blev under Ledsagelse af en Soldat, som holdt min Hest i Tøjlen, ført til nærmeste tyrkiske Officer og paa samme Maade eskorteret tilbage til Grænseskillet; men anden Forsigtigheds-Foranstaltning blev ikke truffen paa nogen af de »fjendtlige« Poster, jeg havde Lejlighed til at gæste.

De græske Blokhuse heroppe i Ensomheden modtog den fremmede med overstrømmende Elskværdighed. De smaa Rum var snavsede; de lugtede af Køkkenets Tilberedning af Faarekød og syrlig Vin med Terpentintilsætning. Soldaterne var daarlig klædte, deres Mundering uregelmæssig. Officererne ofrede paa mig en deklamatorisk Svada, som jeg ikke forstod, men hvis Drabelighed jeg kunde slutte mig til af Fagter og Minespil. Trods Uorden og Urenlighed kunde der være Træk, som viste tilbage til gammel Kultur: I Kommando'ens største Værelse — hvis Vinduer vendte ud til Grænselinjen — brændte en lystig Ild i Kaminen; Kalendere, Fotografier, Vaaben og Uniformsdele var grupperede paa Væggene, og mellem Bordets Papirer, Kort og Bøger stod i et Vandglas en Buket af Bjærgflora'ens Blomster.

Helt anderledes hos Genboen, den tyrkiske Post. I Tavshed bød Officeren mig indenfor; det skete med en Haandbevægelse, som paa eengang var værdig og ærbødig. Stuen var nøgen som en Celle; en lav Divan langs tre af de hvidkalkede Vægge var dens eneste Møblement. Her var skinrende rent. Saa snart der var anvist mig Plads, traadte en Soldat ind med Cigaretter og Kaffe paa en blank Messingbakke. Selv naar den tyrkiske Officer talte Fransk — hvad hyppigere var Tilfældet end paa Grænsens græske Side — var han tilbageholdende og ordknap i sin udsøgte Høflighed. Soldaterne, jeg saae, var i ypperlig holdte Uniformer og med ensartet Mundering. Her var strængt og koldt paa Bjærgenes tyrkiske Hæld ...

Inden Turen gik tilbage til Larissa, vilde jeg, nu da jeg var saa nær, se disse Egenes højt priste Naturskønhed: Tempedalen (»Indhugget«), dannet af Peneios' stride graa Strøm, hvor den mellem Ossa's og Olympens Bjærgkæder har banet sig Vej ud til Salonikigolfens blaa Vande.

Vejen kryber smal og ligesom undselig under Ossa's Tinder, medens Fjældene, der brat løfter sig over Flodens anden Bred, er Olympen, som synes saa dragende nær, at man maatte kunne naa dem med Spidsen af sin Pisk. Jo dybere jeg kommer ind i den stejle Bjærgslugt, desto varmere bliver det, fordi Luften synes at staa stille herinde mellem de vældige Fjældsider. Alle Lyde er dæmpede; Stemmerne bliver af sig selv hviskende som i en Kirke. Fuglen, der hopper fra Kvist til Kvist i det vilde Figentræ, pipper varsomt, og Hjordenes Klokker toner fjærnt, fjærnt paa Højder, som alene Blikket kan naa. Peneios glider uden Brus og Syden gennem Klippedybet, og kun Kilderne, der iler ned imod den fra de snedækte Tinder, pibler svagt, naar de gyder deres klare Væld i den graa Strøm paa dens Vej mod det aabne Hav.

Det er trykkende hedt. Sollyset flimrer om de blomstrende Træer langs Floden og spiller bag den vilde Vins lysegrønne Skud, saa de bliver helt gennemsigtige. Vedbendrankernes filtrede Bladhang er blankt som Metal. Violerne, der farver Klippen blaa langs Vejkanten, og alle de andre vilde Blomster fylder Luften med Vellugt.

Varmen fortætter sig — som saa ofte brat og uden Varsel bryder et Uvejr løs herude mellem de høje Fjælde, nær Havet.

Det ruller med lange Drøn mellem Klipperne; det hviner i Træernes svajende Kroner, og Peneios farves mørk med hvide Skumhvirvler over sin brusende Strøm. Himlen er bleven sort og lav, som var et Sørgeflor hængt fra Fjældkant til Fjældkant hen over Floden. Stormen, der tuder og suser isnende ude fra Havet, fejer hen over alle Vaarens Blomster og knækker de regntunge Bægre af Stilken.

Snart vider Kløften sig ud, og Bjærgene bliver lavere og lavere, indtil de helt taber sig i det fjærne. Vejen forlader Peneios og drejer ind gennem Smaalunde og over sumpede Marskegne, der nu staar helt under Vand, og hvor kun nogle Buske langs Kanten betegner Vejen. Saa dukker en lille elendig Landsby frem, hvor Træerne hæver sig en Kende. Intet Menneske er at øjne; udenfor de lerklinede Hytter med Tag af Siv staar Kreaturerne brølende og brægende, som bønfuldt de om at blive ført i Stald i dette Herrens Vej. Allevegne fra kommer nu de blanke Okser, Bøflerne med ludende Hoveder, de sorte og brune Geder, fulgt af klagende Kid,

Pastorale. Landskab i det nordlige Thessalien
(Fot. 1897)

Faarene, af hvis Pels Regnen driver — og jamrende Dyrestemmer overdøver de ringlende Klokkers Klang. Ingen synes at høre dem ...

Det er en uendelig Vej. Aftenen kommer og Natten — og Regnen vedbliver at strømme, piskende i Vandpytterne, trommende paa Seletøjet. Men endelig hører jeg en larmende Brusen, som den kun kan lyde fra et stort Hav: Jeg havde naaet den lille thessaliske Havneby Tsagesi ved Ægærhavet — det af Homer besungne *vinblaa Hav*, blaat som den saftspændte Drue. Først en Times Tid senere indhentede Demosthenes mig med Bagagen, og trætte og forkomne gik vi til Ro i Tsagesi's skumle *Xenodochion*.

Den næste Dag, da jeg red tilbage gennem Tempedalen, var Himlen atter blaa, og Violerne duftede stærkere end igaar. Højt oppe over Olympen sejlede Ørnene i majestætisk Flugt, og fra Ossa kimede Hjordenes milde Klokker ...

Snart efter forlod jeg Larissa, tog i Volo en Lloydbaad til Saloniki og vendte derfra hjem. Krigen udbrød først i Slutningen af April og varede kun et Par Uger. General Edhem pasja's Tropper væltede i en Haandevending det græske Forsvar overende og vilde være trængt frem til Athen, hvis ikke Stormagterne havde standset dem. Hellenernes Nederlag var

fuldstændigt; de, der havde raabt højest paa Krigen, ivrede nu hæftigst mod Kongen. Men hvad Tyrkerne havde vundet paa Thessaliens Valpladser, det gik tabt for dem ved Diplomatiets grønne Bord. Kong Georg tog alligevel Spillet hjem. Et Aar efter sin militære Sejr maatte Tyrkiet trække sine Tropper tilbage fra Kreta, og Sultan Abdul Hamid blev presset til at udnævne den græske Kongesøn, Prins Georgios til som Højkommissær at staa i Spidsen for en autonom Forvaltning med folkevalgt Nationalforsamling og rent græsk Regering. Gennem forskellige Faser bar Udviklingen uimodstaaelig frem mod Øens Tilslutning til det helleniske Rige, og den fuldbyrdedes endelig 1913 — det Aar, da Balkanstaterne tog deres Skæbne i egen Haand.

Det var under Prins Georg's Højkommissariat, at der mellem ham og den kretensiske Oprørsfører, Advokat Eleutherios Venizelos (1864–1936) opstod et skarpt Modsætningsforhold¹, som fik Indflydelse ikke blot paa Prinsens personlige, men paa Dynastiets Skæbne. Venizelos blev i Hundredaarets første Decennier Hellas' indflydelsesrigeste Statsmand, der i Perioder afsatte og indsatte Konger. Da han var styrtet fra Magten, maatte han redde sig til Udlandet og døde i Landflygtighed. Det Glücksborg'ske Dynasti beklæder stadig Hellas' Trone.

KÖLLER-TIDEN I NORDSLESVIG

Et Aars Tid efter at tidligere Politipræsident i Frankfurt a/M., Understatssekretær for »Rigslandene« Elsass-Lothringen og prøjssisk Indenrigsminister Ernst Matthias v. Köller (f. 1841) i Juli 1897 var bleven udnævnt til Overpræsident i Provinsen Schleswig-Holstein, begyndte han at lade foretage Masse-Udvisninger af danske Undersaatte fra Nordslesvig. Navnlig udvistes med kort Varsel Tjenestekarle og Tjenestepiger, Kommis'er og Kontorister, som ikke selv havde forset sig, men hvis Husbonder og Principaler, der heller ikke kunde retslig tiltales for nogen Ulovlighed, efter Hr. v. Köller's Opfattelse dog var ifaldne Straf paa Grund af deres aktivt tilkendegivne danske Sindelag. Overpræsidenten anvendte med andre Ord *den indirekte Straffemetode*: Ved at udvise i sig selv ganske sagesløse Medhjælpere straffede han økonomisk Arbejdsgivere, som han ellers ikke kunde faa Ram paa, da de ikke havde forbrudt sig mod nogen gældende Lov.

¹ Prinsen har i en Blaabog (paa fransk Sprog) samlet de til Sagen hørende Dokumenter, dækkende Perioden September 1900–Maj 1905. Bogen (92 Sider i Oktav) er ikke offentlig tilgængelig.

Jævn­sides med denne Udvisnings-Politik gik en skarp Forfølgelse af Nordslesvigernes nationale Foreninger og andre Organisationer. Danske Møder blev af Politiet opløst under de urimeligste Paaskud (f. Eks. at en Revne i Lokalets Loft- eller Væg­puds udsatte Forsamlingen for Fare), Foreninger overvældedes med Retssager om Bagateller (f. Eks. at Medlemslisten ikke var à jour), Frimenigheders Gudstjeneste hindredes, ikke af religiøse, men af politiske Grunde, Forældre, hvis Børn besøgte Efter- eller Højskoler i Danmark blev truede med Fratagelse af Forældremyndigheden, ligesom Optanter og andre danske Undersaatter kunde risikere Udvisning, saafremt deres Slægtninge eller blot Folk, som boede i samme Sogn, deltog i danske Møder eller dansk Organisationsarbejde. I Valg og Anvendelse af Forfølgelses- og Skræmme-Midler viste altsaa Köller-Politiken frodig Opfindsomhed.

Spørgsmaalet om det Maal, Hr. v. Köller stræbte at naa, har han selv tilkendegivet under en Samtale, han tilstod Henrik Cavling (offenliggjort i *Politiken*, 27. November 1898; Gengivelsens Rigtighed godkendt af Hr. v. Köller): Udvisningerne har til Formaal at skaffe Ro i Nordslesvig; danske Sønderjyder skal holde sig fra Udflugter til Kongeriget, fra danske Foreninger, fra Forsamlinger og Agitation. Overpræsidenten lagde Skylden for den herskende Tilstand paa Nordslesvigernes Førere, dog ikke Rigsdagsmand Gustav Johannsen (»der er en elskværdig Mand«), men navnlig Aabenraa-Bladet *Hejmdal's* Udgiver og Redaktør, Landdagsmand H.P. Hanssen, og Redaktøren af *Flensborg Avis*, Jens Jessen, der er »professionelle Urostiftere«. Samtalen sluttede med følgende Udtalelse af Hr. v. Köller:

Danskerne [i Nordslesvig] har begyndt Krigen; jeg har ingen Interesse af at føre den, men jeg forlanger Fredssignalet givet i de [dansk-] slesvigske Blade, og faar jeg det ikke, saa skal jeg skaffe Ro; der skal blive Ro.

Udvisnings-Politiken og dens talrige Udløbere vakte Opsigt herhjemme og blev ligeledes Genstand for Opmærksomhed i de nordiske Lande, Frankrig, England og U.S.A.. Nord for Kongeaaen blev der imidlertid ikke Tale om nogen samlet dansk Front; som i de fleste andre vigtige Anliggender gjorde den politiske Splittelse og Partirammernes Stramhed — denne Provisorietidens ulykkelige Arv — sig stærkt gældende i Stillingen til og Arbejdet for den i Nordslesvig tappert kæmpende Danskhed.

Dette Arbejde var gennem en lang Aarrække i overvejende Grad bleven røgtet af konservative (»Højre«-) og grundtvigske Venstre-Kredse (Folkehøjskolerne), der sluttede op i en Række Foreninger med sønderjydske

Formaal: Støtte under alle Former til de danske Slesvigere, navnlig paa Oplysningens og Undervisningens Omraade i det Øjemed at bøde paa den systematiske Germaniserings Virkninger. I det store og hele stod radikale (»Hørup'ske«) Venstrekredse udenfor og stillede sig enten uvilligt eller ligefrem fjendtligt til dette Arbejde. Socialdemokraterne var længe uinteresserede, men ligesom Radikalismen nærrede ogsaa de Mistanke til de sønderjydske Foreningers Virksomhed, som sattes i Forbindelse med Agitationen for Forsvarssagen og Udnyttelse af den sønderjydske Sag i konservativ-politiske, »patentpatriotiske« og »chauvinistiske« Formaalets Tjeneste.

Imidlertid kunde Skellene ikke drages i rette Linjer og med ubetinget Nøjagtighed.

I konservative Kredse fandtes indflydelsesrige Personligheder, der misbilligede et udadvendt sønderjydsk Arbejde, fordi det kunde volde Vanskeligheder i vort altid ømtaalige Forhold til Nabostormagten Tyskland; de var Tilhængere af den af Gambetta støbte Maksime om Franskmandenes Stilling til Alsace-Lorraine: *Tænk altid paa det, men tal aldrig om det* — en Regel, der ganske vist er magelig at følge, men uanvendelig i al offentlig Gærning til Fremme af nationale Formaal. Paa den anden Side fandtes ogsaa radikale Mænd, som tog virksom Del i det sønderjydske Arbejde; deres Tal var ringe, men deres kvalitative Værd blev saa meget anseeligere, som de tilhørte intellektuelle Kredse, der ellers syntes at savne Blik for Nødvendigheden af at yde Støtte til Slesvigs Danskhed. Af Tidens store Navne i Videnskab, Litteratur og Kunst var kun A. D. Jørgensen, Troels-Lund, Georg Brandes, Harald Høffding, Henning Matzen og Johs. Steenstrup at finde i offentligt Arbejde med sønderjydsk Formaal. Som ovenfor S. 287 omtalt kunde midt i Köller-Perioden Edvard Brandes' Litteratur-Anmeldelser i *Politiken* fremkalde en hel Adresse-Bevægelse under Førerskab af Aandens Stormænd; men om Udvisningerne fra Nord-slesvig havde de ikke haft et Ord at sige.

Hertil kom nu, at Foreningerne med sønderjydsk Formaal ikke blot indbyrdes rivaliserede, men var Sæde for megen indre Splid.

Langt den største af disse Organisationer *De samvirkende sønderjydske Foreninger* var dannet og virkede paa bred Basis: De over hele Landet udbredte, stedlige Foreninger, hvis Medlemmer tilhørte alle Samfundslag, var sammensluttede i en Fællesforening, til hvilken de indbetalte en Del af deres Midler, som da atter forvaltedes af en Delegeretforsamling med en »Overbestyrelse«. *De samvirkende* foranstaltede Foredragsmøder og an-

dre Sammenkomster; det aarlige Delegeretmøde, som afholdtes skiftevis i Byer i de forskellige Landsdele, var i Reglen anselige nationale Stævner med Hundreder af Deltagere fra begge Sider Grænsen. De opsamlede Midler anvendtes til Udgivelse af et Medlemsblad og andre interne Formaaler, men først og fremmest til Stipendier for unge Nordslesvigere af begge Køn til Ophold paa Efter-, Høj-, Landbrugs- og andre Fagskoler Nord for Grænsen; *De samvirkende* ejede og drev selv en saadan for Sønderjyder indrettet Efterskole; de ydede ogsaa virksom Støtte til Enkeltpersoners Indsats i nationale Formaals Tjeneste Syd for Grænsen.

Overbestyrelsens Formand i den her omtalte Periode var en i København bosat Nordslesviger, Tandlæge Axel Carstens, en dygtig, velstillet Mand, som med flammende Iver røgtede sit omfattende, ofte brydsomme Arbejde, men hvis Stejlhed førte ham — og med ham Organisationen — ud i mange ydre og indre Konflikter. Ved hans Side stod en Række udmærkede, solide Personligheder, Præster, ansete Provinsborgere eller Landboere med stedlig Indflydelse.

Af alle sønderjydske Organisationer var *De samvirkende* den, der udrettede det største Arbejde ved i de brede Lag at vække og vedligeholde Interessen for Nordslesvigernes Kamp, samle de gode Viljer, vise Vej for Deltagelse i det nationale Arbejde og udbrede Kendskab til dets Vilkaar og Maal¹.

I mere end een Henseende dannede det oprindelig af radikale eller radikaliserende Studenter oprettede »Studentersamfundets sønderjydske Samfund«, almindelig kaldet *4 S*, den direkte Modsætning til *De samvirkende*. Medlemstallet var ringe, men *4 S* raadede over ypperlige Forbindelser og savnede sjældent Midler til sin Virksomhed, der foregik yderst stilfærdigt og var saa godt som ukendt i Offenligheden. Bestyrelsen, hvis Formand i en Aarrække var Professor Harald Høffding, talte en Tid lang blandt sine Medlemmer Georg Brandes og Skolebestyrer (senere Direktør for Privatskolernes Sammenslutning), cand. theol. & jur. Niels Hjort. Hvor fremragende disse Personligheder end var, saa fik *4 S* dog sin egenlige Betydning ved Lektor, mag. art. H.V. Clausen's Indsats i Foreningens Arbejde.

H.V. Clausen var Historiker eller historisk Topograf af Fag, levende interesseret i Kunst, kyndig i Geologi, Lærer med stor Indflydelse paa sine Elever, af Temperament lidenskabelig med paafølgende Nedslag i magedlig Selvopgivelse. Han reagerede voldsomt og brat for subjektive Indtryk

¹ Efter 1920 blev *Grænseforeningen* »De samvirkende sønderjydske Foreninger«'s umiddelbare Arvtager og opbyggedes efter samme System som disse.

og drog af dem vidtgaende Slutninger: »Jeg kan ikke lide den Mand, han har saadan en styg Latter« — eller: »Naar man kan have saa slet et Billede paa sin Væg, maa man være en Stymper«. Han satte Pris paa materielle og aandelige Nydelser, men var nøjsom og udholdende i sin Gærning. Da jeg engang sagde til ham: »Clausen, De er en Slags epikuræisk Benediktiner«, lo han og sagde: »Der kan være noget om det!«

Han var født 1861 i Odense som Søn af en velstillet Haandværker. Intet i hans Oprindelse eller Opdragelse ledte ham ad slesvigske Baner. Men som ung Student vaktet — maaske under Paavirkning af Johan Ottosen og Niels Hjort — hans Interesse for Sønderjylland, og tidlig ofrede han alle sine Ferier paa Fodture dernede, saa han efterhaanden vandt grundig Kendskab til hver eneste Egn og dens Befolkning. Som ingen dansk Mand før eller siden kunde han sit Slesvig, historisk, geografisk, geologisk, demografisk, økonomisk og nationalpolitisk. Bag Arbejdet med denne Kundskabs Erhvervelse laa dyb Kærlighed til Folket, som værnede dansk Sprog og Aand mod Faren fra Syd, men tillige en mandig, maalbevidst Vilje til at smede Vaaben, som med Virkning kunde bruges i denne Værnekamp. Derfor blev det H.V. Clausen, som udarbejdede Sprogkort, Sprogstatistik, Valgstatistik og Oversigter over nationalpolitiske Forskydninger i Jordbesiddelsen — et paa dybtgaende Undersøgelser med uhyre Taalmod og Jærnflid samlet Materiale, hvis Nøjagtighed den nationale Modstanders Angreb ikke paa noget væsenligt Punkt kunde rokke, og som blev til uvurderlig Nytte for Planlægning af dansk Indsats baade i Defensiven og i Offensiven.

Da H.V. Clausen fyldte 70, skrev jeg om ham (*Nationaltidende*, 13. Januar 1931), at han havde givet sit Liv til Nordslesvigs Sag:

»Ensom, knap nok kendt af andre end den lille trofaste Skare, som hverken slap Haabet eller Arbejdet for dets Virkeliggørelse, har han samlet Vaaben til det Arsenal, som skulde væbne dansk national Ret i Landet mellem Kongeaalen og Flensborg Fjord. Den stille Magisters Undersøgelser omfattede hver eneste Gaard i hvert af Nordslesvigs Sogne, gav Besked om saa godt som hvert eneste Hjem dernede, dets nationale Sindelag, dets Sprog, dets Forhold til Jorden ... Her sad H.V. Clausen i sit Studereværelse, omgivet af Bøger om Historie og Kunst, og Ark efter Ark fyldtes under hans Pen med Tal — Tal om Valg, om Jordens Ejerskifter, om Sprogforhold — og bag hvert af disse Tal, indført paa Kort, hvis Silhuet Magisteren vel har optrukket mange Hundrede Gange, saae han for sit Øje et nordslesvigsk Landskab, befolket af levende Mennesker, som førte en tung, træls Kamp for deres, for vor, for hele Nordens Værnegrænser mod Syd.

I mere end en Menneskealder har jeg kendt H.V.Clausen, og det var Nordslesvigs Sag, der førte os sammen. Naar han dukker op i min Tanke, seer jeg ham for mig som paa et Billede: Den lærde, myreflittige nationale Statistiker, som med koldt Hoved og duggede Øjne lytter til Tallenes Hjærteslag«.

Dette var altsaa den Mand, som mere end nogen anden prægede 4 S, hvis talmæssig ubetydelige Samfund ved sin Oprindelse var knyttet til den politiske Radikalisme — rigtignok en ofte temmelig udflydende Radikalisme. Mænd som H. V. Clausen havde vanskeligt ved at lade sig indrullere blandt Forsvarssagens Modstandere, og han og flere af hans Venner — blandt dem navnlig Niels Hjort, men ogsaa Georg Brandes og Johan Ottosen — kom i hin Perodes store offentlige Anliggender, f. Eks. Krabbe-Affæren og Kampagnen om Salget af Dansk-Vestindien, til den Grad i Modsætningsforhold til deres eget politiske Parti, at dets Hovedorgan *Politiken* med Alliance-Bladet *Social-Demokraten* lod dem vide, at de var falden i dybeste Unaade.

H. V. Clausen
Fot. o. 1900

Trods al Radikalisme stod i Virkeligheden Mænd som H.V.Clausen og Niels Hjort i stadigt og fortroligt Samarbejde med udpræget konservative Kredse over hele Landet. Det lader sig ikke nægte, at derved en vis Splitelse eller Usikkerhed kom til at præge baade deres Sind og deres Holdning. Paa Grund af den Indflydelse navnlig H.V.Clausen fra den tidligste Tid besad paa H.P. Hanssen, gjorde nøjagtig det samme sig gældende for hans Vedkommende. For Hovedstammen af den politiske Radikalisme var Arbejde i den sønderjydske Sags Tjeneste et chauvinistisk Højre-Forretagen-de, værdig til med et af den radikale Folketingsmand, Overretssagfører Alf. Christensen lanceret Udtryk at kendetegnes som *Sønderjyderi*. Derfor havde 4 S saa ringe Tilslutning; derfor opstod den ene Konflikt efter den anden mellem Radikales sønderjydske Interesser og deres Partitroskab. Derfor maatte radikale Mænd som H.V.Clausen og hans nærmeste Vennekreds, for hvem det sønderjydske Spørgsmaal — i hvert Fald i dets *nordslesvigske* Form — var dyb Alvor, søge Støtte til Virkeliggørelse af deres

Planer og Fremme af deres Arbejde dér, hvor Støtten var at finde: hos de konservative. Og den blev dem i rigt Maal ydet.

Mænd som Holger Petersen og Villars Lunn — begge højkonservative Landstingsmænd — stillede ikke blot personlig store Beløb til Raadighed for det af H.V.Clausen og Niels Hjort inspirerede, planlagte og organiserede sønderjydske Arbejde, men de anvendte deres Indflydelse (og den var betydelig) paa at vinde dette Arbejde virksomme Venner. Dette viste sig klart, da under Köller-Perioden Clausen og Hjort tog Initiativet til den (i dybeste Hemmelighed startede og virkende) Kreditforening, »Foreningen af 5. Oktober 1898«, hvis Formaal var at indsamle Midler til Bevarelse af Nordslesvigs Jord paa danske Hænder. Af de indsamlede Midler, der androg anselige Summer, hidrørte de 90% fra konservative Kredse, navnlig Godsejere og Forretningsmænd.

Foruden *De samvirkende sønderjydske Foreninger* og *4 S* fandtes imidlertid flere andre, blandt hvilke *Sønderjydske Samfund* navnlig havde Medlemmer i grundtvigske Kredse, medens *To Løver* med Ungdoms-Afdelingen *Heimdal* var udgaaet fra og vedblev at være nær knyttet til Studenterforeningen. *To Løver*, som gennem Aarene bevarede et stort Medlemstal, udrettede et fortrinligt kulturelt Arbejde (Indsamling af Bøger og Blade til sønderjydske Hjem, Studiekredse, Rejser til Sønderjylland under kyndig Vejledning og oplysende Foredrag for Ungdommen m. v.) og havde et værdifuldt Speciale: Rettelse af de sønderjydske Børn tilstillede danske Stilopgaver.

Nu var, som allerede sagt, det indbyrdes Forhold mellem disse forskellige Organisationer, der virkede i samme Sags Tjeneste, temmelig køligt, undertiden aabenlyst fjendtligt. Navnlig *De samvirkende* og *4 S* kunde ikke døje hinanden; i hvert Fald gjaldt dette Ledelsen. Axel Carstens talte om *4 S* som en Samling Brandesianere, Gudsfor nægttere og Forsvars-nihilister; H.V.Clausen og hans nærmeste trak paa Skuldrene ad *De samvirkende's* reaktionære, bornerte og bralrende Chauvinister.

Om at hidføre nogen personlig Tilnærmelse mellem disse Modstandere kunde der ikke blive Tale; de var for uensartede til at kunne faa Udbytte af hverandre. Men jeg stillede mig den Opgave som uvildig Mægler eller Mellemand at vinde dem for et Samarbejde, under hvilket hver af Parterne kunde faa Lejlighed til i det fælles Formaalets Tjeneste at yde sit bedste. Paa et Hovedpunkt blev denne Opgave løst.

Sandelig, Tiderne var til Samling. Köller-Politiken udsatte de danske Nordslesvigere for Lidelse, hele vort Folk for Ydmygelse. I Vinterdagene

omkring Aarsskiftet 1898–99 færdedes jeg hyppigt i Sønderjylland, ligesom Köller-Politikens Genlyd i de tyske Parlamenter Gang paa Gang kaldte mig til Berlin.

Intetsteds i det danske Slesvig fandt jeg Stemningen tung eller mismodig, blot dybt alvorlig. Overalt mødte jeg fast Modstandsvilje. Gamle P. Skau, Bukshave, sagde til mig: »Tryk avler Modtryk; vi er vant til at slaa fra os. Hjemmene hernede er byggede til at staa i Storm«. Det gav Tryghed at vide, at saa mangt et Uvejr havde raset sig træet mod deres Mure. *Vi kan, vi vil* — det er disse Ord, jeg hører, jeg kommer frem. Forgæves at lede efter dramatiske Optrin eller samle deklamatoriske Udtalelser. Det var kun Uvejret, der var tysk.

Som nu, da Hr. v. Köller's *indirekte Straffemetode* skulde ramme Købmand Mørch i Sønderborg. Han havde været ude at spadsere, da han ved Hjemkomsten seer en af Byens Politibetjente i Husets Forstue med en Bunke Papirer i Haanden.

»Boer der en Kommiss Petersen hos Dem, Hr. Mørch?« spørger Betjenten efter at have sagt pænt Goddag, som Folk plejer i en lille By, hvor alle kender hverandre.

»Ja, det er rigtig nok. Skal han udvises?« svarer Mørch.

»Ja, han skal saamænd saa«.

»Naa, gaa De saa kun indenfor i Butiken og udvis ham«.

»Boer her ogsaa en Kommiss Nielsen, en Lærling ved Navn Peter Jensen, Tjenestepige Hansine Sørensen og ugift Sofie Eriksen?« vedbliver Betjenten med Øjnene i Papirerne.

»Jo, det er ret nok. Værsgo og gaa indenfor og udvis dem allesammen«.

»Ja Tak, Hr. Mørch. Saa har vi jo det i Orden«.

Og det sker. Kommiss'en, der har tjent Købmand Mørch i 4 $\frac{1}{2}$ Aar, Tjenestepigen, der er kommen for 3 Dage siden — alle fem jages af Gaarde, uden at der vides andet at sige dem paa, end at de tjener en dansksindet Mand, der heller intet har forbrudt. Da han fortæller Historien, ler han ofte. Han tilføjer, at nu bliver det ikke nemt at lade være at vide, at han er dansk.

I Haderslev Vesteramt regner det med Udvisninger. Paa Brøns Mølle, hos mine trofaste Venner fra Ribe-Tiden, har Møller Lydik Jacobsen samme Dag faaet alle sine Folk udviste, og Amtsforsstanderen i Skærbæk har vidst at forlede dem til at rejse Lønkrav for hele den Tid, de *skulde* have tjent. Her, paa dette fredelige Sted, hvor Aaen mellem lysgrønne Enge og brune Hedebrinkers Gyvelkrat gennem hundrede Aar har rislet sin

sagte Melodi til Møllehjulets flittige Dagværk — her, hvor nænsomme Hænder har hegnet, plantet og vundet Land for et lyst og trofast Hjem, *her* stifter Øvrigheden Ufred og Splid, standser Arbejdet, tramper paa Retten.

Men Uvejret spilder sin Magt paa dette grundmurede Hus. Der løsnes ikke en Sten, knækker ikke en Hegnspæl. Kun eet er naaet: Dagen huskes baade i første og andet Slægtled — selv om Stormen skulde vige fra disse Egne og milde Vinde søge at vende Sind og Tanke.

Længere mod Syd, ved Visby, boer paa Hedegaard Storbonden Chresten Knudsen, Ætling af samme stærke Slægt som Jakob Knudsen. I denne flade Vesteregn kan Ejendommens prægtige Have med de gamle Træer sees i vid Omkreds. Her er nok at tage Vare for en Mand. I tredive Aar har Gartneren paa Hedegaard syslet med denne Jord; stod det til ham alene, forlod han nok aldrig dette Sted hos brave Folk, som det er let at komme tilrette med. Desuden har han stiftet Familje; en Datter ligger netop nu, i den strænge Vintertid, alvorlig syg. Men det faar ikke hjælp. Amtsforsøgeren — en tidligere prøjssisk Ritmester, der er saa fremmed i Nordslesvig som en Grib eller Loss — sender Udvisningsordre til Gartneren og hele hans Familje. Tre Gange 24 Timers Frist, og saa skal Landet være rømmet. Chresten Knudsen er ikke god at tale med i de Dage; den svære, kraftige Mand, i hvis Sprog det danske Folkemaals kærnesunde Udtryk lever, og som kender sit Hjemlands dejlige Sange fra første til sidste Strofe, bruser op i Vrede og bøjer Hovedet i Bekymring. Hvad gør det ham, at *de* jager en Gartner af hans Tjeneste! Der er ti for een, som hellere end gærne vil tage Plads paa Hedegaard. Men det er oprørende og ydmygende, at denne Mand, der har tjent ham paalideligt i tredive Aar, og hvis Hjem nu hærages af Sorg og Sygdom, skal drives af Lande, fordi han selv, Chresten Knudsen til Hedegaard, er dansk og vedbliver at være dansk, som hans Fædre, Slægtled efter Slægtled har været det før ham!

Udvisningsfristen udløber Tredjedagens Morgen længe før Daggry. Skal den overholdes, maa Gartneren og hans Familje forlade Visby med Toget, som gaar derfra ved Femtiden i Vintermorgenens Mørke og Kulde. Men *de* vil vel ikke være saa barbariske at forlange, at den syge, unge Pige skal rejse paa den Tid af Døgnet. Selv om det koster Overvindelse at bede den prøjssiske Amtsforsøger om noget, henvender Chresten Knudsen sig dog til ham med Anmodning om at faa Udvisningsfristen forlænget.

»Unmöglich, bedauere sehr«.

»Men i det mindste et Par Timer, saa Familjen kan rejse med 10-Toget om Formiddagen ... for den syge Piges Skyld ...«

Kongeaen ved Skibelund. Fot. Efteraaret 1898

»Lässt sich nicht machen. Ein Befehl bleibt ein Befehl«.

Vær tryk: Det huskes! Det huskes! Og i Harmen og Sorgen blander sig en sund, befriende Foragt.

Ovre i Dybbøl By boer Gaardejer Zachariassen, der regnes for en af Nordslesvigs dygtigste Mænd. I Sundeved og paa Als har han oparbejdet en stor Virksomhed. Hans Smør har taget Førstepremier paa talrige tyske Udstillinger; i München fik det for kort Tid siden Guldmedalje. Nu er hans Mejersker og Karle jaget ud, og det samme gælder en Søster til hans Hustru, der fik 3 Dages Varsel til at forlade Landet efter at have boet otte Aar i hans Hus.

Om disse og mange andre Tilfælde, som har bragt Tab og Ulykke over danske Hjem i Sønderjylland, sidder jeg og taler med min Ven, Jørgen Iversen, i hans gamle Gaard i Felsted, ikke langt fra det Sted, hvor Hovedlandevejen efter at have bugtet sig langs Aabenraa Fjord bøjer af mod Graasten. Det er koldt og raat udenfor paa denne Februardag. Maagerne fra Fjorden er søgt op i Landet og flagerer skrigende over de haardtrosne, knoldede Pløjemarkers. Graa Sne, der er overtrukken med Isskorper, har dynget sig sammen i Grøfter og under Hegn. Oppe i høje, svajende Poppelkroner slaas Kragerne om Plads. Der hænger Istapper ned fra Tagskellene, og Ruderne er dækkede af Isblomsters Flor.

Skumringen begynder at liste sig frem i dybere og dybere Skygger, som slukker den graa Vinterdags faa og fattige Farver. Fugleskrigene tier. Alt bliver saa stille, at jeg hører Kullene knitre i Ovnen, fra hvis Spjæld der falder en varm, rød Lysstriben hen over Komodens dybtbrune Mahogni. Et Øjeblik titter der ind gennem Vinduerne i Vest et gulligt Skær, som kommer fra et Hul i Skyerne, bag hvilke Solen gaar ned. Oppe paa Væggen lyser da paa een Gang de korslagte Dannebrogspaner og Glasset over Billederne med Frederik VII. og Christian IX.. Men saa bliver det atter mørkt — mørkere end før — og kun fordi jeg kender Stuen saa godt, skimter jeg Bohavet paa den Plads, hvor det bestandig har staaet, og hvorfra det ikke synes at være til at rokke. Der er den halvtredje Hundredaar gamle Kiste med udskaarne Figurer og et Bibelsprog langs Kanten; der er Hestehaarssofaen, over hvis Ryg hænger Silhuetter og Daguerréotypier af Gaardens tidligere Ejere. Paa Klappbordet staar Tobakskassen mellem Bøger om de slesvigske Krige og Chr. Richardt's »Vort Land«. Et Par franske Kobberstik fra 1700-Tallet med Tilegnelse til en højbaaren Monseigneur har forvildet sig herind; nu hænger de sammen med et Danmarkskort, indrammet af farvetrykte Prospekter, over Komoden med dens hvide Fajance-Hunde og Porcelæns-Kopperne med forgyldt Paaskrift.

Vi taler om de strænge Tider ... Jørgen Iversen nikker bekræftende:

»Vist er de strænge. Men ikke strængere, end at de kan bæres. Det nytter aldrig at give blot det mindste efter. For saa bliver *de* først rigtig store paa det. Nej, lad dem kun blive ved med denne Politik, naar de mener, de kan forsvare den for Gud og Mennesker«.

»Se«, fortsætter Jørgen Iversen stilfærdigt, men med en Sikkerhed, der viser, at her er et Punkt, han nøje har gennemtænkt. »Se, nu i vore Dage skal den danske Tid jo paa enhver Maade haanes og skammes ud. Men den Gang var der nok kun een Mand, som blev udvist — og det var Hertugen af Augustenborg. Hvad han havde gjort, det veed vi jo nok. Men vi veed ikke, hvad de Tjenestekarle og Malkepiger, der nu bliver udvist, har gjort, siden de fortjener en Straf som Landsforvisning, der dog ellers regnes for den strængeste næst efter Dødsstraf«.

»Og hvad nytter det hele saa Tyskerne!«

»Det nytter dem ikke. Naar der ikke er flere at udvise, saa er alt, som det var før, kun at Hjemmetyskerne har faaet danske Undersaatter i deres Tjeneste, og vi andre prøjssiske Undersaatter i vor, enten Folk herhjemme fra eller nogen sønderfra«.

»Veed De, Jørgen Iversen, hvad jeg sidder og tænker paa? Jeg troer ikke, et eneste andet af de erobrede Folk her i Evropa vilde have taget imod, hvad der er bleven budt Jer, Udvisninger, Forældreretsager og det hele, uden at der paa en eller anden Maade var sket noget ... hvad skal jeg kalde det? ... noget ualmindeligt, noget voldsomt ...«

»Naa, ikke det. Ja, saadan er vi nu engang ...«

Jørgen Iversen rejser sig, tager Glasset ud af Hængelampen og tænder den. Saa vender han sig om imod mig, og et Smil spøger i hans Øjne og om hans Mund.

»Seer De«, siger han og blinker for Lyset, »seer De, jeg mener nu, at om det havde været Vorherres Mening, at vi skulde være bleven tyske — saa havde han givet dem en bedre Forstand!«

I DEN PRØJSSISKE LANDDAG

Köller-Politiken vakte Harmen i Danmark og fremkaldte i Udlandets Presse adskillige skarpe Udtalelser. Men ogsaa i stedse videre Kredse i Tyskland selv bredte sig efterhaanden den Opfattelse, at disse Regeringsmetoder var forkastelige overfor en lille Flok Danske, hvis Lovlydighed og høje moralske Niveau var ubestridelig, ja, formelig blev officielt fastslaaet af Øvrigheden selv, siden den maatte give Afkald paa at gaa Retens Vej. Baade de forskellige *frisindede* borgerlige Partiers og Socialdemokraternes Presse tog til Orde mod Udvisningerne og de øvrige Köller'ske Paafund; desuden begyndte det katholske Centrums Presse at knurre, og der viste sig Tegn til, at protestantiske Kredse (udenfor Statskirkerne) vilde rejse en Bevægelse i det Øjemed at nedlægge Indsigelse mod Forfølgelsen af Nordslesvigs Danske, baade af kristelige Grunde og fordi den var det tyske Folk uværdig.

Den prøjssiske Regering og dens Støttepartier (de konservative og de nationalliberale) tilkendegav derimod deres fulde Tilfredshed med Köller-Politiken, ligesom der undertiden fra den Side førtes Klage over dansk offentlig Mening, hvis Indblanding i et den ganske uvedkommende, rent prøjssisk Anliggende maatte betegnes som utaalelig.

Efter lange og vanskelige indbyrdes Forhandlinger var de »frisindede Grupper« enedes om i Landdagens Andetkammer at indbringe en Forespørgsel til Regeringen om Hr. v. Köller's nordslesvigske Politik. Den blev sat paa Dagsordenen for Mødet 25. Januar 1899.

Forhandlingerne for tomme Tilhørerpladser begyndte Kl. 10¹/₄; Præsidenten gav straks Ordet til Interpellanternes Ordfører, Dr. Barth.

Han taler længe, ensformigt og med en Forsigtighed, som vidner om, at han har Hensyn at tage til mange Sider. En graa, fugtig Vinterdags Lys siver ind i Salen. Landdagsmændene er uopmærksomme. Nogle lister ud gennem de lydløse Fløjdøre paa begge Sider Præsidiet; en og anden breder med Uskylds Mine sin Avis foran sig paa Pulten og begynder at læse; flere og flere gennemblader trykte Beretninger og Betænkninger, som de skærer op med lydelig Skratten. Ude i Periferien af den Halvkreds, Pultene danner om Formandspladsen, vokser Antallet af hviskende eller smaapludrende Smaagrupper ...

I over en Time har Dr. Barth's irriterende enstonige Stemme lydt over en mere og mere uinteresseret Forsamling. Han synes ikke at komme af Stedet:

»Udvisningerne fra Nordslesvig maa misbilliges, men ... Hvad der skete 1864 er uigenkaldeligt, men ... Tyskhedens Ret, Vel og Fremgang har ingen varmere Tilhængere end vi frisindede, men ... Hr. v. Köller anvender uforsvarlige Midler, men ...«

Saaledes slynges i langtpundne Sætninger det ene Forbehold ind i det andet. Uvilkaarlig gaar Tanken til den lille ensomme Skare deroppe ved Danmarks Grænse. I denne slunkende nye Parlamentssal vækker dens Ulykker og Sorger ingen Genlyd, og Talsmanden for det Folk, i hvis Navn Hr. v. Köller handler, finder intet Udtryk for Uvilje eller Harme. Her hersker blot en døsig Morgenkaffe-Stemning, hvori Pludderen duvende stiger og falder som Vandet ved Kysten af en fredelig Indsø.

Pludselig standser Dr. Barth's Stemme. I samme Øjeblik lyder fra alle Sider i Salen Snakken larmende højt, for saa atter skamfuldt at tie — som naar Skoledrenge gribes i Uartighed.

Nu er det Indenrigsminister v. d. Recke, som faar Ordet. Han begynder spydig-overlegen med at rose Dr. Barth for det maadeholdne Sprog, denne Regeringens Angriber har ført. Med et let Buk over mod Interpellanten siger han: »De synes ikke at have noget principielt mod Udvisningerne at indvende« — og ingen afbryder Ministeren. I Hovedsagen er man enig med den høje Regering. Alt er i bedste Orden. Derfor kan Ministeren ogsaa lidenskabsløst fortsætte, idet han vedbliver at tale fra oven nedad og med den korrekte Ligeegyldighed, som sømmer sig, naar Anledningen er en Krusning paa Overfladen af et Glas Vand. Stille, men sikkert skyder han Udvisningerne til Side; de forsvinder helt af Drøftelsen, fordi de er alt for selvfølgeligelige til at optage Interessen.

Saa gør Ministeren et lille Tilløb — og pludselig er han bleven Angri-

ber. Det høje Hus har fulgt Manøvren. Herrerne sætter sig tilrette i deres Armstole for at tage den ventede Fornøjelse med inden Frokosttid:

Typisk for den danske Agitations Virkemaade og Formaal er en Ytring af Redaktør H. P. Hanssen i Aabenraa, Udgiveren af det danske Blad *Hejmdal*. Landdagsmand Hanssen — det er nemlig den samme Mand — vil ikke kunne nægte, at han er fremkommen med følgende Ytring:

En Krig mellem Tyskland og Danmark vilde være en Ulykke for dem af vort Lands Sønner, der tjener i den tyske Hær; men hvis Nordslesvig gennem en Krig med Tyskland for stedse kunde blive forenet med Danmark, hvad jeg rigtignok foreløbig anser for umuligt, saa vilde jeg ikke modarbejde en saadan Løsning af det nordslesvigske Spørgsmaal ...

Ministeren maa et Øjeblik holde inde. Vredt triumferende Tilraab og onde Blikke over mod den Plads, hvor H. P. Hanssen sidder ved Gustav Johannsens Side, viser, at nu, da det gaar løs paa den ensomme og svage, er Huset vaagnet af sin Dødsighed.

Med rolig, knivskarp Stemme, saa intet Ord gaar til Spilde, fortsætter Ministeren Oplæsningen:

... Enhver efter min Mening varig Forening af Nordslesvig med Danmark vilde jeg anse for ønskelig og godkende ...

Forsamlingen knurrer; en gennemtrængende Diskant sætter i med et Par forbitrede Hør! Hør! — Og Ministeren vedbliver ensartet korrekt og tydeligt:

... vilde jeg anse for ønskelig og godkende; thi jeg ønsker ikke, at Nordslesvig skal faa tysk Sprog, tysk Sindelag og tysk Nationalitet, det vil sige blive tysk for bestandig. Ingen Forholdsregel fra den tyske Regerings Side, selv ikke Indførelse af dansk Sprog i Kirke og Skole, ved Domstolene og Forvaltningsmyndighederne, vilde være mig nok og afholde mig fra at agitere. Den varige Adskillelse af Nordslesvig fra Tyskland er mine Ønskers Maal.

Da Ministeren seer op fra sit Papir, er Huset i Uro. Nogle raadslaar indbyrdes; det er de »frisindede«, som allerede begynder at føle Slaget tabt. Andre nidstirrer H. P. Hanssen. En Kreds tilhøjre blander Hør- og Fy-Raab imellem hinanden. Luften er bleven lummer. Menneskene dernede i Salen seer ud, som var de pludselig bleven opirrede mod hverandre. En ildesindet Stemning ligger og dirrer over Forsamlingen.

Stødet er ført og har ramt. Den lille sirlige, mørke Mand paa Talerstolen holder nu Tilhørerne i sin Haand og leder dem, hvorhen han vil. De glider med ham, rede til at springe paa Byttet, naar han viser dem det.

I den kongelige Statsregerings Navn afgiver jeg derfor den Erklæring, at den fuldstændig godkender de af Overpræsidenten i Slesvig-Holsten iværksatte Forholdsregler¹.

Nede fra Salen lyder Bravo- og Hør-Raab.

Medens nu i Frokosttiden Landdagsmænd i andet og tredje Plan faar Ordet, kastes straks efter friskt styrkede Kræfter i Ilden. Finansminister v. Miquel lader ane, at batter Hr. v. Köller's Metoder ikke, saa har Rege- ringen skarpere Vaaben i Reserve. En gammel frisindet, fordomsfri Jurist, Dr. Munckel, som vil tilraade Maadehold, taler for døve Øren og gør Land- dagen mere og mere utaalmodig. Stemningen udløser sig i harmfulde Raab, da en af de nationalliberale Førere, en rødskægget Jøde, Advokat Fried- berg, dirrende af Jagt-Iver strækker Haanden ud mod H.P.Hanssen og siger:

Naar en Landdagsmand tør udtale, at han haaber paa Løsrivelse af tysk Land, og naar samme Landdagsmand har Mod til at komme herind og sidde blandt os, saa vilde sligt ikke være muligt i noget andet Parla- ment i Verden!

Ordene fænger saa hastigt, at Taleren selv lader sig rive med. Oppe fra Toppen af sin egen Ophidselse slynger Dr. Friedberg da paany en Ud- fordring over mod den danske Landdagsmand:

Kan De ikke — hvad jeg ikke tror, De kan — benægte, at De har udtalt de Ord, der her er bleven anført som Deres, da vil De være nødt til at indrømme, at De hører hjemme i alle andre Parlamenter end det tyske!

Nu er Temperaturen i Salen høj. Man kunde tro, der maatte hænde noget alvorligt.

Men der sker ikke andet, end at H.P.Hanssen faar Ordet. — Endelig. — Her sidder jeg oppe paa Tilhørerpladsen i den prøjssiske Landdags Andetkammer og har følt Uro og Bekymring. Noget i mig har voldt Smær- te. Fra første Øjeblik har der listet sig ind over mig en ængstende Følelse af, at jeg, der dog slet intet andet har at gøre her end at skrive for at fortælle andre, hvad jeg hører, seer og oplever — at jeg er anklaget for denne Domstol af vrede, fremmede Mænd ... eller maaske ikke netop jeg, men noget, jeg i min egen Bevidsthed ikke kan skille fra mit Selv, et Tanke- sæt, en Sum af Stemninger og Anskuelser, der er mig et helligt Eje som Kærligheden til min Far og Mor. Og dette gribes der nu ublufærdigt om med fremmede Hænder — det drages frem i en offentlig Forsamling, hvor

¹ Netop samtidig blev Overpræsident v. Köller, der ved sin Afgang som prøjssisk Indenrigsminister var bleven udnævnt til Statsminister med Prædikate: Excel- lence, dekoreret med den røde Ørns Storkors.

ingen skønner over dets Værd, for at der kan blive hugget i det med Knive. Men det fik endda være med Smærten. Mangefold værre er Ydmygelsen. Her er ikke Plads for Tanken om at kunne værge sig. Magtesløs og uden Forsvarer ser man til, medens Anklage dynger sig paa Anklage, og Dommen fældes i Vrede og Hævngærrighed.

Er det da ikke som et mildnende Pust, da nu endelig en Landsmand dernede i Salen faar Lov at hæve Stemmen? Svinder ikke Ensomhedsfølelsens Tryk, og lister der sig ikke paany et Haab frem om, at nu vil Ens egne Tanker faa Ord og Forsvarets Time slaa?

Nej, Ængstelsen fra før bliver ved. Thi den unge, dygtige Mand, der nu taler, sætter forgæves sine Kræfter ind paa at gøre Gavn i en Sag, som længst er tabt for denne Domstol. Her er nu atter bleven helt stille — en stejl og uigennemtrængelig Stilhed, mod hvis Mure Ord efter Ord svirrer til Døde. Der rører sig ikke en Haand, der løfter sig ikke en Stemme. H. P. Hanssen staar alene. Hans Maal røber, at han er falden blandt fremmede. I dette Øjeblik, da endelig Sandheden skulde bryde frem og den Røst høres, som kunde være Genlyd fra Nordslesvigs Tusinder af danske Hjem med deres Klager og deres Krav ... i dette Øjeblik er Nordslesvigerens Talsmand tvungen til advokatorisk at afkræfte Sigtelser og benægte de Paastandé, Modstanderen har faaet gjort til Drøftelsens Hovedpunkt. Derfor finder Harmen og Sorgen paa Sønderjyllands Jord ingen Udtryk. Derfor lyder ingen dansk Dom over dem, der nys har fejret Udvisningspolitikken og dens Ophavsmænd med Bravo- og Hør-Raab. Trængt fra alle Sider, paa Nippet til at blive svigtet endog af de frisindede Førere, som havde vovet sig frem med halve Sympatier, har H. P. Hanssen ingen anden Udvej end at optage den parlamentariske Guerilla paa det snævre Terræn, Modstandernes mægtige Overtal har valgt.

H. P. Hanssen forklarer: De Udtalelser af ham, Ministeren har citeret, stammer fra et Forhør, optaget 1895, da han endnu ikke var Medlem af Landdagen ...

Amtsdommeren havde ladet mig arrestere, i fire Dage i Træk blev der holdt Forhør over mig 4-5 Timer, og der blev over dem optaget en Retsprotokol. Det, Ministeren har citeret, er en løsreven Sætning af denne Protokol. Offenlig har jeg ikke udtalt mig saaledes, hverken i Pressen eller paa Møder. Jeg tilføjer, at under disse Forhør udfordrede Amtsdommeren mig Gang paa Gang. Tilsidst blev jeg for træt til nøje at give Agt paa, hvorledes han lod mine Udtalelser protokollere ...

Men de danske Nordslesvigeres Talsmand vinder ikke en Tomme frem. Hvad han siger, opluges i dump Tavshed. Andre Indtryk under de Minu-

ter, H.P.Hanssen har Ordet, viger for dette ene: Ensomheden. Som jeg sidder her oppe paa Galeriet og hører til, er der stadig en indre Stemme, der vil friste mig til at bryde ud i et Bifaldsraab, som kunde vise ham, at han nu alligevel ikke er saa helt alene i den fjendtlige Kreds, der omslutter ham. Men Selvbeherskelsen sejrer. I denne Stund, Hundrødtusinder forventningsfuldt har seet hen til, lyder intet Bud om Samfølelse og Tillid til ham, der paa sine Skuldre ene skal bære et helt Folks Synder. Tavs og fjendtlig lukker Ensomhedens Ørken sig om ham. De danske Nordslesvigeres Talsmand har talt. Men i Prøjssens Hovedstad er der ingen, der har hørt ham.

Da saa det hvide Buelys knitrende og spruttende tændes under Mødesalens Glasloft for at minde om, at den graa Vinterdag — Udvisningspolitikens første store parlamentariske Turnerings-Dag — er ebbet ud, synes man, at Tiden har staaet stille, og at intet, slet intet er sket ...

Forhandlingerne i Landdagen¹ sluttede brat. Efter Forslag af de konservative og nationalliberale Grupper blev Debatten standset. Til Forretningsordenen udtalte da Centrums Ordfører, Gehejmerraad v. Strombeck — Præsident for en Domstol, jeg har glemt hvilken — at saafremt han ikke var bleven afskaaren derfra, vilde han paa sit Partis Vegne have taget tilorde *mod* Köller-Politiken. Da der nu — med en sandsynlig Rigsdags-Debat for Øje — laa afgørende Vægt netop paa Centrums Stilling, anmodede jeg (skriftlig) Hr. v. Strombeck om en Samtale, og han tilstod mig den 27. Januar. Han fremsatte ved denne Lejlighed en Række Udtalelser, af hvilke de vigtigste var følgende:

Centrum beklager levende de sørgelige Forhold i Nordslesvig. *For* Interpellationen i Landdagen kendte vi dem kun fra, hvad jeg vil kalde Avismateriale, og deraf havde vi sluttet, at der var udvist overordenlig Haardhed. *Efter* Debatten i Landdagen kender vi nu ogsaa det officielle Materiale (Indenrigsminister v. d. Recke's Citat fra Forhøret over H. P. Hanssen), og jeg skal ikke skjule, at vor Opfattelse derved er bleven noget modificeret...

Hvad det Standpunkt angaaer, som jeg vilde have indtaget, saafremt jeg ikke var bleven hindret i at tage Ordet, da kan det sammenfattes saaledes: Centrum fordømmer skarpt al revolutionær Agitation («Umtriebe»), men kræver samtidig, at al Politik skal være baaren af den kristne Næstekærligheds Grundsætninger, ikke mindst i Egne, hvor to Nationaliteter lever sammen.

Jeg erkender, at Forfølgelsen af uskyldige Tjenestefolk er og bliver et meget svagt Punkt. Det er Centrums oprigtige Haab, at der fra begge Sider i Nordslesvig maa blive tilstræbt Udsoning og Ro. »Frieden ehrt, Unfrieden verzehrt«.

¹ *Begivenheder jeg oplevede*, Kbhvn. 1907, S. 3 ff.

Da Gehejmerraad v. Strombeck nu tillige havde sagt, at »Centrum muligvis vilde finde Lejlighed til i Landdagen eller i Rigsdagen at vende tilbage til Sagen«, var Gustav Johannsen og H.P.Hanssen enige med mig i, at der maatte tillægges Udtalelserne virkelig Betydning.

En Uges Tid senere, medens jeg opholdt mig i Nordslesvig, saae jeg imidlertid tilfældig, at Centrums Hovedorgan i Berlin *Germania* havde bragt en Slags Dementi af min Gengivelse af Hr. v. Strombeck's Udtalelser, der skulde være »i høj Grad unøjagtig«, ligesom der tilføjedes, at disse Udtalelser *ikke* var identiske med dem, han *vilde have* fremsat i Landdagen 25. Januar, saafremt han havde kunnet faa Ordet.

Jeg blev meget vred. Ganske vist formodede jeg, at jeg var Offer for en eller anden politisk Manøvre: Centrum havde endnu ikke fundet sit endelige Standpunkt til den nordslesvigske Udvisnings-Politik og ønskede derfor ikke at føle sig bundet af Hr. v. Strombeck's Udtalelser. Men under ingen Omstændigheder kunde eller vilde jeg finde mig i, at min journalistiske Troværdighed blev dragen i Tvivl, og det første, jeg gjorde efter min Tilbagekomst til Berlin, var derfor atter at opsøge Gehejmerraad v. Strombeck. Jeg sagde ham rent ud, at det i høj Grad havde undret mig, at en tysk Landdags- og Rigsdagsmand, tilmed en højtstaaende Dommer, vilde løbe fra sine Ord og derved krænke Sandheden og anden Mands Ære.

Den gamle Gehejmerraad var saare ilde tilpas under denne Samtale. Jeg havde medbragt det paagældende Nummer af *Nationaltidende* og oversatte Udtalelserne Sætning for Sætning; han havde ikke andet at sige end nogle mumlende: *Gewiss, gewiss, so ungefähr* ... Sluttelig beklagede han, at der maatte foreligge en Misforstaaelse fra *Germania's* Side, og mit Krav om, at den blev rettet, skulde blive opfyldt. Han var meget venlig, da vi tog Afsked.

Kort efter (10. Februar) bragte *Germania* følgende Notits:

Nationaltidende i København beklager sig over, at vi har betegnet Gengivelsen af en Samtale, dens Korrespondent, Hr. v. Jessen, har haft med Landdagsmand v. Strombeck som *højest unøjagtig*.

Først skal vi hertil bemærke, at vi kun kender den paagældende Artikel i det Referat, et herværende Blad har bragt af den; selve *Nationaltidende* har ikke foreligget for os.

Dernæst har vi aldeles ikke villet beskyldt *Nationaltidende's* Korrespondent for, at han ikke har forfattet sin Artikel efter sin bedste Overbevisning. Vi var ikke selv fuldstændig nøjagtig underrettede om Sammenhængen og Indholdet af Samtalen mellem Landdagsmanden og Hr. v. Jessen, og vi har derfor med Ordene *højest unøjagtig* kun i enkelte Retninger villet udtrykke vor personlige Tvivl.

Mere opnaaede jeg ikke, hvad vel ikke heller var at vente. Men at Tilbage-toget overhovedet var foretaget for Offenlighedens Øjne, det skyldtes sikkert mindre Hr. v. Strombeck's og *Germania's* Retfærd overfor en dansk Pressemand end den lykkelige Omstændighed, at mellem de to Data, Forhandlingerne i den prøjssiske Landdag og *Germania's* undskyldende Forklaringer, havde Centrum endelig fundet og taget sin Stilling til Köller-Politiken, og den var klart og aabent *mod* Hr. v. Köller og den prøjssiske Regering.

Episoden er i mine Øjne et karakteristisk Bidrag til Belysning af Dementiers Værdi. Gang paa Gang har jeg i Foredrag om Pressen fremhævet, hvor ringe Tillid Dementier har Krav paa. Det er en taabelig Fejltagelse at gaa ud fra, at Journalister forfalsker Udtalelser, der er fremsat med Offenliggørelse for Øje; Upaalidelighed vil i langt de fleste Tilfælde medføre saa alvorlige Følger for Journalisten, at han vil blive deklareret eller, i Tilfælde af Gentagelser, ligefrem miste sit Erhverv. Aarsagen til Dementier maa ofte søges i den interviewede Persons Ukendskab til eller Mangel paa Forstaaelse for den Ændring, hans Udtalelser undergaar, naar de fra Tomandshaand omsættes til trykte Avisspalter, som forelægges mange Tusind Læsere — en Forvandling, der til en vis Grad kan sammenlignes med den, et aabenhjærtigt Privatbrev gennemgaar, saafremt det bliver offentliggjort. En anden Aarsag er Ændringer i den øjeblikkelige Situation, der forelaa, da Udtalelserne faldt; den interviewede fortryder, hvad han har sagt, fordi det ikke længere passer i hans Parti's eller hans eget Kram. I begge de nævnte Tilfælde er det hans første Tanke at redde sig væk fra de vitterlig faldne Udtalelser ved at beskylde Journalisten for Upaalidelighed, Usandfærdighed eller ligefrem Falskneri — et Forsøg paa at hoppe over, hvor Gærdet er formodet at være lavest. Og desværre, længe, altfor længe har Pressen selv støttet denne Opfattelse ved hoverende at udnytte Dementier, som ramte Modstanderen eller Konkurrenten.

I Virkeligheden kan man trygt gaa ud fra, at i 80–85% af alle forekommende Tilfælde er det Dementierne, der er usandfærdige — i Reglen desuden med den Biklang af Fejghed, som ellers ikke nødvendigvis behøver at være knyttet til falsk Vidnesbyrd mod Næsten.

I DEN TYSKE RIGSDAG

Altsaa: Centrum havde fundet sin Stilling til Köller-Politiken: Nord-slesvig, og den skulde blive aabenlyst forkyndt under Debatten om den Interpellation, Nordslesvigernes Repræsentant, Gustav Johannsen — med

Socialdemokraternes Støtte — 12. Februar 1899 indbragte i den tyske Rigsdag. Forhandlingerne¹ kom til at strække sig over tre Dage.

Gustav Johannsen, som da gik i sit 60. Aar, var Invalid. Nylig var han bleven opereret for en Fodlidelse; et Par Tær var bortamputerede. Han bevægede sig langsomt og besværligt ved Hjælp af to Stokke.

Johannsen's Interpellation har følgende Ordlyd:

Anser Rigskansleren de overordenlige Forholdsregler og de dermed i Forbindelse staaende Udvisninger af danske Undersaatter, som den prøjssiske Regering har sat i Værk i de nordslesvigske Kredse, for at være begrundede og i Overensstemmelse med Rigets Tarv?

Interpellationen er sat paa Rigsdagens Dagsorden, men Debatten kan først begynde, naar Drøftelsen af en anden Sag, Loven om Alderdoms- og Invaliditets-Forsikring er forhandlet tilende, og det trækker ud fra Møde til Møde. Gustav Johannsen kommer hver Dag kørende til Rigsdagen i Droske, bliver hjulpen ud af Vognen af Rigsdagstjenere og slæber sig, støttet paa sine Stokke, ind i Mødesalen. Naar den store, svære Mands Øjne nede fra Salen — hvor han sidder i Nærheden af de liberale Partier — søger op paa Tilhører-Galeriet, hvor H.P.Hanssen og jeg har Plads, har han et lidende Udtryk, som synes fremmed netop hos ham.

Det er Uvishedens Tid. Naar vil Forhandlingerne begynde? Og hvilke politiske Forskydninger vil Ventetiden kunne føre med sig? Drøftelsen af Invaliditets-Forsikrings-Loven tænder mange hæftige og bitre Ord. Der er ligesom Uvejr i Luften. Atmosfæren er trykkende i denne gyldent overlæssede Sal, hvor Nordslesvigs Rigsdagsmand, syg og værkbruden, venter paa Afgørelsen.

Den fjerde Dag (Torsdag 16. Februar 1899) begynder uforandret som de foregaaende. Det høje Hus er tæt besat, øverst som nederst. Oppe fra Tilhører-Galeriet seer det ud, som var der falden blaa Sne over Rigsdagsmændenes Borde. Det er en lille Pjece i blaat Omslag, »Adler oder Dannebrog?«, der i overvældende Mængde er omdelt dernede; den skyldes en til Nordslesvig indvandret Tysker ved Navn Strackerjan, har Form som et »aabent Brev« til Landdagsmand H.P.Hanssen og vrimler med grove Sigtelser mod ham og de danske Nordslesvigere. Fyrst Herbert Bismarck blader i den. Ellers ligger den uænset hen.

Kl. 2¹/₂ indtager Rigskansleren, Fyrst Chlodewig v. Hohenlohe-Schillingsfürst, sin Plads paa Regeringstribunens yderste højre Fløj. Maaske

---

¹ *Mennesker jeg mødte*; Kbhvn. 1908; S. 3 ff.

betyder det, at ogsaa han venter Gustav Johannsen's Forespørgsel, inden dette Møde er forbi.

Men Viserne paa det store Uhr lige overfor Præsidentens Trone vedbliver at bevæge sig, uden at Talestrømmen dernede et Øjeblik standser. Rigskanslerens lille, indskrumpede Skikkelse falder sammen i Armstolen. Af og til skutter den gamle Mand sig, som om han frøs. Han sidder med lukkede Øjne og stryger sig med den magre, hvide Haand over Panden, som var det dér, de mange larmende Ord tilføjede ham Smærte. Hans fugleagtige Hoved synker ned mod Brystet, og han hæver det med Eesvær, naar han engang imellem stirrer op paa Uhret for at passe paa, hvorlænge han allerede har maattet holde denne Plage ud.

Han skal have Ordet til Johannsen's Forespørgsel. Alle veed, hvad han vil sige. Det bliver det samme, som Bismarck vilde have sagt, om han endnu stod paa dette Sted og skulde tage Stilling til en Forespørgsel i Rigsdagen om Udvisninger fra Nordslesvig. Men alligevel ... Bismarck vilde rejse sig med et Ryk, ranke sig i Vejret, saa den brede Skikkelse i Kyrassér-Uniformen fik al den Plads, den behøvede — og han vilde afvise Rigsdagens Indblanding i Kongeriget Prøjssens Anliggender paa samme Maade, som naar han med sin Ridestøvles Hæl knuste et Kryb, han havde knipset af sit Ærme. Fyrst Hohenlohe vil ogsaa vise denne ligegyldige, urimelig overflødige Forespørgsel fra sig. Ak ja, at man skal vlejliges med saadan en Bagatel, naar man er gammel og træt, fryser og gærne vil hjem ...

Da Præsidenten Kl. 4,35 forkynder, at Forhandlingen om Dagsordenens første Punkt er sluttet, har 16 Talere haft Ordet alene i Dag. Der gaar endnu en Tid med at vælge det Udvalg paa 28 Medlemmer, til hvilket Lovforslaget om Alderdoms- og Invaliditets-Forsikringen henvises. Først da Klokken er bleven henimod 6, er Banen fri for næste Punkt paa Dagsordenen: Gustav Johannsen's Forespørgsel.

Præsidenten, Grev Ballestrem, oplæser den, medens Rigsdagsmændene under Udveksling af mange, højrostede Bemærkninger om den nys afsluttede Forhandling opsøger deres Pladser og rydder op mellem Papirer og Akter, som der nu foreløbig ikke længere bliver Brug for.

Da den forvirrede Summen nede i Kæmpekuben nogenlunde har lagt sig, vender Grev Ballestrem sig om mod Fyrst Hohenlohe og spørger, om Hr. Rigskansleren agter at svare paa Forespørgslen?

Allerede har Fyrsten rejst sig. Der bliver meget stille. En Oldingestemme oplæser nogle Ord, som vel staar paa det Papir, Rigskansleren holder i

Haanden, men hvis svage, fjærne Klang taber sig i Rummet, uden det er bleven tydeligt, hvorfra i Salen den egenlig kommer svævende:

Retten til at udvise Udlændinge er et Udslag af den enkelte Forbundsstats Overhøjhedsret, hvis Udøvelse Riget hverken i Følge Rigsforfatningen eller Rigslovene har at føre Tilsyn med ... Rigskansleren har altsaa ikke noget med de af den kgl. prøjssiske Regering anordnede Forholdsregler at gøre. Af den Grund maa jeg afslaa at svare paa Forespørgslen ...

Skulde Æmnet alligevel blive drøftet, vil de forbundne Regeringers Repræsentanter ikke kunne tage Del i Drøftelsen.

Da den bristende, sagte Stemme brat tier, og der saa fra Salens højre Side bryder Bifald løs, lyder det som Kæmpe-Larm. Fyrst Hohenlohe er sunken tilbage i sin Stol og seer op paa Uhret, som var det derfra, han ventede Hjælp til at slippe for mere.

Ovre blandt Socialdemokraterne rejser Singer sig og foreslaar, at Forespørgslen, til Trods for Rigskanslerens Udtalelser, skal sættes under Drøftelse. Da Præsidenten spørger, om mindst 50 Medlemmer støtter dette Forslag, rejser over 100 sig — Størstedelen af Centrum, de liberale Partigrupper, Socialdemokraterne og Polakkerne.

Forslaget har faaet tilstrækkelig Understøttelse. Forespørgslen vil komme til Forhandling. Jeg giver Ordet til Rigsdagsmand Johannsen.

Næppe har Præsidenten udtalt disse Ord, før Fyrst Hohenlohe glider ud af Salen. Som en Skygge forsvinder han gennem en lydløst aabnet og lukket Dør. Gehejmeraaderne faar travlt med at pakke Papirer sammen, aflaae Skuffer og stille Stole paa Plads. Snart er Regeringstribunerne paa begge Sider af Præsidenten rensede. Ensom troner Grev Ballestem paa sit Højsæde.

Gustav Johannsen er begyndt at tale fra sin Plads i Salen. Med Møje har han rejst sig, hjulpen af de nærmest siddende Kolleger. En Gruppe Rigsdagsmænd samler sig om ham og ligesom lukker ham inde i deres tætte Ring.

»Mine Herrer! I de sidste fire Maaneder har der oppe hos os fundet Masseudvisninger af danske Undersaatter Sted ...«

Fra Salens Fløje lyder Tilraab:

»Højere! Højere!«

Johannsen hæver Stemmen:

»... og samtidig er der bleven anvendt forskellige Politiforholdsregler, som med Rette i høj Grad har foruroliget ...«

Tilraabene bliver nu hyppigere og heftigere:

»Tal fra Talerstolen! — Højere! — op paa Talerstolen!«

Gruppen, der har tætnet sig om Johannsen, svarer med Forklaringer om hans daarlige Fod. Nogle Sekunder krydser Replikerne hverandre i Luften. Men der bliver atter Stilhed, da Klyngen viger tilbage og opløser sig for at give Plads for Johannsen paa hans Vej til Talerstolen. Et Par Rigsdagstjenere tager ham under Armene og leder ham frem. Han forsøger et Smil over sin egen Uhjælpsomhed. Trinene op til Talerstolen volder ham Besvær og Smærte. Tjenerne maa formelig løfte ham derop. I Stilheden hører man, hvor han og de stønner.

Endelig staar han der. Et Øjeblik synes han at betænke sig — som vilde han bede om, at denne Kalk maatte blive taget fra ham. Oppe paa Tilhører-Galeriet sidder H.P.Hanssen og jeg med Blodet bankende i Tindingerne ... Men allerede lyser et Smil om Gustav Johannsens Ansigt; efter et muntret *Na also!* og et Nik til Tjenerne, der har hjulpet ham, sætter han i med sin stærke Røst:

»Jeg sagde altsaa, at Udvisninger og Politiforholdsregler i høj Grad foruroliger den lille nordslesvigske Befolkning ...«

Det er sent paa Dagen. Salens Luft er bleven tung og uren. Forsamlingen føler sig træt af 5 Timers Forhandling. Efterhaanden som Johannsen's Tale skrider frem med Oplæsning af Wienfredens Artikel XIX, Pragfredens Artikel V og Brudstykker af Aabenraa-Overenskomsten, er det, som om Opmærksomheden sløjer af og Slapheden indfinder sig. H.P.Hanssen hvisker bekymret til mig, at det er vist ved at gaa galt. Jeg har selv en Følelse af, at Johannsen højt og med hamrende Tydelighed taler ud i et tomt Rum.

Ubevægelig som en Statue troner Grev Ballestem i Salens fjærne Baggrund. Hans strænge, rolige Ansigt med det hvide Haar og Skæg og Brillernes Krystal, der fanger Glimt fra Loftets Buelamper, hæver sig som et fast, hvidt Punkt lige oven over Gustav Johannsens runde Fysiognomi. Disse to Ansigter er de eneste, vi Tilhørere kan se fra vore Pladser. Ellers bestaar Forsamlingen for os af Nakker og Rygge, der gør et ganske uinteresset Indtryk.

Johannsen er ved at gaa angrebsvis tilværks:

Regeringen og dens Tilhængere fortæller, at Udvisningerne skyldes *danske Agitatorer*. Men hvor er disse Agitatorer? Samles vi nordslesvigske Repræsentanter i den prøjssiske Landdag og den tyske Rigsdag til Møder med vore Vælgere, holder vi Foredrag for dem om Begivenhederne i dette eller hint Parlament — straks kaldes det for »dansk Agitation«, og tilsløret eller aabent siges om os, at vi ved disse Møder giver os af med Landsforræderi. Mine herrer, det er ikke sandt. Jeg betegner alle dem, der fremsætter slige Paastande, som Løgnere. Det er en saa skammelig Beskyldning,

at man vel maa have Lov at bruge et haardt Ord om dem, der fremsætter den — og jeg erklærer endnu en Gang: Hvem der siger sligt, er Løgnere!

Det hvide Ansigt oppe over Taleren forbliver ubevægeligt. Forsamlingen rører ikke paa sig. Traaden mellem Johannsen og hans Tilhørere er bristet eller har slet ikke været knyttet. De hører paa ham af Høflighed, af gammelt Venskab, maaske af Medlidenhed. Han er for syg og nedbrudt til at magte Opgaven. Hans Ævner og Erfaringer svigter ham nu i det afgørende Øjeblik. Mon nogen egenlig følger, hvad han siger?

Ja, mine Herrer, saaledes var det ogsaa, da dette Udvisnings-Spørgsmaal forleden var paa Tale i Landdagen. Da mødte man fra Regeringens Side frem med Beskyldninger mod vore Foreninger, mod den dansk-nordslesvigske Presse og mod enkelte Personer og høstede derved Bifald fra de Folk, som Regeringen altid er sikker paa, naar den foretager sig noget mod de fremmede Nationaliteter indenfor Rigets Grænser ... Man gik let hen over Udvisningerne, over Undtagelses-Bestemmelserne — og hvorhen? Til Anklage mod Personer! Særlig angreb man Landdagsmand Hanssen's Person og politiske Virksomhed; man oplæste Sætninger, der var revne ud af en gammel Protokol ...

Præsidentens Klokke lyder.

I samme Øjeblik gaar der en Bevægelse gennem Forsamlingen, som blev den pludselig lysvaagen. Gustav Johannsen sætter Hovedet paa Skak og sit runde Ansigt i Forbavselse. Hvad i Alverden er der sagt eller sket?

Grev Ballestrem har rejst sig. Stiv som en Støtte og i et afgørende Tonefald, der synes paa Forhaand at afskære ethvert Gensvar, udtaler han:

Jeg afbryder Taleren.

For lidt siden kaldte han med stort Eftertryk dem, der retter visse Beskyldninger mod Nordslesvigs Repræsentanter, for *Løgnere*. Nu siger han, at den kongelig prøjssiske Statsregering i Landdagen har fremsat lignende Bebrejdelser mod disse Personer.

Det er ikke tilladt.

Taleren maa ikke her stemple Medlemmerne af en Forbundsregering som Løgnere.

Jeg kalder ham derfor til Orden.

Medens Bravo-Raabene fra Husets højre Side bryder løs, sætter Præsidenten sig paany. Koldt, stift og strængt mønstrer det hvide Ansigt atter Salen.

Hele Huset er nu blevet interesseret i, hvorledes Johannsen vil klare for sig. Smilende svarer han:

Hr. Præsident!

Jeg har jo ikke sagt, at den kgl. prøjssiske Regering i Landdagen skildrede H.P. Hanssen som en Person, der begaar Landsforræderi. Jeg har

blot sagt, at den kgl. prøjssiske Regering — som saa ofte før — gik uden om Sagen ved at angribe Personer. Det er da virkelig noget helt andet ...

»Dèr er han igen«, hvisker H.P.Hanssen til mig — og ganske rigtig: Grev Ballestrem har atter rakt Haanden frem efter Klokken og rejst sig. Med en Antydning af Irritation i Stemmen siger han:

Hele det høje Hus har vistnok, ligesom jeg, haft Indtryk af, at Rigsdagsmand Johannsen (Præsidenten udtaler Navnet med stærkt Tryk paa første Stavelse: der Abgeordnede Jo-hanssen) med stor Behændighed har prøvet paa at bebrejde Medlemmerne af den kgl. prøjssiske Regering, at de farer med Løgn.

Et Kor af Stemmer blander sig i Præsidentens Tale med Tilraab: Ja, ja! — Nej, nej! Men han skærer hvast igennem:

Jeg tror endog, at Rigsdagsmanden selv i sit stille Sind er overbevist derom —

Folk ler.

— og jeg hævder altsaa fuldt ud, at jeg har kaldt ham til Orden.

Nu har Gustav Johannsen det høje Hus' Øren. Ene det hvide Ansigt oppe over ham stirrer frem i uforanderlig Marmor-Ro. Ryggene og Nakkerne er i Bevægelse. Det regner med Afbrydelser. Latteren slaar i Byger op mod Talerstolen. Johannsen har fundet sig selv igen.

H.P.Hanssen og jeg er enige om, at det gaar udmærket. Han faar sagt alt væsentligt om Udvisningspolitikens Grusomhed og det forløjede Grundlag, den hviler paa. Han skaaner ikke de Embedsmænd, der anvender deres Tid til at udfinde Pinsler og Plagerier mod Nordslesvigerne. Han blotter den Forretning i Ophidselse, som drives af indvandrede tyske Smædeskrivere. Det vrimler med fede, svulmende Ord af ægte tysk Støbning. Johannsen kan sine Gloser. Men hans danske Natur og hans drevne Kunst viser sig deri, at han bestandig smutter udenom Overdrivelsen ved at bryde Højtideligheden af med en Spøg. Gaar det ikke paa anden Maade, saa travesterer han Stemmen, naar han bruger Ord som »frygtelig« og »skrækindjagende«. Man hører tydeligt, at det er ramme Alvor, da han taler om de ubeviste Beskyldninger, som bruges til at begrunde Udvisninger og haarde Politiforholdsregler; men naar han saa pludselig med himmelvendte Øjne deklamerer: *O tempora, o mores!* — saa ler det høje Hus lystigt, ikke fordi Johannsen har sagt noget, der var eller skulde være vittigt, men fordi denne bratte Skiften Stemning og Udtryk kommer med overraskende, befriende Virkning. Eller naar han fortæller, at Overpræsident v. Köller har undret sig over, at han, Johannsen, ikke søgte Fore-

træde: »Overpræsidenten mente, at det var min onde Samvittigheds Skyld. Ak nej, naar jeg er bleven hindret i at rejse op til Hr. v. Köller, saa skyldes det ikke en daarlig Samvittighed, men en daarlig Fod. Und das macht doch einen gewaltigen Unterschied!« Da han siger dette, forstaar han ved Haandbevægelser og ved sin Udtale af Ordene, der ligesom overfylder Munden, at faa den vældige Forskel til at svulme op til et saa fantastisk og barokt Omfang, at Rigsdagen ikke kan dy sig, men *maa* afbryde den nordslesvigske Rigsdagsmand med en Latterbølge.

Højre og de Nationalliberale ler undertiden paa de urigtige Steder for at vise, at de har Taleren paa rette Afstand. De bombarderer ogsaa en Tid lang Johannsen med Tilraab. Og det ægger ham. Han har glemt den syge Fod, Trætheden og den sene Time. Næsten med en Slags Koketteri staar han deroppe og pilker Afbrydelser, spidder dem paa Naale efter at have fanget dem i Catcher, eller dasker til dem, saa de falder til Jorden som Balloner, der har mistet Gassen.

Men Gustav Johannsen standser Legen, da det passer ham ... Nu sænker han Stemmen. Smilet forsvinder. Stiltfærdigt, lidenskabsløst og ukunstlet taler han om den Uret, der begaaes mod Nordslesvigernes Modersmaal. Der bliver tavst i Salen. Vi heroppe paa Tilhørerpladserne føler det, som sneg en mild Stemning sig ind over os — som talte noget blødt og inderligt til os paa vort eget Sprog og om det, der laa os nærmest paa Hjærte.

Ud over Forsamlingen af fremmede Mænd lyder Gustav Johannsen's Tale:

Men det kan jeg sige Dem, mine Herrer, at i denne ulige nationale Kamp føler det lille Folk dog sit Mod staalsættes, sit Haab vokse, sin Tro fæstnes. Jeg veed, at mange vil ryste paa Hovedet og mene, at dette lille Folk har dannet sig en sælsom politisk Tro. Men dog er den en Kendsgærning. Hvad enten Tro er religiøs eller politisk, saa vokser den under Forfølgelse, styrkes i Lidelse. Baade den politiske og den religiøse Tro er en Bestandighed i det, som haabes, en fast Overbevisning om det, som ikke ses.

Det er sandt, at der hersker Bekymring og Uro i Nordslesvig. Men hvem volder den?

Under Overpræsident v. Köller er Udvisning af en venligsindet Stats uskyldige Undersaatte bleven genindført. Under ham er der bleven udstødt Trusler mod danske Optanter. Under ham er der bleven gjort Forsøg paa at fratage Forældrene Opdragelsesretten over deres Børn. Alt dette har voldt Uro i den nordslesvigske Befolkning.

Hvor er nu Retten og Retfærdigheden? Er slige Forhold det tyske Folk værdige?

Svaret herpaa overlader jeg Dem, det tyske Folks Repræsentanter!

Talen er sluttet. Fra Husets venstre Side høres Bravoraab. Under almindeligt Opbrud hæver Præsidenten Mødet og fastsætter et nyt til næste Dag. Hjulpet af Tjenere og Kolleger kravler Gustav Johannsen nøjsommeligt ned fra Talerstolen. Saa langsomt bevæger han sig, at da han naer Udgangen, er Salen allerede tom ...

Tre fulde Dage varer Udvisnings-Debatten i den tyske Rigsdag. Ingen af Talerne — Fjenders eller Venners — vækker en saadan Genlyd i og udenfor Salen som den, der holdes af Centrums Fører, Dr. Lieber. Han haaner den prøjssiske Regering, som for at faa Bugt med en lille Flok Danske i en af Rigets Udkanter tyer til Midler, der bringer Skam over hele det tyske Folk, og med Harme vender han sig mod Forsøgene paa at fratage Forældre Retten over deres Børn i Tilfælde, hvor hverken Forældrene eller Børnene har gjort sig skyldige i andet end at søge Undervisning i Modersmaalet. Da Dr. Lieber nævner denne Sag og belyser den med Eksempler, bryder Hør- og Bifaldsraab løs over mere end Halvdelen af det høje Hus. Sandelig, Centrum har taget sit Standpunkt ...

Men Regeringens Pladser staar gabende tomme. Hvad der end siges i Rigsdagen, kan Hr. v. Köller fortsætte, saa længe det nu vil komme til at passe i Spillet's Plan og Taktik.

Hver Aften efter disse Møder staar Fru Margaretha Johannsen nede i Garderoben, hvor Rigsdagsmændene har deres Tøj, og venter paa sin Mand. Naar han kommer humpende, hjælper hun ham i Tøjet og pakker ham ind, mens han udveksler muntre Hilsner med hvem der gaar forbi. Hun spørger, om han har Smærter, og om Bandagen sidder, som den skal? Da han stavrer afsted, følger hun lige efter, og hendes sørgmodige Øjne viger ikke fra den værkbrudne Mand.

En af disse Aftner, da Johansen erklærer, han har en vældig Tørst, bliver vi enige om at køre hen til Kempinski.

I Vognen spøger han hele Tiden og er i straalende Humør. Hans Hustru passer paa, at Tæppet dækker ham, hvor det skal, og at det ikke trækker paa ham fra Vinduet. Aftenen er kold, og det sneer med store, hvide Fnug, som blinker paa deres Fald forbi de straalende oplyste Vinduer ned paa Asfalten, hvor tusinde travle Fødder træder dem til snavset Pløre. Bladsælgere raaber med sidste, fuldstændige »Parlaments-Ausgabe«. Stimer af Mennesker haster forbi inde paa Fortovene. Restauranter og Butiker skiltes med brogede Lysvirkninger fra Tage og Façader.

»Berlin kan dog være helt indtagende saadan en Vinteraften«, siger Gustav Johannsen.

»Synes Du!« svarer hans Hustru med et fjendtligt Blik ud gennem den duggede Vognrude. — Hun holder ikke af denne store, fremmede By, der Vinter efter Vinter har taget hendes Mand fra Hjemmet og hende, og hvor hun altid føler sig ensom. Kun fordi han nu vanskelig kan undvære hende, er hun taget med hened og passer ham som en Mor sit Barn. Men hverken hun eller han hører hjemme her. Deres Ungdomsdrøm var et Skolelærerhjem paa Landet i Nordslesvig, nær Skov og Strand, med en pyntelig Have, en Flagstang til Dannebrog udenfor Huset, og Plads til mange af Gustav's gode Venner. Naar det er blevet saa helt anderledes, og naar hun og Børnene har maattet undvære ham, fordi han skulde ned til denne fremmede, larmende By, saa er det maaske det største af de mange Ofre, Sagen, æ *Sak*, som Nordslesvigerne siger, har krævet, og som hun med stiltfærdig Redebonhed har ydet, selv om hendes Part af Byrderne blev uforholdsmæssig stor. Men finde Berlin indtagende — hvor kan han dog sige saadan noget!

Vognen holder. Det er et helt Arbejde at faa Johannsen ud. Medens hans Hustru hjælper ham af med Overtøjet, gaar jeg i Forvejen ind i den sædvanlig overfyldte Restaurant for at sikre os en Plads. Men der synes ikke at være et Bord, næppe nok en Stol at opdrive. Allerede er jeg ved at opgive det hele, da Johannsen kommer humpende, fulgt af sin Hustru og lodset af en Overtjener, der styrer mod et sikkert Maal.

»Bitte sehr, Herr Abgeordneter, rechts, wenn ich bitten darf ...«

Da jeg spørger Tjeneren, hvorfor han før havde sagt, at der ingen ledige Pladser var, svarer han med et undskyldende Buk, at til Hr. Abgeordneter *Jo*-hanssen er der altid Plads ...

»Jeg sidder storartet, lille Mor! Bryd Dig bare ikke om mig. Nu skal vi have det lidt rart.«

Gustav Johannsen gør Vinen og Maden Ære. Den Tanke lader sig ikke afvise, at han passer godt i dette menneskefyldte Rum, ved det rigelig dækkede Bord, med Römeren og Rhinskvinflasken foran sig. Om han gav sig til at tale Tysk, som de andre omkring os, vilde ingen kunne høre, at han var en fremmed. Det er ligefrem utroligt, som han har Ævne til at føje sig ind i det Milieu, hvor han tilfældig befinder sig. Jeg husker, da jeg i en sjællandsk Provinsby hørte ham tale for en stor offentlig Forsamling af nationalt interesserede Mænd og Kvinder. Han gjorde sig til ét med den — styrkede dens Begejstring, rev den med sig i et sangvinsk Haab, løftede dens Sind og Tanke mod høje Maal og lod sin Stemme runge paa det lyseste danske Sprog, saa alle hørte ham, og hvert Barn undrende

maatte lytte efter. Og en anden Gang, i en snæver Kres, hvor der efterhaanden faldt mange religiøse Udtalelser, talte han ganske dæmpet, bekendte sin religiøse Overbevisning stille og inderligt, med en fint afstemt Ydmyghed over hele sin Person. Og nu sidder han her, efter en Dag i det tyske Rigsparlament, ret som en ældre, gemytlig Tysker ved sit Stammisch ...

Han er vel tilfreds med Virkningen af sin Tale. »Veed I, hvad der næsten morer mig mest ved det hele? Det er, at jeg tog mig Lejlighed til at citere Pragfredens Paragraf 5 i hele dens Ordlyd, saa nu staar den igen i den tyske Rigsdagstidende«. Med et Smil tømmer han sit Glas til Bunden.

Fru Johannsen skubber Rhinskvinflasken lidt bort, som stod den hende i Vejen. Han mærker det ikke. En Tid lang taler han blot om Paragraf fem, som han kalder Nordslesvigernes dyreste Eje. Da jeg tankeløst kommer til at sige »Ophævelsen af Paragraf fem« om Traktaten af 11. Oktober 1878, bliver han formelig vred, slaar i Bordet og forklarer, at den Paragraf aldeles ikke er ophævet, fordi den ikke kan ophæves uden de danske Nordslesvigeres Samtykke — og det er hverken forlangt eller givet.

»Saadan har jeg altid ment, og saadan har jeg altid sagt. Det veed mine Venner i Rigsdagen og Landdagen ogsaa godt. Vi kan have det rart med hverandre paa mange Maader — men dér er et Punkt, som der ikke maa røres ved«.

Da jeg spørger, om han har været med til mange ligesaa bevægede Møder som nu disse Dages, der bragte ham selv frem i Ildlinjen, svarer han:

»Hvor vil De hen! Det har jo ingenting været! Regeringen var stukket af, og jeg havde et Flertal med mig. Nej, saa skulde De have hørt tidligere, som f. Eks. dengang i Landdagen med min gamle Ven Amtsdommer Jürgensen fra Husum, der før var i Rødding, og som for Resten er Hjemmetysker fra Aabenraa-Egnen«.

»Fortæl! Fortæl!«

»Ja, men saa maa jeg have mig et Glas Vin ... nej, see til den lille Mor Margrethe! Har hun nu ikke taget ogsaa Johannisbergeren fra mig!«

Lidt Parlamenteren er nødvendig, før Gustav Johannsen faar Lov til at fylde sit Glas paany. Men han er nu engang ikke til at staa imod. Han befinder sig selv vel og spreder Velvære om sig. Med et indtagende Skælmeri fortæller han om de Triumfer, hans Slagfærdighed og Humor, hans gode Hoved og lyse Sind har beredt ham gennem et langt politisk Liv ...

En Gang, da Amtsdommer Jürgensen i Landdagen havde holdt en bitter Tale, svarede Johannsen ikke mindre skarpt. Jürgensen afbrød ham med et vredt:

»Sie sind ja gar nicht in Nordschleswig geboren!«¹

Johannsen gjorde en kort Pavse. Pludselig vender han hele sin brede Person om mod Jürgensen, og med rivende Fart, helt oppe paa Toppen af sin vældige Røst, siger han:

»Ganz richtig, Hr. Abgeordneter Jürgensen! Ich bin zwar nicht in Nordschleswig geboren, aber von den Nordschleswigern erkoren. Sie, Hr. Jürgensen sind allerdings in Nordschleswig geboren — aber für die Nordschleswiger verloren!«

Men ogsaa en og anden af sine Repliker til de skiftende Regeringers Medlemmer mindes Gustav Johannsen denne Aften med et muntert Smil. Paa den Tid, da Hr. v. Gossler efter Bismarck's Fald var prøjssisk Kultusminister, blev der efter Befaling rejst sort-hvide Flagstænger ved Skolerne i Nordslesvig, og der vaagedes strængt over, at danske Forældres skolepligtige Børn deltog i de forskellige tysk-patriotiske Fester, som Skoleledelsen foranstaltede. Johannsen gav en Skildring af disse Forhold — kaldte Flagstængerne for »Gossler-Stænger«, drog en Sammenligning mellem dem og Stangen med Gesslers Hat, som Svejtserne maatte hilse i Underdanighed, og gik videre med Beklagelser over, at Kultusminister v. Gossler stillede sig saa fjendtligt til Nordslesvigernes Ønsker.

»Dog« — sluttede han — »maaske findes der en Trøst i Goethes dejlige Ord:

Warte nur, balde
Findest auch *Du* —
Dein Friedrichsruh «

Det høje Hus lo overstadigt.

Derimod var de tyske Parlamentarikere ikke rigtig paa det rene med, hvorledes de skulde tage det Paafund af deres Kollega *der dicke Däne*, da han en Dag gav sig til at fortælle Sagn fra Sønderjylland. »I gamle Dage« — sagde han med mørk Højtidelighed, der tydeligt nok lød kunstig og overdreven — »i gamle Dage, da Skellene for hver Mands Ejendom blot var afmærket med Pæle, som let kunde flyttes, hændte det ofte, at daarligere Naboer prøvede at forøge deres egen Jord ved i Nattens Mulm og Mørke at snige sig ud og flytte disse Pæle. Men den Straf, der ventede dem,

¹ Gustav Johannsen var født 2. August 1840 i Gundeby ved Slien.

var forfærdelig. Efter deres Død maatte de flakke hvileløse om, jagede af Angst, segnefærdige under Byrden af de flyttede Pæle — indtil de endelig en Gang mødte en from Sjæl, der kunde udtale det forløsende Ord ...

Og veed De, mine Herrer, hvorledes det lød?

For at skaffe den onde Samvittighed Fred skulde dette Ord udtales: Sæt Pælene, hvor de stod!«

Ja, Gustav Johannsen har været med til meget, baade her i Berlin og hjemme i Nordslesvig.

»Kender De Historien om mit Møde i Ringenæs? ... Lad mig se, det kan vel nu være en otte-ni Aar siden. Jeg havde holdt et politisk Foredrag, og Ordstyreren spørger saa, om nogen af de tilstedeværende ønsker Ordet. Der var mødt en 4–5 Hjemmetyskere, og til alles Forundring melder en af dem sig og udbringer et Leve for Kejser Wilhelm II..

Mine Venner og Vælgere seer spørgende hen paa mig. De vil nødig op, men de vil heller ikke gærne anklages for Majestætsfornærmelse. Jeg rejser mig naturligvis og vinker til de andre, at de skal gøre det samme. Straks efter beder jeg om Ordet og holder en lille Tale, der lød omtrent saaledes:

Der er jo lige nu blevet udbragt et Leve for Hans Majestæt Kejser Wilhelm II.. Et saadant Leve har jeg godt kunnet være med til, og Tyskerne tager fejl, hvis de har ment, at jeg vilde være imod det. Naar vi dansk-sindede var lidt sene til at rejse os, saa havde det kun sin Grund i, at Motiveringen ikke rigtig tilfredsstillede os. Jeg vil derfor tillade mig at forbedre denne Motivering ved at udtale det Haab, at det maa lykkes den unge Kejser at faa fuldført, hvad hans Bedstefader har lovet os Nordslesvigere, men ikke naaede at faa udrettet inden sin Død. Med Ønsket om, at dette Haab snart maa gaa i Opfyldelse, opfordrer jeg derfor Forsamlingen til endnu engang at raabe et Leve for Kejser Wilhelm den anden!

Nu skulde De have set Hjemmetyskerne. De maatte jo op og slutte sig til dette Leve, hvis de da ikke vilde falde i den Grav, de havde prøvet at grave til mig og mine Vælgere i Ringenæs«.

Johannsen kommer ind paa at fortælle om de mange Venskaber, han har sluttet med Kolleger i begge Parlamenterne, og som i Aarenes Løb har været ham til baade Glæde og Nytte. Uden Ubeskedenhed tør han nok selv mene, at der slet ikke er saa faa af disse tyske Politikere, som har en Del tilovers for ham.

»Vi har jo tilbragt mangan fornøjelig Aften sammen. De kan godt lide at faa en lille Historie — paa Dansk, Plattysk eller Højtysk, alt efter hvor de nu hører hjemme. Min Forbindelse med disse Herrer af Venstre og af Centrum kan skyldes Naboskab i Landdag og Rigsdag eller tilfældigt

Samvær udenfor Parlamenterne. Med Eduard Lasker, den berømte nationalliberale Politiker, der senere som det nye Fremskridtspartis Fører var en af Bismarck's farligste Modstandere, stod jeg paa fortrolig Fod. Det gik til paa en ganske pudsig Maade. En Dag i 1881 — første Aar, jeg sad i Rigsdagen — var jeg gaaet saa nær som mulig hen til Forbundsraadets Pladser, hvor netop Bismarck havde taget Ordet. Der var naturligvis stor Trængsel, og jeg kom til at staa i en af Gangene mellem Rigsdagsmændenes Stolerækker. Pludselig mærker jeg en Haand, der blødt lægger sig paa min Ryg, og da jeg vender mig om, er det den lille, ubetydeligt udseende Lasker, som med et Smil siger til mig:

»Det store Danmark spærrer jo helt Vejen for mig«.

Naturligvis veg jeg straks til Side, bukkede ærbødigt for den berømte Politiker og svarede:

»Overfor den svagere misbruger Danmark aldrig sin Magt«.

Han tog mig i Haanden, sagde »Bravo!« og søgte mig ofte senere, ligesom jeg altid kunde være sikker paa en venlig Modtagelse, naar jeg henvendte mig til ham.

Kollegerne deroppe kan vist huske mange flere af den Slags Historier om mig, end jeg selv kan. Man glemmer saadan noget. Men een til husker jeg dog, fordi den ikke er mere end et Par Uger gammel. Jeg kom ind i Landdagssalen efter lang Tids Fraværelse. Doktoren havde opereret denne her væmmelige Fod; et Par Tæer var gaaet i Løbet ved denne Lejlighed, og jeg humpede temmelig ynkelig afsted paa mit ene Ben og de to Stokke... Da jeg endelig igen sad paa min gamle Plads, kom baade Husets Præsident og mange Kolleger hen til mig for at byde mig Velkommen paany og spørge til mit Befindende. Det gjorde mig helt godt, særlig da jeg saae, at mine gamle Venner ikke havde glemt mig. Der var imidlertid en æret Kollega, som jeg ikke kendte noget videre til, og som irriterede mig lidt ved at blive ved at tale om den tossede Fod. Saa kunde jeg til Slut ikke dy mig, men sagde til ham blot dette:

»Aa hvad, det er saamænd ikke saa slemt. Nu kan Hr. v. Köller da i det mindste ikke træde mig paa de Tæer«.

De andre lo, og da de gik fra mig, hørte jeg dem sige til hverandre: Ganz der alte Johannsen!

Men det stemmer nu alligevel ikke. Jeg er ikke mere, hvad jeg har været ... Vel, lille Mor? ... Lad os faa tømt den Flaske og se at komme afsted!«

Gustav Johannsen drak sit Glas ud og tav. Det var, som følte han sig

pludselig træt, gammel og syg. Den muntre Glans i hans Øjne slukkedes, og de fik det samme haabløse Udtryk, som de havde haft, medens han i Rigsdagen sad og ventede paa Ordet.

Hans Hustru hjalp ham at rejse sig. Sammen gik de langsomt ud gennem det menneskefyldte Lokale. En forbigående Droske blev standset. Da hun havde faaet ham pakket godt ind, satte hun sig ved hans Side, rakte mig Haanden til Farvel og sagde:

»Vi maa skynde os til Hotellet. Gustav trænger til Hvile. Imorgen skal han igen i Rigsdagen — og Gud veed, naar dette faar en Ende!«

Saa kørte Gustav Johannsen og hans Hustru bort gennem den store, fremmede By.

KRABBE-AFFÆREN

En af Köller-Politikens mest uventede og sørgeligste, for vort politiske Liv mest beskæmmende Udløbere blev den saakaldte Krabbe-Affære. Dens Forhistorie var følgende:

De tyske Myndigheder i Slesvig saae med Rette i den dansk-sønderjydske Presse et af Danskhedens ypperste Vaaben. Navnlig den fortrinligt ledede *Flensborg Avis* udøvede vidtrækkende Indflydelse. Men efterhaanden kom ogsaa *Hejmdal* i Aabenraa til at spille en vigtig Rolle i den nationale Kamp, selv om dets Leder, H. P. Hanssen, var langt betydeligere som Organisator end som Journalist.

At bryde en Bresje i Muren om den dansk-slesvigske Presses stærke Fæstning, hvorfra saa mangt et virkningsfuldt Udfald blev foretaget, kom da for Hr. v. Köller til at staa som en Hovedopgave.

Nu traf det sig saaledes, at Ejeren af et af Sønderjyllands ældste og mest ansete danske Dagblade *Dannevirke* (i Haderslev), Dyrhøge J. H. Bjørnshauge sad i trykkede økonomiske Omstændigheder. Der gjordes fra tysk Side en Tilnærmelse for at faa Tag i Bladet. Ved Slutningen af 1899 forlangte Bjørnshauge af sin Redaktør, M. C. Mathiesen — en trofast dansk Mand — at han skulde optage en Artikel, som raadede de danske Nordslesvigere til at tage deres Børn hjem fra Høj- og Efterskoler i Danmark og sende dem til en da lige oprettet *tysk* Landbrugsskole i Aabenraa — med andre Ord: et første Skridt til Virkeliggørelsen af Hr. v. Köller's Program. Redaktør Mathiesen nægtede pure at optage Artiklen og fik sin Afsked. Bjørnshauge søgte en ny Redaktør. Ingen dansk Nordslesviger vilde overtage Stillingen. Derimod kom han i Forbindelse med en Dame i Danmark, der kaldte sig Fru v. Wildenradt-Krabbe; hun var Maleren Wildenradt's fraskilte Hustru og Herredsfoged, Folketingsmand Christo-

pher Krabbe's Datter Margrethe (f. 1864). Det har aldrig været muligt at skaffe nøjagtig oplyst, hvorledes Dyr læge Bjørnshauge og denne 36-aarige Dame, som havde levet længe i Udlandet (navnlig vistnok i Frankrig), har kunnet gøre hinandens Bekendtskab; sikkert er blot, at hun var villig til at overtage den redaktionelle Ledelse af *Dannevirke* (Januar 1900).

Denne Ansættelse af en dansk Undersaat som Redaktør af et i Nordslesvig udkommende politisk Dagblad var i højeste Grad paafaldende. Aaret i Forvejen havde Bjørnshauge som *Dannevirke's* Ejer faaet udvist samtlige danske Undersaatte i Bladets Tjeneste, lige fra Trykkeri-Faktoren til Gaardskarlen — og nu kunde Fru Wildenradt installere sig i Redaktørstolen! Det varede ikke længe, inden Forklaringen kom: Fruen aabnede en stedse hæftigere Kampagne mod de nordslesvigske Førere og tog aabenlyst til orde for Opgivelse af Modstanden mod Germaniseringen — kort sagt, hun gjorde sig til Organ for Hr. v. Köller's Politik: »Jeg forlanger Fredssignalet hejst i de dansk-slesvigske Blade; der skal blive Ro; jeg skal skaffe Ro«.

Nogle Prøver vil bedre end lange Forklaringer give en Forestilling om Niveau og Tone i den Journalistik, med hvilken Fru Wildenradt havde til Hensigt og Opgave at paavirke danske Bønder og Borgere i Nordslesvig:

For Tiden er der ikke noget andet Protestparti i Slesvig end *Dannevirke* og dets Venner. De andre, det er Pardepartiet. Det sidste er naturligvis det behageligste og mest indbringende, ikke for Befolkningen, men for de paraderende ... Pressen er idel Taarer og Klager. Den har givet de danske »Sønderjyder« en dyngvaad Næseklud til Fane (1. Maj 1900).

[Det danske Blad *Modersmaalet* i Haderslev] er Maadelighedens og Halvdannelsens Organ. Dette Blad, som kun besidder det banaleste, mest platfodede Hverdags-Dansk, hvis Stil er Luntetrav ad alfar Landevej, og hvis Begreber indskrænker sig til den allersnævreste Horisont, aner slet ikke, hvad et stilfuldt, farverigt, eget Sprog vil sige, og hvad der fordres af en dannet Journalist (10. September 1900).

Det er rart at drikke Kaffe ved et patriotisk Møde og springe op paa en tom Tønde og sige: »Vi lader os ikke kue«; men det er *nyttigere* for den danske Sag at holde danske Tjenestefolk. Om nogen af de indførte Tjenestefolk bliver udvist, saa mistede de af det vel hverken Arme eller Ben eller deres fem Sansers Brug. De skifter Kondition, det er det hele (7. Maj 1900).

Under disse Omstændigheder faldt *Dannevirke's* Abonnenter fra i Hobetal. Bjørnshauge's i Forvejen ødelagte Økonomi blev haabløs. Da han ikke kunde indfri et Laan i Den nordslesvigske Folkebank i Aabenraa, overtog Banken Bladet som brugeligt Pant, og han maatte erklære sig fallit. Ved

en Manøvre, i hvilken den prøjssiske Administration spillede sin Rolle, anmeldte Udgifterne af det (officiøse) tyske Blad *Schleswigsche Grenzpost* Bladtitlen *Dannevirke* til Postvæsnet i selv samme Øjeblik, Bladets nye danske Ejere havde købt det af Folkebanken (15. September 1900). Medens nu en langvarig Proces om Bladtitlerne stod paa, udsendte Fru Wildenradt Meddelelse om, at hun — der ikke ejede Salt til et Æg — fra og med 1. Oktober s.A. vilde udgive et nyt Blad under Navnet *Det gamle Dannevirke*.

Det skete, og heri fortsatte hun med voldsomme Angreb paa de nord-slesvigske Førere, navnlig H.P.Hanssen og Jens Jessen — den første »forsvarer sig med Løgn paa Løgn; han lyver for mere end 15 Mark om Dagen« (25. Oktober 1900), den anden er en komisk-taabelig »Kaffetaars-Politiker«. En karakteristisk Prøve paa Fru Wildenradt som en i Haderslev brat aabenbaaret kvindelig Legemliggørelse af Jean de France- og Don Ranudo-Typerne foreligger i en Artikel af hende i *Det gamle Dannevirke* (10. Oktober 1900), som omhandler et tilfældigt Møde under en interparlamentarisk Kongres i Paris mellem H.P.Hanssen og hendes Fader, Christopher Krabbe, »der tilhører den ene af Danmarks syv ældste Adelslægter og personlig har nogle og tredive Aars hæderfuld Virksomhed i den danske Politik bag sig«:

Hans Peter Hansen i Paris, det maa have været en første Klasses Farce! Hvilket Sprog mon han talte? Fingersproget? Eller »Voulez vous spise Grød med en Træske?« Det er ogsaa et smukt Sprog. Men Visitkortene, de var tyske, det veed vi.

»Helten uden Bedrifter« har sikkert ogsaa aflagt den franske Republiks Præsident en Visit. Præsidenten saae paa Kortet og sagde belevent: »Ach so, j'ai compris, schlecht und billig« ... Hr. Hans Peter Hansen bukkede henrykt og taknemlig, efter hvilket en Tjener bød ham en Thé-Cigaret, som han spiste, og en *rinçe-bouche*, som han drak. Hvorpaa han, styrket paa Sjæl og Legeme, forlod den franske Republiks Enemærker.

Efter sikkert Forlydende agter Hr. Hansen at udgive paa eget Forlag en Bog, tituleret: H.P. Hansen Nørre-Moulin (à paroles)'s Erindringer fra en Studierejse i Paris.

En saadan Virksomhed paa et saadant Sted og i en saadan Tid maatte vække overordenlig Opsigt paa begge Sider Grænsen. Det liberale *Kieler Zeitung* skrev samtidig med Fru Wildenradt's Udgivelse af *Det gamle Dannevirke*:

I Nordslesvig er der indtraadt en saadan Tilstand af Ro, at den danske Patriotinde, Fru v. Wildenradt-Krabbe nu er bleven den vigtigste politiske Personlighed. I hele Østevropa finder man ikke hendes Lige; ikke en

eneste polsk Kvinde har stillet sig i den politiske Propagandas Tjeneste for at skaffe Ro i Landet.

Imidlertid tog dette pinlige Anliggende pludselig en ny Vending, der væsenlig udvidede dets Omraade.

Mine Venner i det sønderjydske Arbejde, navnlig H.V. Clausen og Niels Hjort, havde som jeg taget det Standpunkt, at Fru Wildenrads Virksomhed ikke burde offentlig omtales ud over, hvad der var nødvendigt for at sætte den paa Plads som det, den var: lønnet Forræderi. Intet Øjeblik var det faldet os ind at indblande Christopher Krabbe i Sagen; for mit Vedkommende var jeg overbevist om, at Datterens Handlemaade maatte have voldt ham og hans Familje dyb Sorg. I hvert Fald var det givet, at han havde Ret til at iagttage fuldstændig Tavshed, hvad Datteren end foretog sig.

Det (yderliggaaende) konservative Hovedstadsblad *Vort Land* havde seet anderledes paa Sagen, idet det henvendte sig til Krabbe for at erfare hans Mening om Datterens Virksomhed i Nordslesvig, og langt fra at afvise denne Henvendelse, udtalte Krabbe sig med stor Udførlighed og Aabenhed. Efter et af Krabbe personlig gennemrettet Manuscript offentliggjorde *Vort Land* da 6. Oktober 1900 en Artikel under Overskriften: »Folketingsmand Krabbe interviewet. En absolut Godkendelse af Fru Wildenrads Handlemaade«. Det hedder heri bl. a.:

Dannevirke har i min Datters Redaktionstid været et godt lille Blad, læseligt, frisindet, dansk-nationalt.

Hvert Ord i hendes Blad om Dansk og Tysk har overhovedet været udpræget dansk ...

Med hendes nye Bladforetagende [*Det gamle Dannevirke*] har jeg ikke det fjærneste at gøre. Jeg fik først Kundskab derom gennem en Plakat, der blev tilsendt mig ligesom andre Abonnenter. Men jeg blev fornøjet derover. Thi det viser sig, at hendes Virksomhed har faaet nogen Støtte af Danske i Sønderjylland. Og det fortjener den.

Hermed traadte — efter egen Beslutning — Christopher Krabbe selv frem i Forgrunden. Fra nu af blev han i Danmark Sagens Hovedperson, Garanten for Fru Wildenrads Virksomhed i tysk Tjeneste mod de danske Sønderjyder.

Hans farligste Angriber blev Niels Hjort, et ypperligt Hoved, en iderig Mand med vældigt Arbejdsmod og brændende Energi. Han tilsidesatte alle Hensyn til andre Pligter for at kunne hellige sig Krabbe-Affæren, og han skyede intet økonomisk Offer til Fremme af sit Formaal, der var i en Trængselstid at vise Sønderjyderne det danske Folks Solidaritet.

I nøje Samarbejde med Niels Hjort stod H.V.Clausen, som sørgede for den regelmæssige Forbindelse med Vennerne Syd for Grænsen. Naar jeg til en vis Grad blev *der dritte im Bunde*, saa skyldtes det, at jeg kunde stille *Nationaltidende* til Raadighed; i fuld Overensstemmelse med Carl Carstensen havde jeg gennemført den afventende Holdning, lige indtil Krabbe selv tog Stilling paa Fronten, og selv da dette var sket, lagde jeg den største Vægt paa, at Kampagnen mod ham blev ført paa rent nationalt-sønderjydske Grundlag som et fra dansk Indenrigspolitik fuldstændig afsondret Fænomen. Denne Linje blev fastholdt.

Det var i en for Christopher Krabbe alvorlig Tid, Affæren blev rejst. Han havde ved det storpolitiske Forlig 1894 i sidste Øjeblik reddet sig ud af det forhandlende Venstres Gruppe — det paastaas, han ved Afskeden skal have sagt: »I veed, at mit Hjerte bliver hos Jer!« — og var traadt ind i Venstrereformpartiet under I.C.Christensen's mere og mere afgørende Ledelse; men hans Stilling i Partiet var temmelig isoleret, og Tilhiden til hans politiske Tilforladelighed vaklende. Paa den anden Side var Partiet ikke rigere paa Ministeræmner til den Regering, som efter Hundreaarsskiftet stedse tydeligere kunde øjnes paa den nære Horisont, nu da Højres Styre var slidt op til Trevlerne, end at Krabbe kunde have Lov at regne med at faa Sæde i det første Venstreministerium; om Partiets Flertal var af samme Mening er mindre sikkert, men en Del af dets Medlemmer var enig med Socialdemokraterne om, at Venstre-Alliancen ikke saa nær Maalet kunde lade Krabbe falde paa en »chauvinistisk« Kliks Anklage for uværdig national Holdning. Efterhaanden som Tiden for Folketingsvalgene 3. April 1901 nærmede sig — altsaa et halvt Aar efter den Artikel i *Vort Land*, der indeholdt Krabbes Godkendelse af Datterens Virksomhed — maatte Reformvenstre og Socialdemokrater derfor mobilisere Undsætnings-Styrker, og det skete ogsaa, omend tøvende og usikkert.

Næppe nogen af Christopher Krabbe's nærmeste Partifæller lukkede Øjnene for de Farer, som ved hans egen Fejl hang over hans Hoved. Hvad vi, hans Modstandere, uafbrudt gentog: *Han kunde blot have tiet stille*, var saa indlysende rigtigt, at det ikke kunde afvises med Appel til Forstaaelse af faderlig Omsorg og Værnetrang. Da nu et Forsvar for Fru Wildenradt's Optræden ikke heller faldt let, saa slog Venstre og Socialdemokrater ind paa den Taktik at bagatellisere den hele Sag og give det Udseende af, at den var et Højre-Foretagende, rejst af Frihedens og Fremskridtets i Virkeligheden allerede slagne og derfor desperate Fjender.

Nu stod Niels Hjort som Medlem af en socialdemokratisk Forening paa

Frederiksberg, H. V. Clausen var radikal Venstremand, og af de sønderjydske Førere havde H.P. Hanssen nærmest Tilknytning til Venstres halvradi-kale Fløj. Saaledes maatte det grimme Højre-Anslag vel egenlig kun kunne skyldes den for konservative Tilbøjeligheder mistænkte Redaktør Jens Jessen i Flensborg og muligvis min Ringhed.

Det var under disse Omstændigheder, H. V. Clausen og jeg — i Forstaaelse med Niels Hjort — besluttede at rejse til Nordslesvig for at indsamle Materiale til Bedømmelse af Fru Wildenradt's Virksomhed. Det skulde saa vise sig, om den af Christopher Krabbe som *dansk-national* og *udpræget dansk* godkendte Virksomhed var en Bagatel eller ej, og om Modstanden mod Krabbe's Genvalg til Folketinget kun skyldtes lav-

Niels Hjort
Fot. 1906

sindet Højre-Spekulation, eller om den kunde have vægtigere Aarsager?

En Dag i Begyndelsen af Marts 1901 lejede Clausen og jeg lukket Vogn fra Kolding til Haderslev. Turen var lagt saaledes, at vi kom til at passere Grænsen ved Frederikshøj lige efter Mørkets Frembrud. Under den korte Toldbehandling — vi havde kun Toilet-kufferter med os — sad Clausen trykket op i Vognens fjærneste Hjørne med Hatten ned over Øjnene. Han vilde nødig iagttages af tyske Grænsebetjente; Truslen om Udvisning hang bestandig over denne *farlige* Mands Hoved. En formel Udvisning vilde i høj Grad vanskeliggøre hans nationalpolitiske Undersøgelser, og hertil kom, at han stod paa Nippet til at forlove sig med en Datter af Grosserer (senere Landdagsmand) Julius Nielsen paa Damager ved Haderslev; det vilde være haardt, om Grænsen skulde skille dem ... Af disse Grunde holdt vor Vogn ogsaa i den Ende af Haderslev, som er stik modsat Damager. I Mørke, slæbende vore Kufferter, vandrede vi den lange Vej til Nielsen's, hvor vi overnattede. Under Opholdet i det store, gæstfrie Hjem gik Clausen ikke udenfor en Dør. Da han ikke selv kunde barbere sig, maatte jeg træde i Funktion. Der flød Blod, og Frøken Trine Nielsen saae bebrejdende paa mig.

Alt var rede til vor Opgaves Løsning. Dagen efter vor Ankomst mødte paa Damager elleve ansete danske Nordslesvigere, der een for een aflagde Vidnesbyrd, som jeg nedskrev og de derefter underskrev paa Tro og Love. Af disse Vidnesbyrd fremgik nu følgende:

1, Udsendinge fra Øvrigheden i Haderslev Kreds har tilbudt den (senere afdøde) udviste Optant Frederik Bohnfeldt Tilladelse til at vende tilbage til Slesvig, bl. a. paa det Vilkaar, at han vilde holde Fru Wildenradt-Krabbe's Blad og virke for dets Udbredelse.

2, Prøjssiske Øvrighedspersoner anbefaler dansksindede Nordslesvigere at abonnere paa Fru Wildenradt-Krabbe's Blad.

3, I prøjssiske Øvrighedspersoners Navn er der bleven lagt Tryk paa de i Slesvig boende danske Undersaatte (Optanter), hvis Udvisning og deraf følgende økonomiske Ruin er afhængig af den prøjssiske Øvrigheds Forgødtbefindende, for at formaa dem til at støtte Fru Wildenradt-Krabbe's Blad med Pengebidrag.

Ligesaa tyst, vi var komne, vendte Clausen og jeg med vore elleve Erklæringer tilbage over Grænsen. Hvad jeg derefter foretog mig, var dette:

Uden forud at vise nogen mig politisk eller personlig nærstaaende Person det indsamlede Materiale forelagde jeg det dels for Bestyrelsen af (den radikale) 4 S, dels for Venstrereformpartiets Formand, Folketingsmand I. C. Christensen.

Paa 4S' Bestyrelsesmedlemmer gjorde Vidnesbyrddene et stærkt Indtryk. Harald Høffding var rystet; Georg Brandes flammede op i Vrede og næsten skreg: »Det er saadan noget Svineri, de vil have, vi skal betegne som Bagateller!« Han var fra denne Dag vunden som Forbundsfælle, og da han — ene i sin Kreds — paa Valgdagen i Kallundborg manede Vælgerne til at lade Krabbe falde — »det eneste Svar, som i denne Sag vil blive forstaaet paa begge Sider Grænsen« — sagde han ogsaa, »at ved at gaa gennem os (4S) til Venstres Overbestyrelse« var jeg »optraadt med den største Loyalitet«.

Modtagelsen hos I. C. Christensen blev mere forbeholden, men ogsaa han erkendte, at det indsamlede Materiale godtgjorde, at Fru Wildenradt i tysk Tjeneste og for tyske Penge arbejdede mod de danske Nordslesvigere. Det var tydeligt, at han ikke uden Ængstelse og Ubehag imødesaa Materialets Offenliggørelse. Resultatet af vor Drøftelse blev, at I. C. Christensen bemyndigede mig til i den Artikel, i hvilken denne Offenliggørelse skulde finde Sted, at tilføje følgende:

Folketingsmand J. C. Christensen's tidligere meddelte Brev om Hr.

Krabbe's Forhold til sine Vælgere stod udelukkende for hans egen og ikke for Venstre-reformpartiets Regning. Partiet som saadant har ikke taget Stilling til Hr. Krabbe's Kandidatur. Ganske vist har to af Partiets Medlemmer ledsaget Hr. Krabbe til Møderne i Kallundborg og paa Samsø (26. og 27. Januar), men dette er sket efter I. C. Christensen's Opfordring til dem og ikke efter Partiets. Siden da er Forhold vedrørende denne Sag bleven oplyst, som dengang ikke kendtes. Venstre-reformpartiet blander sig altsaa ikke i Valgbevægelsen i Holbæk Amts IV. Valgkreds.

Inden Artiklens Offenliggørelse (i *Nationallidende*, 19. Marts 1901) var den bleven gennemlæst og med Navns Underskrift godkendt af I. C. Christensen.

Saa forsigtig end Udtalelsen var, saa kunde den dog i Forbindelse med det sønderjydske Materiale vanskelig tydes anderledes end som et: Mand overbord! Saaledes blev den vitterlig ogsaa tolket først og fremmest af Krabbe selv, men tillige af den lille Kreds, som sluttede op om hans Kandidatur. Hvad *Politiken* og *Social-Demokraten* i denne Periode maatte finde paa for at forsvare Krabbe, uden at samtidig Fru Wildenradt klæbde med paa Fingrene, og hvad der skulde vrides ud af Fortolkninger pro et contra — det blev til kunstfærdige og omfangsrige Aktstykker, som fulgte hverandre i Hælene lige til Valget 3. April¹.

I. C. Christensen's Holdning blev mere og mere tvetydig. Mig havde han bemyndiget til paa hans Vegne at afgive den nys citerede Erklæring. Da saa Krabbe's Stillere i Kallundborg-Samsø Kredsen i højeste Alarmtilstand klagede deres Nød til ham, gav han dem Lov til at forsikre Vælgerne om, at han ikke havde skiftet Standpunkt. Da det var lykkedes at formaa den radikaliserende Venstremand Julius Schiøtt til at stille sig mod Krabbe, søgte Hjort og jeg I. C. Christensen, og til os udtalte han da, at hvis Schiøtt blev valgt, vilde han blive optaget i Reformpartiet, og at han, I. C. C., vilde give Socialdemokraterne Underretning herom, saa de undlod at bekæmpe Schiøtt's Kandidatur; men denne Besked modtog Socialdemokraterne aldrig. Den danske Presse i Slesvig og indflydelsesrige (navnlig grundtvigske) Venstrekredse i Kongeriget ytrede Uvilje mod Venstres Maskepi med den Mand, der offentlig havde godkendt og forsvaret Fru Wildenradt's Forræderi mod Landsmænd, som stod i en haard og stræng Kamp. Andre Venstremænd (navnlig foruden Hørup'erne N. P. Madsen-Mygdal og hans Kreds) klemte paa for at redde Krabbe ud af chauvinistiske Højremænds lumpne Komplot. Mellem disse Paavirkninger svajede

¹ En udførlig Dokumentation af hele Sagens Forløb foreligger i den 1905 af Niels Hjort udgivne Piece: *Krabbe-Affæren. Nyl og Gammelt*; Kbhvn. 1905; 138 Sider.

I.C.Christensen frem og tilbage, inderst inde sikkert paa Krabbe-Modstandernes Side, men svag overfor Kravene om Hensyn til Taktik og Partiinteresser, desuden mistænksomt paa sin Post til alle Sider.

Det var ikke uberettiget, naar Hjort, som førte en skarp Pen, skrev (*Nationaltidende*, 25. November 1901):

I den Opløsningstilstand, hvori I.C.Christensen i de Dage befandt sig, blev hans Arbejdsværelse en Slags politisk Skrivestue, hvor enhver kunde udbede sig en Krabbeartikel med hans værdifulde Haandskrift i. Hr. Christensen var altid rede til at dyppe Pennen. Inden han begyndte, løftede han blot Øjnene med et usikkert Blik og spurgte lavmælt: Skal det være *for* eller *imod*?

Det var en Ulykke — og en politisk Dumhed — at Reformpartiet og Socialdemokratiet bandt sig til Krabbe; han paa sin Side skulde da ogsaa svigte dem begge. Men foreløbig gik alt, hvad der fandtes af Hørup'ere og Socialister, i Ilden for hans Valg og sparede hverken Ukvemsord eller Trusler mod Modstanderne af denne Demokratiets, Frihedens og Fremskridtets Tillidsmand.

Vælgermøderne i Kallundborg fandt Sted i Teatersalen. Tilhørerne sad paa Tilskuerpladserne; Talerne stod (uden Talerpult) paa Scenen foran Sufflørkassen; oppe paa Scenen, hvis Bagtæppe og Kulisser hørte til en noget slidt og falmet Skovdekoration, havde Referenterne deres Borde i Baggrunden, medens der i Forgrunden henholdsvis tilhøjre og tilvenstre for Talerpladsen stod andre Borde og Stole til de to Kandidater og deres Adjutanter.

Møderne var stormende. Fra Gang til Gang viste det sig, at Forsamlingerne var omtrent ligelig delte mellem Krabbe og hans Modstandere.

Et af de mest bevægede af disse Møder blev det, paa hvilket Julius Schiøtt første Gang fremstillede sig for Vælgerne. Den lille pukkelryggede Mand med det markante Ansigt, hvis udtryksfulde Minespil lydigt skiftede fra lunerigt Skælmeri til patetisk Højtid, var en fremragende Taler; gennem en lang Aarrække havde han været Sjælen i det Oplysnings-Arbejde, der udrettede saa nyttig en Gærning blandt Arbejderne (navnlig de arbejdsløse), og som Redaktør af *Frem* var han ligeledes kendt, afholdt og beundret i vide folkelige Kredse. Schiøtt havde stillet sig paa Opfordring af Personligheder i 4S, Mænd som Høffding og Georg Brandes. I Virkeligheden stod han langt tilvenstre for Krabbe, der ved det nærmest foregaaende Valg udtrykkelig havde frabedt sig de samme socialdemokratiske Stemmer, som han nu bejlede til, og uden hvilke han overhovedet ikke kunde blive valgt.

I Tillid til I. C. Christensen's Forsikring om, at han vilde meddele Socialdemokraterne, at Schiøtt i Tilfælde af Valg vilde finde Optagelse i Reformpartiet, stod nu altsaa denne nye Kandidat i Skovdekorationen paa Kallundborg Teaters Scene og talte til Vælgerne, som hurtig glemte den Overraskelse, Synet af hans Polichinel- eller Hofnar-Skikkelse i første Øjeblik havde vakt, for at lytte til hans snart vittige, snart varmt indtrængende Veltalenhed. Vi paa vor Side af Kulisserne var udmærket tilfredse med Virkningen af Schiøtt's første Kandidat-Tale.

Blandt Skovgæsterne paa modsat Side af Sufflorkassen var min (omtrent jævnaldrende) Kollega fra *Social-Demokraten* i København, Oskar Jørgensen. Da han hilste paa os, fortalte han, at han mødte ikke som Journalist, men for som sit Partis Repræsentant at tage Ordet. »Heldigvis«, tilføjede han leende, »har jeg her paa Scenen ikke andre bag mig end Referenterne, for da jeg stod ud af Kupeen var jeg saa uheldig at rive en mægtig Flænge i min Buksebag, og jeg troer nok, det maa kunne sees«. Han foreviste Skaden: et godt Stykke var revet løs og blottede det hvide Undertøj.

»Hvem var det?«, spurgte H. V. Clausen. Jeg gav de fornødne Oplysninger. »Græselig vulgær!« sagde Clausen og saae fornærmet ud.

Jul. Schiøtt havde talt, Christopher Krabbe havde talt, en Mand fra vor Side havde talt — Turen kom til den Delegerede fra det socialdemokratiske Partis Hovedbestyrelse, Oskar Jørgensen. I Erindring om Hjorts og min nylige Samtale med I. C. Christensen og den store Mands Løfte til os om at underrette Socialdemokraterne om Reformpartiets Stilling til den Schiøtt'ske Kandidatur, var vi ovre i vor Del af Skoven ikke saa lidt spændte paa, hvad Jørgensen vilde sige.

Han var af den zünftige Slags med et Sprog, der hujede, raslede og peb af Genlyd fra Vesterbros Smaagader. Hans Humor, der var ægte, lugtede af Øl; hans Patos, der var kunstig, stank af Melodrama. Clausen følte under denne Tale fysisk Ubehag og gav sig til at vandre utaalmodig frem og tilbage bag de malede, for Trækvinde bølgende Bøgestammer.

Oskar Jørgensen havde ikke talt i mange Minutter, før vi paa vor Side forstod, at I. C. Christensen ikke kunde have holdt sit Løfte. Det blev en styg, næsten uhyggelig Oplevelse ...

Her stod denne unge Proletar og manede Vælgerne til at flokkes tæt og trofast om Christopher Krabbe som den eneste autoriserede Repræsentant for Demokratiet og alt, hvad der var frit og ædelt i Danmark! Paa Krabbe alene kunde danske Arbejdere stole, han følte med deres Nød, han vilde løse dem af deres Lænker!

Hvem — spurgte Taleren — hvem er det saa denne Folkets Mand, Christopher Krabbe, har overfor sig? En Flok Højremænd, der vil fiske i rørt Vande og derfor er løben sammen med et Par misfornøjede Venstremænd, der ikke kan finde deres egne Ben. En nydelig Forsamling! Med Sønderjyder under den ene og Militarister under den anden Arm er de rendt Landet rundt for at finde en Kandidat, de kunde stille op mod den prøvede gamle Demokrat, som sidder her ved min Side, Christopher Krabbe, gennem mange Aar Jeres agtede Talsmand paa Tinge. Og hvem har dette ærkepatriotiske Sammenroderi saa fundet? De har fundet Julius Schiøtt — I har nu selv seet ham — han er køn at se paa, ikke?

Men — vedblev Oskar Jørgensen, idet han halvt vendte sig mod Krabbes Modkandidat — det skal De vide, Schiøtt, at saafremt De troer, at vi Arbejdere skylder Dem noget, fordi De har holdt nogle Foredrag for vore arbejdsløse Kammerater, saa troer De fejl! Forleden skrev Hørup i *Politiken*, at de saakaldte Venstremænd, der her i Kredsen har rottet sig sammen med Højres Fallenter for at styrte Christopher Krabbe, aldrig mere vil blive taalt paa nogen Tillidspost. Paa Socialdemokratiets Vegne siger jeg nu Dem, Julius Schiøtt, at fra denne Dag er De for os danske Arbejdere en død Mand!

Der lød mange Hør- og Bravo-Raab nede fra Salen.

Under sin Skildring af Krabbe-Modstandernes Sammensætning kom Oskar Jørgensen ogsaa ind paa en Omtale af Sønderjyderne. Hvem, spurgte han, er det, der nede i Tyskland viser sig som deres bedste Venner? Er det Højremændene, Chauvinisterne og de andre Forsvarere af Trone og Alter? Nej, det er Socialisterne, det er vore Arbejds-Kammerater og dem alene, der dernede som allevegne gør Front mod Reaktionen! Nu har vi i Maanedvis faaet Ørene tudet fulde af og om Sønderjyder — men hvordan har det sig saa forresten med dem? Tage imod Socialisternes Hjælp, Gudbevares, det er de ikke for fine til, men ellers er det nok helst vore egne Patentpatrioters og Militaristers Selskab, de søger. Som nu under den store Lockout (1899), da havde et Blad som *Flensborg Avis* ikke andet end Haan tilovers for danske Arbejdere ...

I samme Øjeblik, disse Ord faldt, kom som en Skovtroll H.V. Clausen farende ud fra Kulissernes Løvsal og ildrød i Hovedet, rystende over hele Kroppen mere skreg end raabte han: »Det er Løgn! Det er Løgn! *Flensborg Avis* gik netop imod Arbejdsgiverne!«

Overrasket vendte Oskar Jørgensen sig om med et spørgende: Hvem er den gale Mand?

Men næppe var Spørgsmaalet stillet, før Salen dernede sendte en larmende Latterbølge op mod Scenens Skovparti. Da Jørgensen havde vendt sig om, aabenbares for Tilskuerne den revnede Buksebag, og hans generte Fumlen og Famlen for at dække Blottelsen blev af større komisk Effekt, end maaske nogensinde med kunstneriske Midler var naaet paa denne Scene.

Oskar Jørgensen's brutale Dødsdom gik Julius Schiøtt nær til Hjærte. Hjort fnysede mod I.C.Christensen's Upaalidelighed. Ingen kunde bebrejde Schiøtt, at han trak sin Kandidatur tilbage; dens Forudsætning — Venstres Billigelse — var bristet. Da ingen anden brugelig Mand til Uriasposten kunde skaffes, maatte Krabbe-Modstanderne skifte Taktik: De anbefalede Vælgerne ved en *Nej*-Afstemning at tilkendegive Krabbe deres Mistillid. At Georg Brandes rejste til Kallundborg for paa selve Valgdagen 3. April at støtte denne Fremgangsmaade vakte uhyre Opsigt og bragte Hørup'erne i Forlegenhed, men har næppe været I.C.Christensen uvelkomment.

For saa vidt sejrede vi andre, som der faldt 1270 Nejstemmer mod 1226 Jastemmer. Men da ingen Modkandidat var opstillet, kunde Krabbe indtage sit Sæde i Folketinget. Han ledsagedes derind med mangen Spotteglose. I den Anledning skrev Hørup en Artikel, som med Myndighed gjorde gældende, at Christopher Krabbe var *lovlig valgt*. Hertil svarede jeg: *Javist, lovlig valgt med lovlig lidt*.

Imidlertid blev dette ikke Krabbe-Affærens Slutning. Den satte Spor et godt Stykke Tid fremefter. Da 24. Juli 1901 endelig *Systemskiftet* fuldbyrdedes, var Christopher Krabbe ikke blandt Ministeriet Deuntzer's Medlemmer. Da Rigsdagen i Oktober traadte sammen, blev Krabbe ikke valgt til Folketingets Formand — skøndt han tidligere havde beklædt denne Post i tretten Aar (1870–1883) — men kun til 1ste Viceformand; selv denne halvt-forsigtige Foranstaltning vakte megen Uvilje paa begge Sider Grænsen¹, og det vidstes almindelig, at hans Stilling i Partiet var rokket.

Snart skulde det komme til aabent Brud. I Begyndelsen af 1902 blev det første Venstreministeriums Trafikminister, Viggo Hørup saa syg, at

¹ Paa et af den nordslesvigske Vælgerforenings Bestyrelse 21. November 1901 i Aabenraa afholdt Møde, i hvilket deltog ca. 120 Tillidsmænd fra alle Egne af Nordslesvig, vedtoges enstemmig følgende Resolution:

Forsamlingen udtaler, at det har gjort et pinligt Indtryk i Nordslesvig, at Folketingsmand Krabbe efter den Maade, hvorpaa han har indblandet sig i vore Forhold, er bleven kaaren til en Ærespost i det danske Folketing.

hans Nærmeste ikke turde haabe, han kunde leve. En Fjortendags Tid før Døden indtraf (15. Februar s.A.), opholdt Fru Wildenradt sig i København. Jeg sad en Aften i mit Kontor paa *Nationallidende*, da hun pludselig, uanmeldt, traadte ind og præsenterede sig selv saaledes:

— Jeg er den af Dem saa skændigt forfulgte Fru v. Wildenradt-Krabbe. Ønsker De, vi skal tale Fransk?

— Frue, svarede jeg, jeg veed ikke, hvorledes De er kommen herind, og jeg har intet at tale med Dem om hverken paa Fransk eller Dansk.

— Det var kedeligt. Jeg havde ellers nok villet tale med Dem om et og andet. Veed De, at Deres Kampagne mod min Fader og mig er lumpen og uhyrlig?

Jeg stod op og havde ikke budt hende nogen Stol. Hun kom mit Skrivebord meget nær, tog en Lineal og løftede den, som vilde hun slaa mig. Jeg greb da hendes Haandled, trak hende hen til Døren, aabnede den og raabte til Redaktionsbudet: Andersen, vil De vise denne Dame Vejen ud.

Hun spyttede efter mig og hvæsede: *Tølper!* Gamle Andersen kom lidt efter tilbage, gned sig i Nakken og sukkede: Det var da en farlig Hejre!

Saaledes forløb mit første Møde med Fru Wildenradt-Krabbe. Jeg skylder det, at jeg fik at vide, hvorledes hun saae ud: En lavstammet, væver lille Person, sandsynligvis tidligere køn og fiks, nu stærkt falmet og paa-faldende forsimplet af ubehændig anlagt Sminke og rødlig Haarfarvning — noget i Retning af den kvindelige Havarist, paa hvem man dog kan se, hun har kendt bedre Dage.

Samme Aften telefonerede jeg til Hjort og fortalte om »Oplevelsen«. Han var meget misfornøjet med mig: »De skulde have hørt paa hende. Vær overbevist om, hun har noget i Sinde! Nu har De maaske forspildt os en gunstig Lejlighed til at kigge hende i Kortene!«

Men jeg havde aldeles intet forspildt. Tværtimod, da Fru Wildenradt ingen Steder var kommen med mig, gik hun straks næste Dag til »Kampagnens« Hovedmand, Niels Hjort, og vel forberedt, som han var, tog han imod hende og hørte opmærksomt paa hende. Af denne Samtale, som varede det meste af en Time, gav Hjort mig umiddelbart efter Referat. Her gengiver jeg imidlertid hans egen Fremstilling af et enkelt Punkt, saaledes som han under sit Navn offentliggjorde den i *Nationallidende* 15. Januar 1905¹:

¹ Paa dette Tidspunkt opholdt jeg mig i Østasien. Jeg har imidlertid sammenlignet Hjort's Referat med mine egne Notater fra Februar 1902 og fundet Overensstemmelse paa alle Hovedpunkter.

Fru Wildenradt søgte mig [bl.a.] for at faa at vide, om jeg vilde have noget at indvende imod, at Krabbe blev Hørup's Efterfølger ... Hun søgte at overbevise mig om, hvor stor Betydning det vilde have, om Krabbe blev Minister. Hun forklarede mig ivrigt, at han var den Mand, Ministeriet Deuntzer savnede, den eneste, der efter Hørup's Død vilde have Evne til at binde de to Grupper i Ministeriet sammen. Og hun spurgte mig tilsidst, om jeg virkelig syntes, jeg kunde forsvare at holde Krabbe borte fra Ministerpladsen?

Men Krabbe blev ikke Hørup's Efterfølger og overhovedet ikke Minister i nogen Regering under I.C.Christensen's middelbare eller umiddelbare Ledelse. Det kunde derfor ikke overraske, at da i Oktober 1905 den radikale Fløj (»Rebellerne«) sprang fra Venstrereformpartiet og dannede eget Parti, fulgte Krabbe med. Da oplevede Figuranterne i Skovdekorationen paa Kallundborg Teaters Scene en ny Komædie: Hr. N.P.Madsen-Mygdal, som nys for Publikum's Øjne havde taget Krabbe i sin Favn og blottet sit Bryst for at opfange Pileregnen fra Chauvinist-Fjendernes Buer, tordnede nu mod den troløse Krabbe, som aldrig havde været til at stole paa. Hr. I.C.Christensen angrede, at han havde tøvet med at eksekvere en upaalidelig og kompromiteret Partifælle. Kun Hr. Oskar Jørgensen triumferede: Fik jeg ikke Ret? Er Christopher Krabbe ikke en sand Demokrat, en ægte Folkets Mand!

Den radikale Vej førte Krabbe til det attraaede Maal. I det første Ministerium Zahle, som sad i knap 10 Maaneder (Oktober 1909–Juli 1910), blev han Forsvarsminister.

Ministeriet havde straks ved sin Tiltræden »frasaegt sig Rang«, afskaffet Ministeruniformerne og nægtet at medvirke ved Indstillinger om Ordens-Tildelinger.

Billedlig skildret og ofte fortalt er Scenen paa Amalienborg, da Kong Frederik VIII. tog Afsked med den afgaaende Regering: Kongen standsede ved Krabbe, trykkede ham i Haanden og sagde elskværdigt: »Det har glædet mig at kunne opfylde Deres Ønske om at blive udnævnt til Kammerherre!«

Nu blev det Oskar Jørgensen's og de andre Socialdemokraters Tur at slaa fast, at Krabbe aldrig havde været Demokrat, og at det havde de altid vidst ...

Paa dette Tidspunkt var Fru Wildenradt længst over alle Bjærg. *Det gamle Dannevirke* naaede vel aldrig op over 150–200 betalende Abonnenter. Tyskerne indsaa, at Spekulationen var mislykket, og Fru Wildenradt fik Løbepas. Hun havde været sine Arbejdsgivere en dyr Dame. Under en

Retsforhandling i Flensborg 3. Oktober 1904 i Anledning af en i Skærbæk falleret tysk Bank oplystes for Domstolen, at den prøjssiske Regering gennem denne Bank havde stillet 75.000 Reichsmark til Raadighed for det Wildenradske Bladforetagende. Senere, om jeg husker ret, fandtes paa Provinsen *Schleswig-Holstein's* offentliggjorte Regnskaber andre anselige Summer, som var anvendt i samme Øjemed. I hvert Fald blev det nu klart, at H.V. Clausen's og min Undersøgelse i Marts 1901 kun havde bragt for Dagen en ringe Del af Sandheden om den Virksomhed, Christopher Krabbe havde kendetegnet som *dansk-national*, ja som: *saa dansk som nogen*.

Men var Fru Wildenradts forsvunden fra Sønderjylland og fra Danmark, saa skulde hun dog endnu to Gange dukke op indenfor min Horisont.

Der fandtes i Hundredaarets Begyndelse indtil Verdenskrigens Udbrud 1914 en Union af evropæiske Presseforeninger, *l'Union internationale des Associations de Presse*, som aarlig i forskellige Storbyer lod afholde Kongresser til Drøftelse af faglige Anliggender. Til disse Kongresser, der var Anledning (eller Paaskud) til ofte storstilede Festligheder, Udflugter i de paagældende Lande m.v., valgte hvert Lands Presseforeninger i Forhold til deres Medlemstal et Antal Delegerede. Unionen lededes af en international Centralstyrelse, hvis Formand i alle Aarene var en Østriger, Chefredaktøren for *Neues Wiener Tageblatt*, Singer, medens den permanente Generalsekretær var en Franskmand ved Navn Taunay. Efter i en Aarrække at have været Medlem af den danske Delegation, blev jeg i Beg. af 1907 dennes Formand og indvalgtes samtidig i Unionens Centralstyrelse.

I September s. A. afholdtes den internationale Pressekongres i Bordeaux. Vi Medlemmer af Centralstyrelsen skiftedes til at præsidere Møderne. Den Dag, det var min Tur, faldt mine Øjne paa en Dame nede i Salen, som jeg syntes, jeg skulde kende, uden at det var mig mulig straks at identificere hende; efterhaanden bragte dog den overdrevne Sminke og det rød-farvede Haar mig paa Sporet: Det maatte være hende, gamle Andersen paa *Nationaltidende* havde ledsaget til Udgangsdøren.

Men da jeg spurgte Taunay, som i Embeds Medfør kendte alle Kongressisterne, hvorledes i Alverden Fru Wildenradt kunde være tilstede i en saadan Forsamling, kunde han kun oplyse, at hun »vistnok hørte til den hollandske Delegation«. Imidlertid lovede han at undersøge Sagen nærmere, og snart efter bragte han den Besked, at vedkommende Dame ikke hed Fru Wildenradt, men derimod Fru Margrethe Hanks-Drielsma, og at hun var gift med en hollandsk, i Paris virkende Journalist af dette Navn; det var, tilføjede han, dog ikke mærkeligt, at jeg mente, jeg kendte hende,

thi hun var dansk og tilhørte ved sin Fødsel en af Danmarks ældste og højest ansete Adelslægter. Hun havde iøvrigt ogsaa genkendt mig ...

Straks efter denne Samtale sammenkaldte jeg den danske Delegation og satte den ind i Sagen. Vi var enige om, at vi ikke vilde deltage i Møder eller Fester, under hvilke vi kunde blive udsat for at træffe og omgaaes Fru Hankes-Drielsma paa lige Fod med vore øvrige Kolleger, end sige at vi vilde løbe den Risiko, at hun — hvad Taunay's Oplysninger kunde lade formode — trængte sig ind paa os som Landsmandinde. Det blev enstemmig vedtaget, at jeg skulde meddele dels Centralstyrelsen, dels Formændene for de svenske og norske Delegationer denne vor Stilling med den Tilføjelse, at vi ikke ønskede nogensomhelst Art af Demonstration, men blot i Stilhed vilde fjærne os fra Kongressen, idet vi var fuldt paa det rene med, at vi hverken kunde gøre Centralstyrelsen eller den hollandske Delegation ansvarlige for Damens Nærværelse.

Svenskerne og Nordmændene stillede sig straks solidariske med os — de sidste gik i deres Indignation endog saa vidt, at de tilbød paa eget Initiativ at forhandle med Hollænderne. Men jeg mente det rigtigst, at vi Danske selv tog Ansvaret.

I Centralstyrelsen blev der stor Opstandelse, da jeg havde redegjort for vor Stilling og dens Aarsager. Den Deputerede for Bordeaux, Chefredaktøren for *La petite Gironde*, Gounouilhou — som paa en vis Maade var Kongressens Vært — erklærede, at han ikke heller vilde være sammen med et saadant Individ og lovede mig en hurtig og tilfredsstillende Løsning af Vanskelighederne. Præsident Singer bad den danske Delegation have Taalmod; den tyske Delegerede, Schweitzer, nægtede ikke, at vor Stilling lod sig forklare, men ønskede at blive holdt udenfor Sagen.

Hverken Svenskerne, Nordmændene eller vi deltog i den følgende Formiddags Kongresmøde. Om Aftenen skulde Bordeaux' Municipalitet give Galamiddag, og Udenrigsminister Stéphen Pichon ventedes fra Paris for ved denne Lejlighed at holde Tale til Kongressisterne. Vi Skandinaver havde vedtaget at udeblive, saafremt vi ikke forinden havde faaet tilfredsstillende Svar. Atter var navnlig Nordmændene med Redaktør Haakon Løken i Spidsen meget stridbare.

Men vi kom med til Middagen, og vi tre skandinaviske Formænd fik anvist Hæderspladser. Thi da Taunay paa Centralstyrelsens Vegne havde meddelt den hollandske Delegations Formand, hvad der var sket, havde han uopholdelig foranlediget Fru Hankes-Drielsma's Afejse fra Bordeaux, og da Manden ønskede at ledsage hende, var ogsaa han rejst.

Efter Bordet kom den hollandske Formand hen til mig og bevidnede mig foruden sin Agtelse endog sin Taknemlighed. Han var en renlig Mand.

Der gik saa, næsten Dag for Dag, syv Aar. Atter var jeg i Bordeaux, som nu i denne September 1914 var bleven Frankrigs Hovedstad, Sæde for Republikens Præsident, Regering og Parlament. Det vrimlede med Regeringsemedsmænd, Senatorer, Deputerede, franske og udenlandske Journalister — Flygtninge fra det Paris, udenfor hvis Mure Marneslaget rasede ...

Le Temps, til hvis Redaktion jeg var knyttet — samtidig med at jeg repræsenterede *Berlingske Tidende* — havde Kontorer i et stort, af Bladet midlertidig lejet Trykkeri, *L'imprimerie Delmas*. Her modtog jeg en Formiddag Besøg af en Herre ved Navn France¹, der forestillede og legitimerede sig som *Commissaire* i det franske Statspoliti, *Sûreté générale*. Han spurgte, om jeg havde Kendskab til et hollandsk Journalistpar, Hr. og Fru Hankes-Drielsma? Jeg svarede, at Hr. Hankes-Drielsma var mig fuldstændig ukendt, men jeg mente ganske vist at vide, hvem Fruen i hvert Fald havde været.

Der udspandt sig nu mellem France og mig omtrent følgende Samtale:

— Hun paastaar, hun er Dansk, og at hendes Fader er eller har været Minister, Deputeret, Kongen af Danmarks Kammerherre og endnu mere...

— Det er altsammen rigtigt.

— Efterretninger, vi er i Besiddelse af, lader os imidlertid formode, at hun arbejder i tysk Tjeneste. Er herom noget Dem bekendt? De forstaar, i Tider som disse er den yderste Agtpaagivenhed nødvendig.

— Hvad Fru Hankes-Drielsma nu foretager sig, er mig ganske ukendt. Det er syv Aar siden, jeg sidst hørte noget til hende, iøvrigt netop her i Bordeaux. At hun atter er her, anede jeg ikke, før nu De fortæller mig det.

— Veed De, og vil De i saa Fald være saa elskværdig at sige mig, hvorfor Fruen og hendes Mand dengang med kort Varsel forlod Pressekongressen i Bordeaux?

— Maa jeg, inden jeg svarer Dem, stille Dem et Spørgsmaal: Hvorledes er De falden paa at henvende Dem til mig i denne Sag?

— Med Fornøjelse! Den Deputerede for Bordeaux, Gounouillou har givet mig Deres Navn og Adresse her paa *Temps*. Iøvrigt er De jo anmeldt i Udenrigsministeriet som Korrespondent til et dansk Blad.

— Tak. Herefter har jeg intet imod at oplyse, at naar Fru Hankes-

¹ France var en dengang i politiske Sager stærkt benyttet Politiembedsmand. Hans Navn er saaledes knyttet til Affæren *Madame Humbert*, de royalistiske Komplotter, Spioneri-Sagen *Bolo*, Anklagen mod Joseph Cailleaux m. v.

Drielsma i 1907 lidt brat maatte forlade Bordeaux, var Aarsagen, at mine skandinaviske Kolleger og jeg ikke ønskede at risikere at skulle mødes med hende paa lige Fod.

— Og det var, fordi ?

— Fordi jeg dengang som nu vægrer mig ved at anerkende hende som Landsmand.

France smilede, da han gentog: Og det var, fordi ?

— Fordi hun i tysk Tjeneste og for tyske Penge har arbejdet mod mine Landsmænd i Slesvig.

— Tak. Har De Beviser for, hvad De fortæller mig ?

— Intet, hverken her i Bordeaux eller i Paris. Men selv om Postgangen ikke netop nu lagde uoverstigelige Hindringer i Vejen for at skaffe Beviser tilveje fra København, end sige fra Slesvig, saa veed jeg ikke, om De kunde faa nogen Nytte af dem. Thi det drejer sig om Hundreder af Avisartikler, Referater af offentlige Møder, af Retsforhandlinger, og hvad veed jeg — det meste desuden paa Dansk!

— Tak. Det er tilstrækkeligt.

En Times Tid efter, at denne Samtale havde fundet Sted, fortalte jeg dens Indhold til den danske Minister i Frankrig, Kammerherre H. A. Bernhoft, der da, som de øvrige Medlemmer af *Corps diplomatique*, opholdt sig i Bordeaux. Den hele Sag syntes os begge ubehagelig, næsten uhyggelig.

Af en Aarsag, jeg nu ikke længere erindrers, var jeg samme Eftermiddag mod Sædvane ikke tilstede i Udenrigsministeriets midlertidige Lokaler i Departementet Gironde's Præfektur, hvor daglig ved 6-Tiden den franske og udenlandske Presses Repræsentanter samledes for at modtage officielle eller officiose Efterretninger. En fransk Kollega fortalte mig imidlertid straks efter, hvad der var sket:

Da Hr. og Fru Hanks-Drielsma var kommen ind i den Hall eller Vestibule, hvor Embedsmænd og Journalister mødtes, gik Politikommissær France hen til Fruen og afkrævede hende hendes Legitimationskort. Hun foreviste det. Han tog det og rev det i Stumper og Stykker. Da baade hun og Manden indigneret protesterede, vinkede han ad to civile Opdagere og gav dem Besked om at følge Fruen til hendes Hotel, være hende behjælpelig med at pakke hendes Bagage og derefter køre hende til Jærnbane-stationen, »hvor der er sørget for Resten«.

Under denne Scene, som havde vakt pinlig Opsigt blandt de mange Mennesker, der overværede den, var ikke et Ord blevet henvendt til Hr. Hanks-Drielsma. Han fulgte imidlertid sin Hustru og de to Opdagere.

Længe efter at Sejren ved Marne var vunden og vi alle vendt tilbage til Paris, traf jeg en Dag France. Han fortalte mig da kort og uden Kommentarer, at Parret Hanks-Drielsma var bleven udvist af Frankrig.

Hermed forsvandt Margrethe Wildenradt-Krabbe for stedse fra min Horisont.

DEN SØNDERJYDSKE HAANDBOG

Köller-Politiken med dens mange Udløbere — blandt hvilke Krabbe-Affæren greb dybt ind i dansk Indenrigspolitik — styrkede Nordlesviger-nes Modstandsvilje og fremmede i Kongeriget Interessen for det sønderjydske Spørgsmaal og Forstaaelsen af dets Betydning for Folk og Stat.

Medlemstallet i *De samvirkende sønderjydske Foreninger* var i bestandig Stigning, og Landet over blev afholdt oplysende Møder, som vandt stærk Tilslutning. For mit Vedkommende modtog jeg flere Anmodninger om at holde Foredrag, end jeg kunde overkomme at opfylde. Det kunde være forfriskende og udbytterigt ved saadanne Møder at komme i Kontakt med Provins- og Land-Befolkningen og at erfare, hvor nøje den fulgte med i Begivenhedernes Udvikling, hvor inderlig den følte sig knyttet til Landsmændene syd for Grænsen, og hvor opsat den var paa at vise dem Samfølelse. Sædvanlig var Antallet af Tilhørere nogle Hundrede; i særlig gode Egne kunde det imidlertid være langt højere. Det gjorde et stærkt Indtryk paa mig, da jeg fra Skamlingsbankens historiske Talerstol St. Hansdag 1908 saae ud over en Forsamling paa ca. 10.000 Mennesker — den største, med hvilken jeg nogensinde før og siden har staaet Ansigt til Ansigt.

Derimod kunde Tournéer med Foredrag hver Aften i en Række Byer paa en fastlagt Rute virke irriterende og sløvende. Efterhaanden som man gentager sig selv — og det er uundgaaeligt — kommer man til føle sig som en Gøgler, der med de samme Tricks i samme Orden og med samme Tonefald paa idag den ene, imorgen den anden Scene underholder et æret Publikum, hvis Reaktion man forud kender: Her skal Forsamlingen le, her skal den blive bevæget, her skal den klappe — og det skeer til samme Klokkeslet, i samme Grad og i samme Tempo!

Skøndt jeg med min tidlige Opøvelse af givne Anlæg for skriftlig og mundtlig Fremstilling egenlig aldrig eller i hvert Fald sjældent har lidt af nogen Form for Lampefeber, saa har jeg dog under mine Foredrags-Tournéer mangan Gang følt mig ilde tilpas paa en Talerstol. Det kom af, at jeg, efterhaanden som Foredragets Indhold, Form og Virkemidler var bleven slidt ved Gentagelser, ligesom ikke kunde undgaa at høre mig selv tale — en ulidelig Iagttagelse, som kunde friste til Afiring for at faa en

Udsnit af Forsamlingen ved Møde paa Skamlingsbanken St. Hansdag 1908
(Amatørfotografi)

Ende paa det hele, komme hjem og krænge Rutine-Gøgleren af sig, saa man igen blev alene med sig selv.

Naar i saadan Nød Samvittigheden begyndte at sløje og blunde, har jeg ofte fundet Hjælp til det reddende Rusketag i en Anekdote, jeg engang var stødt paa i Alexandre Dumas fils' *Notes* til hans *Théâtre complet*:

Ved den 250. Opførelse af *Demi-monde*¹ overværede Mesteren uanmeldt og fra Baggrunden af en Loge Forestillingen. Straks efter sidste Akts Tæppefald opsøgte han Rose Chéri og takkede hende for hendes Spil:

— De var uforlignelig. De spillede med en Hengivelse i Rollen, som havde det været ved en *Première*.

— Man maa altid spille sin Rolle som ved en *Première* og ligegyldig for hvilket Publikum. Der vil altid være i det mindste een Person tilstede, som forstaar at værdsætte Præstationen. I Aften var jo f. Eks. De tilstede, kære Mester.

— Og hvis nu jeg ikke havde været tilstede?

— Saa havde jeg selv været her!

¹ Komedien opførtes første Gang 20. Marts 1855 paa *Gymnase-Dramatique* i Paris; Rose Chéri spillede Rollen som Suzanne d'Ange.

Det var efter et Foredrag i en af Københavns under *De samvirkende* hørende sønderjydske Foreninger, at jeg en Dag i Begyndelsen af Marts 1899 modtog Besøg af Arkitekt Henri Glæsel, som kom for at tale med mig om følgende Sag:

Venner af ham i Udlandet, navnlig i Frankrig, havde skrevet til ham for at høre noget nærmere om, hvad det egentlig var, der foregik i Slesvig? Atter engang viste det sig, at det officielle eller officiose Efterretningsvæsens Monopol-System virkede mod danske Interesser og hindrede, at den danske Stemme blev hørt i Danmarks Sag. Hvad Udlandet — bortset fra de nordiske Lande — fik at vide om Köller-Politiken, det var, hvad Wolff's Telegrambureau i Berlin vilde lade passere, vel at mærke i sin tyske Fremstilling. Da nu tilmed det særlig nordslesvigske Spørgsmaal historisk udledes af det slesvig-holstenske Spørgsmaal, der siden sin Oprindelse med Føje har været berygtet som et af de mest knudrede og indviklede Problemer, saa lod det sig forklare, at Danmarks Venner i Vestevropa havde Vanskelighed ved at danne sig en Opfattelse af Köller-Politikens Aarsager, Hensigter, Virkninger og Rækkevidde. Arkitekt Glæsel og den Kreds, der stod bag ham, ønskede derfor, at jeg paa Fransk skulde skrive en Fremstilling af Sagen, som da (privat) kunde tilstilles foruden Kredens personlige Venner de større udenlandske Blades Redaktioner, Politikere, Publicister og andre fremstaaende Udlændinge, hvis Sympathi og Interesse det kunde være værdifuldt at vinde.

Med Glæde paatog jeg mig Opgaven. I Løbet af en Maanedes Tid blev den løst. Ligesom jeg uden Vederlag leverede Teksten, saaledes gav Nielsen & Lydiche's Bogtrykkeri og Papirfabrikerne gratis det tekniske Arbejde til Fremstillingen af en nydelig udstyret lille Brochure, hvis Uddeling (pr. Post) i Frankrig, England, Rusland og sydevropæiske Lande derefter besørgedes af Arkitekt Glæsel og hans Kreds.

Det lille Skrifts dobbelte Fortale, af Henri Glæsel og mig, er dateret 15. April 1899. Dets Titel er: *Échanges commerciaux entre la France et le Danemark. Observations et documents concernant les relations commerciales entre les deux pays*. Denne forretningsmæssige Titel var valgt for at undgaa, at Hæftet skulde fremtræde som et nationalpolitisk Kamp- eller Propaganda-Skrift. Af Indholdets 45 Oktav-Sider handler de første 23 om det slesvigske Spørgsmaal, historisk og aktuelt, Resten om det danske Import- og Eksport-Marked — dette sidste Afsnit beregnet paa at vise, at den politiske Situation var gunstig for en Udvidelse af Handelsforbindelserne mellem Danmark og Frankrig.

I mine Udklips-Samlinger opbevarer jeg endnu Artikler i franske Blade (Provinsen og Paris), som citerede og kommenterede begge det lille Skrifts Afsnit, navnlig det første. Ligeledes modtog Arkitekt Glæsel og jeg adskillige Breve fra taknemlige Læsere i Udlandet. — Brochuren har aldrig været i Boghandelen, hverken herhjemme eller andetsteds. Da Oplaget næppe har været stort — saa vidt jeg erindrer ca. 500 Eksemplarer, der saa godt som alle sendtes til Udlandet — forekommer den ikke heller paa det antikvariske Marked.

Under Udarbejdelsen af denne Oversigt over det nordslesvigske Spørgsmaals Udvikling i Perioden mellem 1864 og Köller-Politiken gjorde jeg den Erfaring, at Materialet, der skulde bygges paa, var vanskelig tilgængeligt, først og fremmest fordi det var spredt over mange, ofte kun af Fagmænd (Jurister, Historikere o. a.) kendte Værker eller Aktsamlinger. I det sønderjydske Anliggendes historiske som i dets aktuelle Udvikling forekom desuden Begreber, udtrykt med Kunstord hvis Forstaaelse krævede Forudsætninger, som Gennemsnitslæseren herhjemme end sige i Udlandet maatte savne.

Uafbrudt henvistes til Wienfreden, Pragfreden, Aabenraa-Overenskomsten, Traktaten af 11. Oktober 1878 — hvor var disse Aktstykker at finde? Overpræsident v. Köller udviste fra Slesvig »danske Undersaatter«, som var snart Folk fra Danmark, der midlertidig opholdt sig i Hertugdømmet, snart *Optanter*, hvis Slægt som de selv hørte hjemme og var fast bosiddende Syd for Kongeaaen — hvorledes skelne mellem disse Tilfælde? *De hjemløse* — hvad er det for en Slags Mennesker? Nordslesvigerne sender Deputerede til baade den prøjssiske Landdag og den tyske Rigsdag — hvorledes hænger det sammen, at samme Personer kan være Medlemmer af begge disse Parlater? Det paastaaes, at danske Sønderjydere Modersmaal er Genstand for Forfølgelse — hvilke prøjssiske Love gælder da for Nordslesvigs Folkeskoler og Kirkeliv?

Saaledes kunde mange Spørgsmaal rejses, og i hvert enkelt Tilfælde vilde det vise sig, at præcise Svar krævede Undersøgelser i vidt spredte, vanskelig opsporlige Kilder.

Min teoretiske Uddannelse i Paris og mine praktiske Erfaringer ude og herhjemme forenede sig da i Udarbejdelsen af den Plan til Udgivelse af en *Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie*, som jeg efter forudgaaende Forhandling med Overbestyrelsens Formand, Ax. Carstens forelagde paa »De samvirkende sønderjydske Foreninger«s Delegeretmøde i Slagelse 5. August 1899.

Den oprindelige Plan gik ud paa, at Værket skulde udgives paa Fransk, altsaa med et udenlandsk Publikum for Øje. Fra Forsamlingen blev imidlertid ytret Ønske om, at Værket først skulde udgives paa Dansk og derefter — muligvis i noget forkortet Skikkelse — paa Fransk, og dette blev vedtaget, idet de fornødne Midler stilledes til Raadighed. Det kom efterhaanden til at dreje sig om anselige Summer. Den danske Udgave, smukt og værdigt udsmykket med Friser og Vignetter af Gerhard Heilmann og forsynet med fem farvetrykte Kortbilag (foruden flere Kort i Teksten), omfatter 694 Sider i stort Oktav. Den franske Udgave *Manuel historique de la Question du Slesvig* med samme Udstyr omfatter 474 Sider. Ogsaa rent økonomisk blev det et stort Foretagende. Men langt fra i den Anledning at møde Vanskeligheder fandt jeg tværtimod hos Overbestyrelsen ivrig Støtte i mine Bestræbelser for at løse den stillede Opgave til Bunden. »Der bør og skal ikke spares!« hørte jeg sagt. Denne Kreds af Mænd fra alle Landets Egne — Præster, Højskolefolk, Provins-Embedsmænd, Bønder, Købmænd og Haandværkere — som var lidet vante til at tage Stilling til saadanne Sager, viste levende Interesse for Arbejdet og dyb Forstaaelse for dets Maal. Med inderlig Taknemlighed tænker jeg tilbage paa Samarbejdet med disse Udgivere. Jeg har aldrig kendt bedre.

Da en Menneskealder senere en ganske tilsvarende Opgave (uden nogen Foranledning fra min Side) blev lagt i mine Hænder, skulde der forhandles tilhøjre og tilvenstre om baade bogtekniske og redaktionelle Spørgsmaal, og der maatte bankes paa mange Døre, inden Foretagendet var økonomisk sikret. I 1900–01 hverken søgte eller modtog *De samvirkende sønderjydske Foreninger* Understøttelse til *Haandbogens* danske Udgave, men afholdt af egne Midler hver en Øre af Udgifterne. Til den franske Udgave gav *Carlsbergfondten* 1500 og den *Hjelmstjerne-Rosencrone'ske* Stiftelse 500 Kr., ialt Dækning for vel omtrent en Sjettedel af Udgivelsens Omkostninger. Sandelig, Sønderjyderne havde Venner, der var dem værdige ...

Da nu Planen var udarbejdet og vedtaget, og Midlerne til dens Gennemførelse stillet til Raadighed, saae jeg mig om efter egnede Mearbejdere til de enkelte Opgavers Løsning, og som rimeligt var blev en af de første, jeg henvendte mig til, H.V. Clausen. Han var nu slet ikke nem at have med at gøre, fordi han — som tidligere nævnt — trods alle sine fortrinlige Egenskaber var tilbøjelig til at lade sig paavirke af ydre Indtryk og de deraf følgende personlige Sym- og navnlig Antipatier. Saaledes kunde han »ikke døje« *De samv. sønderj. Foreninger's* Formand, Ax. Carstens, og at skulle yde Bistand til et Værk, hvis Udgivelse saa at sige præsideredes af denne

Dybbøl Mølle. Tegning af Gerhard Heilmann til Frise i »Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie«, Kbhvn. 1901

»halvdannede Tandler«, talte ham derfor paa Forhaand imod. Hertil kom, at Clausen med al sin Flid og Energi — der frembragte store Resultater — nærede en vis Uvilje mod at give sig i Lag med Opgaver, han ikke selv havde valgt. Han havde f. Eks. den nordslesvigske Valgstatistik liggende færdig udarbejdet efter et af ham selv udtænkt — sandt at sige en Kende vilkaarligt — System, men at skrive en Indledning til disse Tal, at tilrettelægge dem i en let tilgængelig Fremstilling, *det* kunde synes ham saa uoverkommeligt, at han i en Art Fortvivelse kunde bede om, at Byrden maatte blive taget fra ham.

Alle disse Vanskeligheder — og flere, der gik dybere — skulde overvindes og blev det. Sagen selv laa denne udmærkede Mand saa inderlig paa Sinde, at en ringe Tilskyndelse var nok til at spore hans Offervilje. I nogle Tilfælde, hvor Clausen havde samlet det hele Materiale, der laa foran os paa Bordet, kunde han vride Hænderne og rive sig i Haaret med Udbrud som disse: »Hvad vil De, man skal gøre ud af det andet, end hvad det er?« — »Lad mig i Fred! Kan Folk ikke forstaa det, maa de lade være!« Saa kunde det hænde, at jeg tog Papir, Pen og Blæk og begyndte at skrive en Indledning eller at foretage en Gruppering. Spændt fulgte han med og svarede uvillig paa Spørgsmaal — indtil han pludselig skød mig tilside, satte sig ved Skrivebordet, rettede Udkastet til med et triumferende: »Nej, ikke saadan ... naturligvis skal det være saadan« ... og saa var han ikke til at standse.

Da jeg engang efter en af disse Seancer, der begyndte i Jammer og endte i Fryd, sagde til ham, at jeg paa mit Visitkort vilde sætte »Jordemoder«, svarede han i en hjærtelig Tone: »Vær ikke vred paa mig — men De egner Dem til det!«

Om principielle Spørgsmaal herskede mellem ham og mig fuld Enighed. Det bedste Bevis herfor er, at *Haandbogen* fra 1901 kom til at indeholde et Kort over den naturlige Grænse mellem Nord- og Sydslesvig, som i 1918 skulde faa Navnet »Clausen-Linjen«. Men i Enkeltheder hverken kunde eller vilde jeg følge ham. Da saaledes hans Valgstatistik lod Flensborg By- og Landkreds ganske ude af Betragtning, sørgede jeg for, at denne uforsvarlige Mangel blev dækket. Under Genforenings-Forhandlingerne, da Clausen og jeg mødtes i Paris, mindedes vi disse fjærne Drøftelser, og han, som var saa paavirkelig, gav mig ikke Uret, naar jeg hævdede, at den bitre nationale Strid 1918-20 vilde kunne være om ikke helt undgaaet, saa dog væsenlig mildnet, saafremt Flensborg ikke paa Forhaand var bleven sat udenfor Grænseskellet — medens Resultatet dog vilde være blevet nøjagtig det samme.

Syntes nu H.V.Clausen ikke om Ax. Carstens, saa var Antipatien rigelig gengældt. Det samme kunde siges om Udgiver-Foreningernes Formand og Dr. phil. M. Mackeprang (den senere Direktør for Nationalmuseet), en af Clausen's nærmeste Venner, som paa fremragende Vis løste den Opgave vejledende at resumere de vigtigste Statsakter vedrørende Hertugdømmet Slesvigs Forhold til den danske Krone (Perioden indtil Christian VIII.s Død); havde Carstens kunnet tænke sig, at Akterne fra 1721 vedrørende Slesvigs Indlemmelse her var bleven beskrevne og tolkede i Overensstemmelse med den højradikale Kr.Erslev's Synspunkter¹, veed jeg ikke, hvad der kunde være skeet; men da jeg ingenting sagde, kom det ikke til Katastrofe.

Saaledes blev *Haandbogen* det Virkefelt, hvor *De samvirkende* og *4 S* hver med sin Indsats mødtes til frugtbart Samarbejde for den fælles Sag.

Nu fandt jo imidlertid *Haandbogen* mange andre Medarbejdere fra de forskelligste Kredse paa begge Sider Grænsen. Overalt, hvor jeg henvendte mig, blev jeg vel modtagen, og min Opgave lettedes væsenlig derved, at alle billigede det Program, jeg havde opstillet for Værkets Holdning og Tone: Ingen Polemik mod tyske Synspunkter eller Paastande, saglig Fremstilling af Kendsgærninger, Dokumentation Bogens Hovedindhold.

Ved Gennemlæsning af Manuscripterne maatte jeg dog undertiden lægge Mærke til, at Forfatterne havde Vanskelighed ved i Praksis at overholde deres teoretiske Tilslutning til Programmet. Det spillede nu ingen større

¹ Dr. Mackeprang var Elev af Kr.Erslev, der netop samme Efteraar udgav sin da og siden omstridte Undersøgelse: *Frederik IV. og Slesvig. En historisk Fortolkning af Arvehyldningsakterne af 1721.*

Rolle i Gennemsnits-Tilfældene; med et Pennestrøg blev vedkommende Forfatter stillet overfor *fait accompli*, og der taltes ikke mere om Sagen. Men hvorledes klare Situationen, naar man stod overfor en Videnskabens Stormand som Ludv. F. A. Wimmer, hvis Manuscript i sig selv var et med saadan Omhu udarbejdet Værk, at ikke et Bogstav og ikke et Skilletegn kunde røres, uden at en fremmed Haands Indgriben straks vilde blive røbet? Og Ulykken vilde, at denne Medarbejder led under Videnskabsmænds sædvanlige Stridslyst. I hans Afhandling om *Runemindesmærkerne i Sønderjylland som Vidnesbyrd om Landets Nationalitet* fandt jeg da ogsaa voldsomme Udfald mod baade norske, svenske og tyske Forskere, der havde tolket Runeindskrifterne anderledes end Wimmer, og som derfor ved denne Lejlighed skulde have sig en Omgang Polemik. Jeg prøvede en beskeden Henstilling: *Haandbogens* Læsere vilde sikkert ikke være i Tvivl om Rigtigheden af Professorens Fortolkning og behøvede derfor ikke at kende afvigende Meninger ... Men den lille iltre Mand foer op, som havde jeg traadt ham paa hans ømmeste Fod, og jeg 30-aarige Redaktør uden Kendskab til Runologi savnede Autoritet til at bære en Konflikt. Polemiken mod hine ulykkelige Syndere blev derfor staaende.

En Mand som Henning Matzen var derimod nem at have at gøre med. Han bad mig sige ham rent ud, om hans Afhandling, *Danske Undersaatters traktatmæssige Retstilling i Sønderjylland*, svarede til, hvad jeg havde tænkt mig; der kunde forhandles baade om Indhold og Form. Men jeg skulde nok dy mig! Første Gang, jeg talte med Matzen om Sagen, havde han som Begrundelse for det Standpunkt, han agtede at hævde, slaet saadan om sig med Henvisninger til Traktatartikler, Lovtekster, Højesterets- og Handels- og Sørets-Domme — altsammen med Paragraf-Numre, Data og Aarstal — at jeg blev ganske ør og vel vogtede mig for at røbe, at i mit sølle Arsenal fandtes ingen tilsvarende Vaaben.

Medarbejderne fra Sønderjylland ydede fremragende Arbejde. Saa vidt Stoffet havde en faglig-videnskabelig Karakter, som f. Eks. H. P. Hanssen's Redegørelse for *Kirkevæsenet i Nordslesvig, Lands- og Kommunal-Forvaltningen* og *Retsvæsenets Ordning* paatog Generalauditor, Landstingsmand H. C. Steffensen — som selv var af sønderjydsk Bondeæt — sig at gennemse og fuldstændiggøre det; Forfatter og Redaktør paaskønnede i lige Grad en saa kyndig Bistand¹.

¹ Det svageste af de sønderjydske Bidrag var vel nok Gustav Johannsen's: *Den politiske Udvikling efter 1864*. Jeg havde stort Besvær med at vriste Manuscriptet fra ham, og det svarede ikke til Bogens Plan. Han var da svækket af Sygdom. Han døde 25. Oktober 1901.

Da C. F. Bricka's *Dansk biografisk Leksikon* havde sat 1864 som Skæringsaar for Optagelsen af sønderjydske Personligheder, lod jeg til *Haandbogen* udarbejde et *Nordslesvigsk biografisk Leksikon*, der biograferede danske og tyske Personligheder, hvis Virksomhed i Sønderjylland faldt i Perioden mellem 1864 og 1900. Dette Afsnit kom i Aarenes Løb til at gøre god Nytte.

Det færdige Værk blev afleveret paa *De samvirkende sønderjydske Foreningers* Delegeretmøde i Nyborg 8. August 1901 og af Udgifverne modtaget med rig Anerkendelse. Det samme var Tilfældet i Pressen Landet over. De tyske Aviser i Hertugdømmerne var meget vrede, kaldte Værket »agitatorisk og værdiløst«, skældte mig Bælgen fuld og anklagede de danske Sønderjyder, som var Medarbejdere, for Landsforræderi; hverken dengang eller senere fremkom fra tysk Side blot Antydningen af saglig Kritik. Værket frembød ingen andre Holdepunkter for nationalpolitisk Polemik, end at det overhovedet var til og omhandlede et nordslesvigsk *Spørgsmaal*, som efter tysk Opfattelse længst var løst for Evigheden og derfor overhovedet ikke mere eksisterede.

Blandt de danske Anmeldere var Niels Neergaard i *Illustreret Tidende* (10. November 1901); han skrev bl. a., at Værket — som mit Forord udtalte — var en af Köller-Politikens Frugter, og han fortsatte: »Ogsaa paa denne Maade kom da hin Politik til at gavne den Sag, som det var dens Opgave at bekæmpe«. En Anmeldelse over flere Spalter af Troels-Lund paa Forsiden af *Politiken* (18. September 1901) vakte en Slags Opsigt. At netop denne Forfatter, en af Forsvarssagens varmeste Talsmænd, skrev stærkt anerkendende om et nationalpolitisk Værk i *Politiken* og det faa Maaneder efter *Systemskiftet* 23. Juli 1901, som havde bragt Hørup ind i Regeringen, blev mere end eet Sted udlagt som Signalændring — eller i hvert Fald Indledning til en saadan. Men det var Kandestøberier. Jeg havde anmodet Troels-Lund om skrive en Anmeldelse¹ af min Bog, og jeg havde anmodet Edvard Brandes om at give Plads for den; begge havde svaret imødekommende. Sagen havde ingen Fortsættelse.

Til Trods for sin efter Datidens Forhold høje Bogladepris (20 Kr.) solgtes *Haandbogens* Oplag (800 Eksemplarer) forholdsvis hurtigt; en af Aarsagerne hertil har formodenlig været, at den blev almindelig anvendt i

¹ Det er i denne Troels-Lund's Anmeldelse af *Haandbogen*, at en af hans hyppigt citerede Ytringer forekommer: »Dette Værk staar som Slutstenen i en Tankerække, som det danske Folk, nord og syd for Rigsgrænsen, nu efter 50 Aars Overvejelse har tænkt til Ende. Folketanker tænkes langsomt. Eksempelvis kan nævnes, hvad der foregik i Danmark den 23de Juli 1901«.

Undervisnings-Øjemed saavel paa Universitetet som paa Folkehøjskoler. I Løbet af faa Aar kunde den kun købes antikvarisk, og da i Genforenings-Perioden 1918–20 det nordslesvigske Spørgsmaal stod i Aktualitetens Forgrund, naaede den Priser paa mellem 50 og 70 Kroner.

Paa Grund af mine Rejser til Balkan og Østasien trak det ud med Udgivelsen af den franske Udgave af Haandbogen. Den afleveredes til Udgiverne paa *De samvirkende sønderjydske Foreningers* Delegeretmøde i Faaborg 21. Juni 1906. Dens Pris var i Danmark 18 Kroner, i Udlandet 25 francs.

Ingen af os, der havde med Sagen at gøre, nærede Illusioner om, at der skulde melde sig Købere i nævneværdigt Antal. Fra første Færd havde jeg derfor foreslaaet og faaet Samtykke til, at Udgiverne selv skulde sørge for Værkets systematiske Udbredelse paa den Maade, at det vederlagsfrit og paa *De samvirkendes* Bekostning blev sendt til saadanne Institutioner og Personligheder i Udlandet, der kunde antages før eller senere at faa Brug eller vinde Interesse for dets Vejledning. I Overensstemmelse hermed blev *Haandbogens* franske Udgave tilsendt samtlige Stormagters og adskillige evropæiske Staters Udenrigsministerier, de store Verdensblades Redaktioner, de vigtigste Parlamenters Bogsamlinger og saadanne betydelige Biblioteker Verden over, der vidstes at samle et stort Antal internationale Studerende. Endvidere sendtes Værket til fremragende udenlandske Politikere, Publicister, Folke- og Statsretslærere, Videnskabsmænd, der beskæftigede sig med moderne politisk Historie eller med Sprogforhold, samt endelig til saadanne Personer, der havde Adgang til at tale til en videre Kreds, og som besad Indflydelse paa deres egen eller maaske endog flere Nationers offentlige Meningsdannelse.

Hele dette omfattende og kostbare Apparat virkede efter sin Hensigt. Som det i 1918 skulde vise sig, var *Haandbogens* franske Udgave kommen i de rette Hænder.

I Redegørelsen for Værkets Formaal omtales de Vanskeligheder, et Forsvar for danske Synspunkter i det sønderjydske Spørgsmaal møder: dansk Sprogs ringe Udbredelse og Knapheden paa let tilgængelige Kilder. Derefter hedder det:

Mulighederne for et sagligt, roligt og overbevisende Forsvar burde altid være tilstede. De har ikke været det. Den franske Udgave af *Haandbogen* skulde raade Bod paa dette uheldige Forhold.

Det er nu ganske klart, at et Værk som dette ikke vil kunne faa nogen iøjnefaldende Virkning i det tilfældige Øjeblik, det fremkommer. Men det vil kunne gøre sin Nytte i det lange Løb ved at bane Vejen for en sund

og rigtig Opfattelse af det dansk-tyske Mellemværende vedrørende Nord-slesvig og ved at danne Modvægt mod en ensidig, paa Grund af Forholdenes Natur saare mægtig Fremstilling fra tysk Side. Hertil kommer, at Værket vil ligge rede til umiddelbar Benyttelse i sin dobbelte Egenskab af Raadgiver og Arsenal den Dag, det nordslesvigske Spørgsmaal paany som under Udvisningspolitikken eller i større og vigtigere Tilfælde bliver aktuelt og sættes paa Dagsordenen i Evropa og Amerika. Naar dette skeer, vil *Haandbogen* kunne udøve en væsenlig og for vor Nationalitet betydningsfuld Indflydelse paa den offentlige Menings Dom.

Det er da dette forberedende og forudseende Arbejde, hvortil Initiativet er taget, og som nu er blevet udført.

Det er et af Lyspunkterne i min Livsgærning, at tolv Aar efter, at disse Ord var skrevne, bekræftede Virkeligheden til Punkt og Prikke deres Rigtighed.

I 1918 blev *Haandbogens* franske Udgave saa efterspurgt i Indland og Udland, at den røg op i Fantasipriser og sluttelig ikke var til at skaffe. Da det danske Udenrigsministerium havde Brug for flere Eksemplarer til Uddeling blandt herværende fremmede Diplomater og andre, som i Embeds Medfør kom til at beskæftige sig med det nordslesvigske Spørgsmaal, maatte det trawle det antikvariske Marked herhjemme og i Paris, men Udbyttet blev ikke tilstrækkeligt, og Ministeriet gik da den Vej at henvende sig til min Vennekreds, som i sin Tid havde modtaget Dedikations-Eksemplarer, med Anmodning om, at de vilde stille dem til Raadighed. Opfordringen blev i et Flertal af Tilfælde fulgt.

Da jeg hørte herom, smilede jeg højlydt. Thi jeg maatte tænke paa, hvad der var hændt mig i 1906, da *Manuel historique* lige var udkommen:

Værket var blevet sendt det danske som de fleste andre europæiske Udenrigsministerier. Fra Udlandet indløb høflige, undertiden venligt anerkendende Takkeskrivelser — fra Kongens Nytorv, hvor Udenrigsministeriet da residerede, hørtes ikke et Ord.

En skønne Dag modtog jeg imidlertid Besøg af Baron Christopher Zytphen-Adeler, Udenrigsministerens Sekretær, Ministeriets Arkivar, Bibliotekar m.v.. Vi var gamle Bekendte; han var nær Ven af en af mine Fætre Langsted, hos hvem jeg ofte havde været sammen med ham. Jeg troede derfor, han kom i et eller andet Familjeanliggende, om end hans ceremonielle Paaklædning og Optræden var mig paafaldende. Ikke uden Højtidelighed udtalte han:

— Jeg tillader mig at opsøge Dem efter Ordre fra Hans Ekscellence Udenrigsministeren, som har overdraget mig at bringe Dem hans Tak for Tilsendelsen af Deres franske Værk om det slesvigske Spørgsmaal.

— Men, kære Baron, svarede jeg, der var dog ingen Grund til i denne Anledning at ulejlige Dem. Et Par kvitterende Ord vilde have været fuldt tilstrækkelige.

— Hm. Ja ... maaske ... men Hans Excellence har ment, at det dog maaske var bedst — De forstaar, politiske Hensyn — at der ikke fra Ministeriets Side forelaa noget skriftligt i denne Sag.

Jeg er ikke vis paa, Baron Zytphen syntes om, at jeg brast i Latter og sagde:

— Det kalder jeg Forsigtighed!

DANSK-VESTINDIEN PAA DAGSORDENEN

Næppe var Köller-Politiken bragt til Stranding — Overpræsident Mathias v. Köller fjærnedes i August 1901 fra sin Post i Hertugdømmerne — og Krabbe-Affæren sunket ned i sit Pløre, før en ny stor Sag trængte sig frem paa den politiske Dagsorden: Forhandlingerne om Salget til U.S.A. af de tre smaa danske Antiller, St. Thomas, St. Croix og St. Jan.

Systemskiftets Regering, Ministeriet Deuntzer, havde overtaget denne Sag fra sine konservative Forgængere Hørring og Sehested. Naar Deuntzer som Konseilspræsident og Udenrigsminister for saa vidt førte Forhandlingerne til Afslutning, som han i Januar 1902 med U.S.A. oprettede en Konvention om Øernes Salg (Prisen var 5 Mill. Dollars), skete det for hans personlige Vedkommende modstræbende. Det kunde heller ikke være anderledes, naar man vidste, hvem der havde skudt denne udmærkede Retslærde, men politisk farveløse, noget indolente og karaktersvage Personlighed frem som en ny dansk Statsskiks Forgrundsfigur.

J. H. Deuntzer — der et Par Aar før *Systemskiftet* havde været paa Tale som Justitsminister i en konservativ Regering — var Medstifter af og Medlem af Bestyrelsen for *Det østasiatiske Kompagni* (1897) og tilhørte altsaa den Kreds af store Forretnings- og Finansmænd, som dette efterhaanden verdensomspændende Foretagende skyldte sin Tilblivelse og Trivsel, og blandt hvem H. N. Andersen, Isak Glückstadt, Holger Petersen og Axel Heide hørte til de mest fremragende. Ø. K. og dets geniale Leder, H. N. Andersen, havde imidlertid fra første Færd tillige kunnet støtte sig paa den Indflydelse, Prinsesse Marie, f. Prinsesse af Orléans, udøvede paa den gamle Konge og indenfor hans Familjekreds — en af de mægtigste i Datidens Evropa. Man kan med Sikkerhed hævde, at det var Prinsesse Marie, som paa Foranledning af Ø. K.-Gruppen tilvejebragte den Forbindelse mellem Christian IX. og Deuntzer, som førte til, at Kongen betroede

denne i Politik saa godt som ukendte juridiske Professor Dannelsen af Danmarks første Venstreministerium. Under en Audiens, Kejserinde Marija Fjodorovna i Slutningen af Februar 1904 tilstod mig i Annitsjkof-Palæet i Petersborg, udtalte hun, at Prinsesse Marie — som hun iøvrigt satte meget højt — havde et »uhyre Ansvar« i *Systemskiftets* Gennemførelse.

Som vistnok alle andre Søofficerer var Prins Valdemar Modstander af de danske Antillers Salg. Det samme var Tilfældet med Prinsesse Marie og hele Kredsen omkring Ø.K., navnlig H.N.Andersen, Isak Glückstadt og Holger Petersen. Da nu den gamle Konge kun med Ubehag kunde tænke paa, at han skulde slutte sin lange Regering med Afhændelse af dansk Landomraade — selv om ingen Sammenligning mellem Slesvig og Dansk-Vestindien var mulig — saa indtog han en kølig tilbageholdende Stilling, og hans Medvirkning til de Skridt, Salgsagens Udvikling fra Trin til Trin foranledigede, blev ydet nølende og ugærne. Atmosfæren ved Hove var derfor Prinsesse Marie gunstig.

Ministeriet dannede ikke heller i denne Sag nogen Helhed. General W. H. O. Madsen var nærmest, Admiral Jøhncke afgjort Salgsmodstander. I.C.Christensen savnede dyberegaaende Interesse for det hele Foretagende, og Alberti saae paa det alene som en Finansoperation. Af de øvrige Ministre var først og fremmest Finansminister (efter Hørup's Død tillige Trafikminister) Christopher Hage Tilhænger af Øernes Salg. Pressens Holdning afspejlede disse forskellige Tendenser. *Politiken* og *Social-Demokraten* førte Kampagne for, *Nationaltidende* og *Vort Land* mod Dansk-Vestindiens Salg, *Berlingske Tidende* var udflydende med Hældning til Salgsmodstandernes, *Dannebrog* laverende med Hældning til Salgstilhængernes Side. Tilsvarende Delingslinjer gjorde sig gældende i Provinsen; den mægtige Venstrepressen lagde paa intet Tidspunkt Iver for Dagen i Salgspolitikens Tjeneste.

Som Krabbe-Affæren kom ogsaa den vestindiske Sag til at volde den radikaliserende Fløj af Venstre en Del Vanskeligheder. Dette hang sammen med, at fra konservativ Side var saavel i Pressen som i Folke- og Lands-ting det Synspunkt blevet stærkt fremhævet, at kunde de danske Antillers Salg ikke undgaaes, saa maatte det i hvert Fald under ingen Omstændigheder finde Sted, uden at Samtykke fra Øernes Befolkning forud var indhentet. Jeg var blandt dem, der — i fuld Overensstemmelse med Jens Jessen i *Flensborg Avis* — ikke kunde billige nogen umiddelbar Sammenligning mellem danske Sønderjyder og Dansk-Vestindiens Negerbefolkning. Men et Folk, der som vort hævdede Retten til Selvbestemmelse,

og i hvis nationale Forsvarskamp Pragfredens femte Artikel havde tjent som Fane, Sværd og Skjold — et saadant Folk kunde ikke som Kvæg bort-sælge en lille værgeløs Befolkning under dets Styre.

Argumentet var for stærkt til at kunne afvises med Spot alene. Radikale Mænd som Niels Hjort og Julius Schjøtt anerkendte dets Berettigelse og gjorde deres Stilling til Antillernes Salg afhængig af en forudgaaende Folkeafstemnings Udfald. Johan Ottosen — Gustav Johannsen's Svigersøn — var da Folketingsmand, Medlem af Venstrereformpartiet; det er ikke for meget sagt, at Salgsagen pinte ham; Gang paa Gang maatte han følge sit Parti i vestindiske Afstemninger, som var hans inderste Overbevisninger imod. Hvilke Forsøg han indadtil i Partiet har gjort paa at trænge igennem med sine Synspunkter, er mig ukendt; naar han drøftede Sagen med os andre, var han omstændelig undskyldende, vidtløftig bortforklarende. Det gik flere af hans Type halvradikale Venstremænd paa samme Maade.

Bortset fra Ord- og Penneførere fra *Politiken's* og *Social-Demokraten's* Kreds — som i København var overmaade indflydelsesrig — havde vi Salgsmodstandere to farlige Opponenter i G.A.Hagemann og Moses Melchior, begge højt ansete Mænd med indgaaende Kendskab til Dansk-Vestindien, hvor de ejede, ledede og drev store Forretninger (Rederi, Sukker- og Rom-Produktion m.v.). Det maatte gøre stærkt Indtryk, naar saadanne Personligheder krævede Øernes Afhændelse med den Begrundelse, at de blev en voksende Byrde paa Statens Finanser — Gælden til Moderlandet var da o. 13 Mill. Kroner — og at Danmark savnede Midler, Vilje og Ævne til at ophjælpe Befolkningen, som sank stedse dybere i Fattigdom og Nød, medens U.S.A. vilde være i Stand til atter at bringe St. Croix' Landbrug (Sukkerdyrkingen) paa Fode og udnytte St. Thomas' Havn, en af Mellemamerikas ypperste.

Medens nu Moses Melchior støttede sig overvejende paa økonomisk-finansielle, fremførte G.A.Hagemann ogsaa storpolitiske Synspunkter: Da Danmark vitterlig ikke var i Stand til at forsvare sine Antiller mod Angreb, vilde i Længden U.S.A. ikke kunne finde sig i en Tilstand, som Tredjemagt kunde benytte til Erhvervelse af en førsteklases Flaadebasis i Panama-Kanalens umiddelbare Nærhed.

Hermed sigtede Hagemann til Tyskland, og hvad der gav hans Argumentation et Skin af Sandsynlighed, det var, at Planen om en Udveksling mellem Tyskland (Prøjsen) og Danmark af Dansk-Vestindien og Nord-slesvig vitterlig engang havde været paa Tale, omend i løs Form, uden at

paalægge den danske Regering Forpligtelser og uden at hidføre praktiske Følger af nogen Art. Dette Moment kom da ikke heller frem i den offentlige Debat, men drøftedes ofte Mand og Mand imellem. Hvad angik Hagemann's Hentydninger til U.S.A. som en Røverstat, der eventuelt vilde tage med Magt, hvad den ikke kunde faa for Penge, da blev fra vor Side disse Trusler afvist som fornærmelige mod U.S.A., og med ikke ringe Virkning spurgte vi, om Hagemann nu virkelig ogsaa kunde være vis paa, at Staterne brød sig om at erhverve de efter hans eget Udsagn økonomisk saa godt som værdiløse danske Antiller med deres ludfattige Negerbefolkning? Sidst(1867), da U.S.A. ligesom nu havde sluttet Traktat om Køb af Øerne, og den danske Rigsdag havde ratificeret denne Traktat, nægtede Senatet at ratificere. Vilde Hagemann kunne garantere os mod Gentagelse af denne Skam og Skade?

Overfor Salgsvennernes økonomisk-finansielle Synspunkter stillede Mænd som H. N. Andersen, Isak Glückstadt og Holger Petersen deres Tilsegn om rundhaandet Støtte til Ophjælp af Dansk-Vestindien under dansk Styre — og kunde nogen drage deres Ord i Tvivl?

Som altid, naar Sager af vidtrækkende Omfang kastes ud i offentlig Drøftelse, dukkede efterhaanden talrige Sidespørgsmaal op, Enkeltpersoners Rivaliseringer¹ gjorde sig gældende, politiske Manøvrer spillede ind, Skillelinjerne mellem Salgsvenner og Salgsmodstandere løb i Zig-Zag gennem Partier og Grupper, saa Billedet alt i alt kunde blive temmelig forvirret. Dets faste Træk vedblev imidlertid at være disse:

Ministeriet Deuntzer havde med U.S.A. afsluttet Traktat om Salg af Dansk-Vestindien. Folketinget havde med alle Stemmer mod de konservative (og ganske enkelte »Stemmer ikke« fra Venstre) vedtaget Traktaten. I Landstinget gennemførte hele Højre (inclusive Sehested, hvis Regering efter Hørring's havde fortsat Salgsforhandlingerne) i Forening med en Del af de Frikonservative (bl. a. H. N. Hansen) Udsættelse af Traktatens Ratification, indtil en Afstemning paa Øerne havde tilkendegivet Befolkningens Standpunkt. Da Sagen derefter gik tilbage til Folketinget, vedtog dette et af frikonservative Landstingsmænd (bl. a. Reedtz-Thott) stillet Forslag om Dansk-Vestindiens uopholdelige Afstaaelse, saafremt en Folkeafstemning paa Øerne gav Flertal derfor. Da Sagen derefter havde været

¹ Herunder hører Striden mellem Kaptajn Walter Christmas, der oprindelig havde været anvendt i U.S.A. som officios Agent for de danske Antillers Salg, og Dansk-Amerikaneren Niels Grøn, der fra Deltagelse i Christmas' Virksomhed gik over og gjorde god Nytte i Salgsmodstandernes Tjeneste. De hertil knyttede, ofte dramatiske Episoder fik ingen varige Følger for Sagens Udvikling og har nu tabt Interesse.

i Fællesudvalg, vedtog hvert af Tingene paany sit Forslag, og ingen ny Afgørelse blev søgt, vel navnlig fordi Regeringen vilde afvente Resultatet af Eftersommerens Landstingsvalg.

Disse gav Venstre og Frikonservative et lille Flertal, men netop ikke i den vestindiske Sag, idet de Frikonservative var splittede — rent bortset fra, at ligesom Regeringen selv manglede Venstre Kamplyst.

PRINSESSE MARIE

Fra Sagens første Udviklingstrin (Efteraaret 1901) blev jeg knyttet til Salgsmodstandernes Kreds, i hvilken Landstingsmændene Holger Petersen og Villars Lunn hørte til mine nærmeste Venner fra det sønderjydske Arbejde, medens Jacob Scavenius var den konservative Politiker, jeg omfattede med mest Tillid og Sympathi. Fra Holger Petersen gik Forbindelsen hurtig til H. N. Andersen og gennem ham atter inden længe til Prinsesse Marie. Uden at nogen Art formel Aftale eller Ordning blev oprettet, kom jeg efterhaanden i Praksis til at beklæde Stillingen som en Slags Generalsekretær for Salgsmodstandernes Inderkreds.

Prinsessen, som da gik i sit 36. Aar, havde bevaret sin første Ungdoms Friskhed og Virketrang. Det hed sig, at i Tiden umiddelbart efter hendes Bryllup med Prins Valdemar (22. Oktober 1885) havde Dronning Louise næret Ængstelse for, at hendes purunge Svigerdatter »med det franske Blod« skulde indlade sig paa mere, end Skik var ved det patriarkalske Hof. Men uden at give Afkald paa medfødt Tilbøjelighed for hurtig Handling efter skiftende Indskydelser blev den unge franske Prinsesse med sit lyse Sind, sin udmærkede Forstand og sin kvindelige Finfølelse som en ny Datter, der forskønnede det ærværdige Kongepars Alderdom.

Ingen kunde være saa *forne*m som Prinsesse Marie; naar hun vilde, kunde hun føre sig med utilnærmelig Holdning, og hendes Ansigtstræk genkaldte da i Erindringen Bourbon'ers og Orléans'ers Profiler paa Mønter eller Relieffer. Hun tog sig glimrende ud, naar hun i kongelige Processioner skred frem med Diadem i den brune Haarfyldte og Juveler om den knejsende Hals. Men ogsaa i disse repræsentative Funktioner vedblev hun at være naturlig, og meget lidt skulde der til for at fremkalde et Udslag af den aabne og hastige Frimodighed, det *crânerie*, som var uadskillelig fra hendes Ytringsformer. Hun var en af de Kvinder, der giver efter for Stemninger, og som intet Øjeblik tænker paa at bære Maske eller dække over deres sjælelige Optagethed. Da hun desuden let fandt rammende Udtryk for sine Tanker, blev Samvær med hende en Nydelse. Det var ikke at un-

dres over, naar det hed sig, at hun udøvede Tiltrækning og Indflydelse paa saa vidt forskellige Naturer og Temperamenter som Kong Christian IX., Tsar Aleksander III. og Kejser Wilhelm II.. Naar hun til Devise valgte den franske Talemaade: *Hvem der end tager det ilde op, jeg er ligeglad!*, saa var det en Tilkendegivelse, der maaske ogsaa var ment som en Advarsel: Jeg handler, som min Samvittighed byder, og jeg bryder mig ikke om, at andre, der ikke har Sans for Aabenhjærtighed og frejdig Virketrang, giver sig til at knurre og skumle!

Prinsesse Marie var stolt af sin franske Oprindelse, og hun elskede Danmark. Henning Matzen, som havde vanskelig ved at tilgive hendes Andel i *Systemskiftet*, sagde bittert: »Jeg holder ikke af Orléans'erne; de konspirerer, intrigerer og spekulerer!« Dette var en karikerende Fremhævelse af de Træk i Slægts-Fysiognomiet, der hos Prinsesse Marie viste sig som Handlelyst i Politik og Forretningsliv baade paa Verdensscenen — den fransk-russiske Alliance — og paa den hjemlige Scene, ved Dannelsen af Ministeriet Deuntzer og under Arbejdet for *Ø.K.s* Fremgang i Frankrig, England, Rusland og det fjærne Østen. Naar hun mellem sine Blomster og Dyr sad ved Malebord og Tegnebræt i det lille solrige Arbejdsværelse i Amaliegade, meldte Idéerne sig, snart fulgt af Initiativer, som trængte paa for at gøre sig gældende til Nytte for Mennesker eller Formaal, hun havde kær. Hendes Hjælpsomhed var ubegrænset. Hun var stærk i Antipathi som i Sympathi, men hun kendte ikke til Smaalighed. Det er rigtigt, at hendes Foragt kunde være overlegen — *hautain*, vilde det hedde paa hendes Modersmaal; men hun var trofast i Venskab, offervillig i Samarbejde, rede til Samfundstjeneste. I sin Højhed som ved sin Jævnhed blev hun en samlende Personlighed.

Under mine hyppige Samtaler med Prinsessen om Dansk-Vestindiens Salg lagde hun Vægt paa at fremhæve saavel Hensynene til Danmarks Ære som til dets praktiske Interesser, der krævede, at Salget blev hindret. Men hun talte aldrig i andres Navn end sit eget; hverken Prins Valdemar's eller end sige Kongens Anskuelse blev saa meget som antydningssvis nævnt. Hvad jeg herom vilde tro og tænke, blev min Sag — paa Udtalelser af hende kunde jeg i hvert Fald ikke støtte mig. Men om hendes egne Meninger skulde jeg ikke være i Tvivl.

Prinsessen talte udmærket Dansk, om end med stærk fransk Accent. Tid til anden kunde hun mere eller mindre frivilligt indflette et fransk Udtryk, en Talemaade eller lignende; svarede jeg da paa Fransk, faldt hun straks tilbage i Dansken. Naar Prins Valdemar deltog i Samtalen, virkede det

Prinsesse Marie af Danmark, født Prinsesse af Orléans
 Fot. signeret: »Marie, Gule Palais, 1905«

underligt — og ikke saa lidt forvirrende — at de to indbyrdes udelukkende talte Engelsk, men begge Dansk til mig. Hvilket Sprog, Prinsessen end anvendte, saa fik hun sagt, hvad hun vilde. Hun kunde være charmerende ved sin Friskhed, sin livfulde Ynde og sine springske Indfald; men hun kunde ogsaa være udpræget *matter-of-fact*: dette maa gøres, saaledes skal Tingene gribes an, vil nu De sørge for dette, saa skal jeg tage mig af hint. Mundtlige Aftaler med hende var saa gode som stemplede Kontrakter.

Efterhaanden som ikke blot Løfte-Programmet for de danske Antillers økonomisk-finansielle Genrejsning, men ogsaa Folkeafstemnings-Spørgsmaalet trængte sig frem i Drøftelsens Forgrund, maatte det blive os Salgsmodstandere klart, at vi ligesaa lidt kunde nøjes med Formodninger om den vestindiske Befolknings Stilling til Salget, som vi kunde overlade Tilfældet at raade over Folkeafstemningens Udfald. Medens nu Mænd som H.N.Andersen og Holger Petersen tumlede med de økonomisk-finansielle Problemer, saa blev det Jacob Scavenius og mig, der bragte Folkeafstemnings-Spørgsmaalet paa Bane, og Prinsesse Marie viste ogsaa denne Side af Sagen virksom Interesse.

Om Stemningen paa Øerne vidste vi kun, hvad Venner derovre meddelte os i Breve, som var flere Uger gamle, naar de naaede København. Navnlig Ingeniørkaptajn (senere Generalmajor) H.U.Ramsing, der havde gjort Tjeneste i Vestindien, og som var erklæret Salgsmodstander, raadede stadig over gode Forbindelser paa St.Thomas og St.Croix. Hvad vi saaledes hørte, var kun lidet opmuntrende. Guvernøren, Oberst Hedemann, var nærmest salgsvenlig, om end med en vis Forsigtighed; af de to Guvernementssekretærer var Limpsecht paa St.Croix *for*, Helweg-Larsen paa St.Thomas *mod* Salget. Flere Embedsmænd, deriblandt to af Politimestrene, maatte regnes blandt Agitatorerne *for* Salget. Plantageejerne var delte mellem de to Partier, dog med et Flertal paa Salgsvennernes Side; noget lignende gjorde sig sandsynligvis gældende i Koloniraadene. I den brede Befolkning kunde vel spores nogen Ængstelse for de Virkninger, en Overdragelse til U.S.A. kunde faa for Sorte og Farvede, men salgsvenlige danske Embedsmænd og engelske og amerikanske Plantageejere lovede rigt Udbytte af Sukkerdyrkning og Skibstrafik, naar U.S.A. anbragte sine Kapitaler paa Øerne og aabnede sine Markeder for deres Produkter.

Pressen herhjemme modtog fra hinsides Atlanten om Salgsagen ikke andre Efterretninger, end hvad U.S.A. videresendte via London; i nogle Tilfælde naaede disse Efterretninger paa Grund af de mange Mellemlid hertil i saa forvansket Form, at de blev lige vildledende for Salgsvenner og Salgsmodstandere¹.

¹ Et prægnant Eksempel paa denne Efterretnings-Tjenestes Upaalidelighed kom til at foreligge, da samtlige danske Blade offentliggjorde et gennem Ritzaus Bureau modtaget Telegram, dateret Washington 1. April 1902. Det hed heri, at under et Møde i den af Repræsentanternes Hus til Undersøgelse af de vestindiske Salgsforhandlingers Forhistorie nedsatte Kommission havde Kongres-Medlemmet Richardson erklæret, at

Medlemmer af det danske Landsting, der var imod Salget, i Februar havde henvendt sig til ham og henledt hans Opmærksomhed paa Kaptajn Christmas' Rapport [som bl. a. talte om Bestiktelser af amerikanske Politikere]. Han repræsenterede nu disse Medlemmer og havde lagt Rapporten frem for Kongressen og Offenligheden.

Ifølge Sagens Natur kunde der ved »Medlemmer af det danske Landsting« kun være sigtet til Holger Petersen og Villars Lunn. Paa Grundlag af Ritzau-Telegrammet blev disse to Politikere da i *Politiken* og *Social-Demokraten* anklagede for Landsforræderi. Da de imidlertid aldrig hverken middelbart eller umiddelbart havde staaet i Forbindelse med Kongresmedlem Richardson, telegraferede jeg med Svar betalt til ham og udbad mig en Forklaring. Han svarede omgaaende, at han ingen Erklæring havde afgivet. Herved blev Ritzaus Bureau paa sin Side nødsaget til at søge en Forklaring, og det viste sig da, at der forelaa en Sammenroding af Udtalelser, Christmas' bitre Fjende Niels Grøn og et helt andet Kongresmedlem havde fremsat for Richardson, der overhovedet ikke havde taget Ordet.

Den ovenf. S.233 gengivne Tegning efter »Klods-Hans« sigter til denne Episode.

De hjemlige Salgsmodstandere kunde da nok have Brug for en direkte Forbindelse med Øerne, og saavel Holger Petersen som Prinsesse Marie ønskede, det skulde være mig, der bragte den tilveje. Det manglede ikke paa Lyst, men nu hævnede det sig, at jeg under min Uddannelse ganske havde forsømt Engelsk. Udrejsen til Dansk-Vestindien vilde alt i alt komme til at strække sig over et Par Uger; selv med Flid og Energi kunde der indenfor saa kort et Tidsrum ikke læres ret meget Engelsk. Men hvad — naar de andre havde Tillid til mig, skulde saa jeg, der aldrig har været velsignet med Betænkelighedernes Naadegave, paa Forhaand give op?

I Slutningen af November 1901 rejste jeg med en *Royal Mail*-Paket fra Southhampton til Dansk-Vestindien. Der var i min Bagage rigelig med engelske Parlører, Leksika og Grammatiker.

»NO SALE«

Den første Aftens *dinner-time* ombord paa en stor transatlantisk Passagerbaad bringer Svar paa det spændende Spørgsmaal om, i hvilket Selskab man af *the Head-steward* er bleven anbragt? Jeg var ikke tilfreds med denne mægtige Mands Valg; mine Bordfæller var en indesluttet Planterfamilje, der havde nok i sig selv.

Som jeg nu seer mig om i Spisesalen, opdager jeg to nydelige unge lysebrune Damer, der sidder ganske alene ved et afsides Bord. Saa snart Maaltidet var omme, tog jeg *Head-steward*'en for — han talte heldigvis Fransk — og sagde ham, at jeg fra den følgende Frokost at regne ønskede at blive placeret ved de unge Damers Bord, med mindre Pladserne allerede var optagne. Han saae paa mig med alle Tegn paa Overraskelse og spurgte:

— Vil Monsieur virkelig spise ved samme Bord som de farvede Damer?

— Ja, hvorfor i Alverden ikke? De seer mig ud til at byde paa muntre Selskab end de sure Mennesker, De har sat mig sammen med.

— *Oh Monsieur!* En af de rigeste og mest ansete Familjer paa St. Kitts ... I Monsieur's Sted vilde jeg ikke sætte mig ved samme Bord som farvede Personer.

— Hvilken Risiko løber jeg derved?

— At ingen andre her ombord vil have med Monsieur at gøre.

— Er Talen da om berygtede unge Damer?

— Vorherre bevares! De to Frøkner Browne er Døtre af en Storkøbmand paa Barbados — farvet, forstaar sig — og har lige sluttet deres Uddannelse i en af Englands fineste Kostskoler — for farvede unge Piger, forstaar sig ...

— Tak. Saa sætter De mig imorgen til Frokost ved Frøknerne Browne's Bord.

Det skete, og jeg blev nidstirret af hele Første Klasses Spisesalon, navnlig af den sure Planterfamilje fra St. Kitts. Sandt at sige viste ogsaa Frøknerne Browne Tegn paa Undren over min Nærværelse i deres Selskab, men det varede dog ikke længe, inden vi kom paa Talefod. Hertil bidrog væsenlig min Ubehjælpssomhed i det engelske Sprog. De to næsten jævnaldrende Søstre, Miss Rose og Miss Blanche — mærkelig, at Papa og Mama Browne ogsaa havde givet dem kulørte Fornavne — havde i den engelske Pension lært Fransk, og det morede dem at være mine Tolke, naar mit Parlør-Selvstudium viste sig utilstrækkeligt. Efter Bordet tilbragte vi endnu en Times Tid sammen — de øvrige Passagerer gik demonstrativt udenom vor Gruppe. Head-Steward'en og hans Følgesvende, ogsaa de farvede, sendte mig misbilligende Blikke.

De to smaa lysebrune Damer med Hjørteøjne, blændende hvide Tænder og det dejligste Krølhaar blev et værdifuldt Bekendtskab. De lærte mig Engelsk, og jeg opfriskede deres Fransk. Saaledes forkortede vi Tiden for hverandre, og vi brød os Pokker om, at vi var uglesete i al den hvide Stivhed. Jeg havde gjort gode Fremskridt, da vi naaede Barbados, hvor Papa og Mama Browne i hvidt Tropetøj tog imod os og straks indbød mig til deres *country-place up the hills*. Men jeg maatte videre.

Paa Barbados skifter man fra den store transatlantiske Paket til de mindre *Royal Mail*-Baade, som varetager Trafiken fra Ø til Ø i de smaa Antillers Gruppe. Som jeg nu i det Par Timers Ventetid, jeg havde for mig, inden Skibet sejlede, sad paa Terrassen til en af Havnens Caféeer, saae jeg ude paa Rheden en lille Skude med Dannebrog vajende fra Mastetoppen. Kun den, der har oplevet det, forstaar, at under fremmed Himmel, langt borte fra Hjemmet, udøver Flaget en sælsom dragende Magt. Jeg lejede en Baad og lod mig ro derud ...

Det var en Marstal-Skipper, og han tog imod mig som kærkommen Gæst. Vi talte Dansk-Vestindien; han og hans Folk var forbitrede over Salgsplanerne: »Man maa skamme sig herude! Sjakre med saadan nogen dejlige smaa Øer, som vi har ejet i et Par Hundrede Aar!« Med Tanken paa min egen Ubehjælpssomhed spurgte jeg ham, om nu han klarede sig paa Engelsk, og jeg fik paa syngende Maal følgende Svar, der aldrig er gaaet mig af Minde:

— Nej, Engelsk er der ingen af os her ombord, som kan, saa det er værd at snakke om. Men det er heller ikke nødvendigt. For jeg skal sige Dem,

Udsigt over Caroline-Amalie By og Rhed paa St. Thomas
Fot. 1902

at alle vegne, hvor man kommer hen i Verden, dér træffer man jo en Ærøboer!

Hellig er Indsejlingen til St. Thomas med Bugtens dybtblaa Hav, der duver mod Skærenes Bræmme af snehvidt Koralsand. Inde paa Kystfortets højeste Bastion vajer Dannebrog, og dets blodrøde Splitter slæber fra Agterstavnen i Fysikus Mortensen's hvide Baad, da den nærmer sig, for at han, inden vi faar Lov til at gaa i Land, kan inspicere Sundhedstilstanden ombord i vort Skib. Vi er i Troperne, et godt Stykke sønden Krebsens Vendekreds, og dog er vi i Danmark!

I halvanden Maaned opholdt jeg mig dels paa St. Thomas, dels paa St. Croix. Det traf sig saa heldigt, at Krydserkorvetten *Valkyrien* netop da var stationeret i Dansk-Vestindien, og efter Indbydelse deltog jeg i en af dens Ture til den henrivende, jomfruelige St. Jan, saa jeg lærte alle de tre smaa Øer at kende.

Til Udførelse af den Sendelse, som var mig betroet, modtog jeg virksom Støtte af Guvernementssekretær Helweg-Larsen paa St. Thomas og Plantageejer Schmiegelow og Pastor, lic. theol. Lawaetz paa St. Croix — Mænd, der var besjælede af Ønsket om at bevare Øerne for Danmark. Men desuden var *Valkyrien's* Officerskorps altid rede til at række en Haand. Negerbefolkningen holder af militære Skuespil, og naar Krydserkorvetten sendte Korps i Land med Faner og Musik, samledes store Skarer for at overvære Marsj- og Skydeøvelser, og det manglede da sjældent paa De-

monstrationer for Kongen, Danmark og Marinen, ligesom Raabet *No sale!* lød fra alle Sider.

Personlig deltog jeg aldrig i Iscenesættelsen af disse eller lignende Demonstrationer. Tværtimod, naar de fandt Sted paa St. Thomas, opholdt jeg mig paa St. Croix og omvendt. Dette mente vi rigtigt, fordi Salgsvennerne — navnlig blandt Embedsmændene — ellers vilde have kunnet diskreditere de folkelige Tilkendegivelser som kunstige Arrangementer, tilvejebragt paa min Foranledning. Guvernør Hedemann var til det yderste korrekt i sit Forhold til mig, men i Virkeligheden saae han hellere min Hæl end min Taa. Havde jeg ikke haft Guvernementssekretær Helweg-Larsen i Ryggen, vilde stedlige Politimestre — navnlig ham i Christianssted paa St. Croix — have forbudt Møder og andre større Tilkendegivelser under Paaskud af, at de »voldte Uro« eller »ophidsede Befolkningen«. Da et saadant Forbud virkelig engang blev nedlagt i Christianssted, underrettede Pastor Lawaetz, Mødets Hovedtaler, mig derom i et Telegram til St. Thomas. Jeg opsøgte straks Guvernøren, der, da han havde hørt, hvad det drejede sig om, hidkaldte Helweg-Larsen. Jeg udtalte da, at jeg savnede Kompetence til at blande mig i Dispositioner truffne af Christianssteds Politimester, men hvad der var min Ret, maaske ovenikøbet min Pligt, det var telegrafisk at underrette Pressen hjemme om, at danske Embedsmænd i Vestindien vilde hindre danske Undersaatter i at tilkendegive deres Loyalitet overfor Kongen og deres Ønske om at forblive under dansk Styre. Helweg-Larsen indflettede her smilende en Bemærkning om, at jeg ganske rigtig kunde telegrafere hjem, hvad jeg fandt for godt ... Guvernøren gav Ordre til uopholdelig at hæve Forbudet. Mødet fandt Sted og blev en anselig *No sale*-Demonstration; Processionen talte 900 Dannebrogspaner, der vedtoges en Loyalitets-Adresse til Kongen og til Regeringen en Resolution, som krævede »ikke Salg, men Reforme under dansk Flag«.

Adresse-Bevægelsen tog efterhaanden et ikke ringe Omfang. Snart var det St. Thomas' Handelsstand, Dampskibsselskabers og Bankers Direktører og Troessamfundenes Gejstlighed, snart Plantere og Ejendomsbesiddere paa St. Croix, der henvendte sig til Regering og Rigsdag med det bestandig gentagne Krav: *No sale*, Hjælp til Opblomstring under Dannebrog. Den stedlige Presse — der fandtes Aviser paa begge de store Øer — bragte udførlige Referater af disse forskellige Tilkendegivelser, og i Modsætning til tidligere blev der nu sørget for, at den offentlige Mening hjemme modtog direkte Meddelelse om, hvad der foregik paa Øerne. Det

Hovedgaden i Caroline-Amalie paa St. Thomas

Fot. 1902

var ganske vist mig, som redigerede disse Telegrammer — der blev temmelig dyre — men som Afsender figurerede Redaktøren af (den engelsksprogede) *St. Thomæ Tidende*, en Mulat ved Navn Nolde. Om nu Ritzaus Bureau har vidst, at det i Dansk-Vestindien havde en Korrespondent af dette Navn, som pludselig var vaagnet til Aktivitet, skal jeg lade være usagt, men Bureauet sendte hans Meddelelser til sine Abonnenter, og saaledes gik det til, at ogsaa den danske Presse genlød af Raabet *No sale!*

Som det var at vente, vakte denne Tingenes Udvikling de vestindiske Salgsvenners Mishag, og hvor lidet jeg end personlig traadte frem — jeg sendte vel Holger Petersen og Jacob Scavenius regelmæssige Beretninger, men skrev ikke en eneste Artikel fra Dansk-Vestindien i *Nationaltidende* — saa varede det jo ikke længe, inden min Tilstedeværelse paa Øerne blev meddelt hjemme og dér som her sat i Forbindelse med Demonstrationer og Adresser mod Salget. *Politiken* blev meget vred og kaldte mig »den hvide Neger«; jeg figurerede i *Klods-Hans* og *Blæksprutten* — kort sagt: det gik ikke daarligt. Hvide, brune eller sorte Negere — der var en dansk-vestindisk Befolkning, og den viste, at den havde Mæle! Salg eller ikke Salg — uden Folkeafstemning kunde intet ske!

JUL I DET TROPISKE DANMARK

Midt i al denne Politik nærmer vi os saa Julen. Mon mine Breve til dem derhjemme naar frem i rette Tid, og kan jeg vente Post, naar Festens Stund er inde? Lille-Juleaftens Dag rinder ud. Imorgen ... men kan det overhovedet blive Jul herude under Sydkorset?

— *Sir, the bath is ready!*

Det gav et Sæt i mig; jeg slog Øjnene op, saae min blanksværtesorte *boys* Ansigt i Døraabningen og fandt mig selv liggende i en urimelig bred Seng med Moskitonet omkring, klædt i rødtribet Pyjamas, drivvaad af Sved, tung af Nattens urolige Hvile i det lumre Værelse med summende Moskitoer og forvirrede Drømmes Jag gennem Hjørnen.

Fortumlet kom jeg op og slog Jalousierne til Side.

Bjerge, Palmer, sviende Solskin over blinkende, turkisblaat Vand ...

Naturligvis! Hvad skulde man ellers se her paa St. Thomas, naar man aabner Jalousierne om Morgenen? Ganske vist, ganske vist ... men var der alligevel ikke for et Øjeblik siden noget helt andet ... saae jeg ikke Folk, jeg kendte, og som dog umuligt kunde være her ... opholdt jeg mig ikke et andet Sted ... talte vi ikke sammen om — — ja, hvad var det dog, vi talte om?

Snak. Negeren, der kaldte, er min boy Joë, Bjærgene ligger ved St. Thomas' Havn, og Palmerne staar nede paa *Kings Wharf*... Men alligevel, der er noget andet, som modsiger alt dette — noget, jeg ser ved Siden af ... nej, ikke ser, men husker, husker!

Atter Snak. Jeg husker det netop slet ikke. Der ligger blot oppe i Hjørnen et Brudstykke af en Drøm, Efterklangen af en Tone, jeg nylig har hørt, eller Erindringen om et Indtryk, jeg lige har haft ... Aa, nu veed jeg det — blot et Øjeblik, saa har jeg det ...

Jeg har drømt om Julen hjemme. For i Dag er det Juleaftens Dag. Jeg skal paa Ridetur til Magensbay med Landfysikus Dr. Mortensen, til Middag paa *Valkyrien* og til Aften hos Fortchefen, Premierlieutenant van Deurs, H.V. Clausen's Svoger, gift med en Datter af Landdagsmand Julius Nielsen paa Damager ved Haderslev. Jo, man er vel nok næsten hjemme, og der er jo ikke heller Tvivl om, at idag er det Juleaftens Dag ...

Alligevel føler jeg det nødvendigt at overbevise mig selv ved at gentage, mens jeg fylder Kalebasse-Skaalen med Vand og pøser det over mig: Det er Juleaftens Dag! — I Husmuren lige over for mig er der en Revne, hvori der vokser Bregner, som ligner dem, vi hjemme kalder »Venushaar«; jeg har set paa dem hver eneste af de Morgner, jeg har badet i dette Værelse,

*Franz v. Jessen gaar i Land i Dansk-Vestindien og modtages af Guvernør Hedemann
Tegning af Alfred Schmidt i »Klods-Hans«, 19. Januar 1902.*

og hver Gang har jeg ogsaa iagttaget de vævre, grønne Firben, som smuttede ud og ind ad Revnen. Idag forekommer det mig aldeles urimeligt, at der vokser saadanne sjældne Planter i den Husmur, og at netop disse mærkelig farvede Firben leger i Solskinnet mellem de sitrende Blade. — Det er Juleaftens Dag. Joë er vis paa det. Jeg selv ogsaa.

Langsomt klæder jeg mig paa. En tam Papegøje sidder i Vinduet hos min Genbo, Læseklubbens Opsynsmand, og den pludrer højere og højere omkap med Negerkonerne i Gaarden. Da jeg viser mig i Vinduet og ser paa den Opstilling af Bananer, Sukkerrør, Yams og Æggehvide-Kager, der har sin faste Plads i Porten til det lille Høtel-Anneks, jeg har lejet, tilraaber Negerkonerne mig et muntert: *Happy Christmas, Sir!* — Rigtig! Det er Juleaftens Dag.

Joë bringer mig Kaffe og Æg ud paa Altanen til Gaden. Er der ingen Post? Joë ler over hele Ansigtet og siger, at jeg jo godt veed, at den engelske Damper tidligst kan ventes imorgen og den tyske først om et Par Dage.

Ingen Breve, ikke et Ord fra dem, jeg holder af.

Men det er alligevel Juleaftens Dag.

Solen bager. De sorte Droskekuske kryber ind under Vognens Telttag

og gaber øresønderrivende. Højt opskørte Negerinder med store Byrder paa Hovedet gaar ned ad Gaden, vuggende i Hofterne, gumlende paa Stumper af Sukkerrør og bestandig smaapludrende med sig selv. Den sorte Politibetjent, der har givet mig den regelmæssige Morgenhilsen, søger over i Skyggen. En Vogn kører ind ad Byen til, og Joë fortæller, at det er Miss Petersen, der sidder i den. I hvid Dragt, med Tropehat og Parasol, spadserer Mr. Hansen forbi min Altan, og lidt efter kommer den franske Dampskibslinjes Repræsentant, som hilser og siger: *Voici Noël, mon cher monsieur, et quelle admirable journée!* Men der bliver næppe Tid til at svare, før ogsaa hvidklædte Officerer fra *Valkyrien* kommer til og vinker op med et: Glædelig Jul!

Det er altsaa virkelig sandt.

»Joë! Det er Juleaftens Dag, og Du faar derfor fri fra efter Frokost. Forinden maa Du imidlertid skaffe mig nogle Blomster«.

Han piler afsted. Selv gaar jeg ud og køber Silkebaand til at binde Blomsterne sammen med og Bonbons til mine smaa Venner i de danske Familjer. Da jeg kommer hjem, staar Joë der med en Klædekurv fuld af Farver og Duft — og endda med Penge tilbage. Der er Roser og Jasminer, som fylder Værelset med Vellugt, sælsomme Ranker med lyserøde Blomster, hvis Navne jeg aldrig lærte, Grene med Orangeknopper, Akasier i vældende Klaser, Mahognitræets Blade og luftige, skælvende Bregner.

»Dreng dog, hvor har Du faaet alle de Blomster for den Smule Penge?«

»Sir, jeg har selv plukket dem i Skrædderens Have, og han vilde ikke have mere for dem«.

Fra den sorte Skrædders Have
Strømmer der en liflig Duft —

disse tossede Linjer kan jeg ikke slippe, medens jeg vikler lange Silkebaand om Akasier og Roser. — Hvad rimer paa Have? ... Her vilde en Orangegrens dybtgrønne Blade tage sig ud mellem alt dette luftige og lyse ... Egenlig burde der ogsaa være et Rim paa Duft ... Men denne Buket skal være Jasminer og Orangeblomster, en Sky af duftende Hvidt, sammenholdt af røde Baand ... Pokkers, saa svært det er digte!

Grønne Firben i Middagssolen daser
Tusind Roser for Bregner bygge Skjul
Orangen dufter nær Akasiens Klaser ...

Den Slags kan enhver Konditor lave. Nej, det skal hellere være noget om den sorte Skrædders Rigdom, som han selv ikke kender — og saa

Hôtel Taylor i Caroline-Amalie paa St. Thomas

Fot. 1901

skulde der findes Ord, der maler Vellysten ved paa denne hede Dag at bore Hænderne dybt ned i Blomstermylret, hvis Duft bliver hængende som en Kølighed, der er aandet hen over dem ... Prangende, vellugtende Friluftsbloster spredte for mig —

Og dog — dog er det Jul!

Hen paa Eftermiddagen, da den værste Hede er forbi, stiller jeg efter Aftale hos Landfysikus, Dr. Mortensen. Et Par store Skildpadder, der vralter om paa Verandaen, rækker en lang Hals ud, som vilde de tage Kending af Gæsten. To Terrier giver sig til at gø som rasende, og nede fra Haven skriger en Papegøje, saa en Flok hvide Duer larmende flyver op paa Taget, samtidig med at en halv Snes fede, spraglede Ænder humper afsted ned ad Havetrappen efter et Besøg ved Hundenes Madskaale.

Da Doktoren og jeg lidt efter, mens vi venter paa Hestene, sidder paa Veranda'en og seer ud over hans lille Dyre- og Planterige, tysser han pludselig paa mig og peger ned paa en af Havens blomstrende Buske. Thi foran hver Blomst leger et Solblink — eller er det store, slagrende Insekter, en eller anden tropisk Guldsmed? — nej, nu seer jeg, at det er Fugle.

»Kolibrer ?«

»Ganske rigtig!«

Med Sollyset blinkende i Vingernes Metalfarver svirrer de smaa Væsnere som dansende Fnug fra Blomst til Blomst, farer pilsnart frem og støder Næbet i Kronens Honning, medens de holder sig svævende paa rastløst dirrende og blinkende Vinger — en yndefuld Leg i Stigen og Dalen, fangende Solstraalerne i Fjerenes Smaragd og Rubin, kyssende Blomsternes Mylr — som i et Æventyr om Alfes lyse Skælmeri.

Da Hestene trækkes ud af Stalden, slukkes Solblinkene foran den blomstrende Busk. Vi skal i Sadlen og op paa Højderne til Doktors Plantage »Magensbay«.

Langsamt kravler Pasgængerne op ad den stejle Sti. Tusinder af Mimoseblade folder sig sammen foran os, ængsteligt værgende sig mod Hestehoven; andre utalte Tusinder bag os spreder paany deres fine, skælvende Blade for at suge Sol og Regn.

Sælsomme Blomster straalere i det skærende Lys — nogle giftig gule og flammende røde paa een og samme Stængel, andre saa blide og svage i Farven, at man vilde kalde dem hvide, om ikke Solen, som Straalerne fra en velrettet Lyskaster, røbede det violette eller rosa Aarenæt i deres Kroner. En blomstrende Sukkermark, en saftiggrøn, bugnende Banan-Plantning, Træer med tornede og Træer med glatte Frugter, Slyngplanter, hvis Ranker snart former sig som kunstfærdigt vundne Guirlander, snart som spinkle og enkeltmønstrede grønne Kniplinger ... ingen Vej er skønnere end den knudrede Bjærgsti paa denne danske Ø.

Medens Talen gaar mellem os to ensomme Ryttere heroppe paa Højderyggen — om gode og onde Dage, om hvad der blev forsømt, og hvad der skulde rejses af Gruset paany — saa forekommer det mig hele Tiden, at der indeni mig er et Savn, som vil stille sig mellem Indtrykkene udefra og de Tanker, der tyngende hersker over Sindet.

»Doktor! Veed De, jeg kan ikke forstaa, det er Juleaften om nogle Timer«.

»Tænk hellere paa noget andet«.

»Men De selv. Længes De ikke hjem saadan en Dag?«

»Man vænner sig til saa meget. Lad os tale om noget andet«.

Da jeg saae ind i Doktors Øjne, læste jeg i dem mine egne Stemninger. Vi tav begge.

Helt oppe paa Højderyggen ligger Plantagens lille Vaaningshus, og her kommer Doktors Bestyrer, en stærk, firskaaren Slesviger, og tager imod

os. Skøndt Dagen hælder, kan vi ikke modstaa Indbydelsen til at see alt, hvad der er skeet, siden Ejeren sidst var heroppe. Banerne er slaet fortrinlig an; Orangerne gror jævnt og sikkert; paa Kaffen og Kakaoen er der næppe nogen Forskel at øjne, men Tobakken staar godt, og Ananas-Planterne vil snart være saa vidt, at Doktoren kan faa en Sending moden Frugt ned til sit Bord.

Frem for alt er der dog *Vejen* — *Vejen*, som fra Vaaningshuset fører ned til Bugten »Magensbay«, der har givet hele Plantagen Navn.

Hvor den stærkt faldende, tæt bevoksede Skraaning ender, begynder den fjældhegnede Bugt, hvis dybtblaa Vand er kranset af en smal Bræmme skinnende hvidt Koralsand. Kan vi ikke komme derned? Umuligt. Den berømte Vej er endnu ikke gennemført helt ned til Bugten; men naar den bliver det, saa vil Magensbay's Fiskerigdom være gjort tilgængelig for Plantagen, hvis Værdi dermed stiger mangefold. Slesvigeren trænger paa for at faa Doktoren ned og see, hvor nær det store Rydningsarbejde er naaet Kysten.

»Klokken er mange. Husk, vi skal til Juletræ paa *Valkyrien*. Det bliver mørkt, inden vi kommer tilbage!«

Men vi to andre beder saa pænt og saa længe, at vi endelig faar Lov. Og nu gaar det i en Fart ned ad den stejle Skraaning gennem to tætte, uigennemtrængelige Mure af vilde Palmer, Silkebomuldstræers tornede Grene, strittende Akasiebuske og alskens underlige Vækster. *Vejen*, der med Flid og Taalmod er banet gennem dette Vildnis, synes bred og magelig som en kongelig dansk Chaussée.

Men Doktoren siger, vi maa vende om. Opstigningen vil tage længere Tid, end vi tænker os ... Dog, den slesvigske Pionér trækker os med sig, dybere og dybere ned, og han fortæller, at Hakken og Spaden under det haarde Rydningsværk ofte er stødt paa Ruiner af vidtstrakte Mure, der vidnede om svunden Tids Liv og Arbejde.

Men Doktoren vil afgjort ikke med længere. Vi kan ikke være bekendt at komme for sent til *Valkyrien*, siger han. Tiden er knap.

Under den besværlige, langsomme Opstigning, der driver Sveden frem i Strømme, kommer saa Mørket uden Varsel. Den Flok sorte, langhalede Papegøjer, som hidtil pludrende har forfulgt os, forsvinder ind i Palmernes og Akasiernes Tykning. Alt bliver saa stille, at vi hører hverandres Pusten paa den stejle Vej. Opefter, foran os, danser gækkende Lys gennem Luften og sætter sig til Hvile paa lave Grene og Vejens Sten. Det er Ildfluernes Lygtemands-Sværme, der straalere og slukkes som dybtfaldende Stjærneskud.

Da vi endelig paany er naaet op til Bostedet, og jeg seer over den mørke Skraanings Trætoppe ned til Bugten i dens Ramme af dæmpet skinnende Koralsand, glimter det ogsaa ude mellem dens Krusninger, hvor legende Hajer trækker Morilds-Striber gennem de vuggende Bølger. Men alle disse Lyskilder, der lunefuldt bryder den milde Sommernats Mørke, blegner dog i Glans for Himlens Stjernehær, tændt fra Zeniths Højenloftssal gennem alle Himmelbælter helt ned til det Sted, hvor den lysende Kuppel hviler paa Oceanet, og hvor det synes, som om Bølgen maatte kunne naa at favne de Stjærner, hvis Straaler kysser den skummende Kam.

Tys! Lyder det ikke som Klokkeklang? — Det er Charlotte-Amalies Kirker, der kimer til Fest. Lad os da vende tilbage til Byen fra denne Højde, hvor — dejligt paa den Himmel blaa — vi saae de gyldne Stjærner blinke, saae dem smile, saae dem vinke: Det er Tid til Andagt nu.

Og som vi i den lyse Sommerkvæld rider ned ad Højderne gennem vilde Trepblomsters Duft og med svirrende Ildfluers Lysblink ind mellem Mimosernes skælvende Blade, tænker jeg undrende paa, at nu er det altsaa Juleaften med det Sagn fra gamle Dage, at en Konge uden Mage skulde fødes paa vor Jord ...

Valkyrien er behængt med kulørte Lamper, og paa Skibssiden ind mod Byen straalere et mægtigt: Glædelig Jul!

Agterude er Juletræet opstillet. Det er ingen Gran, men et stift, tropisk Naaetræ, hvis lysegrønne Grene sidder vidt over hverandre. Der er heller ingen Julclys paa det; men et Væld af brogede Glødelamper hænger som Aladdinshavens Frugter paa hver eneste Kvist. Der er dækket lange Borde med Gaver: Stokke fra Madeira, Flasker med vestindisk Parfume — »Florida-Water« og »Bayrum« — udskaarne Smaasager fra de Havne, Krydserkorvetten har anløbet paa sin Vej herud, og Cigarer og Cigaretter fra Charlotte-Amalies store, billige Havana-Oplag. Hver Mand skal have sin Del af disse Gaver.

Over hele Skibet spises der fint i Aften. Risengrød har kunnet skaffes; men Gaasesteg er der ingen, der faar, hverken agter eller forude. Derimod knibes der ikke paa Madeiraen fra de store Ankere, som undervejs blev købt paa selve Stedet.

Da denne Del af Festen er forbi, skingrer Baadsmanspiberne gennem hele Krydserkorvetten: Alle Mand agterud!

De hvidklædte Matroser stiller sig tvangløst op overfor det straalende Træ og blotter Hovederne. Der bliver ganske stille fra For til Agter. En Officer træder frem og læser med høj Stemme, fast og jævnt, Evangelistens Ord:

Men det begav sig i de Dage, at en Befaling udgik fra Kejser Augustus, at al Verden skulde skrives i Mandtal ...

Fra det straalende oplyste Skib synes alle Omgivelser at være svøbt i uigennemtrængeligt Mørke. En svag, sommerlun Brise sætter Juletræets funklende Frugter i sagte, næsten umærkelig klirrende Bevægelse. Inde fra Byen høres en enlig Kirkeklokkes Slag.

... Men det skete, da de vare der, blev Tiden fuldkommet, at hun skulde føde. Og hun fødte sin Søn, den førstefødte, og svøbte ham og lagde ham i en Krybbe ...

Saa tyst her dog er! Disse tre-fire Hundrede Mand synes at holde Aandedrættet tilbage for at lytte. Forjættelsen fra Østerland lister sig ind i dem, stemmer dem til Højtid og vækker Hjemlængsels-Tanker.

... Og see, Herrens Engel stod for dem, og Herrens Klarhed skinnede om dem, og de frygtede saare. Og Englen sagde til dem: Frygter ikke, thi see, jeg forkynder Eder en stor Glæde, som skal vederfares alt Folket. Thi Eder er i Dag en Frelser født, som er den Herre Christus i Davids Stad ...

Der lyder et Signal ovre paa den italienske Orlogsmænd, som ligger til Ankers nogle faa Hundrede Alen fra *Valkyrien*. Uvilkaarlig vender vi alle Hovederne. Det er, som blev Stemningen brudt, Fortryllesen hævet. Men med sin faste, klare Stemme læser den danske Officer Evangeliets Slutning:

... Og straks var med Engelen en himmelsk Hærskares Mangfoldighed, som lovede Gud og sagde: Ære være Gud i det højeste! og Fred paa Jorden! Og i Menneskene en Velbehagelighed!

Samme Øjeblik disse sidste Ord er læste, falder Skibets Musikkorps ind med et Præludium.

Jeg veed ikke, hvorfor vi alle aander op, skifter Stilling og forandrer Blikkets Retning. Maaske tager vi os blot selv i Besiddelse igen og bliver fuldt klare over, hvor vi er og hele Tiden har været.

Lempeligt vil Trompeternes Højtidstoner lede os tilbage til den lige slupne Stemning; men da Præludiet er forbi, og Melodien til »Glade Jul, dejlige Jul!« bruser frem, stemmer de mange Hundrede Mand i med — saadan som stærke Stemmer synger, naar det er dem en Lyst at vise deres Styrke. Denne vaagne Hengivelse i den jublende Højtidssang bliver en Befrielse for farlige Tanker. Trompeterne overdøves; modigere og modigere klinger de lyse, danske Mandsstemmer fra det straalende Orlogsskib ud i Tropenatten, og Højderne omkring Havnens stjerneglitrende Vand sender Julesangens Genlyd mangfoldig tilbage.

Da saa Folkene har faaet deres Gaver og atter er spredte ud over Skibet, er der en særlig lille Fest i Underofficerernes Messe. Med Vat og Tvist er lavet et isdækket Hav, hvorpaa gynger en dansk Orlogsmand. Et skjult Kor af smukt sammensungne Stemmer fortæller om alle de Tanker, der sendes dem derhjemme, og om Savnet, der følger Sømanden paa de fjærne Have i Syd og Nord. Altsammen hverken nyt eller mærkeligt — men dog saadan, at baade vi, der hører det, og Sangerne derinde bag det naive Panorama, føler Vemoden snige sig ind over os og Viljen vigende for de Tanker, det gør ondt at tænke. — Doktoren kender sine Folk:

»Her er saa varmt hernede ved Deres Ishav, mine Herrer!« siger han.
 »De undskylder, at vi allerede gaar igen!«

Oppe paa Dækket døser vi saa med gode Cigarer i Kurve-Gyngestole. Aftenen er dejlig. Det er ikke til at blive træt af at see ud over Havet, hvis Dønninger mod Kysten høres som en brummende Bas — eller at lede efter nordiske Kendinge blandt Stjernevrmlen paa den sortblaa Himmelkuppel.

Men med Samtalen har det ikke ret nogen Art. Saa mange vi end er, og saa gjerne vi end gjorde hverandre vel: vi er dog i denne Aften en Kreds af ensomme Mænd.

Forholdsvis tidlig bryder jeg op. Baaden glider ind ved *Kings wharf*. Hist og her er der anbragt kulørte Lygter paa Husenes Façader. Mange Mennesker er paa Benene, og der høres en underlig støjende Lystighed mellem Grupperne indbyrdes. Da jeg gaar gennem Kasernegaarden til Fortchefens Bolig, hører jeg Soldaterne synge larmende Sange. Den korte Spadseretur, næppe nok nogle Minuters Vej, har allerede gjort mig saa varm, at jeg længes tilbage til *Valkyrien's* Dæk.

Men nu sidder jeg paa Fortchefens Veranda. Foran os ligger den lille, sirlige Have, der gaar lige ned til Stranden. Brisen ude fra Havnen stryger ind over os, og paa sin Vej strejfer den Bassin'et i Havens Midte, hvori der vokser sære Vandliljer af berusende Vellugt. Fruen — helt klædt i Hvidt — byder Frugter i Maraskino og Champagne paa Is. Vi ønsker da hverandre *Glædelig Jul* ... Men saa underlig vi alle tre siger det!

Paa Vejen hjem glider Dagens Oplevelser gennem mine Tanker — hele den brogede Billedrække, der er faret forbi. Og *det* kaldes en Juleaftens Dag!

»Joë, sover Du, Dit Uhyre! Kan jeg ikke komme ind i mit eget Hus! Joë!«

Endelig lukker han op — søvndrukken og gnaven. Slæbende lyser han mig ind i Soveværelset, lægger Natdragten frem og svarer næppe med En-

stavelserord paa mine deltagende Spørgsmaal om, hvordan han har tilbragt sin Aften. Vi har allerede sagt hinanden Godnat, da han banker paa igen og siger gennem Døren:

»Sir, den engelske Postdamper er signaleret til i Morgen tidlig«.

Han forsvandt. Inde under mit Moskitonet gentog jeg spørgende hans Ord for mig selv:

Den engelske Postdamper ... ?

Men pludselig slog jeg Haanden dundrende i Madrasen og satte mig op — Julebrevene hjemmefra!

Da jeg skønnede, der næppe var mere for mig at udrette i Dansk-Vestindien, rejste jeg hjem for atter at indtage min Plads i Salgsmodstandernes Rækker. Hjemrejsen kom til at gaa fra Frederiksted paa St. Croix til New York og derfra atter med en Norddeutsche Lloyd-Damper — den dengang nye *Kaiser Wilhelm der Grosse* — til Bremen, saa alt i alt havde Turen ført mig vidt om paa Jordkloden.

Hjemme blev der fuldt op at gøre, inden vi naaede den vestindiske Salgssags sidste Fase: Af Forhandlingerne i Tingenes Fællesudvalg kom til at fremgaa to Indstillinger, af hvilket Folketinget vedtog den ene — Afstaaelse til U.S.A., saafremt Øernes Befolkning ved en Afstemning billigede den — og Landstinget det andet: Udsættelse af Traktatens Behandling indtil Udfaldet af en Afstemning paa Øerne var kendt. Da Regeringen 16. Maj 1902 forelagde Lovforslaget i Landstinget i den af Folketinget vedtagne Form, faldt det med 32 Stemmer mod 32. Sejren var kneben, men foreløbig afgørende.

Først fjorten Aar senere, under Verdenskrigen, blev paa Initiativ af U.S.A. Forhandlinger om Dansk-Vestindiens Salg genoptagne, og denne Gang førtes de tilende. Salgsprisen var nu 25 Mill. Dollars (87 Mill. Kroner). Regeringsforslagets Vedtagelse paa Rigsdagen blev gjort afhængig af Udfaldet af en Folkeafstemning herhjemme; den fandt Sted 14. December 1916 efter de i den nye Grundlov fastsatte Bestemmelser; 284.000 danske Mænd og Kvinder stemte *for*, 158.000 *mod* Øernes Afstaaelse. Saaledes havde det danske Folk kunnet give sin Mening tilkende. Men Dansk-Vestindiens egen Befolkning blev ikke hørt; U.S.A. modsatte sig en Folkeafstemning paa Øerne, og vi fastholdt ikke Kravet.

Da dette foregik, sad jeg i Paris. Den langsomme og usikre Forbindelse med Danmark hindrede mig i at deltage i Drøftelsen hjemme. Jeg maatte

i Frankrig høre mange bitre Ord om vort Folks Holdning, og personlig følte jeg det som en Sorg, da 18. April 1917 Dannebrog for stedse blev strøget paa vor sidste Tropekoloni.

INDHOLD AF FØRSTE DEL (1870–1902)

Første Afsnit: Barndom og tidlig Ungdom

Første Kapitel: Min Far	3
»En Gave fra Kejser Napoleon, veed De«	4
Hjemmet og de to Kuld	9
Den liberale Absolutist	14
Prinsesse Caroline's Sko	17
»Seer De, jeg kan ri'e«	19
Naar man er Bonde og Kavalleriofficer sammen	22
En farlig Mand	26
Det gamle Lithografi	29
Lykkelige Dage i Næstved	33
Hvorfor var Dragonhestene ikke broddede?	39
Dybbøl og Als	46
Med splittet Sind	49
Et Haandkys paa Skibsbroen ved Svendborg	51
Fange i Rendsborg	58
Den mørkeste Tid	64
Andet Kapitel: Min Mor	70
Hjemmet i Nyhavn	71
Hyldest til Ungdom og Skønhed	77
Hvad her vi elske, ejes kun paa Borg	85
»Nej, lille Lauritz, endnu ikke«	94
Fra København via Paris til Næstved	96
Tredje Kapitel: Mit Hjem	100
Riget med Kronlande og Kolonier	103
Man har kun eet Æresord	113
Den store Kærlighed	116
Abraham Cohn's mærkelige Rejse fra Horsens til Paris	120
Da Riget gik tabt	125

INDHOLD AF FØRSTE DEL

Fjerde Kapitel: Herlufsholm–Ribe–København	131
Gamle Pædagoger og unge Tyranner	132
Min bedste Ven for Livet	138
Glimt af en Stormand	143
Da Far kom og hentede mig	146
Den vesterlandske Idyl	151
En aldrig stillet Længsel	157
Indtryk fra begge Sider Grænsen	160
En faderlig Ven	169
Afgørelsen træffes	175

Andet Afsnit: Journalistiske Ungdomsaar

Femte Kapitel: Læreaar hjemme og ude	189
Paa den redaktionelle Skolebænk	190
Maanedsskriftet »Jylland«	199
I Wilhelm II.s Berlin	210
I Franz Joseph's Wien	219
Kamp paa Efterretnings-Tjenestens to Fronter	223
I Leo XIII.s Rom	236
Kapellet i Urskoven	242
Oldingen paa St. Peders Stol	246
Andalusiens Perle	253
I Sadi Carnot's Paris	262
Aftner med Herman Bang	268
Sjette Kapitel: Paa Vej til Fronten	272
Illustreret Tidende	273
Da jeg skulde interviewe Bismarck	278
Blandt ældre og yngre Fagfæller	284
Bladkongen og hans Rige	305
Syvende Kapitel: Hellas–Slesvig–Vestindien	319
Et kongeligt Telegram	320
Fra Akropolis til Olympen	331
Köller-Tiden i Nordslesvig	340
I den præjssiske Landdag	351
I den tyske Rigsdag	358
Krabbe-Affæren	372
Den sønderjydske Haandbog	390
Dansk-Vestindien paa Dagsordenen	401
Prinsesse Marie	405
»No sale«	409
Jul i det tropiske Danmark	414

RETTELSER
TIL NÆRVÆRENDE BIND

- Side 11, Linje 5 f. n.: *vægrede*, læs: værgede
- 12, - 6 - - : *vidst* bedst, læs: vist
- 20, - 8 - - : *Bredon-Tøjle*, læs: Bridon
- 41, - 6 - - : *Generalkrigsmæssær*, læs: Generalkrigskommissær
- 50, - 6 - o.: gjentager *der* hermed, læs: det
- 238, - 6 - n.: har *set* Grosted, læs: sit
- 241, - 16 - - : Gæster i *Hospitalets* store Dagligstue, læs: Hospitiets
- 336, - 13 - o.: den *hvide* Buksbom, læs: vilde

Clicheer: Wendt & Jensen

Tryk: Det Hoffensbergske Etablissement

